

Metallin mies

Markku Liljeström

Metallin mies

Valdemar Liljeströmin elämä
1902 - 1960

© Markku Liljeström ja THPTS

Taitto: Raimo Parikka

Kansi: Marja Rosti

Kannen kuva: T. Norjavirta

ISBN 978-952-5976-77-9 (nid.)

ISBN 978-952-5976-78-6 (PDF)

Hansaprint Turenki 2019

Lukijalle

Valdemar Liljeströmin elämä oli löytölapsen polku yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi. Polku oli kivinen, ja nuoruuden koetelemukset vankeustuomioineen veivät hänet pitkälle tielle kohti vallan kammareita. Liljeströmistä tuli sotien jälkeisen ajan vaikutusvaltaisimpia ammattiyhdistysjohtajia.

Hänet tunnettiin ”Valluna”, henkilönä, joka säilytti alkukantaisen, suoranuottisen tyylinsä vallan ja vastuun kasvaessa. Liljeströmistä kerrotut tarinat elävät edelleen, jotkut niistä ajan saatossa muuttuneina, mutta aikansa värikkäimmäksi sanottua ammattiyhdistyspersoonaa kuvaavina.

Tämä tutkimus keskittyy pääasiassa Liljeströmin yhteiskunnalliseen toimintaan. En juuri oppinut tuntemaan isääni hänen varhaisen kuolemansa vuoksi. Kun myös äitini osalta kävi samoin, ei isäni yksityiselämästä ole paljoa kerrottavaa. Hän ei pitänyt päiväkirjaa, ja henkilökohtaista kirjeenvaihtoa tai muistiinpanoja on säilynyt niukasti.

Yhteiskunnallisen vaikuttajan elämäkerta ei voi tulla ymmärretyksi ilman viitekehystä. Siksi tämä elämäkerta on samalla ammattiyhdistysliikkeen ja työväenliikkeen historiaa sekä koko suomalaisen yhteiskunnan muutoksen kulkua sisällissodan repimästä maasta hyvinvointiyhteiskunnan syntysijoille.

Tutkimuskirjallisuudessa kuva Valdemar Liljeströmistä on sirpaleinen ja vajavainen. Tärkeitä perusteoksia tämän tutkimuksen kannalta ovat olleet Karl Gustaf Kunnaksen Suomen Metallityöväen Liitto 1930-1949, Johan Koiviston Suomen Metallityöväen Liitto 1950-1960 ja Tapio Bergholmin teokset SAK:n historiasta, Sopimussyhteiskunnan synty I sekä Sopimussyhteiskunnan synty II. Poliittisen viitekehityksen kannalta arvokas lähde on ollut myös Hannu Soikkasen SDP-historia Kohti kansanvaltaa 3. Koiviston teokseen sisältyy myös Liljeströmin pieniselämäkerta.

Mainitut teokset ovat arvokkaita, mutta eivät tavoita sitä yhteiskunnallisen toiminnan laajenevaa kenttää, jolla Liljeström toimi. SAK:n vahvimman ammattiliiton, Suomen Metallityöväen Liiton pitkäaikaisena puheenjohtajana hänestä tuli aikakautensa poikkeuksellinen toimija. Työmarkkinamiehestä kasvoi vaikutusvaltainen metalliteollisuuden ja kotimaisen tuotannon edistäjä sekä työväenliikkeen kauppapoliittinen vaikuttaja aikana, jolloin Suomi teki ratkaisunsa liittyä läntiseen kauppaliittoutumaan Eftaan. Teollisuus- ja kauppapoliittisesta vaikuttamisesta löytyi pitkän ajan jatkumo, jota en odottanut löytäväni kirjoitus-työhön ryhtyessäni.

Liljeström oli monessa mukana. Tutkijalle asetelma on ollut ongelmallinen. Tapahtumien vyyhdestä olen pyrkinyt löytämään olennaisen ja etsimään selityksiä sekä keskinäisiä yhteyksiä. Puheenjohtajapestinsä rinnalla Liljeströmillä oli näköalapaikka poliittisen vallankäytön sisäpiiriin SAK:n työvaliokunnassa, SDP:n puoluetoimikunnassa, kansanedustajana sekä ministerinä. Sotakorvausteollisuuden valtuuskunnassa toimiminen loi hänelle vahvan uskon metalliteollisuuden tulevaisuuteen Suomessa.

Vastavoimia oli paljon, mutta ne eivät Liljeströmiä lannistaneet. Sotien jälkeen kansanvallan puolustuksen etulinja oli työpaikoilla. Ammattiyhdistysliikkeessä käytiin kova kamppailu vallasta ja sen temppelinharjalla oli Metallityöväen Liitto. Korpilakkoja puoltavat kommunistit Liljeström jätti kylmästi sivuraiteelle. Metalliliitto betonoitiin sosialidemokrattien käsiin kovalla järjestöpolitiikalla. SDP:n ja SAK:n hajaannuksen vuosina Liljeström jäi sosialidemokraattisen opposition leiriin, mutta omaksui itsenäisen ja sovintohakuisen linjansa paineista huolimatta. Hänen vahvat ja jatkuvat sovintopyrkimyksensä ovat olleet yllätys itsellenikin. Se toi hänelle laajaa kannatusta sekä riitelevien sosialidemokraattien eri ryhmäkunnissa että työnantajien piirissä.

Ammattiyhdistysliikkeen historia on myös työmarkkinasuhteiden historiaa. On kuitenkin yllättävää, että neuvottelupöydän toinen osapuoli, työnantajat, on varsinkin Metallityöväen Liiton historian kirjoituksessa jätetty niin vähälle huomiolle. Tähän

tutkimukseen aikaisemmin hyödyntämättä jääneet Metalliteollisuuden Työntajaliiton arkistoaineistot ovat tuoneet olennaisen lisän. Neuvottelutavoitteiden ohella ne kertovat Liljeströmin henkilöstä ja asemasta liittopuheenjohtajana sekä poliittisena vaikuttajana vastapuolen silmin. Myöskään SKP:n arkistoja ei ole juuri käytetty 1960-lukua edeltävältä ajalta.

Läheinen suhde teollisuuden vuorineuvoksiin oli sekä etu että haitta. Liljeström sai usein kuulla metalliherrojen kanssa seuraselusta, mutta tämä yhteys loi myös luottamusta sekä arvostusta. Oli kyse myös ammattiyhdistysliikkeen uskottavuudesta sopimuskumppanina. Liljeström oli aatteessaan ja yhteiskunnallisissa toimissaan järkähtämätön. Kun jotain oli päätetty, niin siinä myös pysyttiin. Nuoruusvuosien kovat koettelemukset kasvattivat vastoinikäymisten sietokykyä ja rohkeutta kulkea myös vastatuuleen.

Alun perin tarkoitukseni oli vain lyhyen tarinan kirjoittaminen sukututkimuksen innoittamana. Ajatus tutkimuksesta syntyi kun löysin yhä uusia itselleni tuntemattomia seikkoja. Kirjoitustyö on ollut eläkevuosien harrastus, johon on tullut aika ajoin tuumaus-
taukoja. Uskon niistä olleen hyötyä käsikirjoituksen kehittäessä. Pitkä työkokemukseni ammattiyhdistysliikkeestä on auttanut ymmärtämään myös edeltävien sukupolvien aikaista järjestökulttuuria ja ammattiyhdistyshenkeä. Lapsenlapseni syntyi tämän kirjoitustyön aikana. Ehkä tämän kirjan sivut avautuvat joskus vuosien kuluttuakin ja jättävät muistijälkiä menneen sukupolven kulttuuriperinnöstä.

Tämäkään tutkimus ei ole täydellinen eikä lopullinen kuva Valdemar Liljeströmistä. Toivon sen kuitenkin antavan aineksia jatkotutkimuksille. Ilman apua ja kannustusta käsikirjoituksesta ei olisi tullut sitä, mitä se on.

Esitän kiitokset valtiotieteen tohtori Risto Reunalle, joka kannusti laajentamaan käsikirjoituksen täysimittaiseksi tutkimukseksi. Hän tutustui käsikirjoituksen luonnoksiin ja antoi niin sen rakenteeseen kuin sisältöön arvokkaita huomautuksia. Olen kiitollinen niistä monista tärkeistä huomioista, jotka dosentti Erkki Vasara teki käsikirjoituksen luonnoksista ja myös sen kielenhuol-

lost. Kiitokset myös filosofian tohtori Päivi Uljakselle saamistani kommenteista sekä dosentti Eino Ketolalle kannustuksesta.

Kiitän Työväen Arkistoa ja Kansan Arkistoa sekä niitä monia arkistoja, joiden henkilökunta on vastannut tietopyyntöihini ystävällisellä ja ammattitaitoisella palvelulla sekä Työväen Arkiston Jani Kaunismäkeä, joka on muokannut kuva-aineiston painokuntoon. Olen iloinen, että Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura on ottanut tutkimukseni julkaistavaksi.

Espoossa 7. kesäkuuta 2019
Markku Liljeström

Kun seison tässä Ajan käytävässä ja katson taaksepäin,
käykin niin, että haluan kääntyä ja palata pitkin askelin
sille aurinkoa tulvivalle ovelle, joka on muistoissani
avoinna.

Ymmärrän tietysti, että se on mahdotonta.

Ajassa voi matkata vain yhteen suuntaan,
sellaiseksi on meidän kaikkien olemassaolo määrätty.
Se, mikä on joskus jäänyt taakse, on iäksi mennyttä,
emme voi koskaan palata niiksi ihmisiksi, joita
joskus olimme.

Lars Sund 2014

SISÄLLYS

I Mies ilman menneisyyttä ...13

Pietarissa ja Haminassa 13

Ahtolan talossa 17

Lapsuuden loppu 26

Hamina sisällissodan aattona ja sodassa 26

Utin vankileirillä 29

II Kapinallisesta ammattiyhdistystoimijaksi ...31

”Ja minä en nyt kertakaikkiaan alistu kaikenlaisten
käskyjen ja juonittelujen alaiseksi” 31

Vasemmistososialisti 32

Työväen näyttämötoiminnan kulttuuriradikaali 39

Tutkintavankeudessa opiskellen 45

Perhe ja avioliitto 48

Etsivän Keskuspoliisin valvonnassa 52

Ammattiyhdistystoiminnan kaste 53

Kapinallisena armeijassa 56

Laman varjosta elämä raiteilleen 60

Hitaasti kypsyen sosialidemokraatiksi 61

Nuori puhuja, taktikko ja organisaattori 73

III Liljeström ja sota ...81

Talvisota ja välirauhan SNS-ystävyyssseura 81

Eripuran kitkerä jälkinäytös SAK:n puheenjohtajan kanssa 88

Jatkosodan salainen aseveljeys 93

Sota-aika jäädyttää sopimustoimintaa 99

IV Liittosihteeri ...103

SDP:n suuntariidan tannerilainen 109

Pato murtuu työehtosopimuksille 113

Metalliliitto pysyy täpärästi sosialidemokraateilla 116

Uusi sukupolvi ja levottomat työmarkkinat 121

Vallankumouksen askelmerkit 124

Puoluejohdon jäseneksi 132

V Puheenjohtaja ja ministeri ...137

- Palkkasäännöstelyä ja korpilakkoja* 144
Fagerholmin vähemmistöhallituksen ministeri 151
Tyyntä myrskyn edellä 165
Välirikko kommunisteihin -"olen minäkin valmis tappelemaan" 169
*"Ellei kelpaa, vetäkää näppinne pois ja hoitakaa puljunne
niin kuin haluatte"* 172
Vastentahtoinen lakkokenraali 173
SAK:n karhunpalvelus Metalliliitolle 185
Lakon jälkinäytös 193
Uusperheen isä Amerikan raitille 202

VI Teollisuusmies ...211

- Soteva:sta "teollisuuskoulu"* 211
Soteva:n työmarkkinahenki 217
"Metalliherrat" 223
Metalliteollisuuden tulevaisuus valinkauhassa 226
Kotimaisen työn jyrkkä puolustaja 226
Metalliliitosta kauppapolitiikan vaikuttaja 231
Kulosaaren sillasta vetureihin, aluksiin ja traktoreihin 237
SDP:n teollisuuspoliittinen herääminen 241
Idänkaupan ongelmat 246
Tapaus Valmet - "Kyllä se oli hinkinen paikka" 253
Terästehtaan pitkä tarina 260
Teollisuusmies eduskunnassakin 268
Kauppapolitiikan yksinäinen susi 272
Ottopoikahallituksen avaus länteen 272
EFTA-neuvottelija 277

VII Padottu työmarkkinarauha ...287

- "Teemme pä mitä hyvänsä, niin mikään ei ole hyvä"* 287

VIII Pato murtuu ...305

- Vuoden 1956 yleislakko* 312
Junttaryhmät organisoituvat-Liljeström vaikenee 324
"Hallitus on rajoittunut vain palkansaajaväestön kurittamiseen" 328

Kurssinmuutos 1957 332
”Teen itseni puoluepoliittisesti mahdottomaksi” 334

IX SAK:n kylmä sota

...346

”Puoluepolitiikkaa” ja ”vehkeilyä” 346
Lehdistökiista tuo riidan Metalliliittoon 352
Puolueettomaksi ei voi jäädä 358
Metalliliitto omalla tiellä 364
”Tämä on tavattoman risaista tämä meidän hommamme” 364
Valtavirtaa vastaan liittorajoja koetellen 369
Työnantajat arvioivat Liljeströmiä 373
”Rantaslaiset” ja ”heinoslaiset” 382
Puheenjohtaja Heinonen luovuttaa 392
Metalliliiton puhdistus 1959 397
Lannistunut vasemmisto -oppositio 405
Metalliliiton haastajat 411

X Hajaannus ei estä uudistuksia

...416

Kohti uutta työmarkkinamallia 416
Metalliliitto kättilöi keskitetyn työmarkkinasopimuksen 420
Työttömyyskassalaki ”Lex Liljeström” 425

XI Itsenäinen sovinnon etsijä

...432

Lähtekö Metalliliitto SAK:sta? 434
Säröilevä puolueoppositio 443
TPSL:n perustamista vastaan 445
Sos.dem. oppositio hallituspaitsiossa 488
”Mistä jumalauta riidellään?” 457
Tien pää 470

XII Metallin Vallu

...472

Lähteet 485

Lyhenteet 497

I Mies ilman menneisyyttä

Pietarissa ja Haminassa

Talvi-ilta vuonna 1902, lähellä Pietarin Talvipalatsia. Agata Liljeström ja hänen miehensä ovat jo menneet nukkumaan, kun kuuluu naukaisu. Onko kulkukissa jäänyt eteiseen? Mies meni katsomaan ja tuli takaisin pienen vikisevän mytyn kanssa, joka oli jätetty ulkoportaille. Mytyssä oli sairaan oloinen poikavauva, ja mies lähti noutamaan lääkäriä. Lapsella oli siistit vaatteet ja rinnalla oli hopeaketjusta riippuva risti, mutta mitään merkkiä siitä, mistä lapsi oli tullut, ei ollut. Ristissä oli emaljipohjalla Kristuksen hopeinen ruumis ja venäjänkielistä tekstiä. Lääkäri totesi pojan kylmettyneen ja arveli pojalle annetun myrkkyä. Koska pojan arveltiin kuolevan pian, annettiin sille hätäkaste Agatan ja hänen miehensä nimiin. Myrkyn jälkiseurauksina tuli ihottumaa ja ajoksia, mutta poika selvisi. Hän sai nimekseen Valdemar.

Ainoana yhteytenä vanhempiinsa oli lapsen kaulassa ollut ortodoksinen risti. Valdemar Liljeströmin lapsuuden ystävä Haminasta, näyttelijä ja kauneuskuningatar Ester Toivonen-Siirala on muistelmissaan kirjoittanut tapahtumasta.¹ Kertomuksen todenperäisyyden vahvisti tuolloin Liljeströmin leski Kerttu lapsilleen. Kerttu ei olisi halunnut, että asia julkistetaan, mutta lapset ottivat asian tyynesti. He lähinnä ihmettelivät, miksi heille ei ollut kerrottu asiaa aikaisemmin. Niin omasta kuin puolisonsa menneisyydestä vaikenewa Kerttu tiesi enemmän kuin kertoi lapsilleen, jotka eivät osanneet kaikkea kysellä.

Kirjailija Helvi Hämäläinen asui Haminassa Liljeströmien kanssa samassa talossa. Hän on antanut tapahtumasta liki yhtä-

1 Toivonen-Siirala 1967 s.118-120.

pitävän kuvan kuin Ester Toivonen-Siirala. Sen hän on kertonut kuulleensa Agatalta. Lapsi ei portailta löydettyä olisi ollut hienosti puettu, vaan hänet oli kietaitu huovankappaleeseen. Lapsella oli kyllä kaulassa kaunis ortodoksinen risti, joka riippui kengännauhassa. Myös myrkytyspäilystä on Helvi Hämäläiselle kerrottu.² Hän luovutti 1990-luvulla Liljeströmin lapsille ristin, joka Helvin kertoman mukaan on ollut Valdemarin kaulassa.

Valdemar Liljeströmin biologisista vanhemmista ei ole koskaan saatu selvyyttä. Liljeströmien kotiportaille lapsen jättänyt henkilö on halunnut lapsen selviävän elämään. Jos lapsi on haluttu surmata, on tultu katumapäälle. Kenties on myös tiedetty, ettei Agatalla ja hänen miehellään, Fredrik Viktorilla ollut omia lapsia.

Pojasta tuli Liljeströmien perheeseen kasvattilapsi. Kasvatti-isä Fredrik Viktor Liljeström syntyi vuonna 1869 Haminassa. Hänen kotipaikkansa oli Haminan ”Alakaupungissa”, jota kutsuttiin Viipurin esikaupungiksi. Fredrik Viktorin vanhemmat olivat sotilas Feodor Saveljeff ja Maria Charlotta Saveljeff. Feodor Saveljeff oli ortodoksi, hänen puolisonsa Maria sen sijaan luterilainen.

Maria Charlotta Saveljeff oli omaa sukua Liljeström. Hän syntyi Helsingissä 8.9.1831. Puolison kuoltua leskeksi jäänyt Maria Charlotta otti jälleen käyttöön tyttönimensä Liljeström. Hän siirsi sen myös lapsilleen Alexanderille ja Fredrik Viktorille, tulevalle Valdemarin kasvatti-isälle. Valdemar Liljeströmin sukunimi on siten peräisin Maria Charlotta Liljeströmistä.

Fredrik Viktor Liljeströmin elämänvaiheista on säilynyt vain niukasti tietoja. Vuonna 1882 hän sai muuttotodistuksen siirtyäkseen käsityöläisoppiin Pietariin. Pastori Enckell kirjoitti, että hänellä on hyvä lukutaito ja hänen käytöksensä on moitteeton. Pietarissa Fredrik Viktor liittyi Pietarin Pyhän Marian luterilaiseen seurakuntaan. Perheessä kulkeneen tiedon mukaan hän toimi Pietarissa putkimiehenä ja mahdollisesti hänellä oli oma liikeykin. Seurakunnan kirkonkirjoihin hänet on kuitenkin merkitty ammatiltaan kuparisepäksi.

2 TMT Sidos 245 Reuna, 1066/10 Helvi Hämäläinen TA, myös Haavikko 1993 s. 42-43.

Valdemar Liljeströmin kasvatti-äiti Agata Liljeström oli omaa sukua Rönkä. Hän syntyi Pielavedellä 1.7.1869 muonatorppari Paul Rönkän ja Anna Stina Rönkän tyttäreksi. Myös Agatan tie kulki Pietariin Viipurin kautta. Palvelusneito Agata Rönkälle kirjoitettiin Pietariin muuttoa varten papintodistus Viipurissa 1890. Pietarin Pyhän Marian seurakuntaan hän on siirtynyt toukuussa 1891. Samaan seurakuntaan kuuluneet Fredrik Viktor ja Agata avioituivat Pietarissa 18.10.1896.

Valdemar Liljeströmin viranomaisille antaman tiedon mukaan hän olisi tullut Suomeen kolmivuotiaana ja hänen kasvatti-isänsä olisi kuollut muutama vuosi tämän jälkeen. Tämä virheellinen kertomus pysyi pitkään hänestä kirjatuiissa henkilötiedoissa. Väärät tiedot voivat johtua pyrkimyksistä eksyttää viranomaisia. Vuosia Etsivän Keskuspoliisin seurannassa 1920- ja 1930-luvuilla ollut Liljeström suojasi itseään ja mahdollisesti läheisiään esiintymällä myös salanimellä. Fredrik Viktor Liljeström kuoli 25.6.1904 Pietarissa. Agata muutti Suomeen, Haminaan, 17.6.1907. Valdemar oli tuolloin viisivuotias.

Agatan muutto tapahtui ilmeisesti Venäjän olojen rauhatto- muuden vuoksi. Hänellä on ollut myös syytä pelätä, että viranomaiset suorittaisivat huostaanoton. Kenties biologiset vanhemmat voisivat vaatia lasta takaisin. Agata saapui Valdemarin kanssa Haminaan tehden vuoroin siivoustöitä ja vuoroin saunottajana toimien. Haminan henkikirjoihin Agata on merkitty vuonna 1910 kylvettäjänä ja vuonna 1912 leskeksi. Sen enempää muutto- kuin henkikirjoissa ei ole tältä ajalta merkintää lapsesta, ikäänkuin häntä ei olisi olemassakaan.

Helvi Hämäläinen on arvellut, että lapsi olisi kastettu luterilaiseen uskoon, mutta vahvistusta sille ei ole löytynyt. Pietarissa toimineen luterilaisen Pyhän Marian seurakunnan kirkonkirjoista ei löydy merkintää Valdemar Liljeströmistä. Väestörekisteritietojen mukaan hän on kuulunut nuoruudessaan Haminan kreikkalaiskatoliseen seurakuntaan. Tästä seurakunnasta hän olisi saanut muuttotodistuksen ja siirtynyt siviilirekisteriin 13.5.1925. Ortodoksiseen seurakuntaan kuulumisesta ei ole kuitenkaan löytynyt seurakunnan kirkonkirjojen merkintöjä, ainoastaan väestö-

Agata Liljeström toi Valdemarin Pietarista Haminaan. Kuva: M. Laine.

rekisterin tiedot. Muuttoilmoitusta ei ole myöskään löytynyt. Se ei kuitenkaan merkitse, etteikö häntä olisi mahdollisesti merkitty ortodoksiseurakunnan kirjoihin. Jos näin on, niin seurakuntaan liittymisen on täytynyt tapahtua kansakoulun aikana, sillä ammattikoulun oppilasrekisteriin hänet merkittiin kreikkalaiskatoliseksi vuonna 1916.

Siviilirekisteritietoihin on tehty merkintä ”ent. nimi Akaka, joka johtuu mahdollisesti äidin nimestä Agata”. Tämänkään merkinnän alkuperästä tai perusteista ei ole tietoa. Akaka - nimistä henkilöä ei löydy Haminan ortodoksisen seurakunnan, luterilaisen seurakunnan eikä myöskään Pietarin Pyhän Marian seurakunnan kirjoista.

Varmaa tietoa ei ole, mihin seurakuntaan ja koska Liljeström on alun perin kansalaiseksi kirjautunut. Ensimmäinen alkupeiräisdokumentti hänestä on kansakoulutodistus Haminasta. Miksi Suomeen 5-vuotiaana siirtyneestä henkilöstä ei löydy mitään kirkonkirja- tai rekisteriviranomaismerkintöjä seuraavien lähes 20 vuoden aikana? Ovatko tiedot kadonneet, vai onko kyseessä ollut kasvattiäidin pyrkimys peittää jäljet siltä varalta, että lasta tultaisiin vaatimaan viranomaisten huostaan? Viranomaisten välttelystä voi olla kyse siinäkin, ettei Valdemaria muodollisesti adoptoitu Liljeströmiä perheeseen.

Ahtolan talossa

1900-luvun alun Haminaa on pidetty vastakohtana nousukasmaiselle Kotkalle. Haminan historian kirjoittajat kuvaavat sen vanhan kulttuurin arvokkuuden leimaamaksi, tavoiltaan aristokraattiseksi, idylliseksi pikkukaupungiksi. Sitä luonnehti ”perusteiltaan suomalainen, vanhalle ruotsalaiselle ja saksalaiselle porvarisäädyn kulttuurille pohjautuva haminalaisuus, jonka mausteena oli slaavilaista, etupäässä pietarilaista vaikutusta”. Haminan kehitykseen vaikuttivat suuresti kadettikoulu ja varuskunta.³

3 Nordenstreng, Halila 1975 s. 569.

Varuskunnalla oli paikkakunnalle myös tärkeä taloudellinen merkitys. Kaupungin herrasväen suvut olivat toisiinsa monin sitein sekoittuneita ja elivät omaa, osin eristynyttä elämäänsä. Alueen kartanot olivat edelleen vahvoja vallankäyttäjiä. Herrasväki puhui ruotsia, mutta yleisesti kaupungilla kuultiin myös venäjää. Työväen kielenä oli suomi. Monet haminalaiset kauppiassuvut polveutuivat Venäjältä muuttaneista ja erityisesti Pietarissa oli monilla sukulaisia. Väkiluvusta oli noin kymmenesosa ortodokseja.⁴ Tähän kulttuuriseen ympäristöön asettui Valdemar Liljeströmin lapsuus ja varhainen nuoruus.

Haminassa lapsuuden kodiksi tuli Ahtolan talo, joka sijaitsi Isoympyräkadun ja Mariankadun kulmassa. Paikalla on nykyään uusi kivitalo. Samassa talossa asui Helvi Hämäläinen vuosina 1915-1918 ja muun muassa tuleva näyttelijä Saara Ranin sekä Ester Toivonen. Esteristä tuli Valdemarin elinikäinen ystävä. Sekä Esterillä että Helvillä oli läheinen suhde Valdemarin kasvattiin, Agataan.

Ahtolan talossa oli saunoja, minkä vuoksi sitä kutsuttiinkin saunataloksi. Talo oli osa puutalokorttelia, jolla oli umpipiha, korkea lauta-aita ja suuri puutarha. Helvin asuessa talossa puutarha oli villiintynyt ja siinä oli huvimajakin. Talossa oli ylä- ja alasauna. Yläsaunat olivat yksityisiä ”numerosaunoja” ja kellarikerroksessa sijaitsivat sitten ns. tavallisten ihmisten saunat. Saunaa käyttivät ahkerasti lähellä olevan varuskunnan sotilaat. Talossa oli myös kahvila, suutari ja valokuvaamo.

Haminalaisessa M. Laineen valokuvaamossa myös Agata ja Valdemar kuvauttivat itsensä. Se on ollut Ahtolan talossa ennen uutta valokuvaamoa, jonka omisti venäläinen Sonja Filatoff. Laineen valokuvaamo-ateljee paloi vuonna 1908. Valdemarin lapsuuden kotitalo ja -kortteli oli vilkas, täynnä elämää oleva ympäristö aivan Haminan keskustassa. Ester Toivonen-Siirala toteaa uneliaan, vanhan pikkukaupungin ihanteelliseksi kasvuympäristöksi lapselle. Haminassa Valdemar ja Agata asuivat myös Rantakatu 12:ssa.

4 Korjus 2009 s. 45-46.

*Liljeströmin lapsuuden koti Haminassa oli Ahtolan talossa (oik.). Taus-
talla raatihuone. Kuva: Museovirasto.*

Agatan ollessa töissä Valdemar oli hoidossa Alakaupungissa. Agata oli kerran havainnut, että poikaa syötettiin samasta kupista koiran kanssa, minkä vuoksi Agata heti vaihtoi pojan hoitopaikan. Hän otti ”lapsenlikan”, joka hoiti Valdemaria Agatan kotona. Naiset kuulemma juoruilivat, että Agata hemmottelee liikaakin Valdemaria, sillä hän sai aina kaikenlaisia herkkuja, joita muut lapset eivät saaneet, kuten luumuja kermavaahdon kanssa. Kun kahvilan pitäjä oli Agatalle velkaa, sai Valdemar velan vastineeksi ottaa sieltä leivoksia, joita hän aina haki koulun jälkeen.⁵

Kansakoulun Valdemar Liljeström aloitti Haminassa 1.9.1912 kymmenvuotiaana. Ennen oppivelvollisuuslainsäädäntöä se ei ollut mitenkään poikkeuksellista. Saman luokan vanhin oppilas oli 14-vuotias ja nuorin vuonna 1906 syntynyt. Kun lapsi ilmoitettiin kansakouluun, oli mukaan tuotava papinkirja, johon oli

5 TMT Sidos 245 Reuna, 1066/10 Helvi Hämäläinen TA.

1900-luvun alun Hamina oli monikulttuurinen pikkukaupunki, jota väärittivät varuskunta, pietarilaiset kauppiassuvut ja vilkas torielämä. Kuva: K.E. Ståhlberg. Historian kuvakokoelma, Museovirasto.

merkitty lapsen ikä, vanhempien nimet ja sääty sekä todistus rokotuksesta. Siitä tuli ongelma, sillä Agatalla ei tällaisia tietoja ollut. Niinpä oppilasluetteloon jouduttiin syntymäajan kohdalle merkitsemään ”tuntematon” ja jättämään vanhempia koskeva sarake tyhjäksi. Ennen kansakoulun alkua kokonaan vailla kansalaisuustietoja ollut Valdemar sai myöhemmin syntymäajakseen 26.2.1902, ja se merkittiin kansakoulun päästötodistukseen keväällä 1916.⁶

Aikakauden kansansivistysaatteiden mukaisesti lapset tuli kansakoulussa ”hellästi ohjata jumalaapelkääviksi, esivallalle kuuliaisiksi ja isänmaataan rakastaviksi, toimeliaiksi ja siveelli-

6 Haminan kaupunki, kansakoulu, Haminan kansakoulujen nimikirja III 13 Bd:2 1910-1950 HKA.

Haminan kansakoululuokan oppilaat. Valdemar Liljeström keskirivissä 4s. oikealta. Vasemmalla opettaja Mauri Lumme. Kouluateriaa ei ollut tarjolla, joten koulupäivä piti keskeyttää ”aamiaisloman” ajaksi. Syksyllä 1917 työväenyhdistys ehdotti koulukeittiön perustamista talven ajaksi kaupungin kansakouluihin, mutta johtokunnalla ei ollut siihen varoja.

siksi yhteiskunnan jäseniksi”⁷ Monet Haminan kansakoulujen oppilaat tulivat vähävaraisista kodeista ja maailmansodan alkaaminen vielä pahensi puutetta. Vähävaraisille oppilaille jaettiin vaatetusapua. Oppilaana Valdemar ei ollut sen paremmin huono kuin erityisen hyväkään, numeroiden valossa lähinnä tyydyttävää keskitasoa.

Kansakoulun jälkeen Valdemar jatkoi opintojaan Kotkan Poika -ammattikoulussa, yksityisessä valmistavassa ammattikoulussa, jota ylläpiti Kotkan Käsityö ja Tehdasyhdistys. Yhdistys oli

7 Hamina, kansakoulujen johtokunta Db:1. Ohjesäännöt, opetussuunnitelmat 1904-1973. Haminan kansakoulujen ohjesäännöt ynnä opetussuunnitelma. Hamina 1904 HKA.

kotkalaisten ammatinharjoittajien perustama yhteisö. Kouluun hakeutui paljon vähävaraisia oppilaita, jotka olivat vielä liian nuoria työelämään ja joille yhteiskoulu ei ollut jatko-opintoväylä. Ammattikoulun tarkoituksena oli valmistaa nuoret käytännöllisille toiminta-aloille, jotta poikavuodet eivät muutoin kuluisi hyödyttömästi. Valdemar hakeutui koulun kaksivuotiselle metallilinjalle, jota hän ehti käydä reilut kolme lukukautta. Nyt oppilastietoihin oli jo merkitty vanhemmiksi kasvattivanhemmat ”seppä Viktor Liljeström ja vaimo Agata”. Valdemarin oman nimen kirjoitusasu on vielä horjuva, tässä oppilasrekisterissä ”Woldemar”. Siirrettäessä toiselle luokalle hän sai 5 markan suuruisen stipendin. Koulussa hän näyttää menestyneen hyvin ja olleen tunnollinen oppilas. Mitään rikkeitä hänestä ei kirjattu oppilaista pidettyyn ”mustaankirjaan”. Sen sijaan jotkut oppilastoverit jäivät kiinni tottelemattomuudesta, laiskuudesta, koulun aidalla roikkumisesta, opettajalle irvistelystä tai kadulla tappelemisesta. Tavallisin rangaistus oli lyhyt jälki-istunto. Koulua käytiin kuutena päivänä viikossa ja työpajaharjoittelua oli runsaasti. Harjoitusta saatiin muun muassa raudan talttauksesta, takomisesta, karkaisemisesta, lävistyksestä, sorvauksesta, pellin niittauksesta, levyn saumauksesta, tinan juottamisesta ja kuparin pakotuksesta. Oppikirjat tuli itse hankkia. Arkipäivät Valdemar asui Kotkassa, josta hän tuli aina lauantaisin kotiin Haminaan.⁸

Opinnot Kotkassa keskeytyivät sisällissotaan. Vielä tammi-kuun lopussa 1918 on maksettu Valdemarin 5 markan lukukausimaksu, jolloin viimeistä lukukautta on ollut jäljellä neljä kuukautta. Tarkoituksena on ollut suorittaa koulu loppuun ja saada

8 Kotkan kaupunki, Poika -ammattikoulu Da 1 vuosikertomukset 1910-1964, Kertomus Kotkan Poika-ammattikoulun ja sen yhteydessä olevien iltakurssien toiminnasta lukuvuonna 1916-1917 ja lukuvuonna 1918-1919; Df 1 johto- ja ohjesäännöt 1907-; Cb:1 Pöytäkirja tehty Kotkan Poika-ammattikoulun johtokunnan kokouksesta elokuun 15 p:nä 1918 ja lokakuun 23 p:nä 1918, Kotkan Poika -ammattikoulun johtokunnan kokouspöytäkirjoja aj. 1908-1930; Ac 1 mustakirja 1912-1922; Ua 1 Jalmari Kekkosen käsikirjoitus: Kotkan poika-ammattikoulun perustamis- ja alkuvuosilta 25-vuotiskertomukseen keväällä 1933; Bb oppilaskirjat ja Bi luku- ja työjärjestyksiä. KKA.

Liljeströmistä tuli Haminan uimaseuran uimakandidaatti 1914 (takarivissä ens. oikealta). Hän osallistui myös seuran kilpailuihin ja sijoittui sen mestaruuskisoissa poikain 50 metrin uinnissa neljänneksi. Aika oli 56,2 sekuntia. Seuran tukikohtana oli Alakaupungin uimahuone (Haminan lehti 1.8.1914 ja 24.8.1916).

päästötodistus toukokuussa. Tammikuun lopussa oli Helsingin työväentalon torniin kuitenkin jo sytytetty punainen lyhty val-lankumouksen alkamisen merkiksi. Pian se vei mukanaan Val-demarinkin.

Haminan ja Vehkalahden alueella suoritettiin punakaartiin väräys 28.1., ja helmikuun alussa punakaarti valtasi puhelin-keskuksen ja miehitti kaupungin virastot ja pankit. Helmikuun alussa Liljeström liittyi vapaaehtoisena Haminan punakaartin II pataljoonan 1. komppaniaan. Punakaartiin liittyminen tapahtui pian Haminaan paluun jälkeen. Olli Korjuksen mukaan vallan-kumus tuotiin Haminaan Kotkasta, joka oli tuolloin Kymen-

Kotkan Poika -ammattikoulun komea koulurakennus valmistui vuonna 1912 Korkeavuorenkadun ja Koulukadun kulmaan.

laakson suurteollisuuden keskus.⁹ Mikä sai Valdemarin tekemään liittymispäätöksen ja jättämään hyvin sujuneet opinnot kesken? Selitys näyttää löytyvän Kotkasta ja opintojen aikaisesta elinympäristöstä.

Kotkan Poika -ammattikoulun oppilaista liittyi muitakin punakaartiin ja koulun toiminta keskeytyi. Liljeström on merkitty 15.3.1918 koulusta poisjääneeksi. Koulun johtokunnan kehoitus palata koululle tuskin tavoitti jo rintamalle menneitä. Useimmille hänen koulutovereistaankin kävi niin, että opinnot jäivät lopullisesti kesken. Vain harvat oppilaat palasivat kouluun syksyllä, kun lukukautta päätettiin jatkaa syyskuun ajan. Silloin saattoi vielä saada päästötodistuksen. Olivatko oppilaat yhdessä tehneet päätöksen punakaartiin menemisestä? Ammattikouluja valvovan Teollisuushallituksen käskystä nostettiin syyte koulun työnjohtaja-opettajia vastaan, ja opettajat pidätettiin toimistaan

⁹ Halila 1969 s. 330; Korjus 2009 s. 33, 135.

KOTKAN POIKA-AMMATTIKOULUN
VUOSITODISTUS

LUKUVUOSI 19 16 — 19 17

_____ osaston _____ luokan oppilas

Nordman Leijonin

Käytös _____ Kuultava (10)

Ahkeruus ja harrastus _____ Kuultava (9)

Huolellisuus _____ Kuultava (9)

Edistymisen ke _____ 8⁵/₁₀

Oppineet ja niiden saavutetut edistykset:

Äidinkieli ja oikeinkirjoitus	7	Teknologia ja aineoppi	9
Kauno- ja tekstauskirjoitus	8	Koneoppi	
Aritmetikka ja algebran	8	Valamisoppi	
Mittaus- ja piirustamisoppi	8	Pönnkäyttöoppi	
Mekanikka ja lauseoppi	8	Rakennuskonstruktionoppi	
Kemia		Yleinen rakennusoppi	
Fysiikka	9	Projektiivinen ja ammatillinen piirustus	9
Kansantalous ja yhteiskuntaoppi		Käsivarapiirustus ja modelleeraus	9
Kirjanpito ja kalkyleeraus		Käytännöllinen työ	9

Tämän arvostelun perusteella siirretään hänet II luokalle.

Kotkassa, Kouko kuun 26 p:nä 19 17.

M. M. M. E. J. M.
koulun johtaja

Numerot 1-4 vastasivat arvosanaa huono
- 5-6 - - - - - tyydyttävä
- 7-8 - - - - - kunnollinen
- 9-10 - - - - - erittäin

Stipendia 5 mk.

Kotkan Poika -ammattikoulun I lukuvuoden päästötodistus oli niin hyvä, että se oikeutti stipendiin. Stipendi vastasi lukukausimaksua.

siksi kunnes valtiorikosoikeus tutki heidän osallisuuttaan ”kapi-
nan kannattamisessa”. Opettajat todettiin täysin syyttö-
miksi. Tapahtumat kielivät kuitenkin siitä, että ammattikoulussa
oli työväenliikettä ymmärtäviä opettajia, vaikka itse koulu oli
ollut porvarillisten liikemiesten, kauppiaiden ja muiden amma-
tinharjoittajien perustama ja omistama. Omistus siirtyi Kotkan
kaupungille vuoden 1918 alussa.

Koulupäivinä Liljeström asui Kotkassa Tehdaskadulla Matti Talonpoika -nimisen henkilön luona. Talonpojasta tuli punakaartin näkyvä hahmo, muonituspäällikkö Mäntyharjun rintamalle ja myöhemmin ammattiliiton toimitsija.¹⁰ Vasemmalle ohjaavia vaikutteita tuli siten monelta suunnalta. Agatan suhtautumisesta punakaarteihin ei ole tietoa, mutta ainakin myöhemmät vuodet kertovat hänen vasemmistolaisesta vakaumuksestaan. Työväenliike on saanut ymmärrystä perheen ystäväpiirissä muutoinkin.

Lapsuuden loppu

Hamina sisällissodan aattona ja sodassa

Haminassa oli sisällissodan aattona noin 3 000 ja sitä ympäröivässä Vehkalahdessa 10 000 asukasta. Haminan kaupungissa ei juuri ollut teollisuutta. Esimerkiksi sahateollisuus oli keskittynyt ympäröivään Vehkalahteen. Kymenlaakson radikalismien keskus oli Kotkassa, jota hallitsi suurteollisuus. Haminassa vasemmistoaatteen keskuksena oli työväenyhdistys, johon kuului talvella 1918 yli 400 jäsentä. Se edusti maltillisempaa siipeä kuin radikalisoituva Haminan kaarti, joka punakaartiksi muututtuaan itse näistyi työväenyhdistyksestä ja kieltäytyi tottelemasta sen ohjeita. Työväenyhdistyksen maltilliset yrittivät joulukuussa 1917 lakauttaa kaartin, siinä onnistumatta.¹¹

Sisällissodan varsinaisia rintamataisteluita ei Haminassa käyty lainkaan, mutta hiljainen sota oli kaikkialla käynnissä. Vallansiirto punaisille ja taas takaisin valkoisille tapahtui verettömästi. Helmikuun alussa punakaarti oli vallannut postilaitoksen, pankit ja kaikki kaupungin virastot ja yleiset laitokset. Eteenpäin-lehti kirjoitti: ”Kaupungissa on aivan rauhallista ja elämä kulkee kaikin puolin säännöllistä latuaan”. Punaiselta ja valkoiselta terrorilta ei Haminan seutukaan välttynyt. Haminan punakaartia johti

10 Meltti 1955 s. 335.

11 Korjus 2009 s. 35, 125.

kivityömies Vihtori Koski. Suurin osa punakaartin esikunnasta oli Vehkalahdelta, eli läheisestä maalaiskunnasta. Olli Korjus nimittääkin kaarta maalaiskaartiksi. Monet sen näkyvistä hahmoista olivat myös työttömiä. Tämän joukon mukana Liljeström kulki Savon rintamalla, mistä hän on vetäytymisen myötä siirtynyt Kouvolaan, Simolaan ja lopulta Haminaan. Tulikasteensa hänen komppaniansa sai jo Loviisan lähellä.¹²

Presidentti Urho Kekkosen muistelmakirjassa¹³ kerrotaan tarina, jonka mukaan Kekkonen ja Liljeström olisivat olleet lähellä toisiaan Kinnin rintamalla jonkin ison kiven eri puolilla. Asiasta oli tarinoitu presidentin 60-vuotiskutsuilla Tamminiemessä pilke silmäkulmassa. Kekkosen mukaan oli tullut puhetta vuoden 1918 tapahtumista, ja Liljeström oli maininnut jotain punakaartiin kuulumisestaan. Kekkonen oli ollut mukana Kinniltä käsin tehdyssä tiedusteluyrityksessä kun hänen joukkonsa (Kajaanin sis-sit) olivat tulleet korkealle kalliolle ja havainneet kallion toisella puolella lämmittelevän punakaartilaisryhmän.

”Jos meissä olisi ollut miestä siihen työhön, johon meidät oli lähetetty, niin nirri pois kaikilta vastustajilta”, oli Kekkonen muistellut. He lähtivät kuitenkin pakoon. Liljeström oli kuunnellut Kekkosen tarinan ja kertoi olleensa yksi noita nuotiomiehiä. Kekkonen kertoo, että ”aluksi tätä yhteisesti taivasteltiin, mutta illan mittaan Vallu, joka osoittautui aika leukailijaksi, siirtyi pikkupöydästä toiseen ja kerrottuaan tämän tapahtuman hän miltei kyynelsilmin todisteli, kuinka raakamainen mies meillä on presidenttinä”. ”Toukokuussa 1918 tämä sydämetön oli yrittänyt tappaa kunnan kotkalaisia työläisiä ja vain työläisten joukkovoima oli saanut aikaan sen, että miehen katalat aiheet oli saatu torjutuksi”. Vaikka tarina rintamalla kohtaamisesta lienee enemmän tarua kuin totta, ovat miehet kuitenkin olleet samaan aikaan samalla rintamalla. Kekkonen oli myös niiden joukkojen mukana, jotka saapuivat Haminaan 4. toukokuuta.

12 Korjus 2009 s. 123-125, 136-137; *Eteenpäin* 5.2.1918 ”Tapahtumat Haminaasta”; Hyvönen 1960 s. 75.

13 Kekkonen 1981 s. 105-106.

Valdemar ja polkupyörä.

Niin tai näin, on tarinasta toinenkin versio, jossa ison kiven vastakkaisilla puolilla ovat olleet Vallu ja Puunjalostusteollisuuden työnantajapomo Justus Ripatti. Nuorena ylioppilaana Ripatin tiedetään olleen ainakin Savitaipaleen rintamalla, jossa Liljeströminkin komppania taisteli. Tarinaa kerrottiin illallispöydässä. Ammattiyhdistystoimitsija Esko Suikkanen muisti Vallun ker-
toneen, että kun oli oikein vaikea neuvotteluvaihe, ja Ripatti oli sellainen jähnä, joka vaan sipaisi tukkaansa eikä tahtonut antaa periksi, eikä tunnustaa asioita, niin Vallu oli sanonut, että juma-
lauta, että häntä harmittaa kun ei tullut ampuneeksi sinne kiven taakse. Tällaista huumoria oli Vallun ja Justuksen välillä.¹⁴

Utin vankileirillä

Valkoiset joukot saapuivat Haminaan 4.5.1918, ja seuraavana päivänä Liljeström vangittiin Vehkalahdella. Vasta 16-vuotiaan nuorukaisen osaksi tuli passitus Utin vankileirille. Vaikka koke-
muksen on täytynyt olla raskas, on joutuminen juuri Uttiin pelas-
tanut hänet vielä pahemmalta. Monien muiden alueella vangit-
tujen kohtaloksi tuli lähtö Tammisaareen. Utti oli Haminan van-
kileirin sivuleiri, jonne valikoitui noin sata vankia, kirvesmiehiä
ja muita rakennusmiehiä, rakentamaan työkomennuskuntana
”lentoplaania”. Tässä joukossa oli mukana useita johtotehtävissä
olleita punaisia. Monet Utissa olleet jopa kehuivat olojaan. Heidät
majoitettiin vanhoihin venäläisten huviloihin, ja olo oli vapaata.¹⁵
Vankeihin suhtauduttiin ”ammattimaisesti”, ja seudun valkoi-
set ihmettelivätkin, että leirin johto suojeli vankeja haminalais-
ten sieppausryityksiltä. Haminan pääleiriltä luovutettiin monia
punaisia vankeja paikallisille valkoisille, jotka sitten muutta mut-
kitta teloittivat vangit. Toisin kuin muilla vankileireillä, esimer-
kiksi Haminan pääleirillä, ei Utissa ollut leirikuolemia. Pääleirillä

14 TMT Metalliliiton haastattelusarja 12440 Esko Suikkanen TA; Honkanen 2001 s. 123-124; Hyvönen 1960 s.75.

15 Korjus 2009 s. 168-169.

suhtauduttiin punavankeihin sen sijaan avoimen halveksivasti ja väkivaltaisesti.

Liljeströmiä kuulusteltiin Utissa heinäkuussa, ja hänet vapautettiin noin kolmen kuukauden vankeuden jälkeen tutkintotuomarin päätöksellä 1.8.1918. Lyhyt vankeusaika osoittaa, ettei mitään raskauttavaa todettu punakaartissa toimimisesta. Ikä tuskin on ollut vapauttamisen perusteena, sillä nuorempiakin joutui teloitettavaksi.

Uusi kirkko-asema.

N:o 9890

Vankipassi.

Suomen Senaatin kesäkuun 28 päivän 1918 antaman määräyksen nojalla käsketään täten vankitorikoksesta pidettyä

Vangin nimi ja ammatti: *Liljeström Valdemar, ikä 16 v 10859*

Kotipaikka ja osalle: *Hämeen Ympyrä Koti 50.*

Ikä: *27 1905*

(tämän passituksen nojalla lähtemään *Kotipaikkaan* ja tulee hänen viipymättä suorinta tietä matkustaa määräpaikkaansa ja sieltä heti ilmoittautua asianomaiselle poliisiviranomaiselle (maaseudulla eruuunnimismiehelle ja kaupungissa poliisikamarin).

Jos vanki on sairas, tulee hänen mahdollisuuden mukaan saada pitempää maamaitkaa varten vangintuottajalta hevoskyyti.

Vangin tulee määräpaikkaan saavuttuaan ja siellä oleskellessaan:

- 1:o tarkasti noudattaa niitä määräyksiä, jotka poliisiviranomaiset hänelle antavat;
- 2:o alistua työvelvollisuuteen näiden kannan viranomaisten antamiin määräyksiin niinhöin työpaikan, ajan, laadun kuin palkankin suhteen;
- 3:o elää moitteettonta elämästä eikä hien saa käydä kokouksissa tai huvittelaisuuksissa;
- 4:o saapua kutsun saatuaan viipymättä ja määräaikaansa siihen Vankitorikokseuteen, jossa häntä koskeva asia tulee käsiteltäväksi; sekä
- 5:o tarkasti säilyttää tämä passi, jonka hänen tulee aikanaan jättää Vankitorikokseuteen.

Jos vanki rikkoo hänelle annettuja määräyksiä tahi tekee jonkun rikoksen, menettää hän heti ehdollaisen vapautensa.

Mukaan varten on vangille annettu mukaan päivän muona.

Tämän passituksen nojalla on vangilla vapaa rautatiematka vankileiristä määräpaikkaansa lähimmälle rautatieasemalle sekä, kun hänen asiansa tulee Vankitorikokseuteen esille, viimeksimainitulta asemalta sinne, missä sanottu Oikeus istuu.

Lähtö heinäkuun Kuun *27* päivänä 1918.

Heikki Teutari Pääsimen Tulosantoin Pääsimen
Pääsimen Tulosantoin Pääsimen
Lähtö.

M. O. K. K. Lähde: *Heikki Teutari* Pääsimen Tulosantoin Pääsimen

Näytä *Pääsimen Tulosantoin Pääsimen* merkinnät: *12* päivä, *121* v.

No 67

M.

16-vuotiaan Valdemar Liljeströmin vankipassi Utin vankileiriltä kesällä 1918. Vankipassin syntymäaika on virheellinen.

II Kapinallisesta ammattiyhdistystoimijaksi

”Ja minä en nyt kertakaikkiaan alistu kaikenlaisten käskyjen ja juonittelun alaiseksi”

Valdemar Liljeström oli Etsivän Keskuspoliisin (EK) seurannassa ja kuulusteluissa sekä vankeudessa 1920-luvun aikana. Kuulusteluasiakirjojen perusteella voidaan muodostaa kuva nuoren miehen vaiheista niin poliittisen suuntautumisen, tapahtumien ajallisen etenemisen kuin tuon ajan työläisen liikkuvuudesta, johon kuului myös pyrkimys poliisiviranomaisten harhauttamiseen peitenimen avulla. Kuulustelupöytäkirjat näyttävät antavan tapahtumista sinänsä uskottavan kuvan, mutta tuskinpa poliisille oli viisasta kertoa kaikkea.

Liljeström on kertonut asuneensa Haminassa kuukauden ajan päästyään vapaaksi Utin vankileiriltä. Sen jälkeen hän on muuttanut Kotkaan ja työskennellyt ”Norskan” (Gutzeit-yhtiö) valimossa helmikuuhun 1919. Tämän jälkeen hän on saapunut Helsinkiin asuen Läntisellä ja Itäisellä Viertotiellä. Helsingissä hän on toiminut valajana Uuden Suomen kirjapainossa sekä Fredriksbergin (Pasilan) ratapihalla ratatyömiehenä kesän 1919.¹⁶

Ratatyömiehen töiden jälkeen on seurannut useita työpaikkoja ja vuoden 1924 alusta pesti kaupungin vesijohtolaitoksella ja helmikuusta alkaen Salmen vesijohtoliikkeessä. Viipurissa hän on käynyt 1925 tai 1926 kesällä ja ollut siellä putkitöissä. Maaliskuussa 1925 hänet oli vapautettu valtiopetossyytteistä muutaman kuukauden tutkintovankeuden jälkeen. Marraskuusta 1925 hän oli Helsingin Puhelinyhdistyksen palveluksessa, Emil Skogin ker-

16 EKV hm 245. EK/KD 1924 nro 638/1577 ja 650/1579; EK/KD 357/1550, 1/29 KANA.

toman mukaan siihen saakka, kun tuli aika mennä armeijaan helmikuussa 1928. Vuosikymmenen lopulla hänen asuinpaikkansa on ollut jonkin aikaa Turussa. Turussa asuessaan Liljeström oli töissä Oy Radiaattorilla. Monet muutot seurasivat työpaikkojen vaihtumista. 1920-luvun lopulla hän asui Helsingissä muun muassa Konstantininkadulla, II linjalla, Pengerkadulla ja Agricolankujalla.

Vasemmistososialisti

Sisällissodan jälkeen työväenliike oli jakautunut ja SDP:sta oli irronnut vasen siipi, joka perusti Pietarissa 1918 Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP). Suomessa se joutui toimimaan maanalaisena, illegaalina puolueena. Toukokuussa 1920 perustettiin Suomen Sosialistinen Työväenpuolue (SSTP), josta tuli kommunisteille alisteinen, julkisesti toimiva puolue. Alistaisuudesta on kuvaava esimerkki se, että Venäjällä pidetyn SKP:n puoluekokouksen päätökset kirjattiin liki sellaisenaan SSTP:n puolue-neuvoston päätöksiksi. Jännitteitä oli kuitenkin SKP:n ja SSTP:n välillä julkisen ja maanalaisen toiminnan suhteista ja Venäjältä tulleiden ohjeiden sopivuudesta Suomen oloihin. Osa SSTP:n toimijoista arvosteli SKP:n edustajia pelkiksi käskijöiksi. Kaikkea SKP:n ohjausta ei hyväksytty. 1920-luvun loppupuolella SSTP:n tilalla toimi Sosialistisen Työväen ja Pienviljelijäin Vaalijärjestö (STPV), jonka kansanedustajat kieltäytyivät SKP:n esittämästä sitoumuksesta, jonka mukaan heidän olisi pitänyt noudattaa vain SKP:n määräyksiä.¹⁷

SSTP:n ja SDP:n ideologiset erot näkyivät erityisesti suhtautumisessa sisällissodan perintöön ja ulkoparlamentaariseen toimintaan. SSTP:ssa oltiin haluttomia yhteistyöhön porvarillisten keskustavoimien kanssa, jota taas SDP piti tarkoituksenmukaisena. SSTP pyrki esittämään itsensä vanhan työväenliikkeen aitona perillisenä. Tauno Saarelan tulkinnan mukaan suomalaisen kommunismin suhde aseelliseen vallankumoukseen oli eri-

17 Saarela 2008 s. 154.

tyisesti periaatteellinen, eikä se tarkoittanut konkreettista valmistautumista aseelliseen vallankaappaukseen.¹⁸

SSTP sai kannatusta ammattiyhdistysliikkeessä, Saarelan mukaan erityisesti lakkoherkillä aloilla, ja siihen kuului useita ammattiosastoja. Työväen vaalikomiteoissa ammattiosastoilla oli keskeinen rooli erityisesti suurissa kaupungeissa. Vuoden 1922 eduskuntavaaleissa SSTP sai 14.8 prosentin kannatuksen, kun SDP sai äänistä 25.1 prosenttia.¹⁹

Liljeströmin poliittinen sitoutuminen alkoi nuorisoliittolais-toiminnasta, jota seurasi aktiivisuus ammattiyhdistysliikkeessä. Hänen oman kertomuksensa mukaan liittyminen Helsingin Sosialistiseen Nuoriso-osastoon tapahtui vuonna 1919. Näin ollen hän olisi kuulunut jo ”vanhaan”, vuonna 1906 perustettuun sosialidemokraattiseen nuorisoliittoon, Suomen Sosialidemokraattiseen Nuorisoliittoon (SSN). Nuorisoliitto joutui sisällissodan jälkeen vähitellen kommunistien ja vasemmistososialistien käsiin.

Liiton osastoista suurin, Helsingin Sosialidemokraattinen Nuorisoseura vallattiin kesäkuussa 1920, jolloin sen puheenjohtaja August Valta erosi. Valta perusti kumppaneineen sosialidemokraattisille nuorille oman osaston, Helsingin Sosialidemokraattisen Nuorisoyhdistyksen. Vastaava kehitys muissakin osastoissa johti lopulta siihen, että ”aitosocialidemokraattiset” nuoret jättivät vanhan liiton ja perustivat vuonna 1921 Sosialidemokraattisen Työläisnuorisoliiton (STN).

Vanha nuorisoliitto SSN joutui viranomaisten hampaisiin, ja se lakkautettiin yhdistyslain vastaisena huhtikuussa 1923. Osa sen johdosta vangittiin. Tämän johdosta kommunistit ja vasemmistososialistit perustivat lakkautetun järjestön tilalle joulukuussa 1923 Sosialistisen Nuorisoliiton. Sekin joutui EK:n toimien kohteeksi ja syytetyksi valtiopetoksen valmistelusta.

Sosialistisen Nuorisoliiton kymmeniä aktiiveja vangittiin eri puolilla Suomea marraskuussa 1925 valtiopetoksen valmistelusta ja osallistumisesta Kommunistisen Nuorisointernationaalin

18 Saarela 1996 s. 169-170, 206-207, 216.

19 Saarela 1996 s.271; Saarela 2008 s. 47.

(KNI) toimintaan. Vankeusrangaistuksen sai 45 nuorta. Järjestön toiminta lakkasi 1927.

Valdemar Liljeström liittyi 30.4.1923 Söörnäisten Sosialistiseen Nuoriso-osastoon, josta tuli myöhemmin uuden, joulukuussa perustetun Sosialistisen Nuorisoliiton jäsenosasto. Hänen jäsenkorttinsa numeron 430 merkinnät jatkuvat heinäkuulle 1925. Hän on kuulunut myös osaston johtokuntaan vuosina 1924-1925. Söörnäisten osastoon kuului myös muita myöhempiä vaikuttajia, kuten Niilo Välläri, Armas Äikiä ja Ville Pessi.²⁰

Kommunistien, vasemmistososialistien ja sosialidemokraattien ideologiset erot olivat vielä 1920-luvun alkupuolella liikkuvat, eivätkä nuorten mielissäkään ehkä kovin täsmällisiä. Liljeströmin poliittinen valinta voi selittyä sisällissodan kokemuksilla ja vankileirillä on luultavasti ollut vielä radikalisoiva vaikutus. Sosialistisen Nuorisoliiton ja Sosialidemokraattisen Työläisnuorisoliiton aatteellista rajaviivaa ei ole helppo tehdä ainakaan julkisen retoriikan perusteella. Kumpikin järjestö julisti olevansa tiukan luokkataistelulinjan kannalla ja ensisijassa kasvatuksellinen järjestö. Liljeströmin liittymisajankohtaa edelsivät eri puolilla maata, muun muassa Helsingissä järjestetyt mielenosoitukset punavankien armahtamiseksi. Niissä oli SSTP:lla ja Suomen Ammattijärjestöllä SAJ:lla keskeinen rooli yhteistyössä SDP:n kanssa. Pian tämän jälkeen, maaliskuussa, SDP:n Väinö Tanner ja Taavi Tainio julistivat yhteistyön päättyneeksi SSTP:n kanssa menettelytapaprojektien vuoksi.²¹ Oliko tässä kimmoke Liljeströmin puolenvaihdokselle?

Muodollisesti Sosialistinen Nuorisoliitto toimi itsenäisesti, mutta se kannatti Suomen Sosialistista Työväenpuoluetta (SSTP). Nuorisotoiminnan tietty erillisuus näkyy kuitenkin Söörnäisten osaston omissa kertomuksissa ja lehdissä, joissa valitellaan sitä, että ollaan vain nuoriso-osastolaisia, mutta muuhun poliittiseen toimintaan ei osallistuta. Sekä Nuorisoliitossa että SSTP:ssa

20 EKV hm 245 Ilm. 165. 14.5.1925 KANA.

21 Kannisto 2016 s. 156-157, 159.

Söörnäisten sosialistinuoria kokoontuneina vapun viettoon. Kuva: TA.

ilmeni myös poliittista varovaisuutta, jonka selittänee pelko viranomaisten toimista, mahdollisesti toiminnan kieltämisestä.²²

Varovaisuus ei auttanut. Niilo Vällärin johtama SSTP joutui nuorisoliiton tavoin viranomaisten hampaisiin, sen keskeiset toimijat vangittiin 1923 ja puolueen toiminta lakkasi. Turun hovioikeus tuomitsi kesäkuussa 1924 kaikkiaan 189 henkilöä vankeusrangaistuksiin. SSTP:n tilalle perustettiin Suomen Työväenpuolue, joka aloitti toimintansa jo toukokuussa 1923.

Söörnäisten Sosialistiseen Nuoris-osastoon kuului useita satoja jäseniä, joten se on ollut kooltaan aikansa merkittävimpiä paikallisia työläisnuorisorganisaatioita. EK:n mukaan se oli maan suurin nuorisoliittolaisosasto. Kulttuuri- ja harrastus-

22 Söörnäisten Sosialistinen Nuoris-osasto DA, lehdet KA.

toiminta oli aktiivista. Osasto oli järjestänyt huhtikuussa 1926 kirjallis-taiteellisen illan, jossa EK laski olevan n. 200 henkeä. Osaston toimintakertomuksen mukaan toiminta oli ollut kuitenkin epävakaa ”ohranan” (Etsivä Keskuspoliisi) takia ja vuoden 1925 lopulla sen sivistysjaoston kaikki pöytäkirjat oli takavarikoitu. Opintopiirejä sillä oli Kivinokassa, Kulosaaren kupeessa. Kivinokasta oli vuokrattu tilat ja sinne pääsi vain erityisellä ”saarikortilla” ja Kivinokassa oleskeluun määriteltiin omat saarielämän järjestyssäännöt.²³

Kivinokan ohella osastolaiset kokoontuivat Helsingin Työväenyhdistyksen talossa HTY:llä ja Vuorelassa, Vallilassa. Osaston uusien jäsenten vastaanottotilaisuus pidettiin HTY:n täydessä A-salissa 31.8.1925. Ohjelma alkoi laululla ”Varsovalainen”, jonka jälkeen kuultiin Toivo Karvosen tervehdys. Sen jälkeen oli Liljeström esittänyt runon ”Viha”. Tilaisuutta seurasivat EK:n etsivät, jotka ryhtyivät häiritsemään sen kulkua runonlausunnan jälkeen. Lopulta poliisi hajotti koko tilaisuuden ja pidatti kuusi osanottajaa, mutta Liljeström ei ollut heidän joukossaan. Pidätykset aiheuttivat mielenilmaisuja ulkonakin. Vielä syksyllä 1925 Liljeström on osallistunut HTY:llä osaston historialliseen opintokerhoon, jota on vetänyt Reinhold Kekäläinen, sekä myös sosialististen nuoris-osastojen välisiin henkisiin kilpailuihin Hyvinkäällä 8.-9.3.1924. Niissä hän sai ensimmäisen ja kolmannen palkinnon. Palkintona oli Karl Kautskyn teos *Sosialismin historia*.

Vielä tammikuussa 1926 Liljeström esitti lausuntaa Helsingin Sosialististen nuoris-osastojen Liebkecht-Luxemburg -iltamissa HTY:n talolla, jossa yleisöä oli EK:n mukaan noin 225 henkeä. Rosa Luxemburgista ja Karl Liebkechtistä oli tullut kansainvälisen kommunistisen liikkeen marttyyrejä sen jälkeen, kun heidät oli surmattu Berliinissä 1919. Myös Suomessa vaalittiin heidän muistoaan kansainvälisten esimerkkien mukaisesti ja Sosialistisen Nuorisoliiton kehotuksesta.²⁴ Vuoden lopulla Liljeström oli lausumassa runoa nuorten työläisten ammatillisessa valistustilai-

23 EKV amp 2579 IV C2i-IV C3C KANA.

24 EKV hm 245 Ilm. 523. 19.1.1926 KANA; Saarela 2008 s. 585.

Viha

Se syöpyy mieliin kuin ruoste rautaan,
se tarttuu kurkkuun kuin vehkaleipä,
se puree kuin kylmyys paljasta, ryysyistä kyynärpäätä.

Ei hän, joka tänään nyrkkinsä nostaa puhujalavalle
sen ole isä.

Sadat vuodet se maassa on hiljaa itänyt
kaikissa joilt' oli estetty ilma ja päivä.
Se huutaa aikojen syvyydestä,
se on perintö, jotka murtuivat työssä
taa auran ja karhin,
jotka raatoivat alla herrojen ikeen,
joilta kielletty jano oli kirjaan ja kynään,
jotka tahtoivat itse asua maansa
ja vietiin raastaen herrojen sotiin,
jotka tahtoivat nostaa kattonsa matalan
ja äänensä nostaa
ja herrojen pilkkaa palkaksi saivat.

Se viha, jok' on perintö harmajan muinaisajan,
se kutsuu, se kiehtoo, se liehtoo laumoja sotaan!
Se kyttee kuuntelijoissa ympäri puhujalavan
alla toukokuun taivaan,
se syttyvi kun sanat leimuavat,
se silmäin tummista kulmista iskee tulta,
se on tuomion kostava raippa,
mi lyö maahan valtion hauraan!

Suomennos
(Vallankumousrunoja, 1928)

Arvid Mönnen runo "Viha" kuului nuoren Liljeströmin lausuntaohjelmaan.

suudessa HTY:n täydessä A-salissa, ilmeisesti vasemmistososialistien opintoyhdistyksen toimiessa järjestäjänä. Ohjelmassa oli Kössi Kaatran kirjoittama runo ”Aatteen kirkastus”.²⁵

Liljeströmin tuleva puoliso, postittaja Martta Kirvesniemi, liittyi Söörnäisten osastoon 28.4.1923 jäsennumerolla 123, ts. kahta päivää aikaisemmin kuin Valdemar. Lisäksi hänen toisen avio-liittonsa puolison, Kertun äiti, ompelijatar Lempi Jaakkola liittyi osastoon 28.4.1923. Sukulaisista myös taloustyöläinen ja Lempin sisar Anni Ester Salonen liittyi samana vuonna.

Söörnäisten osasto oli keskeinen aatteellinen koti ainakin lyhyen aikaa näille nuorille, joiden kesken myöhemmin syntyi sukulaisuussiteitäkin. Nuorten vasemmistolaisten yhteisöllisyydestä kertovat osaltaan Söörnäisten sosialistinuorten ”vuosivirren” sanat vuodelta 1923. Silloin Kivinokka oli vuokrattu osastolle:

Ei sitä ennen ulkoa naitu
heili se Kivinokast’ katsottiin.

Kivinokassa ja läheisessä Lammassaassa käyviä nuoria seurattiin EK:n toimesta. Se saikin käsiinsä joitakin luetteloita telttailijoista. EK:n silmissä vasemmistososialistit ja sosialidemokraattien oikean laidan vasemmalla puolella kulkeneet samaistettiin usein kommunisteiksi sen paremmin vivahde-eroista välittämättä. Käytännössä tämä ”värisokeus” edesauttoi myös Liljeströmin joutumista vaikeuksiin ja pitkäaikaiseen seurantaan. Kanniston ²⁶ mukaan SSTP:n jäsenet tai kannattajat eivät suosineet kommunisti-nimitystä siksi, että sosialidemokratia yhdistyi tuttuun yhtenäiseen työväenliikkeeseen, jonka perinnöstä taisteltiin.

Kertomansa mukaan Liljeström ei ollut milloinkaan kommunisti. Viranomaisen näkökulmasta asia oli toisin. Nuorisoliiton jäsenkortista ei löydy merkintää kuulumisesta puolueeseen. Tauno Saarela on määritellyt Sosialistisen Nuorisoliiton, SSTP:n ja Sosialistisen Työväen ja Pienviljelijäin Vaalijärjestön, STPV:n,

25 Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 2.11.1926.

26 Kannisto 2016 s. 150.

järjestöinä suomalaiseen kommunismiin kuuluviksi yhtä lailla kuin SKP:n ja sen Suomessa toimineen maanalaisen byroon. Hän toteaa samalla, ettei suomalainen kommunismi ollut yhtenäinen. Saarelan mukaan suomalainen kommunismi -termissä on ongelmia. Sitä on hankala käyttää liikkeen yksittäisistä jäsenistä.²⁷ Liljeström ilmaisi joka tapauksessa kannatuksensa aina 1920-luvun loppuun saakka enemmän tai vähemmän kommunistisen liikkeen ohjauksessa olleille SSTP:lle ja STPV:lle. Hänellä on ollut hyvä syy välttää kommunistiksi leimautumista, kuten monilla muillakin pelkästään pidätyksen tai vankeuden pelossa.

Vakaumuksensa mukaisesti Liljeström erosi kirkosta, rekisteritietojen mukaan Haminan ortodoksisesta seurakunnasta toukokuussa 1925 ja siirtyi siviilirekisteriin. Uskonnonvapauslaki oli astunut voimaan jo vuoden 1923 alussa, joten Liljeströmin harkinta kesti pitkään. Uskonasiat puhuttivat Liljeströmiä vielä kirkosta eroamisen jälkeenkin. Hänen kotikirjastostoonsa kuului Upton Sinclairin vuonna 1926 ilmestynyt teos *Minua sanotaan puusepäksi*. Se kuvaa Jeesusken ja työväestön suhteita.

Työväen näyttämötoiminnan kulttuuriradikaali

Valdemar Liljeström kuului siihen työväenliikkeen poliittiseen sukupolveen, jonka nuoruuden harrastuksiin kuului työväen näyttämötoiminta. Harrastajanäyttämöllä esiintyivät nuoruudessaan esimerkiksi Eero Vuori, E. K. Louhikko, Emil Skog, Erkki Härmä, Lempi Lehto ja Vihtori Huhta.

1920- ja 1930-luvuilla Helsingissä toimi useita työväen näyttämöitä, joiden varhaisimmat juuret olivat jo 1800-luvun lopulta. Työväen näyttämötoiminta oli keskittynyt toisaalta Sörnäisten Työväenyhdistyksen ja toisaalta Helsingin Työväenyhdistyksen (HTY) piiriin. Sörnäisten Työväenyhdistys oli saanut vuonna 1898 hallintaansa entisen Pelastusarmeijan tilat, Vuorelan huvilan Vallilasta, nykyisen Hämeentie 38:n kohdalta. Vuorelasta tuli työväentalo, jossa näyttämötoiminta jatkui vuoteen 1928 Sörnäis-

27 Saarela 2008 s. 22.

ten työväennäyttämönä. Talo purettiin vuonna 1929, ja toiminta siirtyi Vallilan työväentaloon Helsingin työvänteatterina. Vallilassa toimittiin aina vuoteen 1965. Sörnäisten työvänteatteri-Helsingin työvänteatteri ei kehittynyt poliittiseksi teatteriksi, vaan suuntautui alun amatööriteatterista vähitellen ammattiteatteriksi, jonka katsojakunta oli kyllä lähinnä työväestöä. Sillä oli myös suosittu ulkoilmanäyttämö Vallilassa.

HTY:llä toimi 1920- ja 1930-luvuilla useita harrastelijanäyttämöitä, muun muassa Työn Näyttämö. Sillä oli myös ulkoilmateatteritoimintaa Vallilassa ja se esitti näytelmiä myös Vuorelassa. Työn näyttämö oli jo alun pitäen poliittinen teatteri, joka joutui pian Etsivän Keskuspoliisin seurantaan. Valdemar Liljeströmin teatteriharrastus keskittyi tämän näyttämön toimintaan, johon osallistui myös hänen ystävänsä Emil Skog. He näyttelivät myös Sörnäisten työväennäyttämöllä sen amatööriteatteriaikana. Skog on muistellut miten Vallun kanssa näyteltiin ja oltiin kovia poikia. Kaivostyöläisiksi heidät maskeerattiin eräässä näytelmäkilpailussa kaivostyömiehestä. Myös Lempi Lehto muistelee näytelleensä Vuorelassa Liljeströmin kanssa.²⁸

Vallilan ulkoilmanäyttämöstä tuli hyvin suosittu, vaikka sen ulkoiset puitteet olivat vaatimattomat. ”Sillä ei ollut mitään näyttämölavaa, vaan ainoastaan luonnon muovaamaa pohjaa oli tasoitettu näyttämöksi, etteivät näyttelijät sentään kiviin ja mätäisiin kompastu.” Ensi kertaa näytäntöön tullut kirjoittaa *Työväen Näyttämötaide* -lehdessä kokemuksistaan:

Vallilan kaupunginosasta Käpylään johtaa leveä Pakaankatu. Siitä haarantuu polkuja puoleen ja toiseen. Erästä vasemmalle metsään johtavaa polkua osoittaa viitta ’Näyttämölle’. Se johtaa ainoastaan pari sataa metriä metsään, mitä kauneimpaan laaksoon. Kaikki istuinpaikat olivat täynnä ja sitä enemmän oli väkeä taustalla sekä sivustoilla. Toista tuhatta henkilöä oli katsomossa! Sellaiseen näyttämöön vastautuu parhaaksi ylenevä, jylhän petäikön ja kuusikon taustama rinne.²⁹

28 TMT Sidos 115. 1737 Emil Skog TA.

29 *Työväen Näyttämötaide* 13/1927.

Kirjoittaja Antti Räsänen kuvaa edelleen, miten Vallilan ulkoilmanäyttämön takana on Työn Näyttämö, eli Helsingin Työväen Teatteri, pelkästään amatöörilaitos. ”Joukko nuoria näyttämökeilijoita sekä harrastajia on tässä työssä mukana. Ilta- ja pyhäpäinä nämä nuoret työläiset ahertavat harjoituksissa sekä kolmekin kertaa viikossa esittävät suurelle yleisölle työnsä tuloksia. He iloitsevat nähdessään toistuvasti tuhatlukuisen joukon mielenkiinnolla seuraavan heidän ’antimiaan’. Näyttämön johtajana toimi Yrjö Vuorensola”.

Muita HTY:llä toimineita teattereita olivat Työväentalon näyttämö, joka toimi myös HTY:n vuokraamalla Mustikkamaalla sekä Pikku Teatteri ja B-salin näyttämö. HTY:n näyttämöistä tuli merkittävimmäksi Työn Näyttämö, etenkin vuoden 1934 jälkeen kun nuoret vasemmistososialistit intellektuellit valtasivat sen. Siitä kehittyi selkeästi poliittisesti suuntautunut ryhmäteatteri, jonka nimeksi tuli myöhemmin Työväen Näyttämö. Toiminta siirtyi aikanaan Kirjan talolle.

Kaksikymmenluvun sosialidemokraatti, myöhemmin SKDL:n kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi on muistellut, miten epäselvää 20-luvun työväenliikkeessä oli kysymys kulttuurielämän sosiaalisista tai poliittisista päämääristä. Mielipiteet jakautuivat siinä, oliko esimerkiksi työväen näyttämötoiminnan roolina lainkaan poliittinen valistus, vai taide, vai pelkkä ajanviete.³⁰

Sisällissodan hävinnyt osapuoli oli 1920-luvun poliittisessa ilmapiirissä sekä tarkkailun että monenlaisen häirinnän ja vainon kohde. Liiksi kanta-aottavat sodan muistelut, juhlatilaisuudet, kokoukset, punaisten hautoihin kohdistettu ilkeävalta ja pidätykset olivat arkea ajan herkkyydessä, demokratiaa koetelleessa ilmapiirissä. 1930-luvun taitteessa tilanne vain paheni äärioikeistolaisen Lapuanliikkeen painostuksen myötä.

Tässä ilmapiirissä oli myös työväen kulttuuritoiminta joutunut Etsivän Keskuspoliisin tarkan valvonnan ja seurannan alaiseksi. EK seurasi kattavasti koko maassa työväen näyttämöiden toimintaa ja pani etsivänsä seuraamaan teatteriesityksiä sekä raportoimaan näytelmien sisällöstä ja yleisöstä. EK:n mukaan epäilyttä-

30 Kilpi 1965.

vien työväen näyttämöiden ohjelmisto valitaan sellaiseksi, että se palvelee kommunistista ”valistusta”, vetää laajoja joukkoja kommunistien vaikutuspiiriin ja tuottaa varoja kommunistien toiminnan rahoittamiseen.³¹

EK:n raportoinnin kohteena olivat myös teattereiden taustayhteisöinä toimineet kannatusosakeyhtiöt, kuten Työn Näyttämön taustayhteisö, Suomen Työväenteatterin Kannatus-Osakeyhtiö, joka perustettiin tammikuussa 1924. Perustajajäseniin kuului muun muassa Emil Skog. Yhtiösopimuskirjan yhtenä todistajana ja yhtiön sihteerinä oli Liljeström. Vuonna 1930 toimineeseen johtokuntaan ovat kuuluneet muun muassa Emil Skog, Lennart Vaikonpää ja Yrjö Vuorensola, varajäsenenä Liljeström. Valdemar Liljeström ja monet muut teatterin hallintoon kuuluvista katsottiin EK:n salaisessa lausunnossa kommunisteiksi. Skogin puoluekanta todetaan ”jonkun verran epäselväksi”, mutta kun hän on saanut näyttämön puheenjohtajuuden, pääteltiin hänetkin vasemmistolaiseksi ja ”todennäköisesti kommunistiksi”.³²

Raportin mukaan Työn Näyttämö on olemassaolonsa aikana talvisin toiminut kommunistien hallitsemalla Helsingin työväentalolla ja kesäisin Vallilan ulkoilmanäyttämöllä. Helsingin poliisilaitokselle laaditussa salaisessa raportissa tehdään myös teatterin taiteellinen arviointi. Sen mukaan ”näyttämön taiteellinen taso on ollut alhainen ja näyttelemät kappaleet kiihoittavia, minkä vuoksi Helsingin kaupunkikaan ei ole myöntänyt sille avustusta”. Raportin johtopäätös on se, että niin Työn Näyttämö kuin sen taustayhteisö ”ovat edistäneet kommunistien rikollisia harrastuksia ja pyrkimyksiä”.

EK:n arkistoihin ja takavarikkoon kertyi myös näytelmäkäsikirjoituksia, joista erityisesti sai huomiota näytelmä *Voitetut sankarit*. Siinä esiintyivät niin Liljeström kuin Skog, muun muassa Vuorelan näyttämöllä. Näytelmä oli 5-näytöksinen vallankumousnäytelmä kesältä 1918. Tekstin oli kirjoittanut Verner Jokiruoho.

31 EKV amp 2676, xc1-xc5 KANA.

32 EKV amp 2676, xc1-xc5. Lausunto H:gin kaupungin poliisilaitokselle 22.10.1931 KANA.

Voitetut sankarit oli EK:n mukaan ”yksipuolista punaisten ja punakapinan ylistämistä ja lainalaisen yhteiskuntajärjestyksen ja sen puolustajain tarkoituksellista solvaamista”. Myös näytelmä *Veljesvihaa* oli päätynyt EK:n raportissa samaan kategoriaan. Veljesvihaa näyteltiin paljon Vuorellassa, mutta myös HTY:n juhlassissa.³³

Työväen näyttämöitä ei EK:ssa pidetä todellisuudessa taidelaitoksina, vaan ”poliittisina kiihotusahjoina”. *Voitetut sankarit* saikin esityskiellon oikeusministeriön päätöksellä 6.2.1923, ja näytelmäteksti määrättiin takavarikkoon. Lars Björnen tutkimuksen mukaan vuoden 1918 sodasta esitetyt mielipiteet olivat 1920-luvulla usein syynä rikokseen yllyttämisestä tuomittuun rangaistukseen. *Voitetut sankarit* -näytelmä julistettiin rikolliseksi syyskuussa 1923 Turun hovioikeuden päätöksellä.³⁴

Varsinaisen näyttämöharrastuksen ohessa Valdemar osallistui myös muutoin työväen teatteritoiminnan tukemiseen osallistumalla luottamustoimiin tai kannatusosakeyhtiön toimintaan. Vuonna 1927 hän oli perustamassa Suomen Työväen Näyttämöiden Liiton Uudenmaan piiriä muun muassa yhdessä Emil Skogin kanssa. Toiminnassa oli mukana ainakin Työn Näyttämö, Keravan Työväen Näyttämö ja Lohjan Työväen Teatteri. Piiritöimikunnan puheenjohtajaksi tuli kapinanäytelmistään tunnettu Verner Jokiruoho, ja toimikunnan varajäsenten joukosta löytyvät Valdemar Liljeström ja Emil Skog.³⁵

Työn Näyttämökin joutui toimimaan taloudellisesti ahtaissa oloissa. Toiminnan tukemiseksi vedottiinkin taustayhteisöihin, esimerkiksi vuonna 1930, jotta ne ottaisivat myyntiin näyttämön arpoja. Näin voisi näyttämö edelleen ”kantaa vaatimattoman kortensa proletariatien valistusalttarille”, sanotaan kannatusosakeyhtiön puheenjohtaja Matti Lapin ja Valdemar Liljeströmin kirjeessä. Kirje kertoo osaltaan Liljeströmin yhteyksistä 1920-luvun kommunistivaikuttajiin. Matti Lappi kuului SKP:n Suomessa

33 EKV amp 2676, xc1-xc5 KANA.

34 Björne 1977 s. 9, 216.

35 *Työväen Näyttämötaide* 7/1927.

Liljeström (keskellä naista lohduttamassa) ja Emil Skog (oik. ase kädessä) Voitetut sankarit -näytelmässä.

toimivaan maanalaiseen johtoon, joka oli vapautunut vankilasta keväällä 1925. Hän puolusti vasemmiston julkista toimintaa ja julkisen poliittisen puolueen perustamista ns. ”vankilaoppositioon” kuuluvana vastoin Moskovassa toimivan SKP:n johdon maanalaista toimintaa korostavia ohjeita. Lappi oli esiintynyt asiassa muun muassa Söörnäisten Sosialistisessa Nuoriso-osastossa.³⁶

Näyttämöä hoiti Suomen Työväenteatterin Kannatusosakeyhtiö (S.T.T.K. Oy), jonka johtokunnan puheenjohtajana toimi vielä 1930-luvun alussa Emil Skog. Liljeström oli varajäsenenä, mutta sai kirjoitettavakseen näyttämötoiminnan hiipumisen vuoden 1932 toimintakertomukseen.

Näyttämötoiminta oli tuolloin jäänyt varsin vähäiseksi. ”Mistä pysähdys, tai oikeammin sanoen pakollinen toimettomuus”, kysyy Liljeström ja vastaa itse, että syynä ovat taantumukselliset

36 Saarela 2008 s. 110-111.

olosuhteet. Valtiovalta ja viranomaiset olivat tukahduttaneet toiminnan. Kritiikki suuntautui myös Helsingin Työväen Teatteriin. Helsingin kaupunki oli purkanut Vallilan ulkoilmanäyttämön vuokraoikeuden ja siirtänyt sen Helsingin Työväen Teatterille. Viiden vuoden aikana oli oma näyttämö tehnyt työtä alueen ja sen rakennusten kunnostamiseksi, mutta nyt se menetettiin. Kun myös Mustikkamaan ulkoilmanäyttämö luovutettiin HTY:n toimesta yksityisille toimijoille, oltiin umpikujassa. Vallilassa vuokraoikeus päättyi kesällä 1931, jolloin pidettiin oman näyttämön viimeiset näytännöt, minkä jälkeen kiinteistöt purettiin ja myytiin. Pari näytäntöä onnistuttiin vielä toteuttamaan HTY:n B-salissa, kun viranomaiset olivat suostuneet siihen.³⁷

Tämän jälkeen viranomaiset kielsivät teatterin toiminnan, ja teatteri sekä sen kannatusosakeyhtiö jäivät odottamaan parempia aikoja toimittuaan liki kymmenen vuotta. ”Koskaan ei edessä oleva aika ole näyttänyt niin harmaalta kuin se nyt näyttää olevan”, kirjoitti Liljeström toimintakertomukseen.

Vuonna 1932 EK raportoi, että Työn Näyttämön seuraajana toimii Helsingin metallityöväen ammattiosastojen keskustoimikunnan näytelmäkerho Työväen Näyttämö. Sen johdossa ovat ”kommunisteiksi tunnetut Valdemar Liljeström, Emil Skog ja joku Kyander”. Teatteri esiintyy HTY:n B-salissa, mitä EK:ssa ihmeteltiin kun HTY on nykyään sosialidemokraattien hallussa.³⁸

Tutkintavankeudessa opiskellen

Toiminnasta Sosialistisen Nuorisoliiton alaisessa Söörnäisten osastossa seurasi Liljeströmille kutsu kuulusteluihin. Etsivä Keskuspoliisi pidatti hänet 24.10.1924 ja kuulusteli loka-marraskuussa 1924 kommunistiseen toimintaan osallistumisesta ja kii-

37 Kertomus S.T.T.K. Oy:n toiminnasta v:lta 1932. Helsingissä 28 p:nä maalisk. 1932, V.Liljeström. Tekijän hallussa.

38 EKV hm 245 Ilm. 2553/19.1.1932 KANA.

hoituskirjallisuuden levittämisestä. Hänet siirrettiin 19.11.1924 Uudenmaan lääninvankilaan odottamaan oikeudenkäyntiä.³⁹

Pidätyksen taustalla oli tutkinta, joka koski kommunistien valmisteluja organisoida Helsingissä oleville teollisuuslaitoksille ja työpaikoille salaisia työpaikkaryhmiä ja niiden kautta maaperän valmistelu uuden kapinan käynnistämiseksi. EK:n mukaan tarkoituksena oli levittää kommunistisen puolueen julistuksia ja lentolehtisiä ja muuta salaista kiihotuskirjallisuutta. Lisäksi oli tarkoitus raportoida mahdollisista sotilastilauksista, joita tehtailla suoritettiin, sekä työläisten mielialoista. Kotitarkastuksessa Liljeströmiltä oli löytynyt epäilyttäviä julistuksia ja muuta aineistoa, mutta hän kertoi saaneensa ne tuntemattomalta henkilöltä Elannon kahvilassa omaan käyttöönsä. Sitten hän myönsi saaneensa ne toiselta syytetyltä, Axel Mannilalta, joka taasen oli syytetty Armas Eugen Bergin asuintoveri.

Axel Mannila oli helsinkiläinen varastomies ja Söörnäisten Sosialistisen Nuoriso-osaston johtokunnan jäsen. Häntä oli pyydetty jakamaan *Vapaus* ja *Punainen Karjala* -lehtiä ja salaisia julistuksia. Mannila kertoi saaneensa Liljeströmin yhdeksi asiamieheksen Vesijohtoliike J. Salmelle. Liljeström myönsi saaneensa yhden lehden kerrallaan, mutta kiisti tietävänsä mitään Mannilan toiminnasta salaisena kommunistisena asiamiehenä. Hän oli myös todennut Mannilalle, ettei voinut mitään työpaikkaryhmää perustaa. Mannila toimi myöhemmin Metalliliiton osasto 5:n aktiivina ja irtisanoutui talvisodan aikana SKP:n ja Neuvostoliiton toimista sekä valtuutti vielä Valtiollisen poliisin julkistamaan mielipiteensä *Suomen Sosialidemokratissa*. Liljeströmin juttu eteni Turun hovioikeuteen, jossa syyttäjä vaati hänelle tuomiota valtiopetoksen valmistelusta.

Vankeusaikana Liljeström oli tiiviisti yhteydessä Martta Kirvesniemeen, tulevaan vaimoonsa. Aluksi hän kirjoittaa voivansa ”oikein mojosti” ja kehottaa Marttaa, että ”älä sinäkään siellä muorin (tarkoittaa Agataa) kanssa haudo päässäsi ikäviä, vaikka minä olenkin täällä”. Ajatukset olivat vielä toiveikkaat: ”En minä

39 EKV hm 245 EK/KD no 638/1577. 1924 ja 650/1579. 1924 KANA.

täällä tule kauaa olemaan.” Hyvinvointinsa ylläpitämiseksi hän ryhtyi voimistelemaan ”Mullerin järjestelmän” mukaan.⁴⁰

Äitinsä hyvinvoinnista huolehtinut Vallu päätti kirjeensä Martalle: ”Voi parhaiten ja ole aina iloinen niinkuin vanha hevonen”. Suhteestaan Martan sisaren lapseen hän toteaa: ”Minä pidän kyllä lapsista paljon silloin kun he suvaitsevat olla kilttejä, mutta jos ne suuttuvat ja rupeavat huutamaan, silloin minä tosiaankin toivoisin vajoavani maan alle”.⁴¹

Liljeströmillä oli mahdollisuus saada vankilaan ruokapaketteja ja hän pyysi Marttaa toimittamaan hänelle myös kahvipannun, mukin, peilin, teelusikan, pesuharjan saunaan, saippuan ja toisen villapaidan. Sen lisäksi hän pyysi toimittamaan palkinnoksi saamansa *Sosialismin historian* ja muuta kirjallisuutta, mutta ei salapolisiromaaneja. Myös sivistyssanakirja kelpasi, ”kunhan siintä saisi edes osan knuppiinsa, niin sitä olisi jo paljon viisaampi”. Tutkintovankina hän kieltäytyi työn teosta ja ”nyt kun on hyvää aikaa lueskelemiseen, niin sitä täytyy käyttää tilaisuutta hyväkseen”.

Oikeuden eteen joutuminen oli kokemus sinänsä ja kirvoitti lähes runollisia kommentteja: ”Olihan se vähän outoa, kun sitä joutui ensimmäisen kerran oikeuden eteen ja sanomalehtineekerien silmätikuksi, joiden kynä kynti lakkaamatta paperilla kuin auran kärki pellolla.” Muutoin alkoi tunnelma olla pessimistisempi vapautumisen suhteen: ”...tässä on saanutkin olla jännityksessä neljättä kuukautta... Eihän tässä kannata surra yhden linnareissun takia ja tulipa tuomio (luokkatuomio) minkälainen hyvänsä se ei liioin säikytä, vaan otetaan kylmästi vastaan se mitä tulee”. Pääasia hänelle oli se, että Martta huolehtii hänen äidistään Agatasta.

Hovioikeus hylkäsi syytteet ja vapautti Liljeströmin 18.3.1925. Hänen pidätyksensä ja vangitsemisensä oli osa laajempaa juttua, jossa syytettyjä oli useita. Heistä neljä, muun muassa Axel Mannila, sai vankeustuomion.⁴² Juttu sai jonkin verran julkista

40 Koivisto 1987 s. 429.

41 Emt. s. 430.

42 EKV hm 245 EK/KD no 638/1577-25, Turun hovioikeuden kanneviskaali Turussa toukokuun 1 p:nä 1925 no 262 KANA.

huomiota. *Turun Sanomat* uutisoi siitä neljä kertaa (15.3., 16.3. 10.2. ja 19.3.). Helmikuun lehti kertoi, ettei Liljeström kuulunut mihinkään seurakuntaan, eikä myöskään ollut siviilirekisterissä. Tämä oli tullut ilmi, kun hänestä oli yritetty hankkia mainetodistusta. Lehti sen sijaan tiesi, että Haminan kreikkalaiskatolisesta seurakunnasta oli tullut ilmoitus Liljeströmin siirtymisestä muualle. Toisin kuin *Turun Sanomat*, esimerkiksi *Uusi Suomi* kuittasi oikeudenkäynnin vain pikku-uutisella. Vapautuminen ei lopettanut Etsivän Keskuspoliisin seuranta. Se jatkui vielä 1930-luvun loppupuolelle saakka.

Perhe ja avioliitto

Söörnäisten Sosialistisen Nuoriso-osaston tiiviistä sosiaalisesta piiristä löysi Liljeström ensimmäisen puolisonsa, Martta Kirvesniemen. Puolisoita yhdisti myös työväen näyttämötoimintaan liittyvä harrastus. Martta oli kotoisin Laatokan Karjalan Salmen pitäjältä ja muutaman vuoden Vallua iäkkäämpi, syntynyt vuonna 1896. Vallu ja Martta avioituivat toukokuussa 1927. Kirkkohäitä ei vietetty. Vihille mentiin Vallun oltua ensi kertaa pidemmässä, ilmeisesti vakituisessa työsuhteessa Helsingin Puhelinlaitoksella. Pariskunnalle ei syntynyt omia lapsia, mutta he ottivat ottolapsekseen Veikko Puskalan vajaa parivuotiaan tyttären, Railin, talvisodan päätyttyä 1940. Kestettyään noin 20 vuotta avioliitto purkautui ja kouluikäinen Raili jäi Martan huollettavaksi. Turvatakseen Railin tulevaisuuden, päätti Vallu jättää koko silloisen omaisuutensa puolisolleen Martalle.

Martasta oli tullut poliittisesti aktiivi jo nuorena, kuten Valustakin. Häinkin joutui Etsivän Keskuspoliisin seurantaan 1920-luvulla. Vuonna 1929 EK:n tiedottaja oli tehnyt havaintoja jopa Martan ja Vallun kasvatti-äidin Agatan huonoista väleistä. Tiedottajan poliittinen arvio Martasta ja Vallusta on ainakin persoonallinen. Tiedottaja otaksuu, ettei Vallulla ole kykyä osallistua mihinkään aktiiviseen kommunistiseen toimintaan, ”siksi löyhäpäinen hän on”. Sen sijaan Martalla hän katsoo olevan tähän

tarpeeksi kykyä. Vallun tapaamiset morsiamensa Martan kanssa olivat jo 1920-luvun puolivälissä EK:n seurannassa.⁴³

Martta ja Vallu asuivat yhdessä Agatan kanssa 1920-luvun loppupuolella muun muassa Pengerkatu 4 B:ssä. Samassa yhden huoneen ja keittiön asunnossa asui myös neljä muuta henkilöä, joista osa sukulaisia, kuten Yrjö Kirvesniemi ja Aliina Vartiainen. Tiedot oli poliisi saanut talon isännöitsijältä, joka tiesi kertoa myös Agatan tiedustelusta saada isompi asunto. Asunnon silmäläpitoa päätettiin EK:n taholla jatkaa. Isompi asunto saatiin Saariniemenkatu 4 A 2:sta, johon muutettiin marraskuussa 1928. Tässäkin asunnossa oli EK:n raportin mukaan suuri joukko Martan sukulaisia alivuokralaisina.⁴⁴ Elämisen puitteet olivat Liljeströmille ja hänen läheisilleen varsin vaatimattomat, mutta aikakauden työläisperheissä tavanomaiset.

EK:n kiinnostus Marttaa kohtaan johtui myös hänen työpaikoistaan. Hän oli tullut Oy Työn palvelukseen postittajaksi vuoden 1922 alussa ja uudelleen 1.4.1927. Lisäksi EK raportoi hänen olleen siivoojan työssä Neuvosto-Venäjän kauppavaltuuskunnassa. Kauppavaltuuskunnan henkilöluettelo oli tullut esille vuonna 1925, kun työntekijät olivat julkaisseet toisilleen osoitettuja haasteita tukeakseen vasemmiston *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* -lehteä.⁴⁵ Osakeyhtiö Työ perustettiin Helsingissä uutta sosialistista työväenpuoluetta (SSTP) suunnittelevien toimesta tammikuussa 1921. Tarkoitus oli perustaa paino oman äänenkannattajan julkaisemiseksi. Rahoitustukea haettiin Venäjältä.⁴⁶

Osakeyhtiö Työ oli pääasiassa neljän ammattiliiton omistama. Lisäksi EK:n silmissä lakkautetun Sosialistisen Nuorisoliiton bulvaaniksi perustettu Työväenkirjallisuuden Edistämisyhdistys oli sen merkittävä omistaja. EK luokitteli yhdistyksen toimihenkilöt kommunisteiksi samoin kuin kirjapainon. Oy Työn kirjapainossa

43 EKV hm 245 Ilm. 1752/21.1.1929 ja Ilm. 751/25 KANA.

44 EKV hm 245 Ilm. 1752/21.1.1929 ja Ilm. 1641/3.11.28. KANA.

45 EKV hm 111 Ilm. 538/25, ilm. nro 23 KANA.

46 Saarela 1996 s. 156.

Etsivä Keskusoliisi kortitti tuhansia vasemmistolaisia. Liljeströmistä tuli niin paljon merkintöjä, että hän sai seurantaa varten oman mappinsa. Kuva: EK-Valpon kuva-arkisto, KANA.

EK:n seurannassa oli myös Liljeströmin tuleva puoliso Martta Kirvesniemi. Kuva: EK-Valpon kuva-arkisto, KANA.

painettiin *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja*, myöhemmin sen kilpailijaksi tullut ”hoipertelijakommunistien” *Suomen Työmies* sekä Metalliteollisuustyöntekijäin Liiton *Metallityöläinen* -lehti. Kirjapainon omaisuutta takavarikoitiin syyskuussa 1923, mutta palautettiin jälleen kesäkuussa 1924.

Oy Työn kirjapaino suljettiin viranomaisten toimesta Lapuanliikkeen aallonharjalla helmikuussa 1930, ja myöhemmin kesällä lopetettiin monien työväenlehtien ilmestyminen. Kirjapainon hallinnossa syntyi myös ”äkkijyrkkien” vasemmistolaisten ja ”hoipertelijoiden” välillä suuntariita, joka päättyi ”hoipertelijoiden” tappioon. Osa hallinnon jäsenistä oli joutunut EK:n vangitsemaksi. Tiukan linjan vasemmistolaiset arvostelivat Suomen Työmiehen ottamista painettavaksi. Kirjapainon sulkeminen johti lopulta sen koneiden ja omaisuuden myyntiin Venäjälle. Laitteet toimitettiin poliisin valvonnassa rajalle. Koko 73 työntekijän henkilöstö irtisanottiin heinäkuussa 1930. Tässä rytäkässä jäi myös Valdemarin puoliso Martta työttömäksi. Irtisanomiskorvaukset jätettiin maksamatta, mistä sosialidemokraatit ja ”hoipertelijat” saivat hyvän syyn arvostella tiukan linjan vasemmistolaisia. Martalle jäi viimeisen palkanmaksutiedon mukaan palkkaa 612 markkaa. Konkurssiin Oy Työ ilmoitettiin maaliskuussa 1933.⁴⁷

Osakeyhtiö Työn vaiheet olisivat sinänsä merkityksettömät Valdemar Liljeströmin elämäkerran näkökulmasta, mutta merkityksellistä on osakeyhtiön surkea ja riitaisa loppu, jossa puoliso menettää työnsä. Samoihin aikoihin Liljeströmin kääntyminen kohti sosialidemokratiaa näyttää alkaneen. Kirjapainon tapahtumien kululla on todennäköisesti ollut osuutensa siinä, että Liljeströmin usko vasemmistososialistien aatteeseen on alkanut hiipua. Niin tapahtui myös Martalle, josta tuli myöhemmin Helsingin Ammattiyhdistysväen Sos.dem. Yhdistyksen (HASY) jäsen kuten Vallustakin.

Puolisot toimivat osin samaan aikaan luottamustehtävissä HASY:ssa. Martasta tuli sen johtokunnan varajäsen vuonna 1938, ja hän jatkoi vielä seuraavan vuoden. Johtokunta oli lisäksi helmikuussa 1938 nimennyt hänet avustamaan rahastonhoitajana

47 EKV amp 2711, kansio 1 ja 2 KANA.

toiminutta Vallua. Martasta tuli myöhemmin vuonna 1948 johtokunnan jäsen pariksi vuodeksi ja useiksi vuosiksi sen naisjaoston aktiivi. Naisjaoston toimikunnan jäsenenä hänet mainitaan vielä 1956 toimintakertomuksessa. Molemmat olivat myös HASY:n edustajina sos.dem. kunnallisjärjestön edustajistossa.

Etsivän Keskuspoliisin valvonnassa

Suojelupoliisin ja Valtiollisen poliisin edeltäjä, Etsivä Keskuspoliisi oli valkoisen Suomen poliittinen poliisi. Sillä oli vahva isänmaallinen vire, johon yhdistyi epäilevä ja jopa halveksiva suhtautuminen vasemmistoon ja liberaaleiksi koettuihin arvoihin. Sen henkilökunnassa oli useita oikeistoaktivisteja, jotka uskoivat radikaaleihin toimintatapoihin. Äärioikeistolaiseen Lapuanliikkeeseen se suhtautui pehmeästi.⁴⁸ Laajaksi ulottunut tiedustelu kohdistui lopulta tuhansiin ihmisiin, jotka kortitettiin. Oman henkilökuntansa ohella sillä oli laaja tiedottajaverkosto, johon kuului niin lehtimiehiä, hotellien vastaanottovirkailijoita, liikemiehiä kuin talonmiehiä.

Sekä EK:n omat etsivät, että sen käyttämät tiedottajat seurasi-
vat vuosien ajan niin Valdemar Liljeströmin kuin hänen puolisonsa Martan toimia. Kumpikin sai EK:n arkistoihin oman mapinsa. Merkintöjä on myös muista sukulaisista.

EK:n kuulustelumenetelmät olivat ajoittain ronskeja, ja kuulustelijoiden käyttämästä väkivallasta esitettiin epäilyjä.⁴⁹ Liljeström ei joutunut fyysisen väkivallan kohteeksi, eikä puolisoa Marttaa koskaan pidätetty. Tutkintovankeuteen joutuneen oli turha odottaa mitään korvausta, vaikka langettavaa tuomiota ei tullutkaan. 1940-luvun alkuun tultaessa EK:n seurantamerkinnot harvenivat ja loppuivat.

48 Mainio 2015 s. 31.

49 Lackman 2009 s. 215-216.

1920-luvun loppupuolella Valdemar Liljeström toimi ”puhelinmonttöörinä” Helsingin Puhelinyhdistyksessä. Tässä toimessaan hän on kuulunut vuodesta 1925 Suomen Liike- ja Taloustyöntekijäin liiton osasto 45:een, joka toimi Helsingin puhelintyöntekijäin ammattiosastona. Helsingin Puhelinlaitos, vuodesta 1926 alkaen Helsingin Puhelinyhdistys, oli vielä 1920-luvulla ruotsinkielisten hallitsema. Sen edustajiston kokouksessa laadittiin ensi kertaa myös suomenkielinen pöytäkirja vuonna 1927.⁵⁰

Vuosi 1927 toi tullessaan entistä vaikeampia palkkariitoja 500:n työntekijän Helsingin Puhelinyhdistykseen. Puhelinyhdistyksen johdossa sitä ei oikein ymmärretty, sillä olojen luultiin jo rauhoittuneen ja tasoittuneen. Huhtikuussa 1927 Helsingin Puhelintyöntekijäin ammattiosasto pyysi linjatyöntekijöille palkanlisää ja samalla ”joukkotyösopimusta” (so. työehtosopimusta). Palkkoja korotettiin hieman, mutta ammattiosasto nro 45:lta tuli kuitenkin lakonuhka 16.5. alkaen. Laitoksen johtokunta ei nähnyt syytä neuvotteluihin. Lakko saatiin torjutuksi välitysmiehen avulla, ja palkkoja nostettiin.⁵¹

1920-luvun poliittisen tilanteen mukaisesti asia ei jäänyt vain puhelinlaitoksen omaksi, vaan sen ammattiyhdistystoiminnasta raportoitiin Etsivälle Keskuspoliisille. Ammattiyhdistystoiminnan ja palkkaliikkeen johtohahmoiksi nimettiin puhelinlaitoksen insinööri Rosbergin antamissa tiedoissa puhelinmonttöörit Emil Skog ja Valdemar Liljeström. Rosbergin mukaan lakonuhka koski vain 100 linjatyöntekijää, joista vuoden alussa oli kuullut ammattiosastoon 38, mutta nyt 58. ”Agitaattoreista” Skog oli tullut laitoksen palvelukseen helmikuussa 1922, ja Liljeström 4.11.1925.⁵²

Metalliliiton historiassa todetaan, että Liljeströmin sen hetkinen työpaikka olisi tuntematon, mutta tosiasiaa oli alkamassa

50 Killinen 1932 s. 114.

51 Killinen 1932 s. 91.

52 EKV hm 245 Ilm. 385/27 KANA.

yksi hänen pisimmistä työsuhteistaan 1920-luvulla. Puhelinlaitokselle työllistyminen oli onnistunut, vaikka hän oli muutamaa kuukautta aikaisemmin ollut mukana valtiopetosjutussa, tosin syyttömänä vapautettu. Tästä voinee päätellä, ettei EK:n ja työnantajien välinen viestintä epäilyttävistä vasemmistolaisista ollut aivan kattavaa.

Insinööri Rosbergin arvio, että lakkoliike oli luonteeltaan poliittinen eikä taloudellinen, vakuutti myös EK:n. Yhdeksi osoitukseksi tästä katsottiin muun muassa ”liikkeen todellisten agitaattoreiden” sama osoite, Konstantininkatu (nykyään Meritullinkatu) 6 C asunto 9 ja se, että Skog on ”kommunisti ja punakapinassa maaliskuun alusta kuulunut punakaartin tykistö- ja kuularuiskukomppaniaan ja Liljeström mm. ollut vuonna 1924 pidätettynä salaisen kommunistisen organisaation jäsenenä ja salaisen kommunistisen agitaatiokirjallisuuden levittäjänä”. Liljeströmin ja Skogin toimet Etsivälle Keskuspoliisille ilmoittanut John Rosberg kuului puhelinlaitoksen johtoon ja toimi oikeistoradikaalin Vapaussodan Rintamamiesten Liiton aktivistina. 1930-luvulla Rosbergin on katsottu kuuluneen suomenruotsalaisten fasistien piireihin.⁵³

Lakkovalmistelut eivät keskeyttäneet perheasioiden hoitoa. Muutama päivä ennen lakkovaroitusta Liljeström ehti viedä vihille Martta Kirvesniemen, poliittisen sielunkumppaninsa Söörnäisten Sosialistisesta Nuoriso-osastosta.

Helsingin Puhelinlaitoksen palveluksessa ja lakkoliikkeen toimijana Liljeström sai ensimmäiset keskeiset kokemuksensa ammattiyhdistysliikkeestä. Lakkoliike näyttää onnistuneen ainakin osin ja linjatyöntekijäin järjestäytymisastekin kohosi yli 50 prosenttiin.

Osasto 45:n jäsenmäärä oli vuoden 1930 alkuun mennessä pudonnut alle kymmenen, joten toiminnan jatkaminen itsenäisenä osastona ei ollut enää mielekästä. Kun SAK:n edustajakokous oli tehnyt linjapäätöksen puhelintyöntekijöiden järjestämisestä Metallityöväen Liittoon, oli myös tuleva osoite selvä. Ammattiosasto päätti vuoden 1930 lopulla liittyä Metallityöväen

53 Silvennoinen, Tikka, Roselius 2016, s. 335.

*Valdemar
ja Martta.*

Liittoon, ja samalla päätettiin yhdistää se Helsingin Sähkötyöntekijäin ammattiosastoon. Näin Liljeströmistä tuli uuden ammattiosastonsa kautta Metallityöväen Liiton jäsen. Tämä hänen tulevan ammattiyhdistysuransa kannalta merkittävä päätös syntyi pienessä viiden hengen kokouksessa, jossa Liljeström toimi puheenjohtajana ja Emil Skog sihteerinä. Tästä jäsenyydestä voi laskea alkaneen 17 vuotta kestänyt tie liiton puheenjohtajaksi.

Puhelinyhdistyksen töitä seurasi kutsu armeijaan. Sotaväkeen Liljeström astui 1.2.1928 vasta 25-vuotiaana, sillä hän ei ollut mennyt kutsuntaan vuonna 1922. Palveluspaikkana oli Uudenmaan Rykmentti Santahaminassa. Liljeström oli armeijassa ollessaan edelleen STPV:n kannattaja. STPV:ssa suhtauduttiin armeijaan varauksellisesti. Sotaväkeä pidettiin seikkailupolitiikkaan taipuvaisena, ja puolueen kansanedustajat esittivät armeijan määrärahojen supistamista sekä asevelvollisuusajan lyhentämistä. Puolueessa arvosteltiin myös varusmiesten epäasiallista kohtelua mielivaltaana.⁵⁴ Tämä on todennäköisesti vaikuttanut Liljeströmiinkin ja luonut vahvat ennakkoasenteet armeijasta työväestölle kielteisenä laitoksena.

Muutaman kuukauden palveltuaan Liljeström joutui vakauksensa vuoksi ristiriitoihin lähimmän aliupseerin sekä komentavan upseerin kanssa. Tapahtumat johtivat siihen, että hän katsoi parhaaksi lähteä karkuteille heinäkuun alussa 1928.

Tapausten kulku käy ilmi kuulusteluasiakirjoista. Parolan leirillä kuulusteluihin johtanut tapahtumasarja alkoi siitä, että Liljeström oli kieltäytynyt menemästä kansalaisopetuksen tunnille. Sen jälkeen hän oli niskoitellut aliupseerille, joka oli vaatinut häntä puhdistamaan aliupseerin kiväärin. ”Otin kuitenkin kiväärin häneltä ja sanoin, että tämän kerran puhdistan sen hyvällä tahdollani mutta en toiste”, Liljeström kertoi. Kapteenia hänen väitettiin nimittäneen sotahulluksi. Hän kuitenkin kiisti kuulusteluissa, että olisi yllyttänyt sakilla hakkaamaan hänet.

Kapteenin mukaan ”Liljeström on tehnyt itsensä syypääksi esimiestensä uhkaukseen, vaikkakaan hän itse ei sitä aivan suoranaisesti myönnä. Hänen ihanteensa tuntuu olevan Moskovalainen yhteiskuntajärjestys ja tuo hän sen esille peittelemättä ja erittäin kiihottavin sanoin ja elein”.

Ennen oikeudenkäyntiä kapteeni oli joukkojen edessä parjannut Liljeströmiä, joka otti sen ennakkorankaisuna. Koettuaan nyt olonsa sietämättömäksi hän lähti komppaniasta jalkaisin, astui

54 Saarela 2008 s. 483.

Turengissa Helsinkiin menevään junaan ja jatkoi seuraavana päivänä siviilivaatteissa Viipuriin.

Hän onnistui piileskelemään useita kuukausia ja esiintyi salanimellä Walle Liljavirta. Se ei ollut paljastumista ajatellen kovin kaan kekseliästä. Pahaksi onneksi hän hankkiutui asumaan asuntoon, jonka omistaja, Antti Rouhiainen oli pidätettynä SKP:n jutussa. Viipurissa Liljeström oli noin kuukauden putkimiehenä Putkityö Oy:ssä. Hän pyrki välttämään toveriensa paljastamista ja kertoi poliisille asunnon löytyneen puhelintolpan ilmoituksen perusteella. Tosiasiaa kotkalainen Matti Talonpoika, Maa-, metsä- ja uittotyöväen liiton järjestäjä, oli Viipurin työväentalolla opastanut hänet Rouhiaiselle asumaan. Talonpoika oli Liljeströmin vanha tuttu, sillä hän oli entinen haminalainen ja ollut Haminan punakaartin johtomiehiä.⁵⁵

Viipurista Liljeström siirtyi luultavasti syyskuussa Turkuun, jossa hän jatkoi putkitöiden tekemistä Radiator Oy:ssä. Huolimatta siitä, että hän oli etsintäkuulutettu sotilaskarkuri, otti hän avoimesti osaa Turun Vaalitoimikunnan näytelmäseuran toimintaan ohjaten sen harjoituksia. Tällä karkumatkallaan hän esiintyi myös itse näyttämöllä muun muassa Koskella, Laitilassa, Mynämaellä ja Littoisissa.

Turusta Liljeström kirjoitti ystävälleen Emil Skogille, ”Emalle”. Kirjeessään syyskuussa 1928 hän kertoi siirtyneensä Turkuun, koska työt Viipurissa olivat käyneet vähiin monien lakkojen vuoksi. Hän pahoitteli, ettei ollut vähään aikaan ollut yhteyksissä, kun on ollut ”vastuksia”. Helsingissäkin hän oli käynyt, mutta ei voinut ottaa yhteyttä, jotta ei paljastuisi. Liljeström kaipasi pako-
matkallaan jo kunnon puhetoveria. Työväentalolla hän kertoi käyneensä joka ilta.⁵⁶

Liljeström kaipasi jo toimintaa ja kuvasi turhautumistaan Skogille: ”Ei se tämä elämäkään niin kaksista ole ja kyllähän se reilusti muuten menisi, mutta sitä täytyy olla vähän noin niin kuin sivussa kaikesta ja sehän se tuppaa vähän noin niin kuin taannut-

55 EKV hm 245, kuulusteluprk. 30.3/29 ja Yleisesikunta osasto 2. Valvontatoimisto no 11/VI/29 sal. Er.sal. no 1034/97-29, 25.4.-29 KANA.

56 Emil Skogin kok. Kansio 4. Kirjeitä. Kirje Vallu-Skog 12.9.1928 TA.

tamaan ja jättämään.” Liljeström kertoi kuitenkin sietävänsä tätä monin verroin paremmin kuin armeijassa vietettyä aikaa. Taipumattomuutensa hän oli säilyttänyt: ”Ja minä en nyt kertakaikkiaan alistu kaikenlaisten käskyjen ja juonittelujen alaiseksi, jos se asia on joskus maailmassa pähkinä minulle, niin on se sitä toisillekin”. Ystävänsä kuulumisista hän ei taaskaan malttanut olla kysymättä, joko Skog alkaa kohta puoleen ”akottua”. Skogia hän kehotti kirjoittamaan hänelle nimellä V. Liljavirta, Martinkatu 14 as 1. Turku.⁵⁷

Etsivän Keskuspoliisin etsivä Kosti Eerolainen oli päässyt Liljeströmin jäljille seuraamalla hänen asuntonsa ja työpaikkansa liikennettä ja tutustumalla joihinkin kommunisteiksi katsomiinsa henkilöihin Turun työväentalolla. Eerolainen pyrki virittämään ansan paljastaakseen Liljeströmin todellisen henkilöllisyyden. Tarkoitus oli saada Liljeström kertomaan osallisuudestaan kommunistien toimintaan ja mahdollisesti koettaa myös värvätä hänet EK:n omaksi tiedottajaksi.

Eerolainen onnistui saamaan Liljeströmin keskusteluun Rautatiehotelliin salaamalla oman henkilöllisyytensä ja tekeytymällä kommunistiksi. Eerolainen oli ensin sopinut tapaamisen Turun työväentalolle illaksi, mutta ei ollut tavannut Liljeströmiä siellä. Hän soitti uudelleen ja ilmoitti olevansa Liljeströmin tuttu Viipurista ja että hänellä on paketti Valdemarille. Tapaamisessa hän sai vahvistuksen, että ”Liljavirta” on Liljeström ja sotilaskarkuri. Eerolainen kertoo raportissaan esittäneensä Liljeströmille pestiä myös Oulun piirin organisaattoriksi, johon hän oli Eerolaisen mukaan suhtautunut myönteisesti.⁵⁸

Näytelmätoiminnan lisäksi ei Eerolainen onnistunut saamaan mitään konkreettista tietoa kommunistien toiminnasta ja Liljeströmin osallisuudesta siihen, eikä Liljeström ollut siitä paljoa tiennytkään. Tämän Eerolainen kirjasi raporttiinsa pettyneenä, että ”tulos jäi näinkin laihaksi”. Hotellihuoneesta Eerolainen sanoi menevänsä tilaamaan kahvia, mutta soittikin avukseen

57 Em. kirje TA.

58 EKV hm 245 Ilm. nro 4/29. Saate EK/KD nro 216.1929 ja EK Viipurin alaosasto joulukuuta 17.1928 KANA.

etsivä Tannerin, ja niin Liljeström pidätettiin Rautatiehotellissa 9.1.1929. Eerolainen purki pettymystään, ettei pidätystilanteen jälkeenkään saanut Liljeströmistä mitään tietoja. Huomattuaan jääneensä ansaan, oli Liljeström Eerolaisen mukaan suhtautunut tilanteeseen rauhallisesti.⁵⁹

Etsivässä Keskuspoliisissa merkittiin Eerolaisen raporttiin myöhemmin, ettei ”vasikkaa” kannata Liljeströmistä ajatella, sillä ”pidätys oli polttanut hänet”. Olisiko ollut asiallista hyötyäkään, arveli Eerolaisen esimies. Pidätyksen yhteydessä takavarikoitiin muun muassa Vaalinuotalla -näytelmä, joka on sisällöltään STPV:tä agitoiva. Näytelmä päättyy äänestyskehotukseen.⁶⁰

Esimieheltään Eerolainen sai tunnustusta ”näppärästä toiminnasta”, mutta Liljeströmltä saatujen tietojen ei katsottu riittävän syytteeseen. Hän kielsi koskaan kuuluneensa kommunistiseen puolueeseen tai osallistuneensa mihinkään salaiseen toimintaan. Näin ollen jäljelle jäi vain se, että hän oli karannut sotapalveluksesta.

Turusta Liljeström siirrettiin 13.1.1929 kuulusteltavaksi Helsinkiin Etsivän Keskuspoliisin pääosastolle, sieltä Yleisesikunnan valvontatoimistoon ja Helsingin komendanttivirastolle 25.1.1929 Kierros jatkui edelleen Santahaminan päävartioon 28.1.1929 ja sieltä 15.2.1929 Helsingin lääninvankilaan. Tapaus oli aiheuttanut monia kuulusteluja ja virkatodistus selvityksiä, joiden jälkeen varmistui myös Liljeströmin käyttämä salanimi. Henkilöllisyyden selvittämiseen liittyvät kysymykset jäivät jo tuolloin arvoituksiksi, muun muassa se, mihin seurakuntaan ja koska hän oli alun perin Suomeen saavuttuaan kirjattu.⁶¹

Liljeström arvosteli kovin sanoin kohteluaan vankeudessa: ”Ohranassa mua taas koetettiin syyttää maanalaisesta toiminnasta mutta kun ei voitu sitä millään tavalla toteen näyttää, niin oli lopulta päästettävä sieltä pois.” Hän purki tuntojaan kun omaisia ei saanut tavata, vaikka siihen olisi ollut oikeus: ”Kun pääsis

59 Em. ilm.

60 Em. ilm.

61 EKV hm 245 kuulusteluprk. nro 1/29. Saate EK/KD no 357/1550-28 KANA.

tästä sinne linnaan edes, ettei tarvitsisi nähdä noita virkaintoisia ja kaluunanauhaisia nappulaherroja.”⁶²

Juttu käsiteltiin Uudenmaan Rykmentin sota-oikeudessa, ja syytteenä oli karkaamisen ohella sotakuuliaisuuden rikkominen. Rykmentin sota-oikeuden istunnossa 7.3.1929 Liljeström tuomittiin 2 kuukauden ja 20 päivän vankeusrangaistukseen, josta karsittäväksi jäi 2 kuukautta. Sen hän suoritti Ilmajoen varavankilassa. Tuomion jälkeen hänet julistettiin II luokan työvelvolliseksi ja määrättiin Toimituskomppaniaan Suomenlinnaan 27.5.⁶³

Laman varjosta elämä raiteilleen

Armeijassa koetut ongelmat ja karkaaminen johtivat jälleen työttömyyteen, sillä armeijakarkuria ei otettu takaisin Puhelinyhdistykselle. Kolmikymmenluvun alun laman aikana vuonna 1931 Liljeström oli saanut työttömyystöitä Helsingin Näkinkujan alueelta kivitöissä. Suuri kallio oli raivattava pois, ja miehet tekivät töitä pareittain toisen pidellessä lekaa ja toisen lyödessä. Hänen työparinaan ollut muistelee, ”etteivät lekat liikoja heiluneet kun pomo oli kopissaan, mutta pomon lähtiessä liikkeelle kuului miehestä mieheen Pilvi nousee-varoitus”. Palkkaa maksettiin 3,20 mk tunnilta, eikä sillä liikoja hurrattu, muisteli työtoveri Unto Aalto.⁶⁴

Oltuaan 3-4 kuukautta kivitöissä Liljeström siirtyi Helsingin Kirjatyöntekijäin yhdistyksen vahtimestariksi ja talonmieheksi Kirjan talolle. Hänen vakituinen toimensa alkoi 1.6.1932. Hänet oli valittu 19 hakijan joukosta Skogin ja Lasityöntekijäin liiton Otto Turusen suosituksesta. Palkka oli 900 mk/kk, kesäaikaan 400 mk/kk. Lisäksi Liljeström sai Kirjan talolta vapaan asunnon, jonne hän muutti puolisonsa Martan ja äitinsä Agatan kanssa. Kirjan talon työpaikka päätti pitkään jatkuneen epävakaa elä-

62 Koivisto 1987 s. 435.

63 UR esikunta Pataljoonan käsky no 20. Santahaminassa 9.3.1929 ja UR esikunta os Ib Pvk. no 3938/K5. 1.6.1929 SA.

64 TMT Sidos 115. 1737 Unto Aalto TA.

mäntilanteen ja antoi lopulta perheelle säännöllisen toimeentulon.⁶⁵

Yhdistyksen toimihenkilö Olga Ranta on kertonut Liljeströmin toiminnan vahtimestarina ja talonmiehenä alkaneen jo kesällä 1931 ja kestäneen siihen saakka kunnes hän siirtyi Metalliliittoon. Liljeström oli talonmiehenä jo vanhassa Kirjan talossa, ja uutta taloa rakennettaessa saatiin häneltä paljon hyödyllistä apua. Rannan mukaan hän oli monitaitoinen mies, eikä ammattimiesten apua paljon tarvittu, kun Vallu hoiti taloa, ”sillä hän osasi ja kerkisi korjata pienemmät viat ja niitähän aina sattuu suurissa taloissa”.⁶⁶

Kun uusi talo valmistui, Liljeström hoiti salien vuokraukset ja biljardin, eivätkä talonmiehen tehtävät enää kuuluneet hänelle. Ranta muisteli, ettei Liljeström käyttänyt alkoholia, eikä hänestä ole muuta kuin hyvää sanottavaa.

Kolmikymmenluvun alkupuolella vakiintuivat Valdemar Liljeströmin elämänsäkaaren rakennuspuut. Oli vakituinen työpaikka, sosialidemokratiasta tuli aatteellinen vakaumus ja ammattiyhdistystoiminnasta intohimo. 1920-luku oli vielä kaiken tämän osalta ollut epävakaa etsikköaikaa.

Hitaasti kypsyen sosialidemokraatiksi

Valdemar Liljeström liikkui vielä 1920-luvun lopulla entistä SSTP:ta sekä sittemmin Sosialistisen Työväen ja Pienviljelijäin puoluetta kannattavien piireissä. Joulukuussa 1929 hän antoi nimensä yhdessä Martan ja Agatan kanssa joulutervehdykseen *Työväenjärjestöjen Tiedonantajaan*, joka oli SSTP:n seuraajajärjestön, Sosialistisen Työväen ja Pienviljelijöiden Vaalijärjestön (STPV) äänenkannattaja.⁶⁷ Lopullinen kääntyminen sosialidemokraatiksi on tapahtunut vähitellen 1930-luvun alussa. Mis-

65 Helsingin Kirjatyöntekijäin yhdistys tmk. ptk. 13.5. ja 7.6.1932 TA.

66 TMT Sidos 115. 1737 Olga Ranta TA.

67 *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* nro 217/1929, 21.12.1929, EKV asiampissa 2711 KANA.

tään lähteistä ei näytä löytyvän erityistä puolue toimijan roolia sitä ennen. Sen sijaan hänen poliittinen profilinsa näyttää enemmänkin kulttuuri- ja sivistyspoliittiselta, mutta 1920-luvun puolivälistä kuvaan tulee myös ammattiyhdistystoimijan rooli. Aatteelliselta vakaumukseltaan häntä voi pitää vasemmistososialistina ennen sosialidemokraatiksi kääntymistä.

Puoluejäsenyyttä Liljeström näyttää karttaneen. Hänen nimeään ei myöskään löydy STPV:n paikallisia puoluejärjestöjä vastaavien vaalikomiteoiden arkistoista tai asiamieluetteloista. Hän ei näytä olleen missään vaalikomiteoiden luottamustehtävässä. Hän löysi innostuksensa näytelmäharrastusten ohjaamisesta, runonlausunnasta ja ammattiyhdistystoiminnasta.

Liljeströmin henkilöhistoria 1920-luvulta on sellainen, ettei nuoren miehen radikalismi ole ihme. Taustalla oli vankileirille joutuminen jo 16-vuotiaana punakaartilaisena, tutkintavankeudessa olo syyttömänä hieman yli 20-vuotiaana ja kuin kruunun vuosikymmenen lopulla riitaantuminen upseerin kanssa ja sotilaskarkuruudesta johtunut parikuukautinen vankeus. Kaiken tämän kuorrutti usein toistuva työttömyys. Mikä käänsi radikaalin nuoren Liljeströmin sosialidemokraatiksi? Käänteisesti voi kysyä, miksi hän pysyi niinkin pitkään vasemmistososialistien piirissä, lähellä kommunisteja.

Selityksiä on nähtävästi useita. Hänen yhteiskunnallisen toimintansa toinen puoli oli, monista työ- ja asuinpaikan vaihdoksista huolimatta, enemmän ammattiyhdistyspoliittinen kuin puoluepoliittinen. Hän oli identiteettinsä puolesta kaupunkilainen teollisuustyöntekijä. Kiinnittymistä mihinkään paikalliseen työväenyhdistykseen ei tapahtunut. Yhdeltä osin selitystä voi hakea Pauli Kettusen kuvaamasta sosialidemokraattien ja ammattiyhdistysliikkeen etäisyydestä. 1920-luvulla vasemmistosuuntaus sai johtoaseman ammattiyhdistysliikkeessä, ja Kettusen mukaan sen tärkeänä ainesosana oli sosialidemokraattisen puolueen herättämä tyytymättömyys tai vähintään sen politiikan etäisyys palkatyön maailmasta. Saarela toteaa SSTP:n hallinneen kaupunkien työväenliikettä. Esimerkiksi Helsingissä vasemmistososialistien saama äänimäärä vuoden 1920 kunnallisvaaleissa oli yhtä suuri

kuin SDP:lla. SDP:ssa tunnettiin huolta siitä, että se oli menettänyt kosketustaan nimenomaan kaupunkien teollisuustyöväestöön, johon Liljeströmin on katsottava kuuluneen. SDP:n johdohahmolle Väinö Tannerille työväenliikkeen kokonaisuudessa ammattiyhdistysliike oli toisarvoinen ja ehkä vain erityisten etujen ajaja puolueen edustaessa realismia ja kokonaisuutta. Puoluejohdossakin moni oli korkeasti koulutettu ja vailla yhteyttä ammattiyhdistysliikkeeseen.⁶⁸

SDP:n 1920-luvun alun suuntariidassa teollisuus- ja rakennustyöläiset siirtyivät lähes kokonaan kommunistileiriin. SDP:sta tuli maaseudun puolue.⁶⁹ Oliko niin, ettei Liljeströmiä yksinkertaisesti puhutellut ”tannerilainen” tapa ajatella työväestöä enemmän vähäväkisinä kuluttajina kuin palkkatyön tekijöinä, josta seurasi se näkemys, että keskeisimmät työväenliikkeen toimintamuodot olivat osuustoiminta ja eduskuntatoiminta.⁷⁰ Jos edellä mainittu toimi ikään kuin työntövoimana sosialidemokraateista pois, niin vasemmistososialistien vetovoimana on saattanut olla kulttuurinen aktiivisuus yhdistyneenä palkkatyöväkeä ymmärtävään politiikkaan.

Kaksikymmenluvun poliittisessa ilmapiirissä kommunismin ja venäläisyyden vastustus tarkoittivat ikään kuin samaa asiaa, ja silloin suomalaiset kommunistit saatettiin tulkita venäläisyyden edustajiksi Suomessa. Sisällissodan jälkeen työväenluokka rajattiin kansakunnan ulkopuolelle, mutta vähitellen syntyi uusi jakolinja kansalliseen ja epäkansalliseen. Punaisten ja valkoisten jakolinja täsmentyi niin, että vain kommunistit ja SSTP:n kannattajat määrittyivät kansallisen yhtenäisyyden toiselle puolelle, vieraaksi Suomen oloille. Suhtautuminen parlamentarismiin oli keskeinen jakava tekijä.⁷¹

68 Kettunen 1986 s. 210, 325, 355; Katajisto 2018 s. 195; Saarela 1996 s. 312-313.

69 Soikkanen 1983, ”SDP:n ja ammattiyhdistysliikkeen keskinäinen sidonnaisuus”, *Sosialistinen Aikakauslehti* 4/1983; Kannisto 2016 s. 149.

70 Vrt. Kettunen 1986 s. 324.

71 Kannisto 2016 s. 551, 578-579, 615, 620-621.

Valdemar Liljeströmin poliittinen kypsyminen sosialidemokraatiksi saattoi kääntyä juuri epävakaiden työsuhteiden ja ammattiyhdistystoiminnan kokemusten kautta. Reformistinen toiminta työpaikalla tuotti myös tuloksia. Ammattiyhdistystoiminnan kasteen Liljeström oli saanut Helsingin Puhelinyhdistyksessä, jonka palveluksessa hän oli vuosina 1925-1927.

Kolmikymmenluvun alussa kommunistit ja vasemmistososialistit olivat joutuneet paitsioon Lapuanliikkeen painostuksen johdosta, ja sosialidemokraatit ryhtyivät rakentamaan uutta SAK:ta irtauduttuaan kommunistien hallinnassa olevasta ammattijärjestöstä, SAJ:sta.

Kommunistinen liike joutui vakavaan suuntariitaan 1920-luvun lopulla. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen tiukennettiin sosialidemokraatteihin kohdistuvaa arvostelua porvarillisen valtiovallan puolustamisesta ja työväenliikkeen hajottamisesta. Kommunistien maailmanjärjestön, Kommunistisen internationaalin linjausten mukaisesti ryhdyttiin sosialidemokraatteja nimittämään ”sosiaalifasisteiksi”, joka oli pahimman luokan petturuuden pilkkanimi. Liittoutumista heidän kanssaan ei suvaittu. Kommunistien suuntariita jakoi heidät ”akkijyrkkiin” tai ”huutojiin”, SKP:n ja Moskovon ohjeita tunnollisesti noudattaviin ja toisaalta ”hoipertelijoihin”, jotka eivät monestikaan pitäneet Moskovon ohjeita sopivina Suomen oloihin.

”Hoipertelijoille” julkinen puoluetoiminta oli tärkeää, ja he painottivat laillisuuden, työehtosopimusten ja sosiaalisten uudistusten merkitystä. ”Hoipertelijat” saivat osakseen ankaraa kritiikkiä antautumismielialasta, oikeistovaaran sekä vallankumouksellisen luokkataistelun vähättelystä. ”Hoipertelijat” ja ”nosket”(”oikeisto sosialidemokraateista” käytetty pilkkanimi) olivat liitossa luokkataistelulinjalla olevia työläisiä vastaan. ”Akkijyrkkien” mielestä työväen yhtenäisyys uskottiin saavutettavan toimimalla noskejohtajien päiden yli suoraan ”joukkojen kanssa”. Samaa taktiikkaa kokeiltiin sotien jälkeenkin. Oikeistolaisiksi leimattujen ”hoipertelijoiden” nimekkäitä edustajia olivat Niilo Välläri, Erkki Härmä ja Eino Pekkala. Talouspulan, Lapuanliikkeen ja sisäisen riitelyn

heikentämässä SAJ:ssa asetuttiin pääasiassa ”äkkijyrkkien” kannalle.⁷²

Riitely ulottui kaikkialle, sanomalehtiin, kirjapainoihin ja ammattiyhdistysliikkeeseen sekä STPV:n eduskuntaryhmään ja paikallisiin organisaatioihin. Samalla äärioikeistolaisen Lapuanliikkeen painostus johti kommunistisiksi katsottujen organisaatioiden kieltämiseen. STPV:n kansanedustajilta kiellettiin edustajaoikeudet, ja vielä pitemmälle mentiin, kun valtiovalta katsoi läpi sormien vasemmistolaisten kansanedustajien ja toimihenkilöiden sieppauksia ja kyydityksiä yli itärajan. Tässä tilanteessa sosialidemokraatit näyttivät toimintakykyiseltä oppositiovoimalta, kun Liljeströmin aikaisemmin sympatisoimat vasemmistolaiset olivat ajautuneet umpikujaan ja sisäisiin riitoihin. On todennäköistä, että myös Oy Työn kirjapainon loppuvaiheilla ja puolison irtisanomisella on osuutensa poliittiseen uudelleenarviointiin. Henkilökohtainen elämä alkoi vakiintua, kun Kirjan talolta oli järjestynyt pysyvä työpaikka. Koko selitys ei liene tässäkään. Lähipiirin ja siinä erityisesti Emil Skogin vaikutus on tärkeä. Liljeströmin ja Skogin yhteys ei ollut vain poliittista toveruutta ja yhteisiä kokemuksia työväen näyttämöiltä, vaan he olivat myös perheystäviä. Skog on avainhenkilö siinä piirissä, jossa Liljeström lopulta kypsyi sosialidemokraatiksi ja ammattiyhdistysvaikuttajaksi.

Helsingin Puhelinyhdistyksen jälkeen ammattiyhdistystoiminnan kannukset lisääntyivät 1930-luvulla Helsingin Ammatillisessa Paikallisjärjestössä (HAP) ja Helsingin Ammattiyhdistysväen Sos.dem. Yhdistyksessä. Tämä kokemus tasoitti tietä myös Metalliliiton toimitsijaksi 1936. Poliittinen vakaumus kypsyi jäsenyydeksi Sosialidemokraattisessa Puolueessa vuonna 1934. Tiedollisia valmiuksiaan hän kohotti muun muassa Työväen Sivistysliiton (TSL) kirjeopistossa opiskellen ammattiyhdistysliikkeen toimintaa vuonna 1931.⁷³

72 Saarela 2008 s. 209, 737-739, 743; Sosialistisen Työväen ja pienviljelijäin vaalikomiteat 1c. Cb Ptk. Helsingin Työväen Vaalineuvoston vuosikokous 24.11.1929 KA.

73 Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 1. Henkilökohtainen aineisto. Lehtileikkeitä, kirjoja TA.

HAP:n ja HASY:n monivuotisena puheenjohtajana (HAP:ssa 1932-1938) toiminut Emil Skog tuli vaikuttamaan hänen ammattiyhdistysuraansa monin tavoin. Ystävyys jatkui sittemmin loppuun saakka, ja toverukset myös tukivat toisiaan ammattiyhdistys- ja puoluepolitiikan eri käänteissä myöhemminä vuosikymmeninä, vaikka Liljeström teki irtiotoja 1950-luvun loppupuolen skogilaisuudesta. 1930-luvun vuosiin osuivat myös monet yhteiset kokemukset kommunistien ja sosialidemokraattien valtataistelusta ay-liikkeessä.

Emil Skogin mukaan⁷⁴ HASY perustettiin vastavoimaksi kommunistien pyrkimyksille saada lisää jalansijaa ammattiyhdistysliikkeessä. Oletettiin, että kommunistit tulisivat käyttämään samoja menetelmiä omassa solutustoiminnassaan kuin lakkautetun Suomen Ammattijärjestön aikana. Siksi tarvittiin vastaverkosto, jonka perustivat HAP:n sosialidemokraatit.

SKP kehotti 1930-luvun alussa päättäväiseen taisteluun noskelaisia, sosialidemokraattisjohtoisia ammattijärjestöjä vastaan paljastamalla ne ”työnantajakapitalistien apujärjestöiksi ja fasistisen diktatuurin osaksi”. Työläisiä itseään ei pitänyt leimata, vaan oli suunnattava kritiikki johtoa vastaan. SKP kehotti perustamaan työpaikoille työpaikkaryhmiä, joiden piti olla vallitsevissa oloissa salaisia, mutta niiden piti osata kehittää myös ”julkisen, laillisen ja puolilaillisen joukkotoiminnan muotoja”.⁷⁵

Vuoden 1935 jälkeen kommunistit olivat alkaneet liittyä SAK:n riveihin, mistä seurasi muun muassa HAP:n jäsenmäärän raju nousu. Skogille ja hänen kannattajilleen tästä tuli pitkälinen huoli, miten saada ammattiyhdistysjärjestöt pysymään länsimaisella linjalla. HASY:n perustajat pyrkivät kehittämään siitä suurta puolueosastoa, johon voimat keskitettäisiin sen sijaan, että olisi toimittu hajallaan useissa ammattiryhmittäin jakautuneissa osastoissa.⁷⁶

74 Skog 1971 s. 52-53.

75 EKV amp 2621 KANA.

76 Hakala 1959 s.2.

Skog nimeää muistelmissaan HAP:n ja HASY:n vastaverkoston eli sosialidemokraattisen yhdysmiesverkoston ja sen helsinkiläisen ”juntan” henkilöt. Tähän johtoportaaseen kuuluivat Otto Turunen, myöhempi Lasityöväen Liiton puheenjohtaja, Valdemar Liljeström, myöhemmin Metallityöväen Liiton puheenjohtaja, Juho Kivistö, myöhemmin Kunnallisten Työntekijäin ja Viranhaltijain liiton puheenjohtaja, Veikko Puskala, myöhemmin SDP:n järjestösihteeri, peltiseppiä edustava Reino Ilomäki, Rautatieläisten Helsingin osaston puheenjohtaja Yrjö Salo sekä putkityömiehiä edustaneet Kosti Lindgren ja Eino Keskimäki. He olivat kaikki HASY:n jäseniä. Kommunismin vastaisen taistelun nelikko, ”muskettisoturit” Skog, Liljeström, Reino Ilomäki ja Veikko Puskala loivat tiiviin yhteyden, joka kantoi myös läpi talvisodan ja välirauhan ajan, muisteli Puskala myöhemmin.⁷⁷ Risto Reunan mukaan syntynyt yhdysmiesverkosto kantoi pitkälle niin, että sitä voi pitää SDP:n 1940-luvun ammattiyhdistysjaoston juurena. Metalliliitto oli sen ytimenä.⁷⁸

Keskeinen osa sosialidemokraattisen yhdysmiesverkoston toimintaa oli valistustyö. Liljeström oli tullut HAP:n työvaliokuntaan ja sen valistusjaostoon vuonna 1933, hieman ennen puolueeseen liittymistä. Myöhemmin HAP:n toimintakertomuksista ei löydy merkintää työvaliokunnan jäsenyydestä. Tultuaan Metalliliittoon järjestäjäksi vuonna 1936 hänen roolinsa vastaverkostossa toteutui toimitsijatyön kautta. HAP:n jäsenmäärä oli kasvanut 9 600:een vuonna 1936. HAP oli koko silloisen ammattiyhdistysliikkeen avainorganisaatio suurella jäsenmäärällään. Vuoden 1936 SAK:n kokonaisjäsenmäärästä, 44 500, oli HAP:n osuus yli viidesosa. HAP:n kohtalo heilutti koko SAK:ta.

HAP:n kasvu toi vasemmistososialisteja, ”hoipertelijoita” ja kommunisteja sen piiriin hakemaan laillista väylää vaikuttamiselle. Nämä sosialidemokraateista vasemmalle sijoittuvat oppositioaineokset pyrkivät 1930 -luvun puolivälistä alkaen saamaan HAP:ssa enemmistövallan. Vielä 1935 vuosikokouksessa

77 Skog 1971 s. 54; TMT 245 K Puskala. Kopio Risto Reunan hallussa.

78 Reuna 2018 s. 46.

sosialidemokraateilla oli selvä enemmistö, eikä kommunisteja valittu työvaliokuntaan.⁷⁹ EK:ssa oltiin hyvin näistä suunnitelmista tietoisia ja HAP:n valtataistelua seurattiin tiiviisti. Sen tiedottajan mukaan ”soihtulaiset” ja wälläriläiset oppositioainekset suunnittelivat Skogin ja sosialidemokraattisen oikeistovallan syrjäyttämistä. Valmisteluissa olivat mukana muun muassa Cay Sundström, Raoul Palmgren ja Niilo Wälläri, jotka olivat kokoon-tuneet asiaa suunnittelemaan 14.2.1937. Tavoite oli HAP:n vuosikokouksessa maaliskuussa, jossa he saivatkin vahvat asemat, yhdeksän jäsentä työvaliokuntaan, kun sosialidemokraateille tuli kahdeksan. Skog valittiin edelleen puheenjohtajaksi. Tämä antoikin sitten aiheen EK:n tiedottajille raportoida kommunistien solutuksesta ja Skogin hoipertelusta.⁸⁰

Jo vuonna 1935 oli HAP:n 500 hengen kokouksessa syntynyt meteli suhtautumisesta kuolemanrangaistukseen. Sosialidemokraatit ja Skog katsoivat, että HAP:ssa olisi keskityttävä ammatillisiin kysymyksiin, kun kommunistit ja muu oppositio pyrkivät käyttämään sitä myös yleispoliittisena foorumina. Vastaava meteli syntyi esimerkiksi maaliskuussa 1938 HTY:lla maanpuolustusta koskevasta julkilausumasta. Skogin jyrätessä kokousta hän sai osakseen kiihtyneitä puheita ja syytöksiä. Kokouksessa huudettiin ”alas fasistien kätyrit” ja yleisöä tuli puheenjohtajakorokkeelle, jolloin kokous lopetettiin. Tilannetta seurannut EK:n tiedottaja raportoi Skogin poistuneen salista näyttämön kautta.⁸¹

Skogin jäätyä pois puheenjohtajatehtävästä hänen tilalleen valittiin vuonna 1939 äänin 115-82 Veikko Puskala. Kun HAP:n valtataistelu oli ollut kuumaa, päiviteltiin EK:ssa kokemattoman Puskalan valintaa. Tästä tuli myöhemmin Metallityöväen Liiton toimitsija, jota Liljeström opasti järjestötoiminnan taktiikkaan. Hän vei Puskalaa ensin helpoille työpaikoille kunnes työpaikat muuttuivat ”kuumemmiksi ja kuumemmiksi”.⁸²

79 EKV amp 2645 Ilm. 767/1935 KANA.

80 EKV amp 2645 esim. tiedottaja ”Heikka” 16.3.1937 KANA.

81 EKV amp 2467 Ilm. nro 734/5.4.1938 KANA.

82 TMT Sidos 418 Metalli XIV, Veikko Puskala TA.

Valdemar Liljeströmin sisääntulo SDP:een tapahtui Ammattiyhdistysväen Sos.dem. Yhdistyksen kautta vuonna 1934. Samana vuonna hänen ystävästään Emil Skogista tuli sen ensimmäinen puheenjohtaja. HASY:n perustamista oli suunniteltu 27.2.1934 valmistavassa kokouksessa, joka valitsi seitsemän- henkisen komitean kehittämään asiaa edelleen. Tähän komiteaan valittiin Emil Skog, Kosti Lindgren, Kusti Hiltunen, Lempi Lehto, Toivo Kuukkanen, Otto Turunen ja Liljeström. Perustava kokous pidettiin HTY:n talolla 9.3.1934. Läsnä oli 19 eri ammattialoja edustavaa henkilöä. Yhdistys liittyi SDP:n jäseneksi 1.4.⁸³

HASY:n jäseneltä edellytettiin jäsenyyttä SAK:n alaisessa ammattiliitossa. Kun nämä liitot edustivat suurimmaksi osaksi teollisuuden eri aloja, tuli HASY:sta teollisuuden palveluksessa toimivien sosialidemokraattien keskeinen vaikuttajayhteisö. Metalliteollisuuden työntekijöillä oli HASY:ssa merkittävä osuus, sillä Helsingissä oli jo tuolloin suuria metalliteollisuuden työpaikkoja.

Liljeströmille tuli HASY:sta pitkäaikainen poliittinen koti. Hänen jäsenyytensä jatkui aina SDP:n puolueriidan vuosiin saakka, 1950-luvun lopulle. HASY loi identiteetikseen teollisuuspohjaisen ammattiyhdistyssosialidemokratian. Se näkyi tulevina vuosina rajankäynnissä kommunisteihin sekä sotien jälkeen ja puolueriidan vuosina itsenäisenä tapana ymmärtää puoluetoiminnan ja ammattiyhdistystoiminnan suhde sekä ammattiyhdistystoiminnan erityisluonne.

Ammattiyhdistyssosialidemokratiaa voi pitää myös Valdemar Liljeströmin ensisijaisena poliittisena identiteettinä. Koko yhteiskunnallisen uransa ajan hän oli ensisijaisesti ammattiyhdistysmies ja vasta toissijaisesti puoluemies.

Liljeström kuului HASY:n johtokuntaan vuosina 1936 -1940, ja sen keskeisinä vaikuttajina pysyivät pitkään Skogin ohella Kosti Lindgren, Otto Turunen sekä Lempi Lehto, Veikko Puskala ja Metalliliiton T.J. eli ”Pappa” Kuukkanen. Vuodesta 1936 ”Pappa” Kuukkasen poika Viljo oli myös HASY:n jäsen. Aluksi Liljeströmin tehtävänä johtokunnassa oli toimia rahastonhoitajana. Teh-

83 Hakala 1959 s. 2.

tävä voi selittyä sillä, että hän oli aikanaan suorittanut kirjanpito-kursseja.

Jäsenkehityksestä ei ole kattavaa sarjaa. EK:lle raportoitiin sen olleen 162 vuoden 1936 lopulla. HASY:n omat asiakirjat antavat luvuksi 305 vuoden 1938 lopulla. HASY:n vaikutusvalta perustui ennen muuta kykyyn organisoida ja ylläpitää tehokasta yhdysmiesverkostoa.

HASY oli tärkeä osa sosialidemokraattista vastaverkostoa, mutta Etsivälle Keskuspoliisille raportoitiin niin HASY kuin myös Helsingin Työväenyhdistyksen Toveriseura kommunistien käyttämäksi väyläksi vahvistaa omia asemiaan.⁸⁴ Samalla ilmaistiin pettymys siihen, etteivät sosialidemokraatit huolehtineet omasta aktiivisuudestaan.

Rajanveto oikealle ja vasemmalle oli usein esillä, ja HASY:ssa jouduttiin tasapainoilemaan eri suuntausten paineessa. Kommunistien vaikutuksen rajaamiseksi oli Skog painottanut puoluekurin noudattamista (mm. HASY:n vuosikokous 1936 ja kk.kokous 4.10.1937). Asia oli esillä myös ay-väelle suunnatulla toimintavii-kolla 1938. Erotessaan HASY:n puheenjohtajan tehtävästä 1936 Skog totesi, että ”yhdistyksen on edelleen taisteltava puolueessa ilmennyttä oikeistorämettyneisyyttä vastaan, samoin pidettävä huoli, ettei yhdistykseen pääse ilmenemään mitään kommunistisia haihatteluja.”⁸⁵

Kommunististen haihattelujen patoamisessa ei täysin onnistuttu, mikä myönnettiin vuoden 1935 toimintakertomuksessa-kin:

Yhdistyksen jäseniksi pyrki myös sellaisia henkilöitä, aikaisemmin kommunisteja tai heitä lähellä olevia, jotka olivat ankarasti arvostelleet sos.dem. puoluetta. Johtokunta kuitenkin hyväksyi heitä jäseniksi 21 henkilöä, kun olivat vakuuttaneet liittyvänsä sosialidemokraatteina.”⁸⁶

84 EKV amp 2701 Ilm. 114/14.1.1936 KANA.

85 Hakala 1959 s. 7-8.

86 Emt. s. 7.

Emil Skogista tuli Liljeströmin elinikäinen ystävä. Sosialidemokraattisen opposition edustajia ryhdyttiin 1950-luvun puoluehajaannuksen aikana kutsumaan skogilaisiksi. Kuva: Valokuvaamo Rembrandt, TA.

Puoluekurin hoitamiseksi HASY:n johtokunta perusti uusien jäsenten ”tarkkailujaoston”. Vuonna 1936 johtokuntaan joutui kuultavaksi useita jäseniä selvittämään poliittista katsomustaan.⁸⁷

”Vasemmistososialidemokraatit” pyrkivät tuomaan HASY:n kokouksiin yleispoliittisia aiheita, joista saatiin aihetta arvostella puoluetta. Näin kävi esimerkiksi marraskuussa 1935, jolloin vaadittiin sotilasmäärärahojen tuntuvaan alentamista. Helmikuussa 1936 oli HASY:n kokouksessa ollut alustajana Cay Sundström,

⁸⁷ Hakala 1959 s. 10.

joka puhui vasemmiston yhteisrintaman puolesta. Se sai EK:n tiedottajan ”Kaarlo Halpasen” raportoimaan, että ajatusta kannattivat kokouksessa muun muassa Skog, Liljeström ja Välläri.⁸⁸ Sosialistisilla ajatuksilla oli HASY:ssa kannatusta, mistä kertoo sen kirje H:gin sos.dem. kunnallistoimikunnalle. Siinä ehdotettiin kunnallisvaalien yhdeksi asiaksi eri teollisuus- ja liikelaitosten ”yhteiskunnallistuttaminen”.⁸⁹

Skogin myöntöväisyys vasemmalle päin herätti SDP:ssa huolta. HASY joutui SDP:n johdon taholta silmälläpidon alaiseksi, koska kommunistien pelättiin saavan siinä liiaksi vaikutusvaltaa. Toimet eivät olleet vailla katetta, sillä HASY sai puolueelta kehotuksen valppauteen huhtikuussa 1937 ja samassa yhteydessä 10.5. puolueesta erotettiin oppositioaineisiin kuuluneet, muun muassa Raoul Palmgren, Mauri Ryömä ja Erkki Vala. EK:n pelot eivät käyneet toteen, sillä vuonna 1937 kommunistit menettivät asemansa HASY:ssa, ja EK:lle raportoitiin sen luultavasti jäävänkin ”sosialidemokraattisen oikeiston haltuun”.⁹⁰

Kun HASY selvisi kehotuksella valppauteen, sai sen sijaan Cay Sundströmin johtama Helsingin Työväenyhdistyksen Toveriseura varoituksen, vaikka se olikin taipunut hyväksymään erottamiset. SDP:n jäsenyydestä Toveriseura erotettiin syyskuussa 1940 samassa yhteydessä, kun eropassin saivat Vapaan Sanan toimituskunnan jäsenet (mm. K. H. Wiik, Cay Sundström, Yrjö Räisänen, Mikko Ampuja).

Pienenä erikoisuutena HASY:n toiminnassa voi pitää sitä, että se kutsui talvella 1937 ylioppilaiden Akateemisen Sosialistiseurau (ASS) edustajat kokoukseensa selvittämään suhdettaan ay-liikkeeseen. Kokouksessa he saivat EK:n mukaan hyvin torjuvan kannan haihattelustaan puolueessa. Heitä arvostelivat muun muassa Skog, Kuukkanen, Lehto ja Turunen.

88 EKV hm 245 Ilm. nro 609/28.2.1936 KANA. ”Halpanen” alias Artturi Paasonen toimi myöhemmin Valtion Tiedotuslaitoksen piirijohtajana ja jatkosodan salaisessa SAT/VIA:n verkostossa.

89 Helsingin Sos.dem. kunnallisjärjestö C 5. HASY:n kirje kunnallistoimikunnalle 24.9.1936 TA.

90 EKV amp 2701 Ilm. 15.11.1937 KANA.

HAP:n ja HASY:n sosialidemokraattien piiri vahvistui vetämään rajaa kommunisteihin päin vähin erin 1930-luvun puolivälistä alkaen. Tämän sosiaalisen yhteisön merkitys näkyy verrannolliselta Liljeströmin poliittisen ja aatteellisen kehityksen kannalta tärkeään 1920-luvun Söörnäisten Sosialistiseen Nuoris-osastoon. Ero oli kuitenkin siinä, että nyt tämä uusi sosiaalinen ja erityisesti ammattiyhdistyspoliittinen piiri vaikutti Liljeströmin elämänkaareen vuosikymmeniksi. Se vahvisti hänen sosialidemokraattisen vakaumuksensa pysyväksi. Aatteellisesti hän liukui vähitellen vasemmistososialistisesta radikalismista sosialidemokraatiksi päätyen jo 1930-luvun loppupuolelta alkaen tiukan antikommunistisen linjan kannattajaksi.

Nuori puhuja, taktikko ja organisaattori

Siirtyminen Metallityöväen Liittoon mullisti Valdemar Liljeströmin elämän. Pesti Metalliliitossa alkoi 15.10.1936 ensin tilapäisenä järjestäjänä ja sitten vakituksena toimitsijana maaliskuusta 1937. Valinta liiton palvelukseen ei ollut yksimielinen, vaan se tapahtui liittotoimikunnassa äänin 7-2 vastaehdokkaan ollessa vasemmiston Aaro Kauhanen. Liljeströmistä oli eri puolilta maata saatu hyviä lausuntoja, ja hänellä oli mahdollisuus ottaa vastaan myös tilapäinen tehtävä. Näin ollen paikkaa ei julistettu yleisesti haettavaksi.⁹¹ Vastaehdokkaasta Kauhasesta oli Etsivän Keskuspoliisin tiedottajalla myöhemmin selvä näkemys ”kommunisteja liehittävänä sos.dem.oppositiomiehenä” ja henkilönä, joka onnistui aina pääsemään kuin koira veräjästä, kun sosialidemokraattinen oikeisto erotti äkkijyrkkiä.⁹² Liittotoimikunnassa Kauhanen jäi usein yksin jättämään eriävän mielipiteensä asioihin.⁹³

Valinnan ratkaisi liiton puheenjohtaja Einar Aittola, joka oli vaikuttanut HAP:n ammattiyhdistystoiminnasta. Aittola ja Lil-

91 Kunnas 1974 s. 108-109.

92 EKV amp 2633 Ilm. 2727/19.10.1940 ja Kekäläisen raportti 30.3.1941 KANA.

93 SML ltmk. pöytäkirjat 1934-35 TA.

jeström tunsivat toisensa ainakin 1930-luvun alusta alkaen. Vuonna 1931 he olivat työttömien viisijäsenisessä valtuuskunnassa Helsingin kaupunginjohtajan luona esittämässä toimenpiteitä työllisyyden parantamiseksi. Liljeströmin valintaa olivat organisoimassa sekä tukemassa vanhat ystävät Emil Skog ja Kosti Lindgren sekä Otto Turunen. Sen sijaan SAK:n puheenjohtaja Edvard Huttusella, entisellä viipurilaisella kivenhakkaajalla oli toinen ehdokas. Skog ei ole peitelty valinnan motiiveja. Tarkoitus oli yksinkertaisesti turvata liiton sosialidemokraattinen enemmistö tulevassa liittokokouksessa, missä myös onnistuttiin.⁹⁴

Skog piti Liljeströmiä ”taitavana taktikkona ja järjestävänä kykynä”. Vaikka tällä oli vain puoli vuotta aikaa, hän ehti panna alulle tukimiesverkoston luomisen ja informaatiotoiminnan. Niiden ansiosta hänellä oli ennen kokousta tarkka käsitys, millainen edustajakokous olisi voimasuhteiltaan. Me tietenkin autoimme Liljeströmiä kaikin tavoin, ja kaikki meni sitten edustajakokouksessa ”ohjelman mukaisesti”, muisteli Skog myöhemmin.⁹⁵

Liljeströmin viemisessä Metalliliiton kentälle ei aikailtu, sillä työsuhde alkoi 15.10. ja ensimmäinen kaksiviikkoinen kenttäkierros alkoi jo viisi päivää myöhemmin Vuoksenniskalta. Kierros suuntautui Vuoksen- ja Kymenlaaksoon päättyen lokakuun lopulla Lappeenrantaan. Oireellista ehkä, että tästä alueesta tuli myöhemmin yksi Liljeströmin vankoista tukialueista, joka kannatteli häntä vielä 1950-luvulla. Liljeström kirjoitti *Palkkatyöläiseen* ensimmäisestä järjestäjäkierroksestaan toiveikkaasti ja tyytyväisenä runsaaseen kokousosanottoon. Alku oli hänen mielestään lupaava, tässä ”teollisuutemme luvatussa maassa”, Vuoksenlaaksossa. Ensosta hän kirjoitti järjestäytymisen laiminlyönnistä, joka on ensi tilassa korjattava. Vuoden 1937 alussa tuli uusi raportti Keski-Suomen ja Savon kierrokselta.⁹⁶ Jo muutamassa syksyn 1936 viikossa hänellä oli 22 puhetilaisuutta ja 45 matka-

94 Skog 1971 s. 65-66; TMT 12121 Emil Skog TA; *Suomen Sosialidemokraatti* (jatkossa *Ssd*) 15.10.1931.

95 Skog 1971 s. 66.

96 *Palkkatyöläinen* 20.11.1936 ”Metallityöväen Liitto, Vuoksenlaaksosta ja *Palkkatyöläinen* 8.1.1937.

päivää.⁹⁷ Näin hän sai lyhyessä ajassa laajat henkilökohtaiset verkostot ja järjestökentän tuntemuksen, josta oli suuri apu tulevalla ammattiyhdistysuralla. Kenttäkierrokset olivat samalla pohjana Metallityöväen Liitossa alkavalle sosialidemokraattiselle ryhmätoiminnalle.

Uutena toimitsijana hän luennoi SAK:n iltakursseilla, mutta huolehti myös oman ammattitaitonsa edistämisestä osallistumalla SAK:n neljä viikkoa kestäväälle kesäkurssille 1937 Työväen Akatemiassa. Kurssit loivat lujaa ammattiyhdistyshenkeä, ja ne oli tarkoitettu vankistamaan osanottajissa aatteellista tietämystä ja järjestötyön kykyä. SAK:n valistusohjelmassa kesäkurssi oli alan korkeakoulu, jonka merkitystä painottivat järjestön johtohenkilöiden läsnäolo ja juhlalliset avajaiset.⁹⁸

Aikalaisten muisteluissa nuoren Liljeströmin kyvyt viittasivat erityisesti organisoimiseen, mutta mikään demoninen puhuja hän ei tuolloin ollut. Kun hän tuli puhumaan Imatran metallitehtaan työläisille, hänellä oli niin heikko, pieni ääni, ettei se salin perälle kuulunut, eikä Kosti Lindgren itsekään hänen vieressä istuneena meinannut saada siitä selvää. Tätä voi hieman ihmetellä, sillä olihan Liljeström saanut kokemusta äänenkäytöstä työväen näyttämöillä. Myöhempinä vuosina ääntä sitten oli. ”Pappa” Kuukkanen muisteli Liljeströmin saaneen hyvän yhteyden työläisiin: ”Ja sittehän se jäsenluku rupes nousemaan, kun Liljeström tuolla kiertel, hän sai enempi kosketusta työläisiin”.⁹⁹ Jäsenvärväyksen menetelmistä tiesi kertoa Etsivän Keskuspoliisin Kuopion alaosasto joka oli seurannut uuden järjestäjän liikkumista alueella.¹⁰⁰ Liljeström oli puhunut Varkauden osastolle sanoen sen olevan liiton heikoin osa, samoin kuin Lahti ja Pietarsaari. Hän oli kehottanut tekemään jäsenvärväystä menemällä työntekijöiden kotiin. Tästä oli kuulemma saatu hyviä tuloksia muun muassa Värtsilässä.

97 SAK:n vuosikirja 1936 s. 61.

98 SAK:n vuosikirja 1937 s. 46, 48.

99 Kuukkanen 2015 s. 51.

100 EKV amp 2633 Ilm. 905/5.4.1937 KANA.

Metalliliiton kiertävä järjestäjä sai käyttää muutakin kuin puhujan kykyjään. Liitto otti jo varhain käyttöönsä elokuvan valistustyönsä tueksi. Järjestäjän oli osattava käyttää elokuvakonetta. Sitä Liljeström intoutui muistelevaan vuosia myöhemmin, kun marraskuussa 1949 SAK:n työvaliokunnassa valmisteltiin lausuntoa elokuva-alasta ja koneenkäyttäjän pätevyydestä:

Kyllä nyt kaitakoneella pitää saada esittää ukko kuin ukko, eihän se tarvitse mitään taitoaakaan. Minä olen asiamiehenä ollessani lukemattomat kerrat ollut esittämässä maksullisissa tilaisuuksissa filmejä. Eihän se filmi, perkele, palakaan, eihän sitä saa palamaan, vaikka yrittäisikin. Muistan kun maakunnassa oli eräs tilaisuus johonka poliisimestari antoi määräyksen tuoda kaikki vesisaavit ja kaikki varppeet ja palokalustot, mitä talossa oli, varmistukseksi ja sitten leikattiin pätkä pois ja yritettiin polttaa sitä filmiä, ja kun ei palanut sanoi: ”Viekkä helvettiin vesisaavit”.

Tulo Metalliliittoon osui ajankohtaan, joka oli ammattiyhdistystoiminnan elpymisen ja vahvistumisen aikaa. 1930-luvun taitteen talouslama oli hellittänyt, Lapuanliikkeen äärioikeistolainen liikehdintä oli taltutettu Mäntsälän kapinan epäonnistuttua, ja uusia jäseniä tuli teollisuuden laajentumisen myötä ammattiliittoihin. Työttömyys oli 1930-luvun puolivälissä painunut reilusti alle kolmanneksien vuosikymmenen alun luvuista. Reaalipalkat lähtivät nousuun. Vuosikymmenen jälkipuoliskolla metalliteollisuuden palveluksessa olevien määrä kasvoi noin 10 prosenttia vuosittain.¹⁰¹ Vaikeat ajat olivat 1930-luvun alussa rampauttaneet toimintaa, mutta tuolloinen Metalliliiton muutaman tuhannen jäsenen joukko (vuonna 1932 jäsenmäärä oli 3 000) olikin Skogin luonnehdinnan mukaan sitten karaistunutta valioväkeä.¹⁰² Jäsenmäärä oli vuonna 1936 jo 8 000 ja vuotta myöhemmin yli 12 000.¹⁰³

101 Ahvenainen, Kuusterä 1982 s. 225; Ahvenainen 1982 s. 314.

102 Skog 1971 s. 63.

103 Kunnas 1974 s. 108.

Metalliliiton toimistossa oli ennen talvisotaa vain muutama työntekijä. Kuvassa toimistotyöntekijöistä vas. Kerttu Finne, Liljeströmin tuleva puoliso ja oik. Lempi Lehto, josta tuli SDP:n kansanedustaja. Kuva: Valokuva Oy Kolmio.

Liiton toisessa edustajakokouksessa 27.-29.5.1937 sosialidemokraatit varmistivat asemansa: puheenjohtaja Aittola valittiin yksimielisesti uudelleen, ja liittovaltuusto äänin 60-17. Kommunistien keskeinen vaikuttaja Aaro Kauhanen jäi liittotoimikunnan ulkopuolelle.

Liljeströmin uusi toimintaympäristö liitossa ei suinkaan ollut ongelmaton, sillä sisäisten kiistojen ohella vei liiton tarmoa pyrkimys saada aikaan uusia työehtosopimuksia, joita monet työnantajat vielä tuolloin vieroksuivat. Palkka- ja työehtovaatimuksista seurasi myös monia palkkaliikkeitä, jotka lisääntyivät tuntuvasti juuri Liljeströmin tultua liittoon. Vuonna 1936 oli palkkaliikkeitä 40, mutta seuraavana vuotena jo 77 ja vielä vuonna 1938 kaikkiaan 62. Niistä suurin osa ei johtanut lakkoon, ja osa päättyi myös palkankorotuksiin ilman tavoitteeksi asetettua työehtosopimusta.

Merkittävä 1930-luvun lopun lakkoliike oli 1. ja 2.4.1937 Helsingissä ja Turussa alkanut konepaja- ja telakkatyöläisten lakko. Se kesti 55 päivää ja koski 3 600 työläistä. Lakon tärkein saavutus

oli palkankorotusten sijasta Metalliliiton aseman vahvistuminen työnantajien tunnustamana neuvotteluosapuolena. Neuvottelijoina näissä tilanteissa olivat vielä puheenjohtaja Aittola ja liiton vanhempi järjestäjä Vihtori Järvinen.¹⁰⁴ Järvinen oli turkulaisen radikalismien kasvatti ja muun muassa SSTP:ssa kannuksia hankkinut kokenut ay-mies.

Toinen huomattava työtaistelu juuri ennen talvisotaa oli Crichton-Vulcanin lakko vuonna 1939, johon osallistui aluksi 1 600 työläistä. Lakko synnytti kiistaa myös liiton ja keskusjärjestö SAK:n välille jopa liiton erottamisuhaan saakka. Metalliliitossa oltiin tilanteesta kriittisiä SAK:n suuntaan ja erityisesti SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuorelle. Wuori vastaavasti katkeroitui liitolle sen omapäisyydestä.

SAK:n ylimääräinen valtuuston kokous 3.8.1939 käsitteli neljä kuukautta kestänyttä lakkoa lähes seitsemän tuntia, ja siinä tulivat esille myös Wuoren henkilökohtaiset tuntemukset selvästi esille. Wuori arvosteli suoraan Metalliliiton liittotoimikuntaa siitä, ettei se ole kantanut vastuuta, kun se ei ole noudattanut SAK:n työvaliokunnan kehoitusta lopettaa lakko. Wuoren mielestä liitto on asettanut suhteensa valtiovaltaan yhden kortin varaan. Sitä Wuori ei ymmärtänyt, kun liitto toimii varustelu-teollisuudessa, joka muutoinkin voi joutua ensimmäiseksi erilaisten säännöstelyjen alaiseksi. Wuori jatkoi kitkerästi, ”ettei liiton liittotoimikunta näytä tuntevan kovin suurta luottamusta SAK:n työvaliokuntaa ja minua kohtaan”. ”Tällainen keskinäinen luottamuksen puute tekee luonnollisesti työn keskusjärjestöjen palveluksessa raskaaksi.”¹⁰⁵ Lopulta lakkolaisetkin hyväksyivät Turun kaupunginjohtajan Hällforsin uuden välitysehdotuksen pienen juntauksen jälkeen ja 19 viikkoa kestänyt lakko päätettiin lopettaa 25.8.1939.¹⁰⁶

Asian kipeyttä kuvaa, ettei riitaa koskevaa SAK:n selostusta lähetetty Metalliliiton osastoille lakon jälkeen. Liittotoimikunta

104 Kunnas 1974 s. 130-137.

105 SAK valtuusto ptk. 3.8.1939 TA.

106 Kunnas 1974 s. 166-168.

Metalliliiton edustajana Liljeströmin ensimmäiset ulkomaanmatkat suuntautuivat Pohjoismaihin. Matkalla Norjan veljesliiton kokoukseen vuonna 1938.

Grängesbergin rautakivos Ruotsissa oli Liljeströmin vierailukohteena vuonna 1937.

horjui asian käsittelyssä, sillä ensin selostus päätettiin lähettää äänin 5-3 puheenjohtaja Aittolan jäädessä vähemmistöön. Aittola sai tilanteen korjatuksi seuraavassa kokouksessa, jossa äänet menivät tasan. Tuolloin Aittolan ääni ratkaisi, ja selostus jäi lähettämättä.¹⁰⁷

Liiton puheenjohtaja Einar Aittola joutui 1930-luvun loppupuolen lakkoliikkeissä kovaan paineeseen myös liiton sisällä vähemmistöryhmän arvostellessa häntä kyvyttömyydestä johtaa liittoa, kuten EK:n pitkäaikainen tiedottaja ”S. Leskinen” tiesi kertoa.¹⁰⁸ Uuteen nousuun Metalliliiton johdattanut puheenjohtaja Aittola menehtyi vain 50 vuoden ikäisenä marraskuussa 1939. Lokakuun lopulla kuoli myös kokenut järjestäjä Vihtori Järvinen. Kokeneen liittojohdon menehtyminen johti moniin uudelleenjärjestelyihin vielä sodan aikana ja toi uusia tehtäviä myös Valdemar Liljeströmille.

107 SML ltmk. ptk. 14.9. ja 28.9.1939 TA.

108 EKV amp 2633 Ilm. 1230/13.5.1937 KANA.

III Liljeström ja sota

Talvisota ja välirauhan SNS -ystävyyssseura

Heikon terveytensä ja ikänsä vuoksi Valdemar Liljeströmiä ei talvi- ja jatkosodan rintamalle päästetty. Jo 1920-luvun lopulla oli armeijan lääkärintarkastuksessa todettu hänen heikko terveytensä, kuten heikentynyt näkö ja keuhkot, sekä krooninen keskikorvantulehdus. Ne ovat saattaneet olla seurausta jo varhaislapsuuden olosuhteista. Palvelusaika armeijan harmaissa jäi siten lyhyeksi, kaikkiaan vain neljäksi kuukaudeksi, kunnes hänet vapautettiin palveluksesta syyskuussa 1941. Palvelusaika 17.3.-20.4.1940 ja noin kolmekuukautinen komennus jatkosodan aikana kului Jalkaväen koulutuskeskuksessa Keravalla ja Talouskompaniassa.

Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen sytytti talvisodan, ja Helsingin pommitukset hiljensivät järjestötoiminnan. Myös Metallityöväen Liitto siirtyi toimimaan poikkeusolosuhteissa. Liittotoimikunnan kokoukseen 30.11.1939 saapui vain pari toimikunnan jäsentä, Liljeström ja taloudenhoitaja August Valta. Talvisodan toisena päivänä Liljeström kutsui Emil Skogin liiton toimistoon illaksi. Skog saapui sinne Yrjö Rantalan ja Eino Keskimäen kanssa, mutta liiton toimistossa ei ollut muita kuin Liljeström, joka kertoi taloudenhoitaja Vallan, eräiden toisten liittojen toimitsijoiden sekä SAK:n puheenjohtajan Wuoren matkustaneen edellisenä iltana Vaasaan. Valta kirjoitti 8.12. siirtyneensä Vaasaan mukanaan jonkin verran liiton varoja, mutta toimineensa neuvottelematta siitä kenenkään kanssa. Kirjeessään liittotoimikunnalle ja Helsinkiin jääneelle Liljeströmille hän pahoitteli menettelyään ja

ehdotti liittotoimikunnan kokousta pidettäväksi 12.12. pimeän ja liikennehäiriöiden takia Vallun asunnossa Käpylässä.¹⁰⁹

Vaasaan lähteneet saivat Helsinkiin jääneiltä liittotoimikunnan jäseniltä pian napakan sähkeen, jossa heitä vaadittiin heti palaamaan Helsinkiin. Oli pysyttävä työpaikalla ja johdettava ammattiyhdistysliikettä. Liljeström, joka oli jyrkästi kieltäytynyt lähtemästä työpaikaltaan, oli tyytyväinen päätökseen. Vaasaan lähteneet tulivatkin parin päivän jälkeen takaisin. Skog on kertonut asiasta suorasukaisemminkin ja todennut, että Helsingistä karanneet uhattiin erottaa, elleivät he heti palaa.¹¹⁰ Valta oli ehtinyt tiedottaa liiton siirtymisestä Vaasaan myös pohjoismaisille kumppaneille, minkä hän joutui pikapuoliin sitten perumaan.

Vallan myöhemmin liittotoimikunnalle antama selostus liiton asioiden hoidosta hyväksyttiin, eikä siitä kirjattu mitään huomautuksia. Liittotoimikunta ei kokoontunut Liljeströmin asunnossa, vaan osuusliike Elannon yläkerrassa. HTY:n huoneisto oli otettu sotilasviranomaisten käyttöön.

Metalliliiton asennoituminen talvisotaan oli vahvasti kansan eheyttämistä ja sotaponnisteluja tukeva. Palkkaliikeitä pyrittiin hillitsemään ja esimerkiksi ilmapuolustuksen rahoitusta tuettiin. Sodassa kärsineiden ja menehtyneiden perheitä avustettiin taloudellisesti. Tässä auttoi muiden pohjoismaiden tuki. Ruotsin ammattiliittojen keskusjärjestö LO:n keräys tuotti 43 miljoonaa kruunua. Ruotsalaisten tuella oli muutoinkin suuri merkitys vaatimattomin voimavaroin ponnistelevalle Metalliliitolle niin talvi- kuin jatkosodan aikana. LO antoi talvisodan syttyttyä myös voimakkaan kommunismin vastaisen julkilausuman, jossa se kehotti eristämään kommunistit kaikesta vaikutusvallasta Ruotsin työelämässä.¹¹¹

Samalla linjalla Metalliliitossa toimittiin jatkosodan aikana. Kotirintaman eheydestä ja rintamajoukkojen motivaatiosta kan-

109 Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 1, August Vallan kirje 8.12.1939 TA.

110 Skog 1971 s. 83 ja TMT 12120 Emil Skog TA.

111 Casparsson 1948 s. 604.

nettiin huolta ja niinpä kommunistien vaikutuksen rajoittamiseksi kiristettiin otteita.

Metallityöväen Liitolla oli sodankäynnin kannalta keskeinen rooli, sillä sen alaiset ammattiosastot ja jäsenet toimivat sotatarviketehtaissa ja kaivoksissa. Liitossa lakkoja ei hyväksytty, eikä muutakaan eripuraa, joka vahingoittaisi tuotantolaitosten häiriötöntä toimintaa. Esimerkkinä tästä on asemasodan aikana kesällä 1942 Orijärven kaivoksella noussut palkkaliike, jossa työntekijät uhkasivat palkankorotuksiin tyytymättöminä lakolla. Liittotoimikunta vastasi kylmästi, että palkkojen korotuksiin on tyydyttävä, eikä minkäänlainen selkkaus saa tulla kysymykseen.¹¹²

Sotatarviketuotannon myötä vaikutusvaltaansa kasvattava Metalliliitto tuki sotaponnisteluja osittain salaisesti ja armeijan sekä työnantajien kanssa yhteistyötä tehden. Liittotoimikunnan pöytäkirjojen selostukset tai muodolliset päätökset eivät tätä juuri valaise. Vain pilkahduksen tästä saa kesäkuun 1942 kokouksesta, jossa todetaan liiton tarjonneen illallisen valtiovallan, päämajan ja työnantajaliittojen edustajille. Tapaamiseen osallistuivat liiton toimitsijat. Liiton järjestäjien osallistuminen sotapropagandaan oli tullut esille jo vuoden 1940 syyskuussa pidetyssä liittokokouksessa, jossa Skog kommentoi asiaa kommunistien siihen puututtua. Hänen mukaansa, ”mitä liiton henkilöt, toimitsijat, ovat sotapropagandaan ottaneet osaa, he ovat ottaneet osaa henkilöinä, eikä liiton nimissä, vaikkakin, niin kuin sanottu tämä sota oli aivan puolustussotaa ja siis kaikin puolin sellainen, että siinä vaadittiin vissejä voimavaroja mobilisoitavaksi”.¹¹³ Skogin puhe on tapahtumia peittelevä, toki muodollisesti oikein asioita kuvaava. Kuulijoille se kertoi selvästi, että kotirintaman yhtenäisyyteen ja mielialatoimintaan talvisodassa on panostettu.

Sekä Skog että Liljeström piikittelivät kommunisteja siitä, että he väittivät liiton jäsenkadon johtuneen sotapropagandasta, kuten esimerkiksi kommunistien keulakuva Jaakko Kivi selitti. Liljeström totesi, että valtaosa jäsenistä on ollut tyytyväisiä lii-

112 SML ltmk. ptk. 11.6.1942 TA.

113 SML liittokokous 1940 ptk., s. 59 TA.

ton toimenpiteisiin. Skogia suorasukaisemmin hän naljaili: ”On nimittäin merkillinen ilmiö, että ainoastaan eräissä osastoissa on tapahtunut huomattavampaa jäsenmäärän alenemista, ja ne ovat kolme osastoa: Helsingin osasto 5, Tampereen osasto 7 ja Turun osasto 49.” Juuri näihin oli kommunistien vaikutusvalta keskittynyt, kuten jokainen kokouksessa hyvin tiesi. ”Riippuu siis siitä, miten asioita hoidetaan,” hän kuittasi.¹¹⁴

SDP:n puoluetoimikunta totesi helmikuussa 1940, ettei sosiaalidemokraattisten työläisten liittymiselle suojeluskuntiin ollut enää esteitä. Suojeluskuntiin ei suoranaisesti kehoitettu liittymään, mutta ratkaisussa oli selittelemistä Metalliliiton toimitsijallakin, sillä SAK oli ilmaissut päätökseen tyytyväisyytensä. Turkulaisen metalliosasto 49:n ammattiyhdistysväki protestoi, vaikka Liljeström koetti asiaa selittää parhain päin. Hän totesi, että ”kysymys on vaikeimpia pulmia selittää kaikkia tyydyttävästi”.¹¹⁵

Liljeströmillä on ollut myös henkilökohtainen, vähän tunnettu rooli sotatarviketuotannon tehtaiden olojen valvonnassa yhteistyössä viranomaisten ja työnantajien kanssa. Monet järjestöjohtajat rekrytoitiin jo talvisodan aikana Valtioneuvoston Tiedotuskeskuksen (myöhemmin Valtion Tiedotuslaitos VTL) tehtäviin. Metallin järjestötoimitsijana Liljeström tuli mukaan toteuttamaan tätä propaganda- ja mielialatoimintaa. Osmo Lehtovirran pyörittämä VTL:n järjestöosasto harjoitti työpaikka- ja mieliala-valvontaa erityisesti tärkeillä sotatarviketuotannon työpaikoilla.

Tehtävä alkoi jo talvisodan aikana joulukuussa 1939, ja yhteydenpito työnantajiin ja viranomaisiin on jatkunut jatkosodan vuosina. VTL:n toimesta ja SDP:n puoluesihteerin Aaltosen esityksestä siirrettiin Liljeströmin ohella 16 muuta SAK:n toimihenkilöä pois asepalveluksesta ja käytettäväksi valistustyöhön VTL:n alaisuudessa.¹¹⁶ Tarkoituksena oli ennaltaehkäistä tuotannon häiriötilanteet ja muutoinkin tukea kotirintaman sotaponnisteluja. Tiedotuslaitoksen järjestötoimisto hoiti tehtävänsä eri sivistys- ja

114 Em. s. 62.

115 Teräs 1995 s. 527 viite.

116 Reuna 2018 s. 85; Jutikkala 1997 s. 32, 146.

Jatkosodan aikainen lentolehtinen muistutti metalliteollisuuden suuresta merkityksestä sotataloudessa ja kenttäarmeijan tukena. TA.

aatteellisten kansalaisjärjestöjen välityksellä helpottaen niiden myönteistä yhteistoimintaa ja antaen niille erikoistehtäviä. Toisaalta hoidettiin tiedotusverkostoa.

Kolmikymmenluvun loppua kohden Liljeströmin rooli Metalliliiton keskeisenä vaikuttajana oli vähin erin vahvistunut. Hänen ensisijaisena työnsarkanaan oli liiton kenttäorganisaation kehittäminen. Häntä voi pitää jonkinlaisena epävirallisena järjestöpäällikkönä jo talvisotaan tultaessa. Iäkkäämmän järjestäjä Järvisen voimat alkoivat ehtyä, sillä hänen matkapäivänsäkin olivat

huomattavat yli 60-vuotiaalle miehelle. Liiton sihteeri Valta piti monia lankoja käsissään, hoiti taloutta ja kansainvälisiä suhteita, mutta ei enää vahvistanut asemaansa liiton sisäpiirissä. Osansa tässä kehityksessä on sillä, että hänen ehdokkaansa puheenjohtajaksi ei tullut valituksi, ja lopulta Valta siirtyi sivuun kansanedustajaksi tultuaan.

Valistustyö, miksi järjestötyötä nimitettiin, kattoi myös liiton kommunistisen opposition seurannan ja kontrollissa pitämisen. Tältä osin Liljeströmin tehtävä oli jatkoa jo HAP:n ja HASY:n ajoilta periytyneen sosialidemokraattisen yhteysverkoston rakentamiselle.

Kommunistisen opposition linnakkeet olivat Helsingin, Turun ja Tampereen suurilla työpaikoilla, joilla oli myös paljon jäseniä liiton koko jäsenmäärää ajatellen. Niiden ammattiosastot aiheuttivat sosialidemokraattiselle enemmistölle jatkuvasti päänvaivaa 1930-luvun lopulla ja sotavuosina. Sotavuosina ja välirauhan aikana liiton otteet kommunistiseen oppositioon päin kovenivat.

Kommunistien järjestötoiminta aktivoitui välirauhan aikana ja kanavoitui Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyssseuraan, SNS:aan. SNS perustettiin toukokuussa 1940, ja sen puheenjohtajaksi valittiin Mauri Ryömä. Seuran kautta ”ryömäläiset” pyrkivät saamaan jalansijaa ammattiosastoissa. Metalliliitto otti SNS:aan tiukan kielteisen kannan. Liljeströmillä oli näkyvä rooli sekä Tampereen että Turun Metallityöväen ammattiosastojen kurinpalautuksessa, jossa oli kyse osastojen jäsenyydestä SNS:ssa. Tampereen metallityöntekijäin ammattiosasto pohti syyskuussa 1940 pidetyssä kokouksessaan, onko syytä järjestönä liittyä ystävyyssseura SNS:aan. Sen puolesta äänesti 141 ja vastaan 108 kokousedustajaa. Pian tämän jälkeen osasto sai liitolta kirjeen, jossa vaadittiin liittymispäätös peruttavaksi tai osasto erotettaisiin liitosta. Ammattiosasto päätti purkaa päätöksensä kokouksessa, jossa sitä valvoivat Liljeström ja Veikko Puskala.¹¹⁷

Turun osasto oli arvostellut niin liittoa kuin SAK:ta yksimielisyyteen pakottamisesta. Osasto oli vaatinut SAK:ta myös lopettamaan parjauksensa SNS:sta. Niskuroiva ammattiosasto piti

117 EKV hm 245 KD 130/570-40. 5/10-40 KANA.

Sodan aikana tarvittiin SAK:n toimitsijakorttia.

25.3.1941 ylimääräisen kokouksen, jossa oli 350 jäsentä paikalla. Liitosta olivat paikalla puheenjohtaja Yrjö Rantala sekä Liljeström ja Puskala. Tilaisuutta kunnioitti läsnäolollaan myös yksi virkapukuinen komisario ja kaksi Valtiollisen poliisin edustajaa. Herkän välirauhan aikana ei ollut epäselvää, että tässä kokouksessa haluttiin saada järjestys ammattiosastoon ja osasto noudattamaan liiton ohjeita. Liljeström oli tehnyt taustatyön ja esitti kokoukselle hyväksyttäväksi listan henkilöistä, jotka tulisi valita ammattiosaston uuteen toimikuntaan. Listalla oli liittotoimikunnan tuki, mutta se ei mennyt sellaisenaan läpi. Sitä protestoitiiin yksipuolisena saneluna. Liljeströmin 12 hengen listalta valittiin kuitenkin parin kieltäytymisen jälkeen seitsemän henkilöä eli enemmistö. Kokous päätti muutoin noudattaa vastedes liiton ohjeita.¹¹⁸ Asioista hyvin perillä ollut Valtiollisen poliisin tiedottaja "S. Leskinen" raportoi, että äkkijyrkät kommunistit saivat

¹¹⁸ SML ltmk. ptk. 3.4.1941 TA.

lähteä ammattiosaston toimikunnasta ylimääräisessä kokouksessa.¹¹⁹

Eripuran kitkerä jälkinäytös SAK:n puheenjohtajan kanssa

Metalliliitossa Liljeströmin asema vahvistui vähitellen puheenjohtajan tärkeänä apuna. Hänen uuden asemansa sinetti on vuoden 1940 syyskuussa pidetty Metalliliiton liittokokous, jossa hän oli esillä näkyvänä liiton toimijana. Kokouksessa käytiin kaksi suurta linjakeskustelua, toinen liiton valistustyöstä ja toinen Crichton-Vulcanin lakosta 1939 sekä siihen liittyvästä eripurasta liiton ja SAK:n välillä. Näistä kysymyksistä taltioituivat myös Liljeströmin varhaisimmat linjapuheet liiton toiminnasta.

Kommunistit arvostelivat liittokokouspuheissa valistustyötä liian vähäiseksi ja sitä, ettei siinä ollut toteutettu suunnitelmien mukaista syvempää kasvatustyötä. Arvostelu kohdistui henkilökohtaisesti myös Liljeströmin matkoihin, kun niitä verrattiin vanhemman järjestäjän, Järvisen matkapäiviin. Bernhard Liimatainen, myöhemmin Valpon tiedottaja S. Leskiseksi paljastunut, saattoi puhua aitiopaikalta ja raportoida tästäkin kokouksesta

119 EKV amp 2633 Ilm. 1351/4.4.1941. EK sai solutetuksi omia ”vasikoita” vasemmistolaisiin järjestöihin. Aivan oma lukunsa on pitkäaikainen luottotiedottaja ”S. Leskinen”, entinen SKP:n piiriorganisaattori Bernhard Liimatainen, joka onnistui soluttautumaan luotetuksi mieheksi ammatijärjestöihin, muun muassa Metallityöväen liittoon. Vuoden 1944 syksyllä Liimataisen oma, Metalliliiton ammattiosasto nro 5 halusi hänet, osaston puheenjohtajana ja sihteerinäkin toimineen, erotettavaksi. Liittotoimikunta ei vahvistanut erottamista, koska sen mukaan Liimatainen ei ollut tehnyt mitään rikosta järjestöä kohtaan (SML ltmk. ptk. 22.12.1944, 11.1.1945 TA). Osasto 5 ei taipunut Liljeströmin sille lähettämästä kirjeestä, vaan ilmoitti vastavetonaan, ettei se ota vastaan Liimataisen jäsenmaksua (SML 331.88.671 EG 42.1, H:gin Metallityöväen ammattiosasto 5:n kirje SML:lle 31.3.1945 TA). Liimataisella oli kommunistijohtoisesta ammattiosastostaan käsin hyvä näköala liiton kommunistien toimintaan. Samaan osastoon kuuluivat sodan jälkeen liiton johtaviksi kommunisteiksi tulleet Jaakko Kivi ja Edvin Salonen. Kivi epäili jo varhain Liimataista vasiakaksi.

Valpolle. Liimataisen mielestä Liljeströmin matkapäivien määrä 169 oli kovin vähäinen Järvisen 227 matkapäivään verraten ja hän ihmetteli, missä Liljeström on ollut muun ajan vuodesta. Liittotoimikunnan olisi hänen mukaansa pitänyt hoitaa tarmokkaammin valistustyötä.¹²⁰ Liljeström puolustautui toteamalla, että ”valistustyötä on yritetty niin paljon kun voi niillä voimilla, mitä meillä on käytettävissä”. Matkapäivistä hän totesi, että ”se ei ole taas minun vikani”. ”Minä teen tehtäväni, mitä liittotoimikunta päättää, ja minä olen matkoilla tai kotona, miten päätetään.” Hän vetosi myös moniin palkkaliikkeisiin, jotka ovat vieneet järjestäjien aikaa, jolloin varsinainen valistustyö on pakostakin jäänyt jonkin verran heikommaksi kuin rauhallisena aikana. On kyllä pyritty siihen, että järjestäminen eri paikkakunnilla tapahtuisi siten, että oltaisiin useampia päiviä paikkakunnalla, mutta on ollut pakko tyytyä ”lentävään valistustyöhön”.¹²¹

Skog asettui puolustamaan Liljeströmiä ja tehtyä valistustyötä, mutta myönsi, että enemmänkin olisi voitu tehdä. Asiasta ei Skogin mukaan ollut varsinaista erimielisyyttä, mutta myös liiton varat ovat rajoituksena. Skog jatkoi:

Mitä tulee Liljeströmin matkoihin, huomauttaisin siihen, että Liljeström on tehnyt matkoja hyvin paljon kaukaisille seuduille, jonne matkat ovat pitkät ja niihin matkoihin on mennyt aikaa. Sitten on toinenkin seikka, joka on painava, ja se on se, että hän on myös avustanut palkkaliikkeissä puheenjohtajavainajaa (Aitolaa) hyvin paljon. Liittotoimikunnan on täytynyt varata hänet myös sellaisiin tehtäviin. Sitten hän on hoitanut kesällä sihteerin tehtäviä ja näin se aika on mennyt.¹²²

Skogin puhe kuvaakin liittotoimikunnan pöytäkirjoja ja päätöksiä selvemmin Liljeströmin todellista roolia. Listaani olisi voinut lisätä myös sosialidemokraattisen vaikuttajaverkoston kehittämisen, mutta liittokokousväelle siitä ei voinut puhua. Kevästä

120 SML liittokokous 1940 ptk. s. 44-45 TA.

121 SML liittokokous 1940 ptk. s. 46 TA.

122 Em. s. 47-48.

1940 lähtien Liljeströmin työtaakkaa oli kevennetty toimistotyössä, jotta osastoissa kiertämiseen jäisi enemmän aikaa, olihan edessä niin liiton liittokokous kuin SAK:n edustajakokouskin.¹²³ Vuoden 1939 Crichton-Vulcanin lakon jälkipuinti oli keskeinen osa kokouspuheita. Pitkittyneen lakon lopettamisesta tuli liiton ja SAK:n, erityisesti sen puheenjohtajan Eero Wuoren välille juopa. Lakosta aiheutuneita paineita ei saatu ennen talvisotaa puretuksi. Nyt oli sen aika.

Liittokokouksessa ripitettiin SAK:n työvaliokuntaa ja Wuorta liiton painostamisesta lakon lopettamiseksi. Metallin liittotoimikunta ja puheenjohtaja Aittola eivät halunneet lopettaa lakkoa pakolla, ja työntekijät hylkäsivät välitysehdotukset suurella enemmistöllä. Hallituksen sosialidemokraattisten ministereiden Tannerin ja Fagerholmin ohella pääministeri Cajander oli pyrkinyt asiassa välittämään ja hänen välitysehdotuksensa olisi liittotoimikuntakin hyväksynyt, mutta työntekijät hylkäsivät senkin. Wuori vetosi puolustusvoimien huolestumiseen ja sodanvaaraan sekä maan hallituksessa olevien sosialidemokraattien vaikeaan asemaan jos lakko ei loppuisi. Kun Wuori sai SAK:n valtuustonkin puolelleen, ja ilmaan tuli jopa liiton mahdollinen erottaminen sekä ulkopoliittinen tilanne, Metalliliitto taipui.

Metalliliiton liittokokouksessa 1940 pitämässään pitkässä puheenvuorossa Wuori joutui selittämään toimiaan, myös omaa kirjoitustaan lakon lopettamisesta SAK:n *Palkkatyöläinen*-lehdessä. Jutussa Wuori kehotti lakkolaisia hyväksymään välitysehdotuksen. Lakon jatkuminen antoi hänen mielestään työnantajille syyn kieltäytyä yhteistoiminnasta ammattiliittojen kanssa, koska niiden johtaelimien päätökset eivät saaneet lakkolaisia taipumaan. Lakkolaiset horjuttivat siis itse liittojen uskottavuutta.¹²⁴ Tämä suututti monet, sillä kesken työtaistelun julkaistu juttu katsottiin petokseksi työntekijöitä ja liittoa kohtaan. Wuori ja Metalliliiton johto olivat sinänsä yhtä mieltä siitä, ettei lakon jatkaminen enää näytä tuovan parempia ehtoja, mutta menettelytavoista syntyi

123 SML ltmk. ptk. 9.5. ja 26.9.1940 TA.

124 *Palkkatyöläinen* 28.7.1939.

vakava riita.¹²⁵ Se horjutti myös keskusjärjestö SAK:n heikkoa työmarkkinapoliittista asemaa, ja Wuori oli jo valmis eroamaan puheenjohtajan paikalta.¹²⁶

Miksi tähän mieliä kuohuttavaan lakkokeskusteluun osallistui myös Liljeström? Mitään pakkoa siihen ei sinänsä ollut, mutta ilmeisesti hän oli avustanut jo edesmennyttä puheenjohtaja Aittolaa tämänkin asian hoitamisessa. Liljeström saattoi katsoa asemansa jo sellaiseksi, ettei hän voinut olla näin tärkeästä keskustelusta sivussa. Hänen puheenvuoronsa on varsin maltillinen, eikä hän ota Wuoren henkilökohtaista roolia esille. Hän vastasi myös kommunistien arvosteluun, ettei liiton miehiä ollut tarpeeksi paikalla hoitamassa asiaa, ja puolusti edesmennyttä puheenjohtajaa: ”Niin sairas kuin Aittola silloin olikin, hän vielä henkilökohtaisesti ilmoitti, että hän on valmis koska hyvänsä tulemaan, jos turkulaiset tarvitsevat.” Hän tulikin kesken lomaansa.¹²⁷

Liljeströmin mukaan ensimmäisessä välitysehdotuksessa oli olennaisia puutteita. Suuri osa työntekijöistä olisi jäänyt palkankorotuksia vaille. SAK:n ja Metalliliiton suhteesta hän totesi: ”Kumpikin puoli oli yksimielinen siitä, että lakko oli jatkunut liian kauan, jotta parempia tuloksia sillä tuskin on saavutettavissa.” Mutta riita tuli lähinnä menettelytavasta, siinä oltiin jyrkästi vastakkain. Liittotoimikunnan samoin kuin liittovaltuuston kanta oli yksimielinen siitä, että lakkoa ei ole väkijäolla lopetettava, sillä ”me katsoimme sen mahdollisuuden olevan myös esillä, että jos lakko olisi lopetettu, niin turkulaiset olisivat siitä huolimatta jatkaneet sitä lakkoa ja silloin olisi oltu vielä pahemmassa välikädessä”. Kun lakko saatiin parin viikon jälkeen loppumaan työläisten yksimielisellä päätöksellä, oli se Liljeströmin mielestä paras todistus liiton kannan oikeellisuudesta.¹²⁸

Myös Skog puolusti liiton toimintaa, mutta Liljeströmiä kärjekäämmin, ja arvosteli henkilökohtaisesti myös Wuorta. Wuoren

125 Kunnas 1974 s. 158-161; SML liittokokous 1940 ptk. TA.

126 Valkonen 1987 s. 257.

127 SML liittokokous 1940 ptk. s. 91 TA.

128 Em. ptk. s. 92.

menettely oli tehnyt tilanteesta ”kiusallisen”. Hän jatkoi Wuoren arvostelua siitä, ettei lakon selvittelylle annettu pyydettyä jatkoaikaa. Skogin mielestä lakon lopettaminen väkivaltaisesti pakolla olisi merkinnyt liiton hajoamista.¹²⁹ Kokouksen pöytäkirjaan liitettiin kommunistien esittämät ponnet, joissa tuomittiin SAK:n työvaliokunnan ja Wuoren menettely. Päätöslauselma tuli julki *Palkkatyöläisen* uutisoinnissa, mutta Wuoren kitkerät puheet SAK:n valtuustossa jätettiin julkaisematta. Aittolan kuoltua liiton puheenjohtajan tehtävää toistaiseksi hoitanut Yrjö Rantala esiintyi asiassa vaisusti, mutta puolusti liiton toimintaa Wuoren rooliin suoraan viittaamatta. Hänet valittiin liittokokouksessa liiton puheenjohtajaksi selvällä enemmistöllä äänin 69-29.

Kiista jätti monivuotiset arvet. Riitaa käsiteltiin vielä SAK:n edustajakokouksessa. Skog piti vielä myöhemmin Wuorta avuttomana ja arkana palkkaneuvotteluissa. Liljeströmiä hän piti pätevämpänä. Wuori oli teoreettinen, ei lainkaan ammattiyhdistysmies sanan klassisessa mielessä. Skog arvosti häntä kyllä kynämiehenä, poliitikkona ja ay-liikkeen strategina. Wuori muisteli kiistaa katkerana vielä vuosia myöhemminkin.¹³⁰

Metalliteollisuuden Työntajaliitossa arvioitiin, että suuri osa työläisistä tuntee jatkuvasti epäluottamusta ammattiyhdistyksiin. Järjestöihin nimellisesti liittyneet ovat sangen passiivisia, mutta alistuvat kuuliaisesti enemmistön päätöksiin. Selkkaukset todistivat ammattiosastojen omavaltaisuutta. Talvisodan jälkeen tehdyssä arviossa ammattiyhdistysjohtoa sen sijaan kiitettiin isänmaallisesta asenteesta, kun maan vapaus ja itsenäisyys olivat vaaralle alttiina. SDP:n tavoin ammattiyhdistysjohto oli myötävaikuttamassa yhtenäisen ja vahvan puolustustahdon luomiseksi.¹³¹

129 SML liittokokous 1940 ptk. s. 84.

130 Skog 1971 s. 103-104; Kunnas 1974 s. 169-170.

131 SMT Kansio 1023, vuosikokous ptk. 30.4.1940. ELKA.

Valtion Tiedotuslaitoksen yhteydessä toimi salaisesti Suomen Aseveljien Työjärjestö (SAT, marraskuussa 1941 tilalle perustettiin Vapaus-Isänmaa-Aseveljeys VIA). SAT oli perustettu keväällä 1940 ja siitä tuli julkisesti toimivan Suomen Aseveljien Liiton rinnalle propagandatyöhön keskittyvä organisaatio. SAT kokosi oikeistolaisia, työnantajia sekä sosialidemokraatteja kommunismin vastaiseen toimintaan. Sen luottamuksellisessa tilannetiedotuksessa ("Vain sinulle, palautettavaksi") tarkoitus todettiin selkeästi: SAT:n työn "pää tarkoitus on maanpetoksellisen kommunistisen kiihoitustyön vastustaminen sen kaikissa ilmenemismuodoissa".¹³²

SAT:ssa toimivia kutsuttiin "satiaisiksi". Järjestön erityisenä kohteena oli työpaikkojen ohella Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyssseura SNS. Metalliliiton puheenjohtaja Rantala ja Liljeström olivat jo alkuvaiheissa vastatoiminnassa mukana ja he olivat ensimmäisiä, joilla oli valmius toimia yhteistyössä porvareiden kanssa. Jatkosodan aikana VIA:n asiamiesverkostoon kuului 8 000-10 000 miestä.¹³³

Suomen Aseveljien Liitto oli perustettu vuonna 1940 välirauhan aikana rintamamiesten sosiaalista huoltoa varten. Siitä tuli sotavuosina jäsenmäärältään SAK:takin suurempi, vaikutusvaltainen järjestö. Sen piiristä kehittyi talvisodan yhteisiin kokemuksiin nojannut erityinen aseveli-ideologia, johon kuului luottamuksellinen yhteistyö eri yhteiskuntapiirien välillä. SAT:n ja VIA:n on katsottu olleen tiiviissä yhteistoiminnassa Suomen Aseveljien Liiton kanssa, ja Osmo Lehtovirran mukaan SAT sijoitti omia miehiään myös sinne.¹³⁴ Juhani Salminen sen sijaan kiistää Aseveliliiton siteet SAT/VIA:aan.¹³⁵ Aseveliliitto laajensi jäsen-

132 Suomen Aseveljien Liitto 355 (471). Kansio 1. Tilannetiedotus nro 5/30.1.1941. TA.

133 Vesikansa 2004 s. 27-28; L.A. Puntilan kok. Haastattelut 6 (1917-1982). Toimitsija Osmo Lehtovirran haastattelu 30.1.1963. KANA.

134 Vuopala 2000; Em. Lehtovirran haastattelu.

135 Salminen 1996 s. 47.

pohjaansa vuonna 1943 hyväksymällä jäsenikseen työvelvolliset työntekijät. Tämä johti tehdasaseveliyhdistysten syntymiseen Metalliliiton kentälle ja SAT/VIA:n sosiaalisen pohjan levenemiseen.¹³⁶

Jatkosodan aikana ammattiliitot tukivat aseveljien sosiaalista toimintaa käynnistämällä ns. maanantaitalkoot. Aloite oli tullut varustusteollisuuden metallimiehiltä. Talkoiden ajatus oli luovuttaa aseveljien kautta kolmen kuukauden ajan jokaisen viikon ensimmäisen työtunnin palkka sodasta kärsineille. Vastineeksi lahjoittaja sai talkookirjan, johon Suomen Aseveljien Liitto oli painattanut lahjoittajan tahdon tukea kenttäarmeijaa. Metalliliiton puolesta talkoovetoomuksen allekirjoittivat Yrjö Rantala ja Valdemar Liljeström.¹³⁷

Paikallisia tiedustelu- ja mielialan seurantaverkostoja luotiin Aseveliliiton organisaatioon tukeutuen. Kentällä toimivat eivät tunteneet toisiaan, millä varmistettiin toiminnan pysyminen salaisena. Joskus ”satiasten” verkostoon turvauduttiin työpaikkakysymysten selvittämisessä. Aseveliliiton johtavia sosialidemokraatteja, asevelisocialisteja, olivat muun muassa Jorma Tuominen, Penna Tervo, Erkki Lindfors, Kalle Lehmus ja Väinö Leskinen. Aseveliliittoa johti kenraali Paavo Talvela. SAT-VIA:n johdossa oli entinen Etsivän Keskuspoliisin päällikkö, työnantajien keskusjärjestö STK:n johtaja Ossi Holmström. Aluksi mukana oli myös SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori, kunnes hän siirtyi ns. rauhanoppositioon. SAT:n johdossa oli jonkin aikaa myös Heikki Waris, myöhemmin sosiaalipolitiikan professorina SAK:n eheytystä organisoinut mies.

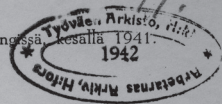
VIA irtautui Valtion Tiedotuslaitoksesta 1943. Rahoituksen se sai puolustusministeriöltä ja yksityiseltä elinkeinoelämltä. Jutikkalan mukaan VIA:n irtaantuminen johtui poliittisen opposition kritiikistä harjoitettua propagandatoimintaa kohtaan. Vesikansa toteaa asevelitoiminnan siirtäneen historiaan vuoden 1918 sisäl-

136 Reuna 2018 s. 150, 180.

137 Suomen Aseveljien Liitto 355 (471). Kansio 1. TA.

Helsingissä

Taistelutoveri.

Lähetäten veljellisen tervehdyksen Sinulle ja kaikille rautakourille siellä jossakin toivotamme teille edelleen teräksistä tahtoa ja suomalaista sisua kestä-
mään sitkeässä ja voimia kysyvässä, mutta sitä kunniakkaammassa taistelus-
sanne idän julmaa vainolaista vastaan.

Meidän kotiinjääneiden ei ole suotu seistä rinnallanne eikä välittömästi jakaa kohtalonkuormaanne, mutta meille jääneillä paikoilla teemme voitavamme yhteisen päämäärämme, maamme itsenäisyyden ja kansanvaltaisen järjestyk-
semme turvaamiseksi.

Ajatuksemme seuraavat retkiänne ja hengessä olemme mukana, missä kulloinkin tienne kulkeneekin.

Kestäkää, taistelkaa, voittakaa! Kotirintama kestää ja tietää tehtävänsä.

Sydämellisin terveisin:

SUOMEN METALLITYÖVÄEN LIITTO R.Y.

Emil Skog.

August Valta.

Metalliliitto tuki jatkosodan sotaponnisteluja niin henkisesti kuin taloudellisesti. TA

lissodasta periytyneen kuilun kansallismielisten sosialidemokraattien ja porvariston väliltä.¹³⁸

Tärkeillä suurilla tehdaslaitoksilla oli omat suojelusjoukot. Armeijan varikoiden ja asetehtaiden suojeluskuntalaisia liittyi Metalliliiton ammattiosastoihin, mutta sodan loppuvaiheilla he jäivät niistä pois. Joskus SAK:n puheenjohtaja Wuori, Skog, Liljeström tai Veikko Puskala soitti ja pyysi apua ”tilanteiden selvittämiseen”, muisteli Lehtovirta myöhemmin. Heiltä tuli myös ehdotuksia, jos SAT:n verkostoon tarvittiin hyvä mies. Yhteistyössä SAT:n kanssa saatettiin työpaikalle vaihtaa luotettavia työntekijöitä ja valikoida myös rintamalle lähtijöitä. Päämajan kanssa sovittiin, että joitakin miehiä vedettiin jatkosodan rintamalta pois, heidän joukossaan Penna Tervo.¹³⁹ Ammattiyhdistys-

138 Skog 1971 s. 105-106; Jutikkala 1997 s. 231; Salminen 1996 s. 47; Vesikansa 2004 s. 26-27; Vuopala 2000.

139 L. A. Puntilan kok. Haastattelut 6 (1917-1982). Sos.tarkastaja A. Paasosen haastattelu 29.1.1965 KANA.

toiminnan ylläpitämiseksi liitto kirjelmöi joillekin armeijan yksiköiden päälliköille myös lomien myöntämiseksi liiton aktiiveille. Välittäjänä näissä pyynnöissä toimi luutnantti Lehtovirta Valtion Tiedotuslaitoksesta. Myös Liljeströmille haettiin lomaa Tiedotuslaitoksen piirijohtajan A. Paasosen välityksellä.¹⁴⁰

Vuopalan mukaan suurena apuna SAT:ssa oli Metalliliiton Emil Skog, joka tuli mukaan SAT:n toimikuntaan vuoden 1941 alusta. Skog auttoi koordinoimaan taistelua kommunistijohtoisia ammattiyhdistyksiä vastaan. Hänen ”taistelusuunnitelmansa” mukaan ammattiyhdistysten jäsenet jaettiin ”meikäläisiin, vastustajiin ja epävarmoihin”. Vastustajat ja epävarmat jaettiin SAT-solukon jäsenten kesken.¹⁴¹

Liljeström ei kuulunut ikänsä puolesta asevelisocialistien nuoreen sukupolveen, eikä hän ollut varsinaisissa rintamatehtävissä, kuten ei myöskään Emil Skog. Poliittiselta katsantokannaltaan hänet on perustellusti rinnastettu asevelisocialisteihin vielä sota-vuosien aikana. Niilo Teerimäki näkee hänen roolinsa pohjimiltaan samoin kuin Lehtovirta. Teerimäen mukaan Liljeström tuli ”satiasten” aseveliverkostoon Skogin mukana ja hän oli todellisena organisaattorina tehokas.¹⁴²

SAT:ssa yhteys työnantajien ja Metallityöväen Liiton kesken saattoi kulkea Yrjö Vesan kautta, sillä hän kuului SAT:n johdossa olevaan komiteaan. Isänmaallisen hengen ylläpitämiseksi metalliteollisuuden työnantajat kantoivat kortensa kekoon tukemalla työntekijöitään tilaamaan porvarillisia lehtiä. Työnantajaliiton puheenjohtajana Yrjö Vesa kehotti jo varhain jäsenyrityksiä valmistautumaan taistelevasta armeijasta palaavien huoltoon, jotta he kokisivat, ettei taistelua ole turhaan käyty. Erityisen tärkeänä hän piti, että kotiin palaaville koetetaan vilpittömästi järjestää työtä heidän entisessä työpaikassaan.¹⁴³

140 SML Em 2. Yrjö Rantalan kirje komp. päällikölle Kpk.1. 20.10.1941 ja Emil Skogin kirje 8393, Kpk 2., 10.7.1941 TA.

141 Vuopala 2000 s. 27; TMT Veikko Puskala (245 K) Reuna nauha 3, s. 17-18.

142 Salminen 1996 s. 80-81.

143 SMT Kansio 1023. Protokoll FMA årsmöte 20.3.1942. ELKA.

SAT:n menetelmät saattoivat olla propagandamielessäkin raakoja ja laillisuutta koettelevia. Vasemmiston sanomalehden *Vapaan Sanan* toimituksen avain onnistuttiin saamaan haltuun ja kopioimaan. Sillä menttiin yöllä toimitukseen ja kopioitiin jäsenluettelot nimineen ja osoitteineen. Sen jälkeen vasemmistoväki sai antikommunistista propagandaa omilla osoitteillaan. Vääriä huhujakin levitettiin, ja hankala kommunisti saatettiin leimata Valtiollisen poliisin vasikaksi. Kokoussaleihin SAT lähetti puhujia, joiden tuli hajaantua ympäriinsä. SAT-miehen puhetta tuli aina seurata paikalle tarkoitusta varten lähetetyn joukon ”hyvä”- ja ”hurraa”-huudot. Näitä menetelmiä pidettiin tuloksellisina.¹⁴⁴

SDP:n vasemmalla siivellä ei katsottu hyvällä Valtion Tiedoitustulaitoksen propagandatyötä. Esimerkkinä tästä on Niilo Wällärin allekirjoittaman Kuljetustyöväen Sos.dem. yhdistyksen kirje Helsingin Sos.dem. Kunnallisjärjestölle, jolta se siirtyi edelleen puoluetoimikunnalle. Kirjeessä syytettiin Valtion Tiedoitustulaitosta ”natsilaisesta toiminnasta”. Sen takia kansa on jatkuvasti elänyt väärissä kuvitelmissa. Kirjeen mukaan Tiedoitustulaitoksen henkilökuntaan on pesiytynyt kiihkokansallisia kansanvallan vastaisia aineksia.¹⁴⁵

Sotien jälkeen Aseveliliitto lakkautettiin, ja myös VIA:n toiminta sellaisenaan loppui. Työpaikkojen mielialojen seurantaa kuitenkin jatkettiin. Sen tueksi sosialidemokraatit perustivat 1945 amerikkalaisia sosiologisia tutkimusmenetelmiä hyödyntävän Psyko-Työ Oy:n.¹⁴⁶

SDP:lla ja SAK:lla oli oma, koko välirauhan ja jatkosodan ajan toiminut tiedotus- ja propagandaelin, Työväen Keskusjärjestöjen Yhteistyötoimikunta (TKY). Toiminta alkoi elokuussa 1940 ja se suuntautui aluksi Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysseuraa, SNS:aa ja SDP:ssa K. H. Wiikin ympärille ryhmittynyttä vasemmisto-oppositiota vastaan. TKY keskittyi lähinnä lentokirjasiin ja pamfletteihin, esimerkkinä *Poliittiset Helppo-Heikit ammatti-*

144 Vuopala 2000 s. 27, 32.

145 SDP ptmk. ptk. 22.3.1944 liite nro 9 TA.

146 Vesikansa 2004 s. 29-30.

yhdistysliikkeen kimpussa. Ammattiyhdistysliikettä TKY:n toimikunnassa edustivat Emil Skog ja Liljeström, puoluetta Rafael Paasio ja puoluesihtööri Aleksi Aaltonen, TUL:sta oli Väinö Leskinen.¹⁴⁷ Lentokirjasten teksti oli raisua, eikä sanoja säästely opposition riepottelussa.

TKY toimi yhteistyössä Aseveliliiton ja Vapaus Isänmaa Aseveljeys -järjestön kanssa. TKY:n toiminta oli tarkoitettu puolislaiselaisiksi tavoitteena vaikuttaa työväen mielipiteisiin uusien psykologisin menetelmin.¹⁴⁸ Metalliliitto tuki TKY:n toimintaa kolme kertaa, kulloinkin 15 000 markan avustuksella. Kun TKY:n toimitsijan kuukausipalkka oli 4000 markkaa, oli liiton avustuksella suuri merkitys. Myös Valtion Tiedotuslaitos oli TKY:n yhteistyökumppani. Se rahoitti muun muassa *Kansamme tie* -kirjaisen painattamista.¹⁴⁹

Kansallismielinen sosialidemokratia ja kommunismin vastaisuus yhdistivät niitä sosialidemokraatteja, jotka osallistuivat näiden salaisten tai julkisten propagandaorganisaatioiden toimintaan. Liljeström oli kaikissa näissä (Valtion Tiedotuslaitos, SAT-VIA, TKY) henkilökohtaisesti joko aktiivinen osallistuja tai hänellä oli niiden edustajiin (Suomen Aseveljien Liitto) tiiviit yhteydet.

Keväällä 1942 puheenjohtaja Rantala valitti liittotoimikunnassa kommunistien vaikuttaneen haitallisesti myös liiton työehtoneuvotteluihin. Sellaiset osastojen toimikunnissa olevat jäsenet, jotka ovat olleet kosketuksissa Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysseuraan, piti Rantalan mielestä erottaa luottamustehtävistä, sillä heidän toimintansa herättää työnantajissa epäilyjä liittoa kohtaan. Liiton järjestäjät saivatkin valtuudet toimia asiassa.¹⁵⁰ Myös SAK ja SDP olivat jyrkän kielteisellä kannalla ystävyysseuraan.

Järjestötyön, valistustyön, ohella Liljeström hoiti puheenjohtajan apuna myös palkkaliikkeisiin liittyviä kysymyksiä, mutta

147 Soikkanen 1987 s. 270.

148 Vuopala 2000; Soikkanen 1986.

149 TKY ptk. 29.10.1941; TKY:n pöytäkirjat 1940-1943 TA.

150 SML ltmk. ptk. 28.4.1942 TA.

pääpaino oli valistustyössä. Liiton työehtoneuvottelijoina toimivat vielä puheenjohtajat ja jotkut liitotoimikunnan jäsenistä. Liljeström sai väliaikaisesti hoitaakseen myös osan liiton puheenjohtajan tehtävistä, mikä oli signaali hänen siirtymisestään liiton tärkeimpien vaikuttajien joukkoon.

Sota-aika jäädyttää sopimustoimintaa

Jo ennen talvisotaa Metalliliitossa oli kaavailtu työehtosopimuksen aikaansaamista alan työnantajien kanssa. Työnantajilla oli vielä sotavuosina tiukka, periaatteellisen vastustava kanta työehtosopimusten solmimiseen. Liittojen väliset sopimussuhteet olivat tuolloin vasta oraalla. Vuonna 1937 Metalliteollisuuden Työnantajaliitto vastasi Metalliliiton esitykseen yleisestä palkan korotuksesta lyhyen torjuvasti, eikä asiasta haluttu neuvotella.¹⁵¹ Palkat sovittiin yritys- ja työpaikkakohtaisesti, ja monesti niissäkin oli kyse vain työnantajien yksipuolisista palkkalupauksista tai -sitoumuksista. Niissä työntekijäosapuolena ei ollut ammattiliitto, vaan ammattiosasto.

Tammikuussa 1940, keskellä talvisotaa, antoivat Suomen Työnantajien Keskusliitto STK ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto SAK julkilausuman, jossa ne tunnustivat vapaan järjestötoiminnan merkityksen ja julistivat tulevansa ”luottamuksellisesti neuvottelemaan kaikista niiden toimialalla esiintyvistä kysymyksistä niiden ratkaisemiseksi, mikäli mahdollista yhteisymmärryksessä”. Tällä ns. tammikuun kihlauksella osapuolet tunnustivat toisensa neuvottelukumppaneiksi. Wuori muistutti keväällä 1940, ettei siinä vielä tunnustettu työehtosopimusperiaatetta.¹⁵² Julistuksesta tuli työmarkkinahistoriaa, ja se raivasi henkisesti tien kohti valtakunnallisia työehtosopimuksia sotien jälkeen. Työväenlehdissä kuten *Palkkatyöläisessä* julistusta pidettiin merkittävänä. Aikalaiset eivät ehkä aina kokeneet julistuksen his-

151 SML 331.88.671 DJ 1, SML toim. kertomus 1937 TA.

152 Valkonen 1987 s. 280.

toriallista merkitystä sellaiseksi, mikä siitä tuli. Metalliliiton liittotoimikunnan pöytäkirjoista ei tuolta ajalta löydy asiasta mitään mainintaa edes ilmoitusasioissa. Sota-ajan tuomat jokapäiväiset ongelmat olivat päällimmäisenä.

Sopimussuhteisiin tuli uusi vaihe kun Metalliliiton yleinen palkankorotusesitys Metalliteollisuuden Työnantajaliitolle käynnisti ensi kertaa liittojen väliset neuvottelut kesällä 1940. ”Katsomme aiheelliseksi neuvotella kanssanne”, työnantajaliitto vastasi.¹⁵³ Neuvotteluista ei syntynyt varsinaista palkkasopimusta, vaan yhteisymmärrys palkankorotuksista, mutta sekin oli edistysaskel kohti varsinaista sopimustoimintaa ja tunnustus Metalliliitolle neuvottelukumppanina.¹⁵⁴ Liittojen väliset neuvottelut alkoivat myös muilla Metalliliiton sopimusaloilla kuten putki- ja sähköalalla ja puunjalostusteollisuuden korjauspajojen osalta. Palkkojen tavaton paikallinen kirjavuus oli tullut ongelmaksi työnantajillekin.

Liljeström oli yhdessä August Vallan kanssa puhumassa liitossa valmistelussa olleesta työehtosopimuksesta toukokuussa 1940. Metalliliiton toimitsijat valjastettiin sopimusta kehittämään, ja työehtosopimusluonnos oli jo varsin kattava. Siihen oli palkkakysymysten ohella sisällytetty muun muassa työaikoja ja työpaikkojen luottamusmiesten valintaa koskevia määräyksiä. Työehtosopimusluonnos valmistui talvella 1941. Eväitä siihen haettiin ammattiosastoilta.¹⁵⁵ Neuvotteluihin ei asiasta kuitenkaan päästy, vaan tyydyttiin liittojen välisiin palkkaneuvotteluihin ja palkankorotussopimuksiin. Karl Kunnas on jossain määrin kyseenalaistanut liiton pyrkimykset saada aikaan työehtosopimuksia kun lopulta on kuitenkin tyydytty vähempään eli pelkkiin palkkaratkaisuihin.¹⁵⁶ Asian voi nähdä toisinkin. Liitossa on kenties tehty realistinen tilannearvio siitä, etteivät voimavarat riitä mahdollisen laajan ja pitkäaikaisen työtaistelun käymiseen

153 SML EF 2, SMT:n kirje SML:lle 6.6.1940 TA.

154 SML 331.88.671 DC 2, SML:n kiertokirje nro 7/1940, 1.7.1940 TA.

155 SML 331.88.671 DC 2, SML kiertokirje nro 7/1941, 1.4.1941 TA.

156 Kunnas 1974 s. 121.

työehtosopimuksen saamiseksi. Sota-aikana se olisi ollut mahdollista. Sopimusten sisällöstä liitossa oli muodostunut jo selkeä kuva, ja tavoite oli ollut ammattijärjestöissä esillä jo vuosia. Liljeström oli yhdessä Skogin kanssa ajamassa yrityskohtaista työehtosopimusta Helsingin Puhelinlaitokselle jo 1920-luvulla, ja hänen unelmansa täyttyi vasta kaksikymmentä vuotta myöhemmin maata käsittävään metalliteollisuuden sopimukseen.

Crichton-Vulcanin lakon yhteydessä liitossa todettiin, ettei konepaja-alan valtakunnallisen työehtosopimuksen saaminen ole helppoa, sillä järjestäytymisaste konepajoilla on vain 26-27 prosenttia.¹⁵⁷ Koko SAK:ssa jäseniä oli ennen talvisotaa noin 73 000, ja puolet työväestöön kuuluvista oli vielä maa- ja metsätaloustöissä. SAK ja sen puheenjohtaja Wuori propagoivat voimakkaasti ammattiyhdistysjärjestöjen tunnustamiseksi ja työehtosopimusten saamiseksi rauhallista tietä. Talvisodan edellä tämä alkoi saada liberaalin porvariston piiristäkin tukea, kun muun muassa pääministeri Cajander puhui ammattiyhdistysliikkeen puolesta.¹⁵⁸

Puheenjohtaja Rantala ja Liljeström kävivät työehtosopimuksen solmimisesta alustavia neuvotteluja vuoden 1943 aikana työnantajapuolen edustajan Max Burmeisterin kanssa, mutta silloin ilman tulosta.¹⁵⁹ Sodan kestäessä ei keskusjärjestöjen neuvotteluistakaan saatu riittävää tukea varsinaisten työehtosopimusten solmimiseen.

Sota-aika jähdytti sopimustoimintaa, sillä sotatilalain perusteella maan hallitus saattoi kieltää lakot, ja valtiovalta tuli kolmanneksi osapuoleksi palkkapolitiikkaan. Erityinen palkkanuuvosto asetettiin maaliskuussa 1942, ja siihen nimettiin yhtä monta työnantaja- ja työntekijäpuolen edustajaa sekä kolme puolueetonta jäsentä. Metalliliittoa siinä edusti puheenjohtaja Rantala. Sota-aikana ja vielä sen jälkeenkin palkkoja säänneltiin valtioneuvoston palkkasäännöstelypäätöksin. Niillä kavennettiin

157 SML ltmk. ptk. 27.7.1939 TA.

158 Valkonen 1987 s. 249, 253.

159 SML ltmk. ptk. 2.12.1943 TA.

työmarkkinaosapuolten sopimismahdollisuuksia. Liittojen neuvottelemat palkkaratkaisut jouduttiin vahvistamaan palkkaneuvo-
vostossa. Valtioneuvosto antoi helmikuussa 1941 SAK:n ja STK:n
pyynnöstä julistuksen, jossa palkat kytkettiin hintakehitykseen
niin, että keskimäärin 2/3 hintojen noususta tuli korvata.¹⁶⁰

Vielä lokakuussa 1942 annettu uusi palkkasäännöstelypäättös
perustui hintojen nousuun nähden 2/3 korvausperiaatteeseen.
Metalliliitossa se herätti suurta tyytymättömyyttä, ja liitto vaati
kussakin indeksin mukaisessa palkkojen tarkistuksessa täyttä
korvausta. Liiton mukaan reaalipalkat olivat jatkuvasti alentuneet.
Kun puheenjohtaja Eero A. Wuori puolusti SAK:n valtuustossa
palkkasäännöstelypäättöksessä pysymistä, antoi Liljeström tälle
näkemykselle tukensa. Liljeström totesi, että ”olemme sotaa käyvä
maa ja aika vaikeissa olosuhteissa”. Täyteen korvaukseen ei ollut
edellytyksiä. Vaikka eripura Wuoren ja SAK:n työvaliokunnan
kanssa Chrichton-Vulcanin lakosta oli tuoreessa muistissa, ei
se estänyt Liljeströmiä kiittämästä Wuoren esitystä valtuustossa
”hyvin asialliseksi ja valaisevaksi”.¹⁶¹ Henkilösuhteet eivät olleet
poikki, vaikka asiat riitelivät. Liljeströmille Wuori omistikin Mitä
SAK tahtoo? -kirjasensa ”toveruudella”.

160 Valkonen 1987 s. 333; Bergholm 2005, 26.

161 SML toimintakertomus 1943 TA; SAK valtuusto ptk. 30.5.1943 TA.

IV Liittosihteeri

Ulkoisesti yhtenäiseltä näyttävässä Metalliliitossa käynnistyi jatkosodan aikana sisäinen voimain koetus, jossa liiton johtavien toimihenkilöiden kesken haettiin uusia asemia. Kortit jaettiin Rantalan, Skogin, Vallan ja Liljeströmin kesken, viimeksi mainitun vahvistaessa asemaansa.

Metalliliiton sihteerin tehtävien uudelleenjärjestelyihin ryhdyttiin toukokuussa 1942. Samoihin aikoihin Liljeström valittiin SAK:n valtuustoon. Liiton tarkoituksena oli eriyttää sihteerin ja taloudenhoitajan tehtävät. Asia jätettiin pöydälle kahdessa kokouksessa, kunnes liittotoimikunta päätti 25. kesäkuuta yksimielisesti jakaa tehtävät. August Valta siirtyi hoitamaan taloudenhoitajan tehtävää, ja Liljeströmistä tuli liiton sihteeri.¹⁶² Valta ei ratkaisusta pitänyt, ja hän jäi vähitellen sivuun. Liiton todellisen johtokolmikoon muodostivat nyt puheenjohtaja Rantala, Liljeström sekä liittotoimikunnan varapuheenjohtaja Skog.

Eripura vuoden 1939 Crichton-Vulcanin lakosta pulpahti pintaan vielä 1943 SAK:n edustajakokouksessa. Wuori ja häntä tukenut SAK:n varapuheenjohtaja Erkki Härmä olivat kampittamassa Metalliliiton Skogia ja Liljeströmiä. Crichton-Vulcanin lakko kiistan ohella Wuoren toimiin vaikutti ehkä halu jättää SAK:ssa sivuun Skogin ja Liljeströmin kaltaiset SAT-miehet hänen itsensä suuntautuessa rauhanoppositioon. Jo kokouksen alussa kuultiin Wuorelta näkemys, johon sisältyi kritiikkiä myös SAT/VIA:n toimia kohtaan. Wuori totesi, että kansallista yhtenäisyyttä on ylläpidetty liiaksi pinnallisoin keinoin, mielialoja muokkaamalla joko positiivisella propagandalla tai estävällä sensuurilla.¹⁶³ Wuori halusi mieluusti unohtaa aikaisemman oman roolinsa sotapon-

¹⁶² SML ltmk. ptk. 25.6.1942 TA.

¹⁶³ SAK edustajakokous 1943 ptk. s. 6-7 TA.

nistusten tukijana. Kiusallinen oli myös edellisvuoden tervehdyskäynti ylipäällikkö Mannerheimin luona, jolloin hän yhdessä puheenjohtaja Rantalan kanssa kätteli myös Mannerheimia tervehtimään tullutta Adolf Hitleriä.¹⁶⁴

Metalliliiton sisälläkin oli syksyllä 1943 jännitteitä, sillä puheenjohtaja Rantala esitti Liljeströmiä ehdolle SAK:n työvaliokuntaan V. Salovaaran kieltäytyttyä. Liittotoimikunta kuitenkin valitsi Skogin, valtuuston puheenjohtaja Laition kannattaessa Liljeströmiä.¹⁶⁵

Toisin kuin Metalliliitto esitti, jäi Skog valitsematta SAK:n työvaliokuntaan edes sellaiselle varapaikalle, joka olisi oikeutanut osallistumaan kaikkiin työvaliokunnan kokouksiin. O. Kivipensas Nahka-, Jalkine- ja Kumityöväen liitosta esitti Skogin vaihtamista Laura Härmään, Erkki Härmän puolisoon. Asiasta jouduttiin äänestämään, ja näin Skog putosi viidennelle varasijalle. Tästä valtapelistä suivaantuneena Liljeström kieltäytyi ottamasta vastaan paikkaa SAK:n valtuustossa, johon liitto oli hänet nimennyt. Tilalle tuli Metalliliitosta Erik Trygg. SAK:n kokouspöytäkirja sivuuttaa nämä tapahtumat. Metalliliiton kannalta oli hieman ironista, että Wuori kiitteli edustajakokouksen loppupuheenvuorossa kokouksessa vallinnutta yhtenäisyyttä.¹⁶⁶ Liika eripura haluttiin kätkeä kabinetteihin, eikä sitä tuotu suureen saliin.

SAK:n kokouksessa asiat olivat menneet huonosti. Metalliliiton liittotoimikunnassa Liljeström ja toimitsijat saivat moitteet siitä, ettei asiaa ollut riittävästi hoidettu. Liittotoimikunta keskusteli, mutta ei tehnyt asiassa mitään päätöstä. Jos oli Wuorelle jäänyt asiasta jotain hampaankoloon, niin samoin oli käynyt Liljeströmille. Epäluuloa lisäsi vielä Wuoren pehmeä suhtautuminen kommunisteihin. Kitkeryyttään Wuorta ja Härmää kohtaan Liljeström purki myöhemmin marraskuussa 1945 pienemmässä piirissä, SDP:n ammattiyhdistysjaostossa. Hän muistutti, miten

164 Esim. Reuna 1985 s. 724.

165 SML ltmk. ptk. 25.10.1943 TA.

166 SAK edustajakokous 1943 ptk. s. 95 TA.

niin Wuoren kuin Härmän nimellä on huono kaiku metallimiesten sosialidemokraattisten jäsenten keskuudessa.¹⁶⁷

Emil Skogilla oli pyrkimyksiä päästä Metalliliiton puheenjohtajaksi, ja hän oli myös ehdolla tehtävään vuoden 1943 liittokokouksen aattona. Puheenjohtajan töitä hän oli hoitanut tilapäisesti lyhyen aikaa silloin kun Rantala oli ollut puolustusvoimien palveluksessa. Rantalan asema puheenjohtajana oli tullut esille myös SAK:n työvaliokunnassa, jossa pahoiteltiin sitä, että osa Metalliliiton toimitsijoista oli tehnyt vahvaa propagandaa Rantalaa vastaan ja Skogin puolesta. Erikoiseksi tilanteen tekee se, että työvaliokunta päätti puuttua sosialidemokraattien sisäiseen mittelöön ja velvoitti Eero A. Wuoren esiintymään Rantalan puheenjohtajuuden tukena. Puheenjohtajan valinta tapahtui Metalliliiton kokouksessa samana päivänä. Perusteeksi esitettiin, ettei puheenjohtajaa pitäisi vaihtaa ”ilman erikoisia syitä liiton arvovallan kannalta”. Risto Reunan mukaan Rantalan syrjäyttämishankkeen takana olivat tamperelaiset tehdasaseveljet ja äärintationalistiset SAT/VIA-miehet, jotka pyrkivät soluttamaan Metalliliittoa.¹⁶⁸

Rantalan kamppailu kuivui kokoon, Skog vetäytyi kilpailusta ennen valintaa ja Rantala valittiin yksimielisesti liittopuheenjohtajaksi. On mahdollista, että Liljeström on tunnustellut Skogin mahdollisuuksia, mutta avoimeen, tiukkaan kamppailuun ei ole haluttu lähteä. Liljeströmin asenne näyttää jääneen neutraaliksi Skogin ja Rantalan valtataistelussa. Tuoreelta liittosihteeriltä se ei ollut yllättävää. Veikko Puskala antaa raadollisen kuvan Rantalan ja Skogin valtataistelusta. Kannatuksestaan huolestunut Rantala onnistui tekaistulla ilmiannolla juonimaan karkkilalaisen sosialidemokraatin turvasäilöön EK:n etsivän Freedy Kekäläisen avulla. Näin saatiin yksi tärkeä vaikuttaja pois pelistä liittokokouksen ajaksi. Skog yritti Puskalan mukaan vierittää tapauksesta syyn hänen niskoilleen.¹⁶⁹

167 SML ltmk. ptk. 28.10.1943 TA; SDP ay-jaosto ptk. 2.11.1945 TA.

168 SAK tvk. ptk. 15.6.1943 TA; Reuna 2018 s. 168.

169 TMT Veikko Puskala (245 K) Reuna nauha 8 s. 9-10.

Jo vuoden 1945 aikana liiton johtokolmikko alkoi muuttua kaksikoksi Rantala-Liljeström Skogin suuntautuessa yhä enemmän puoluepolitiikkaan. Hän erosi liiton palveluksesta siirtyessään Posti- ja Lennätinlaitoksen huoltotarkastajaksi tammi-kuussa 1946. Kesällä sosialidemokraattien puoluekokous valitsi hänet SDP:n puheenjohtajaksi.

Stalingradin taistelu oli käännekohta toisen maailmansodan kulussa. Saksan sotaonni kääntyi. Se jakaa monien poliitikkojenkin kehityksen niin, että on puhuttu ajasta ennen Stalingradia ja sen jälkeen. Stalingradin myötä ”rauhan herätyksen saaneita” olivat presidentti Paasikivi, Urho Kekkonen ja SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori.¹⁷⁰ Liljeström ei kuulunut tähän varhain uudelleenarvion tehneeseen joukkoon. Hänet voidaan nimetä pikemminkin myöhäisherännäiseksi, sillä hänen kurssinmuutoksensa ajoittuu vasta vuoteen 1944. Moni asevelisosialisti ei kääntynyt vielä silloinkaan.

Suhtautumisessa sotaan ovat Ruotsin metalliliiton edustajat vaikuttaneet niin Metallityöväen Liittoon kuin Liljeströmiin henkilökohtaisesti. Syyskuussa 1942 ruotsalaiset vieraat tutustuvat Suomen olosuhteisiin. Isäntinä toimivat Rantala, Liljeström, Andersson ja Huhmar-Salo. Vieraat vietiin vallatuille alueille ja Itä-Karjalaan. Vastavierailuille neuvotteluita varten kutsuttiin muun muassa Liljeström marraskuussa. Liittotoimikunta sai matkasta selostuksen, mutta kirjallista raporttia ei annettu.¹⁷¹

Ruotsin työväenliikkeessä oltiin huolissaan Suomen sotimisesta Saksan rinnalla. Erityisen kipeäksi asia oli tullut Saksan miehitettyä Norjan ja Tanskan 1940. Norjassa Saksan miehityshallinto teloitutti yli 300 henkeä, joukossa myös ammattiyhdistysjohtajia. Talvisotaa käyvää Suomea muistivat muun muassa ne 90 000 ruotsalaista metallityöläistä, jotka olivat lahjoittaneet päivän palkan Suomen hyväksi.¹⁷² Vielä 1942 Metalliliitto sai Ruotsin veljesliitolta taloudellista tukea toimintaansa, kuten se oli

170 Nevakivi 1992 s. 173.

171 SML ltmk. ptk. 19.11.1942 TA.

172 Reimaa 2015 s. 8, 144.

saanut jo ennen talvisotaa. Ystäviä ei suinkaan hylätty. Kysymys Itä-Karjalan valtaamisesta jakoi mielipiteitä Metalliliitossa. Emil Skogin lausahduksesta voi hyvin päätellä hänen olleen valtaamisen kannalla: ”Ei sotavoimia voi johonkin viivalle lopettaa”.¹⁷³

Kesäkuussa 1943 pidetyssä Metalliliiton liittokokouksessa ei ollut epäselvyyttä liiton linjasta käynnissä olevaan sotaan nähden. Liljeström ei asiasta liittokokouksessa puhunut, eikä se muutoinkaan noussut suuremmin esille. Puheenjohtaja Rantalan avauspuhe riitti. Hän totesi, että ”puolustusota jatkuu vielä eikä ainaakaan tällä hetkellä ole näköpiirissä mitään merkkejä, jotka viitaisivat sen loppumiseen. Tässäkin sodassa on hyökkääjänä sama naapurimme Venäjä, joka jo toistamiseen lyhyen ajan kuluessa on yrittänyt tuhota maamme ja sen kansan”. Tämä taistelu ”on yksinomaan puolustustaistelu”, Rantala totesi. Jos Liljeströmin näkemys olisi tästä poikennut, olisi tässä ollut tilaisuus keskustella. Myös Ruotsin liiton edustaja vakuutti liittonsa tukea suomalaisille. Ruotsin keskusjärjestö LO patisteli kuitenkin samaan aikaan suomalaisia erillisrauhaan.¹⁷⁴

SAK:n puheenjohtaja Wuori sivuutti Metalliliiton kokouksessa sodan parilla lauseella, vaikka toukokuun alussa 5.5. SAK:n työvaliokunta oli kirjelmöinyt hallitukselle pikaisen erillisrauhan tarpeesta. Kirjelmä tuli julkisuuteen suuren huomion saaneena, ja Wuori katsottiin sen myötä sodan vastustajaksi. Hän joutui pääministerin puhutteluun, ja Väinö Tanner paheksui Wuoren toimintaa.¹⁷⁵ SAK:n suhtautuminen rauhankysymykseen selkiintyi syksyllä 1943, ja asia oli esillä valtuustossa ja edustajakokouksessa lokakuussa. Oli ryhdyttävä valmistautumaan erillisrauhaan Saksan asevoimien kärsittyä monilla rintamilla tappioita. Siteitä pohjoismaisiin ystäviin oli myös hoidettava. Tanskan ja Norjan kovia kokenut työväenliike sai SAK:lta tervehdykset.¹⁷⁶ Wuoren ja muun rauhanopposition toimet eivät saaneet suurta vastakai-

173 TMT Sidos 418 Metalli XIV. Emil Skog 12120 TA.

174 SML liittokokous 1943 ptk. s. 6 TA; Valkonen 1987 s. 358.

175 Nevakivi 1992 s.177; *Palkkatyöläinen* 14.5.1943.

176 Valkonen 1987 s. 362.

Ruotsin metalliliiton edustajat tutustuivat jatkosodan rintamatilanteeseen ja vierailivat takaisinvalloituilla alueilla Karjalassa vuosina 1942 ja 1943. Keskellä Liljeström.

kua Liljeströmin omassa puolueyhdistyksessä HASY:ssa, jossa J. W. Keto kävi niitä puolustelemassa. Suurin osa suhtautui rauhanoppositioon kriittisesti. HASY pysyi tannerilaisilla linjoilla.¹⁷⁷

Liljeströmin ei tiedetä olleen Suur-Suomi-intoilija, mutta ei hän ollut myöskään Eero A. Wuoren tukija. Hän piti ulkopoliitikassa linjansa ja puolensa syksyllä 1944. Rauhan tultua SDP:ssa käytiin suuntataistelua sota-ajan politiikkaan nähden. Sen sijaan SAK:ssa oli melko yhtenäisesti kääntynyt uuden ulkopoliitiikan tielle, johon kuului etäisyyden otto Tanneriin henkilöityneeseen sota-ajan politiikkaan. Rautkallio ja Lehtinen ovat esittäneet, että Tannerin rauhanpyrkimykset ja hänen roolinsa kansan pitämiseksi yhtenäisenä sodan loppuun saakka sivuutettiin. Yhtenäisyys-

177 Hakala 1959 s. 33; Reuna 2018 s. 186.

dellä, johon työväestökin oli sitoutunut, oli suuri merkitys. Jakautunut kansa ja armeija olisi nujerrettu ja Suomi miehitetty.¹⁷⁸

SDP:n suuntariidan tannerilainen

Sotatoimien päättymisen ja rauha Neuvostoliiton kanssa toivat sekä poliittisesti että järjestöllisesti aivan uuden tilanteen ammattiyhdistysliikkeeseen, niin keskusjärjestö SAK:oon kuin Metallityöväen Liittoon. Poliitiikan voimasuhteet muuttuivat kommunistien käynnistäessä julkisen poliittisen toiminnan. Heidän parlamenttipuolueekseen perustamansa Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) menestyi sodan jälkeisissä vaaleissa ja kykeni vetoamaan myös sosialidemokraattien vasemman laidan kulkijoihin. SKDL:sta tuli hallitusten johtava puolue, joka sai tavutelluksi niin Maalaisliiton kuin SDP:n poliittiseen korjausliikkeeseen. Sen myötä ryhdyttiin virkakoneiston puhdistamiseen, kaapattiin Valtiollinen poliisi kommunistien ohjaukseen ja vauhditettiin sotapolitiikoiksi syytettyjen syrjäyttämistä. Rauhansopimuksen mukaisesti lakkautettiin fasistisiksi katsottujen järjestöjen kuten Aseveliliiton ja suojeluskuntien toiminta.

17.10.1944 julkaistiin 21:n ammattiyhdistysvaikuttajan vetoamus ”Työväen yhtenäisyys olisi säilytettävä”. Sen mukaan Suomen ulkopoliitiikan perustana tuli olla rauhallisten ja luottamuksellisten suhteiden rakentaminen Neuvostoliittoon. Siinä varoitettiin hajaannuksesta niin ammattiyhdistysliikkeessä kuin SDP:ssa. Kirjelmän yhtenä allekirjoittajana oli Liljeström, joka edusti Tannerin linjaa, mutta kannatti puolueen yhtenäisyyden palauttamista. Kirjelmä ei tehnyt hänestä SDP:n vasemmisto-oppositioon kuuluvaa, mutta kirjelmän allekirjoittajina oli myös siihen kuuluvia kuten Eero A. Wuori, Erkki Härmä ja Emil Huunonen sekä puoluetta lujasti arvostellut Niilo Wälläri. Puolueen eri suuntauksia ei arvosteltu, niiden erot vain todettiin. SDP:n yhtenäisyyteen kirjelmällä ei ollut toivottua vaikutusta. Puolueopposition kirjelmä julkistettiin pian tämän jälkeen, ja sen kärki oli vaati-

178 Rautkallio, Lehtinen 2011 s. 176-177.

Sotavuosina Metalliliitto säilytti tiiviit suhteet Ruotsin veljesliittoon, jolta saatiin merkittävää taloudellista tukea. Liittosihteeri Valdemar Liljeström (toinen vas.), asiamies Gunnar Andersson (kesk.) ja liiton puheenjohtaja Yrjö Rantala (toinen oik.) ruotsalaisten isäntien seurassa Göteborgissa lokakuussa 1943.

muksissa tehdä henkilövaihdoksia puolue toimikunnassa ja eduskuntaryhmässä. Erityisesti Tanner haluttiin syrjään.¹⁷⁹

Marraskuussa 1944 Sosialidemokraattinen Puolue piti puoluekokouksen. Se kutsuttiin kiireellisesti koolle, kuten sota-aajan johtaja Väinö Tanner oli kannattajineen esittänyt. Tannerilla ja hänen kannattajillaan oli käsitys, että kommunistien poliittinen haaste piti ottaa vastaan taistelemalla määräysvallasta työväenliikkeessä. Tällä linjalla olivat myös Metalliliiton Liljeström sekä muut SDP:ssa Tanneria kannattaneet kuten Emil Skog, Arvo

179 Valkonen 1987 s. 429-430; Ssd 18.10. ja 21.10.1944; Nevakivi 1992 s. 176-177; Soikkanen 1991 s. 16-17.

”Poika” Tuominen, puoluesihtööri Aleksi Aaltonen ja järjestösihtööri Toivo Aaltonen. Puoluekokouksen päätyminen tannerilais-
ten voittoon tasoitti vähitellen Liljeströmin tien puoluejohtoon
jäseneksi.

SDP:n sisäisen opposition keskeisiä henkilöitä olivat SAK:n
puheenjohtaja Eero A. Wuori, J. W. Keto, Eino ja Sylvi-Kyllikki
Kilpi, K. A. Fagerholm ja Mauno Pekkala. Ryhmittymiä erotti
suhtautuminen sota-ajan politiikkaan, joka henkilöityi erityisesti
Tanneriin. Sota-ajan politiikasta vastuullisten haluttiin siirtyvän
syryään, koska uuden ulkopoliittisen tilanteen katsottiin vaativan
sitä. Puolueoppositiossa suhtauduttiin myöntyvämmiin myös rau-
haan paluuta valvomaan tulleeeseen Valvontakomissioon. SDP:n
eduskuntaryhmän enemmistö suhtautui myönteisesti Wuoren ja
muiden oppositioainesten näkemyksiin, ja heillä oli enemmistö
myös puoluetoimikunnassa. Sen sijaan puoluekokouksessa ja
puolueneuvostossa tannerilaisilla oli enemmistö.¹⁸⁰

Puoluekokouksessa Wuori arvosteli SDP:n sota-ajan politiik-
kaa, kun taas enemmistölinjan edustajat osoittivat ymmärrystä
harjoitetulle ulko- ja puolustuspolitiikalle, joka oli kuitenkin säi-
lyttänyt Suomen itsenäisyyden. Sota-ajan saksalaissuuntauksesta,
vanhojen rajojen ylityksestä jatkosodassa ja menettelytavoista
sodasta irtautumisesta kiisteltiin lujasti.

Tanner korosti rauhansopimuksen velvoitteiden täyttämistä,
mutta vieroksui ”liehakoimista ja matelevaisuutta” neuvosto-
liittolaisten suuntaan. Puolue-enemmistön ja opposition välejä
kiristi entisestään sotasyllisyysasian käsittely. Kommunistit
koettivat omalta osaltaan luoda painetta nopeisiin ja ankariin
rangaistuksiin. SKDL:n *Vapaa Sana* nimitti SDP:n sotasyllisten
piilopaikaksi, jossa tannerilaiset yrittivät jatkaa rikollista toimin-
taansa. Välit kiristyivät kommunisteihin päin. Tanneriin kohdis-
tavat syytökset saivat hänet luopumaan eduskunnasta ja ehdok-
kuudesta uusissa vaaleissa.¹⁸¹

180 Soikkanen 1991 s. 11-27.

181 Emt. s. 34,47,90.

Tannerilaisilla oli vuoden 1944 puoluekokouksen enemmistö, mutta kompromissina valittiin SDP:n puheenjohtajaksi Onni Hiltunen. Tannerilaisten ehdokkaana puolueen puheenjohtajaksi oli jo tällöin Liljeströmin pitkäaikainen toveri Emil Skog, joka valittiin puoluetoimikunnan jäseneksi.¹⁸² Skog ja Wuori olivat selvimmän ammattiyhdistysliikettä puoluetoimikunnassa edustavia, mutta ay-taustaa oli myös Fagerholmilla ja Jorma Tuomisella. Skogin kautta Liljeströmillä oli nyt hyvä yhteys SDP:n johtoihin.

Vuoden 1945 eduskuntavaalitappion ja suuntariitojen heikentämä SDP uhkasi jäädä altavastaajaksi niin ammattiyhdistystoiminnassa kuin hallituspolitiikassa. Metalliliitossa oli heinäkuussa 1945 pidetty sosialidemokraattinen enemmistö, mutta tammi-kuussa 1946 menetettiin Paperiteollisuustyöntekijäin Liitto ja huhtikuussa Puutyöväen Liitto. Liljeströmin huolet kommunistien vaikutusvallan kasvusta eivät rajoittuneet vain Metalliliittoon ja SAK:oon, vaan hän oli yhdessä Olavi Lindblomin kanssa paimentamassa Paperiliiton lamaantuneita sosialidemokraatteja jämerämpiin otteisiin.¹⁸³

Hallitusta muodostettaessa SDP sai kokea useammankin nöyryyksen. Puolue-elimet pantiin hallituskokoonpanoja muodostettaessa jo syntyneiden tosiasioiden eteen niin Paasikiven kuin Mauno Pekkalan hallitusten synnytyksissä.¹⁸⁴ Suunta kääntyi, kun kommunistien liikehdintä kesällä 1946 veti vesiperän, ja SAK:n edustajakokous saatiin siirretyksi, vaikka kommunistit olivat sen vaaleissa saaneet enemmistön.

Vasemman laidan kulkijoita siirtyi SDP:sta SKDL:n riveihin, mutta riitely puolueessa jatkui. Skog tuskaili puoluetoimikunnassa, että julkiselle riidalle on saatava sulku, sillä ”järjestöväki on jo hyvin suuttunut”. Jotkut kohdistivat toiveensa tulevaan, vuoden 1946 puoluekokoukseen, joka selvittäisi tilanteen.¹⁸⁵

182 Emt. s. 34, 42.

183 Kujala 2006 s. 151.

184 Esim. Soikkanen 1991 s. 65-67, 98-103; SDP ptmk. ptk. 26.3.1946 TA.

185 SDP ptmk. ptk. 7.2. ja 18.3.1946 TA.

Pato murtuu työehtosopimuksille

Metallityöväen Liitolle rauhan tulo avasi neuvottelut työehtojen sopimisesta uudella tavalla, työehtosopimuksilla. Sopimussuhteen lujittuminen, työehtosopimusten synty sekä sotakorvausostimuksista laajentuva metalliteollisuus vahvistivat Metalliliiton kiistatta ammattiyhdistysliikkeen johtavaksi liitoksi.

Ensimmäisestä metallialan valtakunnallisesta työehtosopimuksesta jouduttiin työnantajien kanssa käymään kova vääntö. Koko syksy 1944 käytiin neuvotteluja, vaikka keskusjärjestöt SAK ja työnantajien STK olivat jo aiemmin huhtikuussa solmineet yleissopimuksen, jolla piti avata tie työehtosopimuksille. Metalliteollisuuden Työnantajaliitto ilmoitti Metalliliitolle yksiselitteisen kielteisen kannan työehtosopimuksen solmimiseen. Sen saneli Wärtsilä-yhtymän Wilhelm Wahlforss, joka ei halunnut asiassa kierreltävän. Wahlforssin mielestä oli sanottava selkeästi, ”ettei ajankohta ollut sopiva työehtosopimuksen solmimiselle”. Hallituksen varajäsen, insinööri Kirilo, rohkeni olla eri mieltä ja halusi jättää oven auki neuvotteluille, mutta jäi näkemyksineen yksin.¹⁸⁶

Metalliliitto, jonka järjestövoima kasvoi ja jäsenluku yli kaksinkertaistui sotaa edeltäneestä ajasta, joutui uhkaamaan työtaistelulla sopimuksen saamiseksi. Jotta ohjat pysyisivät sosialidemokraattien käsissä, kehotti liiton valtuusto jäsenistöä säilyttämään samalla tiukan järjestyksen ja yksimielisyyden.¹⁸⁷ Pitkistä neuvotteluista huolimatta lopputulos oli sisällöltään liiton esityksiä suppeampi sopimus, joka koski minimipalkkoja. Keskusjärjestö SAK:n tuki jäi neuvotteluväennössä vajavaiseksi, sillä se ei vielä onnistunut saamaan työnantajilta sitoumusta muuhun kuin palkkasopimukseen.

Puheenjohtaja Rantala ja liittosihteeri Liljeström allekirjoittivat ensimmäisen, metalliteollisuuden koko maata käsittävän sopimuksen 30.12.1944, ja se astui voimaan yksivuotisena sopi-

186 SMT Kansio 1023. Protokoll FMA förbundsstyrelse 23.8.1944. ELKA.

187 Ssd 18.9.1944.

muksena vuoden 1945 alusta. Nimenä sillä oli vielä häveliästä ”Sopimus metalliteollisuuden minimipalkoista ja työehdoista”. Vaikka liitossa puhuttiin mielellään työehtosopimuksesta, pitivät työnantajat vasta seuraavaa, vuoden 1946 alussa voimaan tullutta sopimusta, nimensä mukaisesti ensimmäisenä varsinaisena työehtosopimuksena.¹⁸⁸ Metalliliiton sopimus ei ollut teollisuuden ensimmäinen vähimmäispalkkasopimus, sillä puunjalostusteollisuudessa ehdittiin nipin napin ensin, jo marraskuussa.

Reunan mukaan kommunistit vastustivat työehtosopimuksia monilla tehdaspajakkunnilla. Ensimmäisestä vähimmäispalkkasopimuksesta liittojohto sai pyyhkeet muun muassa kommunistijohtoiselta osasto 5:ltä, mutta sen jyrkkä paheksumislausunto keskittyi siihen, ettei ole otettu selvää ”joukkojen mielialasta”, on salattu neuvottelujen kulku ja saatu työläisille epäedullinen sopimus.¹⁸⁹ Tästä ”kabinettisopimisen” kritiikistä tulikin pysyvä tavaramerkki, jolla kommunistit teilasivat sosialidemokraattisen liittojohdon toimet.

Suuri osa Metallityöväen Liiton valtuuston 1940-luvun asiakirjoista on hävinnyt. Työväen arkistossa on säilynyt kuitenkin Liljeströmin pitkä selostus ensimmäisestä sopimuksesta liiton valtuustolle 13.5.1945.¹⁹⁰ Asiakirja on merkittävä sopimuspolitiikan historian kannalta. Siinä Liljeström toteaa, että ”kun työnantajat joutuivat tämän sopimuksen hyväksymään työtaistelu-uhkan pakottamana ja tällä tavalla ikään kuin väkivaltaisesti vastaanottamaan, he lähtivät silloin ilmeisesti myöskin siitä, ainakin useammat työnantajat, että sitä on sovellettava ahtaasti ja aivan kirjaimellisesti”. Näistä ongelmista johtuen ”ryhdyttiinkin sitten käymään erillisiä neuvotteluja työpaikoittain sopimuksen soveltamisesta ja niitä on nyt suurin piirtein käyty melkein kaikissa työnantajaliiton jäsenliikkeissä”. ”Kustakin neuvottelusta on tehty sitten erikoinen pöytäkirja, joka liittyy tähän sopimukseen ja

188 Puukari 1953 s. 118.

189 Reuna 2018 s. 264; SML 331.88.671 EG 42.1 H:gin Metallityöväen ammatiosasto 5:n kirje SML:lle 8.1.1945 TA.

190 SML CC 10 liittovaltuusto ptk. 13.5.1945 TA.

jossa tämän sopimuksen soveltamisesta on lähemmin paikallisesti sovittu ja päätetty”.

Metallin sopimuksen jälkeen syntyivät muutkin sopimukset. Selostuksensa loppupuolella Liljeström vielä toteaa, että työehtosopimuksesta ja sen soveltamisesta sekä palkantarkistuksista on käyty neuvotteluja myös järjestäytymättömien työnantajien kanssa: ”Kierros ei ainakaan tähän mennessä vielä yksityistenkään työnantajien kohdalta enempää kuin työnantajaliittojenkaan kohdalta ole lopullisesti vielä päässyt päätekohtaansa, mutta luultavasti ei tule enää kestäämään kauan kun tämä ympyrä saadaan loppuun kierretyksi. Sen jälkeen tulee siten jo taas uusi vaihe, josta ilmeisesti tulee käytäväksi samanlainen kierros kuin mitä näistä aikaisemmista sopimuksista ja palkkojen korotuksista on jouduttu käymään.”

Selostus on nykyaikaisen sopimustoiminnan alkujuurien kuvaus ja myös ennakkointi tulevasta. Työehtosopimustoiminnasta on nyt tulemassa systemaattista ja jatkuvaa toimintaa, nykytermein ”sopimuskierros”, jossa sopimuksen syntyä seuraa soveltamiskierros, kunnes uusi sopimus on jälleen käsillä. Valtakunnallista sopimista täydentää koordinoitu paikallinen sopiminen, jossa neuvottelutulokset dokumentoidaan pöytäkirjoihin.

Uudenlaisen sopimustoiminnan syntymisessä Liljeströmillä oli keskeinen rooli. Siitä tuli tienviitta vuosiksi eteenpäin. Selostuksesta käy ilmi, että ensimmäinen sopimuskierros on ollut liitolle järjestöllisesti vaativa, eivätkä työnantajienkaan henkilöresurssit olleet riittävät sen hoitamiseen. Jopa työnantajaliiton puheenjohtaja, insinööri Vesa joutui käymään neuvotteluja eri puolilla maata. Metalliliiton toimitsijat saivat varautua siihen, että vastaanotto erityisesti pienissä yrityksissä oli vihamielinen, kun tultiin neuvottelemaan liittojen välisen sopimuksen täytäntöönpanosta.¹⁹¹

Uuden sopimuksen tulkintaerimielisyyksiä varten asetettiin liittojen välinen komitea. Uudessa sopimuskulttuurissa oli sulatteleminen. Työnantajaliitossa tuskailtiin, miten joillakin työpajoilla kuten Hietalahden telakalla oli sopimuksen soveltamisesta

191 Kuukkanen 2015 s. 103.

esitetty eri kanta kuin työnantajalla. Hämmästeltiin, kuinka oli kyseenalaistettu työnantajien oikeus päättää työehdoista yksipuolisesti luottamusmies sivuuttaen. Vieläpä Metalliliitonkin edustajat olivat pyrkineet soveltamaan sopimusta työnantajan kannasta poikkeavasti.¹⁹²

Puheenjohtaja Rantala ilmaisi tyytyväisyytensä työehtosopimustoiminnan läpimurtoon ylimääräisessä liittokokouksessa 1945. Nykypäivää ajatellen hänen luonnehdintansa sopimuksen luonteesta ja paikallisen sopimisen eduista on enteellinen. Rantala nimittää ensimmäistä työehtosopimusta ”yleissopimuksen luontoiseksi, joten sitä on vielä paikallisesti sovitettava”. ”Tällä tavalla pääsee koko työtekijäjoukko vaikuttamaan sopimuksen käytännölliseen järjestelyyn” Kun sopimus pää oli avattu, vilkastui ja laajeni sopimustoiminta nopeasti. Vuodesta 1945 vuoteen 1946 kaksinkertaistui Metallityöväen Liiton työehtosopimusten määrä.¹⁹³

Tämän jälkeen työehtosopimukset solmittiin Ruotsin esimerkin mukaisesti vuodeksi kerrallaan aina 1950-luvun lopulle saakka. Raskaan metallin sopimuksesta tuli ”kantasopimus”, jonka sopimusmääräykset toimivat esimerkkinä sivualojen sopimuksille.

Metalliliitto pysyy täpärästi sosialidemokraateilla

Ensimmäisissä sodan jälkeisissä valtiollisissa vaaleissa 1945 sosialidemokraattien kannatus putosi lujasti, ja kansanedustajien määrä väheni 85 edustajasta 50:een. Sen sijaan kommunistit ja kansandemokraatit, joiden parlamentaarinen työ tapahtui SKDL:ssä, menestyivät hyvin SKDL:n saadessa 49 paikkaa. Sen eduskuntayhmä oli vahvasti kommunistien käsissä. Atos Wirtanen ja Sylvi-Kyllikki Kilpi loikkasivat SKDL:n ryhmään vuonna 1946, jolloin siitä tuli eduskunnan suurin. Koko maa kallistui

192 SMT Kansio 1023. Protokoll FMA förbundsstyrelse 26.1.1945. ELKA.

193 SML ylim. liittokokous 1945 ptk. TA; SAK:n vuosikirja 1946 s. 86.

vasemmalle, mutta vasemmiston sisällä tuuli yltyi rajuilmaksi.¹⁹⁴ Työväenpuolueiden keskinäinen kilpailu koveni. Pian kommunistit alkoivat vaatia kannatuksensa mukaista osuutta myös ammattiyhdistysliikkeessä.

SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori haaveili laajapohjaisesta vasemmiston yhteistyöstä jopa niin pitkälle, että SDP:n syliin voisivat asettautua niin rauhanoppositiolaiset kuin kommunistit. Samoilla linjoilla oli aluksi K. A. Fagerholm. Vasemmisto- ja kommunistisympatiat saivat Wuoren neuvottelemaan sodan jälkeisen ammattiyhdistysliikkeen vallanjaosta ja sopimaan, että kommunisteille luovutetaan SAK:n ja liittojen toimistoissa ja hallinnossa paikkoja edustuksellisuuden nimissä. Liikeliiton Janne Hakulinen oli jyrkästi Wuoren jyräämistä vastaan pitäen sitä ”antautumissopimuksena”. Sellainen ei ollut Liljeströmillekään mieleen. Hakulisen yritys tehdä kokousmuistiinpanoja – Wuoren kerrottua sopimuksesta sosialidemokraattisille ammattiyhdistysjohtajille – sai Wuoren raivostumaan. Wuoren linja saatiin lopulta torjutuksi, ja SAK sekä SDP pidetyiksi pohjoismaisen käytännön jatkajina.¹⁹⁵

Metalliliitossa oli uuden ajan enteenä se, että joukko näkyviä kommunisteja otettiin lokakuussa 1944 uudelleen liiton jäseniksi. Muun muassa Jaakko Kiven erottaminen liitosta peruuntui. Hänestä tuli liittojohtoon johtava kommunistinen edustaja. SAK:n ja SKP:n kesken tehdyn sopimuksen pohjalta oli käyty neuvotteluja kommunististen toimitsijoiden palkkaamiseksi myös Metalliliittoon, jossa näitä neuvotteluja käytiin talvella 1945. Keväällä palkattiinkin viisi kommunistista toimitsijaa. Wuoren tekemää onnetonta sopimusta päätettiin kuitenkin kiertää ja koteloida kommunistien vaikutusta. Liljeströmistä tuli heille päällystakki, joka valvoi matkustamista osastoihin. Ilman lupaa niihin ei ollut asiaa.¹⁹⁶

194 Holmila, Mikkonen 2015, s. 141.

195 Hakulinen 1978 s. 125-126; Reuna 2018 s. 204, 215, 242.

196 SML ltmk. ptk. 30.10.1944 ja 5.4.1945 TA.

Emil Huunonen joutui selittämään SKP:n kanssa suullisesti tehtyä sopimusta SDP:n ammattiyhdistysjaostolle (ay/a-jaosto), jonka toiminnan puolue oli käynnistänyt syksyllä 1945 Wuoren tahdon vastaisesti. Tätä ennen oli toimittu jo väliaikaisesti, Veikko Puskalan mukaan myös tuloksellisesti, Metalliliiton edustajakokouksen valmistelemiseksi. Jaosto oli SDP:n eri suuntausten yhteistyöelin, jonka tehtävänä oli estää kommunistien vaikutusvallan kasvu ay-liikkeessä ja varmistaa SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen itsenäisyys. Se perustui kovaotteiseen järjestökulttuuriin. Palkkatytytymättömyys oli auttanut kommunisteja vahvistamaan asemiaan ay-liikkeessä ja huoli, Tapio Bergholmin mukaan ylimitoitettukin, sai SDP:n vastatoimiin.¹⁹⁷

Veikko Puskalan mukaan ay-jaoston kenttäorganisaatiossa oli noin 600 työpaikka-asiamiestä ja noin 2 000 ala-asiamiestä. Lisäksi sillä oli palkattuja toimitsijoita ja ns. 1 500 markan otomiehiä. Jaosto sai toimintaansa merkittävää taloudellista tukea Ruotsin ammattiyhdistysliikkeeltä, ja organisaatio kattoi vähitellen koko maan.¹⁹⁸

Metalliliiton liittosihteerinä Liljeström edusti jaostossa ay-liikettä yhdessä Huunosen, Liikeliiton puheenjohtaja Janne Hakulisen ja J. Kivistön kanssa. Jaostoa johti K. A. Fagerholm. Puoluetoimikuntaa siinä edustivat hänen lisäkseen Atos Wirtanen, Emil Skog ja SDP:n taloudenhoitaja Eero Kaukinen. Sihteereinä toimivat Varma K. Turunen ja Veikko Puskala. Jaoston lähiajan keskeiseksi tehtäväksi tuli sosialidemokraattien asemien varmistaminen liitoissa ja tulevassa SAK:n edustajakokouksessa. Metalliliiton puheenjohtaja Rantala ei kuulunut jaostoon, lieneekö syynä ollut tehtävien keskitykseltä välttyminen vai Rantalan asettuminen lähelle Wuoren linjaa ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyskysymyksessä. Joka tapauksessa voidaan päätellä, että Edvin Salosen muisteleva Liljeströmin ja Rantalan välillä ollut erimielisyys

197 Reuna 2018 s. 216; Bergholm 2005 s. 90-91; SDP ay-jaosto ptk. 31.10.1945 TA.

198 SDP ay-jaosto ptk. 10.10.1945 ja 17.10.1945 TA; Bergholm 2005 s. 94.

syys yhteenottoineenkin johtui suhtautumisesta kommunisteihin ja heijastui jaostonkin toimintaan.¹⁹⁹

Emil Huunonen perusteli toimitsijapaikkojen luovuttamista kommunisteille sillä, että näin oli voitu pitää ay-liike kohtalaisen yhtenäisenä ja oli vältetty hajaannustila. Huunonen ennakoi kuitenkin vaikeuksia, elleivät sosialidemokraatit terästäydy. Hänen mielestään sosialidemokraatit olivat olleet sovittelupolitiikassa tähän saakka antavana puolena.²⁰⁰

Liljeström suhtautui hyvin kriittisesti paikkojen luovuttamiseen kommunisteille ja katsoi siinä mennyn jo liian pitkälle. SAK:n johto, erityisesti Wuori ja Härmä, olivat liian myöntyväisiä ja uhkasivat toimillaan jo SAK:n liukumista pois sosialidemokraattien käsistä. Liljeström totesi, että ”lisäys kommunistien hyväksi tapahtuu jo nykyisin sosialidemokraattien kustannuksella”. ”Metalliliitossa ei ole enää varaa jatkaa tällä tiellä.” Hän piti liittonsa tilannetta kriittisenä ja tuskaili sitä, että kommunistit vetoavat Wuoren kanssa käymiinsä neuvotteluihin. Liljeströmin mukaan omille tuli puhua selvää kieltä, jottei sosialidemokraateissa synny väärä ”yksimielisyyss-tollotus”.²⁰¹ Hänen kritiikkinsä ei perustunut vain valtapolitiikkaan, vaan myös huonoihin kokemuksiin sosialidemokraatteihin kohdistuvasta painostuksesta ja vyörytysyrityksistä työpaikoilla.

Aluksi toimitsijapaikkoja jaettiin sovinnolla kommunisteille, ja SAK:n työvaliokunta hyväksyi tämän linjan. Vain Liljeström ja Janne Hakulinen olivat linjaa vastaan.²⁰² SDP:n ay-jaoston keskustelut osoittavat, että ainakin huoli tilanteen kehityksestä oli tarttumassa muihinkin. Herätys tuli viimeistään silloin, kun SAK:n vaalitulos alkoi näyttää tappiota.

Metallityöväen Liiton osalta uusi poliittinen tilanne realisoitui ylimääräisessä liittokokouksessa 29.-31.7.1945. Poliittisten ryhmien välillä oli neuvoteltu liittojohdon muokkaamisesta.

199 Edvin Salosen kok. 5. Kansio 1. Muistelmat 1977 s. 143 KA.

200 SDP 329.5 A-jaoston pöytäkirjoja 1945-1947, Ay-toimitsijoiden kokous ptk. 31.10.1945 TA.

201 SDP ay-jaosto ptk. 10.10., 17.10. ja 31.10.1945 TA.

202 Soikkanen 1991 s. 101.

Liljeström oli omalta osaltaan orkestroinut neuvottelussa tehtyä kompromissia. Sen ohella sosialidemokraatit olivat tehneet erinäisiä varotoimenpiteitä. Majoitus oli järjestetty siten, että sosialidemokraattiset edustajat asuivat kaikki samassa hotellissa, kommunistit toisessa. Kokouksesta poistumiseen vaadittiin lupa. Valittiin myös ”juomaveikot”, jotka seurustelivat toisen ryhmän edustajien kanssa.²⁰³

Etukäteen oli sovittu, miten liittokokouksessa toimitaan uusien voimasuhteiden todentamiseksi. Tästä huolimatta aivan kaikki ei mennyt piirustusten mukaan. Kiistaa syntyi äänestysmenetelystä, jolloin Liljeström puuttui salissa käytyyn keskusteluun muistuttaen ryhmien välisistä neuvotteluista ja sovitusta. Hänen mukaansa molempien mielipideryhmien välillä on käyty keskustelua ja neuvottelua eri valiokunnista ja niiden kokoonpanosta ja näin on tapahtunut myös vaalilautakuntaan nähden, ja ”se, mikä täällä on esitetty, on siis kompromissin tulos”. Hän muistutti, ettei ole enää mahdollista sahata asiassa edestakaisin. ”Jos jostain asiasta ryhmien välisissä neuvotteluissa sovimme, niin eiköhän sitä keskinäistä sopimusta ole pidettävä myöskin pyhänä.” Hän varoitti, että joudutaan hyvin vaikeaan tilanteeseen jos asiassa käy niin, että sovittu välipuhe tai kompromissi ei pidäkään paikkaansa. Silloin on turhaa tehdä etukäteen mitään kompromisseja. Jos sovittua ei noudateta, tästä edustajakokouksestamme ei tule mitään onnistunutta kokousta, hän varoitti. Puhe sai salissa aikaan hyvä-huutoja. Tämän jälkeen kommunistien Jaakko Kivi myönsi puheen oikeaksi.²⁰⁴

Voimasuhteet ratkaistiin liiton puheenjohtajaäänestyksessä, jossa Yrjö Rantala voitti täpärästi Jaakko Kiven äänin 123-115. Sen jälkeen voitiinkin liittotoimikunta valita yksimielisesti. Todellinen peli oli ratkennut jo ennen liittokokousta käydyssä juntauksessa ammattiosastoissa. Siinä vielä epävirallisesti toiminut sosialidemokraattinen ammattiyhdistysjaosto rasvattiin tule-

203 Kunnas 1974 s. 251.

204 SML liittokokous 1945 ptk. s. 58-59 TA.

via liittokokouksia varten. Kivestä tuli liiton kakkospuheenjohtaja, ja Liljeströmin pesti jatkui liiton ensimmäisenä sihteerinä.

Metalliliiton vaalien tulos oli ensimmäinen suuri vastaisku kommunistien ay-politiikalle, ja se onnistui. Soikkanen pitää Metalliliiton vaaleja niin merkittävänä voittona, että se vahvisti sosialidemokraattien uskoa selvitä määräysvallasta ammattiyhdistysliikkeessä. ”Vaalitulos johtui jo sodan aikana työpaikoille rakennetusta tiedottajaverkostosta sekä siitä, että sosialidemokraattien kannatus oli siirtymässä teollisuuden piiriin, jossa oli paljon uutta sukupolvea.” Työpaikoille oli ryhdytty perustamaan myös sosialidemokraattisia puolueosastoja reagoitina kommunistien toimiin.²⁰⁵

Kommunisteille tulos oli raskas pettymys. Tamperelaiset katsoivat hoitaneensa asiat hyvin, mutta syyttivät SKP:n muita puoluepiirejä leväperäisyydestä. Epäonnistuminen johtui laiminlyönneistä, mitä ”venäläiset toverit eivät jaksaneet ymmärtää”. Pöytäkirjaselostus paljastaa, miten Moskovan pitkä käsi paimensi suomalaisia ammattiyhdistyskommunisteja ja mikä merkitys Metalliliitossa käydylle valtakamppailulle annettiin.²⁰⁶ Tiukka puheenjohtajaaänestys oli osoittanut kommunistien huomattavan kannatuksen liitossa. SDP:n ay-jaostossa Liljeströmillä oli syytäkin huoleen, sillä pian olisi edessä SAK:n edustajakokous, eikä kauaa kestäisi, kun olisi pidettävä Metalliliiton varsinainen liittokokous.

Uusi sukupolvi ja levottomat työmarkkinat

Rauhan tulo palautti rintamilta työnhakuun ja ay-liikkeeseen kokonaisen uuden sukupolven. Metalliliiton vuoden 1945 liittokokous oli muistutus siitä, että moni työväestöön kuulunut oli radikalisoitunut sotavuosien aikana. Kommunistit osasivat

205 Soikkanen 1991 s. 131.

206 Paavo Rosman 3 E 4. Yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvät asiakirjat. Selostus SKP:n Tampereen piirin Ammatillisen jaoston toiminnasta 1.7.-30.9.1945. KA.

myös hyödyntää tyytymättömyyttä sotapolitiikkaan ja rintamalla menetettyihin vuosiin. Palkkauksessa ei huomioitu vuosien sotimista rintamalla, mikä saattoi katkeroitaa mieliä. Metalliliittoon virtasi lyhyessä ajassa tuhansia uusia jäseniä, joiden ajattelumaa- ilma poikkasi vanhan työväenliikkeen perinteisestä kulttuurista. Vuoden 1945 lopulla jäsenmäärä oli noussut yli kaksinkertaiseksi sotaa edeltäneeseen aikaan nähden ja oli noin 55 000. Uusia jäseniä oli liittynyt yhden vuoden aikana noin 30 000. Kenttäarmeijan kotiutumisen ja rauhan tulon arveltiin herkistävän levottomuuk- sille työpaikoilla. Juuri siksi SDP sopi valtiojohdon kanssa koke- neiden järjestötyöntekijöiden varhaisesta kotiuttamisesta, jotta työpaikkaverkostot saataisiin toimintakykyisiksi uuden tilanteen hallitsemiseksi.²⁰⁷

Osa rintamalta palanneista oli katkeroitunut ja sodan arjesta traumatisoitunut. Tämä näkyi myös kasvavina sosiaalisina ongel- mina kuten alkoholin liikakäyttönä ja avioeroina. Yksilötasolla moni poti rauhankriisiä. Sodan kokeneet olivat jääneet hen- kisiin juoksuhautoihin, ja ”sota jäi päälle”. Koettiin väsymystä, epätoivoa ja pelkoa tulevasta.²⁰⁸ Metalliliiton kenttämiehet saivat tuntuman tämän sotasukupolven arkeen, johon saattoi kuulua arvaamaton ja väkivaltainenkin käyttäytyminen. Maanalaisuu- desta julkisuuteen tulleet kommunistit tai rintamalta palanneet saattoivat uhkailla sosialidemokraatteja Siperiaan lähettämällä. Liitossa olikin ovi aina lukossa. ”Siinä sai peljätä, ettei saanut kyl- kiinsä, kun siellä maakunnissakin minäkin liikuin”, muisteli Kosti Lindgren.²⁰⁹

Meno työpaikoilla oli joskus kovakouraista. Metalliliiton liit- totoimikunta käsitteli sodan jälkeen useita tapauksia, joissa työn- tekijöiden viha oli purkautunut työnjohtajaan. Hetekan tehtaalla työnjohtaja oli heitetty ulos ja esimerkiksi Tampereen Lokomolla oli työnjohtaja sananmukaisesti kärrätty ulos tehtaalta.²¹⁰ Karskit

207 Reuna 2018 s. 201.

208 Holmila, Mikkonen 2015 s. 102-111.

209 TMT Metalliliiton haastattelusarja 12143 Kosti Lindgren TA.

210 SML ltmk. pöytäkirjat mm. v. 1946 TA.

otteet siirtyivät myös työväenliikkeen sisäiseen suuntataisteluun. Tilanne työpaikoilla oli monesti sekava sekä altis poliittiselle kuohunnalle, kun eri sukupolvet kohtasivat sodasta palaajien ja kotirintamatoissa olleiden sekoittuessa työpaikkojen muutospyörteessä.²¹¹

Liittosihteerinä Liljeström oli jo vuosien ajan kokenut ongelmat, jotka johtuivat piittaamattomuudesta liiton säännöistä, enemmistöpäätöksistä ja korpilakkoilusta. Sodan jälkeinen uusi sukupolvi ei ollut tottunut kurinalaiseen ammattiyhdistystoimintaan, mikä näkyi usein omapäisyytenä. Monissa korpilakoissa näkyi vahva tunnelataus ja rämäpäisyys. Lakkoon lähtemisestä äänestettiin usein murskaluvuin. Niin liittotoimikunta kokonaisuudessaan kuin Liljeström joutuivat tätä järjestöllistä kulttuuria paimentamaan pyrkien ohjaamaan sitä ennakoitavampaan suuntaan. Keskeinen osa näitä pyrkimyksiä oli kouluttaa ja opastaa uutta järjestöväkeä kunnioittamaan vastasyntyntä sopimus-kulttuuria ja työehtosopimuksia. Kyse oli liiton uskottavuudesta työnantajiin päin ja toisaalta liiton sisäisestä kurinalaisuudesta sekä liittojohdon kyvystä hallita omaa jäsenkenttäänsä.

Sotien jälkeen ammattiyhdistysliikkeen on katsottu ottaneen jonkinlaista moraalistakin vastuuta omien jäsenten käyttäytymisestä. Ihanteena oli raitis ja kurinalainen työntekijä, joka käyttäytyi moitteettomasti ja halusi edistää työpaikan tuottavuutta. Erityisesti työmaajuopottelu oli usein keskustelunaiheena ammattiosastoissa.²¹²

Monissa lakoissa oli 1940-luvun loppupuolella palkkakysymysten ohella tai sijasta poliittinen ulottuvuus. Naruja veteli SKP. Kommunistit näyttivät niillä omaa voimaansa ja pyrkivät esiintymään työläisten etujen todellisina ajajina. Kommunistien propagandassa SDP leimattiin työläisistä vieraantuneeksi. Metalliliiton liittosihteeriksi oli valmis turvautumaan riukskoihin otteisiin silloin, kun kommunistit toimivat säännöistä piittaamatta ja lähitivat korpilakkoihin. Peli oli kovaa molemmin puolin eikä sanoja

211 Reuna 2018 s. 277-280.

212 Kivimäki, Hytönen 2015 s. 249-250; Teräs 1995 s. 461.

säästely. Kommunisteja syytettiin työmaaterrorista, kun he painostivat työntekijöitä lakkoliikkeisiin.

Vuonna 1945 lakkoliikkeeltä puuttui vielä SKP:n laajempi poliittinen tuki. Tämä johtui siitä, ettei Neuvostoliitto kannustanut suomalaisia kommunisteja lakkoiluun, minkä lisäksi SKDL:n hallitusvastuu hillitsi lakkohaluja. Vuonna 1946 tilanne muuttui. Kevättä sekä kesää 1946, jolloin Suomessa valmistauduttiin Pariisin rauhanneuvotteluihin, leimasi laaja lakkoliikehdintä ja torikokousten sarja.²¹³

Vallankumouksen askelmerkit

Metallityöväen Liiton ylimääräinen liittokokous heinäkuussa 1945, SAK:n edustajakokouksen siirto toukokuussa 1946 sekä kesäkuun 1946 lakko- ja mielenosoitusliike olivat ne tapahtumat, jotka ratkaisivat ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraattisen enemmistön. Lisäksi ne taittoivat kärjen kommunistien pyrkimyksiltä muodostaa sellainen ”yhteisrintamapolitiikka”, jossa heillä olisi ollut johtava rooli. Näistä ajoista on käytetty myös nimitystä ”vaaran vuodet” ja ”pelon vuodet”. Tutkimuskirjallisuudessa on arvioitu, oliko kommunisteilla tavoitteena käynnistää suoranainen vallankaappaus, mahdollisesti Neuvostoliiton johtaman valvontakomission myötävaikutuksella.²¹⁴

Kesäkuun 1946 mielenosoitusliikehdintään huipentui Risto Reunan mukaan manööveri, jolla kommunistit pyrkivät vieämään Suomen kohti kansandemokratiaa, taktiikkana ”hiipivä vallankumous”.²¹⁵ Eivätkä vaaran paikat loppuneet tähänkään, vaan jälkinäytös koettiin vielä 1948. Jo vuosien 1945-1946 tapahtumat näyttävät taittaneen kärjen SKP:n ajamalta vallankumouksen ja kansandemokratian tieltä. Kommunistien rynnistys ei enää yltänyt kesäkuun 1946 tasolle. Suomeen sodan jälkeen

213 Holmila, Mikkonen 2015 s. 167.

214 Esim. Hyvämäki 1954; Holmila, Mikkonen 2015; Reuna 2018.

215 Reuna 2018 s. 277-280.

Neuvostoliitosta tuodut 300 kommunistiakaan eivät pelastaneet SKP:ta. Suomalaiselle yhteiskunnalle vieras toimintakulttuuri ja toimintatapa kielenkäytöstä lähtien antoivat pikemminkin aseita vastustajien propagandalle ja vahvistivat käsityksiä Moskovan ohjauksesta.²¹⁶

Sotien jälkeisistä vaaran vuosista puhumista on pidetty myös liioitteluna, kuten myös nimitystä ”toinen tasavalta”. On esitetty, ettei vuosiin 1944-1948 liittynyt todella kumouksellista kriisiä eikä Suomi myöskään menettänyt alkuperäistä poliittista järjestelmäänsä, kuten eräät Euroopan muut maat. Rauhansopimus allekirjoitettiin helmikuussa 1947, ja liittoutuneiden valvontakomissio poistui Suomesta syyskuussa. Lopullinen rauha palautti Suomelle sen täyden itsemääräämisoikeuden.²¹⁷

Työnantajia huolestuttivat työväenliikkeessä, myös SDP:ssa käynnissä ollut sosialisointikeskustelu. Vastatoimiin varauduttiin muun muassa Suomen Teollisuusliitossa, joka hankki asiaa koskevaa aineistoa erityisesti Ruotsista. Lisäksi perehdyttiin Englannissa käytyyn keskusteluun ja työväenliikkeen kannanotoihin siellä. Parhaaksi aseeksi katsottiin työväen valistaminen. Outokummun Eero Mäkinen suositteli menemistä työväentaloille. Siihen tarvittiin oma propagandamies. Tuotantokomiteoihin suhtauduttiin epäillen, sillä niiden arveltiin tuovan hiipivän sosialismin. Helpotus olikin suuri, kun kävi ilmi, että niistä tulee lähinnä neuvoa-antavia elimiä. Työnantajat katsoivat olleensa monen paineen alla, kun ammattiyhdistysliike ajoi palkankorotuksia, ja työväenpuolueet pohtivat tuotantolaitosten sosialisointia. Valtiovallan toimesta asetettiin sosialisointikomiteakin. Teollisuusliitolla oli sittemmin tärkeä osuus kommunismin vastaisen propagandan rahoittamisessa. Lentokirjasissa tai muissa julkaisuissa ei kuitenkaan haluttu nostaa esille Teollisuusliiton nimeä, ”se ei ollut eduksi asialle”.²¹⁸

216 Reuna 2018 s. 397; Haataja 1988 s. 142-145, 161.

217 Jussila, Hentilä, Nevakivi 2009 s. 228, 236.

218 Suomen Teollisuusliitto hallitusvk. ptk. 13.3. ja 17.5.1945, hallitus ptk. 12.10. ja 29.11.1945 ELKA.

SAK:n edustajakokous oli määrä pitää touko-kesäkuussa 1946. Sosialidemokraateilla oli aihetta huoleen, sillä jo Metalliliiton liittokokous edellisenä vuotena muistutti kommunistien vahvasta kannatuksesta ay-liikkeessä. SDP:ssä ay-verkosto ei ollut vielä täydessä terässä, mutta ei ollut SKP:ssakaan. Mitään ei saanut jättää sattuman varaan, määriteltiin SKP:ssa.²¹⁹

SAK:n vaalien äänestysprosentti jäi heikoksi, mistä kommunistit hyötyivät. SKP:n arvio tuloksesta oli 160-116 kommunistien hyväksi.²²⁰ Muitakin lukemia on esitetty, esimerkiksi SDP:n puoluesihteerin Unto Varjosen 155-124. Monissa liitoissa kommunistit olivat saaneet kaikki edustajapaikat enemmistövaalissa. Metallityöväen Liitossa paikat jakautuivat kuitenkin 21-18 sosialidemokraattien hyväksi. Kommunistien kannatus liitossa keskityi edelleen suurille teollisuuspaikkakunnille kuten Tampereelle ja Helsinkiin.

Kun sosialidemokraateille oli selvinnyt, että vaalit on hävitty, ryhdyttiin toimiin edustajakokouksen peruuttamiseksi ja siirtämiseksi. Tässä prosessissa Liljeströmillä oli keskeinen osuus yhdessä SAK:n puheenjohtajan Emil Huunosen kanssa.

SDP:n ammattiyhdistysjaostossa oli Veikko Puskalan johdolla kerätty aineistoa vaaleissa ilmenneistä väärinkäytöksistä ja epäselvyyksistä. Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus arvioida niiden totuudenmukaisuutta tai painoarvoa. Metallityöväen Liitossa väärinkäytöksiä ei väitetty olevan. Tämän aineiston varjolla sosialidemokraatit uhkasivat oikeustoimilla, jos kokousta ei peruuteta. SAK:n valtuuston tuli päättää asiasta 26.5. Sitä ennen peruutuksesta sekä vallanjaosta SAK:ssa käytiin neuvotteluja SKP:n ja SDP:n kesken pienemmässä ryhmässä. SKP:n a-jaostolle raportoititiin päivää ennen valtuustoa, että ryhmä oli kokoontunut kerran, mutta tulosta ei ollut syntynyt. Ryhmän neuvottelijoina olivat olleet SKP:sta puoluesihteerin Ville Pessi, a-jaoston Väinö Tattari ja ”ulkopuolisenä” Kusti Kulo, sosialidemokraateista K.A. Fagerholm, SAK:n vt. puheenjohtaja Emil Huunonen ja liitto-

219 SKP a-jaosto ptk. 22.10.1945 KA. Jaostosta käytetään alkuperäislähteissä useita eri nimiä. Jatkossa käytetään aina lähteestä ilmenevää nimeä.

220 Leppänen 1994, s. 182.

sihteeri Liljeström, ts. SDP:n a-jaoston keskeiset henkilöt. Vielä tässä vaiheessa SKP:ssa oltiin ehdottomasti edustajakokouksen siirtämistä vastaan, vaikka siihenkin varauduttiin.²²¹

Kunnaksen mukaan päästiin tuntia ennen SAK:n valtuuston kokousta HTY:n porrastasanteella sopimukseen siitä, että SAK:n edustajakokous siirrettäisiin ja uudet vaalit toimitettaisiin 1947. Sopimuksen tekivät Huunonen, Janne Hakulinen, Liljeström ja Skog, kommunisteista Ville Pessi, Yrjö Murto, Väinö Tattari ja Jaakko Kivi.²²² Janne Hakulinen on esittänyt, että peruutus ratkesi kokouspäivänä SAK:n kokoushuoneessa käydyssä neuvottelussa, jossa Ville Pessi myöntyi edustajakokouksen peruuttamiseen. Pessin motiivina olisi ollut vaaliväärennösjupakasta välttyminen, jos peruutuspäätöksestä sovitaan.²²³ Hakulinen ottaa muistelmassaan itselleen pääroolin, kun hän toteaa saaneensa Pessin pään kääntymään tilanteessa, jossa kokous oli jo hajaantumassa. Peruuttamisen motiiviksi on katsottu myös pelko SAK:n hajoamisesta. Sen mukaan sosialidemokraatit jättäisivät kommunistien haltuun jäävän SAK:n.

Tällä joukolla ratkaistiin lopulta SAK:n edustajakokouksen siirtäminen vuoteen 1947 ja ammattiyhdistysliikkeen pysyminen sosialidemokraattien käsissä. *Sosialidemokraatti* kirjoitti sievistellen, että peruutuspäätös on ollut ”rehdin ammattiyhdistyshengen ja -mielen sanelema”.²²⁴

Huunosen kerrotaan neuvottelussa harhauttaneen kommunisteja väläyttämällä salkkua, jossa väärinkäytöksiä koskevat paperit olivat. Sisältöä ei olisi kuitenkaan näytetty, vaikka kommunistit sitä neuvottelussa vaativat. Reuna toteaa jutun legendaksi.²²⁵ Kommunistit äänestivät toukokuussa SAK:n työvaliokunnassa ja valtuustossa siirtämistä vastaan, mutta alistuivat sos.dem. enemmistön päätökseen. Meteliä ei nostettu. Väinö Tattari yritti jäl-

221 SKP a-jaosto ptk. 18.5. ja 25.5.1946 KA; Leppänen 1994, s.183; SDP a-jaosto ptk:t 1946 TA.

222 Kunnas 1974 s. 299.

223 Hakulinen 1978 s. 135.

224 *SSd* 28.5.1946 ”SAK:n kongressi peruutettu”.

225 Reuna 2018 s. 427.

keenpäin puolustella kohtalokasta ratkaisua hajaannuksen uhalla ja ilmeisesti luottaen menestykseen uusissakin vaaleissa. SKP:n Helsingin piirissä hän käänsi lykkäyksen jopa hyväksi asiaksi. Sillä voitiin kumota taantumuksen väitteet, että kommunistit yrittävät vallata SAK:n.²²⁶ Tattari sai kohtalokkaan ratkaisun synnit niskoilleen siirtopäätöksen tehneen Pessin päästessä kuin koira veräjältä. SAK:n uusissa vaaleissa sosialidemokraatit ottivat selvän enemmistön.

SAK:n edustajakokouksen peruuntuminen ja siirtyminen seuraavaan vuoteen ei vielä lannistanut SKP:n pyrkimyksiä poliittiseen suunnanmuutokseen. Sitä oli pitkin kevättä 1946 viritelty työpaikoilta käsin. Vaatimusten kärkenä oli virkakunnan puhdistaminen taantumukselliseksi katsotuista henkilöistä.

Risto Reunan tulkinnan mukaan kommunistien tie kohti kansandemokratiaa kulki SAK:n kautta. Siitä piti tehdä vallankumouksellinen ammattijärjestö samalla kun sisäisesti eripurainen SDP lamaannutettaisiin apupuolueeksi ja lopulta liitettäväksi SKDL:oon. Reuna kuvaa kommunistien taktiikan toiminnalliseksi vallankumoukseksi, jossa mielenosoituksin ja torikokouksin vähin erin pakotetaan hallitusvalta taipumaan ”uuden demokratian” kannalle.²²⁷ Osa kommunisteista haikaili Suomen liittämistä Neuvostoliittoon. Lauri Haatajan käsityksen mukaan poliittinen kehitys oli kommunisteille ratkaisevaa, eikä ammattiyhdistysliikkeen johdon valtaaminen ollut yhtä tärkeää kuin sosialidemokraateille. Kommunistien johtama hallitusyhteistyö ja Neuvostoliiton tuki hoitaisivat kehityksen kansandemokratiaa kohti.²²⁸ Ammattiyhdistyskommunistit valittivat toki usein, ettei SKP arvostanut riittävästi työtä ammattiyhdistysliikkeessä. Haataja tuntuu sivuuttavan sen ankaran valtataistelun, jota ammatti-liitoissa käytiin sotien jälkeen vuosien ajan.

226 Leppänen 1994, s. 184-186; Reuna 2018 s. 405-407; SKP Helsingin piirijärjestö Ceb. Ptk SKP:n Helsingin ja Uudenmaan piirin puolueosastojen johtokuntien yhteisestä kokouksesta 27.5.1946 KA.

227 Reuna 2018 s. 396-404.

228 Haataja 1993 s. 122.

Kommunistit uskoivat vielä SAK:n kokouksen peruutus päätöksen jälkeen, etteivät mahdollisuudet olleet menetetyt. Pitkin kevättä viritetty lakko- ja mielenosoitusliike huipentui 7.6.1946 pidettyyn mielenosoitukseen, johon osallistui useita tuhansia henkilöitä, mahdollisesti jopa 30 000.²²⁹ Metalliliiton liittotoimikunnassa keskusteltiin edellisenä päivänä suunnitelluista mielenosoituksista. Liittotoimikunnan pöytäkirjaan on vain lyhyesti kirjattu, ettei kokouksia voi pitää työaikana. Muutoin osoitetaan ymmärrystä työntekijöiden esittämille vaatimuksille. Lisäksi päätettiin, ettei liiton kantaa anneta julkisuuteen. SDP:n puoluetoimikunta oli jo tätä ennen tuominnut torikokoukset. Sen kannanotto julkistettiin 4. kesäkuuta. Yleisradion kautta julkilausumaa ei ulos saatu.²³⁰

Metalliliiton liittosihteeri Liljeström, joka ei itse ollut SAK:n työvaliokunnan jäsen, vaati valiokunnan kiireellistä koollekutsumista. Työvaliokunnan sos.dem. ryhmässä hän ilmoitti tilanteen olevan erittäin vaarallisen ja työehtosopimusten vastaisen.²³¹ Puheenjohtaja Rantalan pehmeys kommunistien suuntaan yhtä lailla kuin SAK:n johdon passiivisuus sai huolestuneen Liljeströmin toimimaan. Koviin otteisiin valmis liittosihteeri halusi jo panna pisteen epämääräiselle yhtenäisyyspolitiikalle.

Työvaliokunta kokoontuikin mielenosoitusta edeltävänä päivänä 6.6. ja otti kielteisen kannan siihen osallistumiseen. Työvaliokunta antoi julkisuuteen kannanoton, jonka mukaan SAK ei pidä oikeana, että liikkeen ulkopuolella olevista piireistä ja ohi ammattiyhdistysliikkeen virallisen johdon annetaan kehoituksia ja määräyksiä työnseisausten aloittamiseen. SAK ei hyväksy suunniteltuja äkillisiä työnseisauksia eikä pidä suotavana osallistumista työn aikana toimeenpantuihin kokouksiin tai varsinaiseen työnseisaukseen. Pöytäkirjaa ei tästä kokouksesta ole, mutta kokouksen pitäminen 6.6. todentuu Väinö Tattarin ja K. Lindhol-

229 Leppänen 1994 s. 203; Reuna 2018 s. 448; Holmila, Mikkonen 2015.

230 SML ltmk. ptk. 6.6.1946 TA; SDP ptmk. ptk. 3.6.1946 TA; Ssd 4.6.1946 ”Suomen työväelle”.

231 Lindblom 1981 s. 121; TMT 12512 Lindblom Vaaran vuodet muistelutilaisuudessa 1989 TA.

min vastalauseessa. Sosialidemokraattinen lehdistö ehti julkaista kannanoton mielenosoituspäivän lehdissä.²³²

SAK:n työvaliokunnan kommunistiset jäsenet Tattari ja Lindholm vahvistavat mielenosoitus- ja lakkopäivän poliittiset motiivit vastalauseessaankin. Liikehtiminen on heidän mukaansa tapahtunut fasismiin ja taantumuksellisen virkamiehistön puhdistamiseksi. Työvaliokunnan päätös muodostuu heidän mielestään ”tämän demokraattisen liikkeen vastustamiseksi ja siten taantumuksen ja fasismin tukemiseksi”.²³³

Olavi Lindblomin mukaan ”jossain määrin tapahtumat ja suunnitelmat olivat SAK:n johdolta jääneet huomaamatta”.²³⁴ Kriittisemmin arvioituna voidaan kysyä, oliko SAK:n johto ajan tasalla tai yksinkertaisesti löperösti hyväuskoinen, ja miksi se heräsi vasta työvaliokunnan ulkopuolisesta puuttumisesta. Liljeströmin rivakat otteet työvaliokunnan suuntaan kertovat paremmasta tilannetajusta ja tuntumasta kentällä tapahtuvaan liikehdintään, mutta myös linjaeroista SAK:ssa. Helsingin Ammatillisen Paikallisjärjestön HAP:n työvaliokunnassa sosialidemokratien ja kommunistien yhteistoiminta katkesi pariaksi kuukaudeksi, sillä kommunistit äänestivät yhden äänen enemmistönsä turvin torikokousten ja työnseisausten puolesta.²³⁵

Huomiota herättävää on se, että Metalliliiton liittotoimikunnan kanta tapahtumiin on ainakin pöytäkirjojen valossa lievempi kuin SAK:n kiireellisesti koollekutsutussa työvaliokunnassa. Tämä selittyyneen puheenjohtaja Rantalan myöntövyvyysslinjasta suhteessa kommunisteihin. Metalliliiton Liljeströmillä oli takatassuun hyvä syy vedota myös sotakorvaustoimitusten häiriöttömyyteen.²³⁶

SAK:n työvaliokunnan ottama kielteinen kanta vei terän liikehtimiseltä 7.6., sillä monilla työpaikoilla sosialidemokraattisesti

232 SAK:n työvaliokunnan kannanotto 11.6. 1946 pidetyn kokouksen asiakirjakuussa TA; Ssd 7.6.1946 ”SAK:n kanta työnseisauksiin nähden”.

233 SAK:n tvk. 11.6. asiakirjakuori TA.

234 Lindblom 1981 s. 121.

235 Ssd 7.6.1946 ”Yhteistyö poikki HAP:ssa”.

236 Reuna 2018 s. 443-444.

ajattelevat työntekijät jäivät työpaikoille. Osansa tässä oli myös kommunistien ja kansandemokraattien omalla neuvottomuudella. Selvää suunnitelmaa ei ollut, mitä tehdä mielenosoituksen jälkeen. Myös ”oman miehen”, pääministeri Pekkalan, ja SKP:n johtohahmon, Hertta Kuusisen esiintymiset tuottivat kommunisteille pettymyksen. Pekkala ei tullut joukkojen eteen eduskuntatalosta, eikä Hertta Kuusisella ollut antaa selvää näkyä jatkosta. Pekkala oli puhunut järjestyksen säilyttämiseksi. Leppäsen sanoin: ”SKP:n väkivahvan hiillostamisen ja toiveiden nostatuksen jälkeen massiivinen kokoontuminen todistamaan toiveiden täyttymystä – tuloksena täydellinen mahalasku ja masennus”.²³⁷ Syksyllä SKP:n tilannearvio oli jo muuttunut monimieliseksi. Lakkoihin ei pitänyt yllyttää, mutta ei niiden estämisessäkään saanut mennä liian pitkälle.²³⁸

SAK:n puheenjohtaja Emil Huunonen pörhistyi topakaksi kommunistien offensiivin lässähtaessä. Tulos ei johtunut vain aluksi epäroineesta puheenjohtajasta, vaan hänen takanaan sondeeranneista, Reunan sanoin kylmäpäisistä ja taitavista taustakoordinaattoreista, SAK:n sihteeri Aku Sumusta ja Metalliliiton Liljeströmistä.²³⁹

Pian näiden tapahtumien jälkeen SDP:n ay-jaosto organisoitui uudelleen elokuussa. Fagerholm jatkoi jaoston puheenjohtajana, mutta Huunosen rinnalle toiseksi varapuheenjohtajaksi tuli Liljeström.

SDP:n ay-jaostossa 14.8. käsiteltiin tulevaa SAK:n edustajakousta ja Liljeström sai jaostolta siihen liittyviä tehtäviä. Kommunistien suunnitelmana oli, että SAK:n vaaleissa maa olisi yhtenä vaalipiirinä SAK:n puitteissa. Olavi Lindblom ja Liljeström olivat sillä kannalla, että edullisempaa olisi toimittaa vaali liitoittain. Liljeström saikin tehtäväkseen valmistaa suunnitelman liitoittain tapahtuvasta SAK:n vaalista. Muutoinkin valmistauduttiin, muun muassa perustamalla vuoden 1946 aikana 40 ammatti-

237 Leppänen 1994, s. 208.

238 SKP pol.jaosto ptk. 26.10.1946 KA.

239 Reuna 2018 s. 425.

yhdistysväen sos.dem. yhdistystä.²⁴⁰ Liljeström toimi harmaana eminenssinä, organisaattorina ja neuvottelijana, kun kyse oli sosialidemokraattien asemista ammattiyhdistysliikkeessä. Hänen persoonaansa ei voi olla törmäämättä oli sitten kyse Metalliliiton pitämisessä sosialidemokraattien käsissä 1945, SAK:n edustajakokouksen peruuttamisessa toukokuussa 1946 tai kommunistien liikehännän taltuttamisessa kesäkuussa.

Puoluejohdon jäseneksi

SDP:ssa oli sota-ajan politiikasta ja hallituspolitiikasta erimielisyyttä, mutta puolueen ammattiyhdistysjaostossa kyettiin yhdistämään näkemykset yhteiseen suureen tavoitteeseen, joka oli SAK:n sosialidemokraattisen enemmistön turvaaminen. Vuoden 1946 kesäkuun puoluekokoukseen tultaessa oli puolueoppositi-ossakin jouduttu havahtumaan kommunistien vyörytykseen ja työpaikoilla tapahtuvaan painostukseen. Se hillitsi hieman kommunisteihin kohdistuvaa sympatiaa. Sen sijaan tyytymättömyys puheenjohtaja Hiltuseen kasvoi. Hän oli putoamassa kiistelevien osapuolten väliin.²⁴¹

SDP:n kesäkuun puoluekokous valitsi uudeksi puheenjohtajaksi enemmistölinjan Emil Skogin. Valintaa edelsivät monet neuvottelut enemmistön ja puolueoppositiion välillä. Skog valittiin äänestyksen jälkeen äänin 146-61 eduskunnan puhemiehen K. A. Fagerholmin ollessa vastaehdokkaana. Kun voimasuhteista ei päästy sopimukseen, jättäytyi oppositio kokonaan puoluetoimikunnasta, joka tällöin miehitettiin hieman sekavien vaiheiden jälkeen enemmistölinjan edustajilla. Ehdokasnimet vaihtelivat myös enemmistössä, sillä neuvotteluissa se olisi ollut valmis hyväksymään Fagerholmin puheenjohtajaksi, jos muu nimilistä olisi ollut tyydyttävä.²⁴²

240 SDP ay-jaosto ptk. 14.8.1946 TA; SDP kirjeenvaihtoa 329.5. F 260 TA.

241 Soikkanen 1991 s. 153.

242 SDP puoluekokous 1946 ptk. TA; SDP:n oppositiokysymys. Janne Hakulisen muistio 25.6.1946 TA.

Liljeström valittiin menettelytapavaliokunnan ehdotuksen mukaisesti ensin puoluetoimikunnan varsinaiseksi jäseneksi. Häntä olivat kokoussalissa esittäneet edustajat Lindfors, Toivonen, Ylinen ja Lempi Lehto. Janne Hakulisen johtama kokenut valiokuntaväki kuitenkin sekoili valittavien jäsenten lukumäärissä. Se ei muistanut, että puoluesihteeriksi jo aiemmin valittu Väinö Leskinen on puoluetoimikunnan jäsen. Listalla oli siis liikaa nimiä. Asia käsiteltiin uudelleen, ja Liljeström putosi varajäseneksi. Tyyne Leivo-Larsson jäi puoluetoimikunnan ulkopuolelle. Käytännössä asialla ei ollut juuri merkitystä Liljeströmin myöhempään asemaan, sillä hän osallistui puoluetoimikunnan kokouksiin säännöllisesti valintansa jälkeen.²⁴³

SAK:n ja SDP:n suhteiden kannalta puoluekokous merkitsi uutta aikakautta. Sosialidemokraatit virallistivat juuri tässä kokouksessa yhdyssiteen puolueen johdon ja ammattiyhdistysliikkeen välille.²⁴⁴ Ammattiyhdistysjaostosta tuli varsinainen ammattiyhdistyspolitiikan tekijä. Puoluetoimikunnassa juuri Liljeström edusti ammattiyhdistyssosialidemokratiaa ja tiivistyvää puoluesuhdetta. Hänen lisäksi ammattiyhdistysmiehiä olivat Skog ja Hakulinen.

Hannu Soikkanen tulkitsee tilanteen niin, että puolue pyrki saamaan ammattiyhdistysliikkeen paremmin valvontaansa ja puolueen tueksi.²⁴⁵ Toisaalta tiivistyvä suhde antoi myös ammattiyhdistyssosialidemokraateille paremman vaikutusvallan puolueessa. Tämä personaaliunioni ei tosin myöhemminkään poistanut puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen erimielisyyksiä hinta- ja palkkapolitiikassa. Tässä liitossa ammattiyhdistysväki, myös Liljeström, joutui usein hakemaan ymmärrystä työpaikoilta tulevalle paineelle ja siten palkkavaatimuksille. Puolueessa taas osa katsoi juuri puolueen edustavan paremmin talouspoliittista kokonaisnäkemyistä ja yhteiskunnallista vastuuta. Uusi puolue-

243 Em. ptk TA.

244 Soikkanen 1991 s. 167.

245 Soikkanen 1991 s. 168.

sihteeri Väinö Leskinen hyväksyi ammattiyhdistysedustuksen välttämättömänä pahana toivoen sen jäävän välivaiheeksi.

Puoluekokouksen julkilausumassa määriteltiin puolueen ja ay-liikkeen suhde siten, ettei ammattiyhdistysliikettä saa tehdä minäkään poliittisen ryhmän poliittiseksi taisteluvälineeksi, eikä se saa ottaa poliittisten puolueiden tehtäviä. SDP:n ja SAK:n suhteet muotoutuivat tosiasiaa jo alun alkaen jännitteisiksi ja epäluuloisiksi sen jälkeen, kun ammattiyhdistysliikkeen intressiedustus puoluejohdossa sinetöitiin. Niin kauan kun osapuolia yhdisti kommunismin vastainen taistelu, eivät jännitteet laenneet. Skogilainen puoluenäkemyksensä puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen personaaliunionista ei missään vaiheessa ollut yksimielinen ratkaisu.

SDP:n suuntariidassa myös ammattiyhdistysväki oli jakaantunut. Liljeström, Skog ja Hakulinen olivat tannerilaista puolueenemmistöä. Fagerholmin johtaman opposition keskeisin ay-vaihtaja oli SAK:n puheenjohtaja Emil Huunonen. Hän oli väittänyt, että puoluetoimikunnan kokoonpanoa koskevassa asiassa olisi SAK:ssa ollut yksimielisyys. Liljeström oli todennut Huunosen lähdettyä kokoussalista, ettei SAK:ssa oltu yksimielisiä, sillä hän oli vastaan.²⁴⁶ Rintamalinjan toiselle puolelle olivat liukuneet myös Liljeströmin entiset toverit ja tukijat 1930-luvulta Helsingin Ammattiyhdistysväen Sos.dem. yhdistyksestä HASY:sta: Kunnantyöntekijöiden Juho Kivistö ja Lasi- ja Posliinityöväen liiton puheenjohtaja Otto Turunen.

Puoluetoimikunnassa Liljeström edusti oppositioon nähden maltillista linjaa, eikä hän kannattanut voimatoimia. Puolueoppositiolle jäi yhä vähemmän tilaa, kun välit kommunisteihin kiristyivät. Vuoteen 1947 tultaessa oppositio alkoi vähitellen siirtyä lähelle enemmistöä.²⁴⁷ SDP:n vuoden 1946 puoluekokouksesta tuli yksi niistä tapahtumista, jotka lopullisesti nostivat Liljeströmin valtakunnan politiikan tekijäksi. Puoluetoimikunta

246 TMT 12512 Matti Lepistö. Vaaran vuodet muistelutilaisuus 1989 TA.

247 Soikkanen 1991 s. 176.

tarjosi ikkunan valtiolliseen politiikkaan koko sen laajuudessa ja tasoiitti tietä Metalliliiton johtoon.

Kommunisteille SDP:n kesäkuun puoluekokous oli suuri pettymys, sillä yhtenäisyyslinjan sosialidemokraatit, joihin SKP oli pannut toivonsa, jäivät alakynteen. SDP:n solutuksesta tai taivuttamisesta SKDL:n syliin ei voinut olla enää puhuttakaan, vaikka toiveita SDP:n kurssin kääntämisestä vielä eläteltiin. SDP:n kokous pidettiin jännittyneissä tunnelmissa. Sen aikana kiersivät huhut kommunistien kaavailemista vangitsemisista. Pelot kommunistivallasta, uhkailu ja kiristys vain sisuunnuttivat vastarintaa. Vallankumouksen ovi sulkeutui, kuten Reuna tutkimuksensa toteaa.²⁴⁸

Mikä oli se vastaverkosto, joka vuosina 1945-1946 patosi kommunistien hiipivän vallankumousmanööverin, jonka alustana käytettiin ammattiyhdistysliikettä? Risto Reuna hakee kehitykselle juuret 1930-luvun HAP:n piirissä ja erityisesti Metalliliitossa syntyneestä työpaikkayhdysmiesverkostosta ja sen jatkona toimineesta sota-ajan metallijuntasta. Se käsitti puolustusvoimien ja VTL:n alaisena yhdysverkostona toimineet järjestäjät ja Metalliliiton luottamusmiesedustajat tehdasaseveljineen, jotka osallistuivat sota-ajan mieliala-, propaganda- ja palkkavalvontaan. Reuna antaa tälle verkostolle ratkaisevan osan työpaikkavastarinnassa, joka sulki kommunistien vaaliman ja käynnistämän kansandemokratian tien. Liljeström oli SDP:n ammattiyhdistysjaoston toiminnaksi jalostuneen verkoston ydintoimijoita yhdessä Puskalan, Skogin ja Varma Kosto Turusen kanssa.²⁴⁹

Kesäkuun puoluekokouksen jälkeen suunta SDP:ssä terävöityi, puolustuksesta siirryttiin hyökkäykseen. SDP lanseerasi linjakseen ”taistelevan sosialidemokratian”, jossa kärki oli suunnattu kommunisteihin. Elokuussa 1946 SDP:n puoluetuomikunta hyväksyi järjestösihteeri Veikko Puskalan esittämän suunnitelman kampanjasta, joka lopullisesti käänsi SDP:n alakulon itseluottamukseksi ja aloitteelliseksi. Kampanjan tunnuslause ”Jo

248 Reuna 2018 s. 469-473.

249 Emt. s. 257.

riittää hinnankorotukset, valhelupaukset, mielipideterrori, pakodemokratia” pureutui nopeasti kansalaisten tietoisuuteen. Yhtäkkiä koko maa oli maaliskuussa 1947 peitetty näyttävillä julisteilla ja lisäksi tulivat lentolehtiset ja sos.dem. lehdistön kirjoittelu. Veli-Pekka Leppäsen mukaan ”kommunistit tulivat täysin ällikällä lyödyksi”. Kampanja puri hyvin, ja ”SKP sai kerralla monta sangollista itseaiheutettua likaa ja lokaa. SKP oli paniikkia lähenevässä tilassa”.²⁵⁰

Sosialidemokraatit olivat aivan uudella tarmolla käymässä vaalitaistelua SAK:n hallinnasta. Vaikutusta vahvisti se, että puolue kävi vaalitaisteluun melko yhtenäisenä, sillä myös puolueoppositio kampanjoi SAK:n suunnasta samoilla linjoilla kuin enemmistö. Liljeström oli vaalien edellä huolissaan ja piti erityisesti virkamiesten mukaan saamista SAK:oon tärkeänä. Hänen näkemyksensä oli, että ilman virkamiehiä SAK saatetaan menettää kommunisteille. Siksi heidän palkkavaatimuksiaankin piti katsoa myönteisesti. Hänet ja Viljo Kuukkanen pantiin neuvottelemaan yhteistyöstä Virkamiesliiton kanssa.²⁵¹

SAK:n vaalien äänestysaktiivisuus nousi tuntuvasti edellisiin vaaleihin verraten ja siitä hyötyivät sosialidemokraatit. Kommunistit hävisivät monissa sellaisissa liitoissa, joissa he olivat edellisellä kerralla menestyneet. Metalliliitossa muutos ei ollut suuri, mutta sosialidemokraatit kasvattivat enemmistöään hieman.²⁵²

250 Leppänen 1994 s. 259-261.

251 SDP ptmk. ptk. 21.1.1947 TA.

252 Leppänen 1994 s. 279.

V Puheenjohtaja ja ministeri

Valdemar Liljeströmin nousu Metalliliiton puheenjohtajaksi ei ollut suoraviivainen ja liiton puheenjohtajuudesta oli kilpailua etenkin Yrjö Rantalan ja Emil Skogin välillä. Metalliliiton puheenjohtaja Rantalan ja sihteeri Liljeströmin näkemykset olivat aika ajoin ristiriidassa. Edvin Salosen mukaan heidän välillään oli kiivaitakin yhteenottoja. Salonen katsoo Rantalan olleen vielä välittömästi sodan jälkeen Eero A. Wuoren mies, Liljeströmin taas SDP:n puoluetoimikunnan linjalla. Kiistat eivät ilmeisesti olleet jyrkkiä, sillä Rantala tuki Liljeströmiä, kun toisena ehdokkaana puheenjohtajan tehtävien väliaikaiseksi hoitajaksi oli Skog. Vielä talvella 1945 liittotoimikunnan enemmistö oli Skogin kannalla. Vastaavanlainen tilanne oli syntynyt jo syksyllä 1943, jolloin Rantala oli esittänyt Liljeströmiä liiton toiseksi ehdokkaaksi SAK:n työvaliokuntaan. Valituksi tuli silloinkin Skog.²⁵³

Kokeneen liittosihteerin asema oli vahva. Sitä vahvistivat hänen näyttönsä SDP:n ay-jaostossa, Metalliliiton pitämisessä sosialidemokraateilla, sekä valinta SDP:n puoluetoimikuntaan kesällä 1946. Skogin väistyminen puoluepolitiikan saralle ja Posti- ja Lennätinlaitokseen sinetöivät sen, ettei Liljeströmille ollut varteenotettavaa kilpailijaa, kun puheenjohtaja Rantala jätti paikkansa huhtikuussa 1947 siirtyäkseen Valmetin palvelukseen.

Liljeström valittiin Metallityöväen Liiton puheenjohtajaksi liiton valtuuston kokouksessa 9.4.1947. Kokouksesta ei ole säilynyt pöytäkirjaa, eikä käydystä puheenjohtajakeskustelusta ole tietoa. Valinta oli ilmeisesti yksimielinen, ja julkisuudessa se ohitettiin melko vähin äänin. SKDL:n Vapaa Sanakaan ei valintaa uutisesaan kommentoinut. Tällöin oli vain noin puoli vuotta aikaa lii-

253 Kunnas 1974, s. 263; SML ltmk. ptk. 15.2.1945 TA; SKP Edvin Salosen kok 5. Muistelmat 1977 s. 143 KA; SML ltmk. ptk. 25.10.1943 TA.

ton varsinaiseen liittokokoukseen, jossa puheenjohtajakin tultai-
siin valitsemaan seuraavalle kaudelle.²⁵⁴

Mitään kuherruskuukausia ei vietetty, sillä tuore puheenjoh-
taja sai heti selvitettäväkseen SAK:n edustajakokousta edeltävän
lakkoaalton. Liljeström tuskaili, että ”useilla paikkakunnilla kuo-
huu ja korpilakkoja näyttää syntyvän”. Lakkoja oli muun muassa
Porissa, Vaasassa, Lahdessa ja Turussa.²⁵⁵

Liittojohto sai jälleen muistuttaa osastoja työehtosopimusten
ja sääntöjen noudattamisesta. Kesällä kapinoivat putkialan työn-
tekijät, jotka vastoin liittojohdon kantaa puuhasivat sisäistä ala-
kohtaista organisoitumista liitossa. Lakot eivät olleet vain palk-
kaliikkeitä, sillä niillä koetettiin pohjustaa liiton valtasuhteiden
muutosta. Kommunistien strategia oli muuttunut. Liikehtiminen
siirrettiin toreilta ammattiyhdistysliikkeen sisälle.²⁵⁶ Kesän eri-
koisuudeksi ja valopilkuksi tuli Norjan metalliliiton toimittama
1 300 kilon sillilähetys jaettavaksi elintarvikepulan vaivaamalle
jäsenistölle.

Uuden puheenjohtajan alkutaival ei ollut vain korpilakoilla
kyllästetty. Jo kuukausi valinnan jälkeen Liljeström sai yhdessä
liittosihteri Uljas Mäkisen kanssa niskoilleen kommunistien
syytöksen SAK:n vaaliohjeiden ”törkeästä rikkomisesta”. Lilje-
strömin ja Mäkisen väitettiin kahden kesken avanneen SAK:n
edustajakokousvaalien kaikki äänestysliput, jotka olivat tulleet
liiton toimistoon. Äänestystietoja olisi sitten käytetty äänestä-
jien värväämiseen ja äänen keskittämiseen sosialidemokraattien
ehdokkaille. Liljeström kiisti syytökset, ja sosialidemokraatit lei-
masivat ne provokaatioksi. Tulehtuneesta ilmapiiristä kertoivat
myös sosialidemokraattien syytökset SKP:n solutustyöstä Metal-

254 Kunnas 1974 s. 262; Ssd 10.4.1947, ”Suomen Metallityöväen Liiton liitto-
valtuusto”; *Vapaa Sana* 10.4.1947, ”Ellei elintaso nouse on palkkoja koro-
tettava”.

255 SML ltmk. ptk. 22.5. ja 29.5.1947 TA.

256 Haataja 1993 s. 92.

lilitossa. Sosialidemokraatin mukaan siinä kunnostautui liiton kommunistinen valistussihteeri Väinö Laitinen.²⁵⁷

Kesäkuussa 15.-19.6.1947 pidetty SAK:n edustajakokous sine-töi järjestön jäämisen sosialidemokraattien haltuun, ja samalla ratkesi koko ammattiyhdistysliikkeen suunta pitkälle tulevaisuuteen. Liljeström valittiin kokouksessa SAK:n työvaliokunnan jäseneksi. Paikka lankesi kuin itsestään, sillä työvaliokunnassa hän edusti SAK:n selvästi suurinta jäsenliittoa, jonka jäsenmäärä oli noin 50 000. Vain kolmessa jäsenliitossa oli yli 20 000 jäsentä. Paikasta aukesi jälleen uusi näköala koko ammattiyhdistyskentän ytimessä.

SAK:n puheenjohtajaksi valittiin Liljeströmin tukema Emil Huunonen sos.dem. enemmistöryhmän äänin 160-128 kommunistien Väinö Tattarin ollessa vastaehdokkaana. Huunosen ehdokkuus ratkesi jo marraskuun alussa 1945 SDP:n ammattiyhdistysjaoston kokoontuessa Espilän kabinettiin. Liljeström oli jo tällöin kantansa jumittanut. Siinä kummitteli taustalla vanha eripura Crichton-Vulcanin lakosta ja SAK:n silloisen johdon liiasta myöntyväisyydestä kommunisteihin päin.

Niinpä Liljeström kannatti paikalle Emil Huunosta. Muurarien liitosta SAK:oon kohonnut Erkki Härmä ei tullut kysymykseen. Härmää pidettiin ikuisena hoipertelijana. Liljeströmin mielestä Härmä olisi ajoissa siirrettävä pois SAK:sta, mutta riittävän arvovaltaiseen paikkaan.²⁵⁸ SDP:n A-jaostossa oli ennen SAK:n edustajakokousta käyty valmistavaa keskustelua eri poliittisten ryhmien roolista ammattiyhdistysliikkeen sisällä. Liljeström asennoitui asiaan taktisesti, jotta liian näkyvä politikoiminen ei pelästytä omia kannattajia. Hänen mielestään asia kannatti ottaa esille edustajakokouksessa, mutta edustajakokousvaalien aikana

257 *Vapaa Sana* 7.5.1947, ”SAK:n vaaliohjeita rikottu törkeästi”; *Ssd* 8.5.1947, ”Kommunistit turvautuvat hermostuksissaan törkeään vaaliprovokaatioon”; *Ssd* 6.3.1947, ”Yhä uusia paljastuksia kommunistisen puoluejuntan solutustyöstä ammattiyhdistysliikkeessä”.

258 SDP A-jaosto ptk. 2.11.1945 TA.

*Metalliliiton sosiaali-
demokraattien
lentolehtinen vuo-
delta 1947 muistutti
kommunistien
vaarasta ja korpila-
koista. TA*

”ei ole syytä levereerata, koska meikäläisissä on paljon, jotka eivät hyväksy jaostotoimintaa”.²⁵⁹

Kamppailu vallasta oli Metalliliitossa kovaa ennen liiton joulukuun 1947 liittokokousta. Tilanne ei suinkaan ollut juuri rauhoittunut, vaikka takana oli jo SAK:n edustajakokous, jossa sosialidemokraatit olivat varmistaneet enemmistönsä. Palkkapolitiikasta oli syntynyt erimielisyys jo ennen SAK:n kokousta, kun SKDL asettui kannattamaan palkkasäännöstelystä luopumista kokonaan. Syytökset ammattiyhdistysliikkeen hajottamisesta sinkoivat puolin ja toisin eikä sanoja taaskaan säästetty. Kova kamppailu heikensi osaltaan jäsenten luottamusta ammattiyhdistysliikkeen, mikä näkyi Metalliliitossa jäsenmäärän laskuna. Se verotti etenkin kommunistien hallitsemia suuria ammattiosastoja ja sen

²⁵⁹ SDP A-jaosto ptk. 14.4.1947 TA.

myötä mahdollisuuksia saada edustajia liittokokoukseen. Osansa jäsenkehityksessä oli myös kohonneilla jäsenmaksuilla.²⁶⁰

Liljeström, liittosihteeri Mäkinen ja valtuuston puheenjohtaja Laitio kävivät kommunistien kanssa neuvottelut tulevista voimasuhteista liiton hallinnossa. Kommunistit uhkasivat asettaa liittokokouksen laillisuuden kyseenalaiseksi, ellei sopimukseen päästä. Vaatimuksesta kuitenkin vetäydyttiin, kun vaalivirheet todettiin vähäisiksi ja niitä oli myös kommunistienemmistöissä ammattiosastoissa. Kommunistien itsekritiikissä tuskailtiin omien toimitsijoiden ”salaliittomaista kainostelua”, kun kommunistit kutsuttiin ryhmäkokouksiin kuiskutteleamalla. Sosialidemokraatit sentään tekivät sen avoimesti kokoussalissa kuuluttamalla. SKP:ssa jouduttiin toteamaan omien kokousedustajien heikkous sosialidemokraatteihin verrattuna.²⁶¹

Huolimatta värikkästä vaalitaistelusta päästiin ryhmien välisissä neuvotteluissa yksimielisyyteen liiton johdon valinnasta. Puolueen ja ay-liikkeen suhteiden kannalta näyttää erikoiselta välinäytökseltä Skogin halu ottaa asia esille SDP:n puoluetoimikunnassa. Puoluetoimikunnassa päätettiin, että liiton puheenjohtajan ja sihteerin paikat pysytetään ennallaan.²⁶² Liljeströmin aseman huomioon ottaen tällainen varmistus ja asiaan puuttuminen näyttää hätävarjelun liioittelulta. Tällöin tiedettiin jo, että sosialidemokraateilla on selvä enemmistö tulevassa liittokokouksessa.

Liljeström valittiin yksimielisesti liiton 1. puheenjohtajaksi, ja 2. puheenjohtajaksi samoin kommunistien Jaakko Kivi. Yksimielisesti valittiin myös liittotoimikunta, johon tuli edelleen sosialidemokraattinen enemmistö luvuin 6-4. Liiton poliittisia voimasuhteita heijasti muutoin äänestys julkilausumasta, jossa tuomittiin korpilakot ja niiden yhteydessä töihin jääneiden työntekijöiden uhkailu ja solvaaminen. Enemmistöryhmä ajoi julkilausuman läpi äänin 186-116. Julkilausuma oli ”taistelevan sosialidemokratian” Jo riittää -hengen mukainen.

260 Kunnas 1974 s. 301-311; Bergholm 2005.

261 SKP ay-jaosto. He. Metallityöväen liitto. Metallityöväen liiton edustajakokous 14-15.12.-47. KA.

262 SDP ptmk. ptk. 21.11.1947 TA.

Metallityöväen Liitto päätti liittokokouksessaan palauttaa jäsensuhteensa Kansainväliseen Metallityöväen Liittoon KML:oon, jonka Kööpenhaminan kongressiin Liljeström oli osallistunut kutsuvieraana muutama kuukausi aiemmin. Lopullinen päätös tehtiin valtuustossa toukokuussa 1948. Liljeströmistä tuli KML:n keskuustoimikunnan pitkäaikainen jäsen, mikä antoi hänelle luontevat mahdollisuudet laajentaa yhteydenpitoa pohjoismaiden ulkopuolisiin, läntisiin ammattiyhdistysliikkeisiin.

Skogin mukaan puheenjohtaja Liljeström oli kommunisteihin päin sihteerä Liljeströmiä sovittelevampi. 1940-luvun lopun ja 1950-luvun tapahtumien valossa Skogin näkemykseen ei juuri voi yhtyä. Toisaalta olosuhteet olivat puheenjohtajakaudella täysin toiset. Puheenjohtajavaihdos merkitsi kyllä muutosta, mutta pikemminkin kovan sosialidemokraattisen taistelulinjan vahvistumista.²⁶³

Skog saattaa muistella lähinnä 1950-luvun loppua, jolloin Liljeströmin katsotaan hieman pehmenneen kommunistien suuntaan. Vähemmistöryhmän asema oli vakiinnutettu sotien jälkeisen sovintopolitiikan mukaisesti. Tätä ennen sosialidemokraatit olivat hallinneet liittojohtoa suvereenisti. Liljeströmin toimintamalli näyttää ainakin aluksi olleen vähemmistöryhmän vaikutusvallan selvä rajaaminen ja kommunistien oman verkoston eräänlainen koteloiminen. Erikoislaatuinen osoitus tästä on Liljeströmin oma kuvaus liiton toimintarakenteesta ja viestitysketjuista.

Liittovaltuustossa 1948 käydyssä keskustelussa hän kuvasi liiton kirjeenvaihdon menevän poliittisten mielipidesuuntausten mukaisesti, jolloin esimerkiksi kommunistien hallitseman Tampereen osaston kirjelmöinti liitolle siirtyy kommunistien Jaakko Kivelle. Tämä saattoi joskus johtaa asioiden jumittumiseen. Liljeström sanoikin: ”Hyvä on jos tästä päästään irti, mutta pystyttekö te toverit vähemmistön puolella antamaan vakuutuksen siitä, että jos minä menen osastoon tai kirjoitan sinne, että siellä luotetaan minun sanaani yhtä paljon kuin Kiven”. Kun kokoussalista huurettiin, ”kyllä luotetaan”, vastasi Liljeström: ”Ei ole perää. Eräässä Tampereen tapauksessa siellä sanottiin, että siellä ei Liljeström

263 Kunnas 1974 s. 263; Koivisto 1987 s. 185.

nauti luottamusta. Minä uskallan väittää, että jos mennään osasto 7:ään tai 49:ään, niin sanon minä mitä tahansa, siellä sanotaan: Ne ovat Liljeströmin juttuja, ei niistä tiedä, paras kysyä Kiveltä.”²⁶⁴

Liljeström ei halunnut peitellä tosiasioita, mutta siitä huolimatta kuvaus on hätkähdyttävän avomielinen kaikessa karuudessaan. Voiko sen selvemmin sanoa, ettei hän luottanut vähemmistöryhmään, eikä uskonut heidän luottavan häneen. Sisäisesti linnoitettu Metalliliitto toimi siten, että sos.dem. enemmistö päätti, eikä antanut ratkaisevaa vaikutusvaltaa vähemmistöryhmälle. Liljeström oli ilmeisesti vuosien kokemuksella päätynyt siihen, ettei todellista luottamusta ryhmien välille voinut syntyä. Korpilakot ja sääntöjen vastaiset menettelyt olivat syöneet luottamuksen.

Poliittisluontoisesta eripurasta huolimatta voitiin monissa käytännöllisissä työehtokysymyksissä saavuttaa aitoa yhteisymmärrystä. Vaikeiden neuvottelujen jälkeen syntyneet vuosien 1948 ja 1949 työehtosopimukset hyväksyttiin liiton hallintoelimissä yksimielisesti. Selitys lienee muun muassa siinä, että liiton johtavat kommunistit Jaakko Kivi ja Edvin Salonen edustivat työehtoasioissa usein käytännöllistä reformismia ja näkivät mahdollisuuksien rajat. Sotakorvaustoimitukset taas hillitsivät työtaisteluhaluja. Liljeström ja sos.dem. enemmistöryhmä antoivat vähemmistöryhmän johtaville toimitsijoille myös itsenäisiä työehtovastuita varsinkin paikallisissa ja yrityskohtaisissa sopimuksissa sekä työriidoissa. Tämä ehkä sitoi heitä lähemmäksi enemmistölinjan työehtopolitiikkaa. Veli-Pekka Leppänen toteaa, etteivät kommunistien eturivin ay-toimitsijat kuten Kivi ja Salonen olleet liian myöntyväisinä SKP:n suosiossa.²⁶⁵

264 SML valtuusto ptk. 30.5.1948 TA.

265 Leppänen 1994 s. 711-712.

Palkkasäännöstelyä ja korpilakkoja

Yleinen hinta- ja palkkasäännöstely jäi voimaan pitkäksi aikaa vielä sodan jälkeen vuoteen 1950 asti. Palkkasäännöstely kavensi tuntuvasti työmarkkinajärjestöjen valtaa sopia palkoista. Se toi valtiovallan kolmanneksi pyöräksi päättämään niistä.

Säännöstelystä huolimatta hintojen, palkkojen ja maatalouden tulojen välillä oli jatkuva kilpajuoksu. Sitä ryyditti työmarkkina-osapuolten, valtiovallan ja maataloustuottajien keskinäinen epäluottamus, jota Tapio Bergholm nimittää Suomen työmarkkinamallin ytimeksi tänä aikana. Inflaatio ryöstäytyi irti vuonna 1945, ja syynä pidettiin suuria palkankorotuksia. Palkkavaatimuksia vauhditti poliittinen valtataistelu ay-liikkeessä.²⁶⁶ Niille antoi pontta myös sodan jälkeen vallinnut hyvä työllisyystilanne.²⁶⁷ Monista hyödykkeistä oli pulaa. Virallisen säätelyjärjestelmän ulkopuolelle syntyivät laajat mustan pörssin markkinat.

Palkkasäännöstelypäätöksiä valvottiin tarkkaan, ja Metalliliitonkin sai niitä koskevia huomautuksia niin hinta- ja palkkanuostolta kuin SAK:lta. Tyytymättömyydestä huolimatta liiton liittotoimikunta ohjeisti omaa organisaatioonsa noudattamaan palkkasäännöstelyn edellyttämiä linjauksia.²⁶⁸

Vuoden 1944 lopulla solmittu ensimmäinen Metalliliiton vähimmäispalkkasopimus oli esimerkki kekseliäisyydestä palkkasäännöstelyn oloissa. Bergholm pitää sopimuksen urakkapalkkaratkaisua kauaskantoisena, koska siinä ei ollut urakkapalkkoille ylärajaa. Se mahdollisti palkkaliukumat myös palkkasäännöstelyn oloissa.²⁶⁹

SAK ja Metalliliitto vaativat moneen otteeseen täyden kompensaation toteuttamista hintojen noususta. Tämä periaate tuli uuteen palkkasäännöstelypäätökseen tammikuussa 1945. Se ei kuitenkaan rauhoittanut työmarkkinoita, vaan kovat palkkavaa-

266 Kuusterä, Tarkka 2012 s. 12-13; Bergholm 2005 s.18.

267 Vrt. esim. SML toimintakertomukset 1945 ja 1946 TA.

268 SML ltkm. ptk. 1.4.1943 ja ylim. liittokokous 29.-31.7.1945 ptk.TA; SML ltmk. ptk. 13.9.1945 TA.

269 Bergholm 2005 s. 37.

timukset jatkuivat. Metalliliiton liittotoimikunta joutui jatkuvasti kieltämään uhkavaatimuslupien antamisen palkkaliikkeille, jolloin osa niistä purkautui korpilakoiksi. Palkkasäännöstelypäätös uusittiin kesäkuussa 1945, minkä myötä palkkojen indeksisidonaisuudesta luovuttiin. Siinä määriteltiin ensi kertaa ohjepalkat, jolloin syntyi uusi palkkanormisto. Työmarkkinajärjestöjen sopimukset todettiin ensisijaisiksi keinoksi vakiinnuttaa palkat. Palkkaerot kaventuivat, ja naisten palkat lähenivät pysyvästi miesten palkkoja.²⁷⁰

Maataloustuotteiden hinnankorotusten kompensoimiseksi SAK ryhtyi ajamaan veronalennuksia palkansaajille. Siitä tuli kuitenkin kitkerä riita, sillä kommunistit kampittivat sosialidemokraatteja vielä kovemmilla veronalennusesityksillään. Asia mutkistui myös maan hallituksessa, mikä sai SAK:n työvaliokunnan 4.3.1947 valmistelemaan kahden tunnin yleislakon eduskunnan painostamiseksi. SAK onnistuikin ajamaan tuntuvat veronalennukset palkkatuloihin. Niillä haluttiin tukea vakautuslinjaa ja estää suurten työtaistelujen puhkeaminen. Kommunisteille tappio oli selvä, ja se vaikutti todennäköisesti myös SAK:n edustajakokouksen vaalitulokseen keväällä 1947. SAK:ssa alkoi Bergholmin mukaan pitkä epäluottamuksen aika.²⁷¹

Ammattiliittojen tuki palkkasäännöstelylle ohjasi paikallisia toimijoita myös sivuuttamaan liittonsa.²⁷² Kaikki ajan palkkaliikkeet eivät olleet poliittisia, vaan osalla oli puhtaasti toimeentuloon ja tulonjakotaisteluun liittyvä perusteensa. Palkkakurin ja työrauhan valvonnan saivat omakohtaisesti kokea niin Liljeström kuin puheenjohtaja Rantalakin, kun valtioneuvoston ministerivaliokunta kehotti heitä kesällä 1945 matkustamaan Poriin ja lopettamaan sikäläisen metallitehtaan lakon. Lakko päättyi ja palkat nousivat, mutta liittotoimikunnassa ministereiden menettelyä paheksuttiin.²⁷³

270 Emt. s. 41,49, 53.

271 Bergholm 2005 s. 108-110.

272 Emt. s. 57.

273 SML ltmk. ptk. 7.6.1945 TA.

Liljeström ymmärsi palkkasäännöstelyn ongelmat, mutta vaati myös ehdotonta liiton sääntöjen noudattamista. Tämä ei estänyt häntä hakemasta luovia ratkaisuja, jos palkkasäännöstelystä oli löydettävissä palkankorotuksen mentävä aukko. Palkkasäännöstely jätti monissa tapauksissa tulkinnanvaraa. Ratkaisuista käytäviin neuvotteluihin hän osallistui niin työnantajien kuin pääministerin luona, ministerivaliokunnassa ja palkkaneuvostossa.

Vuoden 1947 jo valmiiksi neuvoteltu työehtosopimus oli palkkasäännöstelyelimille ongelmallinen. Siinä laskettiin urakkapalkat ja urakkahyvitykset kokonaispalkoista eikä ohjepalkoista. Pohjaluku oli 15 prosenttia korkeampi kuin palkkasäännöstelypäättös edellytti. Hinta- ja palkkaneuvosto alisti sopimuksen hyväksynnän valtioneuvostolle, joka hyväksyi sen Maalaisliiton ministereiden vastustaessa sitä. Sopimus toi uutuutena sairausajan palkan. Metalliliiton työehtosopimuksen on katsottu toimineen palkkasulun murtajana ja palkkasäännöstelyn repeämisenä.²⁷⁴

Palkkasäännöstely oli liitolle kaksiteräinen miekka. Järjestövoiman kasvu puolsi palkanmuodostuksen siirtämistä järjestöjen kesken sovittavaksi. Metalliliitossa oli kuitenkin aihetta pelätä, että se taas murtaisi padot kovilta palkankorotusvaatimuksilta, joita oli odotettavissa kommunistien hallitsemilta työpaikoilta. Toisaalta voitiin liian vähäisistä palkankorotuksista aina syyllistää kitsas valtiovalta, jolloin liitto pääsisi kuin koira veräjästä.

Talvella 1947 palkkasäännöstelyn poliittiset ongelmat kärjistyivät, sillä SKP ja SKDL ryhtyivät kannattamaan palkkasäännöstelystä luopumista. Liljeström oli huolissaan siitä, että sosialidemokraatit jäävät tässä altavastaajiksi juuri SAK:n edustajakokouksen alla: ”Jos me kieltäydymme omaksumasta SKDL:n palkkojen vapauttamisesitystä, jäämme kuin nallit kalliolle.” ”Väkeä on sen jälkeen helppo valistaa kommunisteille suosiolliseksi.” Haasteeseen oli vastattava omalla esityksellä, joka merkitsi palkkasäännöstelyn muuttamista ja palkankorotuksia. Liljeströmin linjaus

274 Bergholm 2005 s. 129-130; Bergholm 1998 s. 217; Paavonen 1988 s. 148.

hyväksyttiin SAK:n työvaliokunnassa, mutta SDP:n puoluetoimikunnassa hän jäi vähemmistöön Skogin ja Hakulisen tukiessa häntä. SKP:n ay-vaikuttajat tulivat keväällä SAK:n työvaliokunnan sos.dem. enemmistön linjoille. Toukokuun palkkasäännöstelypäätös toi yleisen palkankorotuksen, mutta sen profiili ei Liljeströmiä tyydyttänyt.²⁷⁵

Liljeströmin ajama linja ei saanut vastakaikua. Muut liitot pitivät sitä liikaa kotiin päin vetämisenä. Kesäkuun alussa hän sanaili SAK:n valtuustossa palkkasäännöstelyä koskevasta julkilausumasta ja halusi siihen merkinnän, jossa olisi tunnustettu Metalliliiton joidenkin työntekijäryhmien jääneen palkkakuoppaan. Se pitäisi sitten huomioida palkkasäännöstelyn soveltamisessa. Kun eri mieltä oleva Janne Hakulinen kommentoi puhetta kesken kaiken, tokaisi Liljeström: ”Ole hiljaa, minulla on puheenvuoro, puhu sinä sen jälkeen.” Hakulinen provosoituikin jatkamaan, että tällä pelillä kaikki muutkin pyytävät lisää. Liljeström vastasi hyväksi ystäväksi kutsumalleen Hakuliselle kysymällä: ”Millä sinä hoidat sen jutun. Et millään. Asia on näin.” Liljeströmin mielestä valtioneuvoston palkkasäännöstelypäätös merkitsee ”koko sen aikaisemman työn tuhoamista aivan täydellisesti”, jolla on pyritty tasoittamaan eri työntekijäryhmien palkat oikeaan suhteeseen.²⁷⁶

Pian SAK:n valtuuston jälkeen Liljeström oli Metallin valtuustossa valmis puolustamaan palkkasäännöstelypäätöksessä pysymistä. Hän varoitti ajamasta palkkasäännöstelypäätöksen kumoamista omin päin. Jos sille tielle mennään, se pitäisi tehdä yhteisymmärryksessä SAK:n työvaliokunnan kanssa, ”etemme lyö tässä suhteessa päätämme seinään”. Virhe tehtiin siinä, ettei aikanaan ollut jatkettu indeksisidonnaisen työehtosopimuksen kehittämistä.²⁷⁷

SAK:n työvaliokunnan sos.dem. enemmistö oli vielä syksyllä 1947 palkkasäännöstelyssä pysymisen kannalla eikä halunnut sitoa siitä luopumista mihinkään tarkkaan ajankohtaan. Syys-

275 SDP ptmk. ptk. 17.5.1947 TA.

276 SAK valtuusto ptk. 1.6.1947 TA.

277 SML valtuusto ptk. 8.6.1947 TA.

kuussa SAK oli jälleen valmis uhkaamaan yleislakolla, ellei hallitus onnistu ratkaisemaan palkkakysymystä. Liljeström oli mukana neuvottelemassa ratkaisua hallituksen kanssa, joka syntyi lopulta 26.9. Palkkasäännöstely jäi voimaan.²⁷⁸

Kommunistien halu viedä tavoitteita yleislakkoakin pitemmälle lisäsi työnantajien ja hallituksen valmiutta suhtautua myönteisesti SAK:n esityksiin. Työnantajat olivat pyrkineet vastaamaan palkkapaineisiin erityisellä perhepalkkamallilla. Siinä työntekijälle maksettaisiin lasta kohden lapsilisää, jonka kustannuksia työnantajat olisivat voineet periä erityisestä rahastosta. SAK:ssa Liljeström epäili mallin tuovan ongelmia niille perhehuoltajille, joilla oli useita lapsia. Monet lapsiperheet jäivät mallin ulkopuolelle. SAK asettiikin sille kannalla, ettei lapsilisä saisi olla sidottu työsuhteeseen. Perhepalkkamalli, jossa valtioneuvosto velvoitti työnantajat maksamaan lasta kohden 500 markan lapsilisän, jäi lyhytaikaiseksi ratkaisuksi. Sen korvasi jo seuraavana vuotena SAK:n kiirehtimä ja eduskunnan hyväksymä lapsilisälaki, joka toi merkittävän sosiaalipoliittisen etuuden kaikille lapsiperheille.²⁷⁹

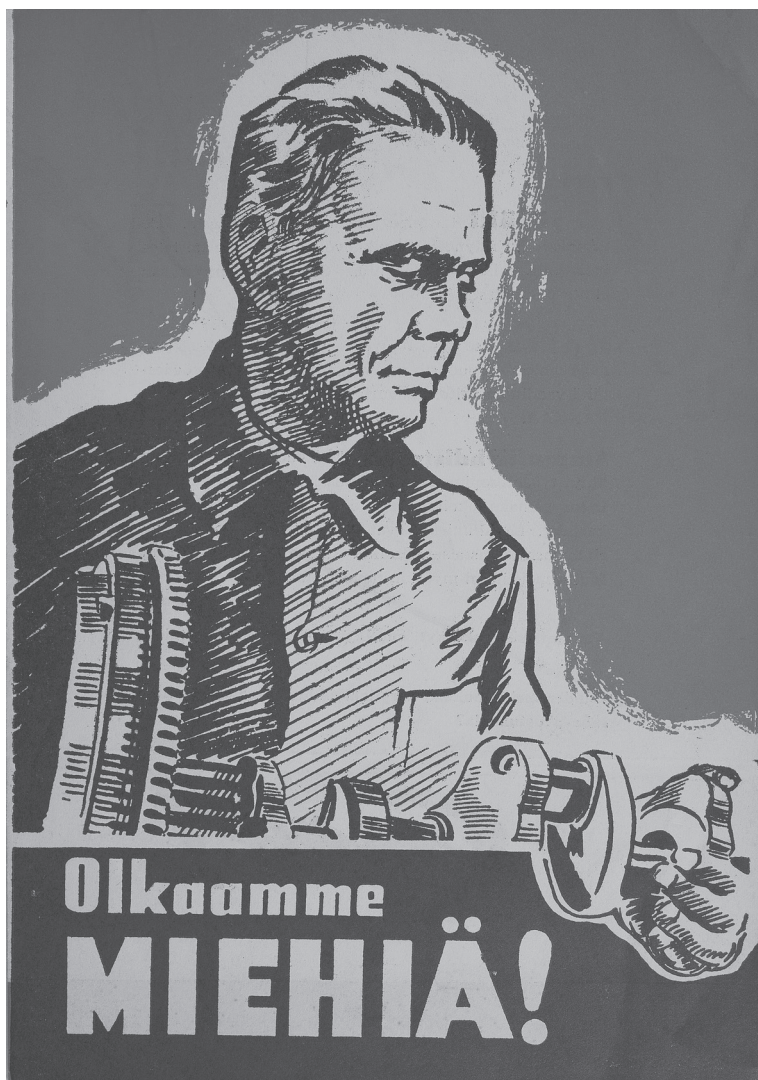
SAK:n yleislakkouhka aiheutti SDP:n puoluetoimikunnassa railon ammattiyhdistyssosialidemokraattien ja ”puoluesosialidemokraattien” välille. Liljeström oli puoltanut lakkouhkaa, jotta palkkarintama pitäisi, eikä tilannetta pelattaisi korpilakoilla kommunistien pussiin. Sitä hän ei tiennyt, että samaan aikaan SKDL:n A-jaostossa valiteltiin ammattiyhdistystyön suuria puutteita ja heikkouksia. Se päätettiininkin organisoida uudelleen. Metalliliiton kommunisteja Jaakko Kiveä ja Edvin Salosta ei jaoston työvaliokuntaan kelpuutettu.²⁸⁰

Liljeström oli jo kesällä varoittanut hallituksen saamattomuudesta ja liian lepsusta asenteesta Maalaisliiton edunvalvontaan: ”Menepä sitten noskelaisena puhumaan työrauhan säilymisestä joukoille, jotka huomioidaan näin huonosti”. Hän ennusti lak-

278 SAK tvk. ptk. 30.8., 11.9., 20.9., 24.9. ja 26.9.1947 TA.

279 Bergholm 2005 s. 159, 177-183; Perttula 2017 s.158-163.

280 SKDL A- jaosto ptk. 7.8.1947 KA.

Kommunisteja vastaan suunnattu lentolehtinen vuodelta 1948 vetosi liiton miehiseen järjestökulttuuriin. Sen mukaan työehtosopimusten kunnioittamiseksi vaaditaan "miehen selkärankaa". TA.

koja, ”ja sanonkin tämän tiedoksi”, ja varoitti puoluetoimikuntaa. Hänen mukaansa käymistila on myös noskelaisten keskuudessa. Palkkasäännöstelypäättöksestä oli hänen mielestään syytä pitää kiinni, mutta se on uusittava. Tästä tuli myös puoluetoimikunnan kanta, mutta puoluesihteerin Leskinen ja puoluetoimikunnan Unto Varjonen arvostelivat SAK:n uhkailua. Varjosen mielestä se oli jo ”hysterian tulos”. Leskinen taas ironisoi, että ”olisi kai päätettävä eriävän mielipiteen lähettämisestä ammattiyhdistysjaostolle”.²⁸¹

Puoluetoimikunnassa törmäsivät erilaisesta sosiaalisesta kokemusmaailmasta tulleet henkilöt, ja eripurassa voi jo nähdä siemeniä tulevaan puoluehajaannukseen. Leskisen ja Varjosen kaltaiset aseveli- ja maisterisocialistit saattoivat katsoa työmarkkinoita etäämmältä, ehkä teoreettisemmin omasta talouspolitiikan viitekehksestään käsin. Liljeströmin kaltaisille ammattiyhdistysliedemokraateille oli ominaista se, että työpaikoilta tuleva paine ja poliittinen valtataistelu kommunistien kanssa olivat kaiken aikaa ”iholla”, ja se vaati myös puhdasta laskelmointia ja taktikointia. Aina ei voitu mennä ”ohjekirjan” tai parhaimman vaihtoehdon mukaan. Inflaation vastaisista toimista ja vakauttamisesta syntyi pitkäaikainen näkemysero. Ammattiyhdistystoimitsijoilla oli epäluuloja myös SDP:n kenttätöimsijoita kohtaan. Puoluetoimitsijoilla ei aina ollut kokemusta etulinjassa olemisesta, eikä siten ymmärrystä työpaikoilla käytävästä taistelusta kommunistien kanssa. Kuitenkin heitä yhdisti jyrkkä asenne korpilakkoihin ja tiukkuus kommunisteihin päin.

Metalliala oli sotavuosina ollut palkkajohtaja ja yksi parhaiten palkatuista aloista. Sodan jälkeen useita aikapalkalla tehtyjä töitä muutettiin muodollisesti urakkatöiksi, jotta voitiin maksaa palkkasäännöstelypäättösten ylittäviä palkkoja. ”Mustan palkkauksen” muoto oli työnantajain ja työntekijöiden yhteisestä hiljaisesta sopimuksesta varsin yleinen ilmiö.²⁸² Liiton solmimat työehtosopimukset suosivat urakkatöitä ja edellyttivät työnantajilta töiden tarjoamista ensisijaisesti urakkana.

281 SDP ptmk. ptk. 3.6., 24.7. ja 22.9.1947 TA.

282 Puukari 1953 s. 126.

Metalliteollisuus oli myös erikoisasemassa sotakorvaustuo-
tannon vuoksi. Sitä ei pitänyt häiritä, se oli erikoistapaus, mutta
Sotakorvausteollisuuden valtuuskunnan hinnoittelu loi paineita
muuallekin. Myös SKP suhtautui palkkaliikkeisiin maltillisesti,
jos kyse oli sotakorvaustuotannosta. Valvontakomissio oli muis-
tuttanut sotakorvausten hoitamisesta ajallaan, eikä halunnut
työrauhaa siinä häiritävänä. Sotakorvaustoimitukset olivat myös
hyvä syy sille, että valtiovalta antoi metalliteollisuuden työ-
markkinaosapuolille mahdollisuuden luovia niin pitkälle kuin
mahdollista. Omanlaista luovimista harrasti Wärtsilän Wilhelm
Wahlforss, joka ajoi sotakorvausajan pidentämistä sillä perus-
teella, että se parantaisi työnantajien lakkokestävyyttä.²⁸³

Fagerholmin vähemmistöhallituksen ministeri

Vuosi 1948 toi Suomeen politiikan suunnanmuutoksen. Sen taus-
talla oli niin kansainväliseen kehitykseen liittyviä tekijöitä kuin
kotimaan politiikan uudet tuulet. Pariisin rauhansopimus oli sol-
mittu, ja Neuvostoliiton johtama liittoutuneiden Valvontakomis-
sio oli poistunut maasta. Poliitiikan arjen sähköisti Neuvostoliiton
johtajalta Stalinilta Suomelle tullut kutsu ystävyys-, yhteistyö- ja
avunantosopimusta (YYA) koskeviin neuvotteluihin. Samaan
aikaan kommunistit ottivat vallan Tsekkoslovakiassa. Se hälytti
länsivallat, ja herätti Suomessa huolen mahdollisesta joutumi-
sesta Tsekkoslovakian ja kansandemokratian tielle. Ennen vuo-
den päättymistä tälle poliittiselle uhkakuvalle oli kuitenkin tehty
loppu.²⁸⁴

SDP suhtautui aluksi torjuvasti sotilassopimukseen Neuvos-
toliiton kanssa. Myös Liljeström oli puoluetoimikunnassa sitä
vastaan, mutta hän kannatti neuvotteluihin ryhtymistä kuten
muutkin.²⁸⁵ Mitään aktiivista roolia hänellä ei asiassa ollut. Sopi-

283 Bergholm 2005 s. 65, 83; Leppänen 1994 s. 122, 219, 298; Nevakivi 1995 s.
280; STK hallitus ptk. 14.1.1948 ELKA.

284 Jussila, Hentilä, Nevakivi 2009 s. 241.

285 Soikkanen 1991 s. 236; SDP ptmk. ptk. 4.3.1948 TA.

muksesta ei kuitenkaan tullut samanlaista kuin Suomelle alun perin tarjottu Romanian ja Unkarin malli. Huhut ja pelot kommunistien vallankaappauksesta saivat vauhtia huhtikuussa 1948, jolloin sopimusta käsiteltiin eduskunnassa. SDP:n lehdessä julkaistiin 25.4. vallankaappausjuttu, ja kommunistinen sisäministeri Leino taas varoitti armeijan johtoa kaappausuhasta ”oikealta”. Asevarikkojen vartiointia tehostettiin, presidentin linnan edustalle lähetettiin tykkiveneet ja Hyrylään siirrettiin panssarivau- nuin ja tykein varustettu osasto. Helsingin poliisi sai käskyn olla hälytystilassa.

SDP:n toimitsijoilla oli toimivat suhteet poliisipäällystään, ja niiden välityksellä tiedot kulkivat molempiin suuntiin. Varotoi- miin ryhdyttiin yhteistuumin. SDP:n puoluetoimistokin tyhjen- nettiin 26.-27.4. välisen kaappausyön varalta, ja sinne jäi vahtiin vain päätoimittaja Niilo Teerimäki. Puolueen työpaikkaverkos- ton yhdysmiehet olivat hälytysvalmiudessa siirtymään kaduille. SKP:n arveltiin jälleen toimivan työpaikkojen ja ammattiliittojen kautta.²⁸⁶

Mitään konkreettista kaappaussuunnitelmaa ei tuolloin pys- tynyt esittämään. Lauri Haataja katsoo oikeistokaappauksesta puhumisen merkinneen samaa asiaa kuin kommunistien vallan- kaappausuhka. Puheet oikeistokaappauksen uhasta vain vahvis- tivat viranomaisten, oikeiston ja sosialidemokraattien käsitystä kommunistien kaappauksen mahdollisuudesta.²⁸⁷ Sisäministeri Leino menetti kommunistien oman luottamuksen puhdistustoi- mien heikon etenemisen vuoksi. Hänen ministeritiensä katkesi siihen, että hän luovutti omin päin 20 henkilöä vangittavaksi ja neuvostoliittolaisille luovutettavaksi, mistä eduskunta antoi hänelle epäluottamuslauseen. Tapahtumista seurasi SKP:n virit- tämä lakkoliikehdintä Leinon puolesta.

Työmarkkinalevottomuuksilla pohjustettiin kesän eduskunta- vaaleja. Niiden pelossa ja vakauttamisrauhan saamiseksi ainakin lähiviikoiksi tapasivat Liljeström, Aku Sumu ja Janne Hakulinen

286 Reuna 2018 s. 483, 485, 488; Kuukkanen 2015 s. 195.

287 Haataja 1988 s. 235.

presidentti Paasikiven kesäkuussa. Paasikivi oli samalla kannalla ja lupasi puhua pääministeri Pekkialle vakauttamisrauhan turvaamiseksi.²⁸⁸ Kansainvälisen politiikan jännitystila kiristyi edelleen juuri ennen eduskuntavaaleja, kun Neuvostoliitto aloitti Berliinin saarron. Yksi toisensa jälkeen Itä-Euroopan maat olivat joutuneet Neuvostoliiton toimin kommunistien hallintaan. SKDL koki vaalitappion heinäkuun 1948 eduskuntavaaleissa. Kansandemokraattien edustajapaikat vähenivät neljänneksellä heidän ääniosuutensa jäätyä 20 prosenttiin, kun taas sosialidemokraatit ottivat vaalivoiton noin 26 prosentin kannatuksella.²⁸⁹

Johtavat työnantajat näyttävät pitäneen vallankaappausuhkaa todellisena. Sen on katsottu vaikuttaneen työmarkkinatoimintaan siten, että työnantajaliitot pyrkivät välttämään suuria konflikteja, jotka voisivat häiritä sotakorvausteollisuutta ja johtaa tilanteeseen, jossa SAK menettäisi otteensa, eivätkä viranomaiset kykenisi turvaamaan yhteiskuntarauhaa.²⁹⁰ SDP:n linjana oli taltuttaa työpaikkojen korpilakkoaalto kehottamalla sosialidemokraattisesti ajattelevia työntekijöitä pysymään työpaikoilla. Kaappaushuhujen käyttö toimi tässä hyvänä apuna. Leino-lakot vain pistivät lisää vettä huhumyllyyn. Leino-lakkojen piirissä oli 41 Metalliteollisuuden Työnantajaliiton jäsenyritystä, vajaa 8 000 työntekijää. Kommunistien mukaan lakkolaisten kokonaismäärä oli yli 100 000.²⁹¹ Sosialidemokraattien a-jaoston kaitsema työpaikkaverkosto kykeni kampeamaan lakkoaalton tarpeeksi kapeaan uomaan, eikä sillä horjutettu Metalliliiton johtoa.

SDP:n puoluetoimikunta kävi useita hallituspolitiikan mahdollisia koalitioita ja taktisia kuvioita koskevia keskusteluja ennen eduskuntavaaleja ja jo vuoden 1947 aikana, mutta Liljeström osallistui niihin valikoiden ja niukasti. Hallitustaktikointi ei näyttänyt häntä suuresti puhuttavan ja hallituskysymystä hän tarkasteli ensisijaisesti työmarkkinoiden näkökulmasta. Hänen mielestään

288 Paasikiven päiväkirjat 1985. 1. osa 1944-1956, s. 626-627.

289 Jussila, Hentilä, Nevakivi 2009 s. 241-246.

290 Mansner 1984 s. 106.

291 Soikkanen 1991 s. 240-241; Puukari 1953 s.114; SMT toim.kertomus 1948 ELKA; Bergholm 2005 s. 196.

hallituksen johtoon ei pitänyt panna ammattiyhdistysliikkeen lähellä olevaa, koska tällainen henkilö joutuisi hankalaan paikkaan pahenevan työttömyyden vuoksi. Vielä keväällä 1947 hän piti ajatusta sosialidemokraattisesta pääministeristä hankalana, koska se antaisi kommunisteille mahdollisuuden vetää välistä. Hän ei asettunut kuitenkaan vastustamaan enemmistön kantaa keväällä, vaan katsoi, että Fagerholmille voisi antaa mahdollisuuden yrittää hallituksen muodostamista. Mauno Pekkalan hallitukseen ja sen sosialidemokraattisiin ministereihin Liljeström oli ollut tyytymätön ja ihmetellyt, miksi kommunistiselle sisäministeri Leinolle annettiin niin vapaat kädet toimia. Maalaisliiton kovaan, maataloustuottajia suosivaan edunvalvontaan päin hän vaati tiukempaa otetta.²⁹²

Vuoden 1948 eduskuntavaalien jälkeen käydyt hallitusneuvottelut johtivat pian siihen, ettei entisellä hallituspohjalla voitu enää jatkaa. Kommunistit vaativat itselleen keskeisiä avainpaikkoja hallituksessa, mihin sosialidemokraatit eivät suostuneet. Emil Skog selosti tehtyä hallitusratkaisua Helsingin Työväentalolla. Skogin mukaan kommunistien vaatimus kauppa- ja teollisuusministerin paikasta oli torjuttu siksi, että se avaisi vaikutusväylän valtion metallitehtaisiin ja niiden työntekijäkuntaan, joka taas kuuluu Metalliliittoon. Jos taas tästä saataisiin kommunistien iskujoukko, niin Metalliliiton kävisi ”ohraisesti”, ja pian oltaisiin kaappaamassa koko SAK:ta.²⁹³ Näin kulki Skogin päättelyketju. SKDL:n ministeriehdokas tehtävään oli Yrjö Enne.

Hallituksen muodostajan tehtävä tuli K. A. Fagerholmille. Hänen sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksensa syntyyn Liljeströmillä oli osuutensa. Vaikka oli aikaisemmin kannattanut SDP:n ja Maalaisliiton hallitusta, hän muutti kantansa ja asettui SDP:n puoluetoimikunnassa puoltamaan yksinomaan sosialidemokraateista muodostettavaa hallitusta. Ammattiyhdistysjohtajat eivät olleet asiasta yksimielisiä, sillä esimerkiksi SAK:n puheen-

292 SDP ptk. ptk. 24.1., 17.4., 6.5., 3.6., 20.12.1947 ja 14.7., 27.7.1948.

293 Veikko Puskalan arkisto. Puskala rll 6, 179 pdf. Emil Skogin puhe H:gin Sos.-dem. Kunnallisjärjestön tiedoitustilaisuudessa Työväentalon juhlasalissa 30.7.1948 klo 19. TA.

johtaja Huunonen oli Fagerholmin vähemmistöhallitukseen nähden kielteinen. Hallitusneuvottelujen aikana lomalla ollut Unto Varjonen purki kritiikkinsä syyskuun puolueuuevostossa. Hänen mielestään vähemmistöhallituksen muodostamisessa oli turhaan kiirehditty. Kitkerät terveiset tulivat myös Lohjan kalkkikaivoksella rattijuopumusrangaistusta kärsivältä puoluesihteeriltä Leskeltä: ”Täytyy sanoa kuin se entinen uskova, että Herra auta minua kestäämään tämän kaiken”.²⁹⁴

Sekä SAK:n työvaliokunnassa että Metallityöväen Liiton liittotoimikunnassa yritettiin vähemmistöryhmän toimesta saada aikaan kannanotto hallituskysymykseen ennen hallituksen muodostamista. Suomen Merimies-Unioni ja Kuljetustyöväen liitto kirjelmöivät asiasta ja varoittivat työväenpuolueitten edustuksen supistamisesta tai hallituspolitiikan suunnan muutoksesta. Varoitukseen sisältyi myös uhkaus, jonka mukaan ”taantumuksellisen suuntauksen estämiseksi tullaan viipymättä ryhtymään kaikkiin käytettävissä oleviin järjestöllisiin voimakeinoin”. SAK:ssa asia pantiin pöydälle, mutta keskustelussa väläytettiin jo kuritoimia liitoille. Metalliliitossa Liljeström ihmetteli liittojen uhkailua ja muistutti hallituksen muodostamisen kuuluvan presidentille ja eduskunnalle. SAK voi kyllä lausua asiasta toivomuksen työväenpuolueille. Liittotoimikunta katsoi, ettei asia anna aiheutta toimenpiteisiin.²⁹⁵

Presidentti Paasikivi nimitti 29.7. K.A. Fagerholmin johtaman sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen, jonka ainoa ei-sosialidemokraatti oli ulkoministeri Carl Enckell. Liljeströmistä tuli ensimmäinen sosiaaliministeri. Hallituksen nimitys aiheutti heti voimakkaan ryöpytyksen kommunistien ja kansandemokraattien taholla.

Fagerholmin hallitus oli kommunisteille shokki. Tästä alkoi kommunistien oppositiokausi, joka kesti 18 vuotta. Sitä ei kukaan osannut ennustaa tuolloin. SKP:n tuomio tuli pian. Fagerholmin hallitusta syytettiin länsi- ja oikeistosuuntauksen vauhdittajaksi

294 SDP ptmk. ptk. 28.7.1948; SDP puolueuuevosto ptk. 12.9.1948 TA; Lehtinen 2002 s. 154.

295 SAK tvk. ptk. 20.7. ja 27.7.1948 TA; SML ltmk. ptk. 27.7.1948 TA.

ennen kuin se oli mitään ehtinyt tehdäkään. Kommunistien mielestä hallituksen tarkoituksena on ”avata tie taantumukselliseen sisäpolitiikkaan ja neuvostovastaiseen ulkopolitiikkaan”. Pian onnistuttiin yllyttämään myös neuvostolehdistö mukaan kampanjaan.

Äärivasemmiston katkera pettymys näkyi sen lehdistön kirjoittelussa, jossa ei onnistuttu välttämään ministereiden henkilöihinkään kohdistuvia solvauksia. Myös Liljeström sai niistä osansa. Liljeströmin, Skogin, Lepistön ja Raatikaisen nimitykset leimattiin naurettaviksi, miehet kehnoksi nolliksi. Liljeströmin syntilistalle pistettiin myös se, että Metallityöväen Liitolle ei hänen mukaansa kuulunut ottaa kantaa ystävyys- ja avunantosopimukseen Neuvostoliiton kanssa. Liiton kommunistit, Jaakko Kivi etunenässä, leimasivat Liljeströmin ja sos.dem. enemmistön Neuvosto-Venäjän vihollisiksi.²⁹⁶ Tämäkin syytös kopioitiin *Työkansan Sanomista* neuvostoliittolaisen lehden *Novoje Vremjan* palstoille ja Moskovan radioon.²⁹⁷ Muut ministerit saivat eriasteisia syytöksiä äärioikeistolaisuudesta tai natsimyönteisyydestä ja veljeilystä ohranan kanssa. Otsikot olivat railakkaita: ”Turmiollisen seikkailuroolin uusimista valmistellaan tannerilais-, asevelisuojeluskunta- ja AKS-ministerien avulla.”²⁹⁸ 2000-luvulla kirjoittelulla olisi jo paukuteltu käräjäsaliin ovia.

Kommunistien ja kansandemokraattien jyrkässä arvostelussa purkautui kova pettymys syrjään jäämisestä, eikä siinä ehkä ymmärretty, että sillä olisi seurauksensa. Fagerholm, joka oli aikaisemmin suhtautunut maltillisesti vasemmistoyhteistyöhön, suivaantui perusteellisesti ja piti hallitukseen kohdistunutta kampanjaa räikeänä ja maanpetoksellisena. *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsija Jahvetti otti arvostelun tyynesti: ”Antaa soida vaan, kyllä täällä nahka kestää.”²⁹⁹

296 SML ltmk. ptk. 12.3.1948 TA.

297 *Työkansan Sanomat* 1.8. ja 19.8.1948.

298 Leppänen 1994 s. 449; *Vapaa Sana* 30.7., 1.8. ja 20.8.1948.

299 Fagerholm 1977 s. 241-242; *Ssd* 31.7.1948 Jahvetti: ”Jauhot suussa”.

Vuonna 1948 nimitetty Fagerholmin sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus otti käyttöön kovat otteet kommunistien vaikutuksen suitsimiseksi. Edessä keskellä presidentti Paasikivi ja hänen takanaan sosiaaliministeri Liljeström. Kuva: Finlandia kuva.

Kampanjan seuraukset näkyivät myöhemmin myös Metalliliitossa ja Liljeströmin toiminnassa. Omien antama tuki oli Liljeströmille rohkaisevaa. Vastaanottaessaan ministerinä eri työpaikkojen lähetystä hän kertoi olevansa iloinen, että ”vanhat taistelutoverit” ovat tulleet häntä tervehtimään. Hän ilmoitti luotta-

vansa siihen, että ne, joiden kanssa hän on taisteluja työpaikoilla ja kentällä käynyt, ovat tukena omilleen.³⁰⁰

Uusi hallitus koettiin sensaatioksi ennen muuta siksi, ettei siinä ollut yhtään ääriivasemmistolaista. Lännessä sitä pidettiin takeena sille, ettei Suomi enää ollut kansandemokratian tiellä. Yhdysvalloissa Suomi päätettiin asettaa vientiasioissa Itä-Euroopan maita parempaan asemaan. Myöhemmin dollarilainat menivät kuitenkin puunjalostusteollisuuden hyväksi, eivätkä metalliteollisuudelle, jonka vienti suuntautui Neuvostoliittoon. Lännen näkökulmasta Suomen länsikytköksiä oli tehokkainta ja myös poliittisesti vaivattominta vahvistaa metsäteollisuuden kautta. Markku Kuusman mukaan avoin tuki sotakorvauksia ja myöhemmin idän kauppaa palvelleelle metalli-, kone- ja laivanrakennusteollisuudelle olisi herättänyt lännen haukat, jotka vahtivat muutoinkin epäluuloisina suomalaisten idäntoimituksia.³⁰¹

Liljeström oli jo aiemmin kiitellyt amerikkalaisia siitä, että Suomessa on tarvikkeita ja näin ollen kyetään hoitamaan sotakorvausvelvoitteet. ”Ilman dollarilainoja me emme olisi siihen kyenneet”, oli hänen viestinsä liittonsa valtuustolle.³⁰²

Fagerholmin hallituksen aikana aluksi hyvin toimineet kauppasuhteet Neuvostoliittoon jumiutuivat. Vasta hallituksen vaihdos maaliskuussa 1950 sai kauppaneuvottelut uudelleen käyntiin. Presidentti Paasikiven johdolla pyrittiin suojaamaan kauppapoliittista suuntautumista länteen. Paasikiven kauppapoliittinen ”länsilinja” tarkoitti pyrkimystä suhtautua kauppapoliittisiin kysymyksiin puhtaasti taloudellisina, epäpoliittisina asioina. Läntiset kauppakumppanit olivat sodan jälkeen edelleen vientiteollisuuden päämarkkina-alue. Ulkosuhteiden sektoreiden mäsijärjestys oli kuitenkin muuttunut. Kauppapoliittisia ratkaisuja ryhdyttiin tarkastelemaan myös siltä kannalta, miten ne vaikutti-

300 Ssd 3.8.1948 ”Työrauhaa uudelle hallitukselle toivotti eilen eri työpaikkojen luottamusmiesten lähetystö”.

301 Jussila, Hentilä, Nevakivi 2009 s. 246-247; Paavonen 1998; Kuisma 1997 s. 29.

302 SML valtuusto ptk. 30.5.1948 TA.

vat kylmän sodan kahtia jakautuneessa maailmassa ja erityisesti, miten Neuvostoliitto niihin suhtautui.³⁰³

Presidentti Paasikivi oli lujasti hallituksen takana, kun se ryhtyi puhdistamaan kommunisteja ja heidän liittolaisiaan yhteiskunnan avainpaikoilta. Hallitusta tuki pitkään Kokoomuskin, jossa pelättiin sen kaatumisen tuovan tilalle vielä pahempaa, maalaisliittolais-kommunistisen hallituksen. Paasikivi katsoi, ettei Moskova määrää, ketkä tulevat valtioneuvoston jäseniksi. Ensi töikseen hallitus ryhtyi valmistelemaan kommunistien miehittämän Valtiollisen poliisin, Valpon lakkauttamista. Lakiesitys tuotiin jo syksyllä eduskuntaan, jossa se hyväksyttiin niin, että Valpo lakkasi olemasta jo vuoden 1949 alusta lukien. Koko Valpon henkilöstö sanottiin irti, ja maahan perustettiin uusi turvallisuuspoliisi, Suojelupoliisi. SKP:n ja Moskovan protestit eivät auttaneet. Kovia protesteja kommunisteissa herätti myös sotasyyllisinä tuomittujen vapauttaminen, johon hallitus ryhtyi heti syksyllä. T.M. Kivimäki, Väinö Tanner ja Edwin Linkomies pääsivät vankilasta.³⁰⁴

Valtioneuvoston jäsenyydestä huolimatta Liljeström halusi pitää Metallityöväen Liiton ohjaket tiukasti käsissään. Hän ilmoitti hoitavansa puheenjohtajan tehtävänsä ja käyvänsä toimistossa päivittäin, mutta jostakin oli luovuttava. Ne tehtävät, joita hän ei ehtinyt hoitaa siirrettiin luotetulle liittosihteerille Uljas Mäkiselle. Ministeripestin aikana Mäkinen sijaisti häntä myös SAK:n työvaliokunnassa ja Sotevan valtuuskunnassa. Koko ministerikautensa, noin seitsemän kuukauden ajan, Liljeström johti kaikkia Metalliliiton liittotoimikunnan kokouksia sekä metalliteollisuuden vaikeita työehtosopimusneuvotteluja.

Kun Liljeström tuli sosiaaliministeriksi, hänelle huomautettiin siitä, että hän teki ministeriöstä Metalliliiton toimiston ja hoiti sieltä käsin liiton asioita ja allekirjoitti papereita. Fagerholm huomautti tästä ja suorastaan kielsi toimimisen liiton asioissa

303 Aunesluoma 2011, s. 81, 88-89.

304 Jussila, Hentilä, Nevakivi 2009 s. 248-249, Vares 2008 s. 113; Uola 2013 s. 348.

ministerinä oloaikana. ”Vallu vähän närkästyi minulle kun ei saanut tehdä töitä”, Fagerholm muisteli.³⁰⁵

Kommunistit masinoivat pian lakkoliikkeen hallitusta vastaan. Kansalaisille koetettiin osoittaa, ettei maata voisi hallita ilman heitä. Lakossa oltiin muun muassa varikoilla, satamissa ja sähköalalla. Liljeström oli huolissaan erityisesti varikkolakosta, joka voisi levitä muihin konepajoihin, jos vaatimuksiin suostutaan. Kuljetusalan lakkouhkaukseen nähden hän suositteli pantavaksi kovan kovaa vastaan. Jo muutama viikko hallituksen nimittämisen jälkeen alkoi lakko Arabian posliinitehtaalla. SAK totesi sen korpilakoksi ja julisti työmaan avoimeksi. Myös ministeri Liljeströmiltä lakkolaiset saivat kehotuksen palata takaisin töihin. Kun lakkovahdit estivät työntekijöiden tulon tehtaalle, lähetti sisäministeri Simonen paikalle ratsupoliisit. Poliisin ja lakkolaisten yhteenotosta tuli henkilövahinkoja, ja Simonen sai lakkolaisten taltuttamisesta liikanimekseen Sapeli-Simonen. Lakon myötä moni työntekijä menetti työpaikkansa, ja ”kommunistilinnakkeena” Arabian tehdas heikkeni merkittävästi. Lakon loppuminen oli voitto sosialidemokraateille, Paasikivelle ja Fagerholmille. Kommunistien piiriin laskeutui raskas hiljaisuus, Leppänen kuvaa.³⁰⁶

Arabian lakko koski Liljeströmiä myös henkilökohtaisesti, kun hän joutui sosiaaliministerinä puolustamaan hallituksen toimia eduskunnassa. Kommunistit kysyivät, onko hallitus tietoinen, ettei lakkoa ole yritetty hoitaa oikeudenmukaiseen ratkaisuun, vaan on lähetetty poliisivoimat suojelemaan työnantajien pyrkimyksiä. Liljeström muistutti, ettei ammattiliitto ollut antanut lakkolupaa ja että työntekijät olivat toimineet työsopimuslain vastaisesti estäessään uhkaamalla toisia työntekijöitä tekemästä

305 *Ahjo* 37/1975, 22.10.1975.

306 Leppänen 1994 s. 581-582, 592; *Ssd* 25.9.1948 ”Lakko Arabiassa maanantaista alkaen”, *Ssd* 3.10.1948 ”Korpilakot”, *Ssd* 19.10.1948 ”Arabian korpilakko luhistumassa”; Paavonen 1988 s. 179; K. A. Fagerholmin kok. iltakoulu 3.11.1948, Muistio hallituksen, sos.dem. puoluetoimikunnan ja SAK:n työvaliokunnan sos.dem. ryhmän neuvottelutilaisuudesta 17.8.1948 TA.

työtä. Lakkovapautta hallitus on aina valmis suojelemaan, eivätkä poliisivoimat ole valtuuksiaan ylittäneet, hän vastasi.³⁰⁷

Metalliliitossa käytiin pitkä keskustelu korpilakoista syyskuussa.³⁰⁸ Liljeström katsoi pyrkineensä tasoittamaan erimielisyyksiä, mutta kentältä tulevat paineet vaativat nyt asiaan puuttumista. Vähemmistöryhmän Jaakko Kivi kielsi sen, että he olisivat järjestäneet lakkoja. Hän ei peitellyt myötätuntoaan lakkolaisiin. Liljeström ei tätä niellyt: ”Kyllä me täällä tiedämme, että näitä lakkoja on järjestetty ja senkin me tiedämme, että on sanottu, että lakkoja pitää järjestää ja järjestää nosket keulaan tuuppaamaan asiaa eteenpäin”. Asia hautautui työehtoneuvottelujen ja ministeritehtävien ruuhkaan, mutta keskustelu ennakoi jo välien kiristymistä.

SDP:n syysjuhlassa Messuhallissa puhuessaan Liljeström roimi kommunisteja korpilakoista, työmaaterrorismista ja jopa 150 prosentin palkankorotusvaatimuksista, joilla on tuhoisat seuraukset. Korpilakoilla on vain saatu moni herkkäuskoinen ihminen lähtemään houkutusten tielle, joka ei merkitse työväestölle elintason nousua, vaan päinvastoin. Liljeströmin mukaan pääasiaksi onkin tullut hallituksen kaataminen. Työväestössä on suurta tyytyväisyyttä siitä, että maahan on saatu vuosien jälkeen työväenhallitus. Hän totesi sosialidemokraattien luottavan työväestön terveeseen järkeen, ettei se lähde ”palkkahuijareiden kanssa yhdessä marjaan”.³⁰⁹

Palkkapolitiikassa Liljeström joutui ristipaineeseen toisaalta hallituksen vakauttamispyrkimysten ja toisaalta SAK:n palkka-vaatimusten takia. Hänen oli omaksuttava hallituksen edustama maltillinen linja, johon ei istunut yleinen palkankorotus. Hän ei pitänyt täydellistä hinta- ja palkkasulkua mahdollisena, mutta palkankorotukset oli rajoitettava kuoppakorotuksiin toisin kuin SAK esitti. Hallituksessa hän joutui syksyllä 1948 toppuuttelemaan SAK:n esityksiä yleiskorotuksesta, kuten myös ministerinä

307 Ssd 10.11.1948, ”Kansalaisvapauksien suojaaminen”.

308 SML ltmk. ptk. 23.9.1948 TA.

309 Ssd 15.9.1948, ”Sosialidemokratian tie on työmiehen niinkuin ministerinkin”.

*Ministeri Liljeström
puhumassa Turussa
5.10.1948.*

ollut Emil Skog. SAK joutuikin perääntymään yleiskorotusvaatimuksistaan.³¹⁰

Hallituksen iltakoulussa Liljeström päivitteli joutuvansa top-puuttelemaan jo työnantajiakin. Häntä huoletti, voiko hallitus pitää kurissa työnantajat siellä, missä kommunisteilla on kova painostus. Kenraali Österman, talvisodassa Mannerheimin epäsuosioon joutunut Karjalan armeijan komentaja, oli Metalliliiton vastapuolena sähköalan sopimusneuvotteluissa. Hän oli luvan-

310 Esim. SDP ptmk. ptk. 19.10.1948 TA; Ssd 15.11.1948 "Hintojen ja verojen alentaminen ainoa tie korkeampaan elintasoon"; SAK valtuusto ptk. 19.12.1948 TA.

nut 15 prosentin korotuksen. ”Kielsin sen jyrkästi”, Liljeström ilmoitti hallitukselle.³¹¹

Liljeström oli jo ministeriksi tultuaan tunnettu kovapintaisena ammattiyhdistysmiehenä. Tämä saattaakin selittää hänen ministerinimityksensä, jonka taustavaikuttajana oli ainakin Emil Skog. Hallituksen ennakoitiin joutuvan tiukkoihin paikkoihin työmarkkinoilla, jolloin siihen tarvittiin kokeneita työmarkkinakentän hallitsevia henkilöitä. Tällainen rooli näyttää Liljeströmille myös ministerinä tulleen. Hän raportoi työmarkkinatilanteesta ja myös sovitteli, muun muassa merimiesten työehtokysymyksissä, joihin liittyi lakon uhka.

Melko lyhyeksi jääneen ministeriaikansa tärkeä lainsäädäntökysymys oli Arava-lainsäädäntö. Lakiesitykset annettiin eduskunnalle marraskuussa 1948 Liljeströmin toimiessa vastuuministerinä. Uudistuksen tarkoituksena oli osoittaa valtion varoja usean vuoden ajan asutuskeskusten asuntotuotantoon asuntopulan poistamiseksi. Asuntovajaukseksi arvioitiin 60 000 asuntoa. Sosiaalisesti tarkoituksenmukaista asuntotuotantoa varten ehdotettiin perustettavaksi erityinen Arava-virasto. Sen tehtäväksi kaavailtiin myös rakennustarvikkeiden ja rakennustöiden sääntelyä. Erityisesti haluttiin helpottaa monilapsisten, vähävaraisten perheiden asunnonsaantia. Uudistusta oli valmisteltu Asuntorakennustoiminnan organisoimiskomiteassa, joka jätti valtioneuvostolle mietintönsä lokakuussa.³¹²

Riittävän valtionrahoituksen turvaamiseksi Liljeström esitti myös Kansaneläkelaitoksen varojen kohdistamista asuntotuotantoon. Ajatus ei ollut uusi, sillä Maalaisliitossa se oli ollut esillä jo ennen sotia. Tuolloin sitä tosin pidettiin markkinoita vääristävänä sosialismina.³¹³ Eduskunnan kiireiden vuoksi Arava-lakien käsittely siirtyi vuoden 1949 valtiopäiville. Liljeströmin ministeripestin päättymisen myötä asia siirtyi sisäministeri Simosen esiteltäväksi.

311 K. A. Fagerholmin kok. iltakoulu 22.9. ja 22.10.1948 TA.

312 Vp 1948 Hall. esitys nro 68; Ssd 22.10.1948 ”Asuntotuotannon johtaminen”.

313 Ssd 4.12.1948 ”Kansaneläkelaitoksen varoja asunnonrakennustuotannon tukemiseksi”; Perttula 2017 s. 71.

Liljeströmin työpöydällä oli myös joukko työlakeihin liittyviä esityksiä. Näitä olivat muun muassa maatalouden työaikalaki sekä metsä- ja uittotyölaki. Valmistelussa oli myös ammattientarkastuslaki ja laki työpaikkojen luottamusmiehistä.

Jo pari viikkoa hallituksen muodostamisen jälkeen Liljeström oli hallituksen iltakoulussa pohtinut ääneen, että mahdollisesti hänen täytyisi jättää valtioneuvoston jäsenyys myöhemmin. Hän selvästikin ennakoi, että Metalliliiton sopimusneuvotteluista tulisi vaikeat, jolloin ministerin ja liiton puheenjohtajan tehtävien yhtäikainen hoitaminen kävisi hankalaksi. Hän ilmoitti halustaan erota ministerin tehtävästä tammikuussa 1949 vaikeiden työehtoneuvottelujen vuoksi ja hoitaakseen tällöin liiton puheenjohtajan sekä SAK:n tehtäviä. Pääministeri Fagerholm otti hänen eronpyyntönsä esille tavatessaan presidentti Paasikiven 27.1. Presidentti kirjasi päiväkirjaansa ymmärtävänsä asian perusteet ja hyväksyi eron.³¹⁴

Muutama päivä tämän jälkeen Liljeström matkusti Tampereelle puhujamatkalle, jolta hän palasi illalla junalla. Hän oli juopuneena herättänyt huomiota junassa, ja häntä oli pyydetty siirtymään lepäämään. Tapauksesta tuli julkinen, kun *Kansan Lehti* uutisoi siitä, ja vasemmistolehdet ilakoivat välikohtauksella.³¹⁵ Liljeström erosi valtioneuvoston jäsenyydestä maaliskuussa. Junamatkan välikohtausta on pidetty syynä hänen eroonsa muun muassa valtioneuvoston historiassa, mutta erosta oli sovittu jo ennen matkaa.³¹⁶ Jos metalliteollisuudessa olisi puhjennut lakko, johon Liljeström oli varautunut, olisi ollut mahdotonta jatkaa ministerinä. Lakon uhka sai hänet tekemään johtopäätökset ajoissa. Junavälikohtaus oli kuitenkin kiusallinen, se toi hänen alkoholiongelmansa julkisuuteen. Poliittiset vastustajat saattoivat käyttää sitä nyt lyömäaseena.

314 K. A. Fagerholmin kok. iltakoulu 11.8.1948 TA). Paasikiven päiväkirjat 1985 1. osa 1944-1956, s. 695.

315 *Kansan Lehti* 8.2.1949; *Vapaa Sana* 9.2. ja 10.2.1949.

316 Vrt. Hyvämäki 1977 s. 340.

Levottomista työmarkkinoista ja monista impulsiivisista ja politisoituneista palkkaliikkeistä huolimatta työehtosopimustoiminnassa saavutettiin edistysaskelia 1940-luvun loppuvuosina. 2000-lukuun verrattuna Metallityöväen Liiton sopimustoiminta oli rikkinäistä, ja palkoista jouduttiin neuvottelemaan jatkuvasti hinta- ja palkkakierteen vuoksi. Neuvottelutoiminnan teki hektiseksi myös sopimuskausien lyhyys, joka oli yleensä vuosi tai joissakin tapauksissa sitäkin lyhyempi.

Erityisesti konepajateollisuutta koskeva raskaan metallin työehtosopimus muodosti sopimustoiminnan rungon. Se toimi esimerkkinä ja suunnannäyttäjänä sivualojen kuten sähköalan, putkialan tai puunjalostusteollisuuden korjaamojen sopimuksille ja loi monesti 1950-luvun aikana raamit myös muille aloille. Sopimuskenttä oli kokonaisuudessaan melko kirjava. Metalliteollisuudessa vain noin puolet teollisuuslaitoksista kuului työnantajajärjestöihin, joka oli syynä moniin paikallisiin sopimuksiin. Ne olivat muodostuneet palkka- ja työehdoiltaan hyvin kirjaviksi, vaikka niissä oli pyritty noudattamaan samoja linjoja kuin liittojen välisissä sopimuksissa. Sopimuskentän kirjavuus vaikeutti pyrkimyksiä solidaarisen palkkapolitiikan toteuttamiseen. Liittojohto yritti tasoittaa eri ammattiryhmien välisiä eroja, mutta se ei aina saanut ymmärrystä työntekijöiltäkään.³¹⁷

Ensimmäisen työehtosopimuksensa liittopuheenjohtajana Liljeström neuvotteli vuodelle 1948. Neuvottelut olivat vaikeat ja ne venyivät yli vanhan sopimuksen päättymisajan niin, että 20.1.1948 alkaen oltiin sopimuksettomassa tilassa. Kiistaa oli muun muassa urakkatyöstä tuntityöhön siirtymisen ehdoista, työviikon alkamisesta, sairausajan korvauksesta ja naisten urakkatyökorvauksesta. Työviikon alkamisen sunnuntaille Liljeström oli esittänyt myös SAK:lle, joka hyväksyi sen linjakseen. Sopimus voitiin hyväksyä yksimielisesti 3.2. liittotoimikunnassa ja 13.2. valtuustossa. Työviikko saatiin alkamaan sunnuntaina, eikä työntekijän tarvinnut luopua viikkolevostaan. Urakat määrättiin laskettavaksi ohjepal-

317 SML ltmk. ptk. 13.11.1947 TA.

koista, mutta naisten urakkatyöhinnointelu siirtyi selvitettävien asioiden joukkoon. Se ratkesi myöhemmin kesällä, jonka jälkeen naiset saivat tiettyissä urakkatöissä saman palkan kuin miehet.³¹⁸

Liljeströmin mukaan neuvotteluissa oltiin hyvin lähellä työtaistelua. Siksi hän puuttui voimakkaasti liiton jäsenmaksujen korottamiseen eikä uskonut korotusten aiheuttavan jäsenkatoa. Liittojohdon esitys ei aivan sellaisenaan mennyt läpi, mutta maksuja nostettiin. Liiton työtaisteluvalmiutta Liljeström piti puutteellisena ja varoitti: ” Ei meidän työehtosopimuspolitiikastamme tule mitään, jos me pelaamme pelkästään nappipeliä. Me tulemme vähitellen siihen aikakauteen, jolloinka meidän täytyy mahdollisesti uhrata varoistamme aika paljon, tapahtukoon se sitten varsinaisen raskaan metallin alalla tai sivualalla.”³¹⁹ Tämä uhraus ja työtaistelu olivatkin lähempänä kuin valtuustossa moni saattoi kuvitella ajaessaan läpi pienempiä korotuksia kuin liittojohto esitti.

Vuoden 1949 työehtoneuvottelut olivat sikäli toisinto edellisvuoden neuvotteluille, että asiat ajautuivat jumiin. Työnantajaliiton puheenjohtaja Arppe tiedusteli jo neuvottelujen jatkamisen järkevyyttä. Työnantajat olivat esittäneet joitakin heikennyksiäkin, ja neuvottelut todettiin katkenneiksi 8.12.1948. Liljeströmin mielestä piti jatkaa, mutta hän ei halunnut tehdä aloitetta, vaan katsoi sen työnantajien asiaksi. ”Oli pelattava korkeata peliä”, oli hänen viestinsä liittotoimikunnalle. Liljeström luotti siihen, että mahdollisen lakon hoitamiseen saadaan muista pohjoismaista apua. Vuoden 1948 lopulla hän ehdotti täysylityökieltoa työnantajien painostamiseksi. Lakolle aika oli työllisyysilanteen heikennyttä epäedullinen, ja liittotoimikunta päätti vain ylityökiellosta. Sotevasta välitettiin työnantajien viestinä, että ylityökielto johtaa sotakorvaustoimitusten myöhästymiseen.³²⁰ Työnantajat pitivät ylityökieltoa huonona isänmaallisuutena. Ylityökielto ja minis-

318 SML valtuusto ptk. 12.2.1948 TA.

319 Em. ptk.

320 SML ltmk. ptk. 13.12. ,16.12. ja 27.12. 1948, 14.1.1949 TA.

teri Härmän välitys saivat työnantajat palaamaan neuvottelupöytään.³²¹

Osapuolet sopivat, että toistaiseksi takautuvasti noudatetaan 1.1.1949 alkaen vuoden 1948 työehtosopimusta, minkä vastineeksi liitto perui ylityökieltonsa. Pelkästään tammikuussa liittotoimikunta kokoontui käsittelemään sopimuskysymystä yhdeksän kertaa, mutta neuvottelut takkusivat edelleen. Ei siis ihme, että Liljeström katsoi mahdottomaksi jatkaa ministerinä. Kansandemokraattien *Vapaa Sana* ihmetteli, ettei sopimusta jo saada aikaan. Se arveli työehtosopimuksen syntyvän miltei leikiten, kunhan liiton puheenjohtaja Liljeström saa yliotteen sosiaaliministeri Liljeströmistä.³²² Vakauttamispolitiikkaan sitoutunut ministeri joutui tasapainottelemaan hallitususkollisuuden ja ammattiyhdistysväen vaatimusten ristipaineessa.

Metallityönantajat pitivät Liljeströmin neuvotteluissa esittämiä vaatimuksia ”mahdottomina”. He olivat olleet siinä uskossa, ettei työajan lyhennyksestä enää tarvitsisi neuvotella. Työnantajat olivat tyytyväisiä, kun SAK:n uusi puheenjohtaja Aku Sumu ”koetti saada Liljeströmin järkiinsä”, minkä jälkeen vaatimuksia lievennettiin.³²³

Liitossa suoritettu jäsenäänestys oli ollut merkki siitä, että edessä olisi työtaistelu, ellei työaika lyhennettäisi. Maaliskuussa Liljeström oli jo pohtinut, kuinka laajaksi lakko tulisi ulottaa. Samaan aikaan hän erosi valtioneuvoston jäsenyydestä. Metalliteollisuuden työnantajien ja pääministerin neuvottelussa oli todettu mahdollisen lakon aiheuttavan Sotevan toimitusten myöhästymisiä ja hyödyttävän ”ääriryhmiä”. Tämän perusteella esimerkiksi vuorineuvokset Arno Solin ja Wilhelm Wahlforss olivat valmiit myöntymään työajan lyhentämiseen, kun taas STK:n Karikoski pelkäsi sen sitten leviävän muuallekin teollisuuteen. Valtiovallan välitystä tarvittiin vielä uudemman kerran ennen sopimuksen syntyä huhtikuussa. Keskeinen kiista oli työajan lyhennys kesä-

321 Valdemar Liljeströmin kok. SAK ja Metall. Kansio 3. TA.

322 *Vapaa Sana* 15.1.1949.

323 SMT, Protokoll FMA styrelse 14.12.1948 ELKA.

lauantaisin. Sopimukseen pääsemiseksi liitto tinki alkuperäisestä vaatimuksestaan saada työajan lyhennys koskemaan koko vuotta. Työnantajat, jotka olivat aluksi jyrkästi vastustaneet sitä, taipuivat lopulta hyväksymään lyhennyksen kahdella tunnilla, jolloin kesäajan työviikosta tuli 45-tuntinen. Työt voitiin lopettaa lauantaina kello 12.³²⁴

Työajan lyhennyksestä metalliteollisuudessa tuli päänavaus myöhemmille työajan lyhennysratkaisuille työmarkkinoilla. Liljeström oli perustellut työajan lyhentämistä sotakorvaustöiden vähenemisellä ja heikentyneellä työllisyystilanteella. Kauaskantoisen ratkaisu tuli myös jäsenmaksuista. Työnantajat suostuivat siihen, että liiton jäsenmaksut voitaisiin periä huoltokonttorin kautta yhteisellä valtakirjalla.

Syksyllä 1949 tuli liiton kentältä runsaasti esityksiä muutosten saamiseksi raskaan metallin työehtosopimukseen. Neuvotteluja varjosti Kemin lakosta seurannut tulehtunut poliittinen tilanne. Paine sopimuksen irtisanomiseen oli siten kova, mutta Liljeström ja liiton enemmistöryhmä päätyivät siihen, ettei sopimusta sanotaisi irti. Liljeström vetosi vaikeaan työllisyystilanteeseen. Myös SAK oli tätä suositellut. Tilanteen helpottamiseksi lupasi sos.dem. ministeri Unto Varjonen asettaa komitean tutkimaan metalliteollisuuden täystyöllisyyden ylläpitämistä. Sen työnantajat arvelivat riittävän Liljeströmille, mutta tämä otti uudelleen esille työajan lyhentämisen ympärivuotisesti 45 tuntiin viikossa.

Työnantajien mukaan Aku Sumu sai taivutelluksi Liljeströmin perääntymään uusista, ”osittain lainvastaisista ja täysin päättömistä esityksistä”, jollaisina työnantajat ne kuvasivat. Se tapahtui viime hetkellä, muutama päivä ennen Metalliliiton valtuustoa. Liljeströmille arveltiin jäävän epäkiitollinen tehtävä viedä sopimus läpi.³²⁵ Vuoden lopulla hyväksyttiin sopimuksen voimas-

324 SML ltmk. ptk. 24.3.1949 TA; SML valtuusto ptk. 3.4.1949 TA; SMT, Protokoll FMA styrelse 28.3.1949 ELKA.

325 SMT, H Tes-neuvotteluja koskevat asiakirjat. Kansio 2726/597. PM: Förlängning av kollektivavtalets giltighetstid 23.1.1950 sekä Kansio 2762/792 käsikirjoitettu muistio: Kort översikt över de senaste händelserna på arbetsmarknadsfronten med särskild beaktande av metallindustrin ELKA

saolon jatkaminen vähäisin muutoksin vuoden 1950 loppuun saakka. Liiton vähemmistöryhmä olisi halunnut sopimuksen irtisanottavaksi. Liljeströmin johdolla liiton sosialidemokraatit neuvottelivat ratkaisun ilman kommunisteja. Työehtosopimusta koskeva äänestys lopetti sen yhteisymmärryksen, joka oli vielä vuosien 1948 ja 1949 sopimusten hyväksymisessä ollut, ja sinetöi jo kesällä 1949 rikkoutuneet välit sosialidemokraattisen enemmistön ja liiton vähemmistöryhmän kesken.

Välirikko kommunisteihin - "olen minäkin valmis tappelemaan"

Fagerholmin sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen synty ja hallituksen käynnistämä kommunistien vaikutusvaltaa suitsiva toiminta etäännyttivät työväenliikkeen aatesuunnat toisistaan. Hallitukseen ja sen yksittäisiin ministereihin kuten Liljeströmiin kohdistunut propaganda jätti jälkensä. Se ei ollut kuitenkaan ainoa syy välien rikkoutumiseen, vaan sen kypsytti osaltaan jo pitkään jatkunut erimielisyys ammattiyhdistysliikkeen toimintatavoista.

Myös Metallityöväen Liitossa törmäsi kaksi selvästi erilaista ammattiyhdistysnäkemystä. Liljeström oli omaksunut vahvasti sääntöihin ja kurinalaiseen organisaatioon perustuvan ammattiyhdistysnäkemyksensä jo 1930-luvulla. Työehtosopimustoiminnan auettua sotien jälkeen oli puolustettava uskottavuutta sopimuskumppanina, ja se oli hänen mielestään mahdollista vain edustuksellisuuteen ja liittojohtoisuuteen perustuvassa toiminnassa. Kommunistien ja kansandemokraattien ammattiyhdistysnäkemys perustui enemmän paikalliseen toimintaan, mikä näkyi ymmärtävänä suhtautumisena korpilakkoihin ja paikalliseen aktivismiin. Siinä oli kaikuja 1920-luvun lokalistisesta ammattiyhdistystraditiosta.

Kari Teräksen mielestä 1940-luvun loppu merkitsi tradition muutosta. Päätösvalta siirtyi liittotasolle, ja edustukselliset käytännöt valtasivat alaa ay-liikkeessä suoralta toiminnalta. Kulminaatiovuodeksi hän nimeää vuoden 1949, jolloin SAK erotti

niskuroivia liittojaan, ja Metalliliitto muun muassa Turun Metallityöväen ammattiosaston.³²⁶

Palkkasäännöstelyn jatkamisesta näkemyserot olivat selvät. Niin SAK kuin STK olivat palkkasäännöstelyn jatkamisen kannalla. Liljeströmin henkilökohtainen kanta oli kypsynyt palkkasäännöstelystä luopumiseen viimeistään vuoden 1949 alussa, mutta hän pysyi solidaarisena SAK:lle ja katsoi, ettei liitto voi ryhtyä asiassa omiin irtiottoihin. Oman liittonsa hän arveli kyllä selviävän palkkasäännöstelyn mahdollisesta kumoutumisesta, mutta moni muu liitto ei ehkä selviä, jos työllisyystilanne on heikko, hän arvioi.³²⁷

SAK:ssa hän sanaili kommunistien Väinö Tattarin kanssa, että on kyllä valmis tarvittaessa lähtemään taistelunkin tielle ja palkkasäännöstelyn kumoamiseen, ”tappelemaan nyrkit savessa”, kunhan ei tapella vain hallituksen kanssa. Tattari sutkauutti vastaan: ”Älä sinä röyhistele, kyllä Fagerholm sanoo sinulle sitä ennen ja panee suusi kiinni”. Liljeström vastasi: ”Ei Fagerholm tule koskaan minun leuan alle nyrkkiä puimaan niin kuin Leino pui sinulle, jos muistat, kun yhdessä Smolnassa oltiin”.³²⁸

Liljeströmin puhe liiton valtuustossa osoitti, että enemmistö- ja vähemmistöryhmän välit olivat heikentyneet vähin erin jo pitemmän aikaa: ”Kaikki nämä ovat pitkän aikaa jo patouttaneet mielialoja sellaisiksi kuin ne nyt ovat.”³²⁹

Kiista kärjistyi tunteita kuumentavaksi sanailuksi Metalliliiton liittotoimikunnassa 8.7.1949, kun Helsingin sähkökonepajatyöntekijät olivat moittineet liittoa suurpääomaa suosivaksi järjestöksi. Osoittaen sanansa kommunisteille Liljeström piti mielenkiintoisena ”mitata senttimetreissä teikäläisen ja meikäläisen sanomalehdistön loukkaavat kirjoitukset sekä verrata niitä toisiinsa”. Hän tuotui perin juurin: ”Olen sietänyt paljon solvauksia teidän taholtanne”. ”Olen minäkin valmis tappelemaan”, hän

326 Teräs 1995 s. 474.

327 SML ltmk. ptk. 19.1. ja 29.6.1949 TA; SML valtuusto ptk. 19.6.1949 TA.

328 SAK tvk. ptk. 26.7.1949 TA.

329 SML valtuusto ptk. 11.6.1949 TA.

uhkasi. Jaakko Kivi ei ollut kokouksessa paikalla, eikä maltillinen kommunisti Edvin Salonen selvästikään halunnut osallistua väittelyyn. Sen sijaan vähemmistöryhmän Kauhanen otti haasteen vastaan ja ilmoitti, että ”tapellaan pois”.³³⁰

Elokuussa puhkesi jälleen korpilakkoja muun muassa putkialalla ja Crichton-Vulcanilla. Liittotoimikunnan sosialidemokraattisen enemmistön äänin työpaikat julistettiin avoimiksi. Se tehoi. Metalliteollisuuden työntäjien mukaan lakossa oli vain 3 800 työntekijää, joista valtaosa Turussa. Elokuun lopulla tuli uusi vastaisku: liittoon palkattiin seitsemän uutta asiamiestä, kaikki sosialidemokraatteja. Lisäksi perustettiin kommunistijohtoisille ammattiosastoille Turkuun ja Tampereelle kaksi uutta rinnakkaista ammattiosastoa. Kommunistijohtoisten ammattiosastojen palkankorotusvaatimukset torjuttiin, mikä johti syytöksiin, ettei liiton ”oikeistojohto” kuuntele jäsenistön ääntä vaan seuraa SAK:n johdon ”tannerilaisjuntaa”.³³¹

Kun kapinoivat ammattiosastot eivät taipuneet liittojohdon päätöksiin, katsottiin kolme putkialan osastoa sekä Turun Metallityöväen ammattiosasto eronneiksi. Liiton valtuusto vahvisti erottamiset syyskuussa. Myöhemmin Turun metalliosasto hyväksyi liiton ohjeet sääntöjen noudattamisesta, ja se otettiin takaisin liittoon. Korpilakkoileville putkialan paikkakunnille perustettiin uudet osastot. Liljeström oli päättänyt vetää ruuvin kireämmälle, mutta mitoittaa toimet niin, etteivät ne uhanneet hajottaa liittoa. Taktikoinnista oli yhtenä esimerkkinä se, että liitto lainasi korpilakkoille Turun osastolle, Liljeströmin mukaan ”meidän pikkuisen kurittomana poikasena esiintyneelle osastolle”, rahat, jolla se saattoi maksaa korpilakosta tuomitut sakot.³³²

330 SML ltmk. ptk. 8.7.1949 TA.

331 SML ltmk. ptk. 29.8. ja 31.8.1949 TA; SMT vuosikertomus 1949 ELKA; *Työkansan Sanomat* 19.8. ja 21.8.1949.

332 SML ltmk. ptk. 2.9. ja 29.9. TA; SML valtuusto ptk. 11.9.1949 TA; SML valtuusto ptk. 2.7.1950 TA.

”Ellei kelpaa, vetäkää näppinne pois ja hoitakaa puljunne niin kuin haluatte”

SAK:ssa enemmistö- ja vähemmistöryhmän välit kiristyivät samoihin aikoihin kuin Metalliliitossa. Korpilakkoja ja sääntöjen vastaisia toimia hyväksyneet seitsemän jäsenliittoa erotettiin. Liljeström kannatti kaikkia näitä toimia, joilla kapinoivat ammattiliitot pyrittiin saamaan ruotuun. Osa kommunisteista, muun muassa Arvo Hautala ja Lars Junttila, kannatti jo oman, uuden keskusjärjestön perustamista vastatoimena. Hertta Kuusisen sana painoi kuitenkin enemmän, eikä sille tielle lähdetty. SKP:ssa oli valmiutta omienkin virheiden tunnustamiseen. SDP:n A-jaostossa arveltiin, ettei kommunisteilla ole varaa lähteä SAK:sta.³³³

Liljeström ajoi tiukkaa linjaa myös Kemin erottelutyömaan vaikean lakon selvittelyssä. Hän ihmetteli, miten lakkolaiset, paperipuu- ja kuljetustyöläiset, olivat voineet julistaa myös Metalliliiton sopimuskenttään kuuluvat korjauspajat lakkoon. Tällaista lakkoa ei voinut hänen mielestään tukea. Liljeström kiitteli toimitsija Erik Tryggiä, jonka toiminnasta oli seurauksena, etteivät korjauspajamiehet lähteneet Kemissä lakkoon mukaan. Liljeström ei voinut lainkaan ymmärtää, että Puu- ja Rakennustyöväen liitot vaativat lakossa oleville työntekijöille oikeuden päättää, kuka Paperiliitosta tulisi lakkoa selvittämään yhdessä muiden liittojen edustajien kanssa. ”Se nyt vielä puuttuu, että tullaan sanomaan kentältä, että tuo ja tuo mies ei kelpaa neuvottelemaan ja edustamaan meitä. Kyllä tähän asti ay-liikkeessä liitto määrää edustajansa ja se on kelvannut tähän asti ja täytyy kelvata edelleenkin,” hän sanoi. Hänen viestinsä kommunisteille SAK:n työvaliokunnassa oli yksinkertaisen tyyli: ”Ellei kelpaa, vetäkää näppinne pois ja hoitakaa puljunne niin kuin haluatte.”³³⁴

Kemin tukkityömaan lakko jäi historiaan siksi, että virkavalan ja mielenosoittajien kohtaamisessa kuoli kaksi henkeä, joista toinen jäi auton alle ja toinen kuoli luodista. Fagerholmin vähem-

333 Bergholm 2005 s. 251; SDP HAA 7 A-jaosto ptk. 14.9.1949 TA; SKP pol. tmk. ptk. 22.8. ja 20.9.1949 KA.

334 SML ltmk. ptk. 4.8.1949 TA; SAK tvk. ptk. 6.8.1949 TA.

mistöhallitus selviytyi työmarkkinakoettelemuksista kaatumatta, sillä porvarilliset ryhmät ja työnantajatkin antoivat hallitukselle tukensa.

Metalliliitossa Liljeström oli syrjäyttänyt vähemmistöryhmän vuoden 1949 lopulla käydyistä raskaan metallin työehtoneuvotteluista. Tätä linjaa hän ajoi myös SAK:n työvaliokunnassa. Yhdessä Kunta-alan liiton Juho Kivistön kanssa hän esitti, ettei kommunisteja oteta lainkaan mukaan keskusjärjestön neuvottelijoiksi työnantajien ja hallituksen kanssa. SAK:n työvaliokunta päättikin nimetä palkankorotusneuvotteluihin pelkästään sosiaalidemokraatteja äänin 7-6. Bergholm toteaa, että päätöksessä näkyi ryhmien välinen syvä epäluottamus, ja kommunistien sulkeminen neuvottelujen ulkopuolelle lisäsi tätä keskinäistä kaunaa.³³⁵

Vastentahtoinen lakkokenraali

Palkkasäännöstelyn kumoutuminen helmikuussa 1950 aiheutti työmarkkinoilla uuden tilanteen, joka siirsi työmarkkinajärjestöille entistä suuremman vastuun palkkojen määräytymisestä. Taustalla oli maan hallituksen heikkenevä asema ja halu siirtää vastuuta SAK:lle, jonka painoarvo oli vastaavasti nousussa.³³⁶ Uusi tilanne johti siihen, että työehtosopimukset sanottiin yleisesti irti. Näin tapahtui myös Metalliliitossa.

SDP:n puoluetolimikunnassa Liljeström oli kaavaillut kommunistien sitomista vetämällä heidät mukaan hallitusvastuuseen. Se oli myös presidentti Paasikiven kanta. SDP:n ja Urho Kekkosen eripura hallituksen muodostamisesta ja Kekkosen sopivuudesta pääministeriksi jätti SDP:n hallituspohjan ulkopuolelle, jolloin Paasikivi nimitti Kekkosen ensimmäisen hallituksen maaliskuussa 1950.³³⁷ Kekkosen ”kuningastie” oli nyt hyvällä alulla, vaikka SDP:n aseveljet pyrkivät sitä kaikin tavoin torppaamaan.

335 Bergholm 2005 s. 260.

336 Reuna 1985 s. 867.

337 Soikkanen 1991 s. 375-377.

Työmarkkina-asioissa kokematon Kekkonen sai vastaansa vaikeat palkkaliikkeet, mutta se ei häntä pysäyttänyt.

Metalliliitossa oli kytynyt palkkatyytymättömyys, ja liittojohdon paineita lisäsivät kommunistien jatkuvat syytökset liiasta palkkamaltista. Kun keskusjärjestöjen neuvottelut eivät johtaneet tuloksiin, jäivät asiat liittoneuvottelujen varaan. Nekin päättyivät tosin keväällä 1950 tuloksettomina. SAK uhkasi jälleen yleislakolla, joka alkaisi 8.5. Se sai neuvotteluihin vauhtia ja johti ns. F-sopimukseen eduskunnan puhemiehen Fagerholmin välityksellä. Työnantajajohtaja Karikosken mukaan STK:ssa ei haluttu ottaa vastaan yleislakkoa, eikä sillä ollut luottamusta maan hallituksen kykyyn estää tilanteen riistäytymistä kommunistien käsiin.³³⁸ Liljeström osallistui näihin ”Savoyn yössä” käytyihin neuvotteluihin, joissa sovittiin 15 prosentin yleiskorotuksesta ja indeksisidonnaisuudesta. SAK:n työvaliokunta hyväksyi ratkaisun äänestyksen jälkeen.

Metalliliitossa vähemmistöryhmä oli Jaakko Kiven johdolla sopimusta vastaan. Propagandassa F-sopimuksesta tuli ”Savoyn pyy”. Kommunisteille se oli paisti, jonka myötä herrat söivät suihin ammattiliittojen esitykset ja hautoivat tilalle, Fagerholmin toimiessa emona, 15 prosentin Savoy’n pyyn. Työmiehen osuus pyypaistista jäi mitättömäksi.³³⁹ Sosialidemokraateille sopimus kelpasi: ”Parempi pyy pivossa kuin kymmenen oksalla”.

Liljeströmin kanta F-sopimukseen oli varovaisen myönteinen, ja liittovaltuusto hyväksyi sen sosialidemokraattisen enemmistön äänin, vaikka liiton jäsenäänestyksessä niukka enemmistö sen hylkäsi. Lähes kaikissa muissa SAK:n jäsenliitoissa äänestäjien enemmistö oli hyväksymisen kannalla. Hylkäämiseen olisi Metalliliitossa vaadittu 2/3 enemmistö. F-sopimuksen soveltaminen käytäntöön aiheuttikin sitten suuria ongelmia. Kesäkuussa metallityönantajat ja Metalliliitto solmivat väliaikaisen sopimuksen F-sopimuksen soveltamisesta. Pääministeri Kekkonen hau-

338 STK hallitus ptk. 25.5.1950 ELKA.

339 SML ltmk. ptk. 13.5.1950 TA; Aarne Saarisen kok. Kansio 29. Muistiinpanot 1948-1951 KA.

kui F-sopimuksen työnantajien antautumisena, mikä ei suinkaan helpottanut työmarkkinajärjestöjen neuvotteluja jatkossa.³⁴⁰

Neuvottelut käytiin sosialidemokraattien tahdittamana, sillä Liljeström oli päättänyt jättää vähemmistöryhmän neuvottelijat Kiven ja Salosen ulkoraiteelle. Liljeström myönsi avoimesti, ettei yhdessä neuvottelemisen onnistu, jos kommunistit vastustavat sopimuksen tekoa. Hän ilmoitti, että yhdessä voidaan neuvotella, jos vähemmistön asenne muuttuu. F-sopimus herätti ärtymystä vähemmistössä jopa niin, että Hietalahden sulkutelakan työntekijöiden lähetystö uhkasi karrätä liittotoimikunnan pellolle 20 000 miehen voimalla.³⁴¹

Soveltamisneuvottelut eivät tuoneet lopullista ratkaisua. Elokuussa oltiin lakkouhan edessä. Neuvottelut metallityönantajien kanssa katkesivat ja SAK:n työvaliokunta antoi liitolle luvan esittää työnantajille uhkavaatimuksen. Liljeström kirjoitti liiton lehdessä, että ensi sijassa kyse on monimutkaisen ja kirjavan palkkausjärjestelmän yksinkertaistamisesta. Ohjepalkkojen lisäksi oli käytössä parikymmentä niihin laskettavaa lisää. Liljeström ei hyväksynyt porvarillisten lehtien kirjoittelua metalliteollisuuden korkeasta kustannustasosta, vaan vaati kompensatiota elintarvikkeiden hintojen kohoamisesta. Hän arvosteli Urho Kekkosen hallitusta, ettei se näy saavan mitään aikaan elinkustannusten nousun ehkäisemiseksi.³⁴²

Metalliteollisuuden lakko alkoi 28.8.1950. Sivualat mukaan lukien lakossa oli lähes 70 000 työntekijää ja koko syksyn lakkoliikkeessä yli 100 000. Työmarkkinatilanne uhkasikin ajautua pahaan solmuun, sillä Metalliliiton tilanne vaikeutti sopimukseen pääsyä muuallakin. SAK päätti uudelleen turvautua yleislakkoukseen, ellei erimielisyyksiä saada ratkaistuksi 22.10. mennessä. Ministeri Teuvo Auran välityksellä syntynyt ns. A-sopimus vei liittoneuvottelut tulokseen. Pari kuukautta kestänyt Metalliliiton lakko päättyi raskaan metallin osalta 1.11. Muut alat tulivat pian

340 *Palkkatyöläinen* 12.5.1950; *Ahjo* 24.6.1950; Reuna 1985 s. 875 ; Mansner 1984 s. 341.

341 SML ltmk. ptk. 12.6. ja 29.6.1950 TA.

342 *Ahjo* 21.8. ja 1.9.1950.

perässä. Nyt jäsenäänestyksessä oli 52 prosenttia äänestäneistä ollut hyväksymisen puolesta. Liljeström piti syntynyttä sovintoa kohtuullisena ja katsoi sen olevan lähellä liiton palkkatavoitteita. Sovittu uusi minimipalkkajärjestelmän korvaava ohjepalkkajärjestelmä oli kyllä ongelmallinen, hän myönsi. Työn vaativuuden tai vaikeuden perusteella voitiin nyt poiketa palkkataulukon palkasta maksamalla siitä enintään 10 prosenttia alhaisempi tai enintään 15 prosenttia korkeampi palkka. SAK:n puheenjohtaja Aku Sumu kiitteli ratkaisua siitä, että sopimuspalkat oli saatu paremmin vastaamaan todellista ansiotasoa.³⁴³ Myönteistä kokonaisarviota paransi sekin, että autokorjaamoalalle saatiin oma työehtosopimus.

Jaakko Kiven henkilökohtaisesta toiminnasta sopimusneuvotteluissa tuli uskottavuusongelma ja sosialidemokraattien propagandakohde. Kivi ja Edvin Salonen allekirjoittivat A-sopimuksen, mutta julkisuudessa he sanoutuivat siitä irti ja joutuivat pyytämään menettelyä anteeksi. He lupasivat pyrkiä ”entistä päättävämmiin ja harkitummin taistelemaan maamme metallityöläisten etujen puolesta”.³⁴⁴ Varsinkin Kiven toiminta heijastui myöhemmin siihen, ettei Liljeström pitkän USA:n matkansa ajaksi antanut hänelle puheenjohtajan tehtäviä, vaan ne siirrettiin Uljas Mäkinen ja Erik Tryggin hoidettavaksi. Liljeström sanoi suosukaisesti: ”En voi jättää tällaisia asioita Kiven hoidettavaksi.”³⁴⁵ Mäkinen ja Trygg olivat Liljeströmin luottomiehet, joiden harteille jäi vielä hankalia sovellutusneuvotteluja lakon jälkeen.

Liljeström otti joka suhteessa tiukan kannan lakon hoitamiseen ja myös sen jälkipuintiin. Hän antoi myös erotuttaa piiriasiamies Varpen, kun tämä oli moittinut petokseksi Liljeströmin ja sosialidemokraattisen enemmistön toimintaa A-sopimuksen solmimisessa. ”Joku raja sentään on oltava”, Liljeström selitti. Kommunisit saivat kuitenkin nimittää uuden toimitsijan tilalle. Petoksesta puhuminen ei kuitenkaan ollut Varpen keksintö, vaan SKP:ssa ja

343 Ahjo 1.11.1950.

344 Vapaa Sana 24.10.1950.

345 SML ltmk. ptk. 1.11.1950 TA.

SKDL:ssa omaksuttu näkemys, jota edustivat myös esimerkiksi Väinö Tattari ja Hertta Kuusinen.³⁴⁶ Liljeströmin tiukkaa asennetta lakkoon kuvasi sekin, että hän kannatti lakkorikkureiden nimien julkaisemista liiton lehdessä.³⁴⁷

Lakko antoi Liljeströmille uuden roolin liittopuheenjohtajana. Tätä ennen hän oli yli kymmenen vuoden ajan puhunut lakkojen haitallisista vaikutuksista ja muistuttanut etenkin liiton vähemmistönä olevia kommunisteja sääntöjen ja työehtosopimusten kunnioittamisesta. Lakko oli ensimmäinen sotien jälkeinen laaja työtaistelu, jota sosialidemokraatit johtivat.

Luultavasti lakon sitkeys ja työnantajien kova vastarinta olivat Liljeströmillekin yllätys, vaikka hän oli ennakoanut jo talvella 1948, että suuri metallin työtaistelu voi olla lähitulevaisuudessa edessä. Hänen mielestään työnantajat pitkittivät lakkoa ja koettivat väsyttää työntekijät.³⁴⁸

Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa tiukan linjan primus motor oli Wärtsilä-yhtymän pääjohtaja Wilhelm Wahlforss, jolla oli merkittävä vaikutus myös STK:ssa. Lakkouhan allakaan myönnytyksiä ei pitänyt tehdä, ja sopimus voitiin solmia vain F-sopimuksen pohjalta. Jos tämä ei onnistu, ollaan valmiita ottamaan lakko vastaan. Wahlforssin ohella tätä kantaa edustivat Metallityönantajien Liitossa muun muassa vuorineuvokset Arno Solin ja Ragnar Enberg.³⁴⁹

Lakon kulkuun ei voinut olla vaikuttamatta se, että kommunistit eivät olleet siinä mukana täydellä sydämellä, vaikka päätökset lakkoon lähtemisestä tehtiinkin yksimielisesti. Kommunisteille lakko ei ollut ”oma”, koska sitä johtivat sosialidemokraatit. Hertta Kuusinen valitteli, ettei lakossa ole mitään tappelun tuntua. Kuusisen mielestä voitaisiin vähän hulinoidakin, se ei haittaa kun ollaan oikealla asialla. Liljeström käytti erityisen kovaa kieltä kommunistien toiminnasta lakon aikana, koska he olivat moitti-

346 SKDL a-jaosto ptk. 6.9. ja 2.11.1950 KA; SKDL edusk.ryhmä ptk. 19.10.1950 KA.

347 SML ltmk. ptk. 2.11. ja 3.11.1950 TA.

348 SML ltmk. ptk. 19.9.1950 TA.

349 SMT, Protokoll FMA styrelse 22.8.1950 ELKA.

Lakkolaisten kulkue Helsingissä Sokoksen tavaratalon kohdalla syksyllä 1950. Kuva: Valokuvaamo Valokuvakolmio. TA

neet sitä poliittiseksi lakoksi. Tähän suuntaan SKP:n a-jaostossa oli Jaakko Kiveä ohjastanut Armas Äikiä, Lenin-koulun käynyt propagandisti. Edvin Salonen oli jälleen maltillisempi.³⁵⁰ Syytös lakon poliittisuudesta oli sellainen, joka oli totuttu kuulemaan kommunistien omista korpilakoista. Liljeströmin kritiikkiin yhtyi myös SAK:n puheenjohtaja Aku Sumu.³⁵¹

Soikkanen tulkitsee lakossa olleen myös poliittista taustaväreilyä, epäluottamusta hallituksen ja ammattiyhdistysmiesten kesken. Sosialidemokraateilla oli tavoitteena päästä hallitusvaltaan, sillä vasta hallituksesta käsin voitaisiin sitten hillitä ammatti-

350 SKP pol. jaosto ptk. 2.9.1950 KA; SKP/SKDL a-jaosto ptk. 29.8.1950 KA.

351 SML ltmk. ptk. 30.8. ja 7.9.1950 TA; *Ahjo* 1.11.1950.

yhdistysliikkeen palkkavaatimuksia.³⁵² Aikalaismuistelijat kuten Eino Yrjönen, Vihtori Rantanen ja Ami Myllymäki ovat myöhemmin kertoneet SDP:n puoluejohdon halusta kaataa hallitus, johon hankkeeseen olisi sitten saatu mukaan myös Liljeström. Kovin uskottavalta ei ajatuskulku vaikuta Metalliliiton silloisen tilanteen valossa. Nimenomaan Rantasesta alun perin lähtenyt selitys on syytä arvioida Paperiliiton ja Metalliliiton tuolloin tärveltyneitä suhteita vasten. Syytökset lakon poliittisuudesta eivät horjuttaneet SDP:n puoluetoimikuntaa ja eduskuntaryhmää, jotka antoivat tukensa työtaistelulle.³⁵³

Liljeström torjui jyrkästi sen, että lakolla pyrittäisiin maan hallituksen kaatamiseen, vaikka hänkin oli arvostellut Maalaisliiton vähemmistöhallitusta johtanutta pääministeri Kekkosta toimettomuudesta. Työmarkkinakysymyksissä Kekkonen olikin kokematon. Hallituksen pohjan laajentamisesta sosialidemokraatteihin neuvoteltiin sekä kesän että syksyn aikana. Jopa Kokoomuksen työmarkkinatilanteesta huolestuneet edustajat kävivät ennen metallilakkoa vetoamassa presidentti Paasikiveen sosialidemokraattien saamiseksi hallitukseen. Sekä Kokoomuksessa että työnantajien STK:n johdossa oltiin sillä kannalla, että vain sosialidemokraattien ollessa hallituksessa voitiin turvata työmarkkinatilanteen pysyminen käsissä. Näin voitiin padota kommunistien vaikutus. Kokoomuslaisena taustasondeeraajana toimi kansanedustaja Päiviö Hetemäki, josta myöhemmin tuli Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton toimitusjohtaja ja Liljeströminkin neuvottelukumppani.³⁵⁴ Vetoomukset eivät tehonneet presidenttiin eivätkä pääministeriin.

Propagandasota oli lakon aikana kovaa, Liljeströmin mielestä kuitenkin lähinnä ”numerosotaa”, niin neuvotteluissa kuin lehdistössä. Wärtsilän värikäs pääjohtaja Wahlforss oli yksi propagandasodan osapuolista. Wahlforssista elämäkerran kirjoittanut Zilliacus kuvaa, miten metallityönantajat saivat eteensä syksyllä

352 Soikkanen 1991 s. 389; Haataja 1993 s. 150.

353 Kalela 1981 s. 250; *Kansan Työ* 13.9.1950.

354 *Ssd* 7.9.1950; Koivisto 2006 s. 83.

1950 varsin vaikeasti tulkittavia laskelmia ohjepalkkojen ja urakkapalkkojen välisestä kuilusta, jota Metallityöntekijöiden Liiton puheenjohtaja Valdemar Liljeström silloin yritti saada kurotuksi umpeen. Wahlforss katsoi laskelmat täydeksi hämäykseksi ja päätti tehdä nopean vastaiskun. Ne oli paljastettava vasemmistolehdistön kokosivun ilmoituksilla, ja hän muotoilikin nopeasti ilmoitustekstin, vaikka ei ollutkaan yksityiskohdista perillä. ”Tieto suunnitelmasta vuoti, ja ’Vallu’ pääsi samana päivänä, jona ilmoitusten oli määrä mennä lehtiin, vastaamaan niihin yhtä nopeasti kyhättyillä samanaikaisilla ilmoituksilla, joita leimasi taitava nurkka-asianajajatyö”. Wahlforss sai toimilleen tuen Metallityönantajien Liitossa, vaikka sen Wärtsilä-taustainen Max Burmeister suhtautui tällaiseen operaatioon varauksellisesti, peläten sen aiheuttavan vastareaktioita.³⁵⁵

Työnantajien mukaan Metalliliiton palkkavaatimuksen vaikutus olisi suurempi alemmissa palkkaryhmissä kuin ylemmissä. Esitykset merkitsisivät 30-60 prosentin korotuksia. Arviota vaikeutti tosiasia se, etteivät metalliteollisuuden ansiotilastot olleet täysin luotettavia edes työnantajien mielestä. Wahlforssin mielestä Metalliliiton ”mahdottomat” vaatimukset pitäisi valtiotavallan toimesta tutkia ja siksi hän pyrki vaikuttamaan Fagerholmin kautta ennen lakon alkua. ”Liljeströmin projekti” nostaisi Wahlforssin mukaan palkat 153 markkaan, kun korkein hyväksyttävissä oleva korotus nostaisi ne 104 markkaan. Fagerholm oli ollut asiasta ymmällään, sillä Liljeström oli kuulemma ilmoittanut, ettei yleisiä korotuksia tulisi.³⁵⁶

Lakosta tuli liitolle kallis, ja se uhkasi tyhjentää liiton käyttövarat. Apua saatiin kuitenkin Ruotsista ja muistakin länsimaista. Siihen oli hyviä pohjoismaisia suhteita vaalinut Liljeström luottanutkin jo ennen lakkoa. Kun lisäksi kotimaasta saatiin huomattava, 45 miljoonan laina, jonka Ruotsin liitto takasi, oli liiton lakkokestävyys turvattu. Lakon loppuselvittelyissä voitiin todeta,

355 Zilliacus 1984 s. 259; SMT, Protokoll FMA styrelse 8.9.1950 ELKA.

356 SMT, Protokoll FMA styrelse 20.10.1950. PM Metalliteollisuuden työpal-kasta 7.9.1950 ELKA; Heikki Herlinin lausunto 7.9.1950 liite ed. PM:ssä ELKA; SMT, Protokoll FMA styrelse 22.8.1950 ELKA.

että Pohjoismaiden, erityisesti Ruotsin liiton apu oli ratkaiseva. Ruotsista oli saatu korotonta lainaa noin 39 milj. mk. ja avustuksia noin 14 milj. mk, Tanskasta vastaavasti noin 11 milj. mk. lainaa ja avustusta noin 13 milj. mk., Norjasta 6 milj. mk ja vajaa 10 milj. mk. Kansainväliseltä Metallityöväen Liitolta tuli vajaa 10 milj. mk. avustusta.³⁵⁷

Kommunistit puhuivat lakon aikana Maailman Ammattiyhdistysten Liiton, kommunistimyönteisen MAL:n avustuksesta, josta sitten tulikin päätös. Se tosin haluttiin kytkeä siihen, että vastineeksi liitto järjestäisi suhteensa MAL:iin. Liljeström ei antanut tälle arvoa, vaan muistutti, että MAL:n avustus, noin 660 000 mk vastasi lakon kolmen tunnin kuluja. Pohjoismaiden tukeen nähden se oli taskuraha.³⁵⁸

Tarina kertoo, että Liljeström oli kehottanut kommunisteja ostamaan MAL:n avustuksella vaikka postimerkkejä itselleen. Rahoja ei otettu liiton tilille.

Liitto oli hakenut työtaistelun rahoittamiseksi lainaa myös Suomen Työväen Säästöpankilta, mutta sitä ei annettu, koska pelättiin liiton ajautuvan liian suuriin rahavaikeuksiin. Tyylilleen uskollisena Liljeström oli noitunut tätä ja ilmoitti suivaantuneena siirtävänsä kaikki liiton raha-asiat toiseen pankkiin. Yhdyspankissa Liljeström ja taloudenhoitaja Vainio tapasivat pääjohtaja von Fieandtina, joka päätti hyväksyä liiton lainoittamisen, vaikka porvarillinen aatelismies olikin.³⁵⁹

Wahlforss tiesi kertoa työnantajille ennen lakon alkua, että maan hallitus kaavaili Sotevan töiden jättämistä lakon ulkopuolelle.³⁶⁰ Lakko olikin Liljeströmille hankala, sillä Sotevan valtuuskunnan jäsenenä hän tiesi varsin hyvin sen myöhästyttävän sotakorvaustoimituksia. Hankalaan välikäteen jouduttiin myös Neuvostoliitossa, koska lakossa olivat osallisina sille myönteinen pääministeri Kekkonen ja toisaalta työväenliike. Kun sotakorva-

357 SML ltmk. ptk. 28.6.1951 TA.

358 SML ltmk. ptk. 17.10.1950 TA.

359 TMT:442 Metalliliiton haastattelusarja, Eino Yrjönen TA.

360 SMT, Protokoll FMA styrelse 22.8.1950 ELKA.

ustoimituksissa oltiin hieman etuajassa, suositteli Neuvostoliiton ulkoasiainministeriö Stalinille, ettei asiassa tehdä mitään.³⁶¹ Lakon aikana ei vielä tiedetty, että toimitusten myöhästymissakot tultaisiin myöhemmin antamaan anteeksi. Vielä lokakuun alussa Sotevan tuotanto-osasto raportoi, ettei myöhästymissakkoja ole tullut, mutta lakon jatkuminen tulee niitä vääjäämättä aiheuttamaan.³⁶²

Lakon jo päätyttyä voitiin siitä aiheutuvat myöhästymiset summata. Suurimmat yksittäiset, myöhässä olevat toimitukset olivat Rautpohjan tehtaan 14 lokomobiiliä ja 11 lastausnosturia sekä Crichton-Vulcanin ja Hietalahden telakan sekä Pansion telakan 5 alustoimitusta, jotka olivat meri- ja jokihinaajia sekä proomuja.³⁶³ Toimitusten vauhdittamisesta lakon jälkeen seurasi sitten urakka- ja ylitöitä, jotka lisäsivät yritysten kustannuksia. Siviilitöiden kustannuksella piti Sotevan mukaan vapauttaa kapasiteettia, sillä sotakorvaussuoritukset olivat ensisijaisia. Näistä erikoistoimista aiheutuvia kustannuksia valtuuskunta päätti harkinnan mukaan korvata yrityksille. Ne jäivätkin lopulta metallilakon varsinaiseksi miinussaldoksi.

Tapio Bergholm näkee syksyn 1950 lakkoliikkeessä muutoksen keskusjärjestö SAK:n ja liittojen sosialidemokraattisen johdon välisessä suhteessa. Liitot olivat työntäneet SAK:n sivuraitteelle palkkapolitiikassa, mutta lakkotaistelussa oli käynyt niin, että keskusjärjestö oli suhteessa liittoihin päässyt niskan päälle. ”Pitkät ja vaikeat työtaistelut olivat kypsyttäneet vahvojen jäsenliittojen sosialidemokraattiset johtajat tukeutumaan ja jopa alistumaan keskusjärjestön johtamaan palkka- ja työehtosopimuspolitiikkaan.” Ainakin Liljeströmin toimista voi päättyä toisenlaisiin johtopäätöksiin. Sen sijaan Metallin kommunistien näkemys SAK:lle kuuluvasta roolista oli alisteinen, mikä näkyi jatkuvina kommentteina siitä, ettei mitään runkosopimusta pidä solmia

361 Vihavainen, Manninen, Rentola, Zuravljov 2017 s. 368, 416.

362 Soteva Cb:17, valtuuskunnan ptk. 4.10.1950, tuotanto-os. muistio 2.10.1950 KANA.

363 Soteva Cb:17, valtuuskunnan ptk. 8.11.1950, tuotanto-os. muistio 7.11.1950 KANA.

eikä kahlita liittojen käsiä. Kommunistien Jaakko Kivi lähti siitä, että lakkotaistelussa tulee kulkea liitot edellä ja SAK:n roolina on olla vain taustatukena.³⁶⁴

Liljeström näki asian toisin. Hänen toimissaan on vaikea nähdä suurta eturistiriitaa liiton ja SAK:n kesken. Hän kannatti yhteistä esiintymistä yleislakkouhan antamisessa SAK:n työvaliokunnassa toukokuussa 1950 ja puolusti yhteistä esiintymistä liittonsa hallinnossa. Liljeström neuvotteli yhtenä SAK:n edustajana F-sopimuksen, josta hän totesi, ettei se niin huono ole, kuin kommunistit sanovat. Myöhemmin hän puolusti yhteistä esiintymistä omassa liitossaan toteamalla, ”ettei raskas metalli ole tällä hetkellä kaikkein vahvimmassa asemassa”.³⁶⁵

Liljeström oli jo ennen syksyn 1950 lakkoliikettä luotsannut Metalliliittoa yhteisen politiikan taakse palkkasäännöstelyä koskevilla kysymyksillä, vaikka paine kommunistien taholta oli kova. Kun SAK ei suositellut työehtosopimusten irtisanomista vuonna 1949, toimi Liljeström silloinkin yhteisen linjan mukaisesti. Sopimusta jatkettiin ja lisäksi sitä koskeviin neuvotteluihin osallistuivat myös STK:n ja SAK:n edustajat. SAK:n puheenjohtaja Aku Sumu jäi Bergholmin mukaan yksin vaatimaan 10 prosentin palkankorotuksia SDP:n puoluetoimikunnassa 5.1.1950. Fagerholmin sosialidemokraattinen hallitus ei taipunut SAK:n palkkavaatimuksiin, vaan myöntyi enintään 7.5 prosenttiin. Liljeström piti matalaa profiilia puoluetoimikunnan kokouksessa ja antoi Sumun puhua, mutta Metalliliitosta käsin hän ajoi SAK:n työvaliokunnan palkankorotuslinjaa niin työnantajien kuin hinta- ja palkkaneuvoston suuntaan.³⁶⁶

Metallilakko käynnistyi yhteisymmärryksessä SAK:n kanssa. Yleislakkoon Liljeström suhtautui aluksi varauksellisesti. Asenne saattaa selittyä sillä, että hän pelkäsi lakon politisoituvan. Kun metallilakko pitkittyi, kannatti hän SAK:n puheenjohtaja Sumun esitystä yleislakkouhasta. Silloin Metalliliitossa oli esitetty lakon

364 Bergholm 2005 s. 303; Esim. SML valtuusto ptk. 23.5.1950.

365 SML valtuusto ptk. 21.8.1950 TA.

366 Bergholm 2005 s.263; Koivisto 1987 s. 64.

laajentamista voimallaitoksiin, mutta SAK:n työvaliokunta ei pitänyt sitä tarkoituksenmukaisena. Koska lakossa oli useita toimialoja, oli täysin luontevaa, että valtion väliintulon jälkeen ryhdyttiin käymään neuvotteluja keskusjärjestöjen kesken. Lisäksi oli käynyt niin, että työnantajapuolella keskusjärjestö STK oli jo ottanut jäsenliittonsa tiukkaan ohjaukseen. Lakkoa ryhdyttiin ratkomaan valtioneuvoston asettamassa välityselimessä ministeri Teuvo Auran johdolla.

Samaan aikaan kun neuvottelut alkoivat, vahvistuivat myös tiedot ulkomaisten järjestöjen myöntämistä avustuksista ja lainoista metallilakon tukemiseksi. Sen sijaan Puuliiton lakkokestävyyks oli murenemassa. Liljeström ei halunnut lakon pitkittyvän, vaan hyväksyi SAK:n toimenpiteet. Työvaliokunnassa kommunistit äänestivät vastaan, kun enemmistön voimin hyväksyttiin neuvottelutulos, ns. A-sopimus.

Historiantutkimuksessa on kiinnitetty huomiota ammattiliittojen, mutta ei niinkään yritysten lakkokestävyyteen. Metalliteollisuuden Työnantajaliittoon tulleet avunpyynnöt kielivät siitä, että osalle yrityksistä pitkä lakko muodostuisi raskaaksi. Työnantajaliitolla oli oma lakkokassansa, vakuutusrahasto, josta myönnettiin avustuksia yksittäisille yrityksille työtaistelusta aiheutuvien haittojen korvaamiseksi. Esimerkiksi vuoden 1949 syksyllä oli lähinnä turkulaisille yrityksille myönnetty korpilakoista joutuen 890 000 mk. Koska Metalliliiton lakko oli koko alaa koskeva yleinen lakko, päätti työnantajaliitto olla myöntämättä suoria avustuksia. Avustukset olisivat tyhjentäneet vakuutusrahaston kokonaan, sillä avustusperusteita noudattaen lakkokassan varat olisivat riittäneet vain 29 päiväksi, mutta metallilakko kesti puolta pitempään. Työnantajaliitto päätti kuitenkin tukea vaikeuksiin joutuneita yrityksiä sallimalla korottomien lainojen myöntämisen. Työnantajien lakkorintama ei ollut aivan täydellinen, sillä lakon aikana tehtiin joitakin erillissopimuksia Metallityöväen Liiton kanssa.³⁶⁷

367 SMT, Protokoll FMA styrelse 8.9. ja 29.12.1950 ELKA; SML ltmk. ptk. 24.9.1950 TA.

SAK:n taholta tuotiin neuvotteluihin vaikeasti sovellettava ”työkohtainen” palkka, joka herätti tyytymättömyyttä Liljeströmissä. Metalliliiton historioitsija Johan Koivisto toteaa, että Olavi Lindblomin toimesta ”Vallukin prässättiin tähän” A-sopimukseen.³⁶⁸ Aku Sumu ja Olavi Lindblom olivat sopineet työkohtaisen palkkauksen käyttöönotosta metalliteollisuudessa ilman käytännön asiantuntemusta palkkakysymyksissä, käytännössä ohi Metalliliiton johdon. Ajatuksen on katsottu tulleen Aku Sumulta.³⁶⁹ Varsinainen pohjatyo on ehkä kuitenkin tehty STK:n Risto Salmisen ja Metalliteollisuuden Työntajaliiton Stig Hästön toimesta.³⁷⁰ Sen paremmin SAK:n puheenjohtajalla kuin pääsihteerillä ei ollut omakohtaista kokemusta varsinaisista työehtosopimusneuvotteluista, joten niissä sovittujen palkkamääräysten luonne ei välttämättä avautunut.

Liljeström oli pohjimmiltaan ratkaisukeskeinen pragmaatikko, ja niinpä hän hyväksyi sopimuksen, vaikka näki työkohtaiseen palkkaan sisältyvän selviä riskejä. Ilmeisesti osansa oli sillä, ettei hän halunnut vaarantaa keskusjärjestön arvovaltaa. Keskusjärjestön asiantuntemattomuus palkkakysymyksissä jouduttiin käytännössä paikkaamaan Metalliliiton ja sen työpaikkojen käymissä ennätyksellisen pitkällisissä ja vaikeissa sovellutusneuvotteluissa. ”Työkohtaisuus” oli Lindblomilta ja Sumulta nipin napin hyväksyttävän rajan ylittävä palkkapoliittinen työnäyte. Sovellutusneuvotteluille tuli onnistumispakko. Metalliliiton vähemmistöryhmä sai massiiviselle kritiikilleen tukea, koska monilla työpaikoilla ei vielä alkuvuodesta 1951 ollut saatu soveltamisratkaisua. Työkohtaista palkkausta ei tosiasiassa tunnettu sen enempää työntajaliitossa kuin Metalliliitossa. Stig Hästö on tunnustanut, että

368 Koivisto 1987 s. 113.

369 Mansner 1984 s. 347; Bergholm 2005 s. 299.

370 Hästö 1987 s. 141.

A-sopimus pikemminkin haittasi kuin helpotti työnluokituksen järkevää käyttöönottoa.³⁷¹

Työnantajien mukaan vaikeinta sopimuksen soveltaminen oli kommunistienemmistöisillä työpaikoilla, joilla ei ollut halua sopia työn luokituksesta. Metalliteollisuuden Työnantajaliitto myi sopimusta omille jäsenyrityksilleen sillä, että työkohtaisen palkan koko skaalaa, miinus 10 prosentista plus 15 prosenttiin, piti soveltaa. Riitoja tulikin pyrkimyksistä alentaa palkkoja, ja ne jatkuivat joillakin työpaikoilla vielä syksyllä 1951. Kokonaan ongelmat eivät poistuneet senkään jälkeen, sillä vielä vuoden 1959 liittokokouksessa esitettiin toive työkohtaisesta palkkajärjestelmästä irtautumisesta.³⁷²

SAK:n johdon toiminnasta A-sopimuksen yhteydessä uhkasi tulla vakava karhunpalvelus Metalliliiton sosialidemokraateille. Kun A-sopimusta koskeva jäsenäänestys oli vielä ollut voitollinen sosialidemokraateille, uhkasi sopimuksen vaikea soveltaminen, erityisesti työkohtaisen palkkauksen vuoksi, viedä heiltä voiton avaimet. Pahimmillaan liitto voisi liukua kommunistien käsiin.

Eino Yrjönen on muistellut, että työkohtainen palkkaus aiheutti konepajoissa perusteellisen sotkun. Lakon jälkianalyysinä olikin se, ettei ulkopuolisten anneta enää milloinkaan puuttua Metalliliiton palkkajärjestelmään.³⁷³ Se pysyi Liljeströmin muistissa vielä kymmenen vuotta myöhemmin tehtäessä ensimmäistä keskitettyä sopimusta.

Koivisto on tiivistänyt ristiriitaisia tunteita herättäneen metallilakon vaikutukset:

”Metallimiesten kannalta selvin voitto oli ohjepalkkojen kaksinkertaistuminen, mikä merkitsi sopimus pohjaisen palkkatuvan huomattavaa lisääntymistä. Pienipalkkaiset hyötyivät eniten

371 Emt. s. 142.

372 SMT, Protokoll FMA styrelse 20.10.1950 ja 19.10.1951 ELKA; SMT toimintakertomus 1950 ELKA; SMT vuosik. 16.4.1952 ELKA; SML liittokokous 29.11.-3.12.1959 ptk. TA.

373 TMT:442 Metalliliiton haastattelusarja, Eino Yrjönen TA; Koivisto 1987 s. 113.

palkankorotuksista. Ammattimiesten korkeissa urakkapalkkoissa jouduttiin tasosta taistelemaan ja joitakin palkkanalennuksiakin tapahtui.”³⁷⁴

Lakon päätyttyä STK:n toimitusjohtaja eversti Karikoski hehkutti omalle hallinnolleen lakon olleen voittoisa, $\frac{3}{4}$ -voitto, eivätkä työnantajat halunneet ottaa vastustajasta aivan selkävoittoa.³⁷⁵ Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa oltiin sen sijaan paljon hillitympiä, sillä lakon vaikutuksista metallin palkkatasoon oli vielä suuri epäselvyys. Arviot vaihtelivat myöhemmin niin esittäjän kuin ajankohdan mukaan. Työnantajaliitossa myönnettiin, että julkisuuteen annettava luku on poliittinen päätös. Vielä vuoden 1951 alussakaan ei voitu tarkkaan sanoa ansiovaikutuksista, koska niiden katsottiin riippuvan suuresti siitä, mihin paikalliset neuvottelut sopimuksen soveltamisesta johtavat. Arvioksi esitettiin keskimäärin noin 10 prosentin palkkatason nousua, mikä oli sattumalta sama lukema, jonka Liljeström esitti omilleen. Kuitenkin STK:n Karikoski esitti keväällä 1951 arvioksi vain 4-6 prosenttia metallimiesten osalta. Myöhemmin todettiin metallityönantajien toimesta metalliteollisuuden palkkojen nousseen vuonna 1951 keskimäärin 19-20 prosenttia, mistä 5 prosenttia oli indeksikorotuksen osuus. Palkkojen nousun todettiin olleen työnantajien kannalta epätydyttävän korkea.³⁷⁶

Liljeströmin ja Metalliliiton sosialidemokraattisen johdon motiiveja lakkoon ryhtymisestä on haettava ensisijassa järjestöllisestä tilanteesta, johon ansiotasoa koskevat asiat olivat kietoutuneet. Aikaisemmassa tutkimuksessa on lakkoliikettä pidetty ensisijaisesti liittojohtoisen ja toisaalta keskusjärjestövetoisen palkkapolitiikan voimainmittelönä. SAK:n puheenjohtaja Aku Sumu kuvasi lakkoliikettä korpivaelluksena, jonka opetus on siinä, ettei yksittäinen vahvakaan liitto ole kenties kyllin vahva taistelemaan

374 Koivisto 1987 s. 113.

375 STK syyskokous ptk. 16.11.1950 ELKA.

376 STK vuosikokous ptk. 29.5.1951 ELKA; SMT toim.kertomus 1950 ja vuosikokous 16.4.1952 ELKA; SML toim.kertomus 1950 TA; SML liittokokous 9.-14.12.1951 ptk. s. 133 TA.

koko työnantajarintamaa vastaan. Sumun tilanneanalyysissä SAK näyttäytyy pelastavana enkelinä, ja se on liian yksipuolisesti viety muun muassa SAK:n historiankirjoitukseen.³⁷⁷ Kysymys keskusjärjestösuhteista ei ollut Metalliliitolle ensisijainen, minkä lisäksi tilanneanalyysiä sumentaa Metalliliiton ja sitä selvästi heikomman Puuliiton niputtaminen yhteen. Eero Antikainen nimesi SAK:n yleislakkouhan perimmäiseksi syyksi juuri Puuliiton heikon lakkokestävyys.

Puuliiton lakkorintamassa oli jo kauan ennen sovintoa ollut useilla paikkakunnilla repeämiä. SAK:n väliintulo olikin sille pelastus.³⁷⁸ Liljeström kertoi muutama vuosi myöhemmin, että hänen väliintulollaan oli vaikutuksensa siihen, ettei työtaistelu Puuliiton osalta päätnyt katastrofiin. Kun työnantajat olivat kieltäytyneet Puuliiton palkkavaatimuksesta, kertoi Liljeström ”omalla vastuullaan” uhanneensa jatkaa Metalliliiton lakkoa, ellei Puuliiton vaatimukseen suostuta. ”Sillä tavalla saatiin asia Puuliiton kohdaltakin pelastetuksi”, kertoi Liljeström. Hän ei pitänyt Puuliiton lähtemistä lakkoon viisaana ja kuvasi liiton olleen loppuvaiheissa ”romahduksen partaalla”.³⁷⁹

Metallityönantajien mukaan metallilakko oli 100-prosenttinen ja se toteutettiin kurinalaisesti.³⁸⁰ Lakkoa seuranneelle Suojelupoliisille raportoitiin Kuopion poliisilaitokselta, että rikollisuus oli metallilakon aikana tuntuvasti lisääntynyt, erityisesti juopumistapauksista johtuen. Kansanravintoloissa oli kuulemma vilkasta, ja asiakkaat nauttivat henkilökunnan mukaan pääasiassa parempia väkijuomia ja heillä oli yleensä ollut runsaasti rahaa.³⁸¹ Keitä nämä asiakkaat lienevät olleetkaan, eivät lakkoavustukset juhlimiseen riittäneet. Moni työntekijäperhe joutui turvautumaan liiton ruoka-apuun. Veteraanit muistelivat vielä vuosien jälkeenkin pitkän lakon olleen taloudellisesti raskas.

377 SAK valtuusto ptk. 22.10.1950 TA; Bergholm 2005.

378 Reuna 1985 s. 880-884.

379 SML valtuusto ptk. 16.6.1957 TA.

380 SMT toim.kertomus 1950 ELKA.

381 Supo, Asiamapit III K. Selkkaukset ja lakot teollisuudessa. Metalliteollisuus. Ilm. 1740/50 KANA.

Lakko puhalsi ”ilmat pihalle” ja muistutti myös liiton järjestövoimasta työnantajia. Liiton tiukat jäsenäänestykset, erityisesti äänestys F-sopimuksesta, olivat myrskyvaroitusta siitä, että kommunistien ja kansandemokraattien vähemmistö oli merkittävä, ja työpaikoilla oli aitoa tyytymättömyyttä palkkakehitykseen myös sosialidemokraattisesti ajattelevien työntekijöiden piirissä. Metalliliitto oli poliittisesti tasapainoliitto, jonka heilahtaminen kommunistien käsiin oli realistinen mahdollisuus. Sitä oli Liljeströmin ja liiton sosialidemokraattisen enemmistön vakavasti mietittävä tehtäessä ratkaisuja lakkoon ryhtymisestä. Liiton ja SAK:n edustajakokoukset olivat lähellä. Voimasuhdemuutos Metalliliitossa aiheuttaisi myös suuren mullistuksen SAK:ssa. Näyttää siltä, että tilanne arvioitiin samalla tavoin Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa. F-sopimukseen liittyvä äänestystulos katsottiin syyksi sille, että oli vaikeaa löytää enää yhteisymmärrystä Metalliliiton kanssa.³⁸²

Kun liitto hyväksyi A-sopimuksen, voi sitä tulkita myös liittojohdon viestinä omalle kentälle, ettei kovakaan työtaistelu voinut tuoda sitä, mitä kommunistit väittivät. Lakko oli itse asiassa nostanut sosialidemokraattien kannatusta jäsenistössä. F-sopimuksen hyväksymisen puolella oli vielä vähemmistö, vaikka sosialidemokraattinen johto sen hyväksyi, mutta A-sopimuksen taakse saatiin jo jäsenten enemmistö. Silloin ei tosin vielä tiedetty, että ratkaisun soveltamisesta tulee sosialidemokraateille niin suuri ongelma kuin siitä tuli.

Kommunistien kova ryöpytys A-sopimusta kohtaan pakotti Liljeströmin puolustamaan SAK:n sosialidemokraattisen johdon neuvottelemaa ratkaisua, vaikka hän oli siihen selvästi tyytymätön. Liljeström puolusti sopimusta, mutta ei voinut olla myöntämättä, että siihen liittyi ongelmia. Sosialidemokraattien oman propagandan kannalta oli kuin taivaan lahja, että kommunistien ykköstoimihenkilö Jaakko Kivi oli allekirjoittanut sopimuksen. Kivi sai hoipertelustaan pyyhkeet kommunistien ja kansandemokraattien ammattiyhdistysjaostolta, mutta se ei vielä riittänyt. Puolueen ammattiyhdistysvastaava Yrjö Murto ja pääsihteeri

382 SMT, Protokoll FMA styrelse 7.8.1950 ELKA.

Ville Pessi eivät nielleet Kiven monopolvisia selityksiä, että virheitä oli tehty ennenkin. Kohtalokkaasta virheestä Kivi sai puoluevaroituksen SKP:n Länsi-Helsingin osastolta.³⁸³ Tästä huolimatta Hertta Kuusinen oli nähnyt Kivessä enemmän taistelija-ainesta kuin Edvin Salosessa, jota Kuusinen moitti heikoksi. Kivi kanteli Salosen olleen hysteerisessä tilassa ja valmis eroamaan Metalliliitosta, kun allekirjoitusvirhe oli tullut esille.³⁸⁴

Kun Aarne Saarinen arvosteli A-sopimusta SAK:n työvaliokunnassa, Liljeström moitti häntä lasikaapissa istumisesta. Liljeströmin mielestä Rakennusliitossa on jääty ”istumaan ja kukkumaan, toisten housuilla odottamaan, mitä toiset tekevät”. Kommunististen liittojen taholta ei hänen mielestään pantu tikkua ristiin lakossa olevien työntekijöiden avustamiseksi.³⁸⁵

Jos Suojelupoliisin tiedottajaa on uskominen, olivat tunnelmat lakon aikana Karkkilassa kiihkeät. Kommunistit olivat uhkailleet paikallisia sosialidemokraatteja vallan anastuksella maassa ja keskitysleirille toimittamisella. *Vapaa Sana* oli maltillisempi: Yhdessä SAK:n oikeistojohtajien kanssa Liljeström, Mäkinen ja kumppanit peruuttivat yleislakkouhan ja kavalsivat työläisten palkkavaatimukset juuri sillä hetkellä, jolloin voitto oli käden ulottuvilla. Jaakko Kiven ja Edvin Salosen virheitä ei lehden mukaan voinut verrata oikeistososialidemokraattien petokseen.³⁸⁶

Yllättävä ja täysin poikkeuksellinen tunnustus A-sopimuksesta tuli SKP:n poliittisessa toimikunnassa Arvo Stenmanilta, joka katsoi nuorten työntekijöiden olevan siihen hyvin tyytyväisiä, ”koska se näyttää tekevän heille oikeutta”. Julkisuuteen tällaista tunnustusta ei sentään kerrottu.³⁸⁷

383 SKDL a-jaosto ptk. 26.10.1950 KA; Jaakko Kiven kok. Kansio 12. Toiminta Metallityöväen liitossa. Jaakko Kiven selostus SKP:n Länsi-Helsingin osasto ry:n kokouksessa 19.12.1950 ja Ptk. SKP:n Länsi-Helsingin osasto 19.1.1951. KA.

384 SKP pol. jaosto ptk. 25.11.1950 KA.

385 SAK tvk. ptk. 18.10.1950 TA.

386 Supo, Asiamapit III K. Selkkaukset ja lakot teollisuudessa. Metalliteollisuus. Ilm. 2386/2.11.1950 KANA; *Vapaa Sana* 24.10.1950.

387 SKP pol. tmk. ptk. 15.7.1951 KA.

Vaikka Stenmanin tunnustus on yksittäinen arkistolähde, siitä voisi päätellä, että ohjepalkkojen iso liikahdus ylöspäin hyödytti eniten pienipalkkaisia ja nuoria työntekijöitä, eikä samassa määrin korkeimmissa ohjepalkkaryhmissä olevia ammattimiehiä, joilla ohjepalkat ja käytännön palkat saattoivat olla hyvin kaukana toisistaan. Nuoret ja pienipalkkaiset tuskin olivat äänekkään ryhmä liitossa, mikä on voinut nyrjäyttää sopimuksesta käytyä julkista keskustelua. Kiven jälkeen kommunistien ykköstoimitsijaksi kohonneen Edvin Salosen tunnustus lakon saavutuksista tuli vasta 1970-luvulla. Salosen mukaan palkkajärjestelmä saatiin ”kutakuinkin tyydyttäväksi”. Erityisesti ohjepalkkojen huomattava nousu lähemmäksi käytännön palkkoja oli merkittävää. 1950-luvun kireässä poliittisessa taistelussa oli kommunistien mahdotonta antaa A-sopimuksesta mitään myönteistä lausuntoa. Salonen myöntää asian suoraan: ”Vasta vuosia sen jälkeen on myönnetty kommunistien piirissä, että metallityöläiset saivat aikaan merkittävän saavutuksen yhdeksän viikon lakollaan palkkajärjestelmän yksinkertaistamisessa ja uudistamisessa.”³⁸⁸

Myös kommunistienemmistöisen, tamperelaisen Metalli seikan historiikissa tehdään myönteinen jälkianalyysi: ”Metalli- ja muiden alojen suurissa lakoissa v. 1950, joissa taisteli n. 100 000 työläistä, liikkeelle lähtö työläisten yleisen käsityksen mukaan tapahtui hallituspoliittisissa merkeissä. Lakon aikana päämäärä kuitenkin muuttui paremman palkka- ja työehtosopimuksen aikaan saamiseksi, missä myös onnistuttiin.”³⁸⁹

Paperiliiton sosialidemokraattisen johdon tekemä neuvotteluratkaisu ja siten lakkorintamasta lipeäminen ei ollut Liljeströmille mieleen. Välit Paperiliiton uuteen puheenjohtajaan Vihtori Rantaseen olivat pitkään viileät. Suhteet Paperiliittoon paranivat, kun Rantanen vaihtui myöhemmin Veikko Ahtolaan. Metallilakko piti suhteet Kekkoseen ja maalaisliittolaiseen vähemistöhallitukseen kylminä. Kekkonen ei sanojaan säästellyt arvostellessaan lakkoa, mutta niin antoi myös Liljeström takaisin. Hän reagoi happamasti

388 Edvin Salosen kok. 5. Muistelmat 1977, s. 117. KA.

389 Rosman 1967 s. 43.

Kekkosen kehotukseen lopettaa lakko ennen kuin valtioneuvosto oli saanut aikaan välityselimen asettamisen. Liljeström piti sitä outona, halpahintaisena propagandana.³⁹⁰

Lakkoliikkeessä Metalliliiton enemmistöryhmän ja Liljeströmin henkilökohtaisen toiminnan ratkaisut näyttävät määräytyvän ensisijaisesti liiton sisäisestä tilanteesta ja siihen liittyvästä palkkatyytymättömyydestä, eivätkä palkkapolitiikan hoitoa koskevista keskusjärjestösuhteista tai pyrkimyksistä palkkapolitiisiin irtiottoihin. Metalliliiton lakkoliikkeessä oli kysymys liiton pysymisestä sosialidemokraattien käsissä. Juhani Suomi toteaa pääministeri Kekkosen viittaneen sosialidemokraattien ja kommunistien käymään ankaraan taisteluun pohtiessaan syksyn 1950 lakkojen syitä. Suomen mukaan Liljeström oli tämän epäsuorasti myöhemmin vahvistanut.³⁹¹

Pitkällä ja raskaalla metallilakolla oli pitkäaikainen vaikutuksensa sosialidemokraattien ja kommunistien suhteisiin. Se taittoi kärjen kommunistien lakkoradikalismilta, joka seuraavina vuosina hiipui ponnettomiin ja neuvottomiin yrityksiin. Työpaikoilta ei tullut tarvittavaa vastakaikua, vaikka SKP:ssa eläteltiin jatkuvaa toivetta metalliteollisuudesta käynnistettävien palkka- ja joukkoliikkeiden kehittämiseen, niiden politisoitumiseen ja valta-asetelmien muuttamiseen koko yhteiskunnassa. Selitys ei toki ollut yksin lakossa, vaan myös metallin sosialidemokraattien kovassa järjestöpolitiikassa. Liljeströmin suhtautumista lakkoihin kuvaa pohjimmiltaan se, että koko 13-vuotisen puheenjohtajakautensa aikana vuoden 1950 metallilakko jäi ainoaksi liiton omaksi valtakunnalliseksi työtaisteluksi. Vuoden 1956 yleislakko oli SAK:n yhteinen, ja liitto oli siinä täysin voimin mukana. Kun oli kyse sopimusrikkomuksista tai työehtosopimuksen saamisesta johonkin yritykseen, ei Liljeström epäröinyt lakkoluvan hakemista SAK:lta. Palkkasäännöstely ei estänyt SAK:ta niitä myöntämästä. Neuvottelutietä oli kuitenkin yritettävä viimeiseen asti.

390 Ssd 11.10.1950 ”SAK vastaa hallitukselle tänään”.

391 Suomi 1990 s. 81; ks. myös Haataja 1993 s. 151.

Liljeström ja Metalliliiton sosialidemokraattinen enemmistöryhmä taktikoivat Metalliliiton liittokokouksen siirtämisen vuoden 1951 lopulle. Alun perin kokous oli tarkoitus pitää vuoden alkupuolella. Mitään ei haluttu jättää sattuman varaan, sillä olihan tyytymättömyyttä aiheuttanut A-sopimuksen soveltaminen pahasti kesken, minkä lisäksi F-sopimuksen indeksikorotusten viipyminen herätti ärtymystä. Niinpä liitossa ryhdyttiin uusia ammattiosastoja perustamalla voimatoimiin sosialidemokraattisen enemmistön turvaamiseksi.

Pelistä tuli kovaa ja ryöpytyksiä jaeltiin puolin ja toisin. Kommunistit ottivat aseeseen sotavuosienkin tapahtumat. Liljeström, entinen puheenjohtaja Rantala, August Valta ja Veikko Puskala leimattiin Valtiollisen poliisin, fasistiseksi nimetyn ”ohranan” agenteiksi. Syynä oli heidän nimensä Valtiollisen poliisin luotettavien toimitsijoiden listalla vuoden 1940 lopussa. Heidän puhetilaisuuksiaan ei pitänyt estää, oli Valpon ohjekirjeessä neuvottu.³⁹²

Kommunistit eivät voineet turvautua uusien ammattiosastojen perustamiseen saadakseen lisää edustajia niin SAK:n edustajakokoukseen kuin Metalliliiton liittokokoukseen, sillä sosialidemokraatit estivät niiden hyväksymisen liittotoimikunnassa. Sen sijaan mitään ei voitu sille, jos kommunistit keinottelivat hallitsemiinsa ammattiosastoihin lisää jäseniä ja sitä kautta enemmän edustajia tärkeisiin kokouksiin. Liljeströmin suojeluksessa perustettiin myös paperiosastoja, jotka olivat elinkelpoisia vain niin kauan kun niistä oli hyötyä valtataistelussa. Aikalaiset ovat muistelleet, että joissain tapauksissa osastoihin keksittiin uusia jäseniä hautakivistäkin. Sosialidemokraatit väittivät, että järjestöllinen vallanottoluovuus sai kommunistit turvautumaan toisten liittojen jäsenten liittämiseen Metalliliittoon ennen ratkaisevaa liittokokousta. Sen jälkeen voitiin taas palata kotipesään.

392 *Työkansan Sanomat* 31.1.1951 ”Sos.dem. johtajat ohranan agentteina SAK:n sisällä”.

Omaa esikuntaansa Liljeström vahvisti ottamalla liittoon Esko Suikkasen hoitamaan puunjalostusteollisuuden asioita. Kaukopään metallityöläisten osaston puheenjohtajasta tuli sittemmin yksi Liljeströmin luottomiehistä. Samalla Liljeström nosti liittoon ottamansa Viljo Kuukkasen ensimmäiseksi sihteeriksi ja Veikko Puskan piiriasiamieheksi Helsinkiin.³⁹³

Tilanne liiton kentällä oli siinä määrin hankala, ettei Liljeström lähtenyt helmikuussa 1951 johtamaan Neuvostoliittoon lähtevää liiton ensimmäistä valtuuskuntaa. Työnantajien kanssa hän sen sijaan käynnisti salaiset neuvottelut työkohtaisen palkan soveltamisesta. Liiton vähemmistöryhmälle niistä ei kerrottu. Rastorissa 27.4.1951 pidetyn neuvottelun muistio kertoo, että metalliteollisuuden työnluokituksessa ollaan vaiheessa, jossa se kaatuu joko eteen- tai taaksepäin. Liljeström ehdotti ylimenokautta ilman työtaisteluiden vaaraa ja yhteisen pohjan löytämiseksi. Hän epäili edelleen, sopiiko koko järjestelmä konepajateollisuuteen ja viittasi myös vuorineuvos Yrjö Vesan olevan siihen kielteisellä kannalla. Osapuolet totesivat, että eteneminen vaatii ensin luottamuksen palauttamista työpaikoilla. Liljeströmille oli tärkeää rauhoittaa tilannetta työpaikoilla, ja neuvottelijat sopivatkin yhteisen konferenssin järjestämisestä asiasta, ilman kommunisteja.³⁹⁴

Monet paikalliset palkkaneuvottelut päättyivät lopulta liiton enemmistöryhmän kannalta kohtuulliseen tulokseen, vaikka aluksi tilanne näytti heikolta. Työnantajien Max Burmeister piti onnettomana, että jouduttiin antamaan periksi palkkapaineille työvoiman ylikysynnän vuoksi. Yhdeksi syypääksi hän katsoi ylikuumenneen rakennusalan, joka loi paineita myös metalliteollisuuden palkankorotuksiin.³⁹⁵ Tämä auttoi metallin sosialidemokraatteja pitämään kannatuksensa.

Metallityöväen Liiton kujanjuoksussa SAK:n edustajakokousvaalit 25.3.-15.4.1951 toimivat esinäytöksenä ja ilmapuntarina poliittisten ryhmien kannatukselle. Liljeström kiteytti vaaliase-

393 SML ltmk. ptk.23.1., 3.3. ja 29.3.1951 TA.

394 SMT, Protokoll FMA styrelse 19.10.1951, Pöytäkirja 27.4.1951 Työnluokituksen soveltamisesta käytäntöön ELKA.

395 SMT, Protokoll FMA styrelse 19.10.1951 ELKA.

telman yksinkertaisesti tavalla, jossa heijastui poliittisten ryhmien välille revennyt suuri kuilu ja propagandakamppailu: Joko hyväksytään SAK:n johdon viitoittama rauhallisen kehityksen linja tai sitten avataan ”ranttaalit auki” kommunistien viitoitettavalle SAK:n sääntöjen, omien järjestöpäätösten, sekä korpi- ja istumalakkojen tielle, joka ei voi johtaa muuhun kuin täydelliseen sekasortoon ja sitä tietä taloudelliseen kaaokseen.³⁹⁶ Suurimpana jäsenliittona, 43 000 jäsenellään (SAK:n koko jäsenmäärän ollessa noin 265 000) Metalliliitto sai 30 edustajaa SAK:n edustajakokoukseen. Edustajia oli yhteensä 222.

Vaalin tuloksena sosialidemokraattien listalta valittiin 16 ja vähemmistöryhmän listalta 14 edustajaa. Vähältä piti, että liiton edustajat olisivat jääneet SAK:n kokouksen ulkopuolelle kokonaan. Ulkomaanmatkansa aikana Liljeström pyysi varapuheenjohtaja Kiveä pitämään liittotoimikunnan kokouksen, jotta edustajat voitaisiin vahvistaa ja ilmoittaa SAK:lle.

Kivi kieltäytyi, ja T. J. Kuukkanen veti kokouksen viimeisenä mahdollisena päivänä, jolloin edustajat piti ilmoittaa. Kommunistit syyttivät vaaleissa olleen väärinkäytöksiä kahden ammattiosaston osalta, he väittivät vaalimateriaalia hävinneen ja pitivät liittotoimikunnan päätöstä laittomana. Liljeström oli poliisin kuultavana, mutta asiasta ei syntynyt mitään juttua, kun vaalimateriaalikin löytyi sinetöitynä. SAK:n työvaliokunnan enemmistö ei myöskään löytänyt väitteille katetta. Asiasta väännettiin kättä vielä SAK:n edustajakokouksessa, mutta kommunistien esitykset äänestettiin nurin. Kiven taktikointi sinetöi hänen uransa loppumisen Metalliliitossa.³⁹⁷

Poliittisten ryhmien välit olivat pahoin tulehtuneet. Kommunistista ja kansandemokraattista lehdistöä, *Työkansan Sanomia* ja *Vapaata Sanaa*, ei edes päästetty seuraamaan SAK:n edustajakokousta, mutta *Suomen Sosialidemokraatti* sai tulla. Jaakko Kivi pudotettiin SAK:n työvaliokunnassa yleisvarajäseneksi ja työvaliokunnan sosialidemokraattista enemmistöä vahvistettiin

³⁹⁶ Ahjo 1.4.1951.

³⁹⁷ SAK tvk. ptk. 26.6.1951 TA; SML ltmk. ptk. 27.5.1951 TA.

lukuihin 12-4. Liljeström jatkoi työvaliokunnan jäsenenä saaden vaalissa suurimman äänimäärän.

Kommunistien arvostelu A-sopimusta kohtaan jatkui kokouksessa, mutta ei tuonut enää mitään uutta jo ennen sanottuun. SAK:n puheenjohtaja Aku Sumun mielestä oli tragikoomista, ettei Rakennusliitto saa SKP:n määräyksestä tunnustaa A-sopimusta. Hinta- ja palkkaneuvosto hylkäsikin liiton palkankorotuksen, kun se ei kyennyt sanomaan ääneen, että korotus on A-sopimuksen mukainen.³⁹⁸ Liljeström jatkoi Sumun arvostelulinjalla ja ihmetteli, että neuvotteluissa vallinnut yhteisymmärrys muuttuikin nopeasti allekirjoituksen jälkeen arvosteluksi. Hänen mielestään kommunistit olivat ”räävittömästi yrittäneet halventaa” Metallityöväen Liiton sosialidemokraattisia toimitsijoita. Lakkotaistelua oli vain vaikeutettu leimaamalla sosialidemokraatit pettureiksi. Tälläkö tavoin on työtaistelua käytävä työnantajia vastaan, hän kysyi. Työkohtaisesta palkasta hän letkautti kommunisteille, että se on Neuvostoliitossa aivan yleinen.³⁹⁹

Metallityöväen Liiton liittokokous pidettiin vasta vuoden lopulla 9.-14.12.1951 Helsingissä. Jo avauspuheessaan Liljeström totesi ryhmien välillä vallitsevat jyrkät ristiriidat, jotka johtuvat SKP:n ohjeista. Hän varoitti alistamasta palkka- ja työehtokysymyksiä poliittisen huutokaupan välineiksi, mutta kokoustunnelmia se ei liennyttänyt. Kommunistit nostivat metelin uusista perustetuista ammattiosastoista, jotka olivat heidän mielestään vain keinottelumielessä perustettuja. Edvin Salonen ihmettelikin, miten juuri ennen liittokokousta tuli tarve perustaa yli 30 osastoa enemmän kuin sitä edeltäneinä neljänä vuotena yhteensä. Peli oli kuitenkin jo menetetty. Vaikka kiistanalaiset osastot eivät osallistuneet äänestykseen niiden osallistumisoikeudesta, oli sosialidemokraateilla selvä enemmistö 187-128.⁴⁰⁰

Liljeström valittiin uudelleen Metallityöväen Liiton puheenjohtajaksi äänin 219-130 Jaakko Kiven ollessa vastaehdokkaana.

398 SAK edustajakokous 27.6.-1.7.1951 ptk. TA; SAK tvk. ptk. 30.7.1951 TA.

399 Em. SAK edustajakokous ptk. s. 182-184 TA.

400 SML liittokokous 1951 ptk. TA.

Sosialidemokraatit olivat päättäneet vetää mutkat suoriksi ja pudottivat Kiven varapuheenjohtajan paikalta. Hänen paikkansa otti sosialidemokraattien Erik Trygg. Kiveen oli henkilöitynyt kaikki se epäluottamus, jota niin Liljeström kuin liiton sosialidemokraattinen ryhmä tunsivat vasemmistoryhmää kohtaan. Mitta oli täynnä, ja Liljeströmille oli liikaa Kiven epälojaalisuus F- ja A-sopimuksen yhteydessä sekä yritys pudottaa liiton edustajat SAK:n edustajakokouksen ulkopuolelle. Kivi oli pitkän linjan kommunisti, itärajan takaa SKP:sta vauhtia ottanut SSTP:n ensimmäinen puheenjohtaja, jo 1920-luvulla SKP:n Suomen byroon eli johtoelimen jäsen ja vankilassa karaistunut. Pudotus oli kova. Kiven paikan kommunistien ja kansandemokraattien johtavana toimihenkilönä peri maltillisempi ja yhteistyökykyisempi Edvin Salonen, joka jatkoi eläköitymiseensä saakka liitossa. Maltillisuudestaan huolimatta Salosenkin taustalla olivat monivuotiset vankeustuomiot, SKP:n maanalaiseen toimintaan osallistuminen sekä opiskelu Neuvostoliitossa Lännen Vähemmistökansallisuuksien Yliopistossa, jossa sai sotilasopetustakin.

Kommunistien ja kansandemokraattien lehdistö moitti kokouksen päätöksiä, joissa ei otettu huomioon jäsenistön esityksiä, puheenvuoroja rajoitettiin diktatuurimaisesti ja muutoinkin päätökset kielivät syvästä juovasta ”liittoa hallitsevan oikeistolaisen poliitikkojohdon” ja liiton jäsenistön välillä.⁴⁰¹

Liittokokouksessa Liljeströmiin kohdistui henkilökohtaista arvostelua siitä, että hän oli lähtenyt pitkälle USA:n matkalle, vaikka A-sopimuksen soveltamisneuvottelut olivat kesken. Ammattiosasto 122 esitti hänelle paheksumislausuntoa, mutta se kaatui sosialidemokraattisen enemmistön toimesta. Hyvältä ei vähemmistöryhmän mielestä näyttänyt sekään, että Liljeström oli tehnyt kaikki kuusi ulkomaanmatkaansa länteen. Kokouksen iltaohjelmakin saattoi tuntua vähemmistöryhmästä ikävältä, sillä saivathan he katsottavakseen sotakorvauselokuvan ”Suomi maksaa”, jonka levittämistä kommunistit olivat eduskuntaa myöten arvostelleet.

401 *Työkansan Sanomat* pk 18.12.1951 ”Metallityöväen liiton edustajakokous”; *Vapaa Sana* pk 15.12.1951 ”Metallin edustajakokouksen opetukset”.

Sosialidemokraattien osalta kritiikki jäi kabinetteihin, mutta jonkin verran A-sopimus aiheutti oppositiomieltä. Porin Outokummun metallitehtaalta kantautui tällainen kritiikki liiton joutoa kohtaan, kun sosialidemokraattinen aktiivi oli purkanut tuntojaan *Uuden Ajan* päätoimittajalle Vilho Rantaselle, joka puolestaan kirjoitti asiasta puoluesihteerin Väinö Leskiselälle. Liljeströmiä oli syytetty ryyppäilemisestä ja kaupankäynnistä metalliherrojen kanssa. Nämä puheet tosin Rantanen kuittaa heijastumisena kommunistien syytöksistä. Leskisen mukaan metallitehtaan sosialidemokraatit olisivat kääntyneet Skogin puoleen vaatiessa puhdistusta Metalliliiton johdossa. Kirjelmöinnin aikaan paikalliset neuvottelut A-sopimuksesta olivat vielä kriittisessä vaiheessa ja hallitus oli evännyt F-sopimuksen indeksikorotukset, joihin se taipui vasta tammikuun 1951 lopulla. Leskisen mukaan toimenpiteisiinkin on ryhdytty, mutta ”kai meillä on jonkinlaisia velvollisuuksia kaikissa tapauksissa koettaa huolehtia henkilökohtaisistakin asioista niihin tovereihin nähden, jotka tahtoen tai tahtomattaan ovat joutuneet pitkän ajan kantamaan vastuuta ja sitten siirtyvät muihin tehtäviin. Ja niistä muista tehtävistä nyt on kysymys”. Mikko Majanderin mukaan SDP:n puoluetoimikunnassa olisi tähyilty uutta puheenjohtajaa Metalliliittoon, mutta arkistolähteistä ei voi päätellä muuta kuin Leskisen yksityisajattelun tältä osin. Majander on myös omaksunut STK:n Karikosken näkemyksen metallilakosta epäonnistuneena työtaisteluna. Leskinen kirjoitti tyytyväisenä, että liiton sihteeriksi tulee ”loisotomies” Viljo Kuukkanen.⁴⁰² Oppositiohenkeä oli noussut myös Tampereen piirimiesten salaisessa kokouksessa, mutta Liljeströmin pitämässä sosialidemokraattien ryhmäkokouksessa oli kapiointi kuivunut kokoon jo alkuunsa.⁴⁰³

Liljeströmin nostamasta Viljo Kuukkasesta tuli SDP:ssa Leskisen suunnan suosikki ja puheenjohtajatoivo, mutta Leskisellä ei ollut todellista vaikutusvaltaa itsenäistä ammattiyhdistyslinjaa vetäneeseen Metallityöväen Liittoon. Skogilla taas ei ollut mitään

402 Majander 2007 s. 175; Väinö Leskisen kok. 3, Vilho Rantasen kirje Väinö Leskiselälle 9.1 ja Leskisen vastaus 11.1.1951 TA.

403 TMT:442 Metalliliiton haastattelusarja, Eino Yrjönen TA.

On helppo huutaa vain huutamisen vuoksi, kuten ylläoleva kuva eräästä liittotoimikun- nan kokouksesta osoittaa. Todellinen ammattiyhdistysihminen tuntee vastuunsa.

KÄYTÄ ÄÄNESI OIKEIN!

Metallityöläisten toimeentulo on

1951

TURVATTAVA!

TAMPEREEN TYÖVÄEN KESJAPAINO

Sosialidemokraattien propagandassa kommunistien toimet leimattiin hulinapolitiikaksi. TA.

syytä luopua yhdestä tärkeimmistä tukijoistaan. Liljeströmin puheenjohtaja-asema ei ollut vakavasti sosialidemokraattien taholta uhattuna, vaikka hän itse oli aika ajoin epävarma kannatuksestaan.

Vaikean sopimuskierroksen ja lakkotaistelun jäljiltä Metallityöväen Liitto betonoitiin suvereenin sosialidemokraattisen enemmistön käsiin. Vasta SAK:n ja SDP:n hajaannus muutti poliittiset asetelmat. Kovan valtataistelun ratkettua alkoi Liljeström suunnata liiton ja omaa työtään yhä enemmän työllisyyden ja teollisuuden edistämiseen palkkakäsymysten ohella. Myös liiton omaa työehtoasiantuntemusta oli parannettava. Työmarkkinoiden rauhoittuminen antoi sille tilaa. Tappion kärsineet kommunistit etsivät siihen syitä liian myöhään aloitetusta valmistautumisesta ja heikosta propagandasta. Yllättävin paljastus on kuitenkin Edvin Saloselta, joka piti onnettomana sitä, etteivät kommunistit pitäneet ryhmäkoukkuja. Kokonaisuutena Metallityöväen Liiton vaalit oli pidetty ”taisteluhallitsemassa asemassa”.⁴⁰⁴

Pian liittokokouksen jälkeen liiton organisaatio uudistettiin niin, että palkkapoliitikasta vastasi erityinen palkkasihteeristö, jossa vastuualueet oli ryhmitelty sopimusaloittain. Tätä Liljeström perusteli erikoistumisen tarpeella ja sopimusasioiden monimutkaistumisella. Malli oli myöhemmin käytössä monissa ammattiliitoissa. Liittoon palkattiin myös insinööri Sotevasta teknisen asiantuntemuksen vahvistamiseksi erityisesti konepajateollisuuden asioissa.

Millainen tilinpäätös metallilakosta ja A-sopimuksesta voidaan lopulta tehdä? Koivisto antaa lakosta varsin neutraalin kuvan liiton historiassa, Bergholm antaa ymmärtää lakon olleen enemmän tai vähemmän onneton ja samalla linjalla on esimerkiksi Majander. Yhteistä näille jälkiarviointeille on, että ne perustuvat melko välittömiin seurauksiin, eikä niissä ole käytetty metallityöntekijöiden arkistolähteitä. Metallityöntekijöiden ansiokehitys osoittautui lopulta tuntuvastikin paremmaksi kuin mitä ensiarviot, muun muassa STK:n Karikosken tekemät osoittivat. Liian isoja lukuja ei haluttu poliittisistakaan syistä antaa julki-

404 SKP amm. jaoston tvk. ptk. 3.1.1952 KA.

suuteen. Lakon järjestöllinen tausta on myös jäänyt huomiotta. Liiton sosialidemokraatit varmistivat lakolla enemmistönsä, sillä pitkä ja raskas työtaistelu vei kärjen radikaalilta vasemmistolta, kuten SKP:ssa käyty keskustelu osoittaa. Työtaistelun hedelmät uhkasivat kuitenkin näivettyä A-sopimuksen mukaiseen työkohtaiseen palkkajärjestelmään. Kun liitossa kuitenkin onnistuttiin sopimaan pahimmat karikot, päästiin ansiokehityksessä selvästi plussalle, ja sosialidemokraatit pitivät enemmistönsä. Se kuitenkin tarkoitti sitä, ettei kaikilla tehtailla lopulta sovellettu työkohtaista palkkaa. Lopputulokseen vaikutti olennaisesti monilla tehtailla ollut riittävä paikallinen neuvotteluvoima. Kommunistit uskaltautuivat tunnustamaan lakon saavutukset vasta vuosia myöhemmin.

Jälkiarvioinneissa on ainakin epäsuorasti tuotu esille, että syksyn 1950 tapahtumat olisivat vaikuttaneet Liljeströmin asemaan SDP:n puoluekokouksessa 1952. Hän putosi puoluetoimikunnasta. Olavi Lindblomin mukaan Vallu närkästyi putoamisestaan, mikä ilmeisesti aiheutti särön heidän väleihinsä. Miesten välit eivät kuitenkaan katkenneet, eivät edes SDP:n puolueriidassa ja SAK:n hajotessa myöhemmin. SDP:n puoluetoimikunnassa vahvistui keskusjärjestö SAK:n edustus, kun Lindblom itse tuli Liljeströmin paikalle. Muutosta hän perusteli sillä, että työmarkkinapolitiikassa tarvitaan muutakin kuin rautakoura-ajattelua. Muutoksen takapiruna oli ollut Aku Sumu, A-sopimuksen arkkitehti hänkin.⁴⁰⁵

Liljeströmistä itsestään on luultavasti tuntunut epäreilulta, että solidaarisuudesta SAK:ta kohtaan hän ”prässäyksen” jälkeen hyväksyi A-sopimuksen ja joutui sitten ottamaan vastaan kaiken siihen liittyvän kritiikin ja pitkäaikaiset ongelmat työkohtaisen palkkauksen soveltamisessa. Ammattiyhdistysliikkeessä se ei ole ollut poikkeuksellista. Liljeströmille oli tärkeintä saada ansiokehitys pitemmällä tähtäimellä tyydyttäväksi ja liitto pidetyksi sosialidemokraattien käsissä.

405 Koivisto 1987 s. 454.

Liljeströmistä tuli uudelleen perheenisä 1940-luvun lopulla. Metalliliitosta hän löysi puolisonsa Kerttu Finnen, liiton toimistotyöntekijän. Kerttu (os. Jaakkola) oli tullut liittoon vuonna 1936 kuten Vallukin. Avioliitto oli kummallekin toinen. Molempien taustassa oli muutakin yhteneväisyyttä. He olivat orpolapsia. Kertun isä, Kaarle Emil (Kalle) Jaakkola oli sisällissodan punaisia, joka toimi Uudenmaan piiriesikunnassa ja lyhyen aikaa rintamapäällikkönä Vesilahdella. Sen jälkeen kun Jaakkola oli passitettu Suomenlinnan vankileirille, ei kolmivuotias Kerttu-tytär enää nähnyt isäänsä. Jaakkola onnistui pakenemaan Suomenlinnasta ja siirtyi Ruotsiin. Sieltä hänet karkotettiin Neuvostoliittoon. Pietarissa ja Oranienbaumissa hän toimi sanomalehtimiehenä ja opettajana. Kerttu sai häneen kirjeenvaihtoyhteyden koululaisena muutamaksi vuodeksi, kunnes kirjeiden tulo loppui. Totuus isän kohtalosta selvisi Kertun jo kuoltua vasta 1990-luvulla, jolloin ihmisoikeusjärjestö Memorial julkaisi kirjan Stalinin terrorin uhreista. Jaakkola oli ammuttu Pietarissa marraskuussa 1937. Kertun äiti kuoli keuhkotautiin tyttären ollessa 13-vuotias. Kerttu jäi tuolloin sukulaistensa hoiviin.

Kertun ensimmäisen avioliiton lapsi Keijo oli jo nuorukainen ja aloitti sittemmin kirjanpainajan ammattiopin Helsingissä. Työuransa hän aloitti alaikäisenä, oikeaa ikäänsä kertomatta. Ammattiyhdistysmiehenä Vallu suuttui tästä, mutta Keijon urasta Otavalla tuli elämänmittainen. Liljeströmien kodissa asui yhdessä kolme sukupolvea, kunnes 87-vuotiaaksi elänyt Agata-äiti siirtyi vanhainkotiin ja menehtyi vuonna 1956.

Perhe siirtyi ensimmäisestä yhteisestä Pietarinkadun asunnosta vuonna 1948 Uudenmaankadulle ja edelleen Munkkinien Perustie 9:ään, josta Metalliliitto oli ostanut osake-enemistön. Talo valmistui 1953, jolloin Vallusta tuli yhtiön johtokunnan puheenjohtaja. Muutama vuosi myöhemmin asetuttiin Munkkivuoren Uudenkaupungintielle, josta käsin lapset Seppo ja Markku aloittivat oppikoulutiensä.

Perheenisänä Vallu ei paljoa lastensa jokapäiväiseen elämään osallistunut. Koti ja lapset jäivät Kertun vastuulle. Metalliliitosta Kerttu jäi pois melko pian sen jälkeen kun Vallusta oli tullut liiton puheenjohtaja. Lasten suhteen Vallu oli epäkäytännöllinen, toisaalta huolehtivainen, mutta paljon poissa. Puheenjohtajan tehtävät, SAK ja monet luottamustehtävät pitivät hänet kaiken aikaa liikkeessä niin kotimaassa kuin ulkomailla. Ulkomaanmatkat saivat hänet kirjoittamaan myös koti-ikävästään, puolison ja lasten kaipuusta. Lasten kasvatuksen metodiksi hän oli omaksunut yksinkertaisen tavan. Tavanomainen uhkaus oli: jos ette ole kunnolla, ei tule mitään tuliaisia matkoilta. Ulkonaisesti kovapintaista ammattiyhdistysjohtajasta syntyi lähipiirille aivan toinen, pehmeä kuva, kun he näkivät Vallun kotimatallaan poikkeavan makeisostoksille.

Kuvaavaa Liljeströmin työsidonnaisuudelle oli hänen valintansa kesämökin paikasta. 1950-luvun alussa hän rakennutti kesähuvilan Espoon Laaksolahteen, silloin vielä maaseutumaiselle huvila-alueelle. Ratkaisu oli kätevä, sillä liiton autolla sieltä pääsi nopeasti työpaikalle. Kerttu ja lapset viettivät kesiään Laaksolahdessa, isän ollessa yleensä työasioissa poissa. Kesänaapurista tuli pojille varaisä. Laaksolahteen perhe matkasi yleensä linja-autolla, mutta Vallun ollessa matkalla mukana, saatiin kyyti Metalliliiton ”dollarihymyllä”. Kerran sattui niin, että lapset pääsivät aivan yksin Laaksolahteen Vallun tilaamalla isolla autolla viedäkseen syntymäpäivätervehdyksen naapurille, Unto Aallolle. Näky oli Untolle mieleenpainuva, kun autonkuljettaja teki visiitistä esityksen vetämällä käden lippaan pienten poikien astuessa autosta ulos.

Pian metalliteollisuuden lakon loputtua Liljeström matkusti pitkälle kuusi viikkoa kestäväälle Yhdysvaltain matkalle yhdessä puheenjohtajien Aku Sumun, Vihtori Rantasen ja Juho Kivistön kanssa. Ajankohta oli Metalliliiton sosialidemokraateille mahdollisimman hankala A-sopimuksen soveltamisen ollessa kesken. Epämieluisaa se oli myös Kertulle, joka oli alkanut odottaa toista lasta ja tiesi jäävänsä yksin pitkäksi aikaa.

Kerttu.

*Liljeström
maastolenkillä
toimitsijan
urheiluasussa
Koko Kan-
san Kisoissa
vuonna 1951.*

Matkalaiset lähtivät 3.11.1950 kohti New Yorkia USA:n ammatillisen keskusjärjestön, AFL:n (American Federation of Labor) kutsusta. Kyseessä oli suomalaisten ensimmäinen virallinen ay-delegaatio USA:ssa. Kommunistit olivat matkalle lähtöä vastaan pitäen AFL:aa taantumuksellisenä järjestönä. Amerikkalaisten silmissä sosialidemokraatit olivat kunnostautuneet kommunismin patoamisessa Suomessa, joten yhteistyösuhteiden kehittäminen oli tarpeen. Kutsun motiiveja ei peiteltykään amerikkalaisessa lehdistössä. Matkalaiset, kuten Sumu, saivat vakuutella, ettei Suomi ollut kylmän sodan rautaesiripun takana.

Suhteita amerikkalaisiin oli jo lämmitelty aikaisemminkin, ja esimerkiksi Fagerholmin sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen toimet saivat amerikkalaiset kiinnostumaan suhteiden rakentamisesta. He lähettivät Eurooppaan edustajakseen Irwing Brownin, joka tutustui pian SAK:n korkeimpaan johtoon, myös Liljeströmiin. Brownilla oli likeiset suhteet USA:n keskustiedustelupalvelu CIA:han. CIA:n edeltäjä oli Euroopan operaatioiden keskeinen rahoittaja jo 1940-luvun lopulta alkaen yhdessä amerikkalaisten ammattiliittojen kanssa. Brownin ohella Suomessa vaikutti tiedustelumies J. Raymond Ylitalo, joka toimi Helsingissä diplomaattistatuksella. Amerikkalaisten taustaorganisaationa ja AFL:n operatiivisena kätenä oli Free Trade Union Committee (FTUC) ja sen organisaattorina Jay Lovestone.⁴⁰⁶ Lovestonen kenttämiehenä Brown vieraili sekä SAK:n edustajakokouksessa että Metalliliiton liittokokouksessa, joissa kylmän sodan jakolinjat tulivat esiin, kun amerikkalaisten ja neuvostoliittolaisten tervehdyksissä törmäsivät suurvaltapoliitiikan vastakkaiset leirit.

Ammattiyhdistysmiesten matkalla oli tarkoitus puhua myös amerikkalaisesta avusta sosialidemokraateille. Rahahanoja oli avannut jo SDP:n puoluesihteeri Väinö Leskinen pitkällä USA:n matkalla kevättalvella 1950. Amerikkalaista tavaraa kuten tupakkaa, kahvia, appelsiineja, nylonsukkia ja autoja tuotiin ns. hyväntekeväisyyskauppana ja myytiin Suomessa hyvällä voitolla. Kauppojen ja maahantuontilupien perusteeksi esitettiin yleishyödyllinen toiminta, mutta varat käytettiin poliittiseen toimin-

406 Majander 2007 s. 101-104; Morgan 1999 s. 144, 197-198.

taan. Kauppaa kävivät muutkin kuin sosialidemokraatit. Leskisen palattua Suomeen lähti SAK:n Olavi Lindblomilta avunpyyntö Jay Lovestonelle kommunistien lyömiseksi.⁴⁰⁷

Aku Sumu on ollut amerikkalaisen avun suhteen vaitonainen. Apua kuitenkin tuli Lovestonen välityksellä 27 000 dollaria vuonna 1950.⁴⁰⁸ Rahahanat avautuivat jo ennen metallin lakkoa, kun tiedustelupalvelu CIA:n edeltäjä Office of Policy Coordination (OPC) näytti sille vihreää valoa. Amerikkalaiset olivat vaikuttuneet puheista, joiden mukaan ammattiliitoissa on 200 000 miestä valmiina tarttumaan aseisiin ja siirtymään sissisotaan, jos mikä tahansa Neuvostoliiton sotilaallinen uhka kohdistuisi Suomeen. FTUC:n tileihin avustukset tulivat syyskuussa, lokakuussa ja marraskuussa, ts. lakon aikana, mutta niillä pohjustettiin myös SAK:n tulevaa edustajakokousta. Lovestone avasi Roomassa erityisen tilin avustuksia varten Mr. Joseph Brownin nimiin.⁴⁰⁹ Majanderin mukaan Yhdysvalloista ei tullut apua Metallityöväen Liiton lakkoon.⁴¹⁰ Kun Liljeströmin USA:n matkan matkakulujen maksajasta kiisteltiin, ilmoitti Liljeström Metalliliiton liittotoimikunnalle, että ”USA:sta on saatu apua lakkoomme”.⁴¹¹ Asia ei herättänyt enempää kyselyjä. Oliko se häneltä lipsahdus, vai oliko amerikkalaista rahaa Kansainvälisen Metallityöväen Liiton KML:n tai kotimaisten tukien avustuspotissa? Pöytäkirjat eivät sitä kerro. Liljeström mainitsi asiasta muutamaa vuotta myöhemmin uudelleen, kun liitossa harkittiin liittymistä KML:n lainarahastoon. Hän totesi, että pohjoismaiden lisäksi muun muassa Yhdysvallat on aikaisemmin tukenut liittoa. Silloin hän ei puhunut tuen ajankohdasta, eikä asiasta taaskaan kukaan kysellyt.⁴¹²

USA:n matkalla ollut nelikko tapasi Jay Lovestonen jo matkan alussa kahteen kertaan, olihan hän yksi suomalaisten isän-

407 Majander 2007 s. 148, 153, 172; Morgan 1999 s. 201.

408 Morgan 1999 s. 198.

409 Carew 2018 s. 88-89.

410 Majander 2007 s. 176.

411 SML ltmk. ptk. 1.11.1950 TA.

412 SML ltmk. ptk. 11.2.1958 TA.

nistä. Olisi epäuskottavaa, ellei Lovestonen kanssa olisi tälläkin matkalla puhuttu myös amerikkalaisesta avusta suomalaisille ammattiyhdistyssosialidemokraateille. Lovestone oli keskusjärjestö AFL:n ylimmän johdon ja sittemmin myös CIA:n myötävaikutuksella keskeinen antikommunististen operaatioiden organisoija eurooppalaisessa ammattiyhdistysliikkeessä, itsekin entinen kommunisti, joka tunsu Stalinin kuin Moskovassa vaikuttavan Otto Ville Kuusisen. Hänellä oli tapana sanoa, ettei hän voisi olla hyvä antikommunisti, ellei hän olisi aikaisemmin ollut hyvä kommunisti.⁴¹³

On todennäköistä, että amerikkalaista rahaa on tullut joko SAK:n tai Metalliliiton omia kanavia myöten tai muutoin ja siirtynyt ns. mustaan kassaan, josta ei tilimerkintöjä tehty. Salli Hantunen on muistellut mustan kassan olemassaoloa Metalliliitossa, ja liittojen toimistotyöntekijöiden mukaan niitä oli joissakin muissakin liitoissa.⁴¹⁴ Seuraavan vuoden aikana Metalliliiton tulevia liittokokousvaaleja käytettiin yhtenä perusteena avunpyynnöille. Avustuksia hoidettiin luottamuksellisesti, kuten syksyllä 1951, jolloin Lindblom sai omalla USA:n matkallaan käteensä 20 000 dollarin shekin. Se mukanaan hän meni New Yorkissa autokauppaan ja osti 7 Buickia ja 3 Chevroletia. Autoja käytettiin muun muassa SAK:n arpajaisten vetonauloina.⁴¹⁵ Metalliliitollekin hankittiin ”dollarihymy”, Ford Customline 1954, myöhemmin Ford Fairlane. 1950-luvun Suomessa amerikanraudat ja Liljeström koppelakkisine autonkuljettajineen herättivät huomiota, missä sitten liikkuiivatkin. Hänestä se saattoi vahvistaa mielikuvaa sikaria polttavasta ammattiliittopohatasta, jolle maistuivat myös hyvät juomat.

Amerikkalaisille oli erityisen mieluisaa, että sosialidemokratien käsiin jäänyt SAK päätti irtautua kommunistivetoisesta Maa- ilman Ammattiyhdistysten Liitosta MAL:sta. Lovestonen elämäkerturin Ted Morganin mukaan CIA rahoitti SAK:ta sen jälkeen

413 Valdemar Liljeströmin matkakirjamerkinnyt; Morgan 1999 s. 140.

414 TMT CCCLXI sidos 361. 11058 Salli Hantunen TA.

415 Majander 2007 s. 176-177, 232-233..

160 000 dollarilla vuosittain, mutta lupauksia oli usein enemmän kuin rahansiirtoja, vaikka Lovestone ahkeroikin rahahanojen avaamisessa suomalaisille.⁴¹⁶

Yhdysvaltain matkaa seurattiin tiiviisti kotimaassa, ja esimerkiksi *Palkkatyöläinen* raportoi siitä useammankin kerran. Matka-ohjelma oli hengästyttävä: New York, Boston, amerikansuomalaisten keskus Fitchburg, Maynard, Quincy, Washington, Greenbelt, Knoxville, Louisville, Cleveland, Duluth, Minneapolis, Detroit. Tapaamisia, tehdasvierailuja, puheita, maaseudun elämää, työväentaloja. Tärkeimmät tapaamiset olivat AFL:n johdon, hallituksen edustajien ja presidentti Trumanin neuvonantajan Averell Harrimanin kanssa. Harriman piti Suomea esimerkillisenä vapauden tien kulkijana. Lehdistössä (*Raivaaja* 22.12.1950) kirjoitettiin, että AFL oli yhteydessä suurlähettiläs Jutilaan, jotta suomalaisille järjestyisi tapaaminen myös presidentti Trumanin kanssa. Siitä ei tullut mitään ja syyksi kerrottiin, ettei Jutila ollut asiassa aktiivinen. Kaiken lisäksi oli kuulemma pääministeri Kekkonelta tullut kehoitus, ettei valtuuskunnalle pitänyt osoittaa liiallista huomiota. Kyseessä olisi siten ollut Kekkosen peli Neuvostoliiton miellyttämiseksi. Majanderin mukaan näyttöä Kekkosen väliintulosta ei ole, joten syytös vaikuttaa hänestä enemmänkin Kekkosen parjaukselta.⁴¹⁷ Matkalaisille tärkeä oli myös Oskari Tokoin tapaaminen. Tokoi oli ollut Suomen senaatin puheenjohtaja vuonna 1917, ensimmäinen sosialidemokraattinen ”pääministeri”. Sisällissodan jälkeen Yhdysvaltoihin siirtynyt Tokoi auttoi SDP:ta lahjoitusten saamiseksi amerikansuomalaisilta sosialidemokraateilta.⁴¹⁸

Liljeström kirjoitti vaimolleen Kertulle, että ”olomme täällä on ollut hyvin miellyttävää ja ennen kaikkea näköaloja avartavaa”. ”Amerikkalaiset ovat olleet meille erikoisen ystävällisiä ja he antavat hyvin suuren arvon suomalaisille ja ennen kaikkea sosialidemokraateille, joidenka he näkevät olevan ainoat, jotka todella

416 Morgan 1999 s. 198, 202.

417 Majander 2007 s. 180.

418 Kannisto 2016 s. 463.

SAK:n valtuuskunta USA:ssa syksyllä 1950. Vas. lukien Liljeström, SAK:n puh.joht. Aku Sumu, Jay Lovestone, ay-keskusjärjestö AFL:n ja tiedustelupalvelu CIA:n harmaa eminenssi, kunnantyöntekijöiden puh.joht. Juho Kivistö ja Paperiliiton puh.joht. Vihtori Rantanen. Kuva: Harry Rubinstein, New York.

taistelevat kommunisteja vastaan.” Korkea elintaso teki Liljeströmiin vaikutuksen. ”Ajatteles, tämä on semmoinen maa, että jokaisella työmiehellä on oma autonsa, kaikilla suomalaisillakin, joita olen tavannut, on oma auto,” hän kirjoitti. Detroitissa oli Fordin tehtaalla seurattu, miten tuotantolinjalta tuli minuutin välein valmis auto. Pienen pojan isänä hän ihasteli myös ”kauhean kivoja lasten pukuja, naisten kenkiä ym. kun vaan olisi dollareita”. New

Yorkissa majoituttiin 26-kerroksiseen hotelliin, jonka huoneessa oli ensimmäisenä ihmetyksen aiheena ”näköradio”.⁴¹⁹

419 Kirjeet Vallu – Kerttu ja Seppo 6.11. ja 20.11.1950.

VI Teollisuusmies

Sotevasta ”teollisuuskoulu”

Välirauhansopimuksessa 19.9.1944 Suomi sitoutui korvaamaan Neuvostoliitolle aiheutettuja vahinkoja 300 miljoonan dollarin edestä. Sotakorvaukset sisälsivät enemmän metalliteollisuuden tuotteita kuin teollisuuden rakenteen ja raaka-ainevarojen perusteella oli odotettu ja toivottu. Sotakorvausten tavarakoostumus poikkesi suuresti Suomen teollisuuden rakenteesta, joka perustui pääasiassa metsään ja puunjalostukseen. Rauhan tulo vaati muutoinkin metalliteollisuuden suunnanmuutosta, sillä sodan lopulla sen tuotannosta oli mennyt noin 60 prosenttia armeijan tarpeisiin. Sotatarvikkeiden tuotannossa oli 1 350 tehdasta.⁴²⁰

Metalliteollisuudesta tuli sotakorvausten maksamisessa ratkaiseva teollisuuden ala. Kolmasosa korvauksista oli toimitettava puunjalostustuotteina ja loput metalliteollisuus- ja kaapelituotteina sekä kauppalaivoina. Toimitusten myöhästymisestä oli määrätty 5 prosentin sakkokorko. Aluksi korvausajaksi oli määrätty kuusi vuotta, mutta korvausvelvoitetta huojennettiin kahdeksaan vuoteen, jolloin korvaukset oli hoidettava 19.9.1952 mennessä. Kesäkuussa 1948 Neuvostoliitto huojensi jäljellä olevaa korvausvelvoitetta 50 prosenttia. Alkuperäinen 300 miljoonan dollarin sotakorvaus pieneni 226.5 miljoonaan dollariin. Samalla toimitusten painopiste muuttui siten, että lähes kaikki toimitukset olivat konepaja- ja laivanrakennusteollisuuden tuotteita. Raskaan konepajateollisuuden korostuminen edellytti metalliteollisuuden

420 Kunnas 1974 s. 265-268; Heikkinen 2014; Pihkala 1982 s. 319.

kehittämistä ”järeämpään suuntaan”.⁴²¹ Metalliteollisuuden osuus koko sotakorvausajan toimituksista oli 72 prosenttia.

Sotakorvausvaatimus osoittautui mahdottomaksi toteuttaa, ellei tuotantokapasiteettia laajennettaisi valtavasti. Esimerkkinä vaikkapa Strömberg, jonka sähkökoneiden ja muuntajien tuotanto lisääntyi vuosien 1938-48 välillä kuusinkertaiseksi. Kun metalliteollisuuden työntekijämäärä oli vuonna 1944 noin 54 000, oli määrä kasvanut 87 000:een vuonna 1952. Sotakorvausten osuus bkt:sta muodostui 3,3 prosentiksi ja enimmillään, vuonna 1945 ne olivat noin 16 prosenttia valtion kokonaismenoista, viimeisenä sotakorvausvuotena enää 5 prosenttia.⁴²²

Neuvostoliitolle sotakorvauksissa oli kyse sekä taloudellisesta hyödyistä että pyrkimyksistä sitoa Suomen talouselämä Neuvostoliittoon. Suomalaiset näkivät sotakorvauksissa myös mahdollisuuden tehdä kauppapoliittisia avauksia länteen.⁴²³ Merkittävä osa sotakorvauksista oli laivatoimituksilla. Yhdysvaltain tiedusteluviranomaiset katsoivat, että monet niistä tilattiin sotilaskäyttöön, mutta tilaukset tulivat toki ilman asejärjestelmiä.⁴²⁴

Historiantutkimuksessa on paljon käsitelty kysymystä sotakorvaustoimitusten merkityksestä Suomen teollisuuden kehitykseen ja koko kansantalouteen. Näkemyseroja on ollut muun muassa siitä, vauhdittiko sotakorvaustuotanto ratkaisevasti metalliteollisuuden kehitystä aivan uudelle tasolle. Sotakorvausten merkitys Suomen metalliteollisuuden ”vallankumouksellisessa luomiskertomuksessa” on poliittinen myytti, toteaa Olli Kivinen isästään Sotevan johtajasta Lauri Kivisestä kirjoittamassaan elämäkerrassa. Hieman kaukaa haetulta tuntuu näkemys, jonka mukaan myyttiä hellittäisiin sen vuoksi, että metalliteollisuuden voisi väittää olleen suorastaan Stalinin lahja Suomelle.⁴²⁵ Samaan henkeen Olli Kivisen kanssa kirjoittaa myös Björn Wahlroos: Suomi

421 Soteva H:1, 1944-1952 PM Suomen sotakorvaus ja sen suorittaminen, Olavi Lounasmeri 29.8.1949 KANA; Auer 1956 s. 78.

422 Auer 1956 s. 81-84; Heikkinen 2014 s. 61; KTM 1963 s. 75.

423 Nevakivi 1995 s. 190.

424 Rentola 2016 s. 201.

425 Kivinen 2014 s. 215.

olisi todennäköisesti pystynyt samaan kokonaistaloudelliseen tuotantosuoritukseen, vaikka siltä ei olisi ulosmitattu sotakorvauksia. Korvaukset olivat Suomelle vain rasite. ”Onko todellakin uskottavaa, että kommunistinen diktatuuri ohjasi maamme elinkeinoelämän kehitystä paremmin kuin mihin se itse olisi pystynyt,” Wahlroos kysyy.⁴²⁶

Sotakorvaukset olivat poissa Suomen jälleenrakennuksesta, mutta toisaalta ne pakottivat metalli- ja konepajateollisuuden uudistumaan. Siitä syntyi teollisuuden kasvuryssäys. Laivatilauksen on taas katsottu jäykistäneen tuotantorakennetta, sillä suomalaisten pienten telakoiden toimittamat aluksetkin olivat pieniä. Aunesluoma puolestaan katsoo, että sotakorvauksissa oli kyse metalliteollisuuden laajentumisesta, ei niinkään uuden luomisesta.⁴²⁷

Jos sotakorvaus onkin sopinut pääministeri Kekkosen tai idänkaupan vuorineuvosten poliittisiin tarkoituksiin, on jälkipelissäkin jossittelun makua. Suomella ei ollut vaihtoehtoja. Sotakorvaukset oli suoritettava tunnontarkasti Neuvostoliiton vaatimusten mukaan, ja täysin riippumatta siitä, sattuivatko ne sitten sopimaan Suomen toiveisiin metalliteollisuuden tulevaisuuden rakenteista. Sotakorvaussuorituksista ei ollut juuri mahdollisuutta ryhtyä riitelemään, vaikka Sotevaan kohdistuvat vaatimukset aiheuttivat harmaita hiuksia ja tuntuivat ajoittain kohtuuttomilta. Asetelmaa kuvaa esimerkiksi neuvostoliittolaisen troolarin karilleajo, joka tapahtui muutama päivä aluksen luovutuksen jälkeen. Aluksessa oli venäläinen päällikkö ja miehistö, mutta suomalainen luotsi. Neuvostoliiton vaatimuksesta karilleajon kulut korjattiin ja hoidettiin. Syksyllä 1950 olivat Leningradin sataman ahtaajat purkaneet kartonkikoneen osia ja aiheuttaneet silloin parin laatikon särkymisen ja tavaravaurioitumisen. Vahinko jäi Sotevan maksettavaksi.⁴²⁸

426 Wahlroos 2014 s. 265-269.

427 Kuisma 2015 s. 206-207; Hirvensalo, Sutela 2017 s. 85; Aunesluoma 2011 s. 97.

428 Soteva Cb:7, valtuuskunnan ptk. 22.2. ja 29.11.1950 KANA.

Ongelmia syntyi mitä moninaisimmista kysymyksistä kuten venäläisten piirustuksista ja usein kesken kaiken muuttuvista vaatimuksista, jotka koettiin suoranaishana simputuksena. Vanhana tarinana on kerrottu, miten venäläiset vaativat sotakorvausaluksiin kupariset saunanlauteet. Suomalaisten selittely-yritykset eivät auttaneet, vaan Moskovan määräys piti. Vasta kun tarkastajat koekäytössä polttivat takapuolensa, muuttui lauteiden rakennusmateriaali haavaksi.⁴²⁹

Sotevan kakkosmies Ilmari Harki osoittaa, millaisia uusia vaatimuksia sotakorvaustuotanto tehtailla merkitsi. Tässä vain muutamia esimerkein sotakorvausten vaatimia toimia yhtiöissä: monet tehtaot saivat valmistettavakseen tuotteita, joita ei Suomessa ollut koskaan ennen valmistettu, suunnitteluhenkilöstöstä oli huutava pula, sillä aikaisemmin oli monet asiat tehty lisensivalmistajina, laivojen tuotantokapasiteetti kasvoi 20-30 -kertaiseksi, ammattimiehistä oli suuri pula, kun hitsaus oli tulossa laajempaan käyttöön, oli rakennettava useita uusia valimoita, koneistushalleja laajennettiin, kaikki koneet ja laitteet jouduttiin tehtaalla uusimaan, sillä sotateollisuutta palvelleet koneet eivät sopineet uuteen tuotantoon, valmistusta varten jouduttiin perustamaan kokonaan uusi yhtiö, joka aloitti tyhjistä, rakennettiin uusia puu- ja levytyöpajoja ja koneistushalleja, uusi allastelakka, rakennettiin kokonaan uusi suurteollisuuslaitos jne.⁴³⁰

Sotakorvauksista selvittiin lopulta hyvin ja suorituksesta tuli kansallinen myynti. Helposti se ei kuitenkaan käynyt. Tarvittiin hyvin poikkeuksellinen organisaatio sitä toteuttamaan: Sotakorvausteollisuuden valtuuskunta, Soteva. Se perustettiin laajat valtuudet omaavaksi virastoksi, joka toimi kuin itsenäinen ministeriö. Parhaimmillaan Sotevassa oli yli 500 työntekijää. Se teki valtion puolesta sopimukset yritysten kanssa, valvoi sopimuksia ja sotakorvaustuotantoa. Sotevalla oli oikeus ottaa tuotantolaitos tai muuta omaisuutta valtiolle ja määrätä tuotantolaitoksen johto. Erityisen tarkkailutoimiston tehtävänä oli seurata sotakorvaus-

429 Uola 1996 s. 62-64.

430 Harki 1971, esimerkkeinä Wärtsilä, Tampella, Rauma-Raahelä, Laivateollisuus, Rosenlew, Ahlström, Enso-Gutzeit, Strömberg.

Konepajateollisuuden tuotteilla oli keskeinen osa sotakorvaustoimituksissa. Valmetin lentokonetehtäs toimitti muun muassa lautojen kuljetusautoja. (Ylempi kuva)

Oulun konepajan valmistama lum-punkeittokattila oli eksoottisempia sotakorvaustuotteita. Se toimitettiin ilmeisesti paperiteollisuuden tarpeisiin. (Viereinen kuva)

toimitusten vaiheita ja kiinnittää erityistä huomiota niissä esiintyviin vaikeuksiin ja niiden poistamiseen. Sotevan johdolle tuli raportoida tekijöistä, jotka saattaisivat aiheuttaa häiriöitä toimituksissa. Valvottavat tuotantolaitokset oli jaettu tarkastajille. Kun tuote oli Sotevassa hyväksytty ja sijoitettu valmistettavaksi johonkin tuotantolaitokseen, seurasi venäläinen insinööri edelleen sen valmistusta.⁴³¹

Raaka-aineista sekä koneista ja laitteista oli pulaa. Merkittävä osa raudasta ja teräksestä jouduttiin hankkimaan ulkomailta. Kansanhuoltoministeriön Rauta- ja terästoimikunnassa arvioitiin vuodelle 1948 raudan ja teräksen tarpeeksi 350 000 tonnia, josta Sotevan osuus olisi 90 000 tonnia.⁴³² Kyseessä oli jättimäinen toimija ja ”diktaattori” metalliteollisuuden markkinoilla, ja sen tilaukset muuttivat metalliteollisuuden rakenteita, tuotteita ja laajuutta merkittävästi. Neuvostoliiton asettamat tuotteiden laatuvaatimukset koettiin myös koviksi, joten tehtaiden oli tehtävä parhaansa.

Sotakorvaukset vauhdittivat ja edellyttivät tuotannon rationalisointia. Tehokkaan toiminnan varmistamiseksi tuli Soteva-virastossa olla päteviä työntutkijoita. Soteva edisti tuotannon suunnittelun ja valmistuksen kehittämistä myöntämällä tuotantolaitoksille yrittäjäansion erikoiskorvausta, jos se sai rationalisoinnilla tuotteen kustannukset alenemaan ja tuotannon tehokkaammaksi kuin muissa vastaavanlaisissa tuotantolaitoksissa.⁴³³

Metallityöväen Liitossa rationalisointiin oli kiinnitetty huomiota jo varhain. Liitto järjesti yhteistyössä Työteholiiton kanssa erityisiä rationalisointikursseja, joiden pohjalta se julkaisi ”Rationalisointi”-nimisen kirjasen vuonna 1944. Täydennetty uusintapainos tuli neljä vuotta myöhemmin. Siihen kirjoittivat rationalisoinnin yksi uranuurtajista, professori Eino M. Niini, Eero A. Wuori sekä diplomi-insinööri Erkki Lampen. Esipuheessa

431 Soteva H:1 1944-1952, PM 31.1.1949 M. Railonkoski KANA.

432 Kansanhuoltoministeriön Metalliteollisuustoimisto CA:1 1945-1949, Rauta- ja terästmk. ptk. 11.12.1945 PM rauta- ja terästilanteesta 1948 KANA

433 Valdemar Liljeströmin kok. kansio 5. Soteva, muistio 11.3.1947 TA.

näkyä suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen jo varhain virinnyt varovaisen myönteinen suhtautuminen rationalisointiin: ”Oikeudenmukaisen rationalisoinnin avulla ei paranneta ainoastaan työnantajan vaan myöskin huomattavasti työntekijäin ansiota ja näinollen edistetään yleistä hyvinvointia.” Sotakorvauksiin liittyvät laatuvaatimukset ja tiukat aikataulut aiheuttivat työantajissa myös huolta työvoiman tuottavuudesta ja terveydestä. Eino Ketola yhdistää tämän mm. työterveyden ja työsuojelun parannushankkeisiin, joissa myös työnantajien työmarkkinakeskusjärjestö STK oli aktiivinen.⁴³⁴

Kivisen mielestä oli tärkeää, etteivät Sotevan vastapelurit olleet hotelli Tornissa majailevia Valvontakomission upseereita, vaan eri alojen ammattimiehiä. Ammattimiesten kesken syntyi hyvä yhteistyösuhde.⁴³⁵

Sotevan työmarkkinahenki

Tutkimuskirjallisuudessa työmarkkinasuhteiden yhteys Sotevaan on jäänyt sivuasiaksi. Myös uusin sotakorvauksia koskeva Aaro Saharin (2018) väitöstutkimus jättää asian käsittelemättä. Metalliliitolle ja Liljeströmille henkilökohtaisesti Sotevasta tuli merkittävä kysymys.

Sotevan johtokunnaksi asetettiin syksyllä 1944 kuusihenkinen valtuuskunta, jonka jäsenet kahta lukuun ottamatta olivat teollisuusjohtajia. Ilmari Harkin mukaan Sotevan valtuuskuntaan ei alun pitäen ollut tarkoitus nimetä ketään työntekijöiden edustajaa. Sosialidemokraattinen ministeri Takki oli pitänyt sitä tarpeettomana, mitä teollisuusmiehet olivat ihmetelleet. Takki oli todennut, että ”tämähän on teollisuuden asia, eikä siinä työntekijöitä tarvita”. Harkin mukaan työntekijöiden edustaja, silloinen Metalliliiton puheenjohtaja Yrjö Rantala, tuli teollisuuden toivomuksesta valtuuskuntaan jäseneksi. Rantalan mukaan ammatti-

434 Rationalisointi 1948, SML; Ketola 2014 s. 127–128.

435 Kivinen 2014 s. 177.

yhdistysliike ei ollut asiassa passiivinen, vaan ajoi valtuuskuntaan omaa edustajaa. Valtuuskunnan puheenjohtajaksi tuli Veitsiluoto Oy:n toimitusjohtaja, vuorineuvos Lauri Kivinen ja kakkosmieheksi Outokumpu Oy:n Porin Metallitehtaan johtaja Ilmari Harki. Muut jäsenet olivat valtion edustaja, hallitusneuvos Sakari Tuomioja, Petsamon Nikkelin toimitusjohtaja vapaaherra G. W. Wrede ja Yhtyneiden Paperitehtaiden toimitusjohtaja Juuso Walden.⁴³⁶ Kivinen toimi myös Soteva-viraston pääjohtajana. Häntä seurasi myöhemmin amiraali Svante Sundman.

Rantalan aikana luotiin hyvä perusta palkansaajapuolen ja teollisuuden yhteistyöhön Sotevassa. Sotevaan muodostui oma henki, johon kuului yhteinen näkemys tehtävän kansallisesta merkityksestä ja vakaa usko siihen, että siitä myös suoriuduttaiisiin. Helmikuussa 1947 Liljeström tuli Rantalan tilalle valtuuskuntaan.

Työmarkkinakysymyksiä Soteva ei suoranaisesti käsitellyt, mutta välillisesti kyllä. Olihan jo hinnoittelulla merkitystä tehtaiden tulokseen ja palkanmaksukykyyn. Sotevassa hinnoittelun lähtökohtana olivat palkkaviranomaisten vahvistamat ja työehtosopimuksissa hyväksytyt kohtuulliset palkat. Helmikuussa 1947 Sotevan hinnoittelujaostolle annettiin tehtäväksi tutkia laivanrakennustelakoiden urakkapalkkoja ja urakka-ansioita ja mahdollisuutta niiden yhtenäistämiseen. Syksyllä 1948 asetettiin jaosto selvittämään Sotevan suhtautumista yleisissä palkkaohjeissa määriteltyjen palkkojen ylityksiin.⁴³⁷

Sotevan työt pitivät yllä hyvää työllisyystilannetta ja työntekijä saattoi päästä myös hyviin ansioihin, näin varsinkin runsaiden ylitöiden vuoksi. Metalliliitossa ylityösäännösten merkittäviä ylityksiä ei pidetty aina suotavina, mutta Liljeströmin mukaan siihen oli pakko mennä. Usein luottamusmiehet ja ammattientarkastajat puolsivat mittaviakin lain ylittäviä ylitöitä. Sosiaaliministerinä ollessaan Liljeström antoi ammattientarkastajille ohjeeksi antaa pidättyvämmän lausuntoja jatkuviin ylitöiden lupahakemuksiin,

436 Harki 1971 s. 76-77, 288.

437 Soteva Cb:4, valtuuskunnan ptk. 12.2.1947 ja Soteva Cb:5, valtuuskunnan ptk. 13.10.1948 KANA.

kun työstä oli alkanut ilmetä pulaakin. Sotevassa tiukat toimitusaikataulut pakottivat runsaiden ylitöiden hyväksymiseen, monesti jo etukäteen.⁴³⁸

Valtuuskunnassa ei ollut periaatteellisia erimielisyyksiä suhtautumisessa lakkoihin, jotka saattoivat häiritä sotakorvaus-toimituksia. Muodollisesti niihin ei välttämättä otettu edes kantaa. Valtuuskunta esimerkiksi totesi, ettei se puutu syksyllä 1947 Hollming Oy:n veistämöllä syntyneeseen lakkoon.⁴³⁹ Valtuuskunnan vuosien 1948 ja 1949 pöytäkirjoista ei löydy merkintää erityisesti työtaistelujen käsittelystä, vaikka näinä vuosina lakkoja oli runsaasti. Valtuuskunnalle kuitenkin raportoitiin lakkojen vaikutuksesta toimitusaikoihin. Jos toimitusaikataulut uhkasivat myöhästyä, ei Sotevassa välttämättä jääty asioita sivusta ihmettelemään. Kun Rauma-Repolan Rauman telakalla ja konepajalla puhkesi urakkahintoja koskeva työtaistelu ja työntekijät painostivat työnantajaa siirtymällä tuntitöihin, ryhtyi Soteva painostamaan niin Metallityöväen Liittoa kuin yritystä sovinnon saamiseksi. Se onnistui, mutta Rauma-Repola joutui Sotevan painostuksen takia tarkistamaan palkkojaan joiltain osin. Erimielisyyksien selvittämisen kannalta oli eduksi, Harkin mukaan lähes korvaamaton, että valtuuskunnassa oli työntekijöiden edustaja.⁴⁴⁰

Harkin ja Liljeströmin välillä oli luottamussuhde, joka ilmeni muun muassa siinä, että Harki luennoi Metalliliiton kursseilla. Kurssilla talteen pikakirjoitettu esitys oli yhteistyötä arvostava: ”Jos erikoisesti metalliteollisuus koskaan on puhaltanut yhteen hiileen, se on tehnyt sen näinä neljänä sotakorvausvuotena.” Asioista voitiin valtuuskunnassa suoraan keskustella, mutta pöytäkirjoihin niistä ei merkintöjä tullut. Toimituksia häiritsevät lakot olivat 1940- luvun lopulla usein korpilakkoja, joihin Liljeströmillä, kuten Metalliliiton sosialidemokraattisella enemmistöllä

438 SDP ptmk.ptk. 14.1.1947 TA; SML ltmk. ptk. 13.8.1948 TA; Valdemar Liljeströmin kok. Soteva, muistio 11.3.1947 TA.

439 Soteva Cb:4, valtuuskunnan ptk. 3.9.1947 KANA.

440 Harki 1971 s. 77; SMT, Protokoll FMA styrelse 17.12.1952, liite: Rauma-Repola SMT:lle 16.5.1952 ELKA.

muutoinkin, oli jyrkän kielteinen kanta. Oma lukunsa oli Metalliliiton pitkä lakko vuonna 1950.

Paljon puhuvaa on se, että eri tahot kilvan todistivat, ettei lakko ollut suunnattu sotakorvaustoimituksia vastaan.⁴⁴¹ Sotevassa todettiin, että lakko oli kiusallinen ja aiheutti jonkin verran myöhästymisiä toimituksissa, mutta muun muassa ylitöiden avulla päästiin korvausvuoden osalta ”varsin lohdulliseen lopputulokseen”.⁴⁴² Lopputulos oli Sotevan kannalta myönteisempi kuin ensin myönnettiinkään. Vaikka myöhästymiset aiheuttivat sakkoja, ei niillä ollut merkitystä, koska Neuvostoliitto myöhemmin antoi neljän viimeisen sotakorvausvuoden myöhästymissakot anteeksi.

Sotevan valtuuskunta asetti keskuuteensa tiedotustoimikunnan 29.1.1947. Sen puheenjohtajaksi tuli Yrjö Rantala hieman ennen kuin hän jätti Metalliliiton puheenjohtajuuden. Jäseniksi tulivat SAK:n puheenjohtaja Emil Huunonen, työnantajien STK:n toimitusjohtaja V. A. M. Karikoski, pääsihteeri Olli Vallila ja tiedotuspäällikkö Toivo Tarkka. Tiedotustoiminnan hoitajaksi valittiin Metalliliitosta valistussihteeri Tauno A. Laitinen, joka hoiti tehtävänsä niin hyvin, että Sotevan kakkosmies Ilmari Harki poimi hänet Soteva-ajan jälkeen Otanmäki Oy:n sosiaalipäälliköksi. Tehdaslaitoksilla toteutetun tiedotustoiminnan tarkoitus oli poistaa työrauhaa uhkaavia tekijöitä ja luoda mahdollisimman myönteinen ilmapiiri sotakorvaustoimitusten onnistumiselle.⁴⁴³ Kun Liljeström peri Rantalalta Sotevan valtuuskunnan tehtävät, hänestä tuli myös avainhenkilö ”sotevalaisen yhteistyöpolitiikan” toteuttajana.

Tehtaiden mielialatarkkailuun kytkeytyi myös Osmo Lehtovirta, SAT-VIA:n entinen dynamo. Hän tarjosi palveluksiaan Sotevan johtajalle Lauri Kiviselle mainiten, että hänellä on yhteyksiä tärkeimmissä tehtaissa. Kivinen antoikin tarkoitukseen 100 000 markan shekin. Sovittiin, että Lehtovirta toimittaa Sote-

441 Harki 1971 s. 306-310.

442 Soteva H:1, I. Koskialan PM 3.1.1951 KANA.

443 Harki 1971 s. 88.

van tiedotuspäällikölle raportit joka kolmas viikko mielialoista työpaikoilla. Mielialatutkimukset teki Lehtovirran perustama Psyko-Työ, joka myöhemmin siirtyi osaksi Janne Hakulisen yrittäjäryöstä, ”Jannen putiikkia”.⁴⁴⁴

Kommunistit väittivät, että Sotevan töihin kohdistui sabotaaasia. Väite on siinä mielessä kiinnostava, että juuri kommunistien masinoimat korpilakot saattoivat haitata töiden sujumista. Kommunistisen sisäministerin, Yrjö Leinon, poliittiseen ohjaukseen tullut Valtiollinen poliisi, ns. punainen Valpo, otti joitakin väitettyjä tihutöitä tutkittavakseen. Huhuja ja kuulopuheita kyllä oli, ja Valpo suoritti niiden perusteella joitakin kuulusteluja, mutta näyttöä ei löytynyt. Jos sabotaasia olikin, jäi se nähtävästi laajuudeltaan merkityksettömäksi. Asian tutkintaa ei helpottanut se, että väliin jokseenkin normaaleja työnantajan syyksi pantuja työriitoja tai esimiesten taitamattomuutta ryhdyttiin kutsumaan sabotaasiksi sotakorvaustoimituksia kohtaan.

Liljeström ehti toimia Sotevan valtuuskunnassa lyhyttä ministerikautta lukuunottamatta lähes kuuden sotakorvausvuoden ajan vuosina 1947-1952. Hän jatkoi valtuuskunnassa vielä sotakorvausajan jälkeenkin. Valtuuskunta kokoontui viikoittain, joten työskentelystä tuli tiivistä, kun hänelle oli langennut lisäksi valtuuskunnan hinnoittelujaoston jäsenyys. Sotevasta tuli työmarkkinamies Liljeströmille suorastaan ”teollisuuskoulu”, laaja ikkuna suomalaiseen metalliteollisuuteen. Soteva avasi näkymän metallitehtaiden tuotantoon, tuotesortimenttiin ja hinnoitteluun sekä mahdollisiin tuotannollisiin tai taloudellisiin ongelmiin tehtailla. Näkymä ulkomaankauppaan tuli siitä, että valtuuskunnassa käsiteltiin jatkuvasti myös ulkomailta tehtäviä tilauksia. Sotevalla oli oma ulkomaanedustuksensa useissa maissa. Liljeströmillä oli toki monivuotinen kokemus ja näkemys Metalliliiton kentältä ja työoloista työpaikoilla, mutta nyt näkökulma oli toinen.

Valtuuskunnan päätöspöytäkirjoista ei ole mahdollista seurata Liljeströmin henkilökohtaisia puheenvuoroja kokouksissa. Päätökset ovat olleet valtuuskunnassa useimmiten yksimielisiä. Pari

444 L. A. Puntilan arkisto. Haastattelut 6, 1917-1982. Toimittaja Osmo Lehtovirran haastattelu 30.1.1963 KANA.

poikkeusta niistä kuitenkin löytyy. Äänestykseen jouduttiin Oy Laivateollisuudelle suoritettavasta erikoiskorvauksesta koulu- ja rahtikuunareitten valmistuksessa. Liljeström vastusti sitä yhdessä kansanedustaja Myllymäen ja valtion edustajan, hallitusneuvos Toivo Takin kanssa, mutta he jäivät vähemmistöön. Valtuuskunta kuitenkin ojensi yhtiötä ja päätti edellyttää, että sen johto järjestetään uudelleen niin, että saadaan varmuus yhtiön kyvystä suoriutua toimitusohjelmastaan.⁴⁴⁵ Juuri erikoiskorvauksista ja kohtuullisista yrittäjäansioista syntyi kiistaa joidenkin yhtiöiden kuten Wärtsilän osalta. Valtuuskunta alistikin suuria Wärtsilän toimituksia kauppa- ja teollisuusministeriölle saatuaan siltä nuhteita. Soteva pääsi lopulta melko vähillä moitteilla sen toimia tarkastaneen Tarjanteen komitean johtopäätöksissä, vaikka esimerkiksi Wärtsilän todettiin saaneen aiheetonta yrittäjävoittoa sopimuksista. Wärtsilän etulyöntiasema suurimpana laivanrakentajana näkyi siinä, että se saattoi kieltäytyä sotakorvaustoimituksiin kuuluvien puulaivojen rakentamisesta ja keskittyä aluksiin, jotka paremmin istuivat jo olemassaolevaan tuotantokoneistoon. Toisin kävi muun muassa Rauma-Raahelle (myöh. Rauma-Repola) jonka telakka sai hankalan rakennustyön osin puusta tehtyjen komposiittiproomujen valmistamiseksi.

Sotevan toimitusten ja hinnoittelun ongelmat tiivistyivät hyvin Jaakko Auerin väitöskirjassa:

”On jossakin määrin epärealistista lainkaan etsiä Suomen sotakorvausohjelmaan kuuluneille tavaroille vastineita maailmanmarkkinoilta. Valmistajatehtaiden välillä ei päässyt syntymään juuri lainkaan normaalia hintakilpailua. Tärkeämpää oli, että työt vain saatiin sujumaan ja vasta myöhemmin voitiin todeta, mitä ne tulivat maksamaan.”⁴⁴⁶

Kommunistit ja kansandemokraatit syyttivät Sotevaa raskaista rötöksistä muun muassa Wärtsilän osalta. Kritiikin kärki kohdistui valvovan ministeriön johtoon, sosialidemokraattiseen ministeri

445 Soteva Cb: 5, valtuuskunnan ptk. 17.3.1948 KANA.

446 Auer 1956 s. 237.

Uuno Takkiin ja Sotevan johtajaan Olavi Lounasmereen.⁴⁴⁷ Tavoistaan poiketen Soteva päätti vuoden 1950 alun kirjoittelun johdosta vastata väitteisiin julkisesti, mutta sen vastinetta eivät SKDL:n lehdet julkaisseet. Liljeström ei joutunut tämän propagandan kohteeksi eikä hän lähtenyt tähän kritiikkiin mukaan. Hän näyttää varsin pitkälle ymmärtäneen Sotevan ongelmia hinnoittelussa ja ottaneen huomioon sotakorvaustoimituksiin liittyvät poliittiset olosuhteet.⁴⁴⁸ Tämä luultavasti pantiin merkille myös teollisuuden johdossa, muun muassa Wärtsilässä, jonka pääjohtaja Wahlforss oli työnantajien keskusjärjestön, STK:n piirissä kovan linjan edustaja työmarkkinakysymyksissä.

Pienempi poliittinen episodi syntyi sotakorvauselokuvasta ”Suomi maksaa”, josta tehtiin eduskuntakysely ja jonka levittämistä kansanedustaja Myllymäki Sotevassa vastusti. Liljeström ei asian käsittelyyn valtuuskunnassa osallistunut, mahdollisesti siksi, että hän oli Kansan Elokuva Oy:n johtokunnan jäsen ja se taas oli elokuvan tuottaja. Kauppa- ja teollisuusministeriöllä ei ollut huomauttamista siitä, että Soteva vuokrasi elokuvaa sen julkista esittämistä varten.⁴⁴⁹

Kivinen näyttää rinnastavan Sotevan valtuuskunnan suorastaan varhaiseksi kolmikantaelimeksi, mitä voi pitää liioitteluna. Toista ääripäätä edustaa taas 1970-luvun työväenliikkeen historioteos, joka päättyy vähättelemään yhden työväen edustajan mukanaolon merkityksettömäksi.⁴⁵⁰

”Metalliherrat”

Soteva teki omalta osaltaan Liljeströmistä myös teollisuusmiehen. Hänen poliittisen uransa yhdeksi tavaramerkiksi tuli kotimaisen teollisuuden, erityisesti metalliteollisuuden edistäminen. Liitto-

447 Esim. *Vapaa Sana* 20.8.1948; *Työkansan Sanomat* 16.1.1950.

448 Esim. *Ahjo* 24.6.1950 Soteva Cb: 5, valtuuskunnan ptk. 17.3.1948 KANA.

449 Soteva Cb:8, valtuuskunnan ptk. 14.3. ja 23.5.1951 KANA.

450 Kivinen 2014 s. 235) Haataja ym. 1976 s. 263.

puheenjohtajana hän saattoi hyvin nähdä, miten sotakorvaustoimitukset edistivät liiton omaa kehitystä ja jäsenten työllisyyttä. Aika Sotevassa vahvisti Liljeströmin näkemystä kotimaisen teollisuuden suorituskyvystä. Hän uskoi, että metalliteollisuudella oli tulevaisuus ja mahdollisuus kehittyä yhdeksi kansantalouden tukijalaksi. Kaikki eivät siihen sotien jälkeen uskoneet. Soteva laajensi myös henkilökohtaisia suhdeverkostoja teollisuuden edustajiin, niihinkin, jotka eivät olleet työmarkkinapöydissä. Aikalaismuistelmissa näkyvätkin hänen laajat ja hyväksi määritellyt henkilösuhteet teollisuusjohtajiin.

Liljeströmin henkilöpiirissä neuvottelu- ja yhteistyökumppaneina näkyivät suurelta osin samat teollisuuden johtohenkilöt 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla. Työmarkkinapöytiä hallitsivat työnantajien puolella suurten yritysten johtajat. Etujärjestöjen yhteiskunnaksi kasvaneessa Suomessa elettiin vuorineuvoston aikaa. Metalliteollisuuden kaksi suurta toimijaa olivat Valtion Metallitehtaat ja Wärtsilä. Metalliliiton jäsenistössä niillä oli iso painoarvo. Valtion Metallitehtailla, sittemmin Valmetilla, oli viidellä tehtaallaan ja kolmella telakallaan noin 8 700 työntekijää 1950-luvun taitteessa.⁴⁵¹ Yhtymän pääjohtaja Yrjö Vesa oli jo työmarkkinapöydistä tuttu sopimuskumppani, ja yhteys jatkui, kun Liljeströmistä tuli Valmetin hallintoneuvoston jäsen vuonna 1950. Wilhelm Wahlforssin johtama Wärtsilä oli työnantajien keskusjärjestön suurin jäsenyritys, jonka työntekijämäärä oli noin 7 300.⁴⁵² Sekä Valtion Metallitehtailla että Wärtsilällä oli merkittävä osuus sotakorvaustoimituksissa.

Wahlforss rekrytoi yhtymäänsä johtajaksi Helge Berghellin, joka oli myös ollut Liljeströmin neuvottelukumppani. Työmarkkina-asioissa Berghell edusti Wahlforssia selvästi maltillisempaa linjaa ja riitautuikin rekrytoijansa kanssa. Berghellistä tuli myöhemmin Strömbergin johtaja ja vuorineuvos. Puunjalostusteollisuuden Serlachiuksen ohella Wahlforss oli teollisuuden näkyvimpiä vaikuttajia. Wärtsilä-yhtymään oli sidoksia useammallakin

451 Mansner 1984 s. 478; Karikoski, Kannel, Lavonius 1951 s. 277-280.

452 Puukari 1953 s. 181-184.

teollisuusjohtajalla. Yrjö Vesa toimi Wärtsilän varapääjohtajana ennen Valmetia, ja Sotevan valtuuskunnassa ollut vapaaherra Gustaf Wrede oli Ares Oy:n kautta liikesuhteissa Wärtsilään. Hän seurasi Vesaa Valmetin pääjohtajana. Personaaliunioni syntyi siitä, että Wahlforss oli naimisissa Wreden sisaren kanssa. Tärkeä yhteys teollisuuteen Liljeströmille syntyi myös Ilmari Harkin kautta Sotevassa ja sittemmin hänen toimiessaan Otanmäki Oy:n toimitusjohtajana. STK:n historian kirjoittaja Markku Mansner on kuvannut 1950-luvun työmarkkinapolitiikkaa vuorineuvosten ajaksi, sillä yritysjohtajat osallistuivat aktiivisesti itse työehtopoliitiikan muotoiluun ja neuvotteluihin.

Vielä 1950-luvun alkuun saakka metalliteollisuuden työmarkkinapöydässä teititeltiin, mikä johtunee työnantajapuolen edustajien Berghellin ja jurona pidetyn Max Burmeisterin vieraskielisyydestä ja muusta sosiaalisesta taustasta. Tittelit heitettiin pois Stig Hästön aloitteesta ja pöytä kierrettiin henkilö henkilöltä kunnes oli tehty sinunkaupat. Toimitus sinetöitiin kaviaarin syönillä. Suomen Työnantajain Yleisen Ryhmän kanssa se oli tehty jo aikaisemmin, sillä sitä johtikin rehevä ja huumoriin taipuvainen Lasse Saurama, josta tuli Liljeströmille läheinen ”sielunveli”. Sopimuksista Saurama iloitteli: ”Taas oli porvari kuin lehmän paska suossa, kaikki saitte, mitä pyysitte, mutta nyt alkaa meidän vuoro mitätöidä kaikki se, mitä ollaan teille luvattu.”⁴⁵³

Metalliliiton kannalta merkittäviä Metalliteollisuuden Työnantajaliittoon kuuluvia suuryrityksiä olivat myös muun muassa Fiskars, Strömberg, Kymen Oy, Oy Vuoksenniska, Rosenlew ja Ahlström. Puunjalostus- ja metalliteollisuusyhtymä Rauma-Repola kasvoi suureksi idänkaupan toimijaksi, ja sen pääjohtaja Paavo Honkajuuri oli Liljeströmin vaikuttajaverkostossa tärkeä.

Työnantajaliiton piiriin kuuluvista yrityksistä tai tehdaslaitoksista oli puolet sellaisia, joissa oli alle 100 työntekijää. Vaikka 1950-luvun alun työmarkkinapolitiikka oli ”suurten” käsissä niin työnantajien kuin työntekijöiden puolella, oli metalliteollisuuden työpaikkarakenne valtaosaltaan pienistä ja keskisuurista yrityksistä koostuva. Erityisen pientyöpaikkavaltainen sopimusala oli

453 Kuukkanen 2015 s. 152, 234.

sähköala, jonka työnantajaliittoon kuului 359 yritystä, mutta niiden työntekijäluku oli 1950-luvun puolivälissä vain noin 6 000.⁴⁵⁴

Liljeström oli ehdolla Valtion Metallitehtaiden johtokuntaan, mutta sosialidemokraattisen ministeri Takin ääni ratkaisi paikan menemisen kommunistien Jaakko Kivelle. Takki joutui selittämään toimintaansa SDP:n puoluetoimikunnassa, ja menettelystä hän sai kritiikkiä myös SDP:n puoluekokouksessa Janne Hakuliselta. SDP:n puoluetoimikunta kuitenkin hyväksyi Takin toiminnan, sillä hän oli asettanut etusijalle sen, että sosialidemokraattinen ehdokas saadaan ensisijaisesti Metallitehtaiden sosiaalijohtajaksi. Tapaus ei näytä jättäneen mitään katkeruutta Liljeströmiin. Hänet nimitettiin johtokunnan sijasta yhtiön hallintoneuvoston jäseneksi. Tapahtumien kulku oli kuitenkin yksi esimerkki siitä sekavuudesta, joka SDP:n eri vaikuttajaryhmien, puoluetoimikunnan, hallituksen sos. dem. ministereiden ja eduskuntaryhmän välillä tuolloin vallitsi myös hallituspolitiikasta.⁴⁵⁵ Liljeström ei ollut ainoa, joka alkoi vaatia ryhtiä puolueen johtamiseen.

Metalliteollisuuden tulevaisuus valinkauhassa

Kotimaisen työn jyrkkä puolustaja

Sotakorvausten lopun häämöttäessä ei ollut lainkaan selvää, millaiseksi metalliteollisuuden asema Suomessa muotoutuu. Esitettiin vahvoja epäilyjä, ettei sillä ollut tulevaisuutta siinä laajuudessa kuin mihin se oli sotakorvausten vuoksi kehittynyt. Teollisuuden piirissä oli pelkoja, että sotakorvausaikana tehdyt investoinnit voisivat mennä hukkaan. Erityisesti Maalaisliiton taholta ennakoitiin, että metalliteollisuutta oli supistettava. Metalliteollisuuden kohdistuva kritiikki ja epäusko saivat pontta väitteestä, ettei sellainen teollisuus voisi menestyä, jolla ei ole riittävää omaa

454 Mansner 1984 s. 153.

455 SDP ptmk. ptk. 27.5. ja 7.8.1946; SDP puoluekokous 1946 ptk. s. 54 TA.

raaka-ainepohjaa. Liljeström katsoi, että Suomessa oli yksipuolinen usko metsään tulevaisuuden teollisuuden pohjana.

Metalliliiton puheenjohtajana Valdemar Liljeström lähti pitkäaikaiseen kampanjaan metalliteollisuuden laajentamiseksi ja kotimaisen tuotannon turvaamiseksi. Siitä tuli koko vuosikymmenen mittainen. Sen enempää työmarkkinatoimintaan kuin teollisuuden edistämiseen ei sopinut hötkyily. Hän oli pitkien kaarien mies, jonka tuhahduksia saivat kokea turhan päiten kärsimättömästi tempoilevat. Sotakorvaustuotannossa oli kyse tuhansien metalliliittolaisten työllisyydestä ja toimeentulosta. Liljeströmin arvio oli, että sotakorvausten päättyessä oli uutta työtä järjestettävä 10 000 - 20 000 työntekijälle.⁴⁵⁶

Suhtautuminen metalliteollisuuden tulevaisuuteen jakoi maalaisliittolaisia osan uskoessa, että metalliteollisuudella on edessään kutistuminen sotakorvausajan päätyttyä. Liljeström sai aiheen arvostella Maalaisliiton äänenkannattajaa *Maakansaa*, joka polemisoi mielestään kutistumisen edessä olevan metalliteollisuuden tukia vastaan. Lehden mukaan vientiä ei kyetä juuri laajentamaan, eikä metalliteollisuutta voi ylläpitää poikkeuksellisen laajana vain työllisyyden vuoksi. Maataloustukia usein arvostelleelle Liljeströmille maksettiin potut pottuina. Häneen ei uponnut hiukkaakaan myöskään Kekkosen väite, että metalliteollisuus nauttisi paljon laajempaa yhteiskunnan tukea kuin maatalous.⁴⁵⁷ Myös esimerkiksi *Uudessa Suomessa* pohdittiin, mikä osa sotakorvauksia varten rakennetusta tuotantokapasiteetista olisi jatkossa elinkelpoista ja mikä olisi ”romutettava”.⁴⁵⁸

Elinkeinorakenteen muutos oli vääjäämättä käynnissä, mikä merkitsi maataloudesta elantonsa saavan väestön tuntuva supistumista. Se oli jo 1950-luvun alkupuolella jäänyt pienemmäksi kuin teollisuudesta toimeentulonsa saava väestönosa. Metallite-

456 SAK-STK pöytäkirjat 1944-1953. Ptk. Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton välisestä neuvottelukokouksesta 27.3.1950 TA.

457 *Maakansa* pk ”Metalliteollisuuden ongelmat” 18.1.1950; Suomi 1990 s. 434, 525; *Ahjo* 2/1953.

458 *Uusi Suomi* pk ”Suoritettu sotakorvaus” 19.9.1950.

ollisuuden epäilijöiltä Liljeström kysyikin, mihin nuoret ikäluokat sijoittuvat tulevaisuudessa, ellei teollista toimintaa laajenneta. *Maakansan* mukaan Suomi ”ei missään olosuhteissa voi luonnollisten edellytysten kapeuden takia muodostua huippuunsa kehityneeksi teollisuusmaaksi”.⁴⁵⁹

Tulonjakotaistelussa Maalaisliitto maataloustuottajien tukena oli napit vastakkain sosialidemokraattien ja SAK:n kanssa, mutta Maalaisliitossakin oli ymmärrystä teollisuuden kehittämiseksi. Urho Kekkosen kirja *Onko maallamme malttia vaurastua?* ilmestyi vuonna 1952, ja siinä Kekkonen ajoi erityisesti Pohjois-Suomen teollistamista ja luonnonvarojen hyödyntämistä. Investointien lisäämiseksi pitäisi kulutusta supistaa. Raskaan teollisuuden rakentaminen oli lähinnä valtion tehtävänä. Teollistaminen oli Kekkosenkin ajattelussa hyvää vastalääkettä kommunismiin.

Kuisma näkee Kekkosella ja sosialidemokraateilla olleen yhteisen unelman uudesta, modernista ja monipuolisemmasta suurteollisuudesta.⁴⁶⁰ Maalaisliitossa ei kuitenkaan jakamattomasti oltu edes kekkoslaisella teollistamislinjalla. Puolueen puheenjohtajan V. J. Sukselaisen puheet olivat epäselvä yhdistelmä pienviljelijöiden asian ajamista ja maaseudun teollistamista erityisesti pienyritysten verkostolla. Sukselaiselle kyse oli teollistuneesta maalaisyhteiskunnasta, jossa pienviljelijä-metsätyöläisten puoluevalinnoilla oli keskeinen merkitys. Hokkasen mukaan sosialidemokraattien hapan suhtautuminen Kekkosen kirjaan johtui pelosta, että Pohjois-Suomen teollistamista koskevat aloitteet kulkisivat nyt Maalaisliiton nimissä.⁴⁶¹ Kaupungistuvan ja teollistuvan Suomen rakennemuutokseen nähden Maalaisliitolla oli ikäänkuin käsijarru päällä. Se joutui kilpailuun SDP:n kanssa kasvavan keskiluokan äänistä, mutta erityisesti Pohjois-Suomessa sen tärkein kilpailija oli SKDL. Kannatuspohjaansa laajentaakseen niin SDP kuin Maalaisliitto pyrkivät himmentämään luokkapuolueen identiteettiä.

459 Esim. *Ahjo* 1/1953; *Maakansa* pk ”Maatalousväestön vähentyminen” 30.10.1953.

460 Kuisma 2016 s. 257.

461 Perttula 2017 s. 285, 391; Hokkanen 2002 s. 106.

Puhuessaan Porin kojepajalla kesällä 1952 Liljeström totesi, ettei konepajateollisuus ole sotakorvausten vuoksi paisunut liian suureksi. Kauppa Neuvostoliiton kanssa ei hänen mielestään riittänyt täystyöllisyyden turvaamiseen jatkossa, joten oli ponnisteltava uusien kauppasopimusten aikaansaamiseksi. Raaka-ainelähteitä hän vaati laajennettavaksi.⁴⁶²

Aivan yksin ei Liljeström näkemyksineen ollut. SDP:n Penna Tervokin oli vaikuttanut siitä, miten sotakorvaussuorituksista selviydyttiin. Se antoi uskoa tulevaisuuteen. Tervon mielestä metalliteollisuuden kehittyminen on ”rikkonut eräitä totunnaisia ajatusympyriitä teollisista mahdollisuuksistaamme”. Tervo näki sotakorvausteollisuuden luoneen uuden suorituskäytännön teollisuuden haaran, joka kykenee kilpailukykyisenä toimimaan myös ulkomaisia markkinoita varten.⁴⁶³ Myös SDP:n Uno Takki kantoi kauppa- ja teollisuusministerinä huolta teollisuuden tulevaisuudesta sotakorvausajan jälkeen. Samaan suuntaan kulkivat ajatukset Metalliteollisuusyhdistyksessä. Hallituksen toivomuksesta se laati vuonna 1952 muistion metalliteollisuuden täystyöllisyyden varmistamisesta. Muistiossa todettiin valittaen, että niin viranomaisten kuin suuren yleisön keskuudessa on vallalla käsitys, ettei metalliteollisuudella ole maassamme luonnollisia edellytyksiä. Lisäksi muistutettiin, että esimerkiksi Tanskassa, Sveitsissä ja Hollannissa on elinvoimainen metalliteollisuus, vaikka niiden raaka-aineomavaraisuus on aivan olematon. Yhdistyksessä pelättiin, että palattaisiin vanhaan puunjalostusteollisuutta suosivaan aikaan kauppapolitiikan muotoilussa. Aivan kuten Liljeströmkään teki, moitti myös Metalliteollisuusyhdistys julkisia hankintoja kuten veturitilauksia ulkomailta. Konepajateollisuuden länsiväenille vaadittiin samankaltaista tukea kuin muissakin maissa.⁴⁶⁴

Eriytyistä huomiota sai osakseen vuorineuvos Lauri Helenius puhuessaan aiheesta Suomen Liikemiesyhdistyksen kokouksessa marraskuussa 1949. Heleniuksen mielestä teollisuuden tuotan-

462 Ssd 11.7.1952 ”Sotakorvaustyöt päättyneet Porin konepajalla”.

463 Ssd 19.9.1952 ”Suomi on maksanut sotavelkansa Neuvostoliitolle”.

464 Metalliteollisuuden Keskusliitto, kansio 841. Suomen Metalliteollisuusyhdistys hall. ptk. 29.10.1952. Liite 1. ELKA.

nossa oli kuljettava kohti erikoistuotteita ja laajennettava kotimaista valssauustuotteiden kapasiteettia. Helenius oli huolissaan yleisestä ilmapiiristä. Ostavan yleisön mielialaa oli muokattava antamaan arvoa ”kehittyneen metalliteollisuutemme tuotteille”. ”Osta kotimaista” tulee entistä kovempaan metalliteollisuuden taholta huudettuna kaikumaan kansalaistemme korvissa, Helenius propagoi.⁴⁶⁵

Vuoden 1949 syksyllä valtioneuvosto asetti komitean pohtimaan metalliteollisuuden työllisyyttä sotakorvaustoimitusten vähentyessä. Liljeström nimitettiin komiteaan, jonka jäsenet edustivat hänelle suurelta osin jo entuudestaan tuttuja tahoja. Komiteaa johti pääjohtaja Yrjö Vesa, ja Liljeströmin ohella jäseninä olivat työmarkkinakumppani Max Burmeister, Ilmari Harki Sotevasta, Suomen Metalliteollisuusyhdistyksen varapuheenjohtaja Lauri Paavolainen, ylijohdaja Uolevi Raade ja professori Jorma Serlachius, jolla oli myös Soteva-tausta. Liljeströmin aisaparina Metalliliitosta oli liittosihteeri Uljas Mäkinen, joka menehtyi komiteatyön aikana.

Marraskuussa 1951 mietintönsä valtioneuvostolle jättänyt Vesan komitea piti tarpeellisena vahvistaa metalliteollisuuden asemaa vientikaupassa ja lisätä raudanhuollon omavaraisuutta. Puunjalostusteollisuus ohjasi liiaksi valuuttapolitiikkaa, kun se vastasi lähes yksinomaan viennistä. Ongelmana komitea piti sitä, että monien perusmetallien osalta ollaan täysin tuonnin varassa, minkä lisäksi joudutaan tuomaan paljon rautamalmia, rautaromua ja harkkorautaa. Liljeströmin näkemyksiä komitea myötäili pitäessään suotavana, että julkisia hankintoja tehtäisiin kotimaisen metalliteollisuuden piiristä, jolloin voitaisiin tasoittaa työllisyyden vaihteluita. Komitea ehdotti myös ammatillisen koulutuksen kehittämistä, rationalisoinnin laajentamista ja tuotantotaloudellisen tutkimustoiminnan kehittämistä. Se suositteli USA:ssa jo yleisesti käytössä olevan MTM:n (Methods Time Measurement) käyttöönottoa Suomessa.⁴⁶⁶

465 Ssd 29.11.1949 ”Metallituotteiden vientiin on Suomen kyettävä työttömyyden välttämiseksi”.

466 Komiteamietintö 1951:32.

Jo Soteva-aika sai Valdemar Liljeströmin kiinnittämään huomion tavaroiden vienti- ja tuontilupien myöntämiseen. Ne myönsi erityinen virkamiehistä koottu Lisenssitoimikunta, joka toimi tärkeimpänä ulkomaankaupan säännöstelyelimenä. Toimikunnalle tuli niin suuri määrä hakemuksia, yli 200 000 vuodessa, että lisenssipäätöksiä jouduttiin siirtämään Lisenssitoimistolle, joka hoiti kaikki ns. juoksevat työt. Vuonna 1953 Lisenssitoimikunnan työtä jatkamaan tuli Lisenssivirasto.⁴⁶⁷ Sotevasta lähti kuukausittain kymmeniä lisenssihakemuksia, joka tosin oli vähän koko hakemusmäärään suhteutettuna.

Ulkomaankauppa perustui Lisenssitoimikunnan aikana määrääkiksi, yleensä vuodeksi solmittuihin kahdenvälisiin sopimuksiin, joista useimmissa hyvin yksityiskohtaisesti määriteltiin eri tavaroille tuonti- ja vientikiintiöt. Lisenssitoimikunta ei voinut mielivaltaisesti hyväksyä tai hylätä tehtyjä lisenssianomuksia, vaan sen oli otettava huomioon kauppasopimuksissa määritellyt kiintiöt. Kuluttajien kannalta vedettiin tiukkaa linjaa, mikä näkyi muun muassa ”ei-välttämättömien” elintarvikkeiden vähäisenä tuontina. Esimerkiksi banaaneja tuotiin vuonna 1945 vain 14 kiloa. Lisenssitoimikunta valvoi kansakunnan tarpeiden keskinäistä järjestystä. Ensin oli sotakorvaus, sitten tuotantokoneisto jne.⁴⁶⁸

Lisenssit eivät olleet ainoa tuontia säännellyt seikka. Usein pula valuutoista saneli sen, mitä ulkomailta voitiin hankkia. Aunesluoma väittää, että sotavuosien jälkeen valuuttapula hillitsi tuontia jopa enemmän kuin lisenssiviranomaisten sääntely.⁴⁶⁹

Liljeström otti lisenssien myöntämisen esille Metalliliiton liittotoimikunnassa vuoden 1949 lopulla. Hän arvosteli sitä, että Lisenssitoimikunta oli myöntänyt konetilauksiin lisenssejä maahan tuontia varten, vaikka tavarat voitaisiin valmistaa kotimaassa

⁴⁶⁷ Lindgren 1963 s. 84.

⁴⁶⁸ Lindgren 1963 s. 82-83, 97,101.

⁴⁶⁹ Aunesluoma 2011, s. 101

samoilla hinnoilla. Asiaa käsiteltiin myös Vesan komiteassa, joka kirjelmöi asiasta valtioneuvostolle. Vesa, Liljeström sekä Sotevan Harki tapasivat ministeri Toivosen. Vielä samana päivänä Liljeström tapasi Toivosen uudelleen yhdessä liiton miesten Uljas Mäkisen ja Pauli Laition kanssa.⁴⁷⁰

Koska Liljeström ei tyytynyt siihen, että lisenssien myöntämiseen otettaisiin kriittisempi kanta, hän sai liittonsa esittämään itseään Lisenssitoimikunnan neuvoa-antavaan Metalli- ja kone-toimikuntaan. Ministeri Toivonen suhtautui asiaan myönteisesti. Vesan komitea oli esittänyt konetoimikunnalle vahvempaa asemaa niin, että sen kielteiset kannat tulisivat myös Lisenssitoimikunnan päätöksiksi. Raportissaan se moitti Lisenssitoimikuntaa teollisen asiantuntemuksen puutteesta.

Julkisen kauppapoliittisen avauksen Liljeström teki talvella 1950 kirjoittamalla aiheesta liittonsa *Ahjo*-lehteen. Siinä hän arvosteli voimakkaasti Lisenssitoimikuntaa ja syytti toimikuntaa siitä, että se salli sellaisten koneiden ja laitteiden maahantuonnin, joita valmistettiin kotimaassakin kilpailukykyisin hinnoin ja toimitusajoin. Osansa kritiikistä hän suuntasi työnantajiin, jotka olivat suhtautuneet asiaan passiivisesti ja välinpitämättömästi. Kotimaisesta työllisyydestä ei Liljeströmin mielestä piitattu. Kirjoitus oli sävyltään jyrkkä, ja siinä uhkailtiin jopa työtaistelutoimilla kyseenalaisella perusteella maahan tuotujen laitteiden asennus- ja korjaustöissä. Häntä riepoi muun muassa maatalouskoneiden tarpeeton tuonti. Uhkaukset oli sisällytetty myös Lisenssitoimikunnalle kohdistettuun liiton kirjeeseen. Liittotoimikunnassa Kivi suhtautui yllättäen varovaisesti asiaan, ja Liljeström painotti yhteistoimintaa SAK:n kanssa jos jouduttaisiin harkitsemaan lakko- tai saartopäätöksiä. Hänelle asia oli periaatteellisesti tärkeä työttömyyden uhan vuoksi. ”Työllisyysasioissa ei voida olla sormi suussa” Liljeström painotti.⁴⁷¹ Lisenssitoimikunnan vastauskirjeessä katsottiin, että toimikunta on tosiasiaassa pitänyt sääntönä sitä, mitä liitto on vaatinutkin.

470 SML ltmk. ptk. 30.12.1949 TA.

471 SML ltmk 19.1., 25.1. ja 2.3.1950 TA; *Ahjo* 1.3., 15.3. ja 15.4.1950.

Kritiikki osui myös työnantajiin niin, ettei siihen voitu olla vastaamatta, epäiltiinhan heitä jo epäisänmaallisuudesta. Työnantajat vastasivatkin siihen raskaalla kalustolla STK:n äänenkannattajassa. Liljeström saattoi kuitenkin olla tyytyväinen siihen, että Vesan komitea esitti ”metalliteollisuuden työllisyyttä vaarantavan tuonnin rajoittamista mahdollisimman vähin”.⁴⁷²

Liljeströmin toimet kuvasivat pyrkimyksiä raivata ammattiyhdistysliikkeelle ja omalle liitolle tilaa ja vaikutusvaltaa niissä toimielimissä, joissa voitiin vaikuttaa metalliteollisuuden asemaan ja kehitykseen. Kotimainen työ ja työllisyys oli pantava etusijalle. Hän oli kauppa- ja teollisuuspoliittisilta näkemyksiltään vahvasti protektionisti, mikä ei tosin ollut harvinaista 1950-luvun Suomessa. Tapani Paavonen nimeää vuodet 1945-1961 suomalaisen protektionismin viimeiseksi vaiheeksi ulkomaankauppa- ja integraatiopolitiikassa. Tälle ajalle oli ominaista viennin rakenteen yksipuolisuus ja alhainen jalostusaste. Sotakorvausajan lopulla erityisesti ns. Korean (sota) suhdanne kasvatti teollisuuden vientiä länteen, vaikka se oli paljossa puutavaraa, mutta samalla avautuivat metalliteollisuuden tuotteille Neuvostoliiton vientimarkkinat. Suomen vienti kasvoi vuosina 1949-1961 keskimäärin 8.2 prosenttia vuodessa.⁴⁷³

Metalliliitolle ja Liljeströmille tulivat tärkeäksi vaikutuskohdeeksi kauppasopimusvaltuuskunnat ja kauppasopimukset Neuvostoliiton kanssa. Puunjalostusteollisuuden länsivienti toi kone- ja laitetilauksia myös metalliteollisuudelle, eikä Liljeström nähnyt näiden teollisuuden alojen välillä eturistiriitaa. Teollisuuden vientihalukkuus Neuvostoliittoon ja Liljeströmin ponnistelut kulkivat myös samaan suuntaan. Itävientiin vaikutti osaltaan USA:n ja sen eurooppalaisten liittolaisten osallistuminen Neuvostoliittoon ja muihin itäryhmän maihin kohdistettuun vientikieltopolitiikkaan. Se satoi Suomenkin käsiä, mutta ei estänyt neuvostokaupan merkittävää laajentumista. Jo ensimmäisen runkosopimuksen

472 Ahjo 24.6.1950.

473 Paavonen 1998 s. 64.

myötä käynnistyi laajamittainen laivanrakennus- ja konepajateollisuuden kaupallinen vienti Neuvostoliittoon.⁴⁷⁴

Vuoden 1950 metallilakolla oli myös kauppapoliittisia seurauksia. Paavosen mukaan syksyn lakkoaallostaa aiheutuneet palkankorotukset tekivät vientiyrityksille hankalaksi huolehtia sovitusta kiinteähintaisista toimituksista. Tämä oli syynä vuonna 1951 voimaantulleeseen metalli- ja laivanrakennusteollisuuden kustannustakuuseen.⁴⁷⁵ Teollisuuden harjoittajan kanssa valtio saattoi tehdä lain mukaan sopimuksen kohtuullisesta korvauksesta Suomessa aiheutuvasta valmistuskustannusten noususta. Korvaussopimuksia tehtiin itäkaupassa.

Talous oli kääntynyt Korean suhdanteen jälkeen lamaksi jo vuoden 1952 puolivälissä. Seuraukset näkyivät pian vientiteollisuuden tuotantovolyymin vähenemisenä, sillä varsinkin puunjalostusteollisuuden tuotteiden hinnat laskivat. Alkuvuodesta 1953 työttömiä oli noin 62 000.⁴⁷⁶ Työllisyystilanteen käännekohtaksi metalliteollisuudessa tuli vuoden 1952 kevät. Aikaisempi ylityöllisyys lakkasi ja vientisuhdanne heikkeni. Kehitys oli kuitenkin epäyhtenäistä, sillä osassa yrityksiä onnistuttiin vielä syksyllä ylläpitämään täystyöllisyyttä, mutta useimmat yritykset olivat vähentäneet työvoimaa.⁴⁷⁷

Metallityöväen Liiton liittotoimikunnassa käytiin 15.5.1952 laajempi työllisyyttä ja metalliteollisuuden näkymiä koskeva keskustelu, jossa ei ollut sitä riitaisuutta, joka sosialidemokratien ja kommunistien kesken vallitsi sopimuskysymyksissä. SKP:ssa oli jo melko varhain 1950-luvun alussa kiinnitetty huomiota metalliteollisuuden kehittämistarpeisiin, joka poliittisesti kytkeytyi Neuvostoliiton kaupan lisäämiseen sotakorvausten päättyessä. Osa metalliteollisuuden kehittämisvaatimuksista oli täysin samansuuntaisia kuin Liljeströmillä ja liiton enemmistöryhmällä. Yhtäläisyyksiä oli muun muassa kotimaisen raaka-

474 Emt. 1998 s. 162-163.

475 Emt. 1998 s.164.

476 Jääskeläinen 1980 s. 236.

477 SMT toim.kertomus 1952 ELKA; SMT, Protokoll FMA styrelse 17.12.1952, Dir. Burmeisters redogörelse ELKA.

ainepohjan edistämisessä ja valssilaitosten perustamisessa sekä kotimaisen tuotannon suosimisessa. Kommunisteilla nämä pyrkimykset yhdistettiin myös ns. kansanrintamataktiikkaan, koska niiden arveltiin puhuttavan laajoja työläisryhmiä. Liljeström ei sen sijaan kallistanut korvaansa kommunistien väitteelle, että Neuvostoliitto ostaisi kaiken metalliteollisuuden tuotannon, mikä kyetään valmistamaan yli oman tarpeen. Tämän logiikan mukaan ei työttömyysuhkaa ollut.⁴⁷⁸

Ryhmien välillä vallitsi erimielisyyttä siitä, tuliko Liljeströmin ajaman kabinettivaikuttamisen ohella organisoida joukkoliikettä. Liljeström kantoi huolta siitä, että jotkut kommunistien menettelytavoista voivat heikentää suuren yleisön myönteisistä suhtautumista liiton vaatimuksiin. Selvä erimielisyyden aihe oli, tuliko vientiä edistää myös länsimarkkinoille, jota hän piti tarpeellisenä.

Työllisyystilanteen heikkeneminen huolestutti liittotoimikuntaa, ja keskustelun viritti erityisesti Wärtsilän Pietarsaaren konepajan irtisanomiset, jotka koskivat pariasataa työntekijää ja mahdollisesti vielä uusiakin irtisanomisia. Työnantajan mukaan ongelmat johtuivat siitä, ettei konepaja saanut valmistamistaan maatalouskoneista riittävän korkeaa hintaa. Liljeström totesi moneen otteeseen puuttuneensa työllisyysnäkömien heikentymiseen ja ehdotti tilanteen perusteellista selvittämistä hallituksen ministereille. Keskustelussa kritiikkiä saivat niin Rautatiehallituksen veturiostot Länsi-Saksasta kuin lisenssien myöntäminen ulkomaisille tuotteille, vaikka kotimaassakin niitä voitiin valmistaa. Liljeström kertoi heti kääntyneensä ministeri Peltosen puoleen kuultuaan veturitulauksesta. Valtion katsottiin myös liiaksi suosivan puunjalostusteollisuutta. Aivan päinvastaiset tunnelmat olivat siltä osin metsäteollisuudessa, jossa Korean huippusuhdanteen kääntyminen kovaan laskuun kiristi vaatimuksia vientimaksujen poistamisesta. Valtiota huudettiin apuun, ja avuksi vientiteollisuudelle olisi kelvannut devalvaatio. Sitä ei tullut, mutta tulivat ns. kustannuskriisi ja kustannusten leikkausvaatimukset.⁴⁷⁹

478 SML valtuusto ptk. 29.6.1952 TA; SKP Pol. tmk. ptk. 4.1.1952 KA; Leiviskä 2011 s. 54.

479 SML ltmk. ptk. 15.5.1952 TA; Siltala 2018 s. 205-208.

Metalliliitossa oltiin tyytymättömiä myös raaka-ainekäytön hoitoon. Uusille valssilaitoksille olisi liiton mielestä ollut tarvetta. Liljeström totesi, että Otanmäen kaivoksen käyntiin saattaminen oli jo kovan tappelun takana porvarien vastustaessa sitä. Hän kertoi puhuneensa pääjohtaja Yrjö Vesalle myös Valmetin työkalujen heikosta laadusta, sillä ammattimiehet eivät niitä hänen mukaansa mielellään käytä. Keskustelu päättyi siihen, että liitto valitsi nelihenkisen lähetystön kääntymään asiassa valtioneuvoston puoleen. Pääministeri Kekkonen otti liiton lähetystön vastaan, eikä se jäänyt ainutkertaiseksi liiton yhteydenotoksi Kekkoseen, kun oli kyse metalliteollisuuden ongelmista.⁴⁸⁰

Liljeströmin suosima kabinettivaikuttamisen ja julkisuuden yhdistelmä sai osaltaan hallitukseen liikettä, kun pääministeri kutsui järjestöjen edustajat yhteiseen konferenssiin 14.6. keskustelemaan työllisyystilanteesta. Sahateollisuudessa tilanne katsottiin kriittisimmäksi. Metalliteollisuuden tilannetta tutkimaan asetettiin kolmihenkinen ministerivaliokunta.⁴⁸¹

Liljeström oli koko 1950-luvun ajan jatkuvasti liikekannalla kotimaisen metalliteollisuuden edistämiseksi. Hän keskusteli usein pääministerin, hallitusten ministereiden sekä teollisuuden vuorineuvosten kanssa. Lisäksi hän neuvotteli kauppaneuvottelijoiden kanssa ostomahdollisuuksista Suomesta. Toiminnan kohteina olivat monesti hyvin konkreettiset, mahdollisesti ulkomaille valuvat tilaukset, joiden lisenssien myöntämiseen hän suhtautui kielteisesti. Kyseessä oli milloin Kulosaaren sillan rakentaminen, Helsingin kaupungin raitiovaunutilaukset, VR:n ratakojeiden valmistus, Valmetin traktorien suosiminen tai alustilaukset. Liljeström oli kuin protektionismin primus inter pares.

Tuloksiakin syntyi, ja liitto saattoi kirjata vuoden 1952 kertomukseensa tyytyväisyytensä siihen, että sen käsitykset olivat tulleet lisenssivirastossa ”varsin merkityksellisesti huomioiduksi”. Voimaperäinen vaikuttaminen sai Liljeströmin kuitenkin pohtimaan, oliko liitto joutunut suuntautumaan jo sellaisillekin aloille,

480 SML ltmk. ptk. 15.5.1952 TA; *Ahjo* 10/1952.

481 SML ltmk. ptk. 20.6.1952 TA.

jotka oikeastaan eivät sille kuulu. Hän puolusti kauppapolitiikan toimielimiin menoa sillä, että ”toiset eivät meidän asiaamme hoida”.⁴⁸² Pohdinta oli seurausta siitä, että liiton vaikuttamiselle ei aina saatu ymmärrystä Lisenssitoimikunnassa tai julkisuudessa. 1950-luvun oloissa ei ollut tavanomaista, että ammattiliitto puutui teollisuus- ja kauppapoliittisiin kysymyksiin. Keväällä 1954 oli jälleen aihetta tyytyväisyyteen Lisenssitoimikunnassa saavutetuista kotimaisen tuotannon suojaustoimista.

1950-luvun puoliväliin mennessä Liljeströmin ponnistelut liiton edustuksen saamiseksi tärkeisiin kauppapolitiikan toimielimiin oli tuottanut tulosta. Hän itse istui Lisenssitoimikunnan metalli- ja konetoimikunnassa vuodesta 1952 sekä alustoimikunnassa vuodesta 1955. Raaka-ainetoimikuntaan oli 1952 saatu Erik Trygg ja metallituotetoimikuntaan Viljo Kuukkanen. Viides edustaja, Eelis Makkonen, tuli 1956 sähkötoimikuntaan.⁴⁸³ Kun toimikunnat lakkautettiin vuoden 1958 tammikuussa, oli etsittävä uusia väyliä vaikuttamiseen. Silloin alkoi myös uusi vaihe Suomen ulkomaankauppapolitiikan kehityksessä.

Kulosaaren sillasta vetureihin, aluksiin ja traktoreihin

Helsingin Kulosaaren sillan rakentamisesta tuli Liljeströmille yksi niistä monista henkilökohtaisista projekteista, joissa hän pyrki saamaan tilauksen kotimaahan. Siltakysymys on myös esimerkki Liljeströmin toimintatavoista, joihin kuului korkeankin profiilin ottaminen yksittäisissä teollisuus- tai kauppapolitiikan kysymyksissä. Hän toimi konkreettisten hankkeiden kautta. Korkealentoiset teollisuuspoliittiset puheenvuorot eivät niinkään olleet hänen alaansa. Asioita oli hoidettava käytännöllisesti. Toimintatavan taustalla oli kuitenkin näkemys metalliteollisuuden keskeisistä ongelmista ja pullonkauloista. Täystyöllisyys pysyi hänen henki-

482 SML toim.kertomus 1952 s. 10 TA; SML valtuusto ptk. 1.3.1953 TA.

483 Koivisto 1987 s. 214, 447.

lökohtaisen poliittisen ohjelmansa keskeisenä tavoitteena koko 1950-luvun.

Kulosaaren sillan tilaamista vaadittiin kotimaahan ja silta-hankkeeseen puuttuminen saikin valmisteluun uuden kään-teen. Helsingin kaupunki oli jo päättänyt tilata sillan Itävallasta. Metalliliiton lähetystö neuvotteli asiasta pääministeri Kekkosen kanssa. Asia siirtyi hallituksen ministerivaliokuntaan. Marras-kuussa 1952 se päätti hylätä sillan tilaamisen itävaltalaiselta yhti-öltä, ja asia jäi muutoin pöydälle. Sillan rakentaminen viivästyi, mistä Liljeström vieritti syyn Helsingin kaupungin ”eräille toi-mihenkilöille”. Sillan rakentaminen ei hänen mielestään ollut sisäpoliittinen vaan lisenssipoliittinen kysymys. Julkisuudessa sillan rakentamisesta käytiin näkyvä polemiikki, ja Liljeström pyrki torjumaan väitteet sillanrakennuksen vähäisestä työllisyystvaikutuksesta. Pitkän prosessin jälkeen hän saattoi lopulta todeta, että ”me voitimme sen sataprosenttisesti”. Vuonna 1953 Helsingin kaupungin satamalautakunta hyväksyi sillan tilaami-sen Wärtsilä-yhtymältä. Samaan aikaan Liljeströmillä oli ollut jo käynnissä kova kamppailu Helsingille tulevasta 30 uudesta raitio-tievaunusta. Kaupungin lisenssipolitiikkaa hän arvosteli ”siivot-tomaksi”. Lisenssihakemus vaunujen tilaamiseksi Länsi-Saksasta saatiinkin hylätyksi. Helsinki sai kotimaiset Oy Karian valmis-tamat raitiovaunut ja vuosina 1955-1956 vielä 45 Valmetin Len-tokonetehtaan moottorivaunua, jotka valmistettiin yhteistyössä Tampellan ja Strömbergin kanssa.⁴⁸⁴

Metalliliitolla ja Liljeströmillä oli valmius kovaan painostuk-seen myös VR:n tilausten saamiseksi kotimaahan. Kalusto oli sotien jäljiltä heikossa kunnossa, kiskotus liian keveää yhä ras-kaammaksi käyvän liikenteen kannalta ja vetokalusto höyryve-turien varassa. Investointitarve oli suuri. Liljeström ei ollut pon-nistuksissaan yksin, mutta se osaltaan tuotti tulosta. Valmetille ja Lokomolle saatiin ohjatuksi 40 raskaan dieselveturin, ns. ”Huru-

484 SML ltmk. ptk. 27.9., 13.11. ja 28.11.1952, 15.1., 27.2. ja 30.6.1953 TA; *Ahjo* 19 ja 20/1952; SML toim.kertomus 1955 TA; *Ssd* 11.11. ”Kulosaaren sillan rakentaminen annetaan itävaltalaiselle yhtiölle” ja 29.11.1952 ”Kulosaaren silta tilattu Itävallasta”.

©Kari Suomalaisen perikunta

HS 5.10.1952

Kulosaaren siltakysymyksen ratkaisemiseksi on nyttemmin tehty suunnitelma, jonka mukaan siltaa ei rakenneta ollenkaan, vaan salmi täytetään hiekalla. On laskettu, että jos työ suoritetaan teelusikoilla, työllisyys on toistaiseksi turvattu. Urakoitsijana on mainittu metallityöväenliiton puheenjohtaja Waldemar Liljeström, joka on luvannut toimittaa myös lusikat.

Liljeströmin toiminta sillan rakennusurakan saamiseksi kotimaiselle yhtiölle innoitti Kari Suomalaisen hahmottelemaan Vallun työmaan.

jen” tilaus, minkä lisäksi kotimaiset valmistajat saivat toimittaakseen uudet dieselmoottorivaununjunat, ns. ”porkkanat”, sekä kiskoautobussit eli ”lättähatut”.⁴⁸⁵

Kauppalaivaston rakentamisessa oli Liljeströmin mielestä suorastaan surkea tilanne. Kauppalaivatonnistosta oli 1/3 yli-ikäistä. Hän arvosteli, että rakenteilla oli vuonna 1955 kaikkiaan 15 kauppalaivastoa, mutta niistä rakennetaan ulkomaisilla telakoilla 14. Jo käytössä olleesta tonnistosta yli 90 prosenttia oli rakennettu ulkomaisilla telakoilla. Suurimpana esteenä laivanrakennusteollisuuden kehittämiselle hän näki luottojen lyhytaikaisuuden. Ne

⁴⁸⁵ Laakso 2017 s. 220.

myönnettiin vain rakennusajaksi kun kilpailijamaissa tilaajat voivat saada luottoa 6-7 vuodeksi.⁴⁸⁶

Edellisvuotena oli vuorineuvos V. A. Kotilaisen johtama komitea jättänyt mietintönsä kauppalaivaston kehittämistä ja mahdollisuuksista rakentaa aluksia kotimaan telakoilla. Valtion ja teollisuuden edustajien lisäksi nimitti valtioneuvosto siihen Liljeströmin. Komiteassakin tunnustettiin kauppalaivaston yli-ikäisyys ja tonniston heikko kilpailukyky. Komitea ehdotti erityistä lainarahastoa aluskannan uudistamiseen. Ehdotukset eivät Liljeströmiä tyydyttäneet, ja niinpä hän jätti mietintöön eriävän mielipiteensä, kuten myös Wärtsilän apulaispääjohtaja Bertel Långghjelm. Liljeströmin mielestä komitea ei ollut toiminut toimeksiantonsa mukaisesti nimenomaan kotimaisen laivanrakennuksen edistämiseksi. Telakoiden työttömyys johtui hänestä juuri siitä, että alushankintoja tehtiin yksipuolisesti ulkomaisilta telakoilta, eivätkä komitean ehdotukset asiaa auttaisi. Laivanrakennukseen pitäisi saada samankaltaista tukea kuin kilpailijamaissakin. Esitetyn lainarahaston lainat on suunnattava yksinomaan kotimaisilla telakoilla tehtävien alusten hankintaan tai korjaukseen, hän vaati. Lainarahaston hoidosta vastaavaan valtuuskuntaan hän halusi myös liiton edustuksen. Wilhelm Wahlforssin mielestä Kotilaisen komitea oli unohtanut laivanrakennusteollisuuden, kun se oli keskittynyt lähinnä laivanvarustustoimintaan.⁴⁸⁷

Komitean kokoonpano herätti jonkin verran huomiota, sillä Kotilainen ei ollut laivanrakennuksen oma mies, vaan taustaltaan ensisijaisesti puunjalostusteollisuuden edustaja, entinen Enso-Gutzeitin toimitusjohtaja ja Rauma-Repolan johtokunnan puheenjohtaja. Kotimaisten telakoiden surkea tilanne parani vuonna 1956 jo niin, että Metalliliitossa iloittiin telakoiden saamista kotimaisista laivatilauksista, joita ne eivät olleet saaneet moneen vuoteen.⁴⁸⁸

486 *Ahjo* 17/1955.

487 Wilhelm Wahlforssin arkisto. Kirjeenvaihtoa 1933-1969, kansio 4. 11a. Suomen neljäs merenkulkukongressi Helsinki 1955 KANA; *Ahjo* 12-13/1954.

488 SML toim.kertomus 1956 TA.

Laivanrakennusteollisuuden ongelmat olivat myöhemmin esillä talousneuvoston asettamassa jaostossa. Neuvosto antoi mietintönsä valtioneuvostolle vuoden 1958 lopulla. Liljeström oli jäsenenä myös tässä komiteassa. Valtioneuvostolle esitettiin erityisesti pientonniston rakentamiseen rahoitusta. Komitea otti Liljeströmin linjan mukaisen kannan laivanrakennukseen liittyvien hankintojen suorittamiseksi kotimaasta. Esityksiin kuului myös erilaiset vientiluotto- ja takuujärjestelmät, joilla edistettäisiin ulkomaisten tilausten saantia. Vuosikymmenen loppua kohden kyettiin pärjäämään jo laadussa ja hinnoissakin, mutta pitkäaikaisten toimitusluottojen puuttuminen vei edelleen tilauksia pois kotimaasta.

Kun Kansainvälinen Pankki (Maailmanpankki) myönsi suuren luoton puunjalostusteollisuuden konehankintojen suorittamiseksi Länsi-Saksasta, puuttui Liljeström jälleen asiain kulkuun. Metalliliiton, metalli- ja puunjalostusteollisuuden sekä Suomen Pankin välisissä neuvotteluissa sovittiinkin erityinen lista niistä koneista ja tarvikkeista, joita lainan turvin voitiin maahan tuoda, mutta joita ei kotimaassa valmisteta.⁴⁸⁹

Metalliteollisuuden työllisyyden kannalta siirtyminen sotakorvausteollisuudesta siviilituotantoon sujui paljon pelättyä paremmin. Metalliliitossa voitiin jo vuonna 1954 todeta, että tuotannon järjestelyissä ja suuntauksessa saavutettiin tasapaino. Työllisyys oli parantunut selvästi edellisvuoteen verrattuna.⁴⁹⁰

SDP:n teollisuuspoliittinen herääminen

Tapio Bergholmin mukaan SAK:n talouspoliittinen ohjelma oli 1950-luvun alussa selkeä. Kyse oli Pohjoismaiden sosialidemokraattien uuden suhdannepoliitikan suomalaisesta versiosta. Suhdanteita oli tasattava, jotta noususuhdanteet eivät johtaisi

489 SML toim.kertomus 1954 TA.

490 SML toim. kertomus 1954 TA.

ylikuumenemiseen.⁴⁹¹ Yhtenä uuden talouspolitiikan keskeisenä välittäjänä toimi Nils Nilsson, joka arvosteli SDP:ta talouspoliittisen ohjelman puuttumisesta vuoden 1952 puoluekokouksessa. Sivustatukea hän sai Olavi Lindblomilta. Vaikka Suomi oli vuonna 1952 sakeana talouspoliittista ja periaatteellista ohjelmakeskustelua, kuten Bergholm toteaa, ei sen enempää SAK:n kuin SDP:n taholla käyty laajempaa teollisuuspoliittista keskustelua. Se jäi SAK:n jäsenliittojen ja niiden johtohenkilöiden kuten Liljeströmin varaan. Maatalouspolitiikka sai tulonjakotaistelun keskiössä näkyvämmän sijan kuin teollisuuden kehittäminen.

Kauppa- ja teollisuusministeriön historia antaa aikakauden poliittisista painotuksista kriittisen kuvan. Sen mukaan sodanjälkeinen aika oli kansantaloudellista tietoutta edustavien teoreetikkojen aikaa, mikä antoi tilaisuuden monenlaisten selvitysten laatimiseen ja teoretisoimiseen. ”Varsinainen teollinen ja teknillinen asiantuntemus valtiovallan taholla suureksi osaksi sivuutettiin, mikä lieene myötävaikuttanut siihen, että valtiovallan ja talouspoliittikkojen herääminen tajuamaan valtakunnan hyvinvoinnin ja elintason riippuvaisuuden sen teollisesta kehityksestä jäi paljon myöhempään ajankohtaan.”⁴⁹²

Teollisuuden ja viennin yksipuolisen rakenteen juuria voi hakea 1950-luvun alun näkemyksistä. Talouspoliittisen suunnitteluneuvoston työvaliokunta jätti 25.4.1952 luonnoksen Talous- ja työllisyysohjelmaksi, ns. ”pitkäaikaisohjelman”. Sen mukaan ”on kansantaloudellisesti kannattavampaa vielä tässä vaiheessa keskittää niukkojen pääomavarojemme käyttö ensiasteiseen jalostukseen perustuvaan metsäteollisuuden laajentamiseen kuin ryhtyä erityisin toimenpitein lisäämään vieraisiin raaka-aineisiin ja erikoisammattitaitoon perustuvaa teollisuutta”. STK ja SDP varoittivat, että tällainen linjaus tekee vientikaupasta vaarallisen yksipuolisen. ”Pitkäaikaisohjelma” jäi luonnokseksi, ja sen tilalle syntyi talouspolitiikan perusohjelma, jonka käsittely keskeytyi kiistaan indeksiehdosta. Työ jatkui vasta hallitusvaihdoksen jäl-

491 Bergholm 2005 s. 350.

492 KTM 1963 s. 170.

keen vuoden 1953 lopulla, ja eriävien mielipiteiden saattelemasta ohjelmasta jäi käteen lähinnä palkkasäännöstelyn väljentyminen.⁴⁹³

SDP:n vaimeaan teollisuuspoliittiseen aktiivisuuteen tuli vauhtia, kun puolueen pienviljelijäin neuvottelukunta esitti huhtikuussa 1954 eduskuntaryhmälle toimia suurteollisuuden perustamiseksi Itä-, Keski- ja Pohjois-Suomeen. Työllisyyden lisäksi toimille löytyi myös muita perusteluja. Jos suurteollisuutta ei alueille saada, on korpikommunismilla ja maalaisliittolaisuudella enemmän kannatusta. Puoluesihteeri Väinö Leskinen otti asian omakseen ja ryhtyi edistämään sitä hallituspolitiikan välityksellä ja kirjoittaen aiheesta *Sosialistiseen Aikakauslehteen*. Leskisen mielestä liian pitkälle viedyllä asutustoiminnalla sidottiin vajaatyöllisyysalueilla oleva väestö poliittisesti turpeeseen. Vielä 1950-luvun alkupuolella noin puolet ammatissa toimivasta väestöstä sai toimeentulonsa maataloudesta. Lisäksi tilakoko oli valtaosaltaan pieni. Leskinen kuvasi teollistamispolitiikan olevan ”karua ja kova” todellisuutta, joka on pakko asettaa köyhyyden yhä uudelleen tasaamista vastaan.⁴⁹⁴

SDP vaati, että myös vajaatyöllisyysalueet oli saatava tuottavan työn piiriin, jolloin huomio kiintyi perusraaka-aineita jalostavien tuotantolaitosten perustamiseen. SDP otti linjakseen suurteollisuuden edistämisen. Maalaisliitto oli usein Leskisen ironian kohteena: Maalaisliitto on koettanut luoda ”utukuvaa pienviljelijäväestölle onnellisesta primitiivisestä maaseudusta, jonka horison-tin rauhaa ei yksikään tehtaan piippu häiritse”. Janne Leiviskän mukaan SDP alkoi Leskisen johdolla muuttaa maaseudun elinkeinopoliittista suuntausta entistä teollisuusmyönteisemmäksi.⁴⁹⁵

Leskisen näkemys metalliteollisuudesta työllisyyden ja vaurastumisen avaintekijänä oli yhteneväinen Liljeströmin ajaman linjan kanssa,⁴⁹⁶ mutta puoluehajaannus ja idänkauppaa koske-

493 Väinö Leskisen kok. kansio 3 TA; Sjöberg 1958 s.413-416.

494 *Sosialistinen Aikakauslehti* 1/1957.

495 Leiviskä 2011 s. 22, 47, 52, 58; *Sosialistinen Aikakauslehti* 2/1957 ja 7/1958.

496 *Ssd* 21.3.1958.

vat erimielisyydet veivät myöhemmin mahdollisuudet miesten yhteistoiminnalta.

Päivi Uljas muistuttaa, ettei palkkatyöläisyys ollut vielä 1950-luvulla vallitseva elämänmuoto, vaan pienviljelyksen, pienyrittäjyyden ja palkkatyöläisyyden yhdistelmä muodosti väestön valtaosalle elämisen ehdot. Elettiin puoliomavaraistaloudessa, jossa palkkatyötuloja täydensivät pienviljelyn ja karjanpidon tuomat ansiot. Monilla tehdastyöläisillä oli vielä vahvat siteet maaseutuun ja maatalouteen.⁴⁹⁷ SDP:ssa vallinneet teollisuuspolitiikan jännitteet voivat saada selityksensä osin tästä ja Liljeströmin osalta myös siitä, ettei hänellä ollut koskaan perhe- tai sukusiteitä maaseutuun. Hän oli jo 1920-luvulla ikäpolvensa poikkeus kaupunkilaisena teollisuustyöntekijänä. Pienviljelyksen kannatus oli Uljaksen mukaan vahvaa eri puolueissa, ja kaikki suuret puolueet hyväksyivät maaseudun asutustoiminnan. Maaseudun pienviljelys kriisiytyi kuitenkin jo 1950-luvulla.⁴⁹⁸

Puolueiden elinkeinopolitiikkaa käsittelevässä tutkimuksessaan Leiviskä ei ole tarkastellut ammattiyhdistysliikkeessä, muun muassa Metallityöväen Liitossa jo aiemmin esillä olleita teollisuuspoliittisia linjauksia. SDP:n osalta niissä on 1950-luvun puoliväliin tultaessa samankaltaisuutta jo aikaisempiin Metallityöväen Liiton esityksiin, mikä tuskin on sattuma. Siihen, missä määrin ja miten SDP:n ja Leskisen teollisuuspoliittiseen linjaan oli tullut vaikutteita Metallityöväen Liitosta ja Liljeströmiltä, ei ole selvyyttä.

SDP:n puoluekokouksessa vuonna 1955 hyväksytty talouspoliittinen ohjelma ei sinänsä nostanut teollisuuspolitiikkaa erityisen näkyvästi esille, vaikka sen tärkeydestä ohjelmassa vakuutetaan. Huomionarvoista on se, ettei ohjelmassa nähty suuria mahdollisuuksia puunjalostusteollisuuden laajentamiseen. Jalostusasetta sen sijaan pitäisi nostaa. Metalliteollisuuden osalta esitetään malmien ja muiden mineraalien sekä raaka-aineiden hyväksikäyttöä teollisuuden raaka-ainepohjan laajentamiseksi. Malmien

497 Uljas 2012 s. 99.

498 Emt. s. 56.

jalostus on suoritettava kotimaassa mahdollisimman pitkälle. Ohjelmakohta on kuin suoraan Metallityöväen Liitolta lainattu. SDP piti tärkeänä myös valtiojohtoista teollista toimintaa, koska yksityiset pääomat eivät riitä.⁴⁹⁹

Metallityöväen Liiton vuoden 1955 liittokokouksessa Liljeström puolusti kovia toimia ja kabinettivaikuttamista tilausten ohjaamiseksi kotimaisille konepajoille ja yrityksille. Tehokas lisenssipolitiikka on toiminut, vaikka aina ei Liljeströmin mukaan ole ollut mahdollista edes puhua liiton toimista julkisuudessa. Hän antoi tunnustusta kauppa- ja teollisuusministeri Aarre Simoselle liiton toimien ymmärtämisestä. Simonen kuitenkin muistutti kokousväkeä siitä, ettei protektionismi ole pitkän päälle kestävä, vaikka nyt on pystytty ratkomaan asiat hyvin lisenssiviraston puitteissa. Simonen puolusti liiton toimia välttämättöminä ylimenokauden aikana. Metalliteollisuuden kilpailukyky on joka tapauksessa ratkaistava, kun kilpailu tulee lisääntymään myös idänkaupassa, hän ennakoiti. Liljeströmin korviin mieluista kuultavaa oli myös Eero Antikaisen puheessa, jossa tämä esitti metalliteollisuuden tukemista siitä lähtien enemmän myös vientiteollisuutena. Maataloutta oli Antikaisen mielestä tuettu eniten ilman, että sen seurauksena olisi ollut kansantulon ja yleisen hyvinvoinnin kasvu.⁵⁰⁰

Viisikymmenluvun hallitusohjelmat olivat lyhyitä julistuksia, mutta maatalous oli säännöllisesti niiden keskeinen aihe. Teollisuutta tai teollisuuspolitiikkaa niissä ei välttämättä edes mainittu. Hallitusohjelmatekstien selviä poikkeuksia ovat Sukselaisen vähemmistöhallituksen ohjelma vuonna 1957 ja Fagerholmin kolmannen hallituksen ohjelma vuodelta 1958. Sukselaisen hallitus lupasi laatia erityisesti Pohjois-, Itä- ja Keski-Suomen vajaa-työllisyysalueisiin kohdistuvan uuden yritteliäisyyden syntymistä edistävän, erilaisiin verohelpotuksiin rakentuvan teollistamishojelman. Fagerholmin kolmas hallitus lupasi taas laatia kiireellisesti maan teollistamisen kokonaisuohjelman.

499 SDP HDA 24, Toimeentulomme edellytyksistä s. 10-11 TA.

500 SML liittokokous 20.11.-25.11.1955, ptk s. 7-13, 16-17, 49 TA.

Rauma-Repolan Valkon telakalla Loviisassa rakennettiin Valdemar-luokan hinaajia vuosina 1959-1965. Ne olivat aikansa tehokkaimpia uittohinaajia. Prototyyppi nimettiin Liljeströmin mukaan Valdemariksi. (Uola 1996 s. 199-201). Kuva: Unto Paasio/Lusto/Uittoteho Oy:n kokoelma.

Vuosikymmenen loppupuolta kohden SDP:n ja kokoomuksen teollisuuspoliittiset näkemykset olivat lähellä toisiaan. Kokoomuksen johtava poliitikko ja sosialidemokraatteihin yhteistyösuhteita hakeva Päiviö Hetemäki kuului teollistamisen vankoihin kannattajiin. Hänelle puunjalostusteollisuus oli kilpailukykyisin teollisuuden ala, mutta hän näki kasvun mahdollisuuksia myös metalliteollisuudessa. Ensisijaisesti teollistamista oli hoidettava yksityisin investoinnein, mutta ei suurin harppauksin, koska pääomia oli niukalti.⁵⁰¹

Idänkaupan ongelmat

Teollisuus- ja kauppapolitiikka näyttää olleen syynä siihen, ettei Liljeström hirttäytynyt pelkästään vastustamaan Kekkosta, kuten Väinö Leskisen ajamalle suuntaukselle SDP:ssä kävi. Sen sijaan

501 Koivisto 2006 s. 150-151.

SDP:n puheenjohtajan Emil Skogin ja Kekkosen välille syntyi Juhani Suomen mukaan hyvä yhteistyösuhde, joka tiivistyi entisestään 1950-luvun puoliväliin tultaessa.⁵⁰² Maalaisliiton ja Kekkosen talouspolitiikka sai kyllä kuulla kunniansa Liljeströmiltäkin, mutta ulkopolitiikan osalta hän piti matalampaa profilia. Ulkopolitiikka, joka toi metalliteollisuudelle tärkeitä kauppasopimuksia, merkitsi Metalliliiton jäsenille työtä ja toimeentuloa.

Idänkauppa ei ollut kuitenkaan ongelmatonta. Liljeström muistutti, luultavasti kommunisteillekin sanansa osoittaen, että Neuvostoliiton vaatimuksesta laivateollisuuden toimituksiin jouduttiin hankkimaan suuria konetoimituksia ulkomailta.⁵⁰³ Myös hinnat aiheuttivat kannattavuusongelmia, kun raaka-aineita jouduttiin tuomaan ulkomailta kovaan hintaan. Liljeströmin näkemys idänkaupasta ei ollut niinkään ideologinen, vaan käytännöllinen. Hän muistutti usein, että kauppaa oli kehitettävä myös länteen.

Viennin lisääminen edellytti Neuvostoliiton kaupassa vastavasti tuonnin lisäämistä. Tässä oli Liljeströmin mielestä hankala ongelma. Mitkä ovat ne tuotteet, jotka voitaisiin ottaa tuontilistalle ja vieläpä lisäten niiden tuontia? Hän ei kannattanut sellaisten tavaroiden tuontia, jotka merkitsisivät vaikeita myynti- ja markkinointiongelmia Suomessa tai joiden tuonti aiheuttaisi kotimaiselle tuotannolle vaikeuksia. Tässä hän katsoi olleensa pakotettu olemaan aktiivinen, kuten muutkin metalliteollisuutta edustavat kauppaneuvottelijat.

Neuvostoliitolla oli kyllä pitkä lista heille sopivista vientituotteista, mutta niiden tuonti Suomeen olisi merkinnyt Liljeströmin sanoin sitä, ”että tässä maassa loppuvat monelta pojalta työt siten”. Tuonti Neuvostoliitosta oli suurelta osin ollut öljyn ja viljan varassa. Suomen kannalta hän näki ongelmalliseksi ylimitoitettut toiveet viljan, öljyn ja konepajatuotteiden määrän osalta. Hankala kysymys oli erityisesti vetureiden ja rautatiekaluston mahdollinen tuonti, josta hänen mukaansa oli Suomen puolelta joltain

502 Suomi 1990 s. 522.

503 SML valtuusto ptk. 1.3.1953 TA.

taholta annettu lupauksiakin. Epäilyksensä hän kohdisti Rautatiehallituksen pääjohtajaan Erkki Aaltoon, joka muutoinkin oli vastoin eduskunnan tahtoa ryhtynyt valmistelemaan kaluston hankintaa ulkomailta. Liljeström oli neuvostoliittolaisille huomauttanut, että eduskunta edellytti kaluston hankintaa kotimaasta, joten sellaisen hankinta Neuvostoliitosta ei ole mahdollista. Sen sijaan esimerkiksi romua olisi Suomi valmis ostamaan, mutta Neuvostoliitto ei sitä kykene riittävästi toimittamaan. Venäläisiä autoja oli jo tuotu 4 000 kappaletta Suomeen ja niistä suurin osa on myyty, mutta ongelmaksi asia muuttuu, jos suostutaan Neuvostoliiton toivomukseen lisätä tuontia 6-8 000 autoon. Yhtä lailla pulmallista oli harkita maatalouskoneiden kuten traktoreiden tuontia. Vientitavaroista Neuvostoliittoon ei Liljeströmin mukaan ole ollut yhtä lailla ongelmia.⁵⁰⁴

Useat kotimaiset tehtaat pyrkivät vaikuttamaan niin Liljeströmin kuin luultavasti muidenkin kauppaneuvottelijoiden toimintaan. Yhtiöt kuten Wärtsilä, Strömberg, Valmet ja Tampella kilpailivat siitä, kuka saa Neuvostoliiton kaupasta sopimuksia. Liljeströmille kohdistetuissa yhtiöiden kirjelmissä otettiin esille kauppasopimusten vaikutus työllisyyteen, ellei kauppvoja tule heille. Puunjalostusteollisuuden taholta oli Liljeströmin mukaan oltu ”helvetin mökkeissään” hänelle, kun keväällä Moskovassa tehty sopimus toi sille vain alle 30 prosentin osuuden koko kauppasopimuksesta.⁵⁰⁵

SDP:ssa erityisesti Leskisen esittämä julkinen arvostelu idänkaupan kannattamattomuudesta oli ollut Liljeströmin kannalta ongelmallista, vaikka hän oli voinut joiltain osin yhtyä kritiikkiin.⁵⁰⁶ Hänen toimintatapojensa kannalta hyödyllisempää olisi ollut kaupan tervehdyttämistoimien edistäminen kabinettivaihtamisen eikä julkisen, provosoivankin keskustelun kautta. Idänkaupan suhteen hän oli lähinnä paasikiviläinen: kauppapolitiikka pidettäköön kauppapolitiikkana.

504 SML valtuusto ptk. 27.6.1958 TA.

505 SML valtuusto ptk. 26.6.1958 TA.

506 Suomi 1990 s. 186.

Poliittinen oikeisto ja sittemmin SDP:n leskisläinen suunta pitivät esillä keskustelua idänkaupan aiheuttamasta liian suuresta riippuvuudesta Neuvostoliitosta. Myös presidentti Paasikivi oli siitä jatkuvasti ollut huolissaan. Kauppa Neuvostoliiton kanssa pysyi kuitenkin koko 1950-luvun ajan keskimäärin noin 15 prosentin tasolla Suomen vienti- ja tuontikaupasta. Iso-Britannia pysyi Suomen suurimpana kauppakumppanina. Vain vuonna 1953 koettiin yksittäinen idänkaupan piikki, kun länsikauppa väheni Korean sodan noususuhdanteen mentyä ohi. Silloin osuus viennistä nousi tilapäisesti noin neljännekseen.⁵⁰⁷ Uhkakeskustelu liittyi varsinkin sosialidemokraattisen puolueen osalta enemmän siihen, että Kekkosen johtaman ulkopoliitiikan katsottiin olevan väärillä raiteilla ja erkaantuneen Paasikiven edustamasta ”itsenäisyyslinjasta”. Idänkaupan aiheuttamasta poliittisesta riippuvuudesta saatiin diplomaattikanavia myöten varoituksia myös USA:sta ja Iso-Britanniasta.⁵⁰⁸

Liljeström puhui, varsinkin julkisuuteen, mieluummin kaupan suuresta merkityksestä metalliteollisuudelle ja metallityöntekijöille kuin sen poliittisista vaaroista. Pohjoismaisille ammatiliittokumppaneille puhuessaan hän otti uhkakuvat esille, mutta maltilliseen sävyyn. Poliittinen riippuvaisuus ei olisi hänen mielestään toivottavaa, mutta samalla hän muistutti, että idänkauppa oli työllisyyden kannalta välttämättömyys.⁵⁰⁹

Idänkaupan politisoitumisen huippu ja ”punaisten vuorineuvosten” aika koettiin vasta myöhemmin 1970-luvulla ja 1980-luvun alkuvuosina. Tätä aikaa on pidetty idänkaupan kultaisina vuosina.⁵¹⁰ Wärtsilä-yhtiön kaikkivaltias vuorineuvos Wahlforss oli jo 1950-luvulla esimerkki siitä, miten kompleksiseen asemaan yritysjohtaja joutui – tai saattoi itsensä. Hän oli Kekkosen tukija vielä vuonna 1956 presidentin vaaleissa, mutta kääntyi myöhemmin hänen vastustajakseen ja oikeiston ns. Honka-liiton kannat-

507 Hirvensalo, Sutela 2017 s. 157.

508 Esim. Jakobson 1981 s. 47-49.

509 Valdemar Liljeströmin kok. kansio 2. Puheita 1945-60. Selostus pohjoismaiselle konferenssille 1953 TA.

510 Hirvensalo, Sutela 2017 s.188.

tajaksi Kekkosen syrjäyttämiseksi presidentin paikalta vuoden 1962 vaaleissa. Se ei estänyt häntä liittymästä Paasikivi-seuraan eikä se estänyt Wärtsilää saamasta huomattavia tilauksia Neuvostoliitosta, sillä julkisesti hän oli idänkaupan suuri ystävä. Wahlforssillekin näytettiin kaapin paikka, kun hän yritti omin päin Moskovassa neuvotella Wärtsilän kaupoista Neuvostoliiton ulkomaankauppaministeri Nikolai Patolitshevin kanssa. Wahlforssille ei järjestynyt ministerin audienssia, minkä Kekkonen kirjasi päiväkirjaansa vahingoniloisena.⁵¹¹

Kommunistit saattoivat nostaa idänkaupan lyömäaseeksi niin Metalliliiton ”oikeistososialidemokraattista johtoa” kuin erityisesti kokoomuspuoluetta vastaan. Jos Liljeström joutui toimimaan hankalassa maastossa, eivät asiat olleet kommunisteillekaan aina yksinkertaisen suoraviivaisia. VR:n Pasilan konepajan työläiset esittivät, ettei suurta raitiovaunutilausta tehtäisi Tšekkoslovakiasta, koska se aiheuttaisi runsaasti työttömyyttä ja erottamisia myös konepajalla. Konepajalta esitettiin, että SKP:n keskuskomitean ammatillinen jaosto vaikuttaisi asiassa SKDL:n eduskuntaryhmään tilauksen saamiseksi kotimaahan. Eduskuntaryhmä oli kuitenkin ilmoittanut konepajalle, ettei se voi vastustaa tilauksen antamista Tšekkoslovakiaan, koska ”kysymyksessä on kaupan laajentaminen kansandemokraattisiin maihin”. Keskuskomitean ammatillisella jaostolla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin todeta, ettei se voi sellaisenaan hyväksyä eduskuntaryhmän kantaa.⁵¹² Muu kanta olisi antanutkin loputtoman propaganda-
valtin Metalliliiton sosialidemokraateille.

Idänkaupan, sisäpolitiikan ja jopa suurvaltasuhteiden kietoutuminen samaan vyyhteen alkoi näkyä jo Fagerholmin vähemistöhallituksen aikana, eikä ilmiö kadonnut mihinkään tehtäessä 1950-luvun kauppasopimuksia Neuvostoliiton kanssa. Kun kauppasopimusneuvottelut uudesta runkosopimuksesta vuosille 1956-1960 olivat loppusuoralla, matkusti ulkoministerinä toiminut Kekkonen Neuvostoliittoon. Neuvostoliittolaiset eivät aiko-

511 Urho Kekkosen päiväkirjat 1. s. 239.

512 SKP KK:n amm. jaoston tvk. ptk. 6.5.1957 KA.

neet tyytyä pelkkään protokollavierailuun. Kauppasuhteiden ohella he halusivat keskustella myös Euroopan turvallisuuspoliittisesta tilanteesta ja sitoa Suomen yhteiseen julkilausumaan, jolla Suomi antaisi tukensa Neuvostoliiton tekemille ehdotuksille rauhan edistämisestä ja Länsi-Saksan varustautumisen estämiseksi. Millään tavoin ei peitelty sitä, että hyvien kauppasuhteiden edellytyksenä Neuvostoliitto näki Suomen noudattavan ystävyyspolitiikkaa ystävyys- ja avunantosopimuksen pohjalta. Kun julkilausumasta oli Neuvostoliiton kanssa päästy yhteisymmärrykseen, allekirjoitettiin uusi kaupan runkosopimus heinäkuussa 1956. Idänkaupan tärkein vuorineuvos, Wahlforss, oli sopimukseen tyytyväinen, sillä toihan se laivatilauksia Wärtsilälle. Kuten aikaisemminkin, olivat amerikkalaiset huolissaan Suomen kaupan painottumisesta liiaksi itään.⁵¹³

Myöhemmin sai Fagerholmin johtama ”yöpakkashallitus” 1958 kokea sisäpolitiikan ja idänkaupan yhteyden. Hallituksen kokoonpanoon tyytymätön Neuvostoliitto ei suostunut käynnistämään kauppaneuvotteluja ja suhteiden kiristyminen johti hallituksen eroon. Vastatoimena Neuvostoliiton kauppapoliittiselle painostukselle länsivallat pohtivat keinoja Suomen taloudelliseen tukemiseen ja mahdollisesti metalliteollisuuden tukemista. Yöpakkaskriisi osoitti, että ”kaupparuuvi toimi hyvin Suomen painostuskeinona”.⁵¹⁴

Liljeströmin mainitsemat idänkaupan ongelmat olivat tapetilla myös työnantajapuolella. Metalliteollisuusyhdistyksessä valitettiin, ettei Neuvostoliitto aina seuraa maailmanmarkkinahintoja, vaan on usein pyytänyt ja saanut tuntuvasti korkeampia hintoja. Tästä oli seurannut, että laskevien hintojen aikana tehtaat Suomessa olivat neuvottelujen jälkeen jopa luopuneet ostoaikeistaan. Sitoutuminen kiinteisiin hintoihin pitkäksi aikaa, jopa yli vuodeksi, tuotti ostajalle vaikeuksia. Metalliteollisuusyhdistyksen mielestä kauppa pitäisikin saada samanlaiseksi kuin länsimaiden

513 Suomi 1990 s. 277, 318-327.

514 Aunesluoma 2011 s.120-122.

kanssa. Vientitakuulaki oli tässä jonkin verran auttanut.⁵¹⁵ Varsinkin palkkaneuvottelujen aikaan voitiin vedota metalliteollisuuden korkeaan kustannustasoon. Metalliteollisuusyhdistyksen johtaja Bertel Långhjelm rohkeni kuitenkin sanoa ääneen, että korkeasta kustannustasosta puhumisen voisi lopettaa. Puunjalostusteollisuudessa se oli hänen mukaansa vielä korkeampi. Långhjelman mukaan lisenssisuojaa voi metalliteollisuus kiittää olemassaolostaan, joskaan telakkateollisuus ei ole nauttinut samaa suojaa. Hänen puheensa oli alun perin osoitettu Helsingissä pidetylle merenkulkukongressille, josta se siirtyi metalliteollisuuden työnantajien pohdittavaksi.⁵¹⁶ Liljeströmin kova lisenssipolitiikka sai Långhjelman puheissa melkoisen tunnustuksen, vaikkei hän Metalliliiton toiminnasta mitään puhunutkaan.

Idänkaupalla ja sen pitkäaikaisilla kauppasopimuksilla oli kokonaisuutena merkittävä rooli metalliteollisuuden sopeutumisessa sotakorvaustoimitusten jälkeiseen aikaan. Eri tahoilla, myös Metalliliitossa pelättyä sopeutumis- ja työllisyyskriisiä ei lopulta tullut, puhumattakaan siitä, että metalliteollisuutta olisi ryhdytty ajamaan alas ennen sotakorvauksia vallinneelle tuotannolliselle tasolle.

Sitä ei toivottu länsivalloissakaan, vaikka kylmän sodan aikana idänkauppa ei voinut niitä miellyttää. Suomen metalliteollisuuden idäntoimitusten jyrkkä pudotus ilman korvaavia toimia olisi järkyttänyt maan taloudellista tasapainoa ja johtanut sisä- ja idänpoliittisiin ongelmiin. Metalliteollisuuden syvä kriisi olisi pehmentänyt vähintäänkin välillisesti Suomea kommunismille ja sitä kautta Moskovalle, päättelee Kuisma.⁵¹⁷

515 Wilhelm Wahlforssin arkisto. Kirjeenvaihtoa 1933-1969 kansio 4. PM Metalliteollisuuden raaka-aineostoista Neuvostoliitosta 31.8.1953 KANA.

516 Em. Wahlforssin arkisto. PM för Finlands Metallindustriförening styrelse angående varvsindustrins utsikter 8.2.1955 KANA.

517 Kuisma 1997 s. 32.

Tapaus Valmet: ”Kyllä se oli hikinen paikka”

Uudeksi työllisyyshuoleksi Metalliliitolle tuli Valmet, joka oli ajautunut taloudellisiin vaikeuksiin. Liljeströmistä oli tullut osakeyhtiömuodon saaneen yrityksen ensimmäisen hallintoneuvoston jäsen vuonna 1950. Valmet oli moneen kertaan esillä Metallityöväen Liiton hallinnossa vuosina 1953-54. Syksyllä 1953 yhtiön katsottiin olevan lähellä konkurssia. Vastoin liiton ohjeita istumalakkoilleet 300 työntekijää irtisanottiin Helsingin telakalta, mutta Liljeström ilmoitti neuvotelleensa asiasta ja noin 90 oli otettu takaisin. Hän neuvotteli myös Rautpohjan tehtaan irtisanomisista, jotka sitten peruutettiin. Liljeström tuomitsi lujasti Helsingissä tapahtuneen painostuksen työntekijöiden saamiseksi lakkoilemaan. Seurauksena olivat poikkeukselliset toimet. Liiton ohjeiden vastainen toiminta vei kommunistiselta pääluottamusmieheltä oikeudet toimia luottamusmiehenä. Kommunistit protestoivat, mutta se ei auttanut.⁵¹⁸

Todennäköisesti Helsingin telakan tapahtumilla oli osuutensa siihen, että porvarilliset tahot asettuivat kannattamaan koko telakan lopettamista ja yhtiön pilkkomista. Liljeström näki tässä myös pyrkimyksen valtion yrittäjätoiminnan supistamiseen. Hallintoneuvosto asetti toimikunnan selvittämään yhtiön asemaa ja sen parantamista. Siihen tulivat hallintoneuvoston puheenjohtaja Teuvo Aura, entinen A-sopimuksen arkkitehti ja kauppa- ja teollisuusministeri, kansliapäällikkö Toivo Takki, kansanedustaja Kalle Joukanen ja Liljeström. Omistajien edustajat valitsivat siihen lisäksi ylijohtaja Uolevi Raaden ja pankinjohtaja Unto Varjosen, tilintarkastajat puolestaan pankinjohtaja Tyko Vanhalan. Toimikunta totesi Pansion ja Katajanokan telakoiden olevan tappiollisia, eikä näkymää paremmasta ollut. Liljeström jätti Auran toimikunnassa eriävän mielipiteen enemmistön esittäessä yhtiön telakoiden irrottamista erilliseksi valtion osakeyhtiöksi. Lisäksi piti Kuoreveden tehdas lopettaa sekä Lapuan tehdas siirtää puo-

518 SML ltmk. ptk. 12.11.1953, 11.2. ja 18.2.1954 TA.

lustusministeriölle. Metalliliitto asettui myöhemmin kannattamaan Lapuan tehtaan siirtoa.⁵¹⁹

Hallintoneuvoston käsitellessä asiaa jätti Liljeström jälleen eriävän mielipiteensä, nyt yhdessä kolmen muun jäsenen kanssa. Valmetin saneerausta puitiin vielä Väinö Tannerin johtamassa komiteassa, joka ei nähnyt telakoiden irrottamisessa muusta yhtiöstä erityistä lisäarvoa. Tarvittiin vielä kolmas, uudelleen Auran johtama hallintoneuvoston sisäinen toimikunta tekemään esitystä hallintoneuvostolle. Siihen tulivat Auran lisäksi Liljeström, Arvo Korsimo ja Uuno Takki, kaikki raskaan sarjan vaikuttajia. Toimikunta päättyi irtisanomaan pääjohtaja Vesan ja esittämään koko johto-organisaation uusimista. Näiden esitysten takana oli myös Liljeström. Hallintoneuvostoon tuli lopulta maaliskuussa 1953 esitys, joka pääosin tyydytti häntäkin. Hallintoneuvosto oli muutoin yksimielinen, mutta esitys Helsingin telakan lopettamisesta sai hänet jättämään eriävän mielipiteen hallintoneuvoston kolmen muun jäsenen kanssa.⁵²⁰

Yhtiökokoukselle tehdyssä ehdotuksessa Helsingin telakka päätettiin lopettaa vuonna 1955, ellei olosuhteissa tapahdu ratkaisevaa muutosta. Kun telakka sai neljän rahtilaivan tilauksen Brasiliasta, tapahtui olosuhteissa se muutos, joka antoi telakalle lisääikaa. Laivatilauksiin liittyi erikoinen kytkeykauppa, sillä tilausten saaminen edellytti Brasilian kahvi-instituutin myötävaiikutusta. Se ajoi järjestelyä, jossa laivat maksettaisiin kahvitoimituksilla. Kahvia kuitenkin tuotiin Suomeen jo niin paljon, ettei ollut mahdollista ottaa maksuksi kahvia. Suomeen piti avata erityinen kahvitili, jolle kerätään kahviostoista maksuja, kunnes laivakaupan kokonaissumma on koossa. Brasilialaisille sopi, että asia hoidetaan valejärjestelyllä, jossa mitään ylimääräistä kahvia ei Suomeen tuotu. Suomen normaalit kahviostot kirjattaisiin vain vastaavasti pienemmiksi. Yllättäen Suomen kahvikauppiaat ryhtyivät vastustamaan tällaista menettelyä. Vastustus oli kova,

519 SML ltmk. ptk. 1.9.1953 TA; Björklund 1990 s. 96-98; *Ahjo* 17/1953.

520 Björklund 1990 s. 100-107.

ja viime vaiheessa Liljeström joutui puuttumaan asiaan, ja niin viranomaisilta saatiin tälle lavastukselle myönteinen ratkaisu.⁵²¹

Laivanrakennuksen ongelmat eivät Valmetissa kuitenkaan loppuneet siihen, vaan yhtiössä koettiin seuraavinakin vuosina kannattavuusongelmia. Wärtsilä oli pärjännyt huomattavasti paremmin laivanrakennuksen kannattavuudessa. Se sai kommunistit uskomaan jonkinlaiseen salaliittoteoriaan, missä Wärtsilän annettiin poimia parhaimmat idänkaupan palat itselleen, mutta Valmetille jätettiin heikoimmin kannattavat tilaukset. Sotevan aikana yksityisellä Wärtsilällä olikin ilmeisesti paremmat neuvotteluvaltit tilausten hyväksymiseen kuin valtionyhtiö Valmetilla. Kommunistien silmissä Valmetin osalta oli kyse ”amerikkalaisen suuntauksen” aloittamasta hyökkäyksestä metalli- ja laivanrakennusteollisuuden supistamiseksi. Neuvostoliitolle toimitetuista laivoista tulleet tappiot yritettiin kiistää. Vasta 1980-luvulla laivanrakennusteollisuudesta luovuttiin, kun Wärtsilän kanssa tehty toimalarationalisointi synnytti Wärtsilä Meriteollisuus -yhtiön, ja Valmet keskittyi yhä enemmän paperikoneisiin.⁵²²

Valmet oli 1940-luvun lopussa joutunut kovaan sopeutumisvaiheeseen, kun sen oli muututtava sotatarvikeyhtiöstä siviilituotantoon sopivaksi. Yhtiön tuotesortimentti alkoi rönsyillä uusia aluevaltauksia tehtäessä. Sotakorvausten päätyttyä Valmetista tuli keskeinen toimija Neuvostoliittoon suuntautuneessa kaupassa. Se toi myös ongelmia, sillä yhtiö otti vastaan tilauksia, jotka tuottivat tappiota. Valmetin johtajistoon vuonna 1957 siirtynyt Nils Björklund on kertonut tämän todennäköisesti johtuneen poliittisesta painostuksesta Valmetia kohtaan. Hänen mukaansa Kekkonen ja Suomen Pankin pääjohtaja Sakari Tuomioja olivat taivuttaneet pääjohtaja Yrjö Vesan hyväksymään rannikkotankkilaivoja koskevan tilauksen, vaikka Vesa oli tappiollista kauppaa vastaan. Björklund toteaa, että tästä tuli ”mätäs, joka kaatoi jo ennestäänkin kallellaan olevat Vesan vankkurit. Valmet kyllä hoidettiin,

521 SML ltmk. ptk. 2.7.1958 TA; Björklund 1983 s. 33-38.

522 Björklund 1990 s. 155, 203; SKP ay-jaosto. Metallityöväen liitto. Työtaistelut, lakot 1950-55. Nimetön kommunistien muistio syyskuulta 1954, joka on jaettu Valmetin työpaikka-aktiiveille. KA.

mutta Vesa sai lähtöpassin”. Uusi, vuonna 1954 aloittanut iäkäs pääjohtaja Gustaf Wrede asettui jyrkästi torjumaan yhtiön poliittista painostamista.⁵²³

Björklundin näkemyksen kanssa samansuuntainen oli Liljeströmin ja kolmen muun hallintoneuvoston jäsenen (Jaakko Kivi, Veikko Puskala, Onni Peltonen) eriävä mielipide Katajanokan ja Pansion telakoiden erottamisesta yhtiöstä. Siinä todettiin erittäin tärkeäksi, ettei ”enemmän tai vähemmän poliittisesta pakkotilasta johtuvia kauppasopimustappioita panna Valmetin niskoille, vaan että yhteiskunta kohtuuden rajoissa ottaa niistä vastuun kannettavakseen”.⁵²⁴

Valmet-osakeyhtiötä perustettaessa yhtiön tuotannosta oli 2/3 sotakorvaustuotteita. Niistä vain harvat olivat sellaisia, jotka voitiin sisällyttää myöhempään tuotanto-ohjelmaan. Johtokunnassa todettiin, että kauppa-alusten korjaukset kannattaisivat paremmin kuin uudisrakennustyöt, mutta niitä ei saada tarpeeksi uivien telakoiden puuttuessa.⁵²⁵ Wärtsilällä ei tätä ongelmaa ollut, jolloin sen sopeutuminen sotakorvausajan jälkeiseen tuotannon kehittämiseen oli helpompaa.

Valmetin tuotteita, etenkin sen traktoreita vastaan käytiin Liljeströmin mukaan kovaa kampanjaa. Hän tuomitsi traktorilisenssien myöntämisen, sillä samaan aikaan Tourulan tehtaalla oli 500 myymätöntä traktoria. Valmetin tilanteen helpottamiseksi hän kävi omia neuvotteluja puolustusministeriön tilausten kohdistamiseksi traktoritehtaalle.⁵²⁶

Kotimaisen teollisuuden puolustajana Liljeström joutui usein vastakkain maataloustuottajien kanssa. Kun metalliteollisuuden edistämiseen suhtauduttiin nihkeästi, ei Liljeström voinut olla huomauttamatta, että maatalouden runsaskätiseen tukeen kyllä löytyy varoja. Valmetin traktoreista tuli omalaatuinen näytel-

523 Björklund 1983 s. 23, 229.

524 Valdemar Liljeströmin kok. Toiminta Valmet Oy:ssä. Kansio 6. Valmet Oy hall.neuvosto ptk. nro 7/51. 7.9.1953 TA.

525 Em. kok. Toiminta Valmet Oy:ssä. Kansio 6. Valmet Oy johtok. ptk. nro 16/53. 4.9.1953.

526 SML ltmk. ptk. 21.5. ja 19.8.1954 TA.

mänsä, kun MTK uhkasi pistää boikottiin sen valmistamat traktorit, ellei maahan tuoda 10 000 uutta traktoria. Valtioneuvosto taipui myöntämään luvat 6 000 traktorin maahantuonnille. Liljeström tuomitsi MTK:n uhkailut ja ihmetteli, että ulkomaisia traktoreita myydään Suomessa huomattavasti alle maailmanmarkkinahintojen. Hän epäili, että kyseessä on pyrkimys tappaa kotimainen traktoriteollisuus. Liljeström kehotti maataloustuottajia vihdoinkin selvittämään, millainen traktorityyppi meidän oloihimme olisi paras mahdollinen.⁵²⁷

Traktoriongelmät kotimaassa johtuivat ainakin osin siitä, että Valmetin ensimmäinen traktori oli pienitehoinen ”jokamiehen traktori”, jonka arveltiin riittävän suomalaisille pientiloille. Valmetin oma traktorinvalmistus oli kannattavuuden kannalta liian pientä, eivätkä kotimaan markkinat riittäneet. Uutta, paremmin kotimaankin tiloille sopivaa keskiraskasta traktoria ryhdyttiin suunnittelemaan. Sillä voitiin paremmin kilpailla kaupan keskusliikkeiden suosimien ulkomaisten traktoreiden kanssa. Valmistus alkoi vuonna 1957. Ensimmäiset vientikaupat tehtiin Brasiliaan, jonne perustettiin oma traktoritehdas kolmea vuotta myöhemmin. Liljeström oli hyväksymässä tehtaan perustamista hallitonneuvostossa. Vasta 1970-luvulla Valmetin traktoreista tuli markkinajohtaja Suomessa.

Valmet oli tärkeä rautatiekaluston toimittaja VR:lle, mutta ulkomaille menevistä hankinnoista se joutui koko 1950-luvun ajan käymään ankaraa kilpailua. Liljeström katsoi Valmetin menestyneen niin kiskoautobussien kuin uusien moottorijunien kehittäessä ja suomi ”yksityiskapitalistipiirejä”, jotka ovat lähteneet sotajalalle Valmetia vastaan.

Hän kertoi vuoden 1955 lopulla, että yhtiön hallitonneuvosto antoi Valmetille luvan tarjota omakustannushintaan 25 troolaria Neuvostoliitolle sillä edellytyksellä, että ne rakennetaan Pansion telakalla. Helsingin telakan tekeminä ne tuottaisivat isot tappiot. Valmetin talousongelmät eivät johtuneet vain tappiollisista kaupoista vaan siitä, että osakeyhtiö sai perustamisvaiheessa aivan

527 *Ahjo* 3/1955.

liian suuren velkataakan kannettavakseen. Sitä piti Liljeströmin mielestä keventää.⁵²⁸

Taloudellisiin vaikeuksiin joutunut Valmet oli helppo maali valtiojohtoista teollistamista vastustaneille tahoille. Kuisman mukaan rintamalinjat valtiokapitalismin ja yksityiskapitalismin välillä eivät kulkeneet perinteisen oikeisto-vasemmistoakselin mukaan. Valtiojohtoista teollisuutta oli edistämässä myös osa porvarillisista teollisuus- ja pankkiipiireistä. Suuriin teollistamishankkeisiin kytkeytyi myös kansainvälispoliittisia jännitteitä, joissa länsivallat seurasivat silmä kovana Suomen tekemiä ratkaisuja. Yksi esimerkki tästä oli Neste, jonka jalostamotoiminnan synnyn Kuisma kuvaa merkilliseksi sekoitukseksi ja vain Suomen kaltaisessa maassa mahdolliseksi. Siinä ”kommunistiöljyn” käyttö yhdistettiin amerikkalaiseen, huipputasoiseen jalostamoteknologiaan. Valtiojohtoisesta teollisuudesta löytyi myös menestystarinoita, erityisesti Outokumpu ja Neste. Hän näkee ne jopa osana kansakunnan itsenäisyystaistelua, sillä niissä ei suuria kansainvälisiä yhtymiä päästetty kuorimaan kermat päältä.⁵²⁹

Valmetin pääjohtaja Yrjö Vesa ei kuitenkaan ollut Outokummun menestystarinan käynnistäjän Eero Mäkisen tai Nesteen Uolevi Raaden kaltainen johtaja. Entisenä Wärtsilän apulaispääjohtajana hänen kerrotaan seuranneen Wärtsilän Wahlforssin johtajamallia, mutta se ei sopinut Valmetiin. Yhtiön saneerausurakkaan keskeisesti osallistunut Liljeströmkkin oli sillä kannalla, että Vesan on lähdettävä ja koko johto-organisaatio uudistettava. Vaikka Vesa kaatui erityisesti idänkaupan ongelmiin, on syytä todeta, että yhtiön vastaisen kehityksen kannalta tärkeä paperikonetuohtanto käynnistettiin hänen pääjohtajakaudellaan Rautpohjassa, alkuaan tykkitehtaalla.

Akuutin tilanteen ratkettua Liljeström oli huojentunut, kun Valmetin saneerauksesta ”selvittiin niin kuin selvittiin”. ”Ainoa keino oli ottaa hattu nätisti käteen ja mentävä eduskuntaan pyytämään siltä lisää rahaa, eikä se niin helppoa ollut. Kyllä se

528 SML liittokokous 1955 ptk. TA; SML ltmk. ptk. 1.9.1953 TA.

529 Kuisma 2016 s. 211, 262.

oli erittäin hikinen paikka. Työtaistelun uhalla ei olisi mitään voitettu.”⁵³⁰ Sanat oli osoitettu erityisesti kommunisteille, jotka olivat puoltaneet lakkoaseen käyttöä. Varoituksen sanoja lienee mennyt porvarillisille poliitikoillekin, sillä Valmetin kaatuminen olisi voinut merkitä vakavia levottomuuksia työmarkkinoilla. Aaro Sahari arvelee, että valtio tarvitsi Valmetia vastapainoksi suurelle ja vaikutusvaltaiselle Wärtsilälle.⁵³¹

Valmetin ongelmista ei kokonaan päästy johtajavaihdosten ja saneerauksen jälkeenkään. Wredeä pääjohtajana seurannut Aarne Härkönen joutui kääntymään Liljeströmin puoleen pyytääkseen apua laivatilausten saamiseksi yhtiölle, jolta olivat työt loppumassa. Liljeström oli neuvotellut asiasta valtiovarainministerinä olleen Hetemäen kanssa, joka puolestaan keskusteli sen jälkeen Suomen Pankin pääjohtaja Wariksen kanssa luottojen järjestämiseksi laivakaupoille. Liljeströmin asenne vaikuttamiseen oli puhtaan käytännöllinen ja hänelle tyypillinen: ”Ei auta katsella, onko se kokoomukselainen tai leskisläinen tai mikä se on, mutta jolla on mahdollisuus tätä asiaa järjestää, sitä on kumarrettava, ei siinä auta mikään.”⁵³²

Liljeström otti reippaasti kantaa Valmetin harkitessa järjestäytymistä työnantajana. Hän ei piitannut siitä, olisiko se jätettävä työnantajien harkittavaksi. Olihan Valmet erikoistapaus, uusi valtionyhtiö. Asia oli ollut esillä jo Fagerholmin vähemmistöhallituksessa. Sen suunnitelmat valtionyhtiöitä koskevasta yhteisestä ratkaisusta kuitenkin raukesivat.

Liljeström vastusti Valmetin liittymistä Metalliteollisuuden Työnantajaliittoon. Björklund näkee syynä sen vahvan lakko-rahaston ja ”yleisen suhtautumistavan”. Seurauksena oli oman työnantajyhdistyksen, Otanmäki-Valmet Työnantajyhdistyksen perustaminen vuoden 1951 lopulla. Se liittyi STK:n jäseneksi. Työnantajakeskusjärjestössä asia oli ymmärretty hankalaksi poliittiseksi kysymykseksi, ja sitä oli käsitelty hiljaisuudessa, jotta

530 SML liittokokous 1955 ptk. TA.

531 Sahari 2018 s. 354.

532 SML valtuusto ptk. 30.10.1958 TA.

vältyttäisiin ”äärivasemmistolaiselta kiihotukselta”.⁵³³ Myöhemmin pääjohtaja Wreden esittäessä siirtymistä Suomen Työnantajain Yleiseen Ryhmään Liljeströmin on sanottu myöntyneen siihen. Niin oma työnantajajhdistys purettiin ja siirryttiin vuonna 1954 Yleiseen Ryhmään, johon kuuluivat vanhat valtionyhtiöt kuten Outokumpu ja Rikkihappo- ja Superfosfaattitehtaat.⁵³⁴

Terästehtaan pitkä tarina

Teollisuus- ja kauppapolitiikka sai usein ristiriitaisia muotoja, jotka toivat metalliteollisuuden edistäjälle hankalasti hoidettavia tilanteita. Metalliteollisuus ei aina nauttinut porvarillisten puolueiden suosiota, sillä se liitettiin idänkauppaan ja sen myötä riippuvaisuuteen Neuvostoliitosta ja Kekkosesta. Vuonna 1953 metalliteollisuuden vienti oli noin 16 prosenttia Suomen kokonaisviennistä, mutta metalliteollisuuden vienti suuntautui yli 90-prosenttisesti Itä-Euroopan maihin.⁵³⁵ Sen sijaan puunjalostusteollisuuden vienti suuntautui olennaisilta osiltaan länteen, mikä yhdeltä osin selittää sen saaman merkittävän huomion teollisuuspolitiikan kokonaisuudessa. Tämä harmitti Liljeströmiä, joka sai aiheen syyttää porvarillisia tahoja metalliteollisuuden unohtamisesta.

Hän ihmetteli sitä, että Outokummun vuorineuvos Eero Mäkinen, kaivosteollisuuden asiantuntija, oli kokoomuksen kansanedustajana vastustanut tiukasti Otanmäen kaivoksen perustamista. Siitä oli Liljeströmin mukaan käyty kova kamppailu. Hän selvitti liittovaltuustolle, että asiassa oli ”selän takana pelattu aika kovasti”.⁵³⁶ Mäkisen nyreys saattoi selittyä hankkeen valtiojohtoisuudesta, mutta julkisesti hänen epäilyksensä kohdistui hankkeen kannattavuuteen.

533 STK hallitus ptk. 24.1.1952 ELKA.

534 Björklund 1990 s. 182.

535 SML toim.kertomus 1953 TA.

536 SML valtuusto ptk. 1.3.1953 TA.

Otanmäen malmiin perustuvan rauta- ja terästeollisuuden suunnitelman esitti jo sota-aikana Wilhelm Wahlforss, joka luovutti sitä koskevan muistion pääministeri Rytille syksyllä 1940. Sen mukaan perustettaisiin harkkorautatehdas ja levyvalssilaitos, joka Suomesta puuttui kokonaan. Sitä voisi hyödyntää muun muassa laivanrakennusteollisuus.⁵³⁷

Otanmäkeä pidettiin Suomen merkittävimpana malmilöydöksenä, ja useampikin toimikunta esitti 1940-luvulla sen hyödyntämistä. ”Otanmäen toimikunta” antoi siitä kaksi mietintöä vuosina 1943 ja 1944, ja niissä suositeltiin valtioonemmistöisen yhtiön käynnistämistä tulevaa suurtuotantoa varten. Vuonna 1945 joukko teollisuuden etujärjestöjä kirjelmöi asian puolesta, ja kauppa- ja teollisuusministeriössä ylijohtaja Uolevi Raade kampanjoi kaivostoiminnan aloittamiseksi. He luottivat Otanmäen kannattavuuteen ja malmin riittävyyteen sekä laatuun. Rikastamon esisuunnitteluun päästiin vuonna 1948, ja aluksi olikin tarkoituksena käynnistää vain sen ja murskaamon toiminta varsinaisen kaivoksen ohella. Eduskunnassa kiisteltiin Otanmälle annettavista määrärahoista, jolloin kaivostoiminnan näkyvimmäksi vastustajaksi tuli Eero Mäkinen. Vuonna 1948 hän totesi, ettei kaivoksesta saataisi kannattavaa ja valitti siitä tulleen poliittisen kysymyksen.⁵³⁸

Vuonna 1950 perustettiin valtionyhtiö Otanmäki Oy hoitamaan kaivostoimintaa. Yhtiön toimitusjohtajaksi siirtyi Liljeströmin yhteistyökumppani Sotevasta, Ilmari Harki, joka oli aiemmin toiminut Outokummun metallitehtaan yli-insinöörinä. Harki, toisin kuin esimiehensä, oli uskonut louhinnan kannattavuuteen ja piti Otanmäkeä lupaavana hankkeena. Hän näyttää

537 L.A. Puntilan arkisto, Valtion tiedotuslaitos 1940-1942. Pääministeri Risto Rytille: PM metalliraaka-aineiden valmistuksen ja konepajateollisuuden laajennusmahdollisuuksista Suomessa 23.10.1940 KANA.

538 KTM teollisuusosasto Hc 5. Uolevi Raaden ja Herman Stigzeliuksen PM ”Otanmäen kaivostoiminnan alullepaneminen” 25.2.1947; Uolevi Raaden PM ”Typpitehdas- ja Otanmäen malmikysymykset keväällä 1947” ja Kauko Järvinen: ”Otanmäen kaivos- ja rikastussuunnitelmat”. Hki 12.4.1948 KANA; Ssd 20.12.1949 ”Budjetissa päästiin eilen loppukiriin”.

arvelleen vastustuksen johtuvan siitä, että hankkeessa maistui sosialisointi.⁵³⁹

Metalliliitto oli ajanut Otanmäen kaivostoiminnan käynnistämistä ja se vaati toistuvasti rautamalmin jalostukselle tarpeellisten sulattojen ja valssilaitosten rakentamista, erityisen kii-reellisesti Otanmäen yhteyteen. Tavoitteena oli täysimittainen terästehdas. Asiasta oli kirjelmöity valtioneuvostolle. Kotimaisen metalliteollisuuden hintakilpailukyvyyn suuri ongelma länsivien-nissä oli Liljeströmin mielestä korkeaan hintaan länsimaista han-kitut raaka-aineet. Siksi juuri raaka-ainepohjan laajentaminen oli tärkeää.⁵⁴⁰ Liljeströmin ja liiton esitykset toteutuivat, mutta hieman eri muodossa kuin esittäjät tahtoivat ja monen mutkan kautta. Otanmäki-kysymys politisoitui uudelleen, kun asiaa läh-dettiin ajamaan eduskunnassa.

Keväällä 1956 Liljeström teki eduskunnassa toivomusaloitteen, että hallitus suorittaisi tutkimuksen kotimaisen terästeollisuuden tehostamiseksi ja ryhtyisi toimenpiteisiin sulaton ja valssilaitok-sen perustamiseksi rautarikasteen jalostamiseksi kotimaassa. Hän piti epäkohtana, että raudan ja teräksen tuontiin uhrattiin merkittävät määrät valuuttaa. Eduskuntapuheessaan hän totesi raudan kulutuksen olevan jatkuvassa kasvussa, mutta vain puo-let siitä katetaan kotimaisella tuotannolla. Hän vaati asiassa suunnitelmallisuutta, sillä uusien kaivosten avaaminen on vain ajan kysymys. Aloitteen mukaan oli edistettävä myös suunni-telmallista malminetsintää. Aloitteen allekirjoittivat kaikki sos. dem. kansanedustajat. Liljeströmin esittämä ponsi hyväksyttiin eduskunnassa 11.5.1956 äänin 99-74, kun vastaehdotuksena oli valtiovarainvaliokunnan hylkäysesitys.⁵⁴¹ Tästä tuli eduskunnan selvä tahdonilmaus, mutta se ei riittänyt, vaan asiassa vitkastel-tiin. Liljeström teki syyskuussa 1956 vielä raha-asiain aloitteen, että vuoden 1957 tulo- ja menoarvioon otettaisiin siirtomäärä-

539 KTM teollisuusosasto Hc 5. Harkin muistio ”Totuus Otanmäestä” 27.1.1948 KANA; Ssd 23.12.1949 ”Otanmäen rauta- ja titaanirikasteita ensi vuonna myyntimarkkinoille”.

540 SML valtuusto ptk. 1.3.1953 TA.

541 Vp 1956 ptk I s. 619-621, 626

raha sulaton ja valssilaitoksen suunnittelu- ja rakentamiskustannuksiin, sekä toisen raha-asiain aloitteen terästeollisuuden tehostamista koskevan tutkimuksen suorittamiseksi sekä malminetsinnän tehostamiseksi.

Eduskunnassa huoltovarmuus tai puolustustaloudellinen ulottuvuus ei ollut keskustelun kärkenä, mutta Liljeströmin toimiin sekin on luultavasti vaikuttanut. Hänet oli nimitetty vuoden 1955 lopulla asetettuun Puolustustaloudelliseen suunnittelukuntaan, joka sai tehtäväkseen kehittää maanpuolustusvalmiutta ottaen huomioon niin teollisuus, kauppa kuin työvoimakysymykset.

Otanmäki-hankkeen puolesta puhui myös Otanmäen hallintoneuvoston puheenjohtaja Väinö Leskinen, joka teki lokakuussa 1957 eduskunta-aloitteen terästehtaalle myönnettävästä työllisyyslainasta. Leskisen aloite seurasi täysin Liljeströmin jo aiemmin tekemiä aloitteita ja Metalliliiton linjauksia.⁵⁴² Tästä käynnistyi Otanmäki-hankkeen saama näkyvä rooli SDP:n ja Leskisen teollisuuspoliittisessa aktiivisuudessa.

SDP:ssa kytynyt sisäinen riita oli johtanut puoluehajaannukseen. Se kirvoitti arvostelemaan puolueen oppositioon siirtynyttä Liljeströmiä, sillä hän ei Leskisen aloitetta allekirjoittanut. Liljeströmin mukaan syynä oli hänen tuolloinen asemansa V.J. Sukesalaisen hallituksen ministerinä. Käytäntö oli, etteivät ministerit allekirjoita kansanedustajien aloitteita. Asetelmassa lieenee jo kilpajuoksun makua siitä, jääkö sos.dem. oppositiolle näkyvää teollisuuspoliittisen toimijan roolia. Myös SKDL haki itselleen asiassa profiilia, kun Yrjö Murto teki vastaavansisältöisen aloitteen kuin Leskinen ja vieläpä samana päivänä.

Kun myös Vuoksenniska Oy suunnitteli terästehdasta, halusi Liljeström itselleen vapaat kädet harkita asiaa, sillä kahta terästehdasta ei hänen mielestään nyt tarvittu. Jos kaksi tehdasta kuitenkin syntyy, pitäisi Otanmäen, Outokummun ja Vuoksenniskan pystyä sopimaan keskinäisestä työnjaosta. Erityisesti Otanmäen ja Outokummun olisi ryhdyttävä yhteistyöhön, sillä kahta valtiojohtoista kaivosyhtiötä ei hänen mielestään tarvita. Hän piti tärkeänä tehdä rautatehtaan ja valssilaitoksen konehan-

542 Vp 1955 liite IV s. 1072 ja s. 1168; Vp 1957 liitteet I-XII B s. 1320-1321.

kinnat ainakin osittain kotimaasta. Otanmäki-ratkaisu alkoi tulla ongelmalliseksi, kun sen suunnitelmissa oli hankkia koneet Ranskasta. Sekä Otanmäki että Vuoksenniska pysyivät valtiovaltaa mukaan hankkeensa rahoittamiseen. Teollisuusneuvottelukunnan näkemyksen mukaan oli valtion tuella rakennettava yksi terästehdas yhdistämällä Otanmäen ja Vuoksenniskan Lappohjan suunnitelmat.⁵⁴³

Otanmäki-hankkeeseen sekoittui vähitellen niin SDP:n hajaan-nukseen kuuluva propaganda kuin ulkopoliittikka. Leskinen ajoi innolla länsiteknologialla varustettavaa terästehdasta ja kaavaili sen tuotannon käynnistämistä jo vuonna 1962. Liljeströmistä yritettiin yllättäen tehdä Otanmäki-hankkeen vastustaja, kun hän ei pitänyt enää viisaana Otanmäen mainitsemista nimellä Metalliliiton tavoitteissa. *Suomen Sosialidemokraatin* pääkirjoituksessa väitettiin Liljeströmin ajavan rauta- ja terästeollisuuden yksityistä monopolia. Oli jo nähtävissä, että hanke ei voisi toteutua Otanmäki Oy:n ja Leskisen kaavailemassa muodossa. SDP ja Leskinen saivat arvostelulle pontta siitäkin, ettei Reino Kuuskosken skogilaisilla ministereillä, muun muassa Liljeströmillä, vahvistettu uusi ”ottopoikahallitus” saanut hanketta eteenpäin. Neuvostoliiton puoluejohtaja Nikita Hrushtsevin ehdotettua presidentti Kekkoselle yhteistyössä rakennettavaa rautatehdasta Otanmäkeen, tuli asiasta korkean tason ulkopoliittikkaa.⁵⁴⁴

K. A. Fagerholmin ns. yöpakkashallitus otti hallitusohjelman rauta- ja terästeollisuuden laajentamisen (Otanmäki-Koverhar-Kolari) ja mahdollisuuden käyttää hankkeeseen eduskunnan jo myöntämät määrärahat jos hankittavat selvitykset sitä edellyttävät. Lokakuussa 1958 presidentti vahvisti määrärahan irrottamisen hankkeeseen. Leskisen omatoimisuus ja Otanmäkimatkailu Euroopassa saivat kuitenkin Maalaisliiton hermostumaan. Se halusi pitää oven avoimena sille, voitaisiinko Neuvostoliiton tavaraluottoa käyttää hankkeen toteuttamiseen. Se oli Kekkosien toivomus. Leskinen reagoi myrkyllisesti ja katsoi Otan-

543 SML valtuusto ptk. 26.6.1958 TA; SML toim.kertomus 1958 TA.

544 Ssd 21.3., 24.5., 29.5. ja 10.7.1958 ”Monopolikaavailua”.

mäki- hankkeen tulleen sotketuksi ”ulkopoliittisen hämäännyksen vyyhtiin”. Hän muistutti, ettei saksalaisille annettu tehtaan suunnittelutehtävä sitonut tulevia laitteistotoimituksia.⁵⁴⁵

Leskisen voimakas antipatia Maalaisliittoa ja Kekkosta kohtaan teki hänestä idänkaupan kompastelijan. Käytännönläheisesti asennoituneelle Liljeströmille ei ollut ongelma hankkia terästehdastaan laitteistoja Neuvostoliitosta jos teollisuuden edustajat pitivät niitä kyllin korkeatasoisina, kuten pitivät. Tällainen ratkaisu avasi vastavuoroisesti uusia idänkaupan vientimahdollisuuksia kotimaiselle metalliteollisuudelle. Otanmäen yhtiökokouksessa maaliskuussa 1959 Leskisen kompastelu johti yhtiön hallintoneuvoston puheenjohtajapaikan menetykseen. Neuvostoliiton polttomerkitsemästä Leskisestä alkoi tulla Otanmäki-hankkeen rasite. Hänen tilalleen hallintoneuvoston johtoon tuli SDP:n Eetu Karjalainen, joka oli tehnyt Otanmäen rahoittamisesta lakialoitteen. Sen allekirjoitti 103 kansanedustajaa. Sosialidemokraattien puolueriidan raja ylitettiin, sillä sen allekirjoittajina oli myös sos. dem. opposition kansanedustajia.⁵⁴⁶ Liljeström oli asian takana, mutta ei allekirjoittajien joukossa. Syy oli jälleen ministeripetissä Kuuskosken hallituksessa.

Maalaisliittolaisen pääministeri V.J. Sukselaisen toivomuksesta asian eduskuntakäsittely siirrettiin vuoden 1959 syksyyn. Eduskunnassa käytiin useita kiihkeitä keskusteluja Otanmäestä, kun hanke näytti vain viivästyvän. Sosialidemokraatit, sos.dem. oppositio mukaan lukien, ajoivat hanketta, kun taas Maalaisliitossa ja muissa porvarillisissa ryhmissä oli paljon vastustusta.

Kehitys maailmanmarkkinoilla kääntyi alkuperäiselle terästehdassuunnitelmalle epäsuotuisaksi. Otanmäen kannattavuus heikkeni, ja sen yhteyteen kaavailtua terästehdasta pidettiin liian pienenä, jotta se toimisi tehokkaasti ja kannattavasti. Suomen Pankin pääjohtaja Klaus Waris teilasi Otanmäen ajaman mallin ”nukketehdaaksi”.⁵⁴⁷ Uudelleenarviota teki myös Liljeström, jolla

545 Ssd 11.11.1958; V.N. Tsernous, Rautkallio (toim.) 1992 s. 64.

546 Vp 1958 liitteet I-XII A. s. 67-71.

547 V. J. Sukselaisen kok. Sukselaisen hallitukset 1957-1961. Ptk. hallituksen iltakoulu 8.4.1959 KANA.

oli hyvät yhteydet teollisuusjohtajiin. Vuoteen 1960 mennessä Otanmäki oli jo lähellä suoritustilaa, eikä yhtiön toiminnan jatkuminen olisi ollut mahdollista ilman valtiovallan kainalosauvoja. Yhtiö sai monivuotisen moratorion lainoilleen ja niiden korolle sekä suuren panostuksen osakepääoman korottamiseen.⁵⁴⁸

Kauppa- ja teollisuusministeriö laati uuden suunnitelman rauta- ja terästehtaan rakentamiseksi. Tarkoituksena oli perustaa uusi valtionyhtiö, johon tulisi myös yksityisiä toimijoita. SDP ja erityisesti Leskinen tuomitsivat tämän uuden rinnakkaishankkeen, sillä se ajaisi vain kilpailevan yhtiön, yksityisen Vuoksenniska Oy:n ”harkkorautilinjaa”, ts. alhaista jalostusastetta, jossa tyydyttäisiin pelkkään masuuniin. Sulatto ja valssaamo olivat olleet myös Liljeströmin keskeiset vaatimukset vuosien ajan. Pelkona oli niiden siirtyminen hamaan tulevaisuuteen. Marraskuussa 1959 Otanmäen rahoituslaki hyväksyttiin eduskunnassa selvin numeroin 125-62, mutta se ei auttanut. Maalaisliittolaisen pääministeri Sukselaisen hallituksen vaihtoehtoinen esitys esiteltiin eduskunnalle jo saman kuukauden lopulla. Hallitus ilmoitti, ettei eduskunnan hyväksymää Otanmäki-lakia tulla vahvistamaan. SDP:n eduskuntaryhmä esitti hallituksen esityksen hylkäämistä, koska sitä pidettiin heikompana kuin eduskunnan jo kertaalleen hyväksymää Otanmäki-hanketta.⁵⁴⁹

Ratkaisu syntyi aivan vuoden lopulla, kun eduskunta hyväksyi poliittiset realiteetit tunnustaen 22.12. hallituksen suunnitelman. *Suomen Sosialidemokratissa* ratkaisua arvosteltiin lyhytnäköisyydestä: ”Rautaruukkipäätös on takapajuisen maan edustajien tyyppiä. Jos tällä tiellä jatketaan, eikä opita näkemään välttämättömyyttä, pysymmekin köyhänä”, lehti kirjoitti.⁵⁵⁰

Sukselainen sai vuorineuvosten tuen hallituksen ajamalle terästehdasmallille, koska sitä pidettiin kansallisesti merkittävänä hankkeena. Innostus ei tosin ollut suurta, ylimpänä epäilijänä olleen Wahlforssin huolehtiessa siitä, etteivät yksityiset toimijat

548 Ssd 5.4.1960.

549 Ssd 11.11., 13.11., 14.11., 21.11. ja 17.12.1959; SDP edusk.ryhmä ptk. 21.12.1959 TA.

550 Ssd 28.12.1959.

jää poliittisen mielivallan alle uudessa yhtiössä. Ilmari Harkin kääntyi hallituksen suunnitelman kannattajaksi pitäen sitä parempana kuin alkuperäistä Otanmäen mallia.⁵⁵¹

Vaihtoehtoisesta suunnitelmasta syntyi valtioonemmistöinen Rautaruukki Oy vuonna 1960. Leskinen oli ratkaisusta katkera, eikä ymmärtänyt alkuperäisen Otanmäki-suunnitelman muuttamista kelvottomaksi. Rautaruukin toimitusjohtaja Helge Haavisto lyttäsi SDP:n ja Leskisen ajaman saksalaisten suunnitelman täydeksi roskaksi.⁵⁵² Rautaruukin yhdeksi perustajayhtiöksi tuli Otanmäki Oy. Rautaruukin Raahan tehtaalle rakennettiin ensin harkkorautaa tuottava masuunilaitos ja sen jälkeen teräsulatto ja valssaamo. Teknologia hankittiin Neuvostoliitosta, jonka teknillistä osaamista pidettiin hyvänä rautatehtaan laitteistoissa. Sähkölaitteet tulivat kuitenkin Strömbergiltä. Hankkeesta tuli kuin tulikin korkean jalostusasteen laitos.

Rautaruukin hallintoneuvostossa asiasta oltiin muodollisesti yksimielisiä, mutta Wärtsilän Wahlforss vastusti sulaton ja valssaamon rakentamista. Tehtaan sijoituspaikasta Raahan ja Kokkolan välille syntyi myös kiista, jossa täpärä enemmistö kannatti Raahea. Se oli ollut myös eduskunnan kanta. Kokkolan kannalle kallistunut Liljeström sai sijoituspaikka-asian Rautaruukin hallintoneuvostossa pöydälle asian tarkempaa tutkimista varten. Ratkaisuksi tuli sen jälkeen kehnon työllisyyden vaivaama Raahe, jolle tehdas toisi merkittävän kasvusysäyksen. Wahlforss piti sitä kehnona poliittisena kompromissina, sillä Kokkolaa puolustivat paremmat kannattavuusnäkömät. Protestina hän jäi Rautaruukin hallintoneuvoston ulkopuolelle jo ensimmäisen vuoden jälkeen eikä sallinut muidenkaan yhtiönsä edustajien osallistumista siihen. Otanmäen rikasteet toimitettiin sittemmin Raaheen. Lopulta yhtiö fuusioitiin Rautaruukkiin vuonna 1968. Vasta vuonna 1967 saattoi alkaa Liljeströmin jo 1950-luvun alussa toivoma kotimainen teräslevytuotanto. Wahlforssin antipatiat eivät estäneet Rautaruukin kehittymistä Wärtsilän suurimmaksi laivalevyjen

551 V. J. Sukselaisen kok. Muistiinpano Sukselaisen järjestämästä päivällistilaisuudesta 12.1.1960 KANA.

552 Ukkola 2004 s. 36, 39.

toimittajaksi. Rautaruukki syntyi liiketaloudellisten seikkojen ohella työllisyys- ja aluepoliittisilla perusteilla kovan poliittisen pelin tuloksena.⁵⁵³

Liljeström oli vuosia yksi Otanmäen poliittisista kummi-sedistä. Hän oli ollut asiassa liikkeellä jo kauan ennen kuin Väinö Leskinen nosti sen SDP:n teollisuuspolitiikan yhdeksi kärkihankkeeksi. Toisin kuin Leskinen, Liljeström otti etäisyyttä ajamaansa alkuperäiseen Otanmäki-hankkeeseen, kun teräksen muuttunut kysyntätilanne ja kannattavuusarviot sitä edellyttivät. Hän ei nähnyt terästedasta valmiina, mutta ehti osallistua Rautaruukin ensimmäisen hallintoneuvoston työhön ja yhtiön käynnistämistoimiin vuonna 1960.

Yksityisen Vuoksenniska Oy:n hanke terästehtaan rakentamiseksi Koverharin Hankoniemelle ei edennyt alkuperäisten suunnitelmien mukaan valtiovallan vähäisen tuen vuoksi. Vuoden 1957 ottopoikahallitus päätti myöntää sille kuitenkin 75 miljoonaa markkaa työllisyyslainaa rautatehtaan rakentamista varten. Uusi yhtiö Oy Koverhar Ab (myöhemmin Oy Ovako Ab) rakennutti masuunilaitoksen, jonka tuotanto käynnistyi vuonna 1961. Puolet yhtiöstä oli Vuoksenniskan omistuksessa, ja toisen puolen omisti ruotsalainen Stora Kopparbergs Bergslags Ab. Hankkeesta syntyi harkkorautaa tuottava rautatehdas. Terästehtaan se sai jatkokseen vasta vuonna 1971.⁵⁵⁴

Teollisuusmies eduskunnassakin

Tapio Bergholm toteaa SAK:n sosialidemokraattien tunkeutuneen poliittisen päätöksenteon ytimeen vuosina 1951-1954, jolloin heille muodostui kaksoisrooli toisaalta etujärjestöjohtajina ja toisaalta poliittisina päättäjinä.⁵⁵⁵ Liljeströmin osalta tämä kaksoisrooli toteutui SAK:n työvaliokunnan sisärenkaassa, mutta

553 Luukko 1990 s. 7, 27-28, 43-51, 68 ja 145; Wilhelm Wahlforssin kok. 6. Rautaruukki 1959-1961 C 11 a. KANA.

554 Oy Vuoksenniska Ab 1915-1965.

555 Bergholm 2005 s. 414.

myös teollisuus- ja työllisyyspoliittisena vaikuttamisena. Kaksoisrooli täydentyi kansanedustajuuden myötä vuonna 1955.

Vaikka vakautuskauden ja yleislakkoa edeltäneet hallitukset vaihtuivat tiuhaan, yksi pysyi paikallaan lähes kaiken aikaa. Urho Kekkonen oli viiden hallituksen pääministeri vuosien 1950-1956 välisenä aikana, ja tällöin vain noin vuoden ajan marraskuusta 1953 lokakuuhun 1954 hallitusta johtivat Sakari Tuomioja ja Ralf Törngren. Maalaisliitto ja ”Kekkosen kuningastie” muodostuivat erityisesti Väinö Leskiselä lähes pakkomielleeksi. Eduskuntavaalit sovittiin pidettäväksi ennen aikaisesti 7.-8.3.1954, ja niihin SDP lähti vahvasti Maalaisliiton vastaisissa tunnelmissa.

Monet ammattiyhdistysliikkeen raskaan sarjan vaikuttajat lähtivät vaaleissa ehdolle. Liljeströmin yhteiskunnallisella uralla se merkitsi käännettä. SAK:ssa käyty keskustelu tarpeesta laajentaa ammattiyhdistysliikkeen yhteiskunnallista vaikutusvaltaa oli ilmeisesti kannustanut ehdolle. Työllisyys- ja teollisuuspoliittista vaikuttamistyötä metalliteollisuuden ja metallityöntekijän hyväksi voisi vahvistaa kansanedustajan asemasta käsin. Toinen motiivi voisi perustua enemmänkin puolueessa jo näkyviin jännitteisiin ja pyrkimyksiin turvata ammattiyhdistyssosialidemokraattien asemia SDP:ssä. Metallityöväen Liitossa ei puheenjohtajan ja kansanedustajan tehtävien yhdistämisestä vallinnut täyttä yksimielisyyttä edes sosialidemokraattien kesken. Puoluehajaannuksen edetessä siitä tuli yksi liiton sosialidemokraattisen opposition aseista Liljeströmiä vastaan.

Helsingin Ammattiyhdistysväen Sos.dem. Yhdistys (HASY) oli asettanut Liljeströmin ehdolle puolueäänestykseen eduskuntaehdokkaista. Puolueäänestyksessä sijoitus ei ollut kummoinen, 21. sija, ja sos.dem.piiri otti hänet eduskuntavaalilistoille vasta HASY:n pyynnön jälkeen. Liljeströmin vaalitaistelussa omaksuma yleislinja oli SDP:n lanseeraama Maalaisliiton talouspolitiikan kritiikki. Se kohdistui etenkin ns. K-ohjelmaan, joka sosialidemokraateille merkitsi palkkojen alentamista ja elintason kurtistamista. Vaalipropagandassa Kekkosen IV hallitus tuomittiin maamme vanhoillisimmaksi. Sosialidemokraattinen vaihtoehto oli täystyöllisyys, joka oli Liljeströmin oman vaalityön poliittinen

runko. Hänen vaalityössään näkyi vahvasti omintakeinen leima, työ, jota hän oli viime vuodet tehnyt kotimaisen teollisuuden aseman parantamiseksi. Se oli raskaan teollisuuden ja kotimaisten investointien ohjelma kuorrutettuna kovalla, kotimaista tuotantoa suojaavalla kauppapolitiikalla.⁵⁵⁶

SDP:n toinen kamppailusuunta oli kommunistien politiikka. Kommunistit arvostelivat sosialidemokraatteja muun muassa idänkaupan väheksymisestä. Kommunistien kanssa järjestettiin erityisiä väittelytilaisuuksia, joissa nämä kärsivät SDP:n vaalialanlyysin mukaan melkoisia arvovaltamenetetyksiä. Näin kävi SDP:n mielestä muun muassa Helsingin Työväentalon juhlasalissa, jossa Liljeström väitteli SKP:n pääsihteerin Ville Pessin kanssa.⁵⁵⁷

HTY:llä puhuessaan Liljeström arvosteli porvarillisten tahojen väitteitä vientiteollisuuden kustannuskriisistä ja tarpeetonta työttömyyden lisäämistä. Valtiovarainministeriön arvioissa Suomen kustannustaso oli vuonna 1953 ollut ainakin viidenneksen kilpailijamaita korkeampi, mutta arviot herättivät ristiriitoja. Liljeströmin mielestä oli perusteetta istutettu sellaista mielialaa, että metalliteollisuus olisi liiaksi paisunut eikä olisi elinkelpoinen. Hän muistutti metalliteollisuuden olevan työllistäjänä jo suurempi kuin puunjalostusteollisuus. Mikään ei estä metalliteollisuutta lisäämästä länsivientiä niin kuin ennakkoluulot, hän painotti. Maaliskuun alussa hänellä oli tilaisuus puhua Messuhallissa suuressa 7 000 hengen vaalijuhlissa, jossa Leskinen esiintyi juhlapuhujana.⁵⁵⁸

Liljeströmin äänimäärä Helsingissä ei riittänyt läpimenoon, hän sai 1 872 ääntä. Valintaan olisi tarvittu noin 1000 ääntä enemmän. Vaalityötä tuskin helpotti samaan aikaan käydyt metallin työehtoneuvottelut, jotka olivat loppusuoralla. Vaalituloksella lankesi kuitenkin ensimmäinen varasija, joka oli listan yhdeksäs sija. Ammattiyhdistystaustaisista ehdokkaista hän sijoittui

556 H:gin Sos.dem. piiri HC 2 TA; SDP puolueuuevosto 22.4.1954 TA; Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 1. Henkilökohtainen aineisto. Lehtileikkeitä, kirjoja TA.

557 SDP HDA 23 Eduskuntavaalit TA.

558 Mansner 1984 s. 366; Ssd 3.2. ja 5.3.1954.

Vuoden 1954 vaaleissa Liljeström kampanjoi kotimaisen teollisuuden ja täystyöllisyyden puolesta. Pääministeri Kekkosen talousohjelma sai Liljeströmiltä huutia.

melko hyvin, kun taakse jäivät muun muassa Emil Huunonen, Yrjö Rantala ja Janne Hakulinen. Helsingissä ay-väen läpimenijät olivat Olavi Lindblom ja Lempi Lehto, joka oli listan kahdeksas ja viimeinen valituksi tullut noin 2 800 äänellä. Kun kansanedustaja Yrjö Kilpeläinen kuoli, nousi Liljeström eduskuntaan 1.2.1955.

Kansanedustajuus ei tehnyt Liljeströmistä yleispolitiikkaa. Eduskuntatyössäkin hän keskittyi tärkeäksi kokemiinsa asioihin, työllisyyteen, työmarkkinoihin sekä teollisuus- ja kauppapolitiikkaan. Syksyllä 1955 hän jätti eduskunta-aloitteen jäänsärkijäläivaston uusimisesta. Se oli kuihtunut pienemmäksi kuin ennen sotaa, ja suuri osa siitä oli rakennettu 1800-luvun puolella. Talousarvioon oli varattu määrärahaa yhden uuden jäänsärkijän rakentamiseen, mutta se ei Liljeströmin mielestä riittänyt, koska se korvaisi vain yhden yli-ikäisistä aluksista. Kun alusten rakennusaika on pitkä, uhkaa ulkomaankauppaa ankara suonenisku, ellei pikaisesti ryhdytä uusien jäänsärkijöiden rakentamiseen,

aloitteessa todettiin. Siinä esitettiin määrärahoja vielä kahden uuden aluksen rakennustöihin kotimaisilla telakoilla.⁵⁵⁹

Kotimaisen terästeollisuuden tehostamista ja malminetsinnän kehittämistä koskevat raha-asiaain aloitteet Liljeström teki syksyllä 1956. Niiden tarkoituksena oli käynnistää perustettavan sulaton ja valssilaitoksen suunnittelu, kuten edellä on todettu. Hänen muut eduskunta-aloitteensa koskivat muun muassa työehtosopimuslain ja työaikalain sekä työsääntölain muuttamista. Vakinaiisiin työsuhteisiin hän vaati vähintään kahden viikon irtisanomisaikaa ja työsääntöjen laatimista kaikkiin yrityksiin, kun ne koskivat tuolloin vain vähintään kymmenen työntekijän liikkeitä. Helmikuussa 1957 jätetty työaikalain muutosesitys koski maanalaisessa työssä ja vuorotyössä olevien työajan lyhentämistä 40 tuntiin viikossa.⁵⁶⁰

Kauppapolitiikan yksinäinen susi

Ottopoikahallituksen avaus länteen

SDP:n vuoden 1957 puoluekokous päättyi vakavaan riitaan ja hajaannukseen. Liljeström ja muut SAK:n linjoilla olleet jäivät vähemmistöön. Jälkimainingeissa muodostettiin pääministeri V. J. Sukselaisen johdolla maalaisliittolainen vähemmistöhallitus, jota täydennettiin syksyllä ottamalla hallitukseen SDP:n oppositioon kuuluvia ns. ottopoikaministereiksi. He menivät hallitukseen ilman SDP:n eduskuntaryhmän lupaa. Yksi heistä oli Liljeström, jolle hallituksessa olo merkitsi taitekohtaa, jossa teollisuusmiehestä kuoriutui länsi-integraatiota edistävä kauppapolitiikko.

Ulkomaankaupan laajamittainen säännöstely jatkui vuosiin 1955-1957 saakka. Ensin markka devalvoitiin syyskuussa 1957, ja sen jälkeen hallitus päätti länsikaupan laajamittaisesta vapauttamisesta. Aunesluoma katsoo vakautuskauden päättymisen

559 Vp 1955 liitteet I-XIII B, s. 1309; *Ahjo* 19/1955.

560 Vp 1955 liitteet IV s.1072, 1168; Vp 1956 liitteet I-XII s. 585, 591; Vp 1957 liitteet I-XII A. s. 694.

vuonna 1955 ja markan kahta vuotta myöhemmin tapahtuneen devalvoinnin avanneen osaltaan tietä ulkomaankaupan vapauttamiselle. Tuontisäännöstelyä vapautettiin vähitellen, ja teollisuuden raaka-aineiden ja puolivalmisteiden tuonnissa siirryttiin automaattiseen lisensointiin.⁵⁶¹

Kaupan vapauttaminen eteni varovaisesti muun muassa lisenssittömän tuonnin ja valikoivan tullipolitiikan keinoin. Suunta oli selvä myös Liljeströmille, jonka mielestä oli aste asteelta päästävä eteenpäin ulkomaankaupan vapauttamisessa. Se oli vain tehtävä niin, ettei vaaranneta työllisyyttä. Hän oli jo aiemmin vaatinut metalliteollisuuden vanhanaikaisen konekannan uudistamista, jotta sen kilpailukyky voitiin säilyttää. Vielä vuonna 1956 kuitenkin nostettiin joidenkin metalliteollisuuden toimialojen tullisuoja. Liljeström piti sitä tarpeellisena, eikä katsonut sen heikentävän kotimaisen tuotannon, kuten maatalouskoneiden laatua, niin kuin Maalaisliitto esitti. Kotimarkkinateollisuuden suojaamiseksi korotettiin eräiden metalli- ja konepajateollisuuden tullee ja myös vuonna 1958. Sekä oikeisto että sosialidemokraatit tukivat tätä linjaa.

Ulkomaankaupassa siirryttiin ns. globaalikiintiöjärjestelmään, jossa tuonti jaettiin kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen luettiin ne tavararyhmät, joille ei tarvittu lisenssiä, ja tähän ryhmään tuli $\frac{3}{4}$ koko maan tuonnista. Toisen ryhmän tavaroissa edellytettiin lisenssiä, siihen tuli noin 8 prosenttia tuonnista. Kolmanteen ryhmään jäivät tavarat, joiden tuonti oli tarkkaan säännöstelty. Siihen jäi 16 prosenttia tuonnista. Syksyllä 1957 tapahtunut länssituonnin vapauttaminen säännöstelystä jätti vielä ulkopuolelle maataloustuotteet ja lähes kaikki valmiit teollisuustuotteet, jotka kilpailivat kotimaisen tuotannon kanssa.⁵⁶² Kauppapolitiikan suuren käänteen teki, ehkä yllättäenkin Sukselaisen ottopoikahallitus.

Jukka Seppisen EFTA-tutkimus ei näytä tunnistavan ottopoikahallitusta kauppapoliittisten päätösten tekijäksi. Seppi-

⁵⁶¹ Aunesluoma 2011.

⁵⁶² Paavonen 1998 s. 186, 194, 225-226; Jauri 1963 s. 10-11; *Ahjo* 4 ja 8/1955.

nen oikoo hieman mutkia eikä tee eroa Sukselaisen hallitusten kokoonpanojen välillä, vaikka ko. ministeristö oli kokenut syksyn tullen olennaisen muodonmuutoksen ja siitä oli tullut 1c. Kaupapolitiikkaa tutkinut Tapani Paavonenkaan ei tuo esille ottopoi-
kahallitusta.⁵⁶³

Hallituksen länsisuuntautuneisuuden kruunasi periaatepäätös Suomen liittymiseksi Länsi-Euroopan maiden taloudellisen yhteistyöjärjestön OEEC:n jäseneksi (OECD:n edeltäjä ja USA:n Marshall- apua koordinoanut organisaatio). Asia oli siinä määrin arka, että päätös tehtiin salaisessa valtioneuvoston istunnossa.

Seppisen mukaan kaupan liberalisoiminen ja OEEC-jäsenyyden selvittäminen olivat Kekkosen ensimmäisen presidenttikauden alkuun kuuluvaa länsisuuntausta. Neuvostoliitossa se herätti pian huolta. Seppinen katsoo kaupan liberalisoinnin luoneen pohjaa yöpakkasille Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa. Ulkomaankaupan muutos, joka vähensi neuvostokaupan suhteellista osuutta, lähensi Suomea länsimaihin. Kekkonen ei pitänyt OEEC-jäsenyydellä kiirettä, ja vuoden 1958 yöpakkaskriisi viivytti jäsenyyden myöhempään tulevaisuuteen.⁵⁶⁴ Knoellinger katsoo SAK:n muuttuneen palkkapoliittisen suhtautumisen olleen välttämätöntä niin devalvaation kuin tuontikaupan vapauttamista koskevien päätösten kannalta. Hän päättelee, että SAK:n miesten, Liljeströmin ja Uotin, katsottiin menneen hallitukseen näiden järjestelyjen takuumiehiksi.⁵⁶⁵

Valdemar Liljeströmin poliittisen uran kannalta ottopojaksi ryhtyminen ei ollut niin dramaattinen kuin tapahtumien kulusta voisi sinällään päätellä. Se ei vienyt häntä politiikan sivuraiteelle. Hänen poliittinen vaikutusvaltansa näyttää pikemminkin kasvavan. Selitys on lähinnä hänen vahvassa asemassaan Metalliliiton johdossa ja SAK:ssa sekä kauppa- ja teollisuuspoliittisessa aktiivisuudessa.

563 Vn ptk. 16.9.1957 KANA; Seppinen 1997 s. 48-49.

564 Seppinen 1997 s. 47, 56; Urho Kekkosen päiväkirjat 1 osa 2001 s. 80; Suomi 1992 s. 124.

565 Knoellinger 1959 s. 305.

Sukselaisen 1c-hallituksen taival jäi lyhyeksi, mutta sen talous- ja kauppapolitiittisilla linjauksilla oli niin Liljeströmin poliittiselle uralle kuin Suomen talouselämän länsi-integroitumiselle pitkäaikaisempi vaikutus. Kun Euroopan vapaakauppa-alueeseen liittymisestä ryhdyttiin neuvottelemaan pari vuotta myöhemmin, jatkoi Liljeström siitä, mitä Sukselaisen hallituksen ratkaisuilla oli jo pohjustettu. Hän oli valmis talous- ja kauppapolitiikan uudelleen arviointiin, kun sen aika oli. Kovan linjan protektionistista tuli kaupan vapauttaja ja länsi-integraation edistäjä. Ottopoi- kahallituksen ratkaisut merkitsivät kauppapolitiittista käännettä, joka päätti sotien jälkeisen protektionismin kauden. Ilman niitä EFTA-ratkaisua ei ehkä olisi myöhemmin syntynyt tai se olisi ainakin viivästynyt myöhemmäksi.

Sukselaisen hallituksen toimet aiheuttivat aluksi myös sopeutumisongelmia erityisesti kotimarkkinateollisuudelle, joka joutui kovenemaan kilpailuun vapautetun länsituonnin vuoksi. SAK:ssa nähtiin talousongelmien keskeisiksi syiksi kireän rahapolitiikan jatkuminen ja kansainvälisten suhdanteiden heikkeneminen. Vuoden 1958 yöpakkaskriisi järkytti idänkaupan tasapainoa.⁵⁶⁶

Devalvaation odotettiin helpottavan työttömyystilannetta. Metalliteollisuuteen se toi helpotusta vain osittain, kun samaan aikaan suoritettiin laaja ulkomaankaupan vapauttaminen. Ras- kaalla konepajateollisuudella meni kuitenkin hyvin, ja laivatela- kat olivat saaneet huomattavia tilauksia Neuvostoliitosta. Vienti- maksulailla leikattiin osa teollisuuden devalvaatiohyödyistä. Lilje- ström otti omalle eduskuntaryhmälle ansion siitä, että laivanra- kennusteollisuudelle kaavailtu 35 prosentin vientimaksu saatiin alennettua 10 prosenttiin. Raskaampi rasitus vientimaksuista lan- kesi puunjalostusteollisuudelle, joka tuskaili, ettei sillä enää ole ystäviä. Metalliliiton puheenjohtajan kotiinpäinveto on varmasti kirpaissut, eikä asiaa auttanut, että hallituksessa istui myös puun- jalostusteollisuuden oma mies, J. O. Söderhjelm.⁵⁶⁷

566 SAK:n vuosikirja 1957 s. 5 ja 1958 s. 5-6 TA.

567 SML ltmk. ptk. 29.8.1957 TA; Siltala 2018 s. 216.

Ulkomaankauppa oli Suomelle nuorallatanssimista, jossa ulkopoliitiikan johto, käytännössä erityisesti presidentti, määritteli kauppapolitiikalle asetettavat yleiset vaatimukset. Etujärjestöille jäivät sitten määriteltäviksi ulkomaankaupan talouspoliittiset tavoitteet. Kaikissa länteen suuntautuvaa kauppapolitiikkaa koskevista tärkeistä ratkaisuista oli otettava huomioon ulkopoliittisen johdon näkemys toimenpiteiden vaikutuksista Neuvostoliittoon ja idänkauppaan. Kauppapolitiikan protektionistinen pohjavire oli laajasti hyväksytty poliittisen johdon ja etujärjestöjen toimesta. Kotimarkkinateollisuuden katsottiin tarvitsevan suojaa kansainväliseltä kilpailulta. 1950-luvun alussa lähinnä SKDL protestoi mielestään liiallisesta länsisuuntautumisesta Suomen liittyessä Yleiseen Tulli- ja Kauppasopimukseen GATT:iin.⁵⁶⁸

Liljeströmin halu ja kiinnostus kauppapolitiikkaan oli jatkumo, jonka alku syntyi toiminnasta Sotevassa. Hän halusi viedä liittonsa vaikutusroolia vahvemmaksi siellä, missä perinteisesti teollisuuden etujärjestöt, kuten Suomen Metalliteollisuusyhdistys, Suomen Teollisuusliitto, Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto ja viennin edistämiseksi perustettu Metex sekä Maataloustuottajain Keskusliitto olivat tärkeitä toimijoita. Protektionistinen linja syntyi etujärjestöjen ja valtiovallan yhteistyönä. Puolueet eivät Paavosen mukaan ottaneet aloitteellisesti kantaa ulkomaankauppapoliittisiin kysymyksiin vaan omaksuivat etujärjestöjen piirissä muodostettuja kantoja. Esimerkiksi aloite vientitakuulaiksi tuli Metalliteollisuusyhdistykseltä. Paavonen toteaa, etteivät ammattiyhdistysliikkeen näkemykset ulkomaankauppapoliittisissa kysymyksissä poikenneet työnantajien kannoista.⁵⁶⁹

Ammattiyhdistysliikkeessä ei yksittäisen ammattiliiton kauppapoliittinen aktiivisuus ollut mitenkään itsestään selvää. Liljeströmin ja Metalliliiton korkean profiilin toiminta oli SAK:ssa poikkeuksellista. Liljeström joutui sen oikeutusta itsekin pohtimaan. Vientiteollisuuden tärkeässä liitossa, Paperiliitossa ajatel-

568 Paavonen 1998 s. 89,129.

569 Paavonen 1998 s. 122-123, Sireeni 2007.

tiin toisin. Paperiliiton sihteeri Sulo Penttilä totesi, ettei liitossa ole käsitelty sellaisia talouspoliittisia kysymyksiä, jotka koskevat ulkomaankauppapolitiikkaa.⁵⁷⁰

Kun kaupan vapauttaminen oli vuonna 1957 toteutettu, jäi merkittävimmäksi tuontia rajoittaneeksi tekijäksi valuuttojen saatavuus. Liljeströmin usein arvosteleman Suomen Pankin rooli kauppapolitiikassa kasvoi, koska sillä oli laajat valtuudet säädellä valuuttojen saatavuutta. Idänkaupan jäädessä edelleen lisenssiviraston hallinnoimaksi, erkaantuivat Suomen itä- ja länsikauppa omiksi järjestelmikseen.

Aunesluoman mukaan ulkomaankaupan vapauttaminen oli asteittainen prosessi, joka eteni vaivihkaa, ilman suurta dramaatiikkaa. On esitetty, ettei siinä välttämättä ollut mitään tietoista pitkän linjan liberalisointipolitiikkaa. Toimenpiteitä tehtiin kuloisenkin talous- ja valuuttatilanteen mukaan. Sääntelyjärjestelmään kohdistui kritiikkiä, sitä pidettiin byrokraattisena ja kilpailua vääristävänä. Kyse oli myös sopeutumisesta kansainväliseen tilanteeseen, jossa kuljettiin kohti vapaakauppaa. Suurta julkista väittelyä ei syntynyt.⁵⁷¹

EFTA-neuvottelija

Ennen laajempaa eurooppalaista vapaakauppahanketta oli valmisteltu ehdotusta pohjoismaisesta yhteismarkkina-alueesta. Liljeströmillä oli siihen lähtökohtaisesti myönteinen suhtautuminen. Idänkauppa pitäisi ratkaisussa turvata ja huolehtia kotimarkkinateollisuuden kilpailukyvyistä.⁵⁷² Hanke kuitenkin kariutui. Käännös Suomen kauppapolitiikassa tapahtui, kun neuvottelut eurooppalaisesta vapaakauppa-alueesta etenivät seitsemän EEC:n ulkopuolelle jääneen valtion toimesta. Tämä ”ulkoseitikkö” muodosti Euroopan Vapaakauppaliiton EFTA:n vuonna

570 PS 25.11.1959.

571 Aunesluoma 2011, s. 147-148, 159, 171, 181, 183-185, 218.

572 Ahjo 20/1957.

1959, eikä Suomi voinut enää jäädä kauppapoliittisen yhteistyön ulkopuolelle.

Euroopan integraatiota koskevat suunnitelmat herättivät Suomessa huolta siitä, ettei vientiteollisuus joutuisi tärkeitä kilpailijamaita, Ruotsia ja Norjaa huonompaan asemaan. Varsinkin niiden metsäyhtiöt pääsisivät muutoin helpommin Britannian markkinoille. Suomen muutoutumassa olevat vapaakauppalinjaukset liittyivät myös laajempaan kysymykseen Suomen kansainvälisestä asemasta kylmän sodan kahtiajakautuneessa Euroopassa. EFTA-ratkaisun vaikutukset aiheuttivat vilkasta pohdintaa lännen suurvaltojen, Yhdysvaltain ja erityisesti Britannian ulkopoliitiikan johdossa, Ruotsissa ja Neuvostoliitossa.⁵⁷³

Kotimarkkinateollisuutta edustava Suomen Teollisuusliitto suhtautui länsi-integraatioon myönteisesti, mutta puunjalostusteollisuutta varovaisemmin. Se painotti riittävien siirtymäaikojen merkitystä. Metalliteollisuus ei ollut sen näkemyksissä korostuneesti esillä. Metalliteollisuus odotti kuitenkin puunjalostusteollisuuden kasvun tuovan kysyntää kotimaisille metalliyrityksille.⁵⁷⁴

Myönteinen näkemys ei ollut liitolle oikopäätä selvää. Vielä syksyllä 1959 liitossa oltiin eräänlaisella ”odota ja katso”-kannalla. STK:n Johan Nykopp joutuikin patistelemaan liittoa kysymällä, onko sen tehtävä jotain, jotta Suomi voisi liittyä ulkoseitsikkoon. Huolestuneen Nykoppin mukaan asia oli ajautumassa karille, vaikka pitäisi olla ilmeistä, että liittyminen on muunkin kuin vientiteollisuuden kannalta elintärkeää. Teollisuusliiton puheenjohtaja Gunnar Hernberg totesi asian kotimarkkinateollisuudelle ”hankalaksi”. Kesään 1960 mennessä kanta oli jo muuttunut, ja liiton toimitusjohtaja C. E. Olin saattoi todeta, että liittyminen on kotimarkkinateollisuudellekin tärkeää.⁵⁷⁵

Vuoden 1959 lopulla liitto yhdessä Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton kanssa oli valmis nytkäyttämään neuvottelut liikkeelle seitsikkomaiden kanssa. Teollisuusliiton taktiikkana oli

573 Aunesluoma 2011, s. 189-198.

574 Antola, Tuusvuori 1983 s. 179; Jensen-Eriksen 2007 s. 100.

575 Suomen Teollisuusliitto hall. ptk. 24.9. ja 16.11.1959 ELKA; *Uusi Suomi* 1.7.1960.

esittää poikkeusjärjestelyjä koskevat toiveet varovaisesti, jottei hallitukselle annettaisi mahdollisuutta teollisuuden jyrkkiin vaatimuksiin viitaten luopua seitsikkohankkeesta kokonaan.⁵⁷⁶

Wärtsilän Wahlforss katsoi, että se osa metalliteollisuutta, jota oli tekohengitetty lisenssisuojalla, joutuu integraatiossa vaaravyöhykkeeseen. Vaikka teknisesti oltiin kilpailukykyisiä ulkomaisten yritysten kanssa, olivat ongelmana tuontihintojen ja kotimaisten hintojen suuret erot. Konepajateollisuudessa ero oli jopa 30 prosenttia, jota devalvaatiokaan ei Wahlforssin mielestä korjaisi.⁵⁷⁷

EFTA-keskustelua käytiin suppeassa talous- ja kauppapoliittisten vaikuttajien piirissä. Tässä joukossa syntyi myös yhteisymmärrys tulevan integraatioratkaisun linjoista, mikä merkitsi suurta muutosta suomalaisessa ajattelussa. Aikaisempia kauppapoliittisia keskusteluja olivat sävyttäneet erimielisyydet eri teollisuuspiirien välillä. Eduskunnassa vain kansandemokraatit vastustivat EFTA-neuvotteluja.⁵⁷⁸

Suomen EFTA-neuvotteluja valmisteltiin 24.9.1959 asetetussa Ulkomaankaupan neuvottelukunnassa, jonka jäseneksi Liljeström nimitettiin. Hän oli jonkinlainen yksinäinen susi, sillä ammattiyhdistysliike oli muutoin koko 1950-luvun syrjässä kauppapoliittikkaa valmistelevista toimikunnista ja työryhmistä lisenssitoimikuntaa lukuunottamatta. Lisenssitoimikuntaan Liljeström oli jo aikaisemmin raivannut näkyvän osallisuuden Metallityöväen Liitolle. Ensimmäistä viisivuotista kauppasopimusta Neuvostoliiton kanssa matkustivat tekemään vain poliitikot, virkamiehet ja teollisuuden edustajat keväällä 1950, eikä läntistäkään integraatiota valmistelevissa elimissä ollut ammattiyhdistysliikkeen edustusta ennen vuosikymmenen loppua ja EFTA-neuvotteluja.

Ulkomaankaupan neuvottelukunnassa Liljeström oli ainoa työväenliikkeen edustaja, poikkeuksena neuvottelukunnan tul-

576 Suomen Teollisuusliitto hall. ptk. 16.1.1960 ELKA.

577 Wilhelm Wahlforssin kok. 3. Puheita ja artikkeleita 1930-1968. Några framtidsreflexioner baserade på verkstadsindustrins utveckling efter 1917. C 11 a. ELKA.

578 Aunesluoma 2011, s. 196.

leja käsittelevä II jaosto, jossa työväen osuuskauppaliikkeellä oli edustaja. Kauppapoliittiset kysymykset käsiteltiin I jaostossa, johon Liljeström oli nimetty. Neuvottelukunta muodosti neuvottelujen lähtökohdat kaikkiin merkittäviin kysymyksiin.⁵⁷⁹ Hänet nimitettiin myös Suomen EFTA-neuvotteluvaltuuskuntaan, joka asetettiin vuoden 1960 alussa. Hänestä tuli käytännössä työväenliikkeen kauppapoliittinen linjanvetäjä kun Suomi haki paikkaansa Euroopan vapaakauppa-alueella.

Liljeströmin näkemys oli länsi-integraatiolle myönteinen. Hänen EFTA-vakaumuksensa kypsyi vähitellen syksyn 1959 aikana. Hän kuunteli asiassa myös teollisuuden näkemyksiä ja oli hyvin tietoinen Suomen Teollisuusliiton aluksi empiivästä asennoitumisesta. Liljeström kuten Ulkomaankaupan neuvottelukunnan muutkin jäsenet pitivät välttämättömänä neuvotella Suomen kotimarkkinateollisuudelle, jollaiseksi muun muassa metalliteollisuus 1950-luvulla määriteltiin, riittäviä siirtymäaikoja ja tiettyjä poikkeuksia siitä, mitä EFTA-maiden keskinäisessä kaupankäynnissä oli jo sovittu. Ei myöskään haluttu vaarantaa kaupallisia suhteita kolmansiin maihin. Metallityöväen Liiton käsitellessä ulkoseitsikkokysymystä, huolehti Liljeström siitä, ettei käsiä sidottu liian tiukkaan kantaan, vaan asia jätettiin varsinaisten neuvottelujen varaan. Liiton kannanotto jäi kuitenkin varaukselliseksi.⁵⁸⁰

Kun hallituksen tiedonanto ulkoseitsikkokysymyksestä tuli eduskuntaan, se sai ristiriitaisen vastaanoton lehdistössä. Tiedonantoa tulkittiin hieman eri tavoin ja painotuksin, sillä se jättikin avoimia kysymyksiä. Sen olennainen sisältö oli neuvottelujen käynnistäminen siitä, missä muodossa Suomi voisi osallistua vapaakauppajärjestelyihin, koska täysjäsenyyden nähtiin olevan ongelmallinen. Konepaja- ja laivanrakennusteollisuuden arveltiin selviytyvän rationalisoinnin ja muiden tuotannon tehostamistoi-

579 Paavonen 1998 s. 125.

580 SML, ptk. SML:n kahdeksannesta liittokokouksesta H:gissä 29.11.-3.12.1959 TA; UM 58 Da Ulkomaankaupan neuvottelukunta ptk. 5.1. ja 30.1.1960 UMA.

mien avulla kiristyvässä kilpailussa. Näkymä länsi-integraatiolle oli siten lähtökohdiltaan myönteinen.⁵⁸¹

Viimeistään vuoden 1960 alussa Liljeström oli kantansa luki-
nut. Suomen Teollisuusliitossa oli tyytyväisenä pantu merkille,
että kotimarkkinateollisuus oli saanut Liljeströmiltä voimakasta
tukea. Hän kertoi omaksuneensa sen kannan, ettei EFTA:an liit-
tymiselle pitäisi olla mitään esteitä jos työllisyys ja idänkauppa
voidaan hoitaa. Keskusteltuaan metalliteollisuuden edustajien
kanssa hän hyväksyi poikkeukset tullien alennuksiin rajoitetta-
vaksi siihen, mitä teollisuus vaati, ts. lähinnä tekstiiliteollisuu-
teen. Aiemmin hän oli arvioinut hidastuksia tarvittavan muu-
hunkin kuin tekstiiliteollisuuteen. Teollisuusliittokaan ei pyytä-
nyt yleistä hidastusta, mutta sen näkemyksissä oli jonkin verran
horjuvuutta, mikä harmitti Liljeströmiä.⁵⁸²

Kyse ei ollut äkkikäännöksestä, vaikka *Suomen Sosialidemo-
kraatin* kirjoittelussa sellainen kuva pyrittiin antamaan. Sellai-
set eivät muutenkaan olleet hänelle ominaisia. *Uudelle Suomelle*
Liljeström antoi myöhemmin EFTA:aan liittymisestä myön-
teisen lausunnon. Neuvotteluista hän kertoi saaneensa ”erittäin
positiivisen kuvan”. Suomen erikoisasema tunnustetaan hänen
mukaansa varauksetta. Pakinoitsija Pilatus riimitteli Liljeströmin
muodostaneen jo skogilais-simonistisen puolueen liljeströmi-
läisen siiven. Tämän oppositioasenteen vuoksi ”hänestä tiemmä
tehdään kauppaministeri ja hallituksen esityksen laatija EFTA-
asiassa”.⁵⁸³

Suomen vaatimuslistaa tehtiin varoen, jotta se ei vaarantaisi
neuvottelutavoitteita. Hidastuslista ja -aikataulu herätti EFTA-
maissa vastustusta, jolloin Suomelle annettiin mahdollisuus
tuoda lisäperusteluja. Johan Nykopp, STK:n toimitusjohtaja ja
keskeinen kauppapoliittinen vaikuttaja esiintyi EFTA-asiassa

581 V. J. Sukselaisen kok. Sukselaisen hallitukset. UM:n tiedotuskirje 14.11.1959
nro 40. KANA.

582 Suomen Teollisuusliitto hall. ptk. 12.1.1960 ELKA; UM 58 Da Ulkomaan-
kaupan neuvottelukunta ptk. 30.1.1960 UMA.

583 SML valtuusto ptk. 19.6.1960 TA; Ssd 21.6.1960; *Uusi Suomi* 1.7.1960
”Metalliliitto myönteisellä kannalla Efta-kysymyksessä”.

yhdessä Liljeströmin kanssa Genevessä käydyissä neuvotteluissa. Nykopp kuvaa Liljeströmin neuvotteluissa pitämän puheen olleen vaikuttava.⁵⁸⁴

”Vallun ja minun tehtävänä oli mm. turvata tarpeeksi pitkä siirtymäaika Suomen teollisuudelle tullien asteittaista poistamista varten. Sivumennen sanottuna, Vallu puolusti Suomen etuja tässä kysymyksessä suurella menestyksellä. Hän piti yleiskokouksessa voimakkaan puheen selittäen Suomen teollisuuden tarvitsevan ehdottomasti riittävästi aikaa voidakseen selviytyä uudesta tilanteesta. Hän muistutti Suomen teollisuuden sodan jälkeen suorittaneen suuren, merkittäviä pääomasijoituksia vaatineen sotakorvausohjelman. Uudet markkinointiongelmien ratkaistava ennen kuin tulleistä voitaisiin luopua. Puhe, joka pidettiin suomeksi ja käännettiin lause lauseelta englanniksi, teki kuulijoihin syvän vaikutuksen ja myötävaikuttanut epäilemättä suuresti siihen, että Suomen siirtymäaika-vaatimukset suurin piirtein hyväksyttiin.”

Neuvotteluissa seitsikkomaiden puheenjohtajana toiminut ruotsalainen diplomaatti Ingemar Hägglöf kuvasi Liljeströmin esiintymistä kuin Kalevala-tarustosta nousseena: ”Liljeström oli kuin Kalevalasta noussut hahmo. Hän kuvasi sointuvalla suomella millainen joukkotyöttömyys Suomen tekstiiliteollisuutta kohtaisi, jos se ei saanut myönnytyksiä suojatullien poistamiseen.” Suomi sai varsinaisia EFTA-maita hitaamman tullien alennus aikataulun monilla kotimarkkina-alueilla. Varsinaista pidentystä aikatauluun ei saatu, mutta Liljeströmin puhe sai osaltaan neuvottelijoiden kannat lähentymään. Hägglöfin mielestä ei tekstiiliteollisuudelle voitaisi etukäteen myöntää poikkeuksia, mutta ne olisivat mahdollisia, jos vaikeuksia ilmenisi.⁵⁸⁵

Geneven neuvotteluissa Liljeström oli suunnannut sanansa myös työväenliikkeen edustajille seitsikkomaissa. Hän painotti, että SAK:n myötävaikutusta tarvitaan EFTA-kysymyksen ratkai-

584 Nykopp 1985 s. 122; Paavonen 1998 s. 285.

585 Paavonen 1998 s. 285; Hägglöf 1987 s. 222; UM 58 Da Ulkomaankaupan neuvottelukunta ptk. 30.3.1960 UMA.

semiseksi, ja kertoi siihen liittyvän paljon epävarmuutta. SAK:lle EFTA-kysymys olisi helpompi, jos Suomen toivomukset saadaan riittävästi läpi.⁵⁸⁶

Kolmisen kuukautta myöhemmin Liljeström kertoi Metalliliiton liittovaltuustolle määritelleensä kantansa omalla vastuullaan Genevessä. Kommunistien vastustaessa liittymistä Liljeströmin kanta siunattiin äänestyksessä äänin 12-5. Kommunistien Silander väitti asian kytkeytyvän sos.dem. opposition hallitushaluihin, minkä kytkenän Liljeström torjui. Myönteisestä suhtautumisesta huolimatta olemme tehneet kaikki mahdolliset varaukset, hän kertoi liittotoimikunnalle. *Suomen Sosialidemokraatin* kirjoittelussa oli sama juonne kuin Silanderilla.⁵⁸⁷

SAK ei ottanut virallista kantaa EFTA:an. Se oli harkittu ratkaisu. Vaikka tulos olisi ollut suurin piirtein sama kuin Metalliliitossa, olisi äänestyksellä ja valtuustopäätöksellä voitu sitoa neuvottelijoiden käsiä tavalla, jota Liljeströmkään ei halunnut. Asia oli muutoinkin vaikea, sillä kommunistit vastustivat jäsenyyttä, eikä kaikkien muidenkaan käsityksistä voinut olla varmuutta. Ulkomaankaupan neuvottelukunnassa sovittiin, että Liljeström selvittää SAK:n näkemyksen asiaan. Hän teki sen keskustelemalla epävirallisesti SAK:n johdon kanssa ja kertoi sen jälkeen neuvottelukunnalle SAK:n johdon suhtautuvan liittymiseen myönteisesti Rantasen ollessa hieman varovaisemman. Liljeström ei katsonut voivansa selvittää SAK:n johdolle kysymyksen kaikkia yksityiskohtia asian luottamuksellisuuden takia. Se riitti neuvottelukunnalle.⁵⁸⁸ SAK:n valtuustolle Liljeström ei avautunut senkään vertaa. Hän vain kertoi olleensa neuvotteluissa kerran Pariisissa ja pari kertaa Genevessä ”lähinnä Metalliliiton puheen-

586 Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 2. Puheita 1945-1960. Puheenjohtaja V. Liljeströmin puheenvuoro EFTA-neuvotteluissa Genevessä 24.3.1960 aamupäivällä TA.

587 SML ltmk. ptk. 17.6. ja valtuusto ptk. 19.6.1960 TA; Ssd 5.6.1960.

588 Ryhmän kokous ptk. 2.10.1959 TA; Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 8 ja Kansio 2. Puheita 1945-1960. Ulkomaankaupan neuvottelukunta ptk. 17.3.1960. Puheenjohtaja V. Liljeströmin puheenvuoro EFTA-neuvotteluissa Genevessä 24.3.1960 aamupäivällä TA: ks. myös Bergholm 2012 s. 87-88.

johtajana ja kansanedustajana”. Sopimusluonnoksen laatimiseksi Geneven neuvotteluihin osallistui vain pienempi kuuden hengen ryhmä 13-jäsenisestä neuvotteluvaltuuskunnasta.⁵⁸⁹

SAK:n puheenjohtajan Vihtori Rantasen ja Liljeströmin välillä oli selvä näkemysero EFTA-jäsenyydestä. Rantanen oli pitkään niin varauksellinen, että Liljeströmin rooliksi tuli vetää SAK:ta perässään.⁵⁹⁰ Epäilijöitä riitti myös TPSL:ssa, mutta hän ei antanut senkään horjuttaa kauppapoliittista linjaansa, jonka juuret olivat yleislakon jälkeisissä tapahtumissa. Ulkopoliittiselle johdolle Metalliliiton myönteisyys EFTA-ratkaisuun on täytynyt olla tärkeä viesti siitä, ettei ammattiyhdistysliike asetu asiassa poikkiteloin. Liljeströmistä tuli EFTA-sopimuksen takuumies, ja Metalliliitto sitoi myös TPSL:n asemiin, jossa ei voinut lähteä ohituskaistalle EFTA-vastaiseen rintamaan SKDL:n kanssa.

Leskisen suunnan käsissä ollut SDP oli 1950-luvun lopulla kauppapolitiikan suurista ratkaisuvaiheista sivuraiteella aivan samoin kuin se oli ollut syksyllä 1957 Sukselaisen ottopoikahallituksen vapauttaessa länsikauppaa. Syntyi erikoislaatuinen asetelma, jossa Liljeström linjasi työväenliikkeen edustajana Suomea kohti läntisiä kauppapoliittisia liittoutumia. Hänen työtapaansa ei kuulunut se, että siitä tehtäisiin näkyvä julkisuuskamppailu. SDP oli puolueena vaikeassa välikädessä, koska se ei toisaalta voinut asettua vastustamaankaan länsi-integraatiota, vaikka sen vaunuja vedettiin sos.dem. opposition Liljeströmin toimesta. SDP:n voimat kuluivat puolueriitelyssä ja Kekkonen vastustamisessa.

Täysjäsenyys EFTA:ssa osoittautui neuvottelujen kuluessa poliittisesti mahdottomaksi, mutta kaupallisten etujen hoitaminen katsottiin mahdolliseksi myös liitännäisjäsenyydellä. Tähän varauduttiin jo vuoden 1960 alussa Ulkomaankaupan neuvottelukunnan antaessa yksimielisen lausuntonsa hallitukselle.⁵⁹¹

Seitsikkomaiden mielestä EFTA-etuja ei voitu ulottaa Neuvostoliitosta tapahtuvaan tuontiin, kuten Neuvostoliitto vaati,

589 SAK valtuusto ptk. 14.5.1960 TA; UM 58 Da Ulkomaankaupan neuvottelukunta ptk. 5.4.1960 UMA.

590 TPSL tvk. ptk. 2.6.1960 TA

591 UM 58 Da Ulkomaankaupan neuvottelukunta ptk. 5.1.1960 UMA.

STK:n toimitusjohtaja Johan Nykopp on kertonut hyvän jutun Metalliliiton 60-vuotisjuhlassa. Vieressä seuraavat Liljeström ja pääministeri V. J. Sukselainen. Kuva: T. Norjavirta, TA.

ja se johti Neuvostoliiton noottiin Suomelle toukokuussa 1960. Syksyllä tehtiin Neuvostoliiton kanssa tullisopimus, jolla itänaapurin suosituimmuusasema toteutettiin. Se herätti vastalauseita EFTA-maissa, mutta ei estänyt FINN-EFTA-sopimuksen syntymistä talvella 1961. Sille antoivat poliittisen tukensa myös USA ja Iso-Britannia, jotka pitivät tärkeänä Suomen saamista läntisten demokratioiden kauppaliittoon. FINN-EFTA, jota Liljeström itse ei enää ehtinyt nähdä valmiina, oli käytännössä uusi EFTA-vapaakauppa-alue, erillisjärjestely Suomen ja EFTA-maiden kesken. Protektionistinen ulkomaankaupan vaihe päättyi FINN-EFTA-vapaakauppasopimuksen myötä. Aikaisemmin kilpailukyvyttömänä pidetyn kotimarkkinateollisuuden tilalle kehittyi monipuolinen teollisuus, joka tukeutui kansainvälisiin markkinoihin. Erityisesti EFTA-viennissä metalliteollisuuden osuus kasvoi voimakkaasti. Sopimukseen oltiin tyytyväisiä länsivalloissa,

jotka katsoivat sen heikentävän Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Suomessa. Lopputulos tyydytti myös Suomessa.⁵⁹²

592 Paavonen 1998 s. 108-111, 294, 304; Nykopp 1985 s. 123; Aunesluoma 2011 s.209; Seppinen 1997 s. 211-212.

VII Padottu työmarkkinarauha

”Teemmepä mitä hyvänsä, niin mikään ei ole hyvä”

Vuonna 1948 nimitetty Fagerholmin vähemmistöhallitus istui yllättävän pitkään ja selvisi karikoista Kokoomuksen kanssa harjoitetun aseveliyhteistyön ansiosta. Maalaisliitossa haluttiin oikoa siitä syntynyt pettymys. Maaliskuussa 1950 presidentti Paasikivi nimitti Urho Kekkosen maalaisliittolaisvetoisen vähemmistöhallituksen. Tilanne ennakoi monia tulevien vuosien tapahtumia SDP:n sisäisessä kehityksessä ja suhteessa Maalaisliittoon sekä pääministeri, myöhemmin presidentti Kekkoeseen. Hallituspolitiikka oli rikkinäistä ja hallitukset olivat lyhytikäisiä koko 1950-luvun alkuvuodet. Poliittisen kartan tärkeimmiksi puolueiksi tulivat Maalaisliitto ja SDP, joiden vuonna 1951 alkaneesta ”punamultayhteistyöstä” syntyivät vähitellen suomalaisen hyvinvointivaltion poliittiset rakennuspuut. Tässä liitossa oli kuitenkin jatkuvasti säröjä, jotka vaikuttivat Liljeströmin poliittisiin valintoihin.

SAK:n vaikutusvaltaisimman liiton puheenjohtajana Liljeström joutui väkisinkin väestöryhmien välisen tulonjakotaistelun harjalle, kun vastakkain olivat kaupunki- ja teollisuustyöväestön ja toisaalta maataloustuottajien edut.

Rauhattoman työmarkkinavuoden jälkeen talouspolitiikan ytimeen tuli vakauttaminen. Vakauttamisen päämäärästä oltiin yhtä mieltä, mutta inflaation syistä ja keinoista sen pysäyttämiseksi riitti kiistelyä.⁵⁹³ Vuoden 1950 lopulla hallitus julisti palkkasulun ja kielsi maksamasta indeksikorotuksia. SAK:n painosta-

593 Mansner 1984 s. 352-353.

essa Maalaisliitto hyväksyi palkkasulun kumoamisen ja myöntyi myös kahteen palkkojen indeksikorotukseen.

Hallitus eli Maalaisliitto, SDP, STK, SAK ja MTK kykenivät sopimaan vuodesta 1951 aina yleislakkoon asti hinta- ja palkkapolitiikan päälinjoista ja hoitamaan tulonjakokysymykset palkkapäätöksillä, työehtosopimuksilla, ulkomaankaupan säännöstelyllä, tukipalkkioilla ja liikevaihtoverolla. Suomen Pankki tuki vakauttamista kireällä rahapolitiikalla. Liljeström oli Aku Sumun ja Eero Antikaisen kanssa kuulemassa hallituksen linnarauhasuunnitelmista valtioneuvoston istuntosalissa 21.4.1951. Kaksi päivää myöhemmin SAK:n työvaliokunta otti suunnitelmiin periaatteellisen myönteisen kannan. SAK:n yhdeksi neuvottelijaksi nimettiin Liljeström. Toukokuussa 1951 syntyi viiden kuukauden linnarauha, jolla kiellettiin hintojen ja palkkojen korotukset. Vaikeat vakautusratkaisut, linnarauhaa seurannut vakauttamisohjelma, siirtyivät SAK:n edustajakokouksen ja eduskuntavaalien yli. Vakautusohjelmaa laatimaan hallitus asetti talouspoliittisen suunnitteluneuvoston, jonka jäseneksi nimettiin myös Liljeström. STK:n Karikoski leimasi vakauttamisohjelman teollisuudelle kalliiksi.⁵⁹⁴

Koska Liljeström oli ollut yksi vakauttamisneuvottelijoista ja vakautussovun tekijöistä, oli selvää, että hän puolsi vakauttamista ja linnarauhaa myös omassa liitossaan. Metallityöväen Liiton vähemmistöryhmä oli vakauttamista vastaan, mutta Liljeström katsoi niin palkkasäännöstelypäätösten kuin SAK:n valtuuston vakauttamislinjan sitovan myös Metallityöväen Liittoa. Vakauttamisrintamassa pysymistä hän puolusti sillä, että ”jatkuvalle inflaatiolle on tässä maassa vihdoinkin saatava sulkua”.⁵⁹⁵

Levottomia työmarkkinavuosia seurasi työmarkkinarauha. Vuoden 1956 yleislakkoa edeltäneet vuodet olivat STK:n kentässä poikkeuksellisen rauhalliset. Vuosina 1945-1949 oli 506 lakkoa, joihin osallistui 284 000 työntekijää. Metallilakon jälkeen vuosina 1951-1955 lakkoja oli enää 322, joihin osallistui 98 000

594 Mansner 1984 s. 354-355; Bergholm 2005 s. 310; SML ltmk. ptk. 23.4.1951 TA; STK:n syyskokous ptk. 22.11.1951, Karikosken tilannekatsaus ELKA.

595 SML ltmk. ptk. 23.5. ja 13.10.1951 TA; *Ahjo* 3/1952.

työntekijää. Metalliteollisuudessa lakkoja oli kaudella 1951-1955 kaikkiaan 80. Osallistuneita työntekijöitä oli 23 400. Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa oltiin työrauhaan tyytyväisiä, sillä korpilakkoja oli vain muutamia. Sen sijaan urakkatöistä kieltäytymisiä tapahtui painostuskeinona, mutta työnantajien taholta painostukset onnistuttiin yleensä torjumaan. Metallityöväen Liitto sai suorastaan vastapuolen tunnustusta siitä, että se on ”yleensä pyrkinyt täyttämään velvollisuutensa työehtosopimuksen osapuolena työntekijäin ryhtyessä sopimuksenvastaisiin painostuskeinoihin”.⁵⁹⁶

Bergholmin mukaan SAK:n tuki vakauttamiselle vahvisti sen sosialidemokraattisen johdon vaikutusvaltaa valtiollisissa elimissä, mutta sen hintana palkkatason nousu melkein pysähtyi vuosiksi 1952-1955.⁵⁹⁷ SAK:lle vakauttamisen pääkysymys oli täystyöllisyys ja elintason jatkuva kohottaminen. Kommunisteille vakauttamisessa oli kyse elintason alentamisesta.

Vakautuskauden työehtosopimusten oli pysyttävä palkkasäännöstelypäätöksen raameissa. Raamin ylittäviin pyyntöihin ja samalla työehtosopimusten irtisanomiseen ei SAK:n työvaliokunnassa suostuttu. Kun Metallityöväen Liitto haki marraskuussa 1951 lupaa irtisanoa metalliteollisuuden työehtosopimus, lupa myönnettiin, koska liitto tavoitteli lähinnä työajan lyhentämistä ja päivärahojen parannusta.⁵⁹⁸

Esitykset yllättivät ainakin työnantajien Wahlforssin, joka kertoi työnantajaliiton hallitukselle Liljeströmin lupanneen pääministerin läsnäollessa vuonna 1949, ettei liitto esitä työajan lyhentämistä kolmeen vuoteen. Vuonna 1949 oli sovittu kesäkuukausien lauantai työaika lyhennettäväksi.⁵⁹⁹ Sopimusten irtisanominen tapahtui Metalliliiton hallinnossa yksimielisesti, mutta Jaakko Kivi huomautti siitä, etteivät neuvottelut ole salaista diplo-

596 Mansner 1984 s. 166-167, 175; SMT toim. kertomus 1952 ja 1953 ELKA; SMT vuosikokous ptk. 5.4.1955 ELKA.

597 Bergholm 2005 s. 310-312, 341.

598 SAK tvk. ptk. 30.11.1951 TA.

599 SMT hallitus ptk. 14.12.1951, PM Metalliteollisuuden työehtosopimus-neuvottelut ELKA.

matiaa, vaan ”joukkojen on oltava selvillä neuvottelujen kulusta”. Kommunisteja riepoi se, että Liljeström oli jälleen heidän tietämättään käynyt sopimusesityksestä jo tunnustelevia neuvotteluja työnantajien kanssa, Liljeströmin sanoin ”toimistojen kesken”.⁶⁰⁰ Raskaan metallin sopimus tehtiin ilman suuria muutoksia huhtikuussa, ja se oli voimassa vuoden 1952 loppuun.

Metallityöväen Liiton solmimat työehtosopimukset vuoksi 1952-1954 seurasivat yleistä vakauttamislinjaa, johon eivät kuuluneet peruspalkkojen korotukset. Ansiotason nousua tuli urakatöissä palkkaliukumista, mutta kehitys oli epätasaista eri työpaikoilla muun muassa urakanlaskentatekniikan vajavaisen hoidon takia.

Metalliteollisuuden työehtosopimus uusittiin lokakuussa 1952 ilman irtisanomista, ”lyhyehkön keskustelun jälkeen”, lähes muuttumattomana vuodeksi 1953. Työnantajat katsoivat, että ratkaisulla välttyttiin repivistä neuvotteluista aikana, jolloin talouspoliittinen tilanne jo muutoinkin oli epävakaa. ”Monen vuoden puolustustaistelun jälkeen” työnantajaliitto harkitsi myös sopimuksen irtisanomista, mutta piti työrauhaa tärkeämpänä, kun työntekijäliittokaan ei irtisanonut sopimusta. Myös Liljeström oli jälkeinpäin tyytyväinen, ettei sopimusta irtisanottu, sillä suuret liitot kuten Rakennusliitto ja Elintarviketyöläisten liitto olivat kesän alussa 1953 olleet jo monta viikkoa ilman sopimusta. Viestinä kommunisteille hän totesi, että on ”turha lähteä” ”höökimään ja lyömään päätään seinään, jos ei ole tilaisuutta”. Erityisesti konepajateollisuuden heikentynyt työllisyystilanne ja sotakorvaustoimitusten päättymisen olivat puoltaneet varovaisuutta.⁶⁰¹

Liljeström joutui näin vastaamaan sinänsä aiheellisiin epäilyihin, että olisi tahallaan ajanut maltillista palkkapolitiikkaa, jotta metalliteollisuus saisi hengähdystauon. Jo totutun kaavan mukaan pidennettiin syksyllä 1953 metallin työehtosopimuksen voimassaoloaikaa vuoden 1954 loppuun. Työnantajat olisivat halunneet eroon palkkojen indeksisidonnaisuudesta ja kustan-

600 SML ltmk. ptk. 30.11.1951 TA.

601 SML valtuusto ptk. 30.6.1953 TA; SML toim.kertomus 1952 TA.

Eero Antikainen, Aku Sumu ja Olavi Lindblom onnittelemassa 50-vuotista Liljeströmiä. Kuva: Valokuva Oy Kolmio.

Läheisiä kasvattiäiti Agata Liljeströmin hautajaisissa. Ens. vas. Eero Siirala, viides vas. Emil Skog, sen jälkeen Ester Toivonen-Siirala, kirjoittaja, Valdemar, pappi, Seppo Liljeström, Kerttu, Keijo Finne. Toinen oik. Veikko Puska. Kuva: E. Kanerva.

nusten alentamiseksi lapsilisämaksujen siirtämistä valtiolle. Sopimuksen pidentäminen ilman palkkojen alentamista oli Berghelin mielestä myönnitys.⁶⁰²

Vakauttaminen ja maltilliset sopimukset pitivät yllättäen yllä työrauhaa, vaikka kommunistit ja kansandemokraatit olivat kaikissa vaiheissa vakauttamis- ja sopimusratkaisuja vastaan. Metallityöväen Liitossa äänestettiin jatkuvasti, tulos jo ennalta tietäen. Vähemmistö pyrki luomaan painetta organisoimalla lähetystöjä liittoon. Liljeström keksi antaa vähemmistön Edvin Saloselle tehtäväksi vastaanottaa liitossa käyvät, lähinnä kommunistien ammattiosastojen lähetystöt. Välien tulehtumista kuvaa se, ettei vähemmistön näkemyksiin jaksettu aina paneutua. Vähemmistöryhmän toimitsijat ja liittotoimikunnan jäsenet Liljeström piti täysin sivussa työehtosopimusneuvottelujen tärkeistä vaiheista ja ratkaisuista kerrottiin vasta sitten, kun ne olivat jo syntyneet. Hänen perustelunsa tälle oli se, että neuvotteluista vuoti tietoja, eikä vähemmistöryhmä sitoutunut neuvotteluissa liiton päättämiin sopimusesityksiin. Turhautumisesta kertoi purkaus valtuustolle: ”Teemmepä miltei mitä hyvänsä, niin mikään ei ole hyvä.”⁶⁰³

Kommunistien maltillisuus selittyy osin poliittisella uudelleenarvioinnilla suhteessa ammattiyhdistysliikkeeseen ja sosialidemokraatteihin, vaikka kommunistien jyrkkä siipi ei retoriikassaan hellittänyt. Yritystä ja suunnitelmia palkkaliikkeiden nostattamiseen kyllä oli, mutta ne kuivuivat kokoon laajentumatta merkittäviksi. SKP:n toimia leimasi myös neuvottomuus ja alisteisuuskin. Sen voi katsoa yhtä lailla realismiksi.

SKP:ssa oli tuskailtu ammattiyhdistysväen ”laillisuusharhoista” jo Kemin lakon yhteydessä vuonna 1949. Kriittisimpien mielestä työehtosopimusten rikkomista pelätään, ja johtavat toverit epäroivät.⁶⁰⁴

602 Kuukkanen 2015 s. 229; SMT toim. kertomus 1952 ja 1954 ELKA; SMT, Protokoll FMA styrelse 4.9.1953 ELKA.

603 SML valtuusto ptk. 17.6.1951 TA.

604 SKP pol. tmk. ptk. 20.7.1949.

SKP:n suunnitelmia haittasivat hajanaisuus ja näkemyserot taktiikasta. SKP:n ammatillisessa jaostossa todettiin Metalliliiton palkkaliikkeen osalta, ettei pitäisi organisoida yhtäjaksoisia pitkiä työtaisteluita, jotka väsyttävät työläisiä. Jaoston suunnitelmien mukaan työpaikan puolueosastojen tai puolueryhmien tehtävänä oli suunnitella ja päättää sekä esittää työhuonekunnille, ammatiosastoille ja luottamusmiesverkostolle ne toimenpiteet, miten kussakin tapauksessa piti menetellä. Ajatus näin suorasukaisesta komentoketjusta ei kuitenkaan kaikkia miellyttänyt, ja sellaisen joutuminen vastustajan käsiin olisi vahingollista, joten tekstiä pyöristeltiin myöhemmin tällaisen komentoketjun peittämiseksi. Se jäi Metalliliiton Edvin Salosen tehtäväksi.⁶⁰⁵

SKP:n poliittisessa toimikunnassa Paavo Koskinen totesi, ettei metallissa ole lakkohaluja. Avoimen lakkotaistelun kehittämistä haittasi sekin, että sopimukset eivät olleet auki. Ammatillisessa jaostossa valiteltiin sitä, että työläiset kunnioittavat liiaksi työehtosopimuksia. Koskisen mielestä lakko ei tule komennuksella, mutta Yrjö Murto kannatti konkreettista lakkojen ohjausta. Erilaiset näkemykset saivat aikaan nahkapäätöksen, ”palataan asiaan”.⁶⁰⁶

Kommunistien pyrkimykset lanseerata ns. kansanrintama ei saanut toivottua vastakaikua ammattiyhdistysliikkeessä. Kansanrintamataktiikka ei ollut kotoperäinen, vaan kansainvälisen kommunistisen liikkeen keskuksen, Kominternin päätös. Metalliliiton sosialidemokraatit tiesivät, että Jaakko Kivi oli johtanut kommunististen metallityöntekijäin valtuuskuntaa Wienissä helmikuussa 1952 pidetyssä kansainvälisessä konferenssissa, jossa kansanrintamataktiikkaa hiottiin. Sosialidemokraatit pitivät sitä vain uutena taktiikkana, kun aikaisempi suora vallankumouslinja oli kokenut umpikujan. Uuden taktiikan mukaisesti piti lähestyä sosialidemokraattisia työläisiä yhteistyötä tarjoten ja olla sekoittamatta poliittista toimintaa ammattiyhdistysliikkeeseen. Kun ammattiosastojen johtoon peräänkuulutettiin parhaita tove-

605 SKP Amm. jaosto ptk. 20.3. ja 4.4.1952.

606 SKP pol. tmk. ptk. 10.1.1952 KA; SKP Amm. osasto ptk. 10.12.1952 ja 8.1.1953 KA.

reita poliittiseen mielipiteeseen katsomatta, oli tosiasiaa kyse kommunistien halusta saada niihin omia miehiä, mutta ”oikea ammattiyhdistysmies” -tunnuksen alla. Työväenluokan yhtenäisyyttä tuli rakentaa yli johtajien.⁶⁰⁷

Puutteellinen lakkohalu, passiivisuus ja sosialidemokraattien jyrkkä asenne yhteistyöaloitteisiin laimensi yritykset yleensä retoriikan asteelle. Kommunistien tarkoituksena oli osoittaa sos. dem johdon amerikkalaismyönteisyys ja luoda kiilaa jäsenten ja johdon välille. Hertta Kuusinen vaati poliittisessa toimikunnassa pääiskua suunnattavaksi oikeistososialidemokraatteja vastaan.⁶⁰⁸ Vuoden 1953 alussa kaavailtiin yhtenäisen palkkaliikkeen nostattamista Karhulan metallityöläisten päätöksellä. Metalliteollisuus ja Metallityöväen Liitto olivat jatkuvasti avainasemassa palkkaliikkeiden kehittämisessä. Sopimusasioissa liitto katsottiin päänaavaajaksi, jonka ratkaisut vaikuttivat koko työmarkkinakenttään. Metallityöväen Liitossa oli kommunistien mielestä paljastettava ”byrokraattinen johto”, mutta sen arvostelun ei pitäisi olla ”puoluepoliittista”.⁶⁰⁹

SKP:ssa Liljeströmiä arvosteltiin horjuvuudesta. Kommunistien arvion mukaan hänen asemansa oli tullut kiusalliseksi, kun Väinö Leskinen, Aku Sumu ja Olavi Lindblom ovat yhteistyössä kapitalistien kanssa. Tällaisella arviolla voitiin tuulettaa pettymystä omien joukkojen lamaannuksesta ja passiivisuudesta sekä katkeruudesta. SKP:n ammattiyhdistysvaikuttajien tilannearviossa oltiin pettäneitä siihen, että puolueen jäsenetkin ovat joutuneet tällaisten mielialojen valtaan.⁶¹⁰

Kansanrintamataktiikan ehkä railakkain soveltamisyritys julketettiin SDP:n *Sosialistisessa Aikakauslehdessä*. Lehti kirjoitti: ”Kansanrintamataktiikan käytäntöönotto – ja hyvin äkillinen sellainen – todistautui myös Suomen Metallityöväen liiton joului-

607 SML valtuusto ptk. 12.4.1952 TA; *Sosialistinen Aikakauslehti* 2 ja 3/1952.

608 SKP pol. tmk. ptk. 4.1., 10.1. ja 7.2.1952 KA.

609 SKP pol.tmk. ptk. 4.1.1953 KA; SKP Amm. jaoston tvk. ptk. 12.12.1953 ja 8.11.1954 KA.

610 SKP ay-jaosto. He. Metallityöväen liitto. Suunnitelmat 1953. 11/ES/AM/10.12.1953 KA.

kuussa (1951) pidetyssä liittokokouksessa. Kuuleman mukaan oli liiton kommunistisista osastoista valittu 'vahvojen miesten lähetystöjä' joiden kunniakkaana tehtävänä piti olla liiton puheenjohtajan Liljeströmin väkivaltainen poistaminen kokouksesta." Lehden mukaan "lähetystöt olivat jo Helsingissä, mutta silloin meidän hidasälyiset kommunistimme – vai lieneekö ollut joku ulkopuolinen tekijä vaikuttamassa – oivalsivat, että tällainen menettely sopisi varsin huonosti yhteen kansanrintamaohjeiden kanssa, ja niinpä jäi teko tekemättä".⁶¹¹ Lehden ylipainoksena ilmestynyt juttu lienee kirjattava ylivirittyneen propagandasodan tiliin.

Vuonna 1953 tuli sisäpolitiikan kuumimmaksi kysymykseksi metsäteollisuuden hintakilpailukyky. Metalliteollisuuden työnantajat pitivät kustannuskriisiä todellisena, sillä olihan metalliteollisuuden tuotantovolyymin laskenut ja varsinkin pienemmillä konepajoilla oli menekkivaikeuksia. Sosialidemokraatit hylkäsivät Maalaisliiton esittämän palkanalennuksia sisältävän ns. K-ohjelman kriisin ratkaisemiseksi. Kekkonen ja hänen lähiystävänsä, Sakari Tuomioja ja Teuvo Aura, kaavailivat talouspolitiikan lähtökohdaksi deflaatiolinjaa, jonka mukaan laskettaisiin niin palkkoja, veroja kuin hintoja. Tämä rikkoi välit SAK:oon ja SDP:een. SDP jäi uuden, Kekkosen neljännen hallituksen ulkopuolelle, joka kaatui vuoden lopulla. Sen tilalle nimitettiin Sakari Tuomiojan johdolla virkamieshallitus. Tuomiojan ministeristö otti listalleen työllisyyden ylläpitämisen konepaja- ja laivanrakennusteollisuudessa sekä muun muassa vientiteollisuuden suhdannepidätysten palauttamisen. Tämäkään hallitus ei istunut kauaa. Kustannuskriisi lähensi sosialidemokraatteja. Antikainen ja puoluesihteri Leskinen vastustivat yksissä tuumin Kekkosen suunnitelmia eduskunnassa.⁶¹²

611 *Sosialistinen Aikakauslehti* 2/1952.

612 Jääskeläinen 1980 s. 236-245; SML toim.kertomus 1953 TA; Bergholm 2005 s. 377, 383; Bergholm 2015 s. 153.

Linnan juhlissa vuonna 1955. Pääministeri Kekkonen kättelee Liljeströmiä. Oik. Emil Skog. Kuva: T. Norjavirta.

Täysin vailla työmarkkinakriisin uhkaa ei vakauttamiskaudestakaan selvitty. Lokakuussa 1954 SAK:n työvaliokunta päätti yksimielisesti esittää valtioneuvostolle uhkavaatimuksen. Perusteena oli vaatimus elintarvikkeiden hintojen alentamisesta ja palkkasäännöstelypäätöksen muuttamisesta. SAK:n sos.dem. ryhmässä käynyt SDP:n puheenjohtaja Emil Skog ihmetteli, miksi yleislakon uhkaa käytetään elintarvikkeiden hintojen alentamiseksi. Uhkavaatimus pysyi voimassa, mutta se peruutettiin, kun SAK muutama päivä myöhemmin katsoi saaneensa vaatimuksensa läpi. STK:ssa oli ensimmäistä kertaa sotien jälkeen harkittu vakavasti yleislakon vastaanottamista.⁶¹³

Lakkouhan aikana muun muassa Metallityöväen Liitolla olivat työehtosopimukset voimassa, jolloin lakko olisi puhjetessaan

613 SAK sd-ryhmä ptk. 13.10., 15.10., 16.10. ja 19.10.1954 TA; SAK tvk. ptk. 16.10. ja 24.10.1954 TA; Mansner 1984 s. 381.

aiheuttanut vähintäänkin luottamuspulpan työnantajien kanssa, vaikkei se olisikaan kohdistunut työehtosopimuksiin. Liljeström osallistui epävirallisiin neuvotteluihin STK:n edustajien kanssa ja kannatti sos.dem. ryhmässä Antikaisen esittämää uhkavaati-musta.

Metallityöväen Liitossa palkkapaineet kasvoivat, ja liitto haki työehtosopimustensa irtisanomista, johon SAK myöntyi. Neu-vottelut uusista sopimuksista kestivät pitkään ja ne käytiin loka-kuun lopulla 1954 annetun uuden palkkasäännöstelypäättöksen puitteissa. Pääministerin tulkinnan mukaan uusi päätös salli vain kuoppakorotusten tekemisen.

Metallityöväen Liitto teki pitkälle menevät työaikavaatimukset työnantajille. Niitä olivat palkankorotusten ohella työajan lyhen-täminen 45 tunniksi ympäri vuoden sekä lisäksi muuttumattomat urakkahinnat sopimuskauden aikana. Työnantajien näkemyksen mukaan neuvotteluja vaikeuttivat muiden alojen kuten valtion palkkaneuvottelut sekä liiton sisäinen tilanne, jossa ammattiosas-tot olivat esittäneet paljon pitemmälle meneviä tavoitteita. Myös lähestyvät liittokokousvaalit oli otettava huomioon. Metalliteolli-suuden Työnantajaliitossa todettiin, että näin syntyneenä odotus-aikana äärimmäisyysaineokset työpaikoilla painostivat niin työn-antajia kuin liittoa. Useilla työaikoilla oli pieniä lakkoja ja muun muassa kieltäytymisiä urakka- tai ylitöistä. Tilanne katsottiin ajoittain ”painostavaksi”. Se oli kuitenkin omiaan helpottamaan läheisemmän neuvottelukosketuksen palauttamista metalliteolli-suudessa.⁶¹⁴

Uusi sopimus syntyi metalliteollisuuteen 25.3.1955, ja siinä 45 tunnin työviikko laajeni toukokuun ja syyskuun ajaksi. Palkalliset sairauspäivät lisääntyivät, samoin päivärahat ja työkalukorvauk-set, aikatyöntekijät saivat takuun 10 prosentin perustuntipalkan ylittävästä palkasta. Metallin sopimusta seurasi myöhemmin sähköalan ratkaisu, jolla saatiin kesäajaksi 45 tunnin työviikko. Vähemmistöryhmän ”maratonpuhuja” Pekka Silander vakuutti mitä ilmeisemmin vastoin parempaa tietoaan, että ”kenttä on valmis taistelemaan”, mutta myönsi uuden sopimuksen sisältävän

614 SMT toimintakertomus 1955 ELKA.

hyvääkin. Sopimus oli herättänyt sos.dem. ryhmässäkin kritiikkiä lähinnä Kymenlaakson ja Vuoksenlaakson edustajien taholta. Oli vaadittu neuvottelutuloksen alistamista osastojen käsittelyyn. Liljeström joutui poikkeuksellisesti taivuttelemaan omiaankin sen taakse. Jos ryhmä olisi erimielinen, ei suurempaa palvelusta voisi hänen mielestään kommunisteille tehdä. ”SDP:lle ja SAK:n ryhmälle on haluttu olla uskollisia”, vaikka hän totesi itsekin olleensa eri mieltä palkkapoliittisista linjoista. Valtuustossa rivit olivat jo suorana ja uusi metalliteollisuuden sopimus hyväksyttiin äänin 12-4.⁶¹⁵

Kommunistien arvio Metalliliiton johdon toimista oli karu. Liljeströmillä ja Tryggillä oli kiire solmia sopimus pelosta, että viranhaltijain lakko voi aktivoida metallityöläisiä ja viedä heidätkin avoimeen työtaisteluun. Se olisi suuntautunut ”kapitalisteja, tehtaanisäntiä vastaan, joiden etuja Liljeströmin ja Puskan (toimitsija Veikko Puska) tehtävänä on suojella”. Työehtotaistelussa SKP:lle määriteltiin johtava rooli, mutta puolueväki arkaili liikaa nostaa vaatimuksia esiin.⁶¹⁶

Vakautuskauden palkkapaineita Liljeström joutui toppuuttelemaan palkkasäännöstelyn ja SAK:n palkkakoordinaation vuoksi. Kommunisteilla ja kansandemokraateilla ei ollut samaa tarvetta peitellä kritiikkiään kuin niillä sosialidemokraateilla, jotka olivat tuskastuneet pitkään maltillisen palkkapoliitiikan kauteen.

SAK:n valtuustossa puhunut Edvin Salonen toi ilmi näkemyksen, joka oli vähintäänkin lähellä sosialidemokraattien linjoja. Hänen mukaansa teollisuuden peruspalkkataso, ns. ohjepalkat olivat jääneet pahasti jälkeen tuotannon ja hintojen noususta. Vähäiset korotukset on saatu erilaisiin lisiin. Rakennusliiton kommunistinen puheenjohtaja Aarne Saarinen oli paljon pisteliäämpi ja tölväisi myös Liljeströmiä:

615 SML valtuusto ptk. 24.-25.3.1955 TA; Koivisto 1987 s.250-251.

616 SKP ay-jaosto. He. Metallityöväen liitto. TES-äänestykset ym. palkkakysymykset 1949-58. Yhteenveto metallialan työehtosopimuskamppailusta vv. 1954-55. Muistio 2.4.-55 KA.

Meidän on annettu ymmärtää, että SAK:n tuki ei voi ulottua niin pitkälle kuin meidän liittomme vaatimukset ulottuvat. On viitattu siihen, että se olisi SAK:n taholta epäsolidaarinen teko muita työläisryhmiä kohtaan ja toveri Rantanen on viitannut siihen, että Liljeströmin Vallu on hänelle äkäinen, jos hän nyt antaa pitemmälle menevää tukea rakennustyöläisille. Minä tässä yhteydessä haluaisin sanoa vain, ettei suinkaan rakennustyöläisiä pitäisi rangaista siitä, jos Liljeströmin Vallu tekee huonon sopimuksen metallityöläisten kohdalta.⁶¹⁷

Kokouksessa läsnä ollut Liljeström ei Saarisen puheita kommentoinut. Sen sijaan puheenjohtaja Antikainen näpäytti Saariselle, että SAK:n palkkapoliittiset ohjeet koskevat myös Rakenusliittoa.

Pitkäaikainen vääntö työkohtaisesta palkkajärjestelmästä sai uuden suunnan, kun Metalliliiton enemmistö- ja vähemmistöryhmä yksissä tuumin lähtivät hakemaan sen tilalle uutta palkkajärjestelmää liittokokouksessa 1955. Peruspalkat piti saada lähemmäksi käytännön ansiotasoa. Suurista linjoista olivat näkemykset lähentyneet, sillä liitossa päätettiin ryhtyä tavoittelemaan uutta minimipalkkajärjestelmää. Kansainvälisen Metallityöväen Liiton linjauksen mukaisesti liitto päätti tavoitteekseen 40 tunnin työviikon.⁶¹⁸ Vakautusvuosina työajan lyhentäminen oli kompensoinut maltillisia palkankorotuksia.

Metalliliiton työkohtainen palkkajärjestelmä kummitteli jopa eduskunnassa, jossa SKDL:n kansanedustaja Yrjö Murto sanaili siitä Liljeströmin kanssa joulukuussa 1955 käydyn valtalakikeskustelun yhteydessä. Liljeström joutui puolustamaan aiemmin sovittua työkohtaisuutta, ja Murto puolestaan moitti sitä sekä SAK:n valmiutta luopua palkkojen indeksisidonnaisuudesta. Molemmat epäilivät toistensa kykyä ymmärtää, mistä työkohtaisuudessa on kyse. Murto totesi, että edustaja Liljeströmin toimiminen ammatillisissa järjestöissä on mennyt hukkaan, jos on totta se, ettei hän ole ymmärtänyt työnantajien kanssa käydyissä

617 SAK valtuusto ptk. 15.5.1955 TA.

618 SML liittokokous 1955 ptk. TA; SML ltmk. ptk. 13.12.1955 TA.

neuvotteluissa, miten voitaisiin valvoa työläisten etuja. Sen sijaan hän on mennyt hyväksymään tällaisen indeksijärjestelmän, kuin mitä SAK on nyt hyväksynyt. Liljeström letkautti takaisin edustajia naurattaen: ”Jos minun koulutukseni on mennyt hukkaan, niin kyllä edustaja Murto silloin seuraa perässä hyvänä kakkosena, vaikka hän on saanutkin MAL:n erikoiskoulutuksen”.⁶¹⁹

Metalliliiton vuoden 1955 liittokokous oli huomattavasti sovinnollisempi kuin neljä vuotta aiemmin pidetty. Vähemmistöryhmä ei kyennyt haastamaan sosialidemokraattien enemmistöä. Sovinnollisuuteen vaikutti varmasti sekin, että liiton sosialidemokraattien ja kommunistien palkkapoliittiset näkemykset olivat tosiasiaassa lähentyneet, vaikka linjaerimielisyyksiä edelleen oli. Vähemmistöryhmän Pekka Silander esitti palkkapoliittista linjausta, johon kuuluivat muun muassa tuntipalkkajärjestelmään siirtyminen, aikatutkimuksia koskevien määräysten poisto, työkohtaisuuden poisto sekä mies- ja naispalkkaryhmittelyn poistaminen. Esityksessä oli niitäkin aineksia, jotka sosialidemokraatit olisivat voineet allekirjoittaa, mutta kokonaisuus oli virheellinen. Kommunisteille ei haluttu antaa poliittisia pisteitä palkkapoliittikan linjan hyväksymisestä. Liljeström totesi, että menettelytapavaliokunta oli esityksen tutkinut, mutta se todettiin niin ”heikoksi ja mitäänsanomattomaksi, ettei se kelpaa tämän liittokokouksen päätökseksi”. Kokous äänesti esityksen nurin selvin numeroin.⁶²⁰ Menettelytavasta oli jo periaatteellista kiistaa: joukkovoiman käyttö vai neuvottelutie?

Liljeströmin mahdollisuudet tulla uudelleen valituksi aiheuttivat pohdintaa myös työnantajaliiton puolella. Niin puheenjohtaja Berghell kuin toimitusjohtaja Burmeister ennakoivat tilanteen oikein, ja liiton varapuheenjohtaja Ilmonen kertoi ”Tampereella tullun siihen käsitykseen, että Liljeström tulisi uudelleen valituksi”. Työnantajat olivat tietoisia siitä, että hänellä oli jonkinlainen sosialidemokraattinen oppositio. STK:ssa hänen valintaansa

619 Vp 1955 ptk II s. 1861-1870.

620 SML liittokokous 1955 ptk. TA.

ei pidetty varmana.⁶²¹ Ilmonen oli kenties osallistunut Liljeströmin järjestämään, Tampereen seudun työnantajille tarkoitettuun kokoukseen, jossa hän oli ripittänyt työnantajia työehtosopimuksen kiertämisestä aikapalkkojen osalta.

Suojelupoliisin tiedon mukaan kommunistit käyttivät hyväkseen työehtosopimuksen tulkinnanvaraisia osia, lietsoivat levottomuutta ja vierittävät syyn sosialidemokraattiselle liittojohdolle. Sosialidemokraattisen Matti Vännin mukaan tällaisen mustamaalauksen onnistuminen voisi viedä liiton kommunistien käsiin liittokokouksessa.⁶²²

Kommunistien pyrkimys häivyttää SKP:n roolia taustalle aiheutti ongelmia liittokokoukseen valmistautumisessa. Helsingin piirissä koetettiin agitaatiotyö luovia niin, etteivät toimet näyttäisi pyrkimyksiltä vallata liitto, vaan ainoastaan liiton työehtosopimuspolitiikan arvostelulta. Piirijärjestön suunnitelmiin kirjattiin kuitenkin pyrkimys syrjäyttää ”Liljeström ja kumppanit”. Jälkeenpäin tämä teksti on yliviivattu. Alkujaan tarkoitus oli, ettei ryhmäkokouksia järjestettäisi ennen kokousta tai sen aikana. Käytännössä tästä jouduttiin lipeämään, jotta asiat saatiin jotenkin sujumaan. Liittokokouksen valmistelutyön organisoi SKP:n keskuskomitean ammatillinen osasto yhdessä Metalliliiton puoluejaoston kanssa.⁶²³

Liljeströmin valinta puheenjohtajaksi kolmannelle kaudelle tuli selvin numeroin 213-104 Pekka Silanderin ollessa vastaehdokkaana. Viljo Kuukkanen oli ”ehdottomasti” kieltäytynyt ehdokkuudesta. Hänet valittiin 2. puheenjohtajaksi. Näyttää siltä, että Kuukkanen olisi jo tässä vaiheessa keskustellut mahdollisesta Liljeströmin haastamisesta orastavan leskisläisen opposition

621 SMT, Protokoll FMA styrelse 24.8.1955 ELKA; STK hallitus ptk. 28.2.1956 ELKA.

622 Supo, asiamapit. Ammattiyhdistysliike II 1., 2/14. Suomen Metallityöväen Liitto, Ilm. 1764/19.7.1955 KANA.

623 SKP ay-jaosto. He. Metalliliiton liittokokous 1955. Vaaliasiakirjat ja muistiot: Metallityöväen liiton liittovaali- ja -kokous työn kokemuksia 1955 sekä Yhteenvetoa SML VII liittokokouksesta -55 KA; SKP Helsingin piirijärjestö Cc. Ptk SKP:n Helsingin ja Uudenmaan piirin piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 16.8.1955 KA.

ja kommunistienkin kanssa, mutta työväen muistitiedon haastatteluun hän ei ole siitä kertonut. Tyytymättömyyttä liittoon oli jo aiemmin virinnyt myös Suur-Helsingin Konepajatyöväen ammattiosastossa, jossa uhattiin heittää hanskat tiskiin, ellei liitto pidä kiinni lupauksistaan lähettää toimitsijoita osastoon puhumaan. Kommunistisesta osastosta aikanaan sosialidemokraattien rinnakkaisosastoksi irtaantunut väki koki tulleen hylätyksi. Siitä tuli myöhemmin leskisläisen opposition keskus.⁶²⁴

Sosialidemokraattien piirissä olleet soraäänit Liljeströmin uudeelleenvalinnan osalta jäivät ryhmäkokouksiin. Kritiikki kumpusi puheenjohtajan liiasta alkoholin käytöstä mutta myös hänen jyräämistään vakautuskauden maltillisista palkkaratkaisuista. Alkoholin käyttö ei riittänyt puheenjohtajan kaatamiseen, sillä hän hoiti tehtävänsä tarmolla, eikä suinkaan vailla tuloksia. Kun alkoholista puhuttiin ryhmäkokouksessa, puolusti Erik Trygg Liljeströmiä. Hän kysyi, kuka täällä voi kehua raittiudellaan. Se hiljensi kokousväen.

SKP:n liittokokousarviossa puolueen linja Metalliliitossa määriteltiin oikeaksi. Heikkous oli ollut siinä, ettei ennakolta nähty painostusta, jota liiton johto liittokokouksessa harjoitti epäroivia sosialidemokraatteja kohtaan. Heitä pehmitettiin muun muassa istuttamalla heidät varmojen Liljeströmin kannattajien väliin kokoussalissa. Jo ennen kokousta arvioivat kommunistit asemiensä heikentyneen. Myönteisenä pantiin merkille, että monissa ammattiosastoissa, kuten Tampereella, olivat sosialidemokraattiset työläiset asettaneet sellaisia sosialidemokraatteja edustajiksi, jotka esiintyivät työnantajien ja Liljeströmin ryhmän harjoittamaa palkkapolitiikkaa vastaan.⁶²⁵

Sopimusrintamalla elettiin Liljeströmin mukaan epävarmaa aikaa. Oltiin ”kuulovartiossa” mahdollisia yllätyksiä odottaen.

624 SML liittokokous 1955 ptk. TA; Kuukkanen 2015 s. 133-134, 276; SML 331.88.671 EG 263, Suur-Helsingin Konepajatyöväen ammattiosaston kirje SML:lle 12.10.1952 TA.

625 SKP Ay-jaosto. He. Metallijaosto. Yhteenvedot, muistio, selostukset 1953 KA; SKP pol.tmk. ptk. 29.11.1955 ja liite: Yhteen veto SML:n VII liittokokouksesta -55 KA.

Ruotsin ammattiyhdistysliikettä Liljeström arvosti hyvänä esimerkkinä. Jatkosodan vuosista alkanut yhteys Arne Geijeriin (toinen oik.) jatkui vuosien ajan. Geijer oli Ruotsin metalliliiton puheenjohtaja, josta myöhemmin tuli keskusjärjestö LO:n ja maailmanjärjestö VAKL:n puheenjohtaja. Liljeström keskellä ja hänestä vasemmalla Aku Sumu.

Työnantajat olivat haluttomia sopimaan työehdoista.⁶²⁶ Se oli hänen tilannearvionsa ennen yleislakkoon välittömästi johtanutta kehitystä kolme kuukautta myöhemmin.

Työntekijät olivat työnantajia tyytymättömämpiä vakautusvuosien säännöstelyyn, mutta siitä huolimatta neuvotteluissa päädyttiin aina jatkamaan säännöstelyä. 1950-luvun puoliväliin mennessä vakauttamispolitiikka oli tullut tiensä päähän, ja samalla oli työnantajien ja sosialidemokraattien sotavuosina alkanut ”aseveljeyden” kausi ohi. Vuoden 1955 lopulla hallitus jäi vaille hinta- ja palkkasäännöstelyvaltuuksiaan valtalain jatkon kaaduttua eduskunnassa. Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa huolestuttiin mahdollisuudesta pitää yllä vakaata palkkatasoa hyvän työllisyystilanteen aikana. Työnantajien omat rivitkään eivät olleet aivan suorat. Liian hövelistä palkkapolitiikasta moi-

⁶²⁶ SML liittokokous 1955 ptk. TA.

tittiin Enso-Gutzeitia. Yritystä oli vaikea pitää lojaalin palkkapolitiikan tiellä.⁶²⁷ Valtalain kaatuminen avasi tien suurelle yhteenotolle.

Liljeström oli henkilökohtaisesti paljon vartijana vakautusvuosina. Huolimatta jatkuvasta sisäisestä kritiikistä ja palkkapaineista hän piti liittonsa tiukasti vakautusrintamassa ja solidaarisen palkkapolitiikan tiellä. SAK:n suurimman liiton irtautuminen omille teille olisi tehnyt SAK:lle mahdottomaksi sitoutua vakautukseen. Koko vakautuspolitiikalta olisi pudonnut pohja pois. Moni pienempi liitto saattoi myös neuvotella itselleen kohtuulliset työehtosopimukset, kun Metallityöväen Liitto oli usein ensin toiminut työehtokierroksen päänavaajana.

Metalliliiton ajama vakautus sopimusrintamalla ei ollut vain solidaarisuutta SAK:n linjauksiin nähden, vaan malttiin ajoi myös heikentynyt työllisyystilanne metalliteollisuudessa. Se sai myös työnantajat torjuvalle kannalle kaikkiin kustannuksiin lisääviin sopimusehdotuksiin.

627 Mansner 1984 s. 387-389; SMT, Protokoll FMA styrelse 24.8.1955 ELKA.

VIII Pato murtuu

Vuoden 1949 puoluekokouksessa Liljeström oli valittu jatkamaan puolue toimikunnan varajäsenenä. Hänet ja Aku Sumu valittiin nimenomaan ammattiyhdistysliikkeen edustajina. Se vahvisti jo edellisessä puoluekokouksessa syntyneen ammattiyhdistysyh-teyden jatkuvuutta. Tulevaisuuden kannalta merkittävä ratkaisu tehtiin, kun menestyksellinen SDP:n A-jaostotoiminta päätet-tiin purkaa sen entisessä muodossa. Muutoksen taustalla oli erityisesti puoluesihteerin Väinö Leskinen. Hän piti haitallisena ammattiyhdistysjohdon pyrkimyksiä määritellä itsenäisesti linja-kysymyksiä sosiaalidemokraattisessa politiikassa työmarkkinoilla. Puolue- ja ammattiyhdistystoimistojen yhteistyössä oli myös puutteita. Sos.dem. johtoisille liitoille tuli nyt itselleen vastuu kustantaa omat verkostonsa. Muutoin asiamiesverkosto oli tar-koitus muokata puoluetta tukevaksi ”puolueasiamiesverkostoksi”, jonka toiminta alistettiin puolueen piiritoimikunnille.⁶²⁸

Käytännössä kysymys oli pyrkimyksistä saada puolueeseen nähden liian itsellisesti toiminut työpaikkaverkosto puolueen hallintaan. Muutokset ennakoivat tulevia ristiriitoja puoluesosia-lidemokraattien ja ammattiyhdistyssosiaalidemokraattien kesken.

Vuoden 1952 puoluekokouksessa Liljeström putosi puolue-toimikunnasta. Ratkaisu tapahtui tosiasiaassa jo puolue toimi-kunnassa, jossa hän yhdessä Skogin, Fagerholmin ja Kuukka-sen kanssa jäi vähemmistöön äänestettäessä puoluekokouksen menettelytapavaliokunnan kokoonpanosta. SDP:ssa oli jo tällöin eri suuntaan meneviä käsityksiä siitä, missä määrin puolue toimi-kunta on eri intressitahoja edustava toimielin. Puoluekokouksen jälkeen Aku Sumu totesi, ettei SDP:n ammatillista jaostoa enää

628 SDP ptmk. ptk. 24.11. ja 15.12.1949 TA.

tarvita, koska SAK:ssa on johtajaosto, joka voi käsitellä A-jaostolle kuuluvat asiat.⁶²⁹

SDP:n ja SAK:n hajoamista on pidetty suureksi osaksi henkilökysymyksenä, jossa taipumattomat ja sovitteluun kykenemättömät johtohenkilöt saivat erimielisyydet syvenemään. SDP:tä johtanut Emil Skog ja omapäinen puoluesihteerin Väinö Leskinen olivat kiistan keskushenkilöt puolueessa. Leskinen piti Skogia heikkona johtajana ja pyrki syrjäyttämään hänet jo 1955 puoluekokouksessa.

Antti Kujalan mukaan SDP:n riidassa oli aluksi kysymys henkilöristiriidoista. Se muuttui ryhmien muodostumisen ja henkilöiden taivuttelun (junttaamisen) seurauksena linjakysymyksi, kuitenkin vailla poliittista sisältöä. Suurin yksittäinen syy SDP:n johdon henkilöristiriitojen kärjistymiseen oli kaikesta päätellen Leskinen persoona ja toiminta. Kujala toteaa Leskinen olleen epäsuomalaisesti teatraalinen häikäilemättömyyden valta-yrityksineen, alituisine kaupantekoineen ja äkillisine käänteineen. Koossapitävää auktoriteettia ei ollut. Vanhasta Tannerista ei siihen ollut.⁶³⁰

Valdemar Liljeströmiä on vaikea sijoittaa mihinkään selkeälinjaiseen poliittiseen tyyppiluokitukseen. Kuva hänestä on moninainen, vaikka tutkimuskirjallisuudessa hänet on sijoitettu skogilaisiin. Juuri henkilöristiriitojen korostaminen saattaa aiheuttaa koko puolue- ja ammattiyhdistysriidan leimaamisen kovin mustavalkoiseksi asetelmaksi. Liljeströmin valinnat, itsenäisyys ja epärointi antavat aiheen nähdä hajaannuksen asiapohjaiset syyt ja muutakin kuin ääripäät.

Penna Tervo ja Skog olivat päättäneet voittaa Leskinen, maksoi mitä maksoi. Vähitellen otettiin käyttöön myös epädemokraattiset järjestölliset keinot, juntaus, paperijäsenet ja yhdistyslainsien hienouksilla ja harmailla alueilla taiteilu, joilla oli aikaisemmin pidetty kommunistit kurissa. Myös Neuvostoliiton suurlähetystö pani lusikkansa soppaan. Näin teki Kekkonenkin, joka tuki sko-

629 SDP ptmk. ptk. 19.5. ja 29.5.1952 TA.

630 Kujala 2013 s. 26,45.

gilaisia. Sosialidemokraatit hajottivat kuitenkin puolueensa itse, muistuttaa Kujala.⁶³¹

Leskinen haastoi puheenjohtajaa monin tavoin piittaamatta normaaleista järjestötoiminnan pelisäännöistä. Hän kävi hallitusneuvotteluja omin päin Skogille kertomatta ja pyrki ministerinä ollessaan esiintymään hallitusryhmän vetäjänä, vaikka Skog oli samassa hallituksessa. Suurta huomiota herätti vuonna 1954 Leskisen omapäinen keskustelu Neuvostoliiton edustajien kanssa SDP:n ulkopoliittisesta suuntautumisesta. Selvyyttä ei Leskiseltä saatu siihen, oliko hän omissa nimissään lupailut puolueen siirtävän ystävyyspolitiikan tielle. Neuvostoliiton edustajien mukaan niin oli käynyt. Leskinen oli pitelemätön, eivätkä Skog ja puolue-toimikunta saaneet puoluesihteerille suitsia.⁶³²

Puoluehajaannuksen yksi siemen oli kiista työväen urheiluliikkeestä. Kiistan taustalla oli yhdeltä osin kyse suhtautumisesta porvarilliseen urheiluliikkeeseen ja mahdollisen yhteisen valtakunnanliiton perustaminen. Kiista kärjistyi vähitellen siihen, voiko Työväen Urheiluliitto TUL säilyttää itsenäisyytensä urheilun uudessa organisaatorakenteessa. Antti Kujala ei kuitenkaan pidä sitäkään suurena aatteellisena kysymyksenä. Seppo Hentilä katsoo, että TUL:n kiistassa eri ryhmiä eivät aluksi erottaneet mitkään ideologiset tai urheilupoliittiset periaatteet. Jos SDP olisi ollut yhtenäinen, olisi yhteinen valtakunnanliitto toteutettu 1950-luvulla jossain muodossa. Vasta vuonna 1956 kiistan ytimeksi tuli kysymys TUL:n itsenäisyydestä.⁶³³

TUL siirsi omaisuutensa 1952 perustetulle Urheiluopistosäätiölle tarkoituksenaan ehkäistä kommunistien valtauspyrkimykset TUL:ssa. Pääosa omaisuudesta muodostui Pajulahden Urheiluopiston kiinteistöistä. TUL:n puheenjohtajana ja perustetun säätiön hallituksen puheenjohtajana oli tuolloin SDP:n puoluesihteerinä Väinö Leskinen. Kun puoluekiista hajotti TUL:n, jäi Urheiluopistosäätiö Leskisen suunnan kannattajille. Säätiön toimisto

631 Kujala 2013 s. 37-39, 55; ks. myös Hokkanen 2002 s. 375.

632 Esim. Ketola 2003 s. 49; SDP ptmk. ptk. 7.11.1953, 6.3. ja 24.8.1954 TA.

633 Hentilä 1984 s. 441-443.

sai nimekseen ”Bunkkeri” ja siitä tuli puoluehajaannuksessa Leskisen poliittisen taistelun esikunta, jossa urheilupolitiikka jäi lopulta pieneksi osaksi sen työtä. Bunkkerin ammattiyhdistysmiehiin kuuluivat muun muassa Olavi Lindblom SAK:sta, Aimo Anttila Puuliitosta sekä Paperiliiton sihteeri Eero Lilja. Jo vuoden 1955 aikana pidetyssä TUL:n leskisläisen opposition kokouksessa tehtiin suunnitelma SDP:n ylimääräisen puoluekokouksen koollekutsumisesta.⁶³⁴

TUL:n riitaa jouduttiin pian käsittelemään SDP:n puoluetoimikunnassa, jossa Penna Tervo totesi, että Pajulahden säätiön laajentamisen tarkoituksena oli muodostua rinnakkaisjärjestöksi TUL:lle.⁶³⁵

Liljeström asettui kannattamaan itsenäisen työläisurheilun linjaa. Hän antoi tukensa TUL:n uudelle puheenjohtajalle Penna Tervolle ja pääsihteeri Pekka Martinille, kuten SAK:n johtajat Antikainen ja Rantanen. Ketola toteaa, että urheiluliikkeen jakautuminen oli mitä luonnollisinta niille, joiden koko sosiaalinen ympäristö oli jakaantunut tuttuun työväen järjestökenttään ja tuntemattomaan maailmaan, johon kuuluivat nuorisoseurat, maamiesseurat, usein myös SVUL:n seurat, SOK:n paikalliset osuusliikkeet ja seurakuntatyö. Hentilä muistuttaa TUL:n seuratoiminnan vahvasta kytkennästä työväenkulttuurin kokonaisuuteen. Yhteisen valtakunnanliiton kannalla olleet katsoivat, että kansakunnan yhtenäisyys ja liikunnan tasa-arvo yhteisessä järjestössä oli arvokasta.⁶³⁶

Liljeströmin poliittisen kokemusmaailman pari ensimmäistä vuosikymmentä sopivat hyvin tähän kuvaukseen, mikä selittää hänen valintojaan. Yhtä lailla selitystä voi hakea Leskisen omapäisyydestä ja ailahtelevuudesta. Yhteistä valtakunnanliittoa vastustettiin laajasti ammattiyhdistysväen piirissä. Kun leskisläi-

634 Ketola 2003 s. 18-19, 63, 80-81, Hentilä 1984 s. 414-415, 418-419.

635 SDP ptmk. ptk. 29.4.1955 TA.

636 Ketola 2003 s. 116, Hentilä 1984 s. 270.

Työväen Urheiluliiton puheenjohtaja Pekka Martin ojentaa TUL:n avaimen tukijalleen Liljeströmille. TA.

set pääsivät SDP:n valtataistelussa voitolle, ajautuivat TUL ja SDP barrikadin eri puolille.⁶³⁷

Mikään urheilumies Liljeström ei ollut. TUL oli hänelle tärkeä kasvatusjärjestö, jonka hän näki yhtenä väylänä myös ammattiyhdistysliikkeeseen. Työväen Urheiluliitto oli suuri kansalaisjärjestö, jossa oli 1950-luvun taitteessa yli 200 000 jäsentä noin 1 000 seurassa.⁶³⁸

Hentilä määrittelee ”sosialidemokratian modernisoitumisen” perimmäiseksi taustatekijäksi SDP:n urheilupolitiikan murrokseen 1950-luvulla. SDP halusi vapautua perinteisestä luokkapuolueen roolista ja siihen iskostuneista historiallisista painolasteista. Puolue haki malleja ja esikuvia läntisestä kulttuuripiiristä, nojautui kylmän sodan länsimäiseen sosialidemokraattiseen ideologiaan ja haki irti ottoa agraari-Suomesta. TUL:n kiistassa vei omaehtoinen työläisurheilu itsenäisen liiton puitteissa pitemmän korren, toisin kuin sosialidemokraattiset urheilujohtajat olivat alun perin kaavailleet.⁶³⁹

SDP:n sisäiset ristiriidat olivat selvästi näkyvillä jo SDP:n puoluekokouksessa vuonna 1955. Ennen puoluekokousta pohdittiin SAK:n sos.dem. ryhmässä sekä Aku Sumun seuraajaa että SAK:n suhdetta puolueeseen. Sumun ehdotus SAK:n puheenjohtajaksi oli Eero Antikainen, jota useimmat sosialidemokraattisen ryhmän vaikuttajista kannattivat. Liljeström ei kokouksessa ensin ottanut asiaan kantaa. Hän halusi puhua kokonaisuudesta, mukaan lukien SAK:n tuleva toinen puheenjohtaja sekä pääsihteeri, koska Antikaisen ohella Lindblom oli ehdolla puheenjohtajaksi. Häntä huolestutti sellainen mahdollisuus, että tuleva pääsihteeri voisi olla vaikka akateemisesti koulutettu. Nimistä ei puhuttu, mutta Liljeström reagoi vahvasti: ”Onko se sitten oikein, että SAK:n vaikutusvaltaisille paikoille otetaan maistereita tai tuomareita. Jos tervettä politiikkaa halutaan säilyttää, kyllä pitää työmiehistä tulla, niin paljon minulla on luokkataisteluhenkeä,

637 Hentilä 1984 s. 283, 440.

638 Emt. s. 272, 362.

639 Hentilä 1984 s. 445-446, 448.

että työmiehestä pitää tulla, olkoon kuka tahansa.” Kokouksen jatkuessa hän ilmaisi sitten kannatuksensa Antikaisen valinnalle.⁶⁴⁰

Sos.dem.ryhmä keskusteli myös SAK:n puheenjohtajan ja kansanedustajan toimien yhteensopivuudesta. Sumu huomautti, ettei ammattiyhdistysliikkeen pitäisi liiaksi sotkeutua puoluepolitiikkaan, mutta on eduksi jos ammattiyhdistysedustajia on eduskunnassa. Liljeström oli osin samoilla linjoilla, eikä pitänyt sopivana asettaa ehtoja, kun on kerran annettu lupa pyrkiä eduskuntaan. Hän oli kuitenkin kriittinen siitä, ettei yksikään puheenjohtaja ole ollut paikallaan koko edustajakautta. Kritiikkinsä hän kohdisti myös Sumuun, vedoten kentällä esiintyvään arvosteluun siitä, että tämä ryhtyi ensin ministeriksi ja nyt lähtee Kansaneläkelaitoksen johtajaksi.⁶⁴¹

SAK:n sos.dem.ryhmässä valmisteltiin 1.6. ja 4.6.1955 esitystä SAK:n edustuksesta SDP:n puoluetoimikuntaan. Antikaisen esitys oli kaksi varsinaista (SAK:n I ja II puheenjohtaja) ja kaksi varajäsentä (Lindblom ja Liljeström). Ryhmä yhti Antikaisen esitykseen, joka oli tiukka: Jos ehdotettua edustusta ei saada, ei SAK:n edustajia pidä valita lainkaan puoluetoimikuntaan. Puoluekokouksessa valintoja valmistellut menettelytapavaliokunta ei esittänyt Liljeströmiä puoluetoimikuntaan, mikä sai Antikaisen reagoimaan SAK:n sos.dem.ryhmän jyrkän kannan mukaisesti: Jos Liljeströmiä ei valita, vetää SAK edustajansa kokonaan pois. Uhkailu herätti kovaa kritiikkiä, mutta puoluekokous taipui, ja Liljeström palasi puoluetoimikuntaan oltuaan yhden kauden siitä välillä pois.⁶⁴²

Tämän tutkimuksen tulkintana on, että hajaannuksen tärkeimpänä yksittäisenä syynä oli ammattiyhdistysliikkeen ja puolueen suhde. Tämän suhteen määrittelyyn taas liittyi kysymys talouspolitiikasta, jossa SAK:lla ja SDP:n leskisläisellä suuntauksella oli selviä näkemyseroja. SDP:ssa esiintyi kritiikkiä siitä, että

640 SAK:n sos.dem.ryhmä ptk. 20.10.1954 TA.

641 Em. ptk. 20.10.1954 TA.

642 SDP XXIII puoluekokous 3.6.-6.6.1955 ptk. s. 292, 374.

puoluetoimikuntaa pyrittiin miehittämään intressiedustuksesta käsin. Arvostelu kohdistui erityisesti ammattiyhdistyssosialidemokraatteihin ja henkilöityi osittain Liljeströmiinkin kesäkuun puoluekokouksessa 1955. Leskisen mielestä intressiedustuksesta oli tullut virheellinen sääntö. Liljeströmin näkemys oli toinen. Hänen mielestään puoluetoimikuntaan oli valittava niin paljon puolueen sisällä olevia eri intressipiirien edustajia kuin mahdollista. Demokraattisessa maassa puolue toimii eri intressipiirien tulkkina, hän kirjoitti liittonsa lehdessä.⁶⁴³

Sekä Eero Antikainen, josta oli tullut puoluetoimikunnan ensimmäinen varapuheenjohtaja vastoin Leskisen ehdokasta, että Liljeström näkivät tarpeelliseksi ammattiyhdistysliikkeen poliittisen vaikuttamisen valtiovallan suuntaan. Antikainen oli jo vuonna 1953 puhunut tarpeesta vastustaa työväestölle epäedullisia toimia, joita pyrittiin toteuttamaan hallituspolitiikan avulla. Reuna katsoo näin selvän viittauksen poliittiseen vaikuttamiseen olleen 1950-luvun alun huomattava SAK:n aseman ja tehtävien uudelleen arviointi.⁶⁴⁴

Työmarkkinakysymykset olivat vakautuskaudella kietoutuneet yleisempään poliittiseen päätöksentekoon. Ammattiyhdistyssosialidemokraateille ei enää riittänyt se, että SAK rajaisi toimintansa vain palkka-asiaiden hoitamiseen. Liljeströmillä oli vielä erityinen syynsä: teollisuus- ja kauppapolitiikka. Niin puoluetoimikunta, eduskunta kuin hallitus olivat väyliä, joita voitiin käyttää. Poliitikasta ammattiyhdistystoiminnassa tuli SAK:ssa vähemmistöön jääneen leskisläisen ammattiyhdistysväen lyömäase.

Vuoden 1956 yleislakko

Yleislakon syyt olivat moninaiset, mutta välittömästi tilanteen laukaisivat valtalain kaatuminen vuoden 1955 lopulla ja maataloustuottajien ilmoitus, että he nostavat maidon, voin ja juuston

643 SDP puolueuuevosto ptk. 19.-20.8.1956 TA; *Ahjo* 1.8.1956.

644 Reuna 1985 s. 935.

tuottajahintoja 9.1.1956. Pääministeri Kekkosen vetoamuksesta korotus siirtyi tammikuun lopulle, mutta se ei rauhoittanut SAK:ta. Kun muutkin maksut kuten vuokrat nousivat, ryhtyi SAK vaatimaan hyvitystä ja miettimään vastatoimia. Vetoaminen hallitukseen elintarvikkeiden hintojen alentamiseksi ei tuottanut tulosta, jolloin vaatimukset kohdistettiin nyt työnantajiin. Tammikuun lopulla käynnistyivät työmarkkinoiden keskusjärjestöjen neuvottelut, joihin Liljeström osallistui yhtenä SAK:n neuvottelijoista.⁶⁴⁵

Käynnistynyttä tulonjakokamppailua palkansaajaväestön ja maataloustuottajien välillä koettivat työmarkkinajärjestöt ratkoa yhdessä valtiovallan kanssa. Tapahtumien kulku oli nopea, ja pian oltiin uhkavaatimusten asteella. Yleislakkoa on monipuolisesti tutkittu,⁶⁴⁶ joten tässä on tarkoitus keskittyä lähinnä Liljeströmin rooliin lakon edellä, sen aikana ja jälkeen sekä metallityönantajien näkemykseen lakosta.

SAK:n sosialidemokraattinen enemmistöryhmä pohti useissa kokouksissaan vaihtoehtoisia vaatimuksia palkkakompensaatioksi. Tuntipalkan korotukset liikkuivat 10 ja 15 markan välillä. Kun Liljeström esitti SAK:n vaatimukseksi 12 markan erilliskorotusta tuntipalkkoihin, tuli siitä SAK:n kanta ja tulevan yleislakon ”pyhä luku”, johon SAK sitoi itsensä. Sos.dem. ryhmässä oli erimielisyyttä siitä, pitäisikö tämä erilliskorotus ja työehtosopimusneuvotteluissa sovittavat korotukset sitoa yhteen. Ryhmän enemmistö, Liljeström mukaan lukien, oli erilliskorotuksen kannalla puheenjohtaja Antikaisen jäädessä vähemmistöön. Neuvotteluissa STK vastusti erilliskorotusta, eikä niissä edistytty. Liljeström veti tiukkaa linjaa ja vaati palkkausasian viemistä loppuun saakka. SDP:n eduskuntaryhmässä hän peräänkuulutti tukea puolueelta vedoten siihen, että SAK oli vastaavasti osoittanut tukeaan vaikeitten vakautusvuosien aikana.⁶⁴⁷

645 Mertanen 2006 s. 26-27.

646 Esim. Bergholm 2005; Mertanen 2006; Mansner 1984.

647 SAK:n sd ryhmä ptk. 31.1., 6.2., 8.2. ja 28.2.1956; Mertanen 2006 s. 254.

SAK:n työvaliokunta suositteli yleislakon julistamista, ja valtuusto hyväksyi uhkavaatimuksen 16.2. SAK:n uskottavuus pantiin koetukselle, sillä tämä oli jo viides kerta, kun SAK uhkasi yleislakolla sotien jälkeen.

Työnantajien STK:ssa neuvotteluasenne tiukkeni, kun kovan linjan mies, Wilhelm Wahlforss palasi kotimaahan ja oli valmis panemaan kovan kovaa vastaan. Tiukkaa linjaa valvoi myös toinen Wärtsilä-mies, Helge Berghell, kunnes mielipide-erot puhkesivat. Työnantajien luottamus sosialidemokraatteja kohtaan oli saanut kolhuja monista lakkouhkailuista, ja kun kommunistien vallankaappausuhkaakaan ei enää ollut, oli kovalle linjalle uusia perusteita.

SAK:n rintama ei ollut täysin rikkumaton lakon edellä, sillä pääsihteeri Lindblom esitti lakon siirtämistä. SAK:n ryhmässä se ei saanut vastakaikua. SDP:n puoluetoimikunnassa ja eduskuntaryhmässä epäilijöitä oli lisää. Eduskuntaryhmässä Liljeström totesi, ettei ulospääsyyn ole muuta tietä kuin voimatoimenpiteisiin ryhtyminen, eikä asiaa voi lykätä. Työmarkkinatilanne olisi pidettävä käsissä: ”SAK:n on rintaman vuoksi toimittava, sillä kommunistit lietsovat korpilakkoja.” Metalliliitossa hän ennakoiki yleislakon puhkeamismahdollisuudet ”melko suuriksi”. Päivää aikaisemmin oli SKP:n Yrjö Murto todennut ilmeiseksi, ettei lakosta tule mitään.⁶⁴⁸

Lakon puhkeaminen oli lopulta monille tahoille yllätys, niin myös kansandemokraateille. Kokoomuksen työmarkkinamies Hetemäki kuului niihin, joille SAK:n yhtenäinen esiintyminen yleislakon edellä tuli yllätyksenä. Lakko säikäytti porvarit hakemaan uutta yhteistyötä, porvarillista rintamaa, jota Hetemäki pyrki kokoamaan.⁶⁴⁹

Kun lakko alkoi 1.3.1956, ei siihen lähdetty täysin yhtenäisin mielin. Yleislakosta tuli SDP:n puoluehajaannusta vauhdittava tapahtuma. Kun lakko oli kestänyt muutaman päivän, väläytti puoluesihteeri Leskinen maan julistamista poikkeustilaan ja sota-

648 SDP edusk.ryhmä ptk. 8.2.1956 TA; SML ltmk. ptk. 21.2.1956 TA; SKP amm.jaosto ptk. 20.2.1956 KA.

649 Koivisto 2006 s. 123-124.

Sanomalehdet eivät ilmestyneet yleislakon aikana. SAK:n lehteä luetaan Helsingin Työväentalon edustalla. TA

väen käyttöä järjestyksen palauttamiseksi. Myös Väinö Tanner oli voimakkaan kriittinen lakkoa kohtaan. Muut eivät SDP:ssä näin järeitä toimia kannattaneet.

Fagerholmin II hallitus sai ensi töikseen yleislakon selvitettäväkseen, vaikka se julisti olevansa lakon ulkopuolella. Hallitus katsoi asian olevan SAK:n ja STK:n välinen ja valitsi linjakseen ”maltillisen toimeettomuuden”.⁶⁵⁰ Se sai niin porvarit kuin maalaisliittolaiset hermostumaan ja syyttämään passiivisuudesta hallituksen sosialidemokraattisia ministereitä.

650 Mertanen 2006 s. 245-246.

Kun Fagerholm oli vaatinut ehdottomasti noudattamaan virkavallan kehotuksia järjestyksen ylläpitämiseksi, moitti Liljeström hallitusta poliisin liian kovista otteista lakkolaisia vastaan. Takavuosien Arabian ja Kemin lakkojen yhteydessä hän oli sen sijaan puolustanut virkavallan toimia, mutta ne olivatkin kommunistivetoisia korpilakkoja. Ilman levottomuuksia ei yleislakosta selvitty, järjestyshäiriöitä ja nujakoita tuli etenkin bensiinin jakelusta ja liikenteen estämisestä. Mertanen viittaa julkisuudessa olleisiin tietoihin, joiden mukaan 60 poliisia loukkaantui. SAK:n vähäinen ymmärrys heitä kohtaan sai poliisien ammattiliiton eroamaan SAK:sta. Kuolonuhreja ei tullut. Mansner toteaa, että saavutus on harvinainen koko maailmassa. Ongelmatilanteita kyllä syntyi, jopa SAK:n toimitsijoiden kokemattomuudesta. Outokummun kaivokset uhkasivat täytyä vedellä jos kaivospumput pysäytettäisiin. Kun Outokummusta oli otettu yhteyttä SAK:oon, oli Olavi Järvelä tarinan mukaan vain kuitannut asian ja kehottanut istuttamaan kaivoksiin vaikka kultakaloja. Kuultuaan asiasta Liljeström oli hikeentynyt ja määrännyt, ”ettei helvetissä vettä päästetä kaivoksille”.⁶⁵¹

Lakossa oli kolmen viikon ajan noin 420 000 työntekijää, tuntuvasti enemmän kuin SAK:ssa jäseniä. Järjestöllisesti se oli ayliikkeen suurin voimannäyttö sotien jälkeen. Tunnelma oli korkealla, ja sen huipennus koettiin Helsingissä Senaatintorilla, jossa puheenjohtaja Antikaisen puhetta kuuntelivat kymmenet tuhannet lakkolaiset. Liljeström puhui lakon aikana muun muassa Karhulassa, jossa hänellä arvioitiin olleen yli 5 000 kuulijaa sekä Turussa ja Kotkassa, joissa tuhannet ihmiset tulivat kuulemaan lakkopuheita.⁶⁵²

Antikainen totesi 19.3. pidetyssä ns. suuren ryhmän kokouksessa, että välitysehdotus lakon lopettamiseksi on syytä hyväksyä, sillä sen ”henkinen kaari on saavuttanut lakipisteensä”. Lakon jatkuminen herättäisi joukoissa vain katkeruutta. Välittömästi sen jälkeen kokoontunut työvaliokunnan enemmistöryhmä hyväksyi

651 Mertanen 2006 s. 92, 214; Mansner 1984 s. 462; Lindblom 1969 s. 72; TMT 12510 Veikko Ahtola TA.

652 Hämäläinen 2003 s. 98.

sovinnon ensin äänin 8-5. Liljeströmiä kokouksessa tuurannut Viljo Kuukkanen äänesti vastaan. Paperiliiton edustaja kannatti sovintoa, kun taas esimerkiksi Puuliiton Anttila äänesti hylkäämisen puolesta. Kun kokoukseen tullut Backman oli myös vastaan, saatiin äänestyslukuiksi 8-6. Kuukkasen mukaan asia ratkesi sillä, että Antikainen antoi varajäsenensä Lindblomin äänestää.⁶⁵³ Ääniä annettiin enemmän kuin työvaliokunnan sosialidemokraattien lukumäärä oli, eikä pöytäkirjaan merkitty puolesta äänestäneiden nimiä. Tarinan mukaan Antikainen olisi myös nostanut yhden ”väsyneen” työvaliokunnan jäsenen käden ylös.

Sovintoäänestyksen aikaan Liljeström oli hakemassa Ruotsista tukea lakolle. Kuukkanen on kertonut saaneensa häneltä ohjeeksi neuvotella suurimpien liittojen puheenjohtajien kanssa ratkaisusta.⁶⁵⁴ Vasta edeltävänä yönä ratkenneiden neuvottelujen vuoksi yksityiskohtaisia ohjeita ei ilmeisesti voinut ollakaan, joten Kuukkanen joutui toimimaan sen hetkisen tilannearvionsa mukaan. Liljeström oli kuitenkin ensimmäisten sovintoesitysten käsitellyssä arvostellut sitä, että siinä sulkeutuvat kaikki mahdollisuudet varsinaisten työehtosopimusten yhteydessä tehdä yhtään mitään. Hän arvioi sovintoesityksiä niin palkankorotuksen osalta kuin myös sitä liikkumavaraa, jonka ratkaisu liitolle antaisi sen tuleviin työehtoneuvotteluihin. Jo neljä kuukautta ennen yleislakkoa, syksyllä 1955, hän oli suositellut, että keskusjärjestöt sopisivat vain indeksikorotuksesta ja jättäisivät muun sopimisen liitoille.⁶⁵⁵

Kuukkasen tiedossa oli, ettei Liljeström halunnut liittoa tiukasti ahdistavaa sopimusta. Kuukkanen piti sos.dem. ryhmässä työehtosopimuspalkkojen korotusta pienenä, ja heikkoa oli myös kunnollisen indeksiehdon puuttuminen. Sos.dem. ryhmän käsittelyn jälkeen kokoontunut SAK:n työvaliokunta hyväksyi sovinnon yksimielisesti. Liljeströmin mielestä yleislakon päättäneessä sopimuksessa tunnustettiin ensi kertaa työntekijöille oikeus työn

653 SAK tvk. enemmistöryhmä ptk. 19.3.1956, Suuren ryhmän kokous 19.3.1956; Kuukkanen 2015 s. 137.

654 Kuukkanen 2015 s. 137.

655 SAK:n tvk. ptk. 12.3.1956; SAK tvk. sd ryhmä ptk. 29.10.1955.

Liljeström puhuu lakkolaisille Karhulassa. TA

tuottavuudesta saatuun tuloon.⁶⁵⁶ Palkankorotusperusteena tuottavuus oli kuitenkin käsitteenäkin vielä epäselvä ja kiistanalainen.

Myös STK:ssa äänestettiin sovinnosta, äänin 8-4. Työnantajia oli neuvotteluissa närästännyt erilliskorotuksen vaatiminen, jota pidettiin ”sisäänpääsylippuna” työehtosopimusneuvotteluihin. Wahlforss arveli lakon aikana SAK:n kyllä perääntyvän, kunhan työnantajat ovat tinkimättömiä.⁶⁵⁷ Sovintoesitystä vastustanut Wahlforss järkyttyi siitä, että Wärtsilän mies Helge Berghell äänesti hyväksymisen puolesta.

Työnantajien vaihtelevia käsityksiä ja Liljeströmin vastapuolen, Metalliteollisuuden Työnantajaliiton johtomiesten kannanottoja kuvaa hyvin liiton hallituksessa käyty laaja keskustelu.⁶⁵⁸ Wilhelm Wahlforss syytti pääministeri Fagerholmia lakon puh-

656 SAK tvk. ptk. 19.3.1956; *Ahjo* 3/1956.

657 Mansner 1984 s. 438.

658 SMT, Protokoll FMA styrelse 23. mars 1956, 2/56 ELKA.

keamisesta. Hänen mielestään sovinto oli vain vahvistanut SAK:n arvovaltaa. Hän kysyi, pitäisikö SAK:n määrätä yhteiskuntaa vai päinvastoin.

Berghellin ei olisi pitänyt mennä välitysehdotusta hyväksymään, oli Wahlforssin tiukka näkemys. Berghell sai piikin myös siitä, että yhteys STK:n neuvottelijoiden ja jäsenliittojen välillä oli ollut huono. Wahlforss ihmetteli edelleen, miksi Berghell oli antanut tuen maan hallitukselle, vaikka oli omassa alustuksessaan todennut sen kelvottomaksi. Porvarillisen ajattelun edistämässä oli ”täydellisesti epäonnistuttu”. Vahvasti henkilöön käyden Wahlforss valitti Berghellin toimintaa. Vahvimmin sivustatukea Wahlforss sai vuorineuvos Sohlbergilta, joka piti sopimuksen tekopäivää työnantajien historian synkimpänä.

Berghell piti sopimuksen hyvänä puolena siihen liitettyjä työnantajakustannusten alentamisia sekä raamisopimusta, jolla työehtosopimusten korotukset sidottiin kokonaisratkaisuun, teollisuudessa keskimäärin 3 prosentin korotuksina. Raamisopimus katsottiin juuri metalliteollisuudelle tärkeäksi, sillä Berghellin arvion mukaan Metalliliiton työehtosopimusvaatimuksista ei olisi selvitty ilman keskusjärjestön apua. SAK:ssa taas raamisopimuksen kovin vastustaja oli ollut Metalliliitto. Berghell toivoikin, että yleislakosta oli se hyöty, ettei metalliteollisuuteen saada uutta lakkoa, mikä muutoin olisi ollut ”melko suurella varmuudella odotettavissa”.

Lakon jatkuminen olisi Berghellin mielestä politisoinut sen, jolloin poliittiset realiteetitkin oli otettava huomioon. Hän tarkoitti hallitusta, jossa ovat Maalaisliitto ja sosialidemokraatit, eikä kumpikaan ole teollisuuden ystävä. Se koski myös uutta presidenttiä – Kekkosta. Hallituksen kyky ylläpitää järjestystä maassa oli heikko, ja mahdollisuus poliittiseen kriisiin todellinen. Porvarilliset piirit taas olivat täysin valmistautumattomia tällaisen poliittisen kamppailun käymiseen, Berghell arvioi.

Koko 1950-luvun aikana ei Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa ollut koettu sellaista ryöpytystä, minkä Wahlforss käynnisti. Helge Berghell oli erittäin kokenut työmarkkinaneuvottelija ja myös Liljeströmin tärkein neuvottelukumppani. Metalliteollisuus-

den Työnantajaliiton puheenjohtajana hän oli niin vahvan itsetunnon omaava, ettei hän kritiikistä horjahtanut.

Berghell totesi, että jälkikäteen on helppo arvostella neuvottelijoita, ja piti valitettavana, että oli joutunut henkilökohtaisen hyökkäyksen kohteeksi. Hän sanoi pitkän kokemuksensa perusteella pystyvänsä kyllä arvioimaan, mitä hallituksen jäsenet pitävät oikeana. Siinä Berghell olikin oikeassa, sillä selvä enemmistö hyväksyi tehdyn ratkaisun parhaana mahdollisena tai hyväksyttävänä ja moni antoi tunnustusta myös Berghellin toiminnalle. Tukensa ilmaisivat muun muassa vuorineuvokset Solin ja Arppe sekä liiton varapuheenjohtaja Ilmonen. Keskustelu oli saanut niin ikävän sävyn, että liiton toimitusjohtaja Burmeister huolehti jo siitä, ettei ulospäin annettaisi kuvaa sisäisestä hajaannuksesta. Sohlberg jo hieman perääntyikin ja tarkensi, ettei hänen näkemyksensä ollut ”jonkunlainen kaatavan opposition mielenilmaus”, vaan se oli tarkoitettu lähinnä rakentavaksi kritiikiksi. Kiista ei jäänyt pitkäaikaiseksi, sillä jo vuotta myöhemmin Wahlforss kehui Berghellin hallitsevan kovan pelin, jota tarvittiin SAK:n kanssa.⁶⁵⁹

Liljeströmin kannanotot SAK:n sosialidemokraattisessa ryhmässä tekivät hänestä yhden lakon avainhenkilöistä. Hän ei ollut pelkästään 12 markan isä. Hän kuului myös SDP:n epäviralliseen ”lakkotoimikuntaan”, jossa istuivat SAK:n Antikainen ja Rantanen sekä ministerit Skog, Tiainen ja Simonen. Tässä porukassa voitiin keskustella ilman Leskisen tai hänen kannattajiensa läsnäoloa. Lindblomin mukaan SAK:n työvaliokunnasta oli muodostettu lakosta vastannut pienempi työjaosto, johon kuuluivat Antikainen, Rantanen, Olavi Järvelä, Lindblom ja Liljeström, ts. hieman edellisestä poikkeva kokoonpano. Virallisen lakkojohdon käsissä tilanne ei aina ollut, ja esimerkiksi Bergholm pitää Antikaisen ja Lindblomin linjaa häilyvänä. Kun maan hallituskin oli voimaton, ”ottivat vahvimpien ammattiliittojen sosialidemokraattiset johtajat heille kuuluvan vallan itselleen”.⁶⁶⁰

659 Em. protokoll; STK hallitus ptk. 13.3.1957 ELKA.

660 Tiainen 1968 s. 66; Lindblom 1969 s. 69; Bergholm 2005 s. 472.

Lakko päättyi 20.3. SAK sai 12 markan vaatimuksensa läpi, mutta voitokkaat tunnelmat latistuivat nopeasti. Lakko käynnisti inflaatiokierteen, ja talouden suhdanteet heikkenivät. Metallityöväen Liitossakin huolestuttiin hintojen korotusten vievän yleislakon saavutukset ja vaadittiin SAK:lta tarvittaessa ”lujia toimia” reaaliensioiden turvaamiseksi. Yleislakkoa seurasi vuoden lopulla valtion kassakriisi ja työttömyyden kasvu. Teollisuustyöntekijöiden reaaliensiot lähtivät laskuun.⁶⁶¹ Lindblom ja Leskinen langettivat Fagerholmin hallituksen valtiovarainministeri Aarre Simoselle keskeisen vastuun yleislakon tulosten nopeasta menettämisestä. Siitäkin saatiin käyttövoimaa skogilaisen puoluejohdon vaihtamiseksi.⁶⁶² Työmarkkinajärjestöjen palkkaneuvottelut alkoivat palkansaajien kannalta vaikeissa tunnelmissa.

Sovintoratkaisun jälkeen Lindblom kiitteli Antikaista, ja SDP:n eduskuntaryhmä antoi kiitokset SAK:n johdolle ”maltillisesta” asioiden hoidosta.⁶⁶³ Kiitokset peittivät sen, että SDP:ssa jo virinneen sisäisen riidan kannalta yleislakko oli valanut bensaa liekkeihin.

Puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhde oli koetuksella yleislakon vuoksi, ja se jätti jälkensä vielä lakon jälkeenkin. Tanner paheksui sitä, että SAK löi lakon suhteen kantansa kiinni puolueen johtoa kuulematta. Hänen mielipiteessään ei ole kyse vain hänen suhtautumisesta yleislakkoon, vaan myös käsitys jonkinlaisesta alistussuhteesta. Samana päivänä Liljeström oli SDP:n puolueuuvostossa tuhahtanut, että lakkokysymystä on SAK:ssa pohdittu tarpeeksi. Hänen mielestään puolueen ei siitä ole tarpeen lausua mitään. Leskinen puolestaan katsoi, että yleislakko oli eräs suurimpia virheitä, mitä SAK:n sos.dem. johto oli tehnyt. Skogilaisten salaiseen Aulangon kokoukseen viitaten hän arveli

661 Mertanen 2006 s. 235; Mansner 1984 s. 468; *Palkkatyöläinen* pk ”Hintojen korotukset” 4.5.1956 ja 1.6.1956.

662 Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 3. SAK ja Metalli. PM Tilanne Suomen työväenliikkeessä helmikuussa 1958 sekä kehitys sen jälkeen TA; Tiainen 1997 s. 227.

663 SAK tvk. ptk. 19.3.1956; SDP edusk.ryhmä ptk. 20.3.1956.

SAK:n johtoryhmän lähtevän omille teilleen ja jättävän puolue-toimikunnan skogilaiset ajelehtimaan.⁶⁶⁴

Yleislakon jälkeen oli tehtävä työehtosopimukset. Jo vuoden 1955 lopulla Metallityöväen Liitto oli jättänyt liittokokouksensa siivittämänä työehtosopimusvaatimukset Metalliteollisuuden Työntantajaliitolle. Esityksinä olivat muun muassa työajan lyhentäminen sekä palkkausjärjestelmän muuttaminen sisältäen työntantajien arvion mukaan noin 20 prosentin palkankorotusvaatimuksen. Wahlforssin silmissä palkkavaatimukset olivat mielivaltaisia ja kohtuuttomia. Muutoin jyrkän linjan mieheltä oli yllättävää, että hän suhtautui ymmärryksellä työajan lyhentämiseen. Kiirettä sopimuksen tekoon ei haluttu pitää.⁶⁶⁵

Vuoden 1956 alussa käytiin liittojen kesken tunnustelevia neuvotteluja työehtosopimuksesta. Keskusjärjestöjen SAK:n ja STK:n neuvotellessa elinkustannusten nousun korvaamisesta, ei liittoneuvotteluissa edistytty.

Liljeström oli toimitusjohtaja Burmeisterin mukaan sanonut olevansa sidottu liittokokouksen päätöksiin, ”ainakin vielä tässä vaiheessa”. Burmeister tulkitsi asian niin, että keskusjärjestöjen mahdollinen sopimus vapauttaisi Liljeströmin vaatimasta palkkausjärjestelmän muutosta. Berghell oli puolestaan arvellut työntantajaliiton olevan heikoilla Metalliliiton vaatimusten kanssa ilman keskusjärjestönsä STK:n apua. Työntantajaliiton lakkokassaa ei ollut yleislakossa kulutettu, mikä oli Metalliliiton tiedossa. Vastaisuuden varalta sitä ei haluttu nytkään lähteä tyhjentämään.⁶⁶⁶

Keskusjärjestöjen solmima yleislakon raamisopimus vei pohjan Metalliliiton vaatimuksilta. Se tulkittiin helpotukseksi työntantajaliitossa, vaikka jyrkän linjan edustajat sopua vastustivatkin. Vuoden 1956 työehtosopimusneuvottelut käytiin ”raamit kaulassa”, liikkumavara oli hyvin pieni. Aluksi Liljeström oli ilmais-

664 SDP ptmk. ja puolueuuvosto ptk. 29.2.1956 TA; SDP ptmk:n tvk. ptk. 5.3.1956 TA; Emil Skogin kok. Kansio 8. Muistiinpanoja ja käsikirjoituksia. Muistio Leskisen ryhmän Pohjois-Karjalaa käsittävästä neuvottelukokouksesta 30.11.1956 TA.

665 SMT, Protokoll FMA styrelse 20.12.1956 ELKA.

666 SMT, Protokoll FMA styrelse 3.2. ja 6.4.1956 ELKA.

sut haluttomuutensa tehdä liitosta sopimuskierroksen pääna-vaaja, mutta mieli muuttui ja hän ryhtyi kiirehtimään sopimuk-sen tekoa. Burmeister ei vastaavasti halunnut jättää asioita auki työpaikkakohtaiselle sopimiselle. Ei myöskään Stig Hästö, joka arveli sen johtavan urakkakiistoihin ja istumalakkoihin.⁶⁶⁷

Metalliteollisuuden sopimus tehtiin jo 21.4.1956 yleislakon mukaisen raamisopimuksen mukaisesti muiden sopimusalojen seurattessa vähin erin perässä. Sen hyväksyminen ei herättänyt suurta kitkaa Metalliliitossa. Sopimuksesta ei äänestetty, mikä oli poikkeuksellista. Liljeströmin harmiksi sopimus merkitsi sitä, että pitkään patoutuneet alakohtaiset paineet jäivät purkamatta, kun työnantajat eivät suostuneet muuhun kuin raamisopimuksen mukaiseen ratkaisuun.

Liljeströmin ja SAK:n puheenjohtajan Eero Antikaisen käsi-tykset soveliaasta ratkaisusta yleislakon lopettamiseksi olivat poi-kenneet toisistaan. Antikainen puolusti raamisopimusta, koska se tukisi heikkoja jäsenliittoja. Keskusjärjestö takaa niille kohtuul-lisen sopimuksen, vaikka vahvat liitot joutuvatkin luopumaan palkankorotustoiveistaan.⁶⁶⁸ Neuvottelujen edetessä Liljeströmin kanta raamisopimuksen tekemiseen lieveni. Kun ratkaisu oli sosialidemokraattisessa ryhmässä ja työvaliokunnassa tehty, hän oli valmis puolustamaan sitä omassa liitossaan.

Yleislakon raamisopimukseen kuului myös ns. puoliautomaat-tinen indeksiehto. Käytännössä se ei tarkoittanut muuta kuin oikeutta vaatia neuvotteluja ja kompensatiota, jos elinkustan-nukset olivat nousseet tietyn rajan yli. Syksyllä 1956 liittokoh-taiset palkkaneuvottelut käynnistyivät jälleen, mutta jäivät muo-dollisiksi, eikä neuvottelujen siirtyminen keskusjärjestöillekään tuonut ratkaisua.

Yleislakon jälkeen Liljeström oli moittinut niitä, jotka vastus-tivat jäsenmaksujen korotuksia. Lakkorahastossa piti olla useam-man viikon reservi, eikä hän ymmärtänyt, miten vasemmistoryh-mässä kyllä vaaditaan joukkotoimintaa, mutta jo lyhyenkin lakon

667 SMT, Protokoll FMA styrelse 6.4.1956 ELKA.

668 SAK tvk. ptk. 12.3.1956 TA.

jälkeen pyydetään avustuksia. Pohjoismaiseen apuun viitaten hän toppuutteli: ”Ei heti voi mennä vieraalla vasikalla, pitää olla oma hevonenkin.”⁶⁶⁹

Yleislakko ei lopettanut SAK:n ja maataloustuottajien kädenvääntöä palkansaajien ja viljelijäväestön tulonjaosta. Liljeströmiä provosoi keskusteluun Maalaisliiton taholta tullut arvostelu yhteiskunnan tukia nauttivasta metalliteollisuudesta. Kotimaisten metalliteollisuustuotteiden hintataso oli helppo osoittaa korkeammaksi kuin kilpailijamaissa. Liljeströmin mielestä voidaan hyvällä syyllä puolustaa kotimaista tuotantoa, silloin kun hintaero on 25-30 prosenttia, mutta jos se on yli 40 prosenttia, niin se on mahdotonta. Syy tähän ei ole palkoissa ja sosiaalikustannuksissa vaan vanhentuneessa konekannassa ja puutteellisessa organisaatiossa.⁶⁷⁰

Liljeström ei voinut olla muistuttamatta, että maataloustuotteiden hinnat olivat jopa moninkertaisia maailmanmarkkinahintoihin verraten. Voin ylituotannosta hän kirjoitti ennen vakautuspoliittisen ohjelman valmistumista. Hän arvosteli, miten ”veronmaksajien varoilla ensin tuodaan maahan miljardien arvosta väkirehuja, ja kun maataloustuottajat sitten näistä väkirehuista jalostavat voita, niin taas tarvitaan miljardeja veronmaksajien varoja, jotta näin tuotettu voi voitaisiin syöttää ulkomaalaisille”.⁶⁷¹

Junttaryhmit organisoituvat – Liljeström vaikenee

Yleislakko ja sitä seurannut vakautuspolitiikka lisäsi SDP:n sisälle syntyneiden ryhmäkuntien etäisyyttä toisistaan. Leskisen johdolla toiminut puolueoppositio ryhtyi toimiin SDP:n johdon vaihtamiseksi. Skogilaisista lähdettiin hakemaan selkävoittoa. Siihen tarvittiin ylimääräinen puoluekokous.

669 SML valtuusto ptk. 25.6.1956.

670 Ahjo 4/1957.

671 Ahjo 2 ja 3/1957.

Puolueriita oli jo koteloitunut ja avoin, kun Skog heinäkuussa 1956 ripitti pitkässä kirjallisessa selvityksessään puolueen tilaa. Muistio ja siihen liittynyt julkilausuma olivat vastaus leskisläisten toimiin. Skog ilmaisi katkeruutensa siitä, etteivät opposition johdossa olevat Leskinen ja puoluetoimikunnan jäsen Lindblom olleet rauhoittuneet, vaikka heidän velvollisuutensa olisi sovitella. Skogin mielestä ei voi sietää, että puolueen sisällä toimii ryhmä, joka järjestelmällisesti kaivaa maata pois puoluejohdon alta ja lamauttaa puolueen toimintaa. TUL:n riidan kärjistymisen hän sälytti puolueopposition niskoille ja kuvasi sitä ”oikeistolaishenkiseksi”. Leskinen sai kuulla kunniansa vuoden 1954 eduskuntavaalien pilaamisesta Maalaisliittoon kohdistuvilla ”ylisanoilla”. Lindblomin ja Leskisen toivomukset intressiedustuksen poistamisesta puoluetoimikunnassa saivat huutia Skogilta. Ammattiyhdistysliikkeen riippumattomuutta eivät Skogin mukaan jaksa käsittää ”älymystöön” lukeutuvat puolueemme nuoremmat poliitikot. Tässä oli jo annos henkilökohtaista kitkeryyttä vähän kouluja käyneeltä työmieheltä, kun sana älymystö oli pantu lainausmerkkeihin.⁶⁷²

Julkilausumassa tuomittiin puolueen sisälle syntynyt ”harhautuma”, ja se hyväksyttiin äänin 8-7. Julkilausuma oli skogilaisiin lukeutuneen Janne Hakulisen käsialaa, mutta sitä olivat Tyyne Leivo-Larsson, Hannes Tiainen ja Aarre Simonen stilloineet. Sillä haluttiin lievästi muotoillen kertoa, että puolueessa on oikeistoharhauma. Julkilausuman puolesta äänestivät Skog, Lepistö, Simonen, Tiainen, Leivo-Larsson, Antikainen, Rantanen ja Malkamäki. Liljeström ei ollut kokouksessa läsnä. Äänestys markkeerasi puolueen kahtiajakautumisen.⁶⁷³

Skogin muistio ei ollut vain kitkerä purkaus leskisläistä oppositiota vastaan, vaan myös ilmoitus, että heidän toimensa olivat tiedossa. Skog viittasi niin Pajulahden säätiöön kuin opposition

672 Ketola 2003 s. 90; SDP ptmk. ptk. 1.6. ja 4.7.1956 liite 17/8/56 TA.

673 SDP ptmk. ptk. 4.7.1956 liite 18/8/56 TA; Hakulinen 1978 s. 242.

K. A. Fagerholm (keskellä) yritti sovittaa, sen sijaan Väinö Leskinen (oik.) ei puoluesovinnosta piitannut. Ristiriidat olivat näkyvissä jo vuoden 1955 puoluekokouksessa. Kuva: T. Norjavirta, TA.

laajojen kokousten järjestämiseen Espilässä ja Upseerikasinolla. Hän ihmetteli, millä rahoilla tämä on hoidettu.⁶⁷⁴

Leskisen Bunkkeri ryhtyi pian organisoimaan puoluepiirien vaatimusta ylimääräisen puoluekokouksen koollekutsumiseksi ja vallanvaihdon toteuttamiseksi puolueessa. Se onnistui, ja puoluekokous päätettiin pitää huhtikuussa 1957.

Puoluetoimikuntaan palannut Liljeström osallistui joihinkin sen kokouksiin alkuvaiheessa, mutta ei osallistunut keskusteluun TUL:n riidasta. Hän osallistui muutoinkin harvakseltaan kokouksiin ja oli hiljaa myös vuoden 1956 alun kokouksissa, joissa hän oli läsnä. Syksyllä hän ei osallistunut yhteenkään puoluetoimikunnan kokoukseen, vaikka puolueriita oli kärjistymässä. Hiljaisuus vaikuttaa harkitulta. Puoluetoimikunnan työskentely on voinut tuntua turhautavalta, kun kahtiajako oli jo ilmeinen. Todennäköisempi selitys on kuitenkin etäisyyden otto ja halut-

674 Em. ptmk. liite 17/8/56 TA.

tomuus mennä mukaan puolueriidan näkyvään kädenvääntöön. Ainakin tässä vaiheessa palveli matala profiili näkyvän roolin sijasta paremmin hänen pyrkimyksiään varjella hajaannuksen kärjistymistä ja ennen muuta sen siirtymistä Metallityöväen Liiton sisälle.

Toimettomaksi Liljeström ei kuitenkaan jäänyt. Syksyllä hän tapasi Skogin kanssa Työväenyhteisöjen Keskuksen (TKY) palveluksessa olleen Torsti Toivosen Seurahuoneen turkkilaisessa kabinetissa, Skogin lempipaikassa. Toivoselle selostettiin puolueen sisäistä tilaa ja tulevaa puoluekokousta. Skog ja Liljeström kysyivät, lähtisikö hän hoitamaan kokousvalmisteluja. Kun vastaus oli myönteinen, syntyi Skogin ympärille ryhmittyneiden oma toimisto Arkadiankadulle. Toivonen kiinnitettiin siihen järjestäjäksi. Leskisläisten Bunkkeri sai vastinparinsa. Kujalan määrittelemässä henkilöasetelmassa Emil Skog, Liljeström ja puolueen järjestösihteeri Veikko Puskala muodostivat epävirallisen ”metallin juntan”.⁶⁷⁵

Emil Skogin idean perusteella ja vastapainoksi Leskisen kasvavalle vaikutusvallalle syntyi myös ns. ”korkeat toverit” -ryhmä, jolle myöhemmin annettiin nimeksi ”isokenkäiset”. Siihen kuuluivat puheenjohtajat ja toimitusjohtajat kaikista työväenliikkeen suurista keskuselimistä. Ammattiyhdistysliikkeestä mukana olivat sen molemmat puheenjohtajat ja sihteeri ja eräiden suurimpien liittojen puheenjohtajat kuten Liljeström, naisliitosta Martta Salmela-Järvinen, TSL:sta Arvi Hautamäki, TUL:sta Pekka Martin, KK:sta Jalmari Laakso ja sihteeri Jorma Jalava jne. Janne Hakulinen on muistellut, ettei se tehnyt muodollisia päätöksiä, mutta oli puoluejohdon tukena viettäessä joitakin suuria kysymyksiä eteenpäin.⁶⁷⁶

675 TMT sidos 245 H, Torsti Toivonen; Peltoniemi-Rajala 1981 s. 103-104; Kujala 2013 s. 23.

676 Hakulinen 1978 s. 223.

”Hallitus on rajoittunut vain palkansaajaväestön kurittamiseen”

Yleislakon jälkeen kiihtyi keskustelu devalvaatiosta. Liljeström oli vielä noin kolmea kuukautta ennen devalvaatiota kahden vaiheilla. Hän tunsii työnantajien Wahlforssin hieman varauksellisen kannan, mutta työnantajienkin näkemykset vaihtelivat.⁶⁷⁷ Wahlforss piti markkaa yliarvostettuna, mutta ei nähnyt devalvaation yksin ratkaisevan metalliteollisuuden kustannusongelmia. Ydinkysymys oli tuottavuuden parantaminen. Siihen hän kaipasi myönteisempää suhtautumista ammattiyhdistysliikkeeltä, jossa tuottavuuden nostamista jarrutti puhuminen hiostuksesta. Insinööreille 17.2.1957 puhuessaan hän esitti, että Ruotsissa konepajateollisuuden tuottavuus työntekijää kohden oli vuonna 1954 noin 20-25 prosenttia korkeampi kuin Suomessa.⁶⁷⁸

Devalvaation valmistelu oli aloitettu jo syksyllä 1956, vaikka julkisuudessa siitä sanouduttiin irti. Maaliskuussa 1957 Fagerholmin II hallitus sai uuden vakauttamisohjelman valmiiksi. Suomen Pankin pääjohtaja arvosteli sitä yksityisesti lähettämässään kirjeessä Fagerholmille. Se herätti devalvaatio-odotuksia. Hallituksen ohjelmaan kuului veronkorotuksia ja vientiteollisuudelle vientimaksu. Sen tulot käytettäisiin valtion velan lyhentämiseen ja myöhemmin lainoina lähinnä metsäteollisuuden laajentamiseksi.⁶⁷⁹ Ohjelmaan kuului hankala, ansiotasoa rajoittava palkkapolitiittinen osa, joka teki palkkakysymyksestä eduskunnan asian.

Eduskuntaryhmässä Liljeström ilmoitti, ettei SAK voi tällaista ohjelmaa hyväksyä. Työmarkkinoille hän ennakoi työtaisteluja ja metalliteollisuuteen työttömyyttä. Ammattiyhdistysliike oli hänen mielestään saanut kantaa raskasta vastuuta, eikä se voi luopua vaatimasta kompensaatiota. Kun Fagerholm esitteli 19.3. eduskuntaryhmälle luonnoksen vakauttamisohjelmaksi, oli Liljeströmin tuomio karu: ”Tämä ohjelma on kauhea.” Näissä oloissa

677 SML valtuusto ptk. 16.6.1957 TA.

678 Wilhelm Wahlforssin kok. 33. Puheita ja artikkeleita 1930-1968. Några framtidsreflexioner baserade på verkstadsindustrins utveckling efter 1917 KANA.

679 Kuusterä, Tarkka 2012 s. 213.

eivät liitot voisi tehdä työehtosopimuksia. Hän esitti ohjelman hylkäämistä, mutta ryhmässä sitä ei kannatettu, joten hän jäi mielipiteineen yksin.⁶⁸⁰

SDP:n puoluetoimikunnassa mielipiteet vakauttamisohjelmasta jakaantuivat. Eero Antikainen, Vihtori Rantanen, Aino Malkamäki ja Liljeström protestoivat. Heidän mielestään ohjelma merkitsi puolueen kannatuksen heikentymistä ja talouselämän kehitystä sosialidemokratian aatteille vastakkaiseen suuntaan. Nelikon vastalauseessa muistutettiin, että palkoista ja työehdoista sopiminen kuuluu työmarkkinajärjestöille eikä hallitukselle. He varoittivat, että ohjelma on vahingollinen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen välisille suhteille.⁶⁸¹ Liljeströmille eduskuntaryhmän ja puoluetoimikunnan tuki vakautusohjelmalle oli suuri pettymys.

Hallituksen vakauttamisohjelma esitettiin eduskunnalle 21.3. 1957. Samana päivänä sitä oli käsitelty vielä eduskuntaryhmässä, jossa Liljeström esitti ohjelman palkkapoliittisen osan poistamista siitä. Esitys hävisi äänestyksessä äänin 28-13. Oli myöhäistä enää muuttaa ohjelmaa.⁶⁸² Edes kaikki hallituspuolueiden edustajat eivät sitä tukeneet varauksetta. Taustalla oli ammattiliittojen negatiivinen asenne varsinkin palkkojen indeksiehdon heikentämiseen.

Eduskuntapuheessaan Liljeström näki devalvaation olevan tulossa ja paheksui, että valuuttakurssipolitiikkaa aiottiin käyttää vaikuttamaan työntekijöiden reaali-palkkoihin. Hänen mukaansa ”devalvaation toimeenpanosta on tiettävästi hallituksen ja Suomen Pankin välillä neuvoteltu pitkään ja saatu lopulta Suomen Pankki suhtautumaan asiaan myönteisesti sellaisilla edellytyksillä, että ennen devalvaatiota alennetaan reaalianstiasoa riittävästi ja että devalvaation yhteydessä sitä alennetaan toisen kerran. Kaikki olisi tietenkin muuten hyvin, mutta neuvottelukumppaneilla ei tunnu olevan selvyyttä siitä, kuka tässä maassa

680 SDP edusk.ryhmä ptk. 14.3. ja 19.3.1957 TA.

681 SDP ptmk. ptk. 19.3.1957, liite 35/6/57 TA.

682 SDP edusk.ryhmä ptk. 21.3.1957 TA.

palkansaajien ansiotasosta neuvottelee. Minun tietääkseni se ei ole Suomen Pankki vaan SAK ja siihen kuuluvat ammattiliitot”.⁶⁸³

Liljeströmin puheenvuoron on todettu kuvaavan hyvin sitä epäluottamusta valuuttakurssipolitiikkaan, joka vaikutti ammattiyhdistysliikkeessä myös seuraavina vuosikymmeninä.⁶⁸⁴ Liljeströmin silmissä hallituksen vakauttamisohjelma oli jopa K-ohjelmaa huonompi. ”Siinä mielessä on ohjelmalla varsin kokonainen ja ehjä sävy, että se on epäilyksettä laajin tulonsiirto-ohjelma, mitä maassamme koskaan on hallituksen toimesta eduskunnalle esitetty.” Ostokyvyn leikkaus lisäisi työttömyyttä, hän arvosteli. Hintatason kurissapitämistä ei ohjelmassa ole käsitelty ja nyt kuvitellaan, että uusi talouden tasapaino löydetään jostain alemman elintason tasolta. K-ohjelmassa sentään esitettiin maataloustuotteiden hintojen alennusta palkkojen ohella, mutta nyt ”hallitus on kainoussyistä rajoittunut vain palkansaajaväestön kurittamiseen”. Hän piikitteli, että ehkä helpotus tulisi jo nyt voimakkaana tapahtuvasta ammattimiesten siirtymisestä Ruotsiin. SAK:n työvaliokunnan kantaan viittaamalla hän ilmoitti, ettei tältä pohjalta synny työehtosopimuksia. Suomen Pankin rahapolitiikka oli Liljeströmin kritiikin kohteena myöhemminkin, kun pankki ei myöntänyt valuuttaa, jotta Valmet olisi saanut tarvitsemansa raaka-aineet satamasta ulos.⁶⁸⁵

Liljeström puhui vakautuksesta suuressa metallityöläisten tilaisuudessa Turussa, jossa hän jatkoi arvostelua palkkapolitiikan viemisestä eduskunnan käsiteltäväksi. Suojelupoliisin tiedottaja seurasi ja raportoi, ettei Liljeströmin puheessa ollut erikoisempaa kiivautta, mutta puheen kokonaissävy oli ”melko jyrkkä”.⁶⁸⁶ Teollisuusliittojen neuvottelukunta VAN antoi vielä kaiken vakuudeksi julkilausuman, jossa todettiin, ettei hallituksella ole oikeutta eikä

683 Vp 1957 ptk I s. 330-334; *Ssd* 23.3.1957; Kuusterä, Tarkka 2012 s. 215-216.

684 Kuusterä, Tarkka 2012 s. 216.

685 Vp 1957 ptk I s. 330-334; *Ahjo* 6/1957, *Ssd* 23.3.1957). SAK tvk:n enemmistöryhmä ptk. 12.8.1957 TA.

686 Suojelupoliisi. Ammattiyhdistysliike II, I, Suomen Metallityöväen Liitto, Ilm. 1011/30.3.1957.

valtuuksia viedä työehtosopimusmääräyksiä vakauttamisohjelmaan.⁶⁸⁷

SAK jäi omasta mielestään sivuun hallituksen vakautuskaavailuista, ja Antikainen arvosteli sitä, ettei siltä ollut pyydetty edes lausuntoa asiasta. Sosialidemokraattisten ministerien sitoutumista ohjelmaan ihmeteltiin. Vielä muutama päivä ennen eduskuntakäsittelyä Liljeström oli kertonut, ettei hän tiennyt ohjelman sisällöstä muuta kuin sen, mitä *Maakansa* oli siitä kirjoittanut. Sen mukaan hallitus ei luvannut hintojen noususta mitään kompensatiota. Ärtymystä hänessä oli herättänyt Puuliitosta julkaistu uutinen, ettei liitto kannata palkankorotuksia, vaan hintojen alentamista. Liljeströmin mielestä syntyi kuva, ettei SAK:ssa olla yksimielisiä.⁶⁸⁸ Hän oli myös pettynyt siihen, että SDP:n puoluekokous antoi hyväksynnän vakauttamisohjelmalle. Samalla puoluekokous tuli siunanneeksi puolueen sekaantumisen SAK:n tontille, palkkapolitiikkaan. Puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen hyviä ja luottamuksellisia suhteita on kuitenkin edelleen vaalittava, Liljeström kirjoitti pettymyksestään huolimatta *Ahjossa*.⁶⁸⁹

Ammattiyhdistysliikkeen tyytymättömyys Fagerholmin hallituksen talouspolitiikkaan – ja varsinkin kevään 1957 vakautusohjelmaan – oli yksi tekijä, joka aiheutti SDP:n sisäisen hajaannuksen kärjistymisen huhtikuussa pidetyssä puoluekokouksessa. Samoin se vaikutti myöhemmin sosialidemokraattisen puolueen ja SAK:n hajoamiseen kahtia.⁶⁹⁰ SDP:n ministeriryhmä otti tietoisien riskien sekaantuessaan ammattiyhdistysliikkeen ydintehtäviin. Mikään yllätys ei ole voinut olla, että SAK asennoituisi siihen jyrkästi. Fagerholmin hallitus kaatui toukokuun lopulla 1957, pääministerin itsensä mielestä palkkalinjaan.⁶⁹¹

687 *Ahjo* 7/1957.

688 SML ltmk. ptk. 12.3.1957 TA.

689 *Ahjo* 8/1957.

690 Bergholm 2007, s. 40–48.

691 SDP edusk.ryhmä ptk. 23.5.1957 TA.

SDP:n ylimääräinen puoluekokous 21.-24.4.1957 päättyi Leskinen linjan voittoon. Puolueen keulakuvaksi valittiin ikääntynyt Väinö Tanner äänin 95-94 K. A. Fagerholmin ollessa vastaehdokkaana. Puolueen lankoja piti käsissään kuitenkin Leskinen. Kun puoluetoimikunnan kokoonpanosta ei päästy yksimielisyyteen, poistui vähemmistöön jäänyt ”Ryhmä 94” kokouksesta, ja puoluetoimikunta miehitettiin yksinomaan enemmistön edustajilla. Vaikka talouspolitiikasta ja vakauttamisesta kiisteltiin, ei kokous vain siihen hajaantunut. Väistyvä puheenjohtaja Skog osoitti Fagerholmin hallituksen vakauttamistoimille ymmärrystä, kuten ammattiyhdistysliikkeen arvostelullekin. Antikainen epäili, että ”linjataistelu” on vain taistelua erilaisten ihmisten välillä puoluejohdossa. SAK:n lehdessä moitittiin kuitenkin SDP:n talouspoliittinen ohjelma mitäänsanomattomaksi ja tulkittiin puolueen siunaavan tulonsiirrot vähäväkisten etujen vastaisina. SAK:n johdossa Lindblom puolusti hallituksen vakauttamispolitiikkaa, eikä pitänyt SAK:n vaatimaa täyskompensaation linjaa realistisena.⁶⁹²

Teollisuuspolitiikan peruslinjaksi SDP viitoitti valtiollisen suurteollisuuden edistämisen. Olli J. Uotin valmisteleva puoluetoimikunnan talous- ja teollistamisohjelma ei kelvannut Tannerille, joka piti sitä epärealistisena. Mitään yksityiskohtaista toimenpideohjelmaa ei puoluekokouksessa hyväksytty, ja teollisuuspolitiikka jäi ohjelmatyössä muutoinkin melko niukaksi.

Vähemmistöön jäänyt ”Ryhmä 94” organisoitui heti puoluekokouksen jälkeen. Se asetti toimikunnan valmistelevaan jatkotoimia. Yrjö Rantala tiesi kertoa puoluetoimikunnalle, että Skog ja Liljeström ovat palkkaamassa asiamiehiä hoitamaan opposition toimintaa.⁶⁹³ Sosiaalidemokraattinen hallitusryhmä jätti paikansa Fagerholmin II hallituksessa. SDP:n uuden puoluejohdon linjana oli ollut jyrkkä Maalaisliiton arvostelu, joten aikaisemman hallitusyhteistyön jatkamiselle ei katsottu olevan edellytyksiä.

692 Ptk. SDP:n ylimääräisestä puoluekokouksesta H:gissä 21.4.-24.4.1957 TA; *Palkkatyöläinen* pk ”Sos.dem. puoluekokous” 26.4.1957.

693 SDP ptkm. ptk. 1.8.1957 TA.

Pian alkoivat sovintoneuvottelut vähemmistöryhmän ja SDP:n johdon kesken. Ryhmä 94 piti 12.5. maata käsittävän kokouksen, jossa evästettiin neuvottelijoita. Jo 15.5. saatiin aikaan sovintoso-
pimus, jonka kuittasivat Tanner, puoluesihteerit Kaarlo Pitsinki, Olavi Lindblom, Onni Hiltunen, K. A. Fagerholm sekä Aarre Si-
monen, Tyyne Leivo-Larsson ja Hannes Tiainen.⁶⁹⁴ Tällä joukolla
olisi voinut kuvitella sovinnon etenevän, mutta toisin kävi. Leskisen nimi puuttui. Jatkoneuvotteluja käytiin vielä kesäkuussa,
mutta sen jälkeen jämähdettiin paikoilleen. Oppositio syytti
erityisesti Leskistä ajan peluusta ja haluttomuudesta neuvotella.
Leskinen arvelikin ajan peluun koituvan opposition tappioksi.
Liljeström ei näihin alkuvaiheen neuvotteluihin osallistunut.

Palkkoja alentava hallituksen vakautuspolitiikka sai Lilje-
strömiltä kovan tuomion talvella 1957. Kesää kohden kiihtyivät
devalvaatiokaavailut sekä pohdinta Suomen ulkomaankaupan
uudelleenarvioinnista. SDP:n puoluekokous oli takana. Liljeströ-
min poliittisella uralla tapahtui merkittävä käänne, jossa hän jätti
taakseen 1950-luvun alkuvuosien suljetun talouden politiikan
ja jyrkän protektionismin. Työehtoneuvotteluissakin hän luo-
pui vuosia vaatimastaan täydestä hyvityksestä elinkustannusten
noustessa. Hintojen ja palkkojen ikuinen toisiaan kiihdyttävä
kierre ja inflaatio oli saatava kuriin tarkistamalla palkkapoliitiikan
linjaa. Liljeström oli valmis talous- ja kauppapoliittisiin ratkai-
suihin, jotka pohjustivat Suomen kiinnittymisen läntisiin talou-
dellisiin yhteistyöjärjestöihin ja vapaakauppaan. Teollisuuden ja
työmarkkinoiden tulevaisuus sekä työllisyys painoivat vaakaku-
pissa enemmän kuin se poliittinen riski, joka teki hänestä SDP:n
kapinallisen, ottopojan, joka meni hallitukseen vastoin puolueen
lupaa. Puoluehajaannusta se jyrkensi, mutta Liljeström valitsi
siinä oman, itsenäisen tiensä yhdessä skogilaisen puolueopposi-
tion kanssa.

694 K. A. Fagerholmin kok. kansio 20 TA.

”Teen itseni puoluepoliittisesti mahdottomaksi”

Keväällä 1957 muodostettiin Kekkosen epäsuosiossa olleen maalaisliittolaisen V. J. Sukselaisen johdolla keskustalainen vähemmistöhallitus. Siitä alkoi Maalaisliiton kohoaminen johtavaksi hallituspuolueeksi aina vuoteen 1966 saakka, jolloin SDP:n Rafael Paasio muodosti kansanrintamahallituksen. Sukselaisen hallitus joutui pian sisäisiin riitoihin RKP:n ministerien jättäessä eronpyyntönsä 2.7.1957. Valtiontalous oli niin pahassa kriisissä, että hallitus joutui painimaan maksurästien kanssa. Hallitus jäi kuitenkin paikoilleen ja sitä täydennettiin Maalaisliiton ja kansanpuolueen edustajilla. Talousongelmien parissa kamppailleen Sukselaisen 1b-hallituksen pohjaa pyrittiin laajentamaan muun muassa SDP:n suuntaan, mutta aiheet kariutuivat, Juhani Suomen mukaan leskisläisten epäluottamuslausehankkeisiin. Pian tämän jälkeen, 2.9. Sukselainen täydensi hallitustaan ottamalla siihen viisi sosialidemokraattiseen oppositioon kuuluvaa, heidän joukossaan Liljeström, joka nimitettiin kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriksi.⁶⁹⁵

Sukselaisen 1c-hallituksen sos.dem.opposition edustajia ryhdyttiin pian kutsumaan ottopojiksi ja hallitusta ottopoikahallitukseksi. Nimitys ei ollut oikein osuva, kun yksi hallitukseen menijöistä oli naiskansanedustaja. Liljeström, Aarre Simonen, Matti Lepistö, Aino Malkamäki ja Olli J. Uoti olivat menneet hallitukseen vastoin SDP:n eduskuntaryhmän kantaa.

Ottopoikahallitus muistetaan poliittisen historian kirjoituksessa lähinnä SDP:n puolueriidan yhtenä solmukohtana. Näin on käynyt myös Liljeströmin henkilöhistorian osalta. Kuva Sukselaisen hallituksesta on jäänyt yksipuoliseksi ja siinä on sivuutettu jo hallituksen alkutaipaleen aikana tehdyt kauaskantoiset talouspoliittiset ratkaisut: devalvaatio ja länsikaupan vapauttaminen.

Hallitusratkaisu yllätti niin SDP:n puoluejohdon kuin puolueen eduskuntaryhmänkin, sillä vielä samana päivänä, kun hallitusta oli täydennetty, eduskuntaryhmän puheenjohtaja Henriksson oli tietämätön asioiden kulusta. Ryhmälle hän kuvasi

695 Suomi 1992 s. 36-37.

tilanteen niin sekavaksi, ettei siitä voi sanoa mitään. Oli kuultu huhuja, että hallitusneuvotteluja oli käyty puolueen kummallakin siivellä virallisten elinten tietämättä, toisaalla Kokoomuksen suuntaan, toisaalla Maalaisliiton kanssa.⁶⁹⁶ Tannerin mukaan puoluetoimikuntakaan ei tiennyt asiasta etukäteen mitään. Tannerin mielestä presidentti Kekkosella oli ollut vahvasti sormensa pelissä ja häneen ”ei yleensä voida luottaa”.⁶⁹⁷

Emil Skogin mielestä hallitukseen meno oli opposition oma operaatio. Ryhmä 94 oli sitä tukenut. Myös SAK antoi hallitukselle tukensa. Sekä Skog että Kekkonen elämäkerran kirjoittaja Juhani Suomi kiistävät presidentin pyrkineen sekoittamaan SDP:n sisäisiä rivejä. Myös Sukselainen on omasta puolestaan torjunut pyrkimykset hajottaa SDP. Skogin mukaan tarkoitus oli pakottaa leskisläiset uusiin neuvotteluihin puoluesovinnon aikaansaamiseksi.⁶⁹⁸

Hallitussondeerauksen avainhenkilö oli Maalaisliiton puoluesihteerin, Hokkasen mukaan ”tasavallan varakuningas” Arvo Korsimo, jonka taustalla vaikutti presidentti Kekkonen. Maalaisliiton puheenjohtaja ei aluksi ollut edes tietoinen Korsimon puuhista, kun hän itse kävi samaan aikaan neuvotteluja SDP:n ja Kokoomuksen kanssa. Skogilaisten puolella Korsimon kumppanina toimi Janne Hakulinen, Antti Kujalan mukaan sos.dem.opposition äärimmäisyysmies. Pääministeri Sukselainen ei itse ollut mitenkään ilahtunut syntyneestä hallituspohjasta ja johti hallitusta vastentahtoisesti, mutta tunnollisen alistuneesti Kekkoselle vastaanpanematta. Sukselaisen mielenrauhan kannalta olisi ollut mukavampaa hoitaa rauhallista ja arvostettua eduskunnan puhe- miehen tehtävää poliittisesti epäkiitollisena aikana.⁶⁹⁹

696 SDP edusk.ryhmä ptk. 2.9.1957 TA.

697 Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 3. Väinö Tannerin tilannekatsaus Pajulahden Urheiluoipistossa 5.9.-57 toimitsijoiden neuvottelupäivillä TA.

698 Ryhmä 94. Kansio 1. 329.5 TA; Suomi 1992 s. 39; Perttula 2017 s. 277; Skog 1974 s. 46.

699 V. J. Sukselaisen kok. Päiväkirjat 1926-1965 KANA; Hokkanen 2002 s. 341, 380; Perttula 2017 s. 274; Kujala 2013 s. 59.

Liljeströmin henkilökohtaisista motiiveista on siinä määrin aineistoa, että sen valossa voi arvioida hänen poliittisen uransa yhtä keskeistä ratkaisua. Metalliliitossa asia selitettiin siten, että kyseessä oli Liljeströmin ja Olli J. Uotin osalta ”lähinnä SAK:n osallistuminen” hallitukseen ja tarkoituksena suurtyöttömyyden uhan torjuminen. Työttömyys oli saavuttanut sodanjälkeisen huippunsa talvella.⁷⁰⁰ Työllisyyden hoitoon liittyvät perusteet ovat sikäli huomionarvoisia, että Liljeström oli vuosien ajan kokenut, miten valtiovallan toimiin vaikuttamalla voitiin saavuttaa tuloksia esimerkiksi ohjaamalla teollisuuden tilauksia kotimaahan. Syksyn aikana saatiin muun muassa VR:n veturitilauksia käännettyä kotimaahan. Liljeström ajoi täystyöllisyyspolitiikkaa, jossa ”lapiolinjan” tuli väistyä teollistamisen tieltä. Liittonsa lehdessä Liljeström vaati talouspolitiikkaan ”jyrkkää suunnanmuutosta” juuri ennen hallituksen muodostamista. Tuotantoelämä oli saatava käyntiin täydellä kapasiteetilla työllisyyden vuoksi.⁷⁰¹ Hän osoitti ministerinä syytöksensä myös Suomen Pankkiin, joka oli voimakkaasti supistanut rahamarkkinoita ja antanut suoranaisen ”liikekannallepanomääräyksen työttömyydelle”. ”Ei ole helppoa olla työministerinä”, hän tuskaili. Hallitus ei ollut ainakaan saamaton lisätessään työllisyysmäärärahoja ja supistaessaan maatalousmenoja. Hän puolusti myös devalvaatiota, jota ilman työllisyyden hoito olisi muodostunut ylivoimaiseksi.⁷⁰²

Liljeström istui SAK:n miehenä tavallaan kahdella tuolilla. Hänelle itselleen SAK näyttää tuntuneen SDP:n eduskuntaryhmää paremmin omana viiteryhmänä, kun hallitusratkaisua on harkittu. Hän koki itsensä enemmän SAK:n kuin SDP:n edustajaksi hallituksessa. Tähän viittaa muun muassa kirjoitus *Ahjossa*, jossa hän toteaa ”ammattiyhdistysliikkeen antaneen omia miehiä hallitukseen”. Kun uuden hallituksen ohjelma lupasi vielä toimia työllisyyden elvyttämiseksi, ei SAK:n johto Liljeströmin sanojen mukaan halunnut kaihtaa vastuutaan. Ohjelmassa luvattiin kun-

700 SML toim.kertomus 1957 TA.

701 *Ahjo* 15-16/1957, 1.9.1957.

702 Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 2. Hallitusratkaisun taloudelliset perustelut TA.

nioittaa työmarkkinajärjestöjen tehtävää työehdoista sopimisessa ja laatia myös teollistamisohjelma. Henkilökohtaisesti hän totesi olevansa SAK:n johdon vanhin ja ottavansa riskin tehdä itseltään ”puoluepoliittisesti mahdollottoman ammattiyhdistysliikkeen hyväksi”.⁷⁰³ Lausunto kertoo paljon siitä, miten Liljeström näki asemansa ja vaikutusvaltansa perustuvan ensisijaisesti SAK:n vahvimman ammattiliiton puheenjohtajuuteen. Kansanedustajuus oli toissijainen ja siitä hän oli valmis vaikka luopumaan puolueriitaan tuskastuneena. Liljeström ei hyväksynyt ajatusta, että Leskisen käsissä ollut SDP:n puoluetoimikunta määräisi hänen osallistumisestaan hallitukseen SAK:n miehenä.

Ammattiyhdistysmiesten hallitukseen meno kertoi pyrkimyksestä muuttaa talouspolitiikan suuntaa, ja siinä näkyi myös SAK:n oman talouspoliittisen linjan tarkistus. Sukselaisen hallitusohjelma lupasi juuri Liljeströmin tärkeäksi kokemia toimia työllisyyden edistämiseksi, tuotannollisen toiminnan tehostamista tukevaa rahapolitiikkaa ja teollistamisohjelman Pohjois- Itä- ja Keski-Suomen vajaatyöllisyysalueille. Toisaalta hallituksen ohjelmaan kuului myös valtiontalouden tasapainottaminen, säästötoimet, jotka sos.dem. oppositio joutui nielemään. Hankalin niistä oli lapsilisän poistaminen yhden lapsen huoltajilta. Hallituksessa siitä äänestettiin sos.dem. opposition jäädessä vähemmistöön.

Puoluepäätösten kannalta oli menettelytapavirhe hallituksen muodostamisessa tosiasia. Kyseessä oli sinänsä tavanomainen poliittinen hallitus eikä toimitusministeristö tai virkamieshallitus, johon olisi helpommin voinut osallistua ”ammattiministerin” tai ”työmarkkinaedustajan” roolissa. SDP:ssä ei hyväksytty poliittiseen hallitukseen osallistumista muutoin kuin eduskuntaryhmän päätöksellä ja ryhmän edustajana. *Suomen Sosialidemokraatin* mukaan yksittäisen ammattiministerin olisi vielä voinut hyväksyä, mutta hallituksesta tuli ”maalaisliittolais-skogilainen”.⁷⁰⁴ Myöhemmin sosialidemokraattisen opposition eduskuntaryhmässä tehtiin sama linjaus, kun hallituskokoonpanosta neuvo-

703 Ahjo 17 ja 18/1957, *Aftonbladet* 4.9.1957.

704 Ssd 3.9.1957 ”Sukselaisen hallitus muovattiin maalaisliittolais-skogilaiseksi” ja pk ”Hajottava teko”.

V. J. Sukselaisen hallitus toimi kolmessa kokoonpanossa vuonna 1957. Syksyllä siitä tuli ns. ottopoikahallitus. Hallituksen tärkein päätös oli län-sikaupan vapauttaminen. Keskellä kulkulaitosten ja yleisten töiden minis-teri Liljeström. Kuva: Esa Hilli.

teltiin. Liljeström ei sitä vastustanut. SKDL:n tuntoja heijastellut *Kansan Uutiset* arvosteli hallituksen laajentamista myös oikealle. Lehti epäili, etteivät Liljeström ja Uoti ole parhaimpia kapitalis-tien suitsittajia.⁷⁰⁵

Hallitukseen meno oli Liljeströmin osalta joka tapauksessa uskaliasta, olihan hän eri tavoin pyrkinyt tyynnyttämään puo-lueriitaa. Tässä mielessä taktisista kyvyistään kehuttu Liljeström otti tietoisin riskin. Ottopoikahallituksesta tuli yksi niistä toi-nen toistaan seuranneista tapahtumista, jotka vain pahensivat hajaannusta. Ei auttanut, vaikka Ryhmä 94 ja SAK olivat kehot-taneet menemään hallitukseen, tosin ensinmainitun piirissä ei asiasta ollut täyttä yksimielisyyttä. Ratkaisua voi arvioida myös alkuvuoden tapahtumaketjun kautta. Ammattiyhdistysjohdon ja

⁷⁰⁵ *Kansan Uutiset* 3.9.1957 pk Hallitusuudistus” ja 4.9.1957 pk ”Onnistuiko kauneusleikkaus”.

SDP:n välistä luottamusta oli jo pahoin nakertanut Fagerholmin hallituksen puuttuminen palkkakysymyksiin ohi SAK:n, samoin SDP:n puoluekokous, joka jätti puolueen leskisläisten käsiin, sekä epäonnistuneet sovintoneuvottelut. Syksyllä 1957 Liljeströmin luottamus SDP:n kykyyn ja haluun ottaa huomioon ammattiyhdistysliikkeen tarpeet saattoi olla pohjalukemissa.

Ryhmä 94 jatkoi kokoontumistaan puoluekokouksen jälkeen. Tampereella 14.7.1957 pidetystä kokouksesta oli annettu julkilausuma, joka heijasti hyvin jo heti alkuunsa alakierteeseen suitsutunutta sovintoprosessia. Tampereen julkilausuma oli uhmakas vaatimus SDP:n puoluejohdolle politiikan suunnanmuutoksesta. Jos sitä ei tapahdu, joutuu oppositio ryhtymään muihin järjestöliisiin toimenpiteisiin. Julkilausuman mukaan SDP oli suhtautunut välinpitämättömästi uhkaavaan suurtyöttömyyteen, rikkonut toukokuun sovintosopimuksen ja häirinnyt ammattiyhdistysliikkeen toimintaa. Tanner tuomitsi heti julkilausuman, josta hän löysi vain sos.dem. puolueeseen kohdistuvia syytöksiä.⁷⁰⁶ Molempuoliset syytökset ja hajaannusta syventävät järjestöpäätökset seurasivat toisiaan. Niiden väliin mahtuneet monet sovintoneuvottelut eivät suuntaa muuttaneet. Fagerholm toivoi vielä sovintoa ja varoitti ryhtymästä opposition erottamiseen. Hän vetosi heti ottopoikahallituksen muodostamisen jälkeen Tanneriin, jonka pitäisi nyt osoittaa olevansa se vahva mies, jona häntä pidetään.⁷⁰⁷

SDP:n puolueenuevosto tuomitsi 15.9. SDP:n jäsenten hallitukseen menon epäparlamentaarisenä. Puolueenuevosto vaati ministereitä välittömästi jättämään hallituksen. Samalla se kehoitti SDP:n eduskuntaryhmää erottamaan hallitukseen menneet kansanedustajat eduskuntaryhmästä, ellei hallitusta heti jätetä.⁷⁰⁸ Liljeström ja kumppanit eivät totelleet. SDP:llä oli muitakin vaatimuksia kuin ministerien ero. Opposition lehtihankkeesta oli luovuttava. Siitäkään ei tullut mitään, sen sijaan opposition

706 Ryhmä 94. Kansio 1. Sd-yhteistyöelimen tiedoitus nro 6/57, 3.9.1957. 329.5. TA.

707 Ssd 5.9.1957 ”K. A. Fagerholm: On vielä mahdollisuuksia palauttaa yksimielisyys”.

708 SDP puolueenuevosto ptk. 15.9.1957 TA.

Päivän Sanomista tulikin yksi puolueriidan hankalimmista kysymyksistä.

Menosta Sukselaisen hallitukseen seurasi ottopoikaministerien erottaminen SDP:n eduskuntaryhmästä. Fagerholm yritti vielä sovittelua, jotta hallitukseen menneet olisivat toistaiseksi ryhmän ulkopuolella, kunnes sovintoneuvottelut olisivat tavalla tai toisella päättyneet. Leskisen mielestä sovinnon edellytys oli hallituksesta eroaminen. Simosen mukaan hallituksesta voidaan lähteä heti kun sovinto saadaan aikaan. Äänin 26-19 katsottiin Liljeström yhdessä Malkamäen, Simosen ja Lepistön kanssa ryhmästä eronneiksi.⁷⁰⁹ Erotettujen mielestä se oli ”väkivaltainen” toimenpide ja vastoin eduskuntaryhmän sääntöjä. Enteellisesti oli Veikko Puskala varoittanut tällaisesta tilanteesta jo SDP:n puoluekokouksessa. Hänen mukaansa arvovaltaiset puolueen jäsenet ovat eräissä tapauksissa ottaneet vastaan ministeripaikkoja vastoin puoluetoimikunnan ja eduskuntaryhmän kantaa ja lupaa, eikä tämä ole aiheuttanut mitään toimenpiteitä, ”koska kysymyksessä ovat olleet erittäin arvovaltaiset henkilöt”.⁷¹⁰ Liljeström, kuten muutkin ottopojat myönsivät hallitusratkaisun poikenneen tavanomaisesta parlamentaarisesta menettelystä, mutta katsoivat olleensa siihen pakotettuja. Lindblom ilmoitti SAK:n Antikaisen todenneen syyksi sos.dem. opposition asemien säilyttämisen. Seuraukset olivat aivan päinvastaiset. Sovintopyrkimysten osalta jäätiin taas tyhjän päälle.

Ottopoikahallituksen kaatuminen oli lähes yhtä erikoislautuinen tapahtuma kuin sen syntyminenkin. Hallitusratkaisusta suivaantunut SDP päätti esittää hallitukselle välikysymyksen, jonka ytimenä oli sen muodostuminen parlamentarismille vieraalla tavalla. Sen allekirjoitti vain reilu puolet eduskuntaryhmän kansanedustajista. SKDL laati omansa, ja sen mukaan ”hallitus on oikeistopiirien vaatimuksia myötäilemällä saattanut talouselämän lisääntyviin vaikeuksiin”. Välikysymyksessä vaadittiin, että ”hallituksen parlamentaarista pohjaa on laajennettava lisäämällä

709 SDP edusk.ryhmä ptk. 24.9.1957 TA.

710 SDP ylim. puoluekokous 21.4.-24.4.1957, ptk s. 275 TA.

työväen edustusta ja ettei kansamme etuja vaarantavien oikeisto-
ainesten osallistuminen hallitukseen tule kysymykseen”.⁷¹¹

Erinäisten mutkien kautta Sukselaisen lyhytikäiseksi jäänyt hallitus kaatui lopulta SKDL:n epäluottamusponteen, jota SDP tuki. Hallitus kaatui yllättäen yhden äänen enemmistöllä 75-74 sosialidemokraattien äänen hajaantuessa puolesta ja vastaan kolmen äänestäessä tyhjää. Tyhjää äänestäneet kolme skogilaista kansanedustajaa käytännössä ratkaisivat hallituksen kaatumisen, mikä ei antanut vakuuttavaa kuvaa sos.dem. oppositiomielisten yhtenäisyydestä. Skogin mukaan hallitus kaatui ”vahingossa”. Sillä hän ehkä viittaa aikanaan kuultuun selitykseen, että kolme skogilaista olisi painanut eduskunnassa vahingossa väärää nappia äänestyksessä. Kokoomus, jonka edustajat äänestivät tyhjää, myötävaikuttivat hallituksen kaatumiseen ponteen, jonka sisältö oli heille mahdoton.

SDP:n eduskuntatoiminta puolestaan vahvisti aikakauden monet tapahtumaketjut, joissa tarkoitus pyhitti keinot. Olihan kommunistien ja kansandemokraattien kelkkaan meneminen aikaisemman puoluepropagandan ja puoluejohdon puheiden valossa todellinen majesteettirikos. Voidaan kysyä, poikkesiko SDP:n teko mitenkään siitä, mistä leskisläiset syyttivät TUL:n hajaannuksen yhteydessä. *Suomen Sosialidemokraatti* selitti tämän parhain päin: ”Hallitus kaatui valitsemaansa kuoppaan.” Pääministeri itse kirjasi päiväkirjaansa: ”Kylläpä helpotti.”⁷¹²

Välikysymyskeskustelussa Liljeström palasi yleislakon seurauksiin, joiden hän katsoi puhdistaneen ilmaa, mutta luoneen yhteiskuntaan entistä kärjistyneempää ajattelua. Hallitukseen menoa puolustaessaan hän kuvasi taantumusvoimien toivovan paluuta 1930-luvun mielivaltaan. Rahapolitiikkakin on edustanut 1930-luvun ajattelua. Teollisuuspolitiikkaa hän arvosteli kauniista puheista, kun samaan aikaan esitetään valtiovallan osuuden supistamista talouselämässä. Oikeistolaisen hallituksen muodostaminen olisi Liljeströmin mielestä merkinnyt teollisuuden supis-

711 SDP edusk.ryhmä ptk. 10.10.1957; Vp 1957 ptk III s. 2143-2148.

712 Ssd 19.10.1957; Skog 1974 s. 64; V. J. Sukselaisen kok. Päiväkirjat 1926-1965 KANA.

tamista. Sen torjuminen oli tärkeämpää kuin se, ettei hallituksen muodostamisessa ehkä ollut ”sitä hiuksenhienoa parlamentaarisuutta, mitä eräät ovat esittäneet”. Kokoomuksen Päiviö Hetemäki torjui Liljeströmin väitteet viiden puolueen hallitusneuvotteluissa olleista tavoitteista. Hän totesi, että tavallisesti Liljeström puhuu asiaa, mutta tällä kertaa sitä oli harvinaisen vähän, mutta hänhän puolustaakin hallitusta.⁷¹³ Parlamentarismin pelisääntöjä oli rikottu, eivätkä selitykset auttaneet. Hallituksen tukena oli lopulta odotettuakin vähäisempi parlamentaarinen pohja.

Hokkasen mukaan Sukselaisen 1c-hallitus ei ehtinyt juuri muuta tehdä kuin antaa ohjelmajulistuksen.⁷¹⁴ Näkemys ei aivan osu maaliin, mutta ei näytä poikkeavan historiankirjoitukseen jääneestä yleisestä linjasta, jossa huomio on kiinnittynyt lähinnä hallituksen muodostamistapaan.

Huonon jälkimaineen saanut ottopoikahallitus sai kaaduttuaan poikkeavan tunnustuksen, kun sittemmin Paasikivi-seuran perustajaksi ryhtynyt Jan-Magnus Jansson kehui sen yhdeksi sodanjälkeisen ajan parhaista hallituksista.⁷¹⁵ SDP:lle asia oli nimenomaan menettelytapakysymys. Ottopoikahallituksen politiikan sisällöstä ei sen sijaan tahdottu oikein löytää painavaa kielteistä sanottavaa. Leskinen tosin arvosteli sen budjettiesitystä rutiinibudjetiksi, ja Lindblom työllisyyspanostuksia liian vähäisiksi. Hänen mukaansa devalvaatiokin syventäisi inflaatiota. Lindblomin devalvaatiokanta näyttää kuitenkin horjuvalta, sillä jo seuraavana keväänä hän katsoi devalvaation palauttaneen viennin kannattavuuden ja kilpailumahdollisuudet maailmanmarkkinoilla.⁷¹⁶

SAK joutui yleislakon vaikeassa jälkihoidossa luopumaan täyden kompensaation vaatimuksistaan elinkustannusten noustessa. Markka devalvoitiin pian hallituksen muodostamisen jälkeen

713 Vp 1957 ptk III s. 2143-2148, 2156-2157; Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 2. Puhe eduskunnassa 17.10.1957 TA.

714 Hokkanen 2002 s. 382.

715 Apunen 2005 s. 14 viite *Nya Pressen* 22.10.1957, ”En regeringsfall”.

716 *Ssd* 17.9.1957 pk ”Tuonti ja hinnat”; Vp 1957 ptk I s. 1816-1824; Vp 1957 ptk IV s. 4160-4164.

15.9., ja hallitukseen mennyt Liljeström puolsi sitä. Sen myötä hallitus päätti länsikaupan laajamittaisesta vapauttamisesta, mikä sekin oli Liljeströmin mukaan tarpeellista. *Helsingin Sanomissa* ratkaisuja kiiteltiin ja kehoitettiin jatkamaan samalla linjalla.⁷¹⁷

SDP:n eduskuntaryhmässä käytiin keskustelu sopivista hallituskumppaneista, mikä enteili tulevaa, suurempaa repeämää puolueessa. Kansanedustaja Martta Salmela-Järvinen ilmoitti ykskantaan, ettei hän tule hyväksymään hallitukseen menoa kokoomuksen kanssa. Puoluejohtoon nähden kriittiset kansanedustajat eivät nähneet järkeväksi myöskään sitä, että pääministeriehdokkaaksi tungettiin Väinö Tanneria. Salmela-Järvinen piti sitä nuorten poliitikkojen operaationa, tarkoittaen mitä ilmeisimmin Leskistä ja Pitsinkiä. Hän ilmoitti tekevänsä omat johtopäätöksensä, jos kokoomusyhteistyö kuitenkin toteutuisi. Tällainen uhkaus käsitettiin järjestöelämässä yleensä erouhkaukseksi. Salmela-Järvisen hallitusnäkemykseen yhtyi vielä yhdeksän muuta ryhmän kansanedustajaa. Salmela-Järvinen ei pitänyt parlamentaarisen arvokkuuden kannalta sopivana myöskään presidentti Kekkosta vastaan suunnattua arvostelua. *Sosialistinen Aikakaulehti* oli mennyt niin pitkälle, että rinnasti Kekkosen vallanhimon Hitleriin. Puoluesihteeri Pitsinkiä se ei häirinnyt, hän puolusti Kekkosen arvostelua.⁷¹⁸

Keskusteltuaan Vihtori Rantasen kanssa Sukselainen arveli, että kovalla työllä voitaisiin saada enemmistöhallitus, jossa olisi kokonainen sos.dem.puolue. Seuraavana päivänä, 16.11., hän tapasi Liljeströmin ja alkoi jo epäillä sen mahdollisuuksia. Eero Antikaisen ehdoton kielteisyys samaan hallitukseen menemisestä leskisläisten kanssa lopetti Sukselaisenkin haaveilut. Tulevia hallitustaavailuja alkoivat sittemmin vaivata niin kokoomuksen kuin SDP:n haluttomuus samaan hallitukseen skogilaisten kanssa. Kekkonen ajoi vaihtoehtona vähemmistöhallitusta, jonka muodostaisivat Maalaisliitto, skogilaiset ja kansanpuolue. Siitäkään ei

717 Knoellinger 1959 s. 304-305; *Helsingin Sanomat* 16.9.1957 pk ”Devalvointi”.

718 SDP edusk.ryhmä ptk. 24.10. ja 7.11.1957 TA; *Sosialistinen Aikakaulehti* 10/1957.

tullut mitään. Syksyn 1957 pitkä hallituspula laukesi lopulta Rainer von Fieandtin muodostamaan virkamieshallitukseen 29.11.1957.⁷¹⁹

719 Valdemar Liljeströmin ministeripesti aktivoi Neuvostoliiton tiedustelun, KGB:n, kiinnostuksen häntä kohtaan. Neuvostoliiton suurlähetystön lähetystösihteeri Ivan Siskin oli neuvostovakoilun keskeinen edustaja Suomessa, Suojelupoliisin antamalla peitenimellä ”Käpy”. Välimiehenä oli Vadim Björkelund, entinen Sotevan toimistos sihteeri, joka toimi tulkina sekä vastaanottotarkastuksiin liittyvissä tehtävissä. Hänestä tuli neuvostotiedustelun agentti ilmeisesti jo vuonna 1944 ja myöhemmin kaksoisagentti, kun myös Suojelupoliisi värväsi hänet. Kivisen (2014 s. 210) mukaan neuvostoagenttien työntymisestä Sotevaan ei havaittu mitään merkkejä, sillä neuvostoliittolaiset pääsivät muutoinkin seuraamaan tehdaslaitosten toimintaa. Valtiollinen poliisi, ns. punainen Valpo taas luetteloi sen henkilökuntaan kuuluvia. Esimerkiksi Ilmari Harkista merkittiin, että hän on kuulunut Vapaussodan Rintamamiesliittoon (Valpo II asiama-pit XXV C 5 a; Soteva 1949 KANA; Rentola 1997 s.482).

Ensi kosketus Metalliliitosta Björkelundiin tapahtui ilmeisesti vuonna 1951, jolloin liittotoimikunta kutsui hänet Sotevasta toimimaan saman vuoden liittokokouksen venäläisen kieliryhmän tulkkina (SML ltmk. ptk. 29.11.1951 TA). Björkelundin tutustuminen Liljeströmiin ja toimiminen hänen tulkkina herätti Siskinin, jolle Björkelund laati listan tuttavuuksistaan Suomessa. Metallityöväen Liitosta siihen oli kirjattu Liljeström sekä liiton taloudenhoitaja Vainio, insinööri Saari ja toimitsija Puska. Lista päättyi Suojelupoliisille, jonka etsivät Toimi Arra ja Aaro Paavola puhuttivat häntä moneen kertaan vuosina 1954-1957. Björkelund oli valmis yhteistyöhön ja kertoi yhteydenpidostaan myös Liljeströmiin (Supo hm 11572 a Björkelund, liite nro 22 ilmoitukseen nro 28/54/Arra KANA).

Siskin ehdotti, että Björkelund ryhtyisi aktiivisemmin käymään sosialidemokrattisissa järjestöissä ja esiintymään niissä Neuvostoliiton vastaisesti, mutta ei kuitenkaan räikeästi (Supo em. liite nro 12, 28.11.1954 KANA). Kun Björkelund oli myöhemmin ehdottanut, että hän seuraisi SDP:n sisäistä riitaa, oli Siskin todennut, että annetaan sen olla. Kyllä me saamme tietää, mitä siellä tapahtuu, meidän täytyy päästä lähemmäksi noita korkeampia piirejä, hän sanoi (Supo em. liite 6 ja 14, 24.1.1955 ja 42, 22.9.1956 KANA).

Siskinille Björkelund, alias ”Börje Lehto”, kertoi tavanneensa ministeri Liljeströmin, joka oli pyytänyt häntä kääntämään Metallityöväen Liiton kirjeen vastaavalle Neuvostoliiton järjestölle. Kirjeessä kutsutaan vastavierailulle Suomeen. Samalla Liljeström oli pyytänyt häntä tulkiksi. (Supo em. liite nro 28, 25.9.1957 KANA). Asia sai selvän vakoilutoimeksiannon sävyn, kun Siskin oli sanonut, että Björkelundin pitäisi pyrkiä kehittämään

suhteitaan Liljeströmiin niin, että pystyisi vaikuttamaan myös Liljeströmin tekoihin. Björkelund sai kehotuksen toimia niin, että ulkopuolisten silmissä epäilykset hälvenisivät, ettei näyttäisi siltä, että hän olisi millään tavalla tekemisissä venäläisten kanssa tai että hän suhtautuisi edes ystävällismielisesti näihin (Supo em. liite).

Ylietsivä Aaro Paavola puhutti Björkelundia jälleen 15.2.1957. Tällöin kävi ilmi, että Siskin oli tiedustellut, oliko Björkelund tavannut Liljeströmiä. Björkelund kertoi Paavolalle vastanneensa, ettei ollut, eikä aio tavatakaan. Hän joutuisi omituiseen valoon, koska oli tullut valituksi oman ammattikuntansa puheenjohtajaksi, eikä hän silloin voi juosta SAK:n pamppujen luona varsinkaan kun oma ammattiliitto ei edes kuulu SAK:oon (Supo em. liite 46, 15.2.1957). Björkelund kertoi tavanneensa USA:n suurlähetystön virkailijan Thomas (Tuomas) Hiltusen, joka oli udellut ministeri Eero Antikaisesta ja Liljeströmistä ja heidän menneisyydestään. Björkelund kertoi selittäneensä Hiltuselle sen, mitä herroista tiesi (Supo em. liite 52, 15.10.1957 KANA). Pian tämän jälkeen vakoilutoimia Suomessa pyörittänyt Ivan Siskin lähti maasta.

Björkelundin toimet ulottuivat aina KGB:n ”residenttiin” asti, Suomessa olevaan KGB:n korkeimpaan edustajaan Vladimir Zenihoviin. Residentti taas piti yhteyttä presidentti Kekkoseen. Monihaaraiseksi ilmennyt vakoilujuttu paljastui siinä määrin ”kuumaksi”, että sen annettiin raueta ilman pidätyksiä ja syytteitä. Kimmo Rentola epäilee, ettei Björkelund ollut yksiselitteisesti kenenkään kontrollissa, ei edes omassaan, vaan palveli jokaista herraansa enemmän kuin muille myönsi, otti maksun kaikilta ja petti kaikkia (Rentola 2009 s. 26, 86 ja Rentola 1997 s. 342-349, 482-483).

Liljeströmistä tuli yksi osallinen laajassa jutussa ilman, että Björkelundin todellinen rooli näyttäisi hänelle koskaan selvinneen. Supon puhutteluissa Björkelund ei näytä raportoineen mitään poliittisesti merkityksellistä sen enempää Liljeströmistä kuin Metalliliitosta. Siskinille mennyt tieto jää avoimeksi.

IX SAK:n kylmä sota

”Puoluepolitiikkaa” ja ”vehkeilyä”

SAK:ssa sosialidemokraattien sisäinen hajaannus alkoi henkilöityä pääsihteeri Olavi Lindblomiin, joka jo SAK:n puheenjohtajakysymyksessä vuonna 1954 oli haastanut Eero Antikaisen, mutta hävinnyt valtuuston sos.dem. ryhmässä selvin numeroin 50-17.⁷²⁰ Luvut antoivat ennakoivastikin suuntaa ammattiyhdistys-sosialidemokratian ja toisaalta leskisläisyyteen suuntautuvan linjan kannatuksesta SAK:ssa. Yleislakko jakoi SAK:n toimitsijoita Lindblomin ja Antikaisen kannattajiin. Lindblomin lojaalisuus SAK:n johtoa kohtaan joutui punnittavaksi, kun kenttätöimitsijoilta oli tullut palautetta, ettei häntä voi kentälle kutsua. Lindblom taas moitti sitä, että SAK:n toimitsijat harjoittavat SDP:n ja TUL:n piirissä juntaustyötä. Antikainen ilmoitti, ettei hän ole siihen kehottanut, ja Olavi Järvelä puolestaan kertoi ohjeistaneensa, etteivät SAK:n kenttämiehet saa puolueen sisäisiin riitaisuuksiin puuttua. Liljeström ei halunnut tehdä työvaliokunnasta toverituomioistuinta, jossa kuultaisiin Lindblomin esittämiä todistajia. Hän uhkasi muutoin järjestää paikalle komppanian väkeä todistamaan Lindblomia vastaan. Liljeströmin esityksestä asia jätettiin toimitsijoiden kesken selvitettäväksi. Päätöksen mukaan siihen voidaan palata, jos asia ei tällä selviä.⁷²¹

Kuuhunta Lindblomin ympärillä ei laantunut, vaan hänen toimintaansa käsiteltiin SAK:n sos.dem. ryhmässä moneen kertaan ennen SDP:n vuoden 1957 puoluekokousta. Hän on itse päätel-

720 TMT sidos 245 H, Veikko Hellgren TA.

721 SAK sos.dem.ryhmä ptk. 12.4.1955 TA; TMT sidos 245. 1066/4 Otto Jokinen TA.

lyt, että skogilaisten salainen kokous marraskuun lopulla 1956 Aulangolla pohjusti hänen erottamisensa. Liljeström oli sillä kannalla, että Lindblom oli toiminut sopimattomasti. SDP:n puolue-toimikunnassa Lindblom oli eri mieltä SAK:n muun johdon kanssa, kun käsiteltiin vakauttamiskysymystä, johon Antikainen, Rantanen, Liljeström ja Malkamäki olivat panneet vastalauseen palkkojen osalta. Liljeström ei niellyt Lindblomin selitystä, jonka mukaan tämä ei tiennyt sos.dem. ryhmän kantaa. Järjestötoiminnan pelisääntöjä oli rikottu, ja tällainen toiminta katsottiin pääsihteeriltä epälojaaliksi. Liljeström ilmoitti, ettei ryhdy tappelemaan tällaisen vakauttamisohjelman puolesta ja oli pettynyt myös SDP:n eduskuntaryhmään, jossa oli valmiutta elintason alentamiseen. Hän kuvasi asetelman oudoksi, kun SAK joutui esiintymään SDP:n eduskuntaryhmää vastaan.⁷²²

Lindblomin lähtölaskennan yhdeksi etapiksi tuli pudotus Kiljavan Ammattiyhdistysopiston johtokunnasta, vaikka hän oli ollut opiston keskeinen perustajahahmo. Lindblomin saama äänimäärä oli samalla jonkinlainen mittari leskisläisen suuntauksen kannatuksesta. Liljeström valittiin johtokuntaan uudelleen 55 äänellä Lindblomin saadessa 36. Pudotus oli Lindblomille niin kitkerä, ettei hän sen jälkeen Kiljavalle mennyt. Pian tämän jälkeen SAK:n työvaliokunta erotti Lindblomin pääsihteerin tehtävästä. Liljeström oli erottamiskokouksessa läsnä ja hyväksyi päätöksen, joka herätti ankaraa kritiikkiä oppositiossa.⁷²³

Niilo Wällärin johtama Merimies-Unioni sekä Puuliitto suhtautuivat jo varhain kriittisesti SAK:ssa tapahtuneeseen kehitykseen, liittojen mielestä liiaksi puoluepolitiikan kyllästämään toimintaan. Wälläri moitti myös vehkeilyä kommunistien kanssa, joka tuohdutti antikommunistisia sosialidemokraatteja, varmasti myös Liljeströmiä. SAK:n työvaliokunnassa ja sos.dem. ryhmässä Wällärin SAK:n vastaiseksi katsottu esiintyminen ja liiton erouhkaus tuomittiin. Liljeström hyväksyi moitteet ja muistutti SAK:n sääntöjen koskevan myös Merimies-Unionia. Hän syytti Wällä-

722 SAK sos.dem. ryhmä ptk. 29.6., tvk:n enemmistöryhmä ptk. 6.11., 12.11.1956, 20.3.1957 TA.

723 SAK valtuusto ptk. 7.6.1957; SAK tvk. ptk. 26.7.1957 TA.

rin itsensä harjoittaneen junttausta. Wälläri myönsikin aiemman junttauksen, mutta lopettaneensa sen. Sitä tuskin kukaan kuuli-joista otti vakavasti. Wälläri esiintyi uhmakkaasti ja ilmoitti, ettei Merimies-Unioni vedä erouhkauskirjelmäänsä takaisin, mitä muun muassa Liljeström vaati.⁷²⁴ Muitakin repeämiä alkoi vähitellen ilmaantua.

Syksyyn tultaessa jännitteet SAK:ssa olivat kasvaneet. Merimies-Unioni oli erotettu, ja Kirjatyöntekijäin Liitto jättäytynyt SAK:n ulkopuolelle. Puuliiton asema SAK:ssa horjui. SAK:n sosialidemokraattinen oppositio perusti syyskuussa 1957 Ammattiyhdistysliikkeen eheyttämisvaltuuskunnan valmistelemaan opposition jatkotoimia. Sen johtoon tulivat Olavi Lindblom ja Merimies-Unionin puheenjohtaja Niilo Wälläri. Horjuvan Puuliiton puheenjohtaja Aimo Anttila valittiin eheyttämisvaltuuskunnan sihteeristöön.

SAK:n tulevan rinnakkaisjärjestön ensimmäiset tahdit annettiin viimeistään joulukuussa 1957, jolloin Ammattiyhdistysliikkeen eheyttämisvaltuuskunta antoi uhmakkaan julkilausuman. Sen mukaan puoluepolitiikointi ja ryhmäjuonittelu on lopetettava, järjestöjen varojen käyttö poliittisiin tarkoituksiin, kuten uuden sanomalehden *Päivän Sanomien* tukemiseen on peruutettava, ja kaiken lisäksi luovuttava sellaisesta työehtojen hoitamisesta, joka miellyttää vain työnantajia. Uhkaus ryyditettiin kahden viikon varoitusajalla, jonka aikana korjaaviin toimiin piti ryhtyä. Muussa tapauksessa SAK:n elimissä ei enää toimittaisi.⁷²⁵ Vaikka hajaannuksessa koettiin vielä useita irtaantumisvaiheita, oli ammattiyhdistysoppositio jo vuoden 1957 lopussa kaivautunut niin syvälle omiin poteroihinsa, ettei perääntyminen kompromissien tielle olisi enää helppoa. Eheyttämisvaltuuskunnan julkilausuma ei ollut neuvottelukutsu, vaan taisteluhaaste.

SAK:n valtuustossa Aarne Saarinen moitti sosialidemokraattien riiteleviä ryhmiä siitä, että ne kilpailivat kyvykkyydestä

724 SAK tvk:n enemmistöryhmä ptk. 6.11. ja 12.11.1956, SAK sd ryhmä ptk. 10.1.1957 TA; SAK:n tvk. ptk. 10.1.1957 TA.

725 SDP HAA 27, A-jaosto. Ammattiyhdistysliikkeen eheyttämisvaltuuskunnan kirje 18.12.1957 TA.

vastustaa kommunisteja. Erityisesti Liljeström sai valtuustossa Saariselta potkun. Saarisen mukaan ”Liljeström yrittää vakuuttaa sos.dem. puolueväkeä, että ns. vasemmistososialidemokraattinen politiikka estää tehokkaammin kommunismin vaikutuksen leviämisen kuin Tannerin oikeistopolitiikka”. ”Mutta jos tällä tarkoitetaan fraasivasemmistolaisuutta, niin on sanottava, ettei sillä pitkälle potkita.”⁷²⁶

Organisoidun oppositiotoininnan on katsottu vauhdittaneen SAK:n kansainvälisten suhteiden järjestelyä. SAK kuului vuosina 1946-1951 ammattiyhdistysliikkeen maailmanjärjestöön MAL:iin, mutta sen antama tuki kommunisteille sai SAK:n eroamaan siitä. SAK jäi sen jälkeen maailmanjärjestöjen, myös läntisten vapaiden ammattiyhdistysliikkeiden järjestön VAKL:n (ICFTU) ulkopuolelle. VAKL oli perustettu vuonna 1949, ja jo seuraavana vuonna SAK jäädyn suhteensa MAL:iin. Sekä pohjoismaihin että muualle Eurooppaan suuntautuvassa viestinnässä käynnistyi kilpailu länsisuhteiden uskottavasta osapuolesta Suomessa. Olavi Lindblomin tiedettiin viestivän skogilaisen ammattiyhdistysväen epäluotettavuudesta erityisesti muihin pohjoismaihin. Ruotsin LO:n puheenjohtajalle ja tulevalle VAKL:n puheenjohtajalle Arne Geijerille Liljeström saattoi kertoa toisenlaisen näköalan Suomessa tapahtuneesta kehityksestä.

SAK:ssa ei haluttu enää aikailla suhteiden järjestämiseksi VAKL:iin, vaan pyrittiin varmistamaan läntinen selkänoja, ennen kuin leskisläiset torpedoisivat jäsenyyden. Jäsenhakemus päätettiin toimittaa sille kommunistien vastustaessa. SAK:n delegaatio matkusti heinäkuussa 1957 Tunisiaan VAKL:n kokoukseen, jossa jäsenhakemus hyväksyttiin oikopäätä. SAK:n kolmihenkisessä delegaatiossa matkusti yhtenä Liljeström, mitä ilmeisimmin jäsenhakemuksen takuumiehenä, sillä olihan hän Geigerin vanha tuttu, ja Geigerin taas tiedettiin luottavan Liljeströmiin. Geijer valittiin Tunisin kokouksessa VAKL:n puheenjohtajaksi. Liittymispäätöksessä oltiin kylmän sodan vedenjakajalla. Kun *Kansan Uutiset* arvosteli liittymisen merkitsevän Pohjois-Atlantin liiton NATO:n tukemista, iloitsi The New York Times Suomen ammat-

726 SAK valtuusto ptk. 29.12.1957.

SAK:n miehet lähdössä VAKL:n kongressiin Tunisiin, jossa SAK hyväksyttiin läntisten ammattiliittojen maailmanjärjestön jäseneksi. Vas. Liljeström, Eero Antikainen ja Gösta Widing. TA.

tiyhdistysliikkeen liittymisestä antikommunistiseen VAKL:iin.⁷²⁷ Metalliliitossa Liljeström oli koko sotien jälkeisen ajan vastustanut suhteiden järjestämistä MAL:n metallialan tuotantojaostoon, eikä sen vähäistä lakkoavustustakaan suostuttu ottamaan vastaan vuonna 1950. Rahat ohjattiin Jaakko Kivelle, joka piti yksityisesti yhteyttä MAL:iin. Liljeström ei antanut kommunistien painostuksen häiritä myöskään suhteiden hoitoa Neuvostoliiton vastavaan kone- ja metallityöväen järjestöön. Kommunistit tuomitsi-

⁷²⁷ *Kansan Uutiset* 18.7.1957; *The New York Times* 6.7.1957.

vat Liljeströmin kylmän sodan mieheksi, kun hän ei suostunut kutsumaan Neuvostoliiton ammattiyhdistysedustajia Metalliliiton liittokokoukseen 1955. Suhteita hoidettiin, mutta sosialidemokraattien ohjauksessa.⁷²⁸

SAK:n hajaannuksen askeleet keskeytyivät vain hetkellisesti sen edustajien neuvotellessa ammattiyhdistysopposition kanssa Aulangolla 25.-26.2.1958 ja vielä huhtikuussa. SAK:sta neuvonpitoon osallistuivat Liljeströmin ohella Antikainen ja Rantanen, oppositiosta Aimo Anttila, Autoalan liiton Siivo Koutio ja Kirjaliiton Aarne Koskinen.⁷²⁹

Kesän 1958 eduskuntavaalit jakoivat ammattiyhdistysväkeä entisestään SAK:n asettuessa näkyvästi tukemaan sos.dem. opposition ehdokkaita. Lokakuussa 1958 SAK:lle perustettiin rinnakkaisjärjestö, Ammattiliittojen Yhteistyöjärjestö (AYJ). Hajaannuksessa otettiin jälleen uusi askel. AYJ:n puheenjohtajaksi tuli Siivo Koutio. SDP:ssa oltiin ratkaisuun tyytyväisiä, mutta vielä sovintoa hakevalla Olavi Lindblomilla oli myös epäilyksensä. Ne eivät näytä kauaa kestäneen, sillä pian hän julisti AYJ:n olevan ainoa voimakteijä, joka voi toimia kommunistien ”sekasor-topoliitikan vastapainona”. *Suomen Sosialidemokraatti* suhtautui ymmärtäväisesti ratkaisuun ja antoi AYJ:lle näkyvästi tilaa.⁷³⁰ Sillä koetettiin synnyttää vaikutelma SAK:lle tasaveroisesta keskusjärjestöstä. Bergholm toteaa, että AYJ jäi noin 20 000 jäsenen kääpiöjärjestöksi SAK:n rinnalla. Sen vahvin jäsenjärjestö oli Merimies-Unioni. AYJ:ssa ei oltu tyytyväisiä SDP:n tasapainoiluun sen ja SAK:n kesken. Eheytykseen nähden ärhäkkä AYJ sivuutettiin Fagerholmin johtamista sovintoneuvotteluista. Bergholmin mukaan vanhoista kaunoista johtunut leppymättömyys oli AYJ:n linjana vuonna 1960 alkaneeseen laajempaan hajaannukseen saakka.⁷³¹

728 *Työkansan Sanomat* 8.10.1955 ”Liljeström käy myös omaa kylmää sotaa”.

729 *Ssd* 27.2. ja 10.4.1958.

730 Esim. *Ssd* 4.10. ja 31.10.1958; KTV HL 1. Ammattiyhdistysliikkeen hajaannus ja eheytyminen 1956-1971. Selville vesille 5/1958 TA.

731 Bergholm 2007, s. 98-100.

Jo puolueriidan alkuvaiheessa kävi ilmi, että sosialidemokraattinen lehdistö oli jäänyt leskisläisten hallintaan. Tilanteen tasapainottamiseksi Skogin johtama puoluetoimikunnan enemmistö ajoi läpi Työväen Tiedoituskeskukseen (TTK) perustamisen loka-kuussa 1956. Siihen tuli mukaan myös SAK, TUL ja Sos.dem. Naisliitto, mutta Leskinen katsoi sen vahingoittavan puoluetta. Leskisläisille TTK tarkoitti junttaporukoiden julkaisutoimintaa. Skog puolusti TTK:ta ja arvosteli puolestaan *Sosialistisen Aikakauslehden* ja *Suomen Sosialidemokraatin* kirjoittelua.⁷³² TTK-lehdestä tuli myöhemmin opposition propagandistinen aikakauslehti. Myös Leskisen päätoimittama *Sosialistinen Aikakauslehti* kadotti pohdiskelevan julkaisun roolin. Se valjastettiin skogilaisiin ja Maalaisliittoon kohdistettavaan propagandavyörytykseen jo ylimääräisen puoluekokouksen edellä. Skogilaisten teilaus saavutti lehdessä jonkinlaisen huippunsa ottopoikahallituksen jälkeen. He eivät olleet vain Maalaisliiton ja kommunistien myötäjuoksijoita, vaan ”useat heistä ovat saaneet kommunistisen ja nihilistisen peruskoulutuksen, jotka eivät välitä perinteellisestä järjestödemokratiasta, vaan häikäilemättömästi etsivät henkilökohtaista etuaan”, lehti kirjoitti.⁷³³

Liljeström totesi, että ammattiyhdistysliikkeen on ollut vaikea saada ääntänsä kuuluviin puolueen lehdistössä. Siksi on jouduttu harkitsemaan muita keinoja ongelman poistamiseksi. Näillä perusteilla hän esitti Metalliliiton liittotoimikunnalle, että osallistuttaisiin uuden päivälehden, *Päivän Sanomien* rahoittamiseen ostamalla osakkeita. Sijoitus olisi 10 miljoonaa markkaa. Uutta lehteä hän kuvasi ammattiyhdistysliikkeen äänenkannattajaksi. Kommunistit eivät asiasta innostuneet, vaan pitivät hanketta poliittisena. Liiton pitäisi jäädä poliittisista suuntauksista vapaaksi ja kehittää vaikka SAK:n *Palkkatyöläistä* päivälehdeksi. Sosialidemokraattien äänin 6-3 päätettiin mennä mukaan lehti-

732 SDP ptmk. ptk. 23.10.1956, 22.1.1957 TA.

733 *Sosialistinen Aikakauslehti* 10/1957.

hankkeeseen.⁷³⁴ Lehteä koskeva keskustelu oli ensimmäinen, jossa SDP:n puolueriita selvästi tuli Metallityöväen Liiton sisäiseen käsittelyyn. Tätä ennen Liljeströmin linjana oli ollut se, että liitto pyritään pitämään etäällä puolueriidasta. Ratkaisu syntyi enemmistöryhmän mukaisesti, sillä SDP:n leskisläisellä suuntauksella ei ollut liittotoimikunnassa vaikutusvaltaa. *Päivän Sanomat* alkoi ilmestyä säännöllisesti päivälehtenä vuoden 1958 alusta.

SDP:n julkaisemasta *Suomen Sosialidemokraatista* ja opposition *Päivän Sanomista* tuli kuin kissa ja koira, jotka provosoivat toisiaan propagandakirjoituksiin. Faktojen venyttäminen ei näyttä haitanneen, ja työväenliikettä koskeva uutisointi sekä kirjoittelu alkoi poiketa lehtien muusta sisällöstä. Propagandakilpailu ei ainakaan nostanut niiden journalistista tasoa. Sovintoa etsiville se oli pintakuohua, jonka ei pitänyt estää neuvotteluja. Sos.dem. oppositiolle ja Metalliliitolle *Päivän Sanomista* tuli pian taloudellinen rasite. Huhuja ja arvauksia lehden rahoituksesta liikkui eri tahoilla. Suojelupoliisin tiedottaja ”Kalle Kovanen” oli tietävinnään, että Suomen Petrooli -niminen osakeyhtiö rahoittaa huomattavasti sanomalehtihanketta. SDP:ssa taas puhuttiin, että *Päivän Sanomien* rahoitus on varmistettu yhteistoiminnassa ”hyvinikin arvovaltaisen porvarillisen tahon kautta.”⁷³⁵ Aluksi lehti sai ilmeisesti rahoitusta niin CIA:lta kuin Neuvostoliitosta, mutta puoluehajaannuksen edetessä lännen rahahanat tukkeutuivat.

Liljeströmin taktiikka jonkinlaisen etäisyyden pitämiseksi puolueriitaan näyttää ainakin aluksi onnistuneen. ”Totta on, että liittoa on vaikea pitää koossa”, hän kuvasi vuoden 1958 alussa. ”Tähän asti se on ollut ikään kuin kahteen osaan jaettu ja nyt on pelättävissä että se vastaisuudessa on 3-osainen.” ”Ainoa, minkä voimme tehdä, on yrittää parhaamme vastakohtaisuuksien tasoittamiseksi.”⁷³⁶ Ainoa valopilkku on, että hajoitustyö on kaikkein vähäisin Metalliliitossa, kommentoi Liljeströmin tilannekuva Viljo Korhonen, liittotoimikunnan sosialidemokraattinen

734 SML ltmk. ptk. 29.8.1957 TA.

735 Supo amp SDP 1 C. 1a Rahoitus. Ilm. 2627/4.12.1957 KANA; SDP ptmk. ptk. 2.10.1957 TA.

736 SML ltmk. ptk. 7.1.1958 TA.

jäsen. Vielä helmikuussa 1958 *Suomen Sosialidemokraatti* julkaisi Metalliliiton julkilausuman SAK:n puolesta hajaannuksen estämiseksi.⁷³⁷ Sen jälkeen alkoi hiljaisuus, jossa ei juuri ollut tilaa liiton tai sen johdon omalle äänelle. Hiljaisuus särkyi vain vähäiseen, pakonomaiseen uutisointiin, paitsi silloin kun sos.dem. oppositiota kurmuutettiin propagandakirjoituksilla.

Hajaannuksesta aiheutunut jäsen- ja liittokato merkitsi niin SAK:lle kuin TUL:lle taloudellisia vaikeuksia. SAK:n talousarvio oli vuoden 1958 keväällä 14 miljoonaa markkaa tappiolla eikä tilanne ollut Liljeströmin mukaan parantunut syksyn tullen. Järjestöt tarvitsivat Metalliliiton kainalosauvoja niin kuin esimerkiksi ns. Jannen putiikki, Yhteismainos Oy ja Maaseututyöväen Liitto. Kaikki saivat lainoja ja takuita liitolta, ja kun listaan lisätään vielä *Päivän Sanomien* tukeminen, käy hyvin ilmi Metalliliiton keskeinen rooli skogilaisten tukena.

Aivan omanlaisensa tukipäätös tehtiin Tikkakoski Oy:n osalta. Tämä entinen asetehdas oli siirtynyt Neuvostoliiton hallintaan rauhansopimuksen myötä ja ryhtynyt valmistamaan ompelukoneita. Liljeströmin selvityksen mukaan yhtiö oli siirtymässä Neuvostoliiton hallinnasta ulkomaiselle omistajalle, jolloin suomalaiset ostajakandidaatit olivat kääntyneet Metalliliiton puoleen, jotta he voisivat tehdä siitä kaupan. Tehtaalla oli 800 Metalliliiton jäsentä. Liitto päätti antaa suomalaisen yhtiön lainoille takauksen, josta se saisi huomattavan korkotulon. Ratkaisu hyväksyttiin yksimielisesti liittotoimikunnassa. Näyttää siltä, että päätöksen perusteet olivat lähinnä taloudellisia, mutta taustalla lienee ollut myös pelko työpaikkojen katoamisesta. Suojelupoliisin tiedottaja ”Kalle Kovanen” väitti, että Metalliliitto saa osuutensa Neuvostoliittoon vietävien ompelukoneiden tuotosta, ja tuotto käytetään sos.dem. puolueopposition toiminnan rahoittamiseen.⁷³⁸

737 Ssd 13.2.1958.

738 SML ltmk. ptk. 7.6.1956 ja valtuusto ptk. 26.6.1958 TA; Supo amp SDP C 1a Rahoitus. Ilm. 2627/4.12.1957 KANA. Metalliteollisuuden Työnantajaliitolle Tikkakoskesta tuli ongelma, kun yhtiö haki työnantajaliiton jäsenyyttä talvella 1960. Työnantajaliiton varapuheenjohtaja Pauli Mustakallio pysäytti jäsenhakemuksen käsittelyn tarkempaa tutkintaa varten. Hän

Antti Kujala puolestaan väittää kommunistien tietoihin nojaten Liljeströmin rahastaneen yrityksiä samaan tapaan kuin Maalaisliiton Arvo Korsimo. Näyttää Kujala ei pysty asiasta esittämään. SAK:n rahahanat pysyivät auki läntiseen maailmaan siksi, että ammattiyhdistysliikkeessä taisteltiin kommunisteja vastaan yhtä lailla kuin leskisläisiä vastaan, kun taas skogilainen puolueoppositio taisteli pelkästään leskisläisiä vastaan, eikä siitä ollut lännelle samaa hyötyä kuin SAK:sta. Kujala arvelee kuvaamansa tilanteen jatkuneen vielä vuonna 1959.⁷³⁹

Kesäkuun valtuustossa 1958 Liljeström yritti vielä tyyntytellä liiton sisälle muodostuneitten kolmen ryhmän välejä, kun liittojohtoa arvosteltiin rahan ohjaamisesta puolueoppositio ääneksi sanotun *Päivän Sanomien* hyväksi. Liljeström muistutti liiton tukeneen myös leskisläisten käsissä olevaa Kansanvalta Oy:ta 15 miljoonan markan lainalla ja asettui ikään kuin riitojen yläpuolelle: ”Te olette kukin saaneet oman osuutenne tässä asiassa, niin oppositio ammattiyhdistysliikkeessä kuin puolueen virallinen suunta kuin myös kommunistit.” ”Minä sanoisin kaikille ryhmille jotakin tässä asiassa ja olemme siitä myös sopineet ja olemme olleet siitä yksimielisiä, että kaikkia koetetaan auttaa.”⁷⁴⁰

Liljeström oli mukana *Päivän Sanomien* hallinnossa vielä vuoden 1959 alussa toimitusneuvoston puheenjohtajana ja johdokunnan jäsenenä. Yllättäen tekivät Kustannus Oy Kansanvalta ja Kustannus Oy Päivän Sanomat päätöksen *Päivän Sanomien* lakauttamisesta. Sen mukaan *Päivän Sanomat* lakkaisi ilmestymästä 15.2.1959. Sopimuksen mukaan *Suomen Sosialidemokraatti* ryhtyy kirjoittamaan enemmän ammattiyhdistysliikkeestä, ja sen toimitusneuvostoa täydennetään ay-liikkeen edus-

havaitsi, että yhtiössä oli eri tehtävissä SKP:n miehiä ja päätyi siihen, että kyseessä oli selvä solutusyritys, johon pitäisi suhtautua jyrkästi. Yli puolen vuoden harkinnan jälkeen työnantajaliitto hylkäsi jäsenhakemuksen. Pöytäkirjaan ei merkitty hylkäyksen syytä. Samalla päätettiin, ettei syytä ilmoiteta yhtiöllekään (SMT, Protokoll FMA styrelse 5.10.1960 ja liitteet Mustakallion merkinnöin ELKA).

739 Kujala 2013 s.90-93.

740 SML valtuusto ptk. 27.6.1958 TA.

tajilla. Sopimuksen allekirjoittivat *Päivän Sanomien* puolesta Metallin taloudenhoitaja Allan Vainio sekä SAK:n Rantanen ja toiselta puolen Väinö Tanner ja Visa Kivi. Liljeström oli siten tekemässä sopimusta taustalla. Epäselväksi on jäänyt, oliko tässä aito pyrkimys puoluesovinnon edistämiseen vai ainoastaan taktiikka tai halu päästä irti *Päivän Sanomien* tuottamasta taloudellisesta taakasta. SAK otti lehteen etäisyyttä, eikä työvaliokunnan jäseniä enää nimetty lehden johtokuntaan.⁷⁴¹ Tammikuussa oli jo päätetty erota Työväenjärjestöjen Tiedoituskeskuksesta.

Päivän Sanomien lakkauttamisesta ei kuitenkaan tullut mitään. Kustannus Oy *Päivän Sanomien* yhtiökokous kokoontui 7.2., vaihtoi johtokunnan sen omasta pyynnöstä ja päätti jatkaa lehden julkaisemista. Osake-enemmistö oli Kansanvaltaisen Yhteiskunnan Tuki -nimisellä yhteisöllä, ja sitä edusti kokouksessa Aarne Kesänen. Taustalla on arveltu hääränneen niin Skogin, joka oli hakenut sos.dem. oppositiolle Neuvostoliiton tukea, kuin Aarre Simosenkin. Uuteen johtokuntaan oli valittu muun muassa Emil Huunonen, Skog ja Simonen, sen sijaan Liljeströmiä tai muitakaan ammattiyhdistysmiehiä ei enää ollut mukana.⁷⁴²

Lehden julkaisemisen jatkaminen herätti epäilyksen koko lakkauttamisoperaation aitoudesta. Olavi Lindblom epäili sitä Rantasen ja Liljeströmin ”trikiksi”, jolla haluttiin vain luoda sopivaa mielialaa ennen SAK:n valtuuston kokousta ja puheenjohtajavaalia. Kommunistien tietojen mukaan *Päivän Sanomien* lakkauttaminen oli Liljeströmin ajama päätös.⁷⁴³ Liljeströmin sovintopyrkimysten valossa on mahdollista, että hän haki puoluesovintoa edistävää mallia, mutta lehden aiheuttama rasite Metalliliitolle oli myös noussut liian suureksi ja siitä oli päästävä eroon. Tätä käsitystä tukee se, että *Päivän Sanomien* viidelle toimittajalle ehdittiin jo tarjota työtä *Suomen Sosialidemokraatin* toimitukses-

741 SAK tvk. sos.dem.ryhmä ptk. 7.2.1959 TA.

742 Peltoniemi, Rajala 1981 s. 143-145.

743 Ssd 7.3.1959; SKP pol.tmk. ptk. 5.2.1959 KA.

sa.⁷⁴⁴ *Päivän Sanomien* tilaajapohja näytti aluksi lupaavalta, mutta lehden joutuminen ilmoitusboikottiin oli sille liikaa.

Kesäkuussa 1959 tehtiin Metalliliitossa periaatepäätös *Päivän Sanomien* kirjapainon ostamisesta, jota liiton kommunistit ja leskisläisten Vehviläinen vastustivat. Tarkoitusta varten perustettiin Meali Oy, jonka perustavat jäsenet olivat Metalliliitto, Liljeström ja Vainio. Jatkossa liiton *Ahjo*-lehti ja myös *Päivän Sanomat* ladottiin Mealissa. Metalliliitto antoi Mealille myöhemmin 22 miljoonan markan lainan, jotta se saattoi suorittaa SAK:lle sen irtisanoman lainan.⁷⁴⁵

Taloudenhoidosta Liljeström ja taloudenhoitaja Allan Vainio saivat muutoinkin osakseen arvostelua. He olivat tehneet sijoituspäätöksiä ennen kuin liittotoimikunta oli ratkaisut vahvistanut. Ei ole tiedossa, oliko niitä käsitelty valmistavasti liiton sos.dem. ryhmässä etukäteen, sillä ryhmän arkistoja ei ole 1950-luvulta säilynyt. Ryhmäkään ei ole kuitenkaan mikään sääntöjen mukainen toimivaltainen elin niistä päättämään. Viherniemen talo oli ostettu niin, että ostopäätös vahvistettiin vasta jälkeenpäin. Arvostelu jäi lopulta melko laimeaksi, sillä sijoitukset olivat osoittautuneet onnistuneiksi ja vahvistaneet liiton taloutta. Jopa valtuuston kommunistien nokkamies Pekka Silander totesi, ettei hän epäile Liljeströmin ja Vainion kykyä liikemiesmäisesti hoitaa taloutta, vaan kohdisti kritiikkinsä menettelytapaan. Silanderin mielestä tilivuosi oli onnistunut.⁷⁴⁶ Liljeströmin taktikointi kaikkien kolmen sisäisen ryhmäkunnan avustamisessa toimi. Taktikoinnin lukuun voisi lukea senkin, että liitto myönsi seuraavana vuonna kommunistien ykköstoimitsijalle Edvin Saloselle lainaa asunto-osakkeen ostoa varten. Liiton talous oli 10 miljoonaa plussalla, ja työtaistelurahastoon oli kertynyt varoja yli 100 miljoonaa markkaa.

744 Erkki Ikäheimonen Risto Reunalle 6.2.1986.

745 SML ltmk. ptk. 16.6. ja 26.10.1959 sekä 11.3.1960 TA.

746 SML valtuusto ptk. 27.6.1959 TA.

Vuoden 1958 eduskuntavaalien edellä otettiin jälleen askel kohti täyttää hajaannusta. SDP ei hyväksynyt puolueen vaalilistoille ottopoikaministereitä kuten Liljeströmiä. Oppositio tuomitsi menettelyn vainotoimenpiteenä ja puolueen sääntöjen vastaisena rangaistuksena, sillä puolueosastot olivat heidät ehdolle asettaneet. Niinpä ehdolle oli asetettava omilta listoilta. Kolmikko Liljeström, Aarre Simonen ja Matti Lepistö muodostivat riippumattomien sosialidemokraattien eduskuntaryhmän 26.3.1958. Toimenpide oli tarkoitettu väliaikaiseksi, kunnes puoluesovinto voisi yhdistää sosialidemokraattiset ryhmät. Kirjeessään SDP:n puoluetoimikunnalle ja eduskuntaryhmälle kolmikko perusteli toimiaan sillä, että SDP:n puoluetoimikunnan enemmistö oli hylännyt sovintoehdotuksen, jonka molempien osapuolten neuvottelijat olivat hyväksyneet toukokuussa 1957. Toiseksi syyksi todettiin erottamiset SDP:n eduskuntaryhmästä. SDP:n uusi puoluejohto oli lisäksi pilannut yhteistyömahdollisuudet Maalaisliiton kanssa. *Suomen Sosialidemokraatti* kirjoitti ottopoikien rekisteröineen rikkomuksensa muodostamalla oman eduskuntaryhmän.⁷⁴⁷

Ennen heinäkuun 1958 eduskuntavaaleja ei parlamentaarista enemmistöhallitusta saatu muodostetuksi. Eduskunnassa Liljeström totesi von Fieandtin virkamieshallituksen ansaitsevan lopputilin. Hallitus oli ollut saamaton ja saattanut talouden syvälle suohon. Liljeström arvosteli, ettei työttömyyttä vastaan taistella kulutusta supistamalla, vaan sitä lisäämällä. Ironista on, että tätä hallitusta on pidetty asiantuntijahallituksena, hän ryöpytti. Pääministeriä hän syytti ”talouspoliittisesta pitsinnypläyksestä” piittaamatta laskukauden suurista ongelmista. Liljeström ihmetteli, että hallitus oli kyhännyt kokoon komitean valmistelemaan työttömyysvakuutusta suvaitsematta kutsua siihen ammattiyhdistysliikkeen edustusta. Jos tällainen tulisi tiedoksi ja otettaisiin esille esimerkiksi Kansainvälisessä Työjärjestössä, niin tuloksena var-

747 Ryhmä 94. Kansio 1. 329.5 TA; Ssd 27.3.1958.

maan olisi vähemmän mairitteleva huomionosoitus maatamme kohtaan.⁷⁴⁸

Rainer von Fieandtin johtaman virkamieshallituksen jälkeen nimitettiin 26.4.1958 maalaisliittolaisen Reino Kuuskosken johtama toimitusministeristö. Liljeström nimitettiin siihen sosiaaliministeriksi SAK:n edustajana samoin kuin SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen. Kekkonen kirjasi päiväkirjaansa hallituksen syntyneen harvinaisen suurten vaikeuksien ja sovittelujen jälkeen. Kuuskosken hallitus sai eteensä vaikean työttömyysongelman ja supistuvan teollisuustuotannon. Hallitukselta ei voitu suuria odottaa. Sos.dem. opposition *Päivän Sanomat* kirjoitti eduskunnankin jo elävän hajaantumisen tunnelmissa.⁷⁴⁹

Metalliliiton valtuustolle Liljeström perusteli hallitusratkaisua työllisyyskysymyksen hoitamisella ja asemallaan SAK:n työvaliokunnan vanhimpana jäsenenä. Hän katsoi ministeriytensä olevan SAK:n päätöksestä kiinni. Kun valtuustossa esitettiin arvostelua hänen liian monista tehtävistään, hän ilmoitti, ettei hallituksessa olo niin herkkua ole, ”tullaan pois jos SAK tahtoo”.⁷⁵⁰ Se tahto oli toki paljossa kiinni myös hänen omasta kannastaan. Suuria odotuksia ei SAK:ssa kohdistettu hallitukseen, mutta se koettiin paremmaksi kuin porvarillinen virkamieshallitus. Puoluepolitiikkaa vaivasi rikkinäisyys. Antikainen tuskaili, ettei puolueiden kesken näytä päästävän sopimukseen juuri mistään. SAK oli laatinut oman kymmenen kohdan ohjelmansa, jolle se lähti hakemaan tukea myös eduskuntavaaleissa. SKP:n Arvo Hautala ei halunnut väittää, etteivätkö Antikainen ja Liljeström haluaisi jotain hallituksessa tehdä, mutta ei pitänyt aiheellisena myötäillä hallituksen tekoja.⁷⁵¹

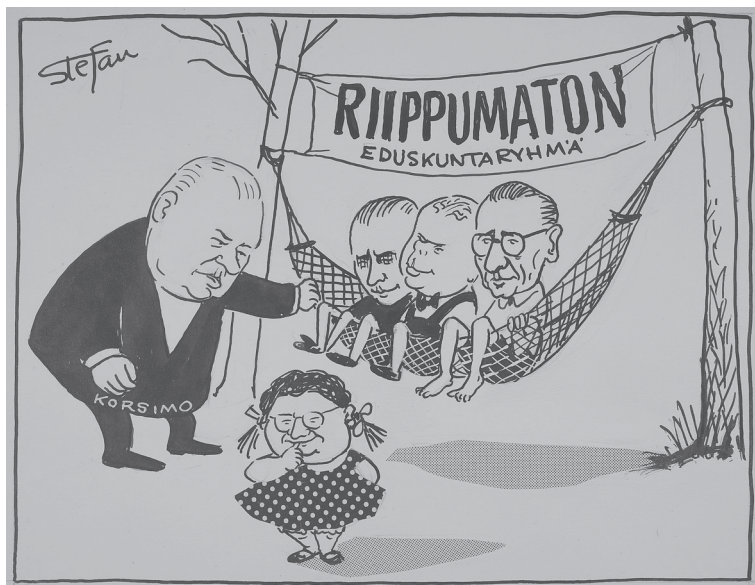
Liljeströmin ehdotuksesta asetettiin komitea valmistelemaan vuosilomalain uudistamista. Metalliliitosta hän asetti komiteaan Edvin Salosen, minkä tämä tulkitsi myönteiseksi eleeksi kommu-

748 Vp 1957 ptk IV s. 4206-4209; Ssd 12.4. ja 18.4.1958; *Ahjo* 8/1958.

749 Urho Kekkonen päiväkirjat 1. osa 2001 s. 70). PS 19.5. ja 30.5.1958.

750 SML valtuusto ptk. 26.6.1958 TA.

751 SAK valtuusto ptk. 15.6.1958 TA.

Heijattavia – Tulepa Aino tyttökin keinuun niin setä heijaa sitten.

Sosialidemokraattisen opposition kuvattiin olevan Maalaisliiton puoluesihteerin Arvo Korsimon ohjauksessa. Korsimon takana sondeerasi presidentti Kekkonen, joka karsasti Tannerin, Leskisen ja Lindblomin käsissä olevan SDP:n politiikkaa. Ssd 28.3.1958 Stefan. TA.

nistien suuntaan. Komitean taustatyö ei mennyt hukkaan, vaikka sen esitys ei suoraan johtanut eduskuntakäsittelyyn. Laki saatiin eduskuntaan monien vaiheiden jälkeen vasta vuonna 1960.

Kuuskosken hallituksen taival jäi noin viisikuukautiseksi, 26.4.-29.8.1958. SDP ei löytänyt siitä hyvää sanottavaa, sillä olihan puolue sitä muodostettaessa jälleen sivuutettu. ”Maalaisliittolais-skogilainen hyvinvointivaltio” hyödytti vain suurtilallisia, ja siitä puolue haluaa sanoutua irti, kirjoitti *Suomen Sosialidemokraatti*. Sen mukaan syntyi poliittinen hallitus, vaikka mukana on ammattivirkamiehiä. Sellainen oli myös pääministeri, vaikka hänen tiedettiin kuuluvan Kekkosen lähipiiriin. Leskinen varoitti nykypolitiikan vievän jo kansandemokratian tielle. Myöhemmin

Lindblom arvoi yliampuvasti, että SAK:n ohjelma oli kommunistien ohjelma. *Päivän Sanomat* löysi hallituksen tekemisistä hyvääkin: Leivän ja voin hintaa alennettiin.⁷⁵²

Metallityöväen Liiton liittotoimikunta antoi Liljeströmille vapaat kädet ehdokkuuden harkintaan vuoden 1958 eduskuntavaaleissa. Emil Skog joutui taivuttelemaan häntä ehdolle peläten hänen jäävän puolueriidassa puolueettomaksi. Liljeströmillä oli riitelyyn työlääntyneenä halua jäädä puoluepolitiikasta syrjään. Keskittyminen vain Metalliliiton asioiden hoitoon antaisi myös paremmat edellytykset suojata liittoa hajaannuksen paineilta. Skogin taivuttelu onnistui, ja Liljeström suostui ehdolle. SAK:ssa oli jo aiemmin arveltu, että läpimeno Helsingissä edellyttäisi vahvaa äänten keskittämistä. Toivo Anttilan laatimassa vaaliasetelmassa Liljeströmin läpimeno katsottiin erittäin tärkeäksi. Neuvottelussa Eero Antikainen katsoi, ettei SAK:n lähtökohtana eri vaalipiireissä voi olla ns. skogilaisuus vaan ”ammattiyhdistyslinja”. Neuvottelussa olivat läsnä myös Vihtori Rantanen, Sulo Penttilä, Viljo Kuukkanen ja Olavi Järvelä, joista viimeksi mainittu vaihtoi myöhemmin puolta ja siirtyi leskisläisiin.⁷⁵³

Liljeströmin epärointiin saattoi vaikuttaa myös ehdokasasettelun ongelma. Häntä ei ollut hyväksytty SDP:n listoille, kuten ei muitakaan ns. viitosia, ottopoikahallitukseen menneitä. Ryhmä 94 oli esittänyt listoille hyväksymistä puoluejohdolle. Tästä oli puolueuuvostossa äänestetty selvin numeroin kolme päivää ennen Skogin kanssa käytyä keskustelua. Jo kokouksen alla oli *Suomen Sosialidemokraatti* epäillyt sos.dem. opposition ehdokaiden lojaalisuutta vaalien jälkeen. Lehti ennakoi, ettei ”omia teitään kulkevan ryhmäkunnan” kanssa voitu ajatella yhteistä vaalitoimintaa.⁷⁵⁴ Juuri ennen Skogin tapaamista oli myös tullut uusi takaisku ammattiyhdistysliikkeen eheyttämisen kannalta. Ammattiyhdistysliikkeen leskisläinen eheyttämisvaltuuskunta oli

752 Ssd 26.4. ja 3.5.1958 sekä 26.9.1959; PS 13.6. ja 16.6.1958.

753 Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 3. SAK ja Metall. Muistio neuvottelusta 4.12.1957 TA.

754 Ssd 18.1.1958.

päättänyt ryhtyä toimiin uuden, SAK:lle rinnakkaisen keskusjärjestön perustamiseksi.

Skogin kanssa käydyssä keskustelussa haluttomuus ryhtyä ehdokkaaksi oli jo tullut ilmi, ja se näkyi vaalikampanjassa. Ehdokkaaksi suostui puolue- ja ammattiyhdistysriitaan tuskastunut ja väsynyt mies. *Päivän Sanomiin* ja *Helsingin Sanomiin* keskittynyt vaali-ilmoittelu oli toki näkyvää, mutta persoonatonta. *Päivän Sanomista* ilmenevien tietojen mukaan Liljeströmillä olisi ollut vain kolme vaalitulaisuutta. Hän puhui ainakin Puistolan ja Malmin elokuvateattereissa sekä sos.dem. opposition kansalaisjuhlassa B-messuhallissa. Se ei ehkä ole kaikki, mutta kuvaa kampanjan passiivista luonnetta. Halua tai aikaa käydä aktiivista kampanjaa ei näytä olleen.

Eduskuntavaalit käytiin repivissä tunnelmissa. SAK tuki sosialidemokraattisen opposition ehdokkaita. Sen vaaliohjelmassa peräänkuulutettiin työväen kansanedustajien ja ammattiyhdistysliikkeen yhteistyötä. Leskinen tulkitsi sen kansanrintamaopiksi, joka tekee ay-liikkeestä myös poliittisen temmelyskentän. Liljeström torjui leskisläisten kommunismisyytökset vääränä propagandana ja muistutti, ettei kyse ole yhteistoiminnasta kommunistien vaan SAK:n kanssa.⁷⁵⁵

SDP:n vaalityön kärki oli jyrkästi Maalaisliittoa ja sos.dem. oppositiota vastaan. Vaalimainoksissa oli railakkaasti yliampuvaa tekstiä: ”Kommunistidiktatuuriin johtava kansanrintama-ajattelu on torjuttava,” ”Missä maalaisliitto hallitsee, siellä myös köyhyys vallitsee.”⁷⁵⁶ Miedompia julistuksia olivat esimerkiksi: ”Vaaleissa sulku ottopoikaparlamentarismille” tai ”Varo tuke-
masta korsimolaisten apureita.” *Suomen Sosialidemokraatti* kohdisti arvostelun myös SAK:n johtoon, jonka se katsoi olleen hiljaa teollistamisasioissa. Liljeströmin väitettiin taas edistävän yksityistä terästehdashanketta. Hän ei allekirjoittanut SDP:n Otanmäki-aloitetta, mistä haluttiin vaalikampanjassa muistuttaa. Selitys oli se, etteivät ministerit yleisen käytännön mukaan

755 PS 2.7.1958.

756 Ssd 12.6. ja 3.7.1958.

allekirjoita yksittäisten kansanedustajien aloitteita. Väinö Tanner puolestaan kehotti kavahtamaan Maalaisliittoa, jossa on häikäilemättömän ryhmä vallassa.⁷⁵⁷

Vaalityön kärjeksi Liljeström oli ottanut SAK:n kymmenen kohdan ohjelman. Hän painotti täystyöllisyyttä ja irtaantumista kireästä rahapolitiikasta. Vaatimuksiin kuului myös työajan lyhentäminen 40 tuntiin viikossa. Vaali-ilmoittelussa hän esiintyi nimenomaan ammattiyhdistysväen ehdokkaana. Kansanedustajuuttaan hän ei korostanut, mikä tuskin edisti hänen vaalimenestystään.

Liljeström valittiin Helsingin vaalipiiristä sos.dem. opposition omalta listalta eduskuntaan. Äänimäärä ei ollut huikea, 2 054 ääntä, mutta se riitti nipin napin. Hänen lisäksi opposition omilta listoilta valittiin kaksi muuta edustajaa eduskuntaan. Omilta listoilta oli asetettu ehdokkaita vain neljään vaalipiiriin. Ammattiyhdistystaustaiset ehdokkaat eivät yleensä menestyneet hyvin, poikkeuksina esimerkiksi Lempi Lehto ja Olavi Lindblom. Se voi puoluehajaannuksen ohella selittyä sillä, että puoluepolitiikka ja ammattiyhdistystoiminta nähtiin äänestäjien silmin eri asioina ja toimintakenttinä. Metalliliitossa sosialidemokraattikaan eivät jakamattomasti kannattaneet liiton puheenjohtajan toimimista kansanedustajana. SDP:n kannatus putosi 1940-luvun tasolle 23,4 prosenttiin. Skogilaisten omien listojen äänimäärä oli yhteensä vain noin 34 000, eli 1,7 prosenttia. *Päivän Sanomat* laski sos.dem. oppositiota kannattaneiden ehdokkaiden saaneen noin 125 000 ääntä. SKDL:sta tuli suurin puolue.

Uuden eduskunnan kokoontuessa irtaantui SDP:n listoilta valituista kansanedustajista kymmenen edustajaa ja siirtyi sos.dem. opposition riveihin. He, sekä opposition omilta listoilta valitut perustivat 13 kansanedustajaa käsittävän sosialidemokraattisen opposition eduskuntaryhmän 28.7.1958. Ryhmän puheenjohtajaksi valittiin Aarre Simonen.⁷⁵⁸

⁷⁵⁷ Ssd 27.6., 29.6., 3.7., 10.7. ja 13.8.1958.

⁷⁵⁸ TPSL eduskuntaryhmä Kansio 1., 329.5 TA.

Sosialidemokraattinen lehdistö, *Suomen Sosialidemokraatti* ja *Päivän Sanomat*, syyttelivät tapahtuneesta toista osapuolta. Eduskuntaan oli vuoden 1958 vaaleissa äänestetty vasemmistoenemmistö, mutta puolueriita vei SDP:lta suurimman puolueen aseman. Sen eduskuntaryhmään jäi 38 edustajaa. *Päivän Sanomat* kirjoitti SDP:n johdon saattaneen puolueen ennennäkemättömään alennustilaan.⁷⁵⁹

Metalliliitto omalle tielle

”Tämä on tavattoman risaista tämä meidän hommamme”

Yleislakon jälkeen syksyllä 1956 Liljeström yritti saada Metalliliitolle oman erillisen työehtoratkaisun tekemällä siitä luottamuksellisen esityksen metallityönantajille. Se sisälsi työajan lyhennyksen, palkkakompensaation ja indeksisidonnaisuuden jossakin muodossa. Erillisratkaisua oli kumpikin neuvotteluosapuoli valmis harkitsemaan, koska luottamus taloudellisen suunnitteluneuvoston vakauttamiskaavailuihin ei ollut korkea. STK:n valvoma yleinen linja, jonka mukaan palkankorotuksiin ei pitänyt suostua, sai kuitenkin metallityönantajat keskusjärjestön ruotuun. Tulosta ei syntynyt, mutta neuvottelukontakti säilytettiin työehtosopimusten tultua irtisanotuiksi.⁷⁶⁰ SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen epäili samaan aikaan Lepolammilla lokakuussa pidetyssä neuvottelussa, ettei liittojen välillä päästä tulokseen, ja palkkojen indeksikorotus jäisi keskusjärjestöjen asiaksi. Liljeströmin mielestä puheena ollut 5 prosentin indeksikorotus oli liian pieni kysymys mahdollisen työtaistelun tavoitteeksi.

Välitysmiehen asettaminen ei Liljeströmiä innostanut, mutta hän kannatti neuvottelujen jatkamista. Paperiliiton Ahtola tuki häntä, ja neuvottelujen jatkaminen tuli myös sos.dem ryhmän päätökseksi. Välitysmiehen asettamisessa hän sen sijaan

⁷⁵⁹ PS 29.7.1958.

⁷⁶⁰ SMT, Protokoll FMA styrelse 19.10.1956 ELKA; SMT hall.tvk. ptk. 11.10.1956 ELKA.

jäi vähemmistöön ja jätti siltä osin eriävän mielipiteen. Vuoden lopulla Liljeström väläytti jo työtaistelun mahdollisuutta, koska neuvottelut eivät vieläkkään edenneet, mutta se saattoi olla pelkästään taktinen veto kommunisteihin päin.⁷⁶¹ Antikainen elätteli vielä toivetta keskusjärjestöjen sopimuksesta. Hän katsoi onnettomaksi sellaisen periaatteen, jonka mukaan pelastakoon itsensä se, joka voi. Siinä vahvat liitot kulkisivat omaa tietään. Nyt tarvittaisiin hänen mielestään solidaarisuutta, kun kyse on nousseiden elinkustannusten korvaamisesta.⁷⁶² Toivomus oli varmasti ymmärrettävä, mutta ei vaikuttanut enää realistiselta, sillä keskusjärjestöjen neuvottelut junnasivat paikoillaan, ja SAK:ta painoivat sisäiset kiistat.

Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa todettiin, ettei Liljeström ole mikään kokonaisratkaisujen ystävä, vaan hän tekisi sopimuksen mieluiten SAK:sta riippumatta. Liittonsa valtuustolle hän kertoi suuresti epäilleensä yleistä ratkaisua, elleivät työnantajat saa teollisuudelle jotain huojennusta. Vientiteollisuuden yhteistä esiintymistäkään ei ollut syntynyt. Alkuvuodesta 1957 lähes koko teollisuus oli ilman työehtosopimuksia, ja vielä silloin hän oli ollut valmis odottamaan, eikä ajanut Metalliliittoa erillISRatkaisuun. Muut liitot olivat jo kyselleet, lähtekö raskas metalli avaamaan sopimuskierrosta. Talvella Metalliteollisuuden Työnantajaliitto valmistautui jo keskusjärjestöratkaisuun.⁷⁶³ Odotus kävi kuitenkin pitkäksi ja turhaksi. Kesäkuussa SAK kehotti jäsenliittojaan valmistautumaan järjestöllisiin toimenpiteisiin, jotta avoimeksi jääneet sopimusneuvottelut saataisiin päätökseen.

Neuvottelujen katkaiseminen ei olisi Liljeströmin mielestä viisasta. Siinä tapauksessa ”kommunistit pääsisivät kentällä temmeltämään vapaasti”. Paperiliiton Ahtola oli jo valmis porrastettuihin lakkoihin.⁷⁶⁴

761 SAK tvk. enemmistöryhmä ptk. 6.11.1956 TA; SML ltmk. ptk. 28.11.1956 TA.

762 SAK valtuusto ptk. 9.12.1956 TA.

763 SML valtuusto ptk. 6.6.1957 TA; SML ltmk. ptk. 12.2.1957 TA; SMT toim. kertomus 1957 ja SMT, Protokoll FMA styrelse 20.3.1957 ELKA.

764 SAK:n tvk. enemmistöryhmä ptk. 30.4. ja 6.6.1957 TA.

Kuukausia vaatineet tuloksettomat neuvottelut koettelivat Liljeströminkin hermoja. Keskusjärjestöt eivät olleet saaneet mitään aikaan. Hän ei ihmetellyt, jos työntekijöissä alkaa ilmetä katkeruutta. Tuskastuminen keskusjärjestö SAK:oon ja Fagerholmin hallitusta seuranneeseen Sukselaisen vähemmistöhallitukseen oli vahva: ”Ja sanon, ettei SAK:stakaan saada kovin paljon apua tämän asian hoitamisessa, koska sillä on aika paljon tekemistä kun se selviää Välläristä (Merimies-Unionin puheenjohtaja). Tämä on tavattoman risaista tämä meidän hommamme tällä keralla, hän viittasi sisäisiin kiistoihin. Toisekseen porvarillisesta hallituksesta ei ole meille mitään apua, tulkoon välitysmies taikka ei.” Suurimmalle liitolle oli jälleen jäänyt vastuu ja Metalliliiton arvon mukaista ei ollut hätiköidä. Liljeström halusi kulkea neuvottelutien loppuun, vaikka kommunistit vaativat jo uhkavaatimuksen esittämistä työnantajille.⁷⁶⁵

Liitot jatkoivat neuvotteluja, ja Liljeström viestitti vastapuolelle, että palkkakysymys on liitolle hyvin vaikea, ja suuri osa jäsenistöstä on voimatoimien kannalla. Työnantajaliiton hallituksessa sekä Wahlforss että muun muassa Arppe ja Sohlberg olivat valmiita myöntymään työajan lyhentämiseen. Lakko ei Wahlforssin mielestä olisi toivottava ”nykytilanteessa”. 12 markan lisän vieminen vanhoihin urakkahintoihin johtaisi vaikeuksiin, mutta ohjepalkkoihin se voisi mennä. Metalliliiton sopimusvaatimukset ennakotiin varsin hyvin.⁷⁶⁶

Metalliteollisuuden neuvottelutulos käsiteltiin 30.6. Metalliliiton valtuustossa, jossa Liljeström piti vaihtoehtona joko sopimuksen hyväksymistä tai lakkoa. Hänen mielestään uhkavaatimus johtaisi lakkoon ja siihen, että ”tappelusta tulee erittäin kova ja todennäköisesti pitkäaikainen”. Lakossa jäätäisiin yksin, vetoapua ei tulisi muilta liitoilta. Hänen näkemyksensä muista liitoista oli karu: ”Taloudellisesti taistelukelpoinen on ainoastaan Paperiliitto.” Valtuusto hyväksyi sopimusesityksen äänin 17-4.⁷⁶⁷

765 SML valtuusto ptk. 16.6.1957 TA.

766 SMT, Protokoll FMA styrelse 19.6.1957 ELKA.

767 SML valtuusto ptk. 30.6.1957 TA.

Kommunistit syyttivät jälleen liiton johtoa jäsenistön pettämisestä. Liittotoimikunnan jäsen Emil Turunen hyökkäsi Helsingissä pidetyssä metallityöläisten kokouksessa voimasanoja käyttäen liiton ”liljeströmiläistä johtoa” vastaan. Turusen mukaan jäsenistö olisi ollut valmis työtaisteluun palkkojensa puolesta. Näin raportoi paikalla ollut Suojelupoliisin tiedottaja.⁷⁶⁸

Viisikymmenluvun loppupuolella ryhtyivät vientiteollisuuden liitot hakemaan uutta yhteistyötä sopimustoiminnan koordinoimiseksi ja vahvistamiseksi. Tarkoitusta varten perustettiin Vientiteollisuuden ammattiliittojen neuvottelukunta (VAN) 26.3.1957. Metallityöväen Liiton ohella siihen kuuluivat Paperiteollisuustyöntekijäin liitto, Puutyöväen liitto ja Maaseututyöväen liitto. Neuvottelukunnan puheenjohtajaksi valittiin Liljeström ja sihteeriksi Sulo Penttilä, tuleva Metalliliiton puheenjohtaja. Yhteisiä sopimustavoitteita pyrittiin löytämään palkoista, työajan lyhentämisestä ja sosiaalisista kysymyksistä. Päätöksiä ei kuitenkaan syntynyt, jolloin Metalliliitossa todettiin pettyneenä, että yhteinen sopimuslinja jäi määrittelemättä.⁷⁶⁹ Liitto kulkisi nyt omaa tietään.

Metalliteollisuuden vuoden 1957 työehtosopimus allekirjoitettiin 2.7. Siitä tuli päänavaaja muille aloille. Sopimuksella lyhennettiin viikkotyöaika 45 tuntiin vuoden loppuun, kun se aikaisemmin oli ollut voimassa toukokuun alun ja syyskuun lopun välisenä aikana. Viikkotyöaika vakiintui ympärivuotisesti 45 tuntiin vuonna 1958. Aikatyölisää korotettiin, 12 markan ”yleislakkolisä” sisällytettiin ohjepalkkoihin ja eräitä muitakin tarkistuksia tehtiin. Metallin sopimuksessa ei ollut indeksiehtoa, mikä oli työnantajien mieleen ja melkeinpä ennenkuulumatonta. Se avasi tien teollisuuden muille sopimuksille, tosin ne tehtiin yleensä pitemmiksi, vuoden 1958 loppuun, ja ne sisälsivät 2/3-periaatteen mukaisen indeksiehdon. Sen sijaan metallin kaltaista työajan

768 Suojelupoliisi. Ammattiyhdistysliike II, I. Suomen Metallityöväen Liitto, Ilm. 2008/13.9.1957 KANA.

769 SML ltmk. ptk. 2.4. ja 4.5.1957 TA.

lyhennystä niihin ei tullut. Metalliliiton sopimuksiin indeksiehto tuli vuonna 1958.⁷⁷⁰

Wahlforss, joka muutoin piti kesän 1957 sopimusta työntajien kannalta hyvänä, valitti puunjalostustyöntajien myöntymistä 2/3 indeksiehtoon. Se oli teollisuudelle karhunpalvelus. Kävi niin kuin hän ennakoi, että indeksiehto leviää muuallekin, kuten metallissa sitten tapahtui. Liljeströmiä ei voinut hänen mielestään painostaa huonompaan indeksiratkaisuun, kuin mikä on muualla saatu. STK:n hallituksessa metsäneuvos Anttilainen, työajan lyhentämiseen kriittisesti suhtautuen, totesi Metallityöväen Liiton hoitaneen omat asiansa vastaista silmällä pitäen hyvin. Pape-riteollisuuden sopimuksessa ei työaikaa lyhennetty.⁷⁷¹

Vuoden 1957 työmarkkinaneuvottelujen merkittävä seikka oli SAK:n liitoissa tapahtunut linjantarkistus indeksikysymyksessä. Enää ei vaadittu täyttä kompensatiota kohonneista elinkustannuksista. Se pohjusti osaltaan tietä muillekin talouspoliittisille toimille Sukselaisen ottopoikahallituksen aikana. Liljeström oli valmis joustamaan indeksikysymyksessä, kun vastineeksi jatkettiin työajan lyhentämistä.

SKP:ssa katsottiin, ettei Metalliliiton sopimusta ole syytä kutsua ”petokseksi”, koska tässä tilanteessa kommunistienkin hallitsemat liitot voivat joutua tekemään sopimuksensa alkuperäistä suunnitelmaa huonommilla ehdoilla. Suurempaan palkkaliikkeeseen ei enää uskottu.⁷⁷² Myöhemmin Metalliliiton kommunistit syyttivät liittoa huonosta sopimuksesta, joka johti siihen, etteivät muut liitot uskaltaneet ryhtyä yksin palkkataisteluun. Liljeström kuittasi kritiikin kysymällä, miksi Rakennusliitto ei sitten lähtenyt avaamaan päätä. Hän nauratti SAK:n valtuustoa muistuttamalla työtaisteluun lähdöstä niin, että ”omat housut kestävät, eikä aina vain istuta toisen housuilla tuleen”.⁷⁷³

770 SMT toim. kertomus 1957.

771 SMT, Protokoll FMA styrelse 19.12.1957 ELKA; STK hallitus ptk. 2.7. ja 24.7.1957 ELKA.

772 SKP pol. tmk. ptk. 4.7. ja 11.7.1957 KA.

773 SAK valtuusto ptk. 15.6.1958 TA.

Valtavirtaa vastaan liittorajoja koetellen

Viisikymmentäluvun työmarkkinamyllerryksessä koeteltiin jatkuvasti ammattiliittojen välisiä sopimus- ja järjestäytymisrajoja. SAK:ssa oli sotien jälkeen hyväksytty ns. teollisuusliittoperiaate järjestäytymisen perustaksi. Se oli niin työnantajien kuin SAK:n hyväksymä periaate, jonka mukaan saman työpaikan ja teollisuuden alan työntekijöihin oli tarkoitus soveltaa samaa työehtosopimusta. Käytännössä se hoituisi sillä, että samassa työpaikassa toimisi vain yksi ammattiliitto. Työntekijän ammattiyhdistysjäsenyyden kannalta oli olennaista, mikä liitto neuvotteli itseä koskevan työehtosopimuksen.

Bergholmin sanoin työrauha haluttiin työnantajien puolesta ostaa vain kerran tukussa eikä monta kertaa vähittäin.⁷⁷⁴ Teollisuusliittoperiaate ei kuitenkaan toiminut, jos se törmäsi suurten liittojen kuten Metalliliiton etuihin. Liittorajakiistaa oli erityisesti puunjalostusteollisuuden korjauspajojen sekä sähkö- ja putkialojen asemasta.

Liljeström piti tiukasti kiinni Metalliliiton monialaisuudesta ja yhtenäisyydestä, eikä ollut halukas luopumaan liiton roolista työehtojen pääsopijana. Hänelle teollisuusliittoperiaate oli taktinen kysymys, sillä toisaalta liittorajakiistaa oli ammattikuntapohjaisen Sähköliiton kanssa ja toisaalta teollisuusliittoperiaatetta ajavan Paperiliiton kanssa. Puunjalostusteollisuuden korjauspajoissa sosialidemokraateilla oli vahva kannatus, joten heidän pysymisensä Metalliliitossa oli liiton sosialidemokraattisen enemmistön säilymiselle tärkeää.

Metalliliitossa hyväksyttiin ammattiryhmien retkeilypäivät, mutta siinä kulki Liljeströmin mielestä raja. Mitään sopimuspoliittista itsenäisyyttä tai liian pitkälle vietyä sisäistä organisointumista ei pitänyt hyväksyä. Alakohtaisia jaostojakaan ei saatu perustetuiksi, ennen kuin yleislakon jälkeen 1956.

Metalliliitossa konepaja- ja muu raskas metalliteollisuus saneli ja ohjasi sopimustoimintaa niin, että se piti yllä tyytymättömyyttä pienillä sopimusaloilla kuten sähkö- ja putkialalla. Sähköalan

⁷⁷⁴ Bergholm 2005 s. 68.

työntekijät pitivät omaa alaansa vaativana ja katsoivat jääneensä jälkeen metalliteollisuuden palkoista. Myös työnantajapuolella oli tyytymättömyyttä neuvotteluasetelmaan. SAK:n työvaliokunnan sosialidemokraatit toivoivat Metalliliiton kiinnittävän enemmän huomiota sähköalan työntekijäin palkkakysymykseen. Liljeström piti palkkatyytymättömyyden syynä sitä, että sähkömiesten ohje-palkkataso oli palkkasäännöstelyn aikana jäänyt alhaiseksi. Korjausta ei ollut kyetty vielä hoitamaan.⁷⁷⁵

Varsinkin putkialalla tyytymättömyyden lähteenä olivat myös poliittiset näkemyserot, jotka tulivat vähitellen mukaan myös sähköalan hakeutuessa eroon Metalliliitosta. Sähköalalla oli jo vuosisadan alusta perittyä ammattikuntahenkeä, joka vei kohti omaa liittoa. Liittohanke kyti useita vuosia Metalliliiton sisällä. Aluksi myös SKP:ssa vastustettiin Sähköliiton perustamista, mutta liittotankkeen edetessä mieli muuttui sille myönteiseksi. Metalliliiton johdon arvio siitä, ettei itsenäisellä Sähköliitolla ollut pienenä liittona menestymisen mahdollisuuksia, osoittautui vääräksi.

Sähköliitto perustettiin lokakuussa 1955, mutta Helsingin, Turun ja Vaasan edustajat vastustivat sitä. Kommunistien epäiltiin pian ottavan vallan itselleen, vaikka sosialidemokraatit olivat liittoa perustamassa. Helsingin vaikutusvaltainen sähkötyöntekijäin ammattiosasto oli sotien jälkeen kommunistienemmistöinen ja sillä oli edustajansa Metalliliiton liittotoimikunnassa, Emil Turunen.⁷⁷⁶

Osa alan työntekijöistä jäikin Metalliliittoon, mutta valtaosa järjestäytyi vähitellen uuteen liittoon, jonka jäsenmäärä kasvoi niin, että se saattoi kehittyä itsenäisenä liittona. Sähköalan työntekijämäärä kasvoi teollisuuden laajentumisen ja muun muassa voimalaitosrakentamisen myötä. Erkki Vasaran mukaan koskien valjastaminen sähköntuotantoon ja voimalaitosten rakentaminen synnytti suuria sähkömiestyöyhteisöjä.⁷⁷⁷ SAK:n jäsenyyteen Sähköliittoa ei kuitenkaan päästetty, aluksi etenkin Liljeströmin

775 Vasara 2005 s. 216, 238; SAK tvk. enemmistöryhmä ptk. 16.10.1956 TA.

776 Vasara 2005 s. 194-195, 230.

777 Emt. s. 191.

vastustuksen vuoksi, mutta pian samalla kannalla oli koko skogilainen ammattiyhdistysjohto. Liljeströmin ehtona SAK:n jäsenyydelle oli se, ettei uusi liitto tulisi Metalliliiton järjestämisalalle teollisuuteen, vaan pitäytyisi sopimustoiminnassaan sähköasennusalalla. Sähköliitto ei tähän suostunut. Liljeströmin sanoin se hankki sopimusoikeuden työnantajilta tekemällä ensimmäisen sopimuksensa kehoilla ehdoilla.

Metalliteollisuuden Työnantajaliitto piti kiinni ns. teollisuusliittoperiaatteesta samoin kuin Työnantajain Yleinen Ryhmä ja Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto. Ne edellyttivät Metalliliiton osallistuvan alan neuvotteluihin. Tiukimmin asiaan suhtauduttiin Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa, jossa ei haluttu tarvella suhteita Metalliliittoon, eikä sopimuksen tekoon Sähköliiton kanssa ollut valmiutta edes Sähköliiton lakonuhan edessä. Liljeströmin kerrottiin luopuvan teollisuusliittoperiaatteesta vasta sitten, kun raskaan metallin suurilla työpaikoilla oli valta siirtynyt kommunisteilta sosialidemokraattien käsiin.⁷⁷⁸

Sähköliitto haki omaa sopimusta teollisuuden sähkömiehille ensin istumalakoilla ja sitten laajemmalla, kolmiviikkoisella, noin 2 200 työntekijää kattavalla lakolla, joka päättyi 5.5.1960. Sähköliiton toimet saivat odotetusti ymmärrystä SDP:ssä, jonka tuntoja *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsija välitti: ”Tuossa ilmiössä taas nähdään kertaalleen, miten kunnon työväki panee asiallisille näkökohdille enemmän painoa kuin jollekin rantaslaisuudelle tai vallulaisuudelle.” Tosiasioita ei lehti uskaltanut kertoa, kun se myöhemmin julisti päättyneen työtaistelun arvokkaaksi voitoksi ammattiyhdistysliikkeelle. Liittopuheenjohtaja Erkki Pohjolainen katsoi liiton saaneen oman työehtosopimuksen.⁷⁷⁹

Lakon jälkeen Sähköliitto sai sopimuksen vain keskusjärjestö STK:n kanssa, eikä sopijapuolena ollut teollisuuden työnantajaliittoja kuten esimerkiksi Metalliteollisuuden Työnantajaliittoa. Metalliteollisuudessa Sähköliiton lakon lopettamissopimus ei juuri muuttanut sähkömiesten työehtoja. Sähköasennusalan

778 TMT Metalliliiton haastattelusarja 12442 Esko Suikkanen TA.

779 Ssd 2.3., 6.5. ja 8.5.1960.

palkkaperusteita ei viety teollisuuteen, kuten Sähköliitto oli esittänyt. Liljeströmin mielestä keskusjärjestön kanssa tehty sopimus on vain pöytäkirja, joka ei sano mitään. Sähkötyöntekijöiden sopimusehdot määräytyivät edelleen metallin työehtosopimuksen mukaan, ja työehdoissa voi olla joitain paikallisesti sovittuja erityisratkaisuja. Jo edellisvuotena tehty vastaava sopimus antoi sähkötyöntekijöille mahdollisuuden käyttää paikallisissa neuvotteluissa omaa luottamusmiestä. Sähköliiton päätavoite solmia sopimukset pääalasta riippumatta jäivät toteutumatta, mutta liitossa tulos selitettiin myöhemmin ”päänavauksena teollisuusliitoperiaatteen murskaamiselle”.⁷⁸⁰

Liljeströmin suhtautuminen Sähköliittoon pysyi epäluuloisena loppuun saakka. Uuden liiton johdon hakeutuminen SDP:n leskisläisen suunnan kannattajiin vaikeutti entisestään suhteiden järjestämistä Metalliliittoon. Täysin vieras ajatus hänelle täytyi olla myös puheenjohtaja Erkki Pohjolaisen esitys Sähköliiton edustuksesta Metalliliiton hallinnossa.⁷⁸¹ Sähköalalle syntynyt ammattikuntapohjainen liitto alkoi hiljalleen kasvaa ja haastoi jatkossakin teollisuuden sähkötöitä koskevan sopimuksen. Sähköliiton ja Metalliliiton sopimusrajakiista teollisuuden sähkötöistä saattaa olla työmarkkinahistorian pisin, sillä se jatkui Metalliliiton seuraajaliiton, Teollisuusliitonkin kanssa.

Putkialakin hajosi osan jäsenistä jäädessä Metalliliittoon ja enemmistön hakeutuessa perustettuun Putkiliittoon. Kommunistien hallitsemana itsenäisenä liittona se ei kuitenkaan menestynyt, ja vähitellen alan työntekijät siirtyivät Rakennusliittoon. Myös SAK:n johdon hanke autoalan rinnakkaisliiton perustamiseksi aiheutti harmia, sillä tosiasiaassa se hajotti myös Metalliliiton rivejä autokorjaamoissa, eikä ollut vain vastatoimi leskisläiselle Autoalan Työntekijäin liitolle. *Suomen Sosialidemokraatti* tiesi

780 Esim. SAK tvk. ptk. 12.11.1957 TA; SMT, Protokoll FMA styrelse 12.2.1960 ELKA; SMT toim.kertomus 1960 ELKA; SMT tvk. ptk. 24.3.1959. Liite 3. ja 4. Kansio 973 ja tvk. ptk. 8.4.1960. Liite 1. Kansio 973 ELKA; Ssd 9.4.1960; Vasara 2007 s. 502, 506-509).

781 Vasara 2005 s. 256.

kertoa, ettei Liljeström halunnut osallistua SAK:n työvaliokunnassa moiseen hajotustoimenpiteeseen.⁷⁸²

Teollisuusliittoperiaate aiheutti jännitettä myös suhteissa Paperiliittoon. Välit olivat kiristyneet Vihtori Rantasen johtamaan liittoon, kun se lipesi Metalliliiton johtamasta lakkorintamasta vuonna 1950 ja teki oman sopimuksen. Kiista koski puunjalostusteollisuuden korjauspajojen työehtoja ja sopimusrajoja niiden osalta. Korjauspajojen työntekijöitä kuului niin Paperiliittoon kuin Metalliliittoon. Vielä 1950-luvulle tultaessa Metalliliitto oli korjauspajojen työehtojen pääsopija. Paperiliiton roolina oli yhtyä pääsopijan tekemään sopimukseen sopimuspöytäkirjalla. Tämä asetelma ärsytti Rantasta, joka katsoi omaa liittoaan kohdellun toisen luokan maaseutuliittona. Bergholm kuvaa tapahtunutta järjestöllisenä kaappauksena, jossa Metalliliitto joutui puolustuskannalle.⁷⁸³

Liljeström ja Metalliliitto joutuivat taipumaan Paperiliiton työehtovaatimuksiin, jolloin osat vaihtuivat. Teollisuusliittoperiaate voitti, sitä olivat puunjalostusteollisuuden työnantajatkin ajaneet. SAK:n työvaliokunnassa Liljeström oli korjauspajojen osalta teollisuusliittoperiaatteen ainoa vastustaja. Paperiliitosta tuli korjauspajojen pääsopija, ja Metalliliitosta pöytäkirjan allekirjoittaja. Myöhemmin liittojen välit parantuivat ainakin johdotasolla, kun Paperiliiton puheenjohtajaksi tuli Veikko Ahtola. Ahtola ja Liljeström tulivat hyvin toimeen keskenään ja päättivät siirtää liittorajakiistat syrjään. Paikallista kipunointia se ei kokonaan lopettanut.

Työnantajat arvioivat Liljeströmiä: ”Joudumme tunnustamaan sen tosiasian, että Liljeström on se vahva mies koko SAK:ssa.”

Sosialidemokraattien sisäistä riitaa joutuivat myös työantajat pohtimaan. Vuoden 1957 lopulla keskusteltiin Metallityönan-

782 Ssd 23.11.1958.

783 Bergholm 2005 s. 306.

tajien Liitossa, miten riidat vaikuttaisivat vuotta 1958 koskeviin sopimusneuvotteluihin ja Liljeströmiin. Neuvottelukumppaninsa hyvin tunteva Helge Berghell teki selkeän arvion:

On hyvin kyseenalaista, miten Suomen Metallityöväen Liitto suhtautuu esitykseemme varsinkin nyt kun puheenjohtajan on hallittava piirissään kolme keskenään riitelevää ryhmää, nimittäin kommunistit, skogilaiset ja leskisläiset. Liljeströmillä tulee tämän vuoksi olemaan vaikeuksia saada tahtonsa läpi tänä vuonna ja mahdollista on, että hän jättää ratkaisun jäsenäänestyksen varaan.

Wahlforss arvioi, että Liljeströmin asema Metalliliitossa voi joutua vaaravyöhykkeeseen, ”mikä ei ole työnantajille mikään etu”.⁷⁸⁴

Työnantajat näyttivät arvioivan, että Liljeströmin vahvalla johtajuudella kyettiin pitämään Metalliliiton sopimustoiminta järjestyksessä ja ennakoitavana. Heidän tiedossaan oli, että Metalliliiton liittotoimikunta oli Liljeströmin tukijoiden hallussa, mutta liittovaltuustoa pidettiin arvaamattomampana, koska siinä vaikuttivat niin skogilaiset, leskisläiset kuin kommunistitkin. Liljeström oli kuitenkin arvioinut vuoden 1958 sopimusehdotuksen saavan riittävän määrävähemmistön valtuustossa.⁷⁸⁵

Työehtosopimuksesta neuvoteltiin uudenlaisen talouspoliittisen tilanteen vallitessa. Ulkomaankauppaa oli ryhdytty laajasti vapauttamaan, minkä lisäksi oli suoritettu devalvaatio. Työllisyystilanne oli heikentymässä. Metalliteollisuuden sopimuksesta toimitettiin Metalliliitossa jäsenäänestys tammikuussa, kuten Berghell oli ennakoinut. Jäsenten enemmistö, 58,4 prosenttia hylkäsi neuvottelutuloksen, mutta se ei ollut sääntöjen mukaan riittävä enemmistö. Liljeström moitti jälleen liiton vähemmistöryhmää sopimuksen vastaisesta propagandasta. Kommunistien johtomiehen Pekka Silanderin mielestä oli taas neuvoteltu salaa jäsenistöltä, ja hän vaati neuvottelujen jatkamista. Työajan lyhennys sai häneltäkin kiitosta, mutta se ei riittänyt. Ohjatun työpaik-

784 SMT, Protokoll FMA styrelse 19.12.1957 ELKA.

785 SMT, Protokoll FMA styrelse 11.3.1958 ELKA.

karadikalismiin pyrskähdys koettiin, kun Helsingin eri ammattiosastojen 200-henkinen lähetystö tunkeutui väkisin liiton toimistoon, vaikka oli luvattu ottaa vastaan vain pienempi ryhmä.⁷⁸⁶

Asetelma oli tuttu jo aikaisemmista sopimuskierröksistä. Vastakkain oli näkemys, että neuvottelutie oli jo kuljettu loppuun ja neuvottelutuloksen hylkääminen johtaisi työtaistelun tielle, ja toisaalta kommunistien vaatimus joko uhkavaatimuksen esittämisestä tai neuvottelujen jatkamisesta. Liljeströmin arvio oli, että Metallityöväen Liitto oli yksin sopimuksensa kanssa, sillä keskusjärjestö SAK:n tilanne oli heikko, eikä sillä ollut kykyä asiassa auttaa. Taktisesti ei olisi myöskään viisasta viedä liittoa työtaisteluun, joka ei kenties päättyisi menestykseen. *Suomen Sosialidemokratissa* hän lausui, että kaikki metallin työtaistelut ovat olleet hyvin pitkiä ja voimia kysyviä. Julkilausumattomaan arvioon luultavasti kuului se, että liiton leskisläinen oppositio saisi siitä vain vettä myllyynsä. Liiton valtuusto hyväksyi sopimuksen äänin 17-4, ja se allekirjoitettiin 6.2.1958. Sopimus oli voimassa ko. vuoden loppuun.⁷⁸⁷ Liljeströmille jäi vielä takataskuun paljon sellaisia vaatimuksia, joita ei tällä kertaa saatu eteenpäin, kuten palkkausjärjestelmän pitkään kaivattu muutos.

Seuraavasta metalliteollisuuden sopimuksesta käynnistyivät neuvottelut tavanomaista aikaisemmin, jo syyskuussa. Sopimuskautta oli jäljellä yli kolme kuukautta. Liljeströmillä ei ollut intoa sopimuksen irtisanomiseen, sillä aika oli arvaamaton SAK:n sisäisen riidan vuoksi. Hän viestitti työnantajille kiinnostuksen solmia poikkeuksellisesti kaksivuotinen sopimus.

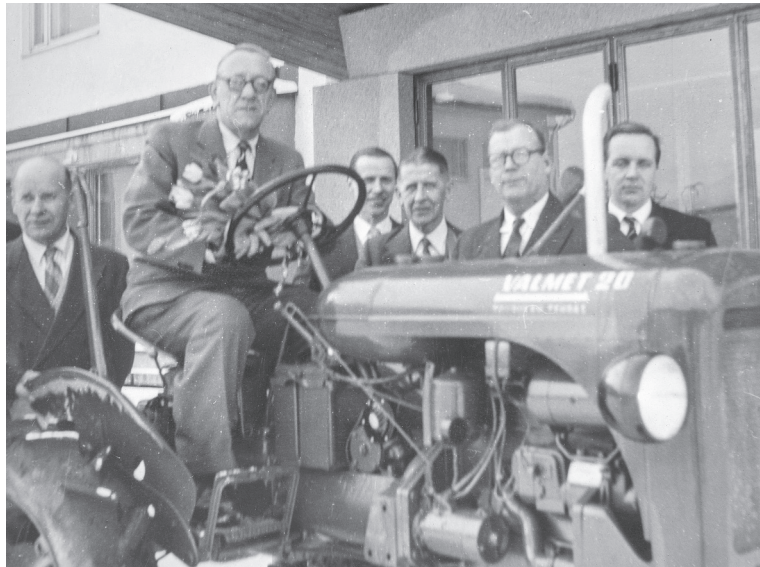
Metalliteollisuuden ja koko teollisuudenkin suhdanteet olivat heikentyneet. Useissa yrityksissä oli jouduttu turvautumaan lyhennettyihin työviikkoihin, ja Metalliteollisuuden Työnantaja-liiton jäsenyrityksissä oli työntekijämäärä seitsemän prosenttia pienempi kuin edellisenä vuotena. Työttömyys kasvoi ennätyslukuihin. Liiton esityslistalla olivat perinteiset asiat ohjepalkkojen korottamisesta ja työajan lyhentämisestä. Uutena asiana liitto

786 SML ltmk. ptk. 13.1.1958 TA.

787 Ssd 12.2.1958; SMT toim.kertomus 1957 ELKA; SML valtuusto ptk. 5.2.1958 TA.

Kerttu ja Valdemar Liljeström presidentin linnassa. Kuva: T. Norjavirta.

Liljeström Metalliliiton lahjoittaman Valmet-traktorin pukilla Ammattiyhdistysopiston edessä Kiljavalla vuonna 1958. TA.

ryhtyi ajamaan arkipyhien saamista palkallisiksi. Arkipyhäasiaa Liljeström ajoi viimeiseen saakka, työnantajien mielestä siksi, että siitä tulisi hänelle hieno propagandanumero. Työnantajat torjuivat arkipyhäkysymyksen ja päättivät vastustaa sitä ”kaikin mahdollisin keinoin”. He vetosivat siihen, että vuosilomalakikomitea harkitsi samaan aikaan vuosiloman pidentämistä kolmeen viikkoon vuoden työssäolon jälkeen.⁷⁸⁸

Liljeströmin neuvottelutaktiikkaan kuului myös luottamuksellisten ehdotusten tekeminen, jolla tunnusteltiin maaperää uusille avauksille. Syksyllä 1958 oli kuitenkin kyse vanhasta, mutta isosta ongelmasta. Liittojohdossa oli halua irtautua ohjepalkkajärjestelmästä ja korvata se minimipalkkajärjestelmällä. Ohjepalkkojen sijasta puhuttiin perustuntipalkkoista. Palkkaryhmiä lisättäisiin ja luovuttaisiin ongelmallisesta, työkohtaisen palkkauksen haarakasta, jossa vaihteluväli oli -10 ja +15 prosenttia. Berghellin mielestä liiton paperi näytti ”hurjalta”, eikä sen pohjalta päästy eteenpäin. Liljeström luopui esityksestä ilman suurempaa painostusta ja palasi ohjepalkkojen jälkeenjääneisyyden korjaamiseen.⁷⁸⁹

Työnantajat arvelivat SAK:n sisäisen hajaannuksen radikaloivan SAK:n vaatimuksia kommunistien tuella. Näin voitaisiin näyttää poliittisen opposition, skogilaisten voimaa. Neuvottelujen ennakoitiin muodostuvan vaikeiksi, sillä skogilaisilla ei hallituksen ulkopuolella ollessaan ollut mitään poliittisia estoja. Metallin osalta neuvottelut kuitenkin etenivät ilman suurta draamaa. Koko SAK:n kattavalla runkosopimuksella ei ollut enemmistön kannatusta. Jotkut liittotoimikunnan jäsenet, kuten Liljeströmin vankka tukija, ”Pappa” Kuukkanen, totesivat suoraan, että heikoista liitoista olisi nyt vain painolastia. Liljeström puolsi nopeaa ratkaisua SAK:n sisäisen hajaannuksen takia. Hän totesi, ettei ole mitenkään selvä asia, hallitaanko tätä työmarkkinatilannetta seuraavan vuoden puolella. Hän oli vakuuttunut siitä, ettei lakon avullakaan saataisi enempää. Vuoden 1958 työehtosopi-

788 SMT, Protokoll FMA styrelse 3.12.1958 ja SMT toim.kertomus 1958 ELKA; SMT hall. tvk. ptk. 24.10.1958 ELKA.

789 SMT, työehtosopimusneuvotteluja koskevat asiakirjat 1958-1962. Kansio 600. Työehtosopimusneuvottelut 20.10. ja 22.10.1958 ELKA.

muksen voimassaoloaikaa pidennettiin vuoden 1959 loppuun, kommunistien äänestäessä vastaan. Palkkoja korotettiin 1.1.1959 alkaen seitsemän prosenttia, mutta samalla lakkasi neljän prosentin indeksilisan maksaminen, joten korotukseksi jäi kolme prosenttia. Keskeytymättömässä kolmivuorotyössä säännöllinen viikkotyöaika sovittiin keskimäärin 42 tunniksi liiton esityksen mukaisesti. Työnantajat olivat tyytyväisiä siihen, että metallin mallin mukaisesti koko teollisuudessa tehtiin sopimukset ilman indeksiehtoa, ensimmäistä kertaa sotien jälkeen. Keskusjärjestöjen neuvottelut eivät olleet johtaneet mihinkään. SAK:sta ei korkeaa arvosanaa annettu. Metallityönantajien mielestä SAK:lla ei ollut joko kykyä tai uskallusta ottaa kantaa mihinkään.⁷⁹⁰

SKP:ssa Liljeströmiä pidettiin arvaamattomana ja hänen menettelytapaansa ay-liikkeen hajottajia auttavana. Metalliliiton ratkaisun katsottiin vievän pohjan pois muiden liittojen mahdollisuuksilta saada työehtoihin parannuksia.⁷⁹¹

Metalliliiton sisäinen tilanne pani työnantajat yhä tarkemmin arvioimaan Liljeströmin neuvottelutaktiikkaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Berghell arvioi, että marraskuussa 1959 pidettävä liiton liittokokous tuo hänelle kovia paineita ammattiosastojen taholta, joilta on tullut ”erittäin radikaaleja” vaatimuksia. Jos mentäisiin liittokohtaisiin neuvotteluihin, joutuisi Liljeström tuomaan neuvottelupöytään ylimitoitettut vaatimukset, jotka sitovat liittojohdon käsiä vaikeuttaen sopimukseen pääsyä. Tämä tilanne pakottaa liiton myös sopimuksen irtisanomiseen, eikä Metalliliiton johto halua altistaa itseään kritiikille siitä, että sopimus tehtäisiin jo ennen kokousta. Niinpä toimitusjohtaja Burmeister suositteli työnantajien linjaksi tällä kertaa keskitettyä sopimusratkaisua. Tiedossa oli, että Liljeströmin oli kiinnostunut keskitetystä rat-

790 SMT, Protokoll FMA styrelse 3.12.1958 ELKA; SMT toim.kertomus 1958 ELKA; SMT hall. tvk. ptk. 9.9.1958 ELKA; SML ltmk. ptk. 2.10. ja 30.10.1958 TA.

791 SKP Amm. jaosto tvk. ptk. 10.11.1958 KA.

kaisusta. Keskitetty sopimus kohottaisi hieman SAK:nkin arvoa, mistä kaikille sopijapuolille olisi hyötyä, arvioi Burmeister.⁷⁹²

Työnantajien arviot osuivat melko hyvin oikeaan, sillä kii-reellisesti 13.11.1959 koollekutsutussa metallityönantajien hal-lituksessa todettiin Liljeströmin hakevan keskitettyä ratkaisua, ja SAK:n ja STK:n neuvottelujen käynnistyneen nimenomaan Metalliliiton esityksestä. Epävirallisissa neuvottelukontakteissa oli SAK:n taholta pidetty 4,5 prosentin palkankorotusta hyväk-syttävänä. Liljeströmin palattua Ruotsin keskusjärjestön LO:n kokouksesta, jossa oli vaadittu kuuden prosentin korotusta, oli SAK:n vaatimukseksi tullut kuusi prosenttia. Tätä pidettiin työnantajaliitossa ensisijaisesti Metalliliiton kentälle tarkoitet-tuna ”silmäruokana”, mutta huolta aiheutti sen mahdollinen muuttuminen SAK:lle arvovaltakysymykseksi. Wahlforss kertoi Liljeströmin pyytäneen keskustelua arkipyhäkysymyksestä Suo-men Teollisuusliiton, Neuvostoliiton kauppaministerin Nikolai Patolitsevin kunniaksi järjestämän päivällistilaisuuden jälkeen lokakuussa. Liljeström vetosi muiden pohjoismaiden käytäntöön arkipyhien korvaamisessa ja sanoi tavoitteena olevan yhdeksän arkipyhän palkanmaksu. Wahlforss ei ollut torjunut keskustelua tästä, jos muut vaatimukset pysyvät kohtuullisina. Berghellin näkemys oli, että SAK:n johtajista Liljeström painotti tällä sopi-muskierroksella arkipyhäkysymyksen ratkaisua eniten, jopa tär-keämpänä kuin yleiskorotusta. Työnantajaliitossa ei ollut halua tulla vastaan arkipyhien korvaamisessa. Berghell totesi kuitenkin, että ”joudumme tunnustamaan sen tosiasian, että Liljeström on se vahva mies koko SAK:ssa”.⁷⁹³

Päivää ennen metallityönantajien kokousta oli SAK:n työvä-liokunnan sos.dem. ryhmässä junnattu sopimustavoitteita. Sekä Metalliliitossa että Paperiliitossa alettiin kyllästyä sen jahkaa-miseen, tehdäänkö nyt keskitettyä vai liittokohtaista sopimusta. Paperiliiton Ahtola totesi palkka-asioiden hoidon olevan ”todella

792 SMT, Protokoll FMA styrelse 22.9.1959 ELKA; SMT hall.tvk. ptk. 26.10.1959 ELKA.

793 SMT, Protokoll FMA styrelse 13.11.1959 ELKA.

surkeassa kaaressa”. Reino Heinosen kyky johtaa neuvotteluja oli koetuksella.⁷⁹⁴

Työnantajat totesivat Metalliliiton vuoden 1959 liittokokouksen päättyneen Liljeströmin selvään voittoon ja vahvistaneen hänen asemaansa seuraavaksi neljäksi vuodeksi. Berghell katsoi Liljeströmin olevan nyt vallastaan hyvin tietoinen eikä uskonut hänen tyytyvän pelkästään kertaluontoiseen ratkaisuun arkipyhäkysymyksessä. Se oli odotettavissa neuvottelupöytään myös jatkossa. Ennustus osuikin oikeaan.

Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa oli vaihtelevia arvioita Liljeströmin poliittisesta suuntautumisesta ja myös siitä, miten poliittiset asetelmat ja hänen henkilökohtainen asemansa oli syytä ottaa huomioon työmarkkinaneuvotteluja käytessä ja kompromisseja haettaessa. Liljeströmin henkilöön liittyvät spekulatiot lisääntyivät selvästi 1950-luvun loppupuolta kohden SDP:n ja SAK:n hajaannuksen aikana. Ay-liikkeen hajaannuksen synnyttämän eripuran keskellä työnantajat alkoivat pohtia jo sitä, oliko tarpeen pönkittää Liljeströmin asemaa joillakin myönnytyksillä.

Wilhelm Wahforssilla näyttää olleen kaksijakoinen suhtautuminen, jossa toisaalta painoi tiukan linjan palkkapolitiikka, mutta toisaalta poliittinen harkinta. Siinä arvioitiin yhtä lailla työmarkkinoiden vakautta ja ennustettavuutta kuin Liljeströmin kanssa samaan suuntaan kulkeneita pyrkimyksiä idänkaupan hyödyntämiseen ja kotimaisen tuotannon edistämiseen. Wärtsilä-konsernille neuvostokauppa toi puolet koko laskutuksesta. Työnantajien vahva mies ei toivonut Liljeströmin kaatajille menestystä.

Wahlforssia yksiviivaisemmin tilanearviotaan teki muun muassa Olavi Sohlberg, jonka mukaan ”Liljeström on selvä simoniitti ja koska meidän sympatiamme eivät ole simoniittien puolella ei meidän myöskään olisi syytä antaa Liljeströmille tukea, jota hän voisi käyttää ammattiyhdistysliikkeen sisäisissä välieselvittelyissä”. Wahlfoss tunsi ehkä parhaiten Liljeströmin teollisuuspoliittisen ajattelun ja myös sen, että hän ajatteli sopimusratkaisujen vaikutuksia teollisuuden maksukykyyn. Sohlberg

794 Tvkn ryhmän kokous ptk. 12.11.1959 TA.

teki erikoislaatuisen ehdotuksen vuoden 1960 sopimusneuvottelujen aikana. Sen mukaan työnantajapuoli esittäisi Metalliliiton sopimusesitykseen vastatessaan, että Liljeström eduskunnassa ja poliitikkona yleensä sitoutuisi vaikuttamaan liikevaihtoveron poistamiseen koneiden osalta. Päätöksiä ei vielä tehty, mutta Sohlbergin esitys sai kannatusta.⁷⁹⁵

Metalliteollisuuden Työnantajaliitossa ei katsottu hyvällä Sähköliiton leskisläisen johdon pyrkimyksiä horjuttaa teollisuusliitoperaatetta ja Metalliliiton sopimustoimintaa. Sähköliitto näyttäytyi metallityönantajille työmarkkinoiden häirikkönä, ja sen sopimuspoliittiset tavoitteet yhdistettiin SAK:n sisäisiin riitoihin. Puolenvalinta oli selvä. ”SAK:n sisäisissä riidoissa ei liiton ole aiheutta tukea Liljeströmin vastustajien piiriä”, todettiin työnantajaliiton työvaliokunnassa. ”Mahdollisia myönnytyksiä sähkömiehille ei missään tapauksessa olisi tehtävä ennen kuin sopimus Metalliliiton kanssa on selvä.”⁷⁹⁶

Keskusjärjestöjen neuvottelut, jotka käytiin Liljeströmin Ruotsista tuodun palkkavaatimuksen inspiroimana, kariutuivat marraskuussa 1959, kuten hän oli ennakoanut. Liittojen palkkavaatimusten epäyhtenäisyys oli metallityönantajien mielestä syy siihen, ettei SAK pystynyt tekemään STK:lle mitään konkreettista esitystä. Liljeström oli ollut neuvotteluihin tyytymätön, sillä niissä oli junnattu 0-2 prosentin palkankorotusten tasosta.⁷⁹⁷ Hän alkoi kiirehtiä liittojen välisiä neuvotteluja ja sysäsi tuskastuneena SAK:n puheenjohtaja Heinosen neuvotteluista sivuun. Taloudelliset suhdanteet olivat myötätulessa, ja metalliteollisuuden vienti veti. Neuvotteluille oli työntekijöiden kannalta hyvät lähtökohdat. Niitä varjosti vain SAK:n sisäinen eripura, jota Liljeström pyrki neutraloimaan omalla neuvottelutaktiikallaan. Kaksivuotinen sopimuskin oli esillä. Työnantajat eivät pitäneet sitä vaarallisena, jos se taktisesti osoittautuisi tarkoituksenmukaiseksi.⁷⁹⁸

795 SMT, Protokoll FMA styrelse 11.12.1959 ELKA.

796 SMT hall. tvk. ptk. 2.12.1959. Kansio 973 ELKA.

797 SMT toim.kertomus 1959 ELKA; SML valtuusto ptk. 19.6.1960 TA.

798 SMT hall. tvk. ptk. 2.12.1959 ELKA.

Vuoden 1960 alussa jouduttiin sopimuksettomaan tilaan. Kun työnantajien palkankorotustarjoukset olivat pysyneet kahdessa prosentissa, kuvasi Liljeström tilannetta ”harmaaksi”. Hän ilmoitti itsellään olevan sellaisen sormenpääntuman, että työtaisteluun ryhdytään.⁷⁹⁹ Hän yritti palkkaratkaisua, joka olisi lähentänyt tuntuvasti alimpien ja korkeimpien palkkojen välystä, mutta työnantajat torjuivat sen. Toteutuessaan se olisi merkinnyt myös miesten ja naisten palkkaerojen kaventumista. Työnantajien hallituksessa Nils Hellen totesi Liljeströmin taktiikasta, että hän vallan hyvin tietää, että työnantajat kyllä huolehtivat korkeapalkkaisista, jotta he eivät jää jälkeen. Palkkasuhteita ei haluttu muuttaa. Sitä työnantajaliitossa puolustettiin vahvasti. Sen sijaan arkipyhäkorvauksiin oltiin jo myöntymässä ”pitkin hampain”. Sopimus syntyi helmikuussa 3,5 prosentin palkankorotuksella ja kolme pyhäpäivää käsittävällä arkipyhäkorvauksella.⁸⁰⁰

Ennen Metalliliittoa ehti Paperiliitto tehdä sopimuksensa, jossa palkankorotus oli kolme prosenttia, lisättynä kahdella arkipyhäkorvauksella, ja Rakennusliitto sitoi itsensä kahden prosentin linjaan. Liljeström totesi Metalliliiton tehneen tälle vuodelle sovituista parhaan sopimuksen. Hän oli vakuuttunut, ettei parempaa saada ja mahdollisessa työtaistelussa jäätäisiin yksin. Ruotsin apukin oli tutkittu, eikä sitä ollut nyt luvassa yli pohjoismaiden keskinäisen sopimuksen ruotsalaisten omien ongelmien vuoksi.⁸⁰¹

”Rantaslaiset” ja ”heinoslaiset”

Hajaannuksen edetessä eronneiden, erotettujen ja SAK:n myötävaikutuksella perustettujen rinnakkaisliittojen suhde SAK:oon jakoi sosialidemokraattiset ammattiyhdistysjohtajat eri leireihin.

799 SML ltmk. ptk. 21.1.1960 TA.

800 SMT, Protokoll FMA styrelse 12.2.1960; SMT toim.kertomus 1960; SMT, työehtosopimusneuvotteluja koskevat asiakirjat 1958-1962. Kansio 600. Neuvottelumuistiinpanot 20.1.1960 ELKA.

801 SML ltmk. ptk. 15.2.1960 ja valtuusto ptk. 15.2.1960 TA.

Uudet voimasuhdeasetelmat syntyivät, kun puheenjohtaja Eero Antikainen ilmoitti jättävänsä SAK:n ja siirtyvänsä Lomaliittoon vuoden 1959 alusta. Vihtori Rantasesta tuli väliaikainen puheenjohtaja, ja Liljeströmistä työvaliokunnan varapuheenjohtaja. Hän ei halunnut kommunisteja mukaan puheenjohtaja-asian valmisteluun, joten se valmisteltiin SAK:n työvaliokunnan sos. dem. ryhmän asettamassa neuvottelukunnassa, johon Liljeströmin ohella tulivat Antikainen, Veikko Ahtola, Reino Heinonen ja Onni Koski.⁸⁰² Kun puheenjohtajaehdokkaat asetettiin järjestykseen työvaliokuntaa varten, repesi SAK:n sosialidemokraattinen ryhmä. Liljeströmin esityksestä asiasta äänestettiin avoimesti, toisin kuin Liikeliiton Aarre Happonen olisi halunnut. Liljeströmin esitys nimijärjestyksestä voitti ryhmässä niukasti äänin 7-6. Merkitystä oli lähinnä sillä, oliko ensimmäinen nimi Vihtori Rantanen, kuten voittanut Liljeströmin esitys kuului, vai oliko se Reino Heinonen. Äänestyksen yhteydessä Happonen ihmetteli, että Rantanen sai äänestää itseään koskevassa asiassa.⁸⁰³

Syntyi kaksi sosialidemokraattien ryhmittymää, ”rantaslaiset” ja ”heinoslaiset”. Ensimmäinen mainittuun kuuluivat Liljeström ja muun muassa Paperiliiton Ahtola sekä Työläisliiton Martti Kitunen. Se ajoi Vihtori Rantasta SAK:n puheenjohtajaksi. ”Heinoslaisten” ehdokas oli kuntatyöntekijöiden puheenjohtaja Reino Heinonen, ja ryhmään kuuluivat Liikeliiton Aarre Happonen lisäksi muun muassa Puuliiton Aimo Anttila, Rautatieläisten liiton Onni Koski sekä joukko SAK:n toimitsijoita, ns. sihteerijunta. SKP:ssa huhuttiin Liljeströmin kannan horjuvan, ja se tuntui myös sos. dem. opposition eduskuntaryhmässä. Kommunistien Lars Junttilan arvion mukaan sos. dem. opposition poliittisella johdolla ei ollut sellaista otetta ammattiyhdistysliikkeeseen, että se voisi vaikuttaa asiaan.⁸⁰⁴

Liljeström ei ollut suuresti innostunut kummastakaan ehdokkaasta, eikä hän ollut itse tehtävään halukas, vaikka hänellä oli

802 SAK Tv:n sos. dem. ryhmä ptk. 12.12.1958 TA.

803 SAK Tv:n sos. dem. ryhmä ptk. 6.2.1959 TA.

804 SKP pol. tmk. ptk. 5.2. ja 12.2.1959 KA; SKP KK:n amm. osasto ptk. 6.2.1959. KA.

siihen laajasti kannatusta. Syynä lienee hänen terveytensä heikkeneminen. Hän näyttää tunnistaneen voimiensa vähentymisen niin, ettei riitaisen keskusjärjestön johtoon ryhtyminen vaikuttanut houkuttelevalta. Häntä pidettiin ns. mustana hevosena puheenjohtajaksi. Hanke tyrehtyi siihen, ettei hän ollut hakenut tehtävää.

Oli valittava kahdesta vaihtoehdosta vähemmän ongelmallinen. Vihtori Rantanen ei ollut mikään ihannevaihtoehto, vaikka huonot kokemukset hänestä Paperiliiton puheenjohtajana olisivat jo jääneet taakse. Rantasesta ei ollut ammattiyhdistysliikkeen sovittelijaksi, mutta hän ei jättäisi SAK:ta myöskään tuuliajolle leskisläisten syliin. Reino Heinosen ammattiyhdistystausta oli kunta-alalta. Hän ei tuntenut teollisuutta eikä hänellä ollut kokemusta neuvottelemisesta teollisuuden vuorineuvosten kanssa. Tässä oli jo riittävästi epäilyn aihetta Liljeströmille. Emil Skogin mukaan hän ja Liljeström olivat aluksi Heinosen kannalla, koska häntä pidettiin maltillisempänä kuin Rantasta.⁸⁰⁵ Liljeström oli Heinosen kannattajille ilmaissut hyväksyvänsä Heinosen henkilönä, mutta teollisuuden edustaja olisi hänestä parempi. Sellaista ei vain ollut. Liikeliiton Happonen piti Liljeströmiä itseään ainoana hyväksyttävänä teollisuuden miehenä.⁸⁰⁶

Piste iin päälle tuli Heinosen kyvystä hallita SAK:n työehtoneuvotteluja ja liian omapäisistä neuvotteluista SAK:n ulkopuolelle jääneiden liittojen palaamisesta keskusjärjestöön.

Arviot Heinosesta eivät olleet epäileviä vain ammattiyhdistyssosialidemokraattien keskuudessa. SKP:n poliittisessa toimikunnassa hänestä tehtiin karu arvio: ”Taipuisa, arka ja heikko.”⁸⁰⁷ Heinonen oli vielä SDP:n ylimääräisen puoluekokouksen jälkeen skogilaisen opposition riveissä. Aluksi hän oli myös AYJ:n perustamista vastaan, mitä hän ei puolenvaihtonsa jälkeen halunnut muistella. Ammattiyhdistyshajaannuksen edetessä hän haki

805 TMT Sidos 418. Metalli XIV Emil Skog TA.

806 SDP T-osasto, HAB 24, Valde Nevalaisen aineistoa ay-liikkeestä 1959-1966. SAK:n puheenjohtajuutta valmisteleva kokous Liikelitossa 27.1. ja Rautatieläisten liitossa 30.1. TA.

807 SKP pol.tmk. ptk. 15.2.1959 KA.

tukea SDP:n leskisläiseltä puoluelinjalta, Olavi Lindblomilta ja puoluesihteerillä Kaarlo Pitsingiltä.

Sosialidemokraattisen ryhmän jakautuminen perustui ensi sijassa jännitteisiin, jotka koskivat suhdetta leskisläisyyteen ja SDP:n puoluejohtoon, mutta siinä voidaan nähdä myös sopimuspoliittisia tekijöitä. Rantaslaisten ryhmä edusti pääasiassa teollisuusliittoja, joilla oli halua kehittää sopimustoiminnassa keskinäistä yhteistoimintaansa. Vientiteollisuuden liitot olivat jo aiemmin ryhmittyneet neuvottelukunnaksi, jota Liljeström johti. SKP:ssa tulkittiin tämä yhteistyö pyrkimykseksi heikentää leskisläisten asemia. Sen pelättiin johtavan erityisen vientiteollisuuden federaation muodostamiseen SAK:n sisälle. Federaatio olisi voimaryhmä, jota sosialidemokraatit johtaisivat ja heikentäisivät samalla myös kommunistien asemaa. Sen avulla arveltiin pidettävän kurittomat ammattiliitot ojennuksessa.⁸⁰⁸

SAK:n valtuustossa puhetta johti puheenjohtajavaalin aikana Liljeström. Hän oli vartavasten keskeyttänyt matkansa Moskovassa kauppavaltuuskunnan jäsenenä tullakseen johtamaan SAK:n puheenjohtajavaalia. Se ylitti uutiskynnyksen ikään kuin odoteltaisiin kuninkaantekijää tai uutta ehdokasta. Reino Heinonen valittiin Liljeströmin epäilevästä kannasta huolimatta SAK:n puheenjohtajaksi sen jälkeen, kun SAK:n valtuuston sos.dem. ryhmän enemmistö oli niin päättänyt. Rantanen vetäytyi, jolloin vastaehdokkaaksi oli jäänyt vain kommunistien Aarne Saarinen. Heinonen sai 64 ja Saarinen 17 ääntä.⁸⁰⁹ Pian Heinosen välit niin Liljeströmiin kuin Vihtori Rantaseen heikkenivät.

Heinosella saattoi aluksi olla vilpittömä pyrkimys rakentaa sovintoa SAK:n ja sen ulkopuolelle jääneiden liittojen kesken. Periaatteellisia esteitä yhtenäisyyden palauttamiselle ei katsottu olevan. SDP:ssa Pitsinki ilmaisi kuitenkin suorasukaisesti, mistä on kysy-

808 SKP Ay-jaosto. DI Muistiot 1947-1969. Palkkapolitiittinen tilanne ja siitä johtuvat tehtävät 6.3.1957 KA; SKP Amm.os. tvk:n PM 9.3.1957 KA; SKP pol.tmk. ptk. 14.3.1957 KA.

809 *Helsingin Sanomat* 12.2.1959 ”SAK:n johtajan vaaliin vielä uusi ehdokas-nimi? Myös Liljeström paikalle Moskovasta” ja 14.2.1959 ”Liljeström tuli”; SAK valtuusto ptk. 15.2.1959 TA.

mys. Tarkoituksena on ”Simosen ryhmän poliittinen eristäminen ja karkottaminen ammattiyhdistysliikkeestä”. Se piti hoitaa Heinosen avulla.⁸¹⁰ Mahdollisesti tätä tarkoitusta varten Heinonen pyysi syksyllä 1959 amerikkalaisilta rahoitustukea ja USA:n lähetystöltä aktiivisempaa kiinnostusta ammattiyhdistysliikkeeseen.⁸¹¹

Heinosen menettelytavat ja pyrkimys saada ns. nippuratkaistu liittojen yhteisestä palaamisesta SAK:n jäsenyyteen herätti Rantasen ryhmässä epäilyjä liiasta taipumisesta SDP:n puoluejohdon toivomuksiin. Myös kommunistit tuskastuivat Heinosen pehmyteen ja hoiperteluun. Heinosen valinta herätti toiveikkuutta ammattiyhdistysliikkeen eheytymisestä lähinnä leskisläisissä, jotka katsoivat SAK:n siirtyneen valinnan myötä terveemmille linjoille. Myös Heinonen itse totesi, että ”järjestötoimintamme on ikäänkuin eheytynyt”, eikä uusia eroamisia ole tapahtunut.⁸¹² Heinosen tilannearvio oli virheellinen. Marraskuussa Liljeström ja viisi muuta työvaliokunnan sosialidemokraattia ilmoittivat, etteivät he enää osallistu sos.dem. ryhmän kokouksiin.

SAK:n ulkopuolella olevien Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton, Suomen Autoalantyöntekijäin Liiton, Sos.dem. Sanomalehtimiesliiton ja Sähkötyöntekijäin Liiton anomukset päästä SAK:n jäseniksi repivät sosialidemokraattien riidan entistä pahemmaksi. SAK:n työvaliokunnassa Heinonen esitti anomusten hyväksymistä ja liittorajakiistojen jättämistä erillisen jaoston selvitettäväksi. Liitoista suurin oli Kirjaliitto, joka ei ollut liittynyt uuden kilpailevan järjestön AYJ:n jäseneksi. Niin Liljeström kuin muutkin rantaslaiset olivat valmiit hyväksymään sen oikopäätä. Sen sijaan muiden osalta oli selvitettävä asiaa liitoittain. Se ei hakijoille eikä Heinoselle käynyt, sillä liitot olivat sitoneet jäsenhakemuksensa nippuun: kaikki tai ei kukaan jäseneksi. Hankalammaksi asia tuli, kun työvaliokunta sai samana päivänä pöy-

810 SDP ptmk. ptk. 22.4.1959 TA.

811 Rislakki 1982 s. 413-414.

812 *Ahjo* 17/1959; SAK valtuusto ptk. 26.6.1959 TA.

dälleen rantaslaisten kättilöimän Auto- ja Kuljetustyöväen Liiton jäsenhakemuksen. Sen Heinonen halusi torjua.⁸¹³

Bergholmin mukaan kyseessä oli heinoslaisten, Kirjaliiton, AYJ:n ja SDP:n rakentama ammattiyhdistysliikkeen eheyttämismalli.⁸¹⁴ On tosin kyseenalaista, voidaanko puhua eheyttämismallista. Esitystä voi yhtä lailla pitää taktisesti harkittuna siirtona, jolla vastustajat nujerrettaisiin ja SAK saataisiin pitävästi heinoslaisten käsiin. Esittäjien on täytynyt ymmärtää, ettei eheytyminen näin tapahdu. Esityksen kaatamisesta pantaisiin vastuu rantaslaisten niskoille, joten propagandavoitto olisi kyllä saatavissa. Esityksen varsinaiset kummisedät olivat Lindblom ja Pitsinki, jotka olivat pitäneet neuvotteluyhteyttä niin Heinoseen kuin AYJ:n johtoon.⁸¹⁵

Esityksessä hiersi moni asia. Liljeströmillä oli jyrkän kielteinen kanta Sähköliiton jäsenyyteen niin kauan kuin liittorajaepäselvyydet olivat ratkaisematta. Paperiliiton Ahtola oli Liljeströmin kannalla. Leskisläisen liittojohdon omaava Sähköliitto kalasteli jäseniä Metalliliiton kentällä ja haki sopimusoikeuksia teollisuudesta, jossa Metalliliitto oli aiemmin tehnyt sopimukset. Myös autoalan osalta oli rajankäyntiin liittyviä ongelmia, ja Liljeström olisi mieluummin lykännyt rinnakkaisliiton perustamista. Heinonen sivuutti nämä, eikä kyennyt antamaan vastauksia avoimiin kysymyksiin. Epäselväksi jäi, mitä Heinosen käymissä neuvotteluissa oli lopulta sovittu. Liljeströmin mielestä tilanne oli mahdoton, eikä hän voinut hyväksyä, että ”SAK pantaisiin polvilleen hajoitusjärjestön edessä”. Häntä ärsytti, että neuvotteluja oli käyty työvaliokunnan selän takana ilman työvaliokunnan valitsemia virallisia neuvottelijoita. Liljeströmin ja muiden rantaslaisten kritiikkiin yhtyivät myös kommunistit. Aarne Saarisen mielestä kenellekään ei ollut annettu valtuuksia neuvotella AYJ:n kanssa.⁸¹⁶

813 SAK tvk. ptk. 8.2.1960.

814 Bergholm 2007 s. 110.

815 SDP ptmk. ptk. 6.5.1960 TA.

816 SAK tvk. ptk. 8.2.1960 TA.

Sekä Vihtori Rantanen että Liljeström pitivät asiaa sellaisena, että se on vietävä valtuuston päätettäväksi. Heinonen piti kiinni siitä, että asia kuuluu työvaliokunnalle. Liljeström huomautti Heinoselle, että tämän käsitys säännöistä oli väärä. Hän vaati myös mahdollisuutta tutustua jäsenyyttä hakevien liittojen sääntöihin ja muistutti, ettei hänen kantansa ole lopullisen hylkäävä. Kun Heinonen totesi, että ilman nippuratkaisua asia raukeaa, jouduttiin äänestykseen.

Rantaslaiset ja kommunistit löysivät toisensa, jolloin työvaliokunnan enemmistö äänesti 9-8 Heinosen esityksen kumoon. Niin porvarilliset lehdet kuin *Suomen Sosialidemokraatti* arvostelivat ja ihmettelivät tehtyä päätöstä. Liljeström piti nippuratkaisua tökerönä, poliittisena manööverinä. Jos kommunistit ovat tulleet samalle kannalle, ei siitä pitäisi ketään syyttää ja ”itkua vääntää”, oli hänen viestinsä porvarillisille lehdille.⁸¹⁷

Suomen Sosialidemokraatin ryöpytyksessä nostettiin Rantanen ja Liljeström ratkaisun tekijöiksi ja kommunistien liittolaisiksi. Metalliliiton liittotoimikunta antoi Liljeströmille tukensa ja päätti saattaa asian julkisuuteen. *Suomen Sosialidemokraatin* kirjoittelussa oli tilaa vain heinoslaisten näkemyksille. Lehden paki-noitsijat Simppa ja Ville Vaitelias ilkkuivat Liljeströmille tämän ärtymyksestä lehdistölle. Ärtymys johtui siitä, että hän joutui lukemaan aamulla lehdestä, mitä aamupäivällä joutuu kokouksessa käsittelemään. *Helsingin Sanomien* uutisoinnissa on vaikea nähdä mitään dramaattista, mutta Liljeström piti sitä skandaalina ja syytti julkisesti SAK:n puheenjohtajaa ryhdin puutteesta.⁸¹⁸

Lindblomin mukaan maailmanjärjestön puheenjohtaja Arne Geijer oli ennen työvaliokunnan päätöstä vakuuttanut ruotsalaisille ammattiyhdistysvaikuttajille, ettei Liljeström mene kommunistien linjoille. Näin uskottiin myös työnantajien taholla.⁸¹⁹

817 *Ahjo* 3/1960.

818 SML ltmk. ptk. 12.2.1960 TA; *Ssd* 10.2., 15.2. ja 20.2.1960; *Helsingin Sanomat* 9.2.1960.

819 SDP edusk.ryhmä ptk.11.2.1960; Kunta-alan Ammattiliitto KTV 1962-1975 HL 2. Muistio: Mitä SAK:ssa on tapahtunut? TA.

Olavi Lindblom oli kritiikissä ahkerasti mukana unohtaen, että hän oli vuonna 1957 Paperiliiton edustajakokouksen edellä tarjonnut yhteistyötä ja hallintopaikkojen jakoa kommunisteille vastineeksi sille, että hänestä tulisi kommunistien tuella liiton puheenjohtaja.⁸²⁰ SDP:n puolueoimistosta kirjelmöitiin ”omille” ja kehoitettiin masinoimaan ammattiosastojen kokouksia, joissa tehdään päätöksiä ja ponsia heinoslaisen rintaman puolesta. Samalla kehoitettiin pitämään poliittiset pyrkimykset piilossa.⁸²¹ Näin suorasukaista puoluevaikuttamista oli totuttu näkemään vain SKP:ssa. Heinonen itse oli puheenjohtajaksi tultuaan kehoittanut ammattiyhdistysjohtajia pysymään poissa politiikasta.

Tieto liittojen jäsenanomuksen hylkäämisestä työvaliokunnassa kiiri pian muihin pohjoismaihin. Ruotsissa uutisoitiin, että skogilaiset olivat liittoutuneet kommunistien kanssa, ja Liljeströmin kanta oli ratkaissut asian yhden äänen enemmistöllä. Ruotsin metalliliiton puheenjohtaja kysyi ilmeisen hämmästyneenä Liljeströmiltä selitystä. Tämän vastaus ei kokonaan hälventänyt epäilyksiä hänen ja Metalliliiton poliittisesta suunnanmuutoksesta. Ruotsalaisille yhteistyö kommunistien kanssa oli täysin mahdoton ajatus, ja Liljeströmille viestitettiin sen vaikuttavan pohjoismaisiin suhteisiin. Leskisläisten viestintä oli tehonnut, mutta ratkaisussa oli selitettävää muutoinkin. Pohjoismaisten metalliliittojen tavatessa Tanskassa toukokuun lopulla 1960, joutui Liljeström selittämään tehtyä ratkaisua uudelleen. Myös Arne Geijer joutui hänet hyvin tuntemana hankalaan välikäteen. Ruotsissakin ymmärrettiin, että neljän liiton hyväksyminen jäseneksi olisi heilauttanut SAK:n sosialidemokraattien voimasuhteita. Liljeströmin ja Metalliliiton välit muihin pohjoismaihin eivät katkenneet, mutta särö niihin tuli. Liljeström esimerkiksi arvioi syksyllä, ettei ruotsalaisilta saataisi kunnon lakkotukea, jos keskitetyn sopimuksen kanssa jouduttaisiin työtaisteluun. SAK:n suhteet muualle Pohjolaan tärväntyivät niin, ettei keskusjärjes-

820 Bergholm 2007 s. 76.

821 SDP T-osasto, HAB 24, Valde Nevalaisen aineistoa ay-liikkeestä 1959-1966 TA.

tötäsoisesta yhteistyöstä ollut enää raportoitavaa.⁸²² Liljeström oli vuosia kuullut länsimaiden johtaman Kansainvälisen Metallityöväen liiton (KML) keskuskomiteaan, eikä ammattiyhdistys-hajaannus estänyt hänen henkilökohtaisten suhdeverkostojensa ylläpitoa tai vaarantanut Metalliliiton jäsenyyttä KML:ssa.

Tilanne kiristyi samaan aikaan SAK:n toimistossa, jossa ns. sihteerijuntan jäsenet, Olavi Järvelä, Toivo Anttila ja Mikko Laaksonen joutuivat luupin alle toimistaan SAK:n työvaliokuntaa vastaan.⁸²³ SAK:n sisäisten ristiriitojen vuoksi Metalliliitto päätti ehdottaa edustajakokouksen koollekutsumista mahdollisimman pian, jo vuoden alkuun.

Heinoslaiset olivat panneet jonkinlaista toivoa siihen, että Liljeström voisi asettua heidän taakseen. Heinosen ryhmässä hänen puolenvaihtonsa oli raskas pettymys. Äänestyksen katsottiin lopullisesti istuttaneen Liljeströmin Vihtori Rantasen kelkkaan. Tarkkaa käsitystä siitä, mihin Liljeström oli syksyllä 1959 sitoutunut, on vaikea esittää. Hän näyttää antaneen vihreää valoa Heinoselle sovintoneuvottelujen edistämisestä SAK:n työjaostossa 3.9. Tuolloin Vihtori Rantanen oli jäänyt Heinosen mukaan ilman Liljeströmin tukea joka asiassa. Kyse on ilmeisesti ollut enemmänkin periaatteellisista linjauksista, jonka Heinonen on tulkinut merkitsevän jotain enemmän kuin Liljeström on tarkoittanut.

Heinosen mukaan Liljeströmin suhtautuminen hänen linjaansa oli ollut myönteinen, mutta autoalan ja sähkömiesten tilanteesta olisi keskusteltava erikseen. Merimies-Unionin jäsenyyteen Liljeström oli myönteinen. Rantanen oli työjaoston kokouksen jälkeen soittanut Heinoselle ja ilmoittanut, etteivät hänen kannallaan olevat työvaliokunnan jäsenet enää osallistu ei-kommunistisen ryhmän työhön. Väärinkäsitys tai ei, niin joka tapauksessa

822 SML F 34 Saapuneet ja lähteneet kirjeet. Pohjoismaat, Ruotsi 1955-1995. Kirje 17.2.1960 Åke Nilsson-Valdemar Liljeström ja leike *Stockholms Tidningen* 9.2.1960 TA; SML HBB 4. Pohjoismaat, matkaraportit ja niihin liittyvä kokousmateriaali, muut kokoukset ja konferenssit TA; SAK vuosikirja 1961 s. 33.

823 SAK tvk. ptk. 8.2. ja 4.3.1960 TA.

Heinonen tulkitsi jo joulukuun alussa 1959 Liljeströmin kannan muuttuneen liittojen hyväksymisessä SAK:n jäseniksi.⁸²⁴

Liljeströmin puolenvaihto olisi kääntänyt tilanteen SAK:ssa, ja sellainen mahdollisuus hermostutti niin kommunisteja kuin rantaslaisia. Miksi hän käänsi heinoslaisille selkänsä? Heinosen kyvyttömyys johtaa SAK:n neuvottelutoimintaa oli jo iso miinus yhtä lailla kuin työvaliokunnan sivuuttaminen. Liljeström kertoi hieman työvaliokunnan kokouksen jälkeen, että Heinonen ja Happonen yrittivät prässätä häntä äänestämään vähemmistön mukana. Sitä hän ei voinut tehdä. Hänen mielestään ei ollut tärkeää, kuinka monta jäsentä SAK:n työvaliokunnassa on milläkin puolella. Olennaista on se, montaako jäsentä nämä edustavat. Silloin asetelma on selvästi toinen.⁸²⁵ Liljeströmin tilannearvioon vaikutti se, etteivät SAK:n vaikutusvaltaisimmat suuret liitot olleet heinoslaisten takana. Heinosen osakkeet laskivat entisestään siitä, että hän meni SDP:n vappujuhlaan puhumaan ja roimi ankarasti SAK:n rantaslaisia.

Liljeströmin prässäämiseksi vielä työvaliokunnan jälkeen haettiin uusia keinoja. Metalliliiton leskisläiset olivat päättäneet viedä liiton edustajakokouksen päätökset edustajavaltuuksien hyväksymisestä oikeuteen. Se ei tosin ollut itsenäinen päätös, vaan SDP:n varapuheenjohtajan Olavi Lindblomin suunnittelema ratkaisu. Ennen SAK:n valtuustoa Lindblom paljasti, että Liljeströmiä aiotaan painostaa juuri oikeudenkäynnillä taipumaan Heinosen ryhmän taakse. Oikeudenkäynniltä välttyttäisiin, jos hän taipuisi. Lindblom uskoi Liljeströmin olevan nyt panttivangin asemassa.⁸²⁶ Raakaan peliin tottuneeseen Liljeströmiin uhkailu ei tehonnut.

824 Asiasta on kaksi jonkin verran toisistaan poikkeavaa asiakirjaa: Reino Heinosen kok. H:1. TVK:n sos.dem.ryhmä 2.12.1959 TA; KTV HL 2. 1962-1975. Mitä SAK:ssa on tapahtunut? TA.

825 TPSL Eduskuntaryhmä. Kansio 1. Sos.dem. opposition eduskuntaryhmä ptk. 11.2.1960. 329.5. TA; SKP pol.tmk. ptk. 24.3.1960 Liite: PM SAK:n järjestöllinen tila ja poliittiset voimasuhteet KA.

826 SDP ptk. ptk. 6.5.1960 TA.

Vuonna 1960 pohjoismaisten metalliliittojen kongressi pidettiin Tanskassa. Vasemmalta lukien Tor Aspegren Norja, Hans Rasmussen Tanska, Åke Nilsson Ruotsi ja Liljeström, joka joutui kongressissa selittämään SAK:ssa syntynyttä yhteistyötä kommunistien kanssa. Muille pohjoismaille mikä tahansa yhteistyö kommunistien kanssa oli myrkkyä. Keskusjärjestöjen suhteet tärvääntyivät, mutta Metalliliitto säilytti pohjoismaiset siteensä, vaikka vallan ytimestä oli syrjäytetty kommunistien ohessa myös leskisläiset sosialidemokraatit. Kuva: Metallarbetarens arkiv.

Puheenjohtaja Heinonen luovuttaa

Rantaslaisten ja heinoslaisten voimainkoetus oli valtuustossa 14.5.1960. Kokous oli hajaannuksen yksi taitekohta, joka syvensi eriseuraisuutta ja kiihdytti SAK:lle kilpailevan, uuden keskusjärjestön perustamista. Liittojen hyväksymisessä oli vastakkain Rantasen esitys kuuden jäsenyyttä hakeneiden, mukaan lukien työvaliokunnan myötävaikutuksella perustettujen rinnakkaisliittojen hyväksyminen ja Heinosen esitys neljän liiton hyväksymisestä.

Jos Heinosen esityksessä oli enemmän taktiikan kuin eheytyksen makua, niin saman arvion voi tehdä rantaslaisten esityksestä. Sekin oli nippuratkaisu, joka jätti joukon avoimia kysymyksiä liittorajoista. SAK:n jäseniksi tulisi kaksi autoalan liittoa, mikä Liljeströmin mielestä oli ongelma, mutta tässä tilanteessa ilmeisesti tarkoitus pyhitti keinot. Hän yritti pehmittää tilannetta ehdottamalla, että pöytä olisi tavallaan puhdas, jos kaikki liitot hyväksyttäisiin. Äänestykseen meni lopulta kuuden liiton hyväksyminen vastaan Heinosen neljä liittoa. Kuljetusalan ja kutoma-alan tilanne jäi Rantasen esityksessä yhtenäisyysvetoomukseksi, mikä närkästytti kommunisteja. He hyväksyivät sen kuitenkin. Heino-
nen purki mielipahaansa: ”Kaikki yritetään tyrmätä, jotta sitten voidaan jäsenistölle selittää, ettei täällä mitään saada aikaiseksi, ei täällä mitään osata tehdä.” Se ei ollut vahvan johtajan puheenvuoro. Heinonen oli katkera ja väitti Liljeströmin aiemmin olleen hänen linjallaan vielä syksyllä 1959. Myös kunta-alan edustaja Palander ihmetteli Liljeströmiä: ”Sitä minä en enää käsitä, että Liljeströmin Vallu on tässä liippaamassa mukana. Hänen jos kenen pitäisi vanhana ammattiyhdistysmiehenä tietää, millä tavalla näitä asioita pitäisi täällä käsitellä.”⁸²⁷

Kun Rantasen esitys, johon kommunistit yhtyivät, voitti valtuustossa äänin 48-43, kärsi Heinonen tappion, joka pakotti tekemään johtopäätökset. Hän ilmoitti eroavansa. Liikeliiton Happonen, Heinosen ryhmän kantavan voiman, on kerrottu sättineen Heinosen perusteellisesti Liljeströmin esityksen hylkäämisestä ja eropäätöksestä.⁸²⁸ Happonen oli nähnyt kaikkien liittojen hyväksymisessä ainekset uuteen tasapainoon, joka toisi etua heinoslaisten linjalle jatkossa. Heinoselta puuttui taktinen silmä, ja hän luovutti jo ensimmäisessä erässä.

Kesäkuussa Vihtori Rantanen otti vt. puheenjohtajan tehtävän vastaan. Hajaannus eteni kun Kirjaliitto, Sähköliitto ja Autoalan Työntekijäin Liitto ilmoittivat kieltäytyvänsä SAK:n jäsenyydestä. Rantaslaisten kätilöimät liitot sen sijaan hyväksyttiin jäseniksi.

827 SAK valtuusto ptk. 14.5.1960 TA.

828 Erkki Ikäheimonen Risto Reunalle 6.2.1986

Työvaliokunnan uusi enemmistö erotti sihteerijunttaan kuuluvat Mikko Laaksosen, Toivo Anttilan ja Heikki Helkavuoren. Happonen katsoi erottamiset vainotoimiksi kun taas kommunistien Saarinen katsoi juntan syyllistyneen raskaisiin rikkomuksiin SAK:ta vastaan. Toivo Anttilan mukaan Rantanen olisi erottanut heidät jo aikaisemminkin, mutta ”Vallu toppuutteli”. Kun Rantanen kertoi, että Anttila ja Helkavuori olivat olleet sellaisessa kokouksessa, jossa kehoitettiin työntekijöitä eroamaan Metalliliitosta, oli Liljeströmin kanta selvä. Pian erotettiin myös Olavi Järvelä ja Jaakko Rantanen. Lindblom tunnusti, että peli SAK:ssa oli hävitty, eikä Heinosen ryhmällä ollut enää mahdollisuuksia selviytyä voittajana SAK:n seuraavassa edustajakokouksessa.⁸²⁹

Valtuuston päätöksestä seurasi raskas ryöpytys sosialidemokraattisessa lehdistössä, mutta myös porvarillinen lehdistö ihmetteli päätöstä. Ajan riitaisaa henkeä kuvaa *Suomen Sosialidemokraatin* pääkirjoitus, jossa pantiin mutkat suoriksi: ”SAK kommunistien määräysvaltaan.”⁸³⁰ Lehden kuvaotsikko valtuustosta, jossa Liljeström, Ahtola ja Rantanen istuvat eturivissä, sai paljon puhuvan muodon: ”Kommunistien tukilinja”. Niin SDP kuin Heinosen ryhmä omaksuivat sen oman propagandansa lähtökohdaksi, jota käytettiin perusteena uuden keskusjärjestön, Suomen Ammattijärjestön (SAJ) perustamiselle. Vasta hieman jälkijättöisesti ryhdyttiin arvostelemaan SAK:n työehtopolitiikkaa epäonnistuneeksi, vaikka Heinosen ryhmän edustajilla ei näytä olleen siitä aiemmin mitään suuresti poikkeavaa näkemystä. *Uuden Suomen* teilaus sähköalan lakon turhuudesta ja tehottomuudesta tulkittiin skogilaisten työehtopolitiikkaa ymmärtäväksi ja se kirvoitti *Suomen Sosialidemokraatin* vastaamaan, etteivät sosialidemokraatit kaipaa ko. lehden neuvoja. Pääkirjoituksessa ”Tarpeettomia neuvoja” porvarillisen *Uuden Suomen* katsottiin liikkuvan skogilaisilla linjoilla. *Suomen Sosialidemokraatin* mielestä ”Vallu-Liljeströmiläinen työehtosopimuspolitiikka” on ollut

829 Toivo Anttilan kirje Risto Reunalle 2.7.1987; SAK tvk. ptk. 21.6.1960 TA; SDP ptmk. ptk. 18.6.1960 TA.

830 Ssd pk 16.5.1960.

työnantajien kannalta edullista, joten ei ole ihme, että *Uusi Suomi* sitä ymmärtää.⁸³¹

SAK:n uudeksi puheenjohtajaksi valittu Vihtori Rantanen piti keskusjärjestön lujasti sosialidemokraattien käsissä, eikä järjestön toimistosta käsin tehty enää töitä kilpailevan keskusjärjestön hyväksi. Välikrikosta syntyi Suomen Ammattijärjestö SAJ, ja AYY lakkautettiin.

Heinosen ryhmä kokoontui 16.5.1960 ruotimaan SAK:n valtuustossa koettua tappiota ja jatkotoimenpiteitä. Yleisenä näkemyksenä oli se, että peli SAK:ssa oli menetetty. Sen sijaan SAK:sta irtautuminen aiheutti osassa epäröintiä. Sille kaivattiin vahvat perusteet, jotka kestäisivät julkisuudessakin. Sellaiseksi todettiin SAK:ssa syntynyt ”kansanrintama”, joka tehoaisi myös kenttäväkeen. Huoli sopimustoiminnasta ja suhteesta työnantajiin oli suuri, jos irtauduttaisiin omaan keskusjärjestöön. ”Vallu ja Vihtori” todettiin melkoisiksi tekijöiksi sopimustoiminnassa ja siksi sopimuskenttä työnantajiin päin olisi tutkittava. Pelättiin myös Rantasen ryhmän ryhtyvän operoimaan liitoissa, jos SAK:sta ei irtauduta. Rantasen henkilö oli tapetilla, eikä sopua uskottu syntyvän hänen kanssaan. Tilanteen kiteytti Olavi Järvelä, joka totesi epäröiville, ettei tarvita muuta kuin uskallusta. Rinnakkaisjärjestö olisi perustettava, ja nimikin hänellä oli valmiina. Siinä tuli lausutuksi Suomen Ammattijärjestön syntysanat. Kokous päätti perustaa kaksi työryhmää hoitamaan kiireellisesti asiat.⁸³²

Myös SAJ jäi SAK:ta selvästi pienemmäksi järjestöksi. Sopimuspolitiikassa se jäi altavastaajaksi ikään kuin lähtökuoppiin, kun Liljeströmin ajama kaksivuotinen, keskitetty sopimus linjasi koko työmarkkinakentän ratkaisut vuosille 1961-62.

SKP:n taktiikkana oli edistää TPSL:n jäsenten ja kannattajien pysymistä SAK:ssa. TPSL:n väkeä pidettiin horjuvana ja hajanaisena. Horjuvuus yhdistettiin myös Liljeströmiin, joka kävi yksityisiä neuvotteluja eheytyksestä. Jo varhain kommunistit pohtivat mahdollisuuksia käyttää hyväksi sosialidemokraattien ristiriitaa

831 *Uusi Suomi* 8.5.1960; Ssd 20.5.1960.

832 Reino Heinosen kok. H:1. Ryhmä 16.5.1960 TA.

*SAK:n valtuustossa 14.5.1960 puheenjohtaja Reino Heinonen kannattajineen hävisi kamppailun liittojen jäsenyydestä SAK:ssa. Se ratkaisi valta-
taistelun ja vauhditti kilpailevan keskusjärjestön SAJ:n perustamista. Lil-
jeström ei vakuuttunut Heinosen sopivuudesta SAK:n puheenjohtajaksi.
Edessä Liljeström, Veikko Ahtola ja Vihtori Rantanen. Kuva: T. Norja-
virta, TA.*

neuvottelemalla molempien ryhmien kanssa ammattiyhdistys-
liikkeessä.⁸³³ Epäluulot kummankin ryhmän osalta olivat suuret.
Poliittisessa toimikunnassa Arvo Hautala totesi leskisläiset ja sko-
gilaiset liittolaisina yhtä epäluotettaviksi. Pääsihteeri Ville Pessi
ennakoi skogilaisille häviötä SAK:ssa, elleivät he tee yhteistyötä
kommunistien kanssa. Kun valinta oli tehtävä, katsottiin skogi-
laisten asemien heikkeneminen SAK:ssa huonommaksi vaihto-
ehdoksi kuin SAK:n luisuminen SDP:n syliin.⁸³⁴

833 SKP KK:n Amm. jaosto tvk. ptk. 4.5.1960; SKP pol. tmk. ptk. 6.9.1956 KA.

834 SKP pol. tmk. ptk. 2.8.1957 ja pol.tmk. ptk. 18.2.1960 KA.

Metalliliiton sisäisen, ”leskisläisen” tai ”lindblomilaisen” opposition katseet suuntautuivat vuoden 1959 lopulla pidettävään Metalliliiton liittokokoukseen. Liljeström kannattajineen haluttiin syrjään. Liittokokouksen edellä tämä oli myös kommunistien lähtökohtana. Liittokokouksessa jakaannuttiin kolmeen voimaryhmään: ”itsenäisen ammattiyhdistysliikkeen” edustajat (tai kommunistien mukaan ”liljeströmiläiset”, leskisläisten mukaan skogilaiset), sos.dem. liittokokousedustajat (leskisläiset) ja kommunistit. Metalliliiton leskisläisen Uno Viljasen mukaan he esiintyivät omana ryhmänään Olavi Lindblomin pyynnöstä.⁸³⁵ Jos SDP:n ote ammattiyhdistysliikkeen kehitykseen muutoin olisi ollutkin ohut, kuten Bergholm katsoo, pyrittiin Metalliliiton osalta suoraviivaiseen vaikutusyritykseen.⁸³⁶ SDP:n puoluesihtööri Kaarlo Pitsinki oli ennen liittokokousta todennut Liljeströmille, ettei hän ollut sopiva mies johtamaan sosialidemokraattista ryhmää. Liljeström oli vastannut tähän kylmästi: Hoida sinä oma ryhmäsi, minä hoidan ei-kommunistisen ryhmän.⁸³⁷

SDP:n puoluetoimistosta Valde Nevalainen paimensi sosialidemokraatteja, jotta Metalliliiton liittokokoukseen nimettäisiin ”meikäläisiä” (so. leskisläisiä) ehdokkaita. Ehdokkaiden nimeämiskokouksista oli huolehdittava niin, että niissä on riittävästi väkeä läsnä. Skogilaisten ansoihin ei pitänyt sortua eikä tyytyä mihinkään ”puolitien” sosialidemokraattiin, vaan oli valittava luotettavia puoluetovereita. Kirjeen lähettäjien taustavoimia ei häirinnyt, että he samaan aikaan vaativat politiikkaa pois ammattiyhdistysliikkeestä.⁸³⁸

SDP:n käsiohjauksessa tapahtuvaan Metalliliiton kaappaus-suunnitelmaan valjastettiin kärjeksi Suur-Helsingin Konepajatyöväen ammattiosasto. Veikko Vehviläisen puheenjohtolla

835 TMT Metalliliiton haastattelusarja CDXXI, 431 Uno Viljanen TA.

836 Bergholm 2007, s. 114.

837 TMT Metalliliiton haastattelusarja 12461 Eino Yrjönen TA.

838 SDP A-jaosto HAA 27. Valde Nevalaisen allekirjoittama kirje SDP:n puoluetoimistosta 28.8.1959 TA.

toimivan osaston suojissa organisoitiin poliittiset ja järjestölliset operaatiot. Osaston suorasukainen haaste esitettiin jo vuoden 1958 liittovaltuustolle tehdyssä esityksessä. Sen mukaan ”osasto on kiinnittänyt huomiota suureen jäsenkatoon, joka on aiheutunut SAK:n ja liittomme viimeaikaisesta toiminnasta”. ”Liittomme heittäytyessä tukemaan sos.dem. puolueen oppositiota on antanut aiheen niille, jotka yleensä vain ovat mukana pakosta jättäytyä jäsenyydestä ja siten heikentää voimaamme. Liittovaltuuston on vakavasti kiinnitettävä huomiota asiaan ja harkittava toimenpiteitä, joilla jäsenistön luottamus jälleen palautetaan.” Tämä oli vasta esimakua tulevasta ja eräänlaista voimien koettelua.

Liittokokouksen edellä Veikko Vehviläinen käynnisti Liljeströmiin kohdistuvan arvostelun myös liittotoimikunnassa. Vehviläisen mielestä Liljeströmin toiminta kansanedustajana häiritsi puheenjohtajatehtävien hoitoa. Liljeström tunnisti kyllä, mistä kenkä puristi. Hän vastasi, ettei Vehviläisellä ollut mitään hänen kansanedustajuuttaan vastaan silloin kun hän edusti vielä sos. dem. puoluetta. Moitteita Liljeström sai myös liiton varojen käytöstä. Vehviläinen vastusti *Päivän Sanomien* latomon ostamista erikseen muodostettavan yhtiön lukuun. Liljeström ja taloudenhoitaja Vainio merkitsivät kumpikin yhtiöstä yhden osakkeen, muiden osakkeiden jäädessä liitolle.⁸³⁹

Kun kommunisteilla oli halua jyrkän tuomitseviin sanamuotoihin hajottajia kohtaan, koetti Liljeström vielä tyyntytellä. Niin ovi pysyisi paremmin auki sovinnon teolle: ”Parempi, ettei räiskytä, jos olisi joitakin mahdollisuuksia sovinnon aikaansaamiseen, niin sekin olisi hyvä.”⁸⁴⁰ Leskisläiset syyttivät omassa propagandassaan skogilaisia liittoutumisesta kommunistien kanssa. Se oli kuin majesteettirikos, joka muistettiin jo TUL:n hajaannuksen taustalta. Samalla unohtui se, että hajaannuksen edetessä leskisläiset itse esittivät liittojen tulevista valtasuhteista neuvotteluja ja sopimusta kommunisteille. Kommunistit olivat jo aiemmin torjuneet yhteistyön Paperiliitossa ja Rautatieläisten liitossa. Olavi

839 SML ltmk. ptk. 30.9., 26.10. ja 2.11.1959 TA.

840 SML valtuusto ptk. 30.10.1958 TA.

Lindblom pelasi tässäkin kaksilla korteilla. Kommunisteilla oli muutoinkin kokemuksia leskisläisten halusta hakea tukea kommunisteilta, jos enemmistö olisi muutoin jäänyt skogilaisille.⁸⁴¹ SKP:n ammattiyhdistysväki halusi pitää kiinteää yhteyttä skogilaisiin, mutta samalla muistuttaa, että saamattomuus johtaisi heidän tuhoonsa. Metalliliitossa kommunistit saivat tehtäväksi selvittää yhteistyömahdollisuuksia sosialidemokraattien kanssa.⁸⁴²

Yhteistyö leskisläisten kanssa ei ottanut tulta, eikä liika sitoutuminen yhteistyöhön ”liljeströmiläisten” kanssa myöskään ollut suotavaa, olihan liittojohto ollut kaiken aikaa kovan kritiikin kohteena. Liljeströmiläiset haluttiin tosiasiaassa vaihtaa kommunisteja syrjivän omavaltaisen työehtopolitiikan vuoksi, jota SKP:ssa kuvattiin ”iljettäväksi” ja työnantajia suosivaksi. Johdon vaihtaminen oli kuitenkin sikäli hankala asia, että se taas auttaisi leskisläisiä. Kommunisteilla oli vain huonoja vaihtoehtoja valittavana.⁸⁴³

Liljeströmin kannattajat ja kommunistit päätyivät omalaatuiseen, taktiseen suhteeseen, jossa kumpikin osapuoli, myös Liljeström henkilökohtaisesti, pyrki varjelemaan itsenäisyyttään ja kaihtoi liiallista sitoutumista. Parempaakaan vaihtoehtoa ei ollut. Leskisläinen linja olisi vienyt Metalliliiton liian pitkälle SDP:n syliin. Oma lukunsa on se, että Metalliliiton harjoittamasta sopimuspolitiikasta on vaikeaa löytää suuria erimielisyyden aiheita, jotka olisivat noudattaneet sosialidemokraattien sisäisiä, puolueriidan mukaisia jakolinjoja. Niitä alettiin esittää vasta heinoslaisten tappion jälkeen. Liljeströmiläistä ryhmää ja kommunisteja taas yhdisti kaikkien hajotustoimien vastustaminen. Varsinaista yhteistyöliittoutumaa ei liljeströmiläisten tarvinnut kommunis-

841 SKP KK:n ammatillisen osaston tvk. ptk. 20.5. ja 4.9.1957 KA; SKP pol. tmk. ptk. 13.9.1957, Liite: Tilanne sos.dem. puolueessa työväenliikkeen yhtenäisyyden kannalta katsoen KA.

842 SKP KK:n amm. os. ptk. 9.5.1958 ja SKP ay-jaosto. Suomen Metallityöväen Liitto, 8 liittokokous 1959. Suunnitelma valmistautumisesta Suomen Metallityöväen Liiton liittokokoukseen 1959. KA.

843 SKP Helsingin piirijärjestö Cc. Ptk. SKP:n Helsingin ja Uudenmaan piirikomitean työvaliokunta 23.10.1958 KA.

tien kanssa tehdä, siksi vähäiseksi jäi leskisläisen suunnan kannatus Metalliliitossa. Se ei estänyt kommunismi-kortilla pelottelua eikä yhteistyöväitteitä, kun leskisläisen suunnan propaganda kiihtyi. Asenteet ja retoriikka kovenivat molemmin puolin vuonna 1960. Propagandassa faktat saivat taipua.

Edvin Salonen on pitänyt 1950-luvun loppua aikana, jolloin sosialidemokraattien suhde kommunisteihin pehmeni. Enää ei kielletty menemästä ammattiosastojen kokouksiin, ja liiton toimistossakin sai tehdä töitä. Yhtenä virstanpylväänä Salonen on pitänyt nimittämistään vuosilomalakia valmistelevaan komiteaan Metalliliiton edustajaksi. Liljeströmin ja SAK:n vähemmistöryhmän suhteiden paranemisesta kertoivat myös SKP:n pääsihteeri Ville Pessi ja Hertta Kuusinen, jotka raportoivat Neuvostoliiton suurlähettiläs Zaharoville, kuinka Liljeström käyttäytyy epäsympäisesti Vihtori Rantasta paremmin, neuvottelee mielellään ja käsittelee vakavasti erilaisia kysymyksiä.⁸⁴⁴

Sekä Liljeströmille itselleen että hänen lähipiirilleen oli selvää, että liittokokouksesta alkaisi viimeinen kausi puheenjohtajana. Neljän vuoden kuluttua, 1963, hän voisi jäädä täysin palvelleena eläkkeelle. Terveys oli jo siinä määrin heikentynyt, että Liljeström pohti itse tulevaa seuraajaansa. Viljo Kuukkanen ei halunnut jäädä odottamaan Liljeströmin eläköitymistä, vaan päätti haastaa hänet puheenjohtajana. Sosialidemokraattinen enemmistöryhmä ei valmistautunut liittokokoukseen täysin yhtenäisenä.

Kuukkanen lähti tunnustelemaan kannatustaan, jota hänellä oli sekä toimitsijoiden piirissä että kentällä. Leskisläisen linjan edustajat olivat jo aiemmin asettaneet toivonsa häneen mahdollisena liiton puheenjohtajana, ja Kuukkasen nimi oli kommunistienkin tietien esillä jo vuoden 1955 liittokokouksen edellä. Kommunistien havaintojen mukaan monet sos.dem. osastot olivat SDP:n aloitteesta evästäneet osastoja, että ne vaatisivat puheenjohtajan vaihtamista. Epäiltiin, että kriittinen keskustelu koetettaisiin hukuttaa talous-, tuotanto- ja palkkapoliittisen ohjelman käsittelyyn. Kommunistien tarkoitus oli löytää ”myönteinen

844 Edvin Salosen kok. 5. Kansio 1. Muistelmät 1977 KA; Tsernous, Rautkallio (toim.) 1992 s. 102.

ehdokas, jonka kokouksen enemmistö voisi hyväksyä”. Kuukkanen nimeä ei mainittu. Ellei sellaista löydetä, asetetaan oma ehdokas. Päätaavoite oli Liljeströmin syrjäyttäminen. Puheenjohtajan paikka olisi SKP:lle tärkeä kuten Arvo Stenman sen omilleen kuvasi. Hänen mielestään Liljeström vain ”matkustelee, ryyppää ja veljeilee porvareiden sekä työnantajien kanssa”.⁸⁴⁵

Kuukkanen tunnusteli mahdollisuuksiaan keskustelemalla myös kommunistien kanssa jo liittokokousta edeltävänä vuonna.⁸⁴⁶ Hänen käymänsä kampanja oli tullut myös Liljeströmin tietoon, mistä seurasi välien viilentyminen. Liljeströmin silmissä Kuukkanen asettui myös leskisläisten ehdokkaaksi. Liittokokouksen sosialidemokraattisessa ryhmässä Kuukkanen päätti kuitenkin vetäytyä ehdokkuudesta, sillä varmaa enemmistöä ei ollut näköpiirissä. Monet pitivät häntä ikuisena nuorisoliittolaisena, josta ei ollut varsinaiseen kovaan peliin. Jopa Kaarlo Pitsinki oli sillä kannalla, ettei Kuukkasessa ollut riittävää kaliiberia Metalliliiton puheenjohtajaksi. Toisin kuin poika, pysyi isä, T. J. ”Pappa” Kuukkanen, loppuun saakka lojaalina Liljeströmille ja oli valmis veteraanin arvovallalla puolustamaan häntä, kun kriitikot arvostelivat puheenjohtajaa liian monista luottamustehtävistä tai alkoholikäytöstä. Liljeström ei tätä unohtanut, vaan ajoi arvostamalleen ”Papalle” poikkeuksellisesti liiton eläkkeen, vaikka hän olikin luottamushenkilö.

Vuoden 1959 Metalliliiton liittokokous käynnistyi jo alkuunsa kiistelyllä edustajavaltuuksien hyväksymisestä. Lopulta 33 edustajalta evättiin äänioikeus, jolloin voitiin mitata kokouksen voimasuhteet. Liljeström valittiin jälleen liiton puheenjohtajaksi selvän numeroin 186 äänellä, kun kommunistien ehdokas Silander sai 112 ja leskisläisten ehdokas, vastoin omaa tahtoaan puheen-

845 SKP ay-jaosto. Metallityöväen liitto. Kenttätyöhavaintoja metalliliiton työsaralta 15.8.1955 ja 8 liittokokous 1959. Yhteenvetoa Suomen Metallityöväen Liiton liittokokousvalmisteluista 24.11.1959. KA; Suojelupoliisi II I, 2/14 Suomen Metallityöväen Liitto. Ilm. 3631/25.4.1959. Selostus 19.4.1959 pidetystä Metallin kommunistien kokouksesta ravintola Centrumin kabinetissa. KANA.

846 Edvin Salosen kok. 5. Kansio 1. Muistelmat 1977 s. 151. KA.

johtajavaaliin lähtenyt Uuno Viljanen 34 ääntä. Liljeströmiläisellä ryhmällä oli ehdoton enemmistö, mikä oli suuri pettymys leskisläisille. He protestoivatkin väittäen osan edustajista olevan sääntöjen vastaisesti äänioikeutettuja. Veikko Vehviläisen mielestä edustus olisi pitänyt evätä 63 edustajalta, mutta sekään ei olisi auttanut viemään ”liljeströmiläisten” enemmistöä.⁸⁴⁷

Metalliliiton kommunistit olivat varautuneet arvostelemaan liittojohtoa järjestödemokratian rikkomuksista. He halusivat neuvotella asiasta Liljeströmin, sos.dem. enemmistöryhmän sekä muiden sosialidemokraattien kanssa. Etukäteen kuitenkin päätettiin, ettei liittokokousta boikotoida, vaikka paperiosastot saisivatkin osanotto-oikeuden kokouksessa. Kokouksen aikana toimi epävirallinen neuvottelukunta, johon kuuluivat muun muassa kommunistien Lars Junttila, Veikko Hauhia, Pekka Silander sekä ”liljeströmiläisistä” hän itse ja SAK:n Vihtori Rantanen. Tällainen kokouksen aikainen tai sitä edeltävä sondeeraus ei sinänsä ollut poikkeuksellista. Niin oli toimittu aikaisempienkin liittokokousten yhteydessä jo 1940-luvulta lähtien. Utta oli se, että sosialidemokraattien leskisläinen ryhmä oli sivussa, mikä antoi aiheen syyttää yhteistyöstä kommunistien kanssa.⁸⁴⁸

Liljeström ajoi läpi kovan linjan, mikä merkitsi leskisläisten, kuten Veikko Vehviläisen pudottamista liiton hallintoelimistä. Se oli vastaus leskisläisten omaan taipumattomuuteen, jossa ei ollut Liljeströmin mielestä sovitteluhalua, vaan pyrkimys hajottaa liitto. Liittotoimikunnasta leskisläiset puhdistettiin kokonaan, liittovaltuustoon sen sijaan valittiin yksi leskisläinen, ”ryhmä Uitto”.

SDP:n leskisläisen suunnan tappio Metalliliitossa oli täydellinen. Miksi kannatus jäi niinkin vähäiseksi? Se ei ollut riippuvainen paperiosastoista. Identiteetistään tietoisia ja itsetunnonaan vahvoja liittoaktiiveja ei puhutellut SDP:n kielteisyys ammattiyhdistysliikkeen itsenäisyyteen, SDP:n sisä- ja ulkopoliittinen umpikuja eikä ärhäkkä Kekkosen ulkopoliittisen linjan vastustus.

847 SML ltmk. ptk. 30.11.1959 TA; SML liittokokous ptk. 1959 TA.

848 SKP pol.tmk. ptk. 28.11. ja 9.12.1959 KA.

SDP:n politiikka ei herättänyt luottamusta Neuvostoliitossa, mikä näkyi sen reaktioissa SDP:n puoluejohtoon. Vaikka Neuvostoliiton toimissa oli kyse puuttumisesta Suomen sisäpolitiikkaan, oli Metallityöväen Liiton kannalta olennaista, että SDP:n johdon politiikka johtaisi tärkeän idänkaupan kuihtumiseen.

Metalliteollisuuden viennistä valtaosa suuntautui edelleen Neuvostoliittoon, mikä antoi kymmenille tuhansille metallityöntekijöille työn ja toimeentulon. Osa metalliteollisuudesta ei ollut vielä valmis kovaan länsimarkkinoilla käytävään kilpailuun. Liljeströmin edustama työllisyyslinja koettiin työntekijöille parempana. Hän yhdisti kommunistien vaikutusvallan rajaamisen toimiviin idänsuhteisiin ja metalliteollisuuden viennin edistämiseen. Hän kaihtoi idänsuhteiden fraseologiaa ja muistutti jatkuvasti myös länsikaupan tärkeydestä. Hänellä oli myös henkilökohtaista vaikutusvaltaa kauppapolitiikassa, mikä antoi ”liljeströmiläiselle linjalle” uskottavuutta.

Leskisläinen propaganda pani toivonsa kommunismi-kortilla pelotteluun, mutta sekään ei purrut. Liiton ”liljeströmiläinen” enemmistöryhmä piti kommunistit syrjässä kaikesta olennaisesta päätösvallasta, minkä liittoaktiivit saattoivat omin silmin nähdä.

Suur-Helsingin Konepajatyöväen osaston kanne liittokokouksen valintojen mitätöimiseksi ja Liljeströmin painostamiseksi ei menestynyt. Se raukesi jo siihen, että kyseinen ammattiosasto oli eronnut Metalliliitosta. Hovioikeus vahvisti tuomion pari vuotta myöhemmin. Tappion kitkeryys tuntui jo siinä, että liiton sosialidemokraattinen oppositio teilasi kiistan paperiosastoista liiton johdon ja kommunistien sopimaksi lavastukseksi.

Kommunistit olivat nähneet tulevan tappion jo etukäteen. Sosialidemokraattien ja ”liljeströmiläisten” enemmistö perustui pienten ammattiosastojen varaan. Tiedettiin myös Liljeströmin kutsuneen jo keväällä koolle sosialidemokraattien neuvottelukokouksen, jossa oli sovittu ”kommunistien valtausaikeiden” estämisestä. Sen sijaan kommunistit saivat omiin valmisteleviin

kokouksiinsa laimeasti väkeä. Vaikka kutsuttuja oli satoja, tuli paikalle vain kymmeniä.⁸⁴⁹

SKP:n Veikko Hauhia kirjoitti, miten liittokokouksen valmisteluissa oli ”huolestuttavia heikkouksia”. Hän opasti Strömbergin työläistovereita arvostelemaan Metalliliittoa mielipidevainon jatkumisesta. Hauhian mukaan ”ei ole oikein, että SDP:n kannalla olevat metallityöläiset syrjäytetään liittotoimikunnasta ja että liiton jäsenistön vähemmistöä edustava liljeströmiläinen ryhmä sanelee kaikille ehtonsa”. Samaa henkeä edusti Pekka Silander. Hänen mukaansa ”hajottajien päätunnus on se, että toveri Liljeström on liitossamme sellainen mies, joka määrää kaiken ja he ovat ottaneet keppihevosekseen liittoa repiäkseen, että me emme voi hyväksyä sellaista menettelyä”. Liljeström vastasi syytöksiin, että Metalliliitossa on sentään oltu humaaneja, kun ei ole erotettu toimitsijoita.⁸⁵⁰ Kommunistit pitivät asemansa ja työehtopolitiikan linjauksista löytyi positiivisiakin asioita. SKP:n Lars Junttila arvioikin liittokokouksen ”kaikesta huolimatta” hyväksi.⁸⁵¹

Kommunistien arvostelu järjestödemokratian puutteista ei jäänyt liittokokouksessa vaille vastavaikutusta. Heitä muistutettiin siitä, miten sosialidemokraatit pyrittiin vaientamaan kommunistienemmistöisissä osastoissa. ”Jos yritti oman mielipiteensä tuoda esiin, niin siellä huudettiin ja melskattiin ja yritettiin ajaa sellainen jäsen ovesta ulos, kun uskalsi olla eri mieltä heidän poliittista kantaansa vastaan.” Näin kuvasi edustaja A. Vallenius oman ammattiosastonsa arkea.⁸⁵²

849 SKP pol.tmk. ptk. 23.9.1959. Liite: Metallityöväen liiton liittokokousvalmisteluista 16.9.-59 KA; SKP Helsingin piirijärjestö Cc. Ptk. SKP:n Helsingin ja Uudenmaan piirikomitean työvaliokunta 3.10.1959 KA.

850 SKP ay-jaosto. Metallityöväen Liitto. Lähetetyt kirjeet 1960-1965. Hki 4.1.1960 ja Veikko Hauhian kirje 17.9.1959. KA; SML valtuusto ptk. 19.6.1960 TA.

851 SKP pol.tmk. ptk. 9.12.1959 KA.

852 SML liittokokous 1959 ptk s. 160-161 TA.

Ilmeet ovat vakavia Metalliliiton liittokokousjuhlassa. Niin kommunistien kuin SDP:n ohjauksessa toimineen sosialidemokraattisen opposition tarkoituksena oli syrjäyttää Liljeström, mutta yritys epäonnistui. TA

Lannistunut vasemmisto-oppositio

Yleislakko voi olla astinlautana kohti vallankumousta tai valtasuhteiden muutosta. Vuoden 1956 yleislakko jäi tulonjakokamppailuksi, mutta pelkoja tilanteen riistäytymisestä käsistä oli. SKP:n asiakirjoissa työtaisteluilla oli keskeinen rooli niin 1940-luvun lopulla kuin koko 1950-luvun ajan. Sosialidemokraattisessa propagandassa toiminta leimattiin yksinkertaisesti hulina-politiikaksi. Kommunistit myönsivät itsekkin, että oli työpaikkoja, joissa sosialidemokraattisesti ajattelevat työläiset karkotetaan kokouksista huutamalla ja haukkumalla. SKP:ssa ei ollut yhtenäistä käsitystä siitä, mihin tällä kaikella lopulta pyrittiin. Tavoiteltiinko lopulta jotain muutakin kuin palkankorotuksia ja vallanvaihdosta liitossa. Yhdeltä osin osviittaa antaa puolueen puhujille

annettu ohjeistus. Sen mukaan ainoa oikea tie oikeudenmukaiseen palkkaukseen oli tuotantovälineiden kansallistaminen. Yhtä lailla työttömyyden poistaminen julistettiin mahdottomaksi, ellei kapitalistista tuotantojärjestelmää poisteta.⁸⁵³

Palkkaliikkeet ja muutoinkin sopimusasiat sekä sosiaaliset uudistukset näyttävät olleen osalle kommunisteista ja maltillisemmille kansandemokraateille riittäviä toimenpiteitä ammat-
tisyhdistysliikkeen tavoitteiden ajamiseksi. Siihen ei välttämättä liitetty mitään suurempaa poliittista ulottuvuutta, vaikka työ-
paikkakohtaisia palkkaliikkeitä haluttiin monesti laajentaa painostuksen vahvistamiseksi. Jyrkemmän puoluelinjan kommunisteille palkkaliikkeet näyttäytyivät selvemmin osana laajempia poliittisia tavoitteita, johon kytkeytyivät pyrkimykset hallitusval-
lan vaihdokseen ja kommunistien pääsyyn hallitukseen. Jos se taas olisi toteutunut, ei ole mitään varmuutta, etteikö siitä olisi koetettu ottaa vielä askel pitemmälle. Vallankumouksen käynnistämistä ei ehkä tehtäisi pöytäkirjamerkintää. Jos haaveita vielä olikin, olivat ne lauhtuneet arkisessa työmarkkina-aherruksessa. Kujala pääättelee SKP:n aineistojen perusteella puolueen vallankumousinnon haalistuneen jo vuoden 1956 jälkeen samalla kun suhteet sosialidemokraatteihin kohenivat.⁸⁵⁴ Metalliliiton osalta suhteiden lämpeneminen näyttää käynnistyneen vuonna 1958, mutta valtataistelua se ei lopettanut.

SKP:n poliittisen toimikunnan ja puolueen ammatillisen jaoston asiakirjoissa ”palkkaliike” ja ”joukkotoiminta” esiintyvät usein ja myös jonkin laajemman liikehdinnän alkusysäyksenä. Jostain palkkaliike oli käynnistettävä, jotta sillä olisi kantavuutta. Se saattoi tapahtua erityisesti sellaisilta työpaikoilta, joilla kommunisteilla oli vahva kannatus. Metalliteollisuuden suuret työpai-
kat olivat niitä. Useilla niistä oli kommunistinen luottamusmies

853 Bergholm 2015 s. 139-141: Edvin Salosen kok. Kansio 8. Metalli 1945-1954. AS/rv 14.8.1954 Muistio: Ammattiyhdistysliikkeen asenne talouspoliittisiin peruspyrkimyksiin ja tehtävät talouspolitiikan alalla sekä Kansio 7. Metalli 1945-1954. Muistio ilmeisesti a-jaoston, ei otsikkoo, eikä päiväystä. KA.

854 Kujala 2006 s. 284.

ja puolueorganisaatio. Toiveita palkkaliikkeiden käynnistämisestä ja niiden mahdollisesta politisoimisesta kohdistettiin myös suurempiin sos.dem. voittoisiin työpaikkoihin Vuoksenlaaksossa ja Kotkassa. Metalliliiton katsottiin olevan avainasemassa työehtosopimuspolitiikassa, sillä kommunistienkin mielestä se näytti suunnan koko työmarkkinakentälle. Metalliliittoa pelkää vastustajakin, oli Hertta Kuusisen käsitys. Jos metalliin kohdistuvissa odotuksissa petyttiin, joutuivat myös sen kommunistivaikuttajat kritiikin kohteeksi, ja toimintaa Metalliliitossa arvosteltiin heikoksi.⁸⁵⁵

Täyttä yksimielisyyttä ei kommunisteilla ollut siitä, pitäisikö juuri metalliteollisuus pistää palkkaliikkeiden kärkeen. Esimerkiksi vuonna 1953 Armas Äikiä piti viisaampana aloittaa palkkaliike länteen suuntautuvan kaupan alalta. Yrjö Murto ja Paavo Koskinen olivat taas metalliteollisuuden kannalla, mihin ammattiyhdistysvaikuttajien ammatillinen osasto näytti myös uskov.⁸⁵⁶

Metalliliitossa kova valtakamppailu jatkui koko 1950-luvun ajan. Liiton säännöt suosivat pieniä työpaikkoja ja sosialidemokraatteja, joten sen valtaaminen oli tehty hyvin vaikeaksi. Sosialidemokraattinen ryhmä teki sen, mikä tehtiin vastaavasti kommunistijohtoisissa liitoissa, ja piti toimitsijakunnan selvän enemmistön itsellään. Lisäksi sosialidemokraatit kontrolloivat vähemmistöryhmän toimitsijoiden liikkumista kentällä. SKP:ssa valiteltiin sitä, ettei osastojen kokouksiin ollut menemistä juuri muualla kuin Helsingin, Turun ja Tampereen alueilla. Liitto-organisaatio oli tukevasti sosialidemokraattien hallussa, kun taas monien suurten työpaikkojen organisaatiota hallitsivat kommunistit yhtä lailla suvereenisti.

Kaikkiin 1950-luvun liittokokouksiin valmistauduttiin kummallakin puolella erittäin huolellisesti kartoittaen yksityiskohtaisesti työpaikkojen ja ammattiosastojen valtasuhteet sekä luotetut yhteyshenkilöt. Vuonna 1953 kommunistit vaativat ylimääräistä

855 Esim. SKP pol.jaosto ptk. 27.8.1949; SKP pol. tmk. ptk. 5.6.1953, 20.11.1954, 29.11.1955, 23.9.1959 KA.

856 SKP pol.tmk. ptk. 4.1.1953 KA.

liittokokousta koolle käsittelemään työllisyyskysymystä ja liiton jäsenmaksuja. Vaatimuksen tueksi kerättiin yli 17 000 jäsenen allekirjoitus, mutta vallanvaihdon yritykseltä näyttävä operaatio torjuttiin. Sosialidemokraatit katsoivat sääntöjen edellyttävän sitä, että 1/3 ammattiosastoista eikä osastojen yksittäisistä jäsenistä tarvittaisiin vaatimuksen tueksi.

SAK:n suurimman liiton luisuminen kommunisteille olisi merkinnyt ratkaisevaa voimasuhdemuutosta koko SAK:ssa. Keskusliiton kautta taas avautuisi laajempi näköala poliittisten voimasuhteiden muuttamiseen. Kun kommunistien omat voimat eivät riittäneet, toivottiin apua Moskovasta. Sitä taas ei saatu niin, että sillä olisi ratkaiseva voimasuhdemuutos hoidettu. Aina ei haluttu tukea edes palkkaliikkeitä, kuten sotakorvausvuosien aikana.

Yritykset lakkoliikkeiden laajentamiseen ohii sen, minkä sosialidemokraatit hyväksyivät, tyrehtyivät usein. Näin kävi esimerkiksi pitkän metallilakon aikana vuonna 1950. Se pysyi tiukasti Metalliliiton sosialidemokraattien käsissä. Paikalliset palkkaliikkeiden alut Liljeström oli valmis tukahduttamaan kovin ottein, jos liiton sääntöjä ei noudatettu.

Erityisesti vuoden 1950 metallilakko ja koko kyseisen syksyn lakkoliike olivat herättäneet työnantajissa pelkoa kommunistien pyrkimyksistä saada lakon johto käsiinsä ja sen myötä käyttää lakkoliikettä omiin poliittisiin tarkoituksiinsa. Työnantajat arvelivat kommunisteilla olevan suunnitelma eristää SAK:n työvaliokunta ja soluttaa omat miehet lakkotoimikuntiin. Äärivasemmistosta aiheutuneet vaarat katsottiin yhdeksi syyksi SAK:n pyrkimyksille saada lakko loppumaan sovittelemalla. Spekulaatioita pursuavassa kirjeessä työnantajaliittojen johtajille todettiin vaaran olevan tällä erää, lokakuun loppupuolella, ohii. Liittoja kehoitettiin kuitenkin pitämään toimikuntansa pysyvästi toimintavalmiina.⁸⁵⁷

Liljeströmin Metalliliitossa ajama kova järjestöpolitiikka ei yksin selitä kommunistien ajamien palkkaliikkeiden pysymistä

857 SMT H. Kansio 2726/597. Työnantajain Keskustoimikunnan kirje 25.10. 1950, Tiedotus nro 5. Työnantajaliittojen Herroille Johtajille ja Asiamiehille, Paikallistoimikuntien Herroille Puheenjohtajille ELKA.

ruodussa. SKP:n oma ammattiyhdistys- ja puolueorganisaatio näyttää olleen heikommassa kunnossa, kuin mitä sosialidemokraatit tiesivät ja työnantajat pelkäsivät. Vaikka liiton kommunistit menestyivät työehtosopimuksia koskeissa äänestyksissä, ei tämä kannatus kanavoitunut tehokkaaseen järjestölliseen toimintaan palkkaliikkeiden yhteydessä.

SKP:ssa valiteltiin liki koko 1950-luvun ajan oman organisaation tehottomuutta, neuvottomuutta ja epäröintiä. Ammattiyhdistystoimitsijoita pidettiin liiaksi työehtosopimususkovaisina ja varovaisina. Metalliliiton osalta arvosteltiin heikkoa puoluettyötä ja huonosti toimivia yhteyksiä puolueorganisaation ja työpaikkojen välillä. Kun esimerkiksi Metalliliiton puoluejaosto lähetti tiedustelun 80-100 kohteeseen, niin vastauksia saatiin vain 10-15. Osastojen vuosikokoustuloksiakaan ei tahdottu saada. Metallin kommunistien yhteysverkosto oli vanhentunut. ”Liljeströmiläisen” liittojohdon ponnistelut työllisyyden edistämiseksi tuottivat nekin ongelman. Metallialan hyvä työllisyyskin nähtiin syyksi siihen, etteivät ”mitkään taistelukysymykset” kiinnosta.⁸⁵⁸

Lars Junttilan mukaan ei ammattiyhdistyspolitiikassa ole oikein koskaan sanottu selvästi päämääräämme. Vasta viime aikoina se on otettu luokkataistelukysymyksenä. Arvo Hautalan mukaan vika taas on ollut juuri siinä, että on liiaksi politisoitu kysymyksiä ja aliarvioitu ammattiyhdistysliikettä. SKP:n itsekritiikissä ei säästetty edes omia liittotoimikunnan jäseniä, jotka eivät aina kyenneet määrittelemään puolueen linjan mukaista kantaa varsinkaan silloin, kun asiat tulivat odottamatta esille. Neuvottomuuden avoin tunnustus tuli Paavo Koskiselta: ”En

858 SKP puoluetmk. ptk. 22.11.1950. Liite: Yhteenveto ammattiyhdistysliikkeessä toimivien puoluetoverien työn tarkistamisesta puoluekantaisuuden ja puoluekasvatuksen kannalta KA; SKP Ay-jaosto. He. Metallityöväen liitto. Muistio Metallityöväen liiton amm. jaoston kokouksesta 14.12.1953 ja Suunnitelmat 1953, 10.12.1953 sekä SML:n liittokokous 1955. Vaaliasikirjat. Muistio: Metallityöväen liiton liittovaali- ja -kokous työn kokemuksia 1955; Ptk SKP:n amm. osaston ja liittojaostojen yhteisestä neuvottelusta 24.11.1952 KA; SKP Helsingin piirijärjestö Cc. Ptk. SKP:n Helsingin ja Uudenmaan piirin piirikomitean työvaliokunta 3.10.1959.

tiedä mitään keinoa, jolla omienkaan liittojen jäsenmäärää nopeasti kohotettaisiin.” Lakkohalujakaan ei ole.⁸⁵⁹

Myös lakkoväsymys oli tehnyt tehtävänsä. Vuoden 1950 pitkän metallilakon opetus SKP:ssa näyttää olleen taktiikan vaihdos. Pitää siirtyä lyhytkestoisiin lakkoihin ja olla välillä töissä, jotta säilytetään paremmin taistelukelpoisuus. Pitkät lakot nakersivat toimeentuloa. Vaikka intoa olisi ollutkin, oli otettava huomioon, ettei melko vaatimattomilla lakkoavustuksilla pitkälle pärjätä. Intoa eivät parantaneet muistot Kemin ja Arabian lakkojen tappioista. Lakkokin pitäisi osata lopettaa oikeaan aikaan. Tunnelmat vuoden 1956 yleislakon jälkeen olivat samankaltaisia kuin vuoden 1950 metallilakon jälkeen. Kun ammattiosaston kokoukseen tuli vain muutamia jäseniä suurellakin työpaikalla, kuten Strömbergillä tai Hietalahden telakalla, ei lakkopäätöksiä voitu niin pienellä väellä tehdä. Metallin Edvin Salonen kuvasi ammattiosastojen tilannetta heikoksi. Sosialidemokraattien kehotuksella työntekijät kyllä lähtevät liikkeelle, oli Salonen todennut Liljeströmiin viitaten.⁸⁶⁰

Metallin kommunistit olivat huolissaan omiensa asiantuntemuksestakin. Puolueen jäsenillä sitä ei katsottu olevan riittävästi sosiaalista lainsäädäntöä ja työlainsäädäntöä koskevissa kysymyksissä. Niinpä he jäivät usein sosialidemokraattisten aktiivien rinnalla alakynteen. Puoluejohdolle raportoitiiin, ettei ammattiosastotyötäkään tehdä, vaan tyydytään arpojen myymiseen ja nimien keruuseen adresseihin.⁸⁶¹

Metalliliiton työehtosopimusratkaisut kammitsoivat kommunistien pyrkimyksiä muissakin liitoissa. Kommunistien hallitsemisissa rakennus- ja elintarviketyöläisten liitoissa ei yksinään

859 SKP puoluetmk. ptk. 15.7.1951 KA; SKP:n ammatillinen keskusjaosto ptk. 29.12.1954 KA; SKP pol.tmk. ptk. 7.2.1952, 4.1.1953 Muistio: Palkkaliikkeen kehittäminen KA; Edvin Salosen kok. Kansio 7. Metalli 1945-1954. Muistio (Ilmeisesti a-jaoston, ei otsikkoa, eikä päiväystä. KA.

860 SKP amm.jaosto. Muistio: SKP:n amm.osaston neuvottelusta 16.11.1956, 24.11.1956 KA.

861 SKP ay-jaosto. He Metallijaosto, yhteenvedot, muistiot, selostukset 1953 KA.

ollut riittävää voimaa laajempiin työtaistelutoimiin. SKP:ssa ei pidetty viisaana pistää niitä yksin etulinjaan sen jälkeen kun ras-
kaan metallin sopimus oli tehty. Kommunistit kohdistivat silloin
pettymyksensä metallityöläisiin, joiden liikehtimistä oli kaikin
tavoin koetettava tukea ja kehittää. Rakennusliiton puheenjoh-
tajaa Aarne Saarista Liljeström piti realistina. Saarisen näkemys
muun muassa talvella 1957 oli, ettei kommunistien pitäisi käydä
työehtokamppailua yksin. Jyrkän linjan edustajia hän opasti to-
teamalla, ettei yleislakkoa käydä joka vuosi. Se tylsyy.⁸⁶² Aarne
Saarisen tausta poikkesi monista SKP:n puoluejohdon henki-
löistä siinä, ettei hän ollut ”Moskovan koulun” käyneitä. Hänen
kokemuksensa perustui pragmaattiseen työehtosopimustoimin-
taan. Ulkoa tuotu vallankumousoppi ei siihen oikein istunut.

Koko 1950-luvun ilmennyt eriasteinen neuvottomuus ja
Metalliliitossa koetut ongelmat sekä takaiskut kilpistyivät vuosi-
kymmenen lopulla tehtyyn päätökseen suorituttua tutkimus siitä,
mistä johtuu metallityöläisten passiivisuus. Samalla piti arvioida,
onko tarpeen vaihtaa pääluottamusmiehiä.⁸⁶³ Se oli tappion tilin-
päättös.

Metalliliiton haastajat

Keskusjärjestö SAK:n hajaannuksen rinnalla käynnistyivät
Metalliliiton leskisläisen opposition irtautumistoimet. Puunja-
lostusteollisuuden korjauspajatyöntekijät tulivat ensimmäiseksi
irtautumispyrkimysten kohteeksi. Reino Heinosen ryhmän tap-
pio kiihdytti SAK:lle kilpailevan järjestön perustamista ja vauh-
ditti irtautumissuunnitelmia jäsenliitoissa. Heinosen ryhmässä
todettiin, että Metalliliitto on saanut vielä olla jossain määrin rau-
hassa. ”Valmiina on kuitenkin melko hyvä koneisto, joka panta-

862 SKP, Ay-jaosto. DI Muistiot 1947-1969. Muistio:Tilanteesta ammattiyh-
distysliikkeessä 27.11.1957 KA; SKP KK:n amm. osasto tvk. ptk. 2.3. ja
26.6.1957 KA.

863 SKP pol.tmk. ptk. 23.9.1959 KA.

neen huhtikuussa (1960) painamaan päälle.”⁸⁶⁴ Kesäkuussa 1960 perustettiin Kansanvaltaisten metallityöläisten valtuuskunta, jonka toimitsijaksi tuli muun muassa Heikki Helkavuori. Valtuuskunnassa ryhdyttiin puuhaamaan erityisen korjauspajatyöntekijäin ammattiliiton perustamista.⁸⁶⁵ Kohderyhmä oli hyvin harkittu, sillä Metalliliitolla ei ollut enää merkittävää sananvaltaa korjauspajatyöntekijäin työehtoihin, joista pääsopijan roolia hoiti Paperiliitto. Korjauspajoissa työskentelevät Metalliliiton jäsenet tunsivat jääneensä sivuun liiton työehtotoiminnasta.

Suur-Helsingin Konepajatyöväen toimet olivat Metalliliitossa tiedossa, ja valtuusto tuomitsi hajotustoimien ulottamisen nyt myös Metalliliittoon. Metalliliiton *Ahjo*-lehdestä ei ollut aikaisemmin luettu niin jyrkkää tekstiä kuin heinäkuun 1960 numerossa. Lehti otsikoi: ”Ammattiyhdistysliikkeen hajottajien likainen peli kaikkialla paljastettava.” Lehti tiesi, että hajotuskokouksen kutsuun pyydettiin vastaukset SAK:n toimitsijan Heikki Helkavuoren yksityisasunnon osoitteella. Laulu-Miesten talon kokouksesta 12.6. tulivat tiedot pian julkisuuteenkin. Kokouksessa oli syytetty liittojohtoa ”kommunistis-simonistisen yhtymän” taktiikkapelistä SAK:n valtuustossa, koska se ei hyväksynyt neljän ammattiliiton nippujäsenyyttä. Metalliliiton vuoden 1959 liittokokous nimettiin ”juntateknikoiden” ennennäkemättömäksi häikäilemättömyydeksi. Hajotustoiminta toi Heikki Helkavuorelle lähtöpassin SAK:sta. Samoin kävi Mikko Laaksoselle ja Toivo Anttilalle.⁸⁶⁶

Kansanvaltaisten Metallityöläisten Valtuuskunta toimi Metalliliiton tulevien rinnakkaisliittojen siemenenä. Toimistoaan se piti Helsingissä Paasivuorenkatu 5:ssä. Pian korjauspajatyönte-

864 Reino Heinosen kok. H:1. Ay-liikkeen eheyttämistä koskevat asiakirjat 1957-1970. Selostus SAK:ssa tapahtuneista toimenpiteistä 31.3.1960 saakka. TA.

865 SDP A-jaosto HAA 13. Kansanvaltaisten Metallityöläisten Valtuuskunnan työvaliokunnan kirje 10.8.1960 TA.

866 *Ahjo* 13/1960; SAK tvk. ptk. 21.6.1960 TA; Valdemar Liljeströmin kok. SAK ja Metalli. Kansio 3. Kansanvaltaisten Metallityöläisten Valtuuskunta, kirje 5.7.1960. TA.

kijöiden kokoontumisen jälkeen jatkettiin valmisteluja niin, että elokuussa päättivät kansanvaltaisiksi metallityöntekijöiksi julistautuneet perustaa sekä korjaamotyöväen että teräs- ja konepajatyöntekijöiden ammattiliitot. Näin Metalliliitto oli saamassa kaksi kilpailevaa rinnakkaisliittoa. Suur-Helsingin Konepajatyöväen 500-jäseninen ammattiosasto näytti irtautujille esimerkiksi eroamalla Metalliliitosta 15.9. Jo viikkoa myöhemmin se sai Metalliliittoon liittyneen parinsadan jäsenen ”liljeströmiläisen” seuraajaosaston.

Korjaamotyöväen ammattiliiton perusti 9.10.1960 kahdeksan ammattiosastoa. Alkavan liiton jäsenmäärä, 1 500, jäi vaatimattomaksi. Sen paremmin ei käynyt toiselle uudelle rinnakkaisliitolle, 23.10 perustetulle Teräs- ja konepajatyöväen liitolle. Sen katsottiin syntyvän 3 000 jäsenen voimin.⁸⁶⁷ Jälkimmäisen puheenjohtajaksi valittiin Uno Viljanen, joka Metalliliiton liittokokouksessa oli vastentahtoisesti ryhtynyt leskisläisten puheenjohtajaehdokkaaksi.

SAJ:n ja rinnakkaisliittojen perustamista ryhdyttiin kiirehtimään, jotta päästäisiin mukaan syksyn aikana käytäviin työehtosopimusneuvotteluihin. Liljeström ja SAK ehtivät kuitenkin ensin. Hänen ajamansa keskitetty sopimus veti kilpaileviltaliitoilta maton alta. Suomen Ammattijärjestö SAJ perustettiin 5.11. Helsingin Työväentalolla Heinosen ryhmän suunnitelmien mukaisesti. Puheenjohtajaksi se sai Kutoma- ja Neuletyöväen Liiton puheenjohtajan Veikko Oksasen ja pääsihteeriksi Jaakko Rantasen. SAJ perustettiin 11 liiton toimesta, jotka edustivat noin 40 000 jäsentä. Valtaosaltaan liitot olivat pieniä. Metalliliiton jäsenmäärä oli lähes yhtä suuri kuin näiden SAJ:n perustajaliittojen yhteensä.

Suomen Sosialidemokraatti hahmotteli uudesta keskusjärjestöstä lähinnä neuvoa-antavaa suhteessa jäsenliittoihin. SDP:ssa vallinneita käsityksiä myötäillen lehti kirjoitti SAK:n liiaksi ohjanneen jäsenliittojensa harkinta- ja päätäntävaltaa. Työehto-

867 KTV HL 1. Kansanvaltaisen ammattiyhdistysliikkeen valtuuskuntien kirje 10.10.1960 TA.

sopimus- ja palkkakysymyksissä SAJ:lle ei haluttu antaa valtaa tehdä jäsenliittoja koskevia sitovia päätöksiä.⁸⁶⁸

Taloudellisesti rinnakkaisjärjestöjen ei tarvinnut käynnistyä tyhjästä. Avuksi tuli Järjestötuki ry., jolle SAK:n taloudenhoitaja Harinen maksoi yli viisi miljoonaa markkaa tilivelkaa juuri ennen Heinosen ryhmän tappiota SAK:n valtuustossa. Valtuustossa asiasta nousi kohu kommunistien kysyessä, mikä Järjestötuki oikein on.

Kommunismin vastaiseen taisteluun vuonna 1952 perustetun yhdistyksen olemassaolosta ei edes tiedetty, ennen kuin siitä tuli leskisläisen suunnan työkalu ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksessa. Yhdistys oli perustettu ”aivan suljetussa piirissä” niin, että sääntöjen suojissa voitaisiin harjoittaa kaikkea sellaista toimintaa, jonka yhdistyslaki sallii. Perustajajäsenet olivat Aku Sumu, Eero Antikainen ja Olavi Lindblom. Pohjakassaa oli karututettu amerikkalaisella avulla ostettujen autojen myynnillä silloin, kun Sumu ja kumppanit olivat vierailleet USA:ssa. SAK:n valtuustossa Reino Heinonen vähätteli rooliaan Järjestötuen puheenjohtajana. Yhdistyksen vuosikokous pidettiin 3.2.1960. Järjestötuen luonnetta kuvaa kokouksessa tehty päätös hävittää yhdistyksen arkistot. Pari vuotta myöhemmin Heinonen, Olavi Järvelä ja Jaakko Rantanen allekirjoittivat tositteen, jossa he ilmoittivat saaneensa kukin 1,5 miljoonan markan korottoman lainan Järjestötuelta. Järjestötuen ja sen rinnalla todennäköisesti amerikkalaista rahaa saaneen Järjestöhuolto ry:n toiminta jatkui 1960-luvulla SAJ:n liittojen kuten Teräслиiton tukijana.⁸⁶⁹

Vanhat teollisuusliitot jäivät SAK:n jäseniksi, kun taas toimihenkilötyyppiset liitot hakivat viiteryhmänsä leskisläisestä SDP:sta, ”modernista sosialidemokratiasta”. Julkisen sektorin ja palvelualan liittojen jäämisen SAK:n ulkopuolelle voi nähdä heijastumana ammattiyhdistysidentiteetistä, johon kuului etäisyys-

868 Ssd 17.10.1960 pk ”Uudelleenmuotoutuva ammattiyhdistysliike”; SDP T-osasto HAB 24, Valde Nevalaisen aineistoa ay-liikkeestä. Suomen Ammattijärjestö ry, Edustajakokous 27.2.1964 TA.

869 Järjestötuki. Kansio 1. ja 3. TA; SAK valtuusto ptk. 14.5.1960 CB 16 TA; Peltoniemi 1990 s. 82-87; Rautkallio 2015.

den otto luokkapohjaiseen ja puolueliitännäiseen ammattiyhdistystoimintaan.

Valdemar Liljeströmin edustamat ammattiyhdistyssosialidemokraatit kuuluvat tässä tyypittelyssä vanhoihin teollisuuden liittoihin. Tällaisessa tyypittelyssä on kuitenkin ongelmansa. Teollisuuden töissä tapahtui jatkuvaa modernisoitumista rationalisoinnin ja jalostusasteen nousun myötä. Se muutti myös metalliteollisuuden ammatteja ja töitä vaativammiksi. Korkean ammattitaidon työtä tekeviä oli niin Metalliliiton kuin Teräsliton jäsenistöissä. Vielä 1960-luvulla teollisuuden töissä oli paljon aputyövoimaksi luettavaa väkeä, kuten myös SAK:n ulkopuolelle jääneissä liitoissa, esimerkiksi Kirjatyöntekijäin liitossa.

XI Hajaannus ei estä uudistuksia

Kohti uutta työmarkkinamallia

Metallityöväen Liitto oli koko 1950-luvun ollut monissa työehtosopimuskierroksissa päänavaaja ja suunnannäyttäjä. Kun liitto oli sopimuksensa tehnyt, seurasivat muut yleensä perässä. Liljeström ei kaihtanut tehdä avausratkaisuja, vaikka aina hän ei ollut siihen erityisen halukas. Päänavaajan riskinä oli joutuminen takaa tulevien yliajamaksi. SAK:n hajaannuksen aikana se riski oli koholla. Liljeström varoittikin työnantajia sellaisesta sopimuspolitiikasta, jossa viimeksi sopimuksia tekevälle alalle annetaan suuremmat edut kuin muille.⁸⁷⁰

Viisikymmenluku oli pääosin varsin maltillisten palkankorotusten aikaa. Peruspalkkoja ei korotettu vuosikymmenen alun vakautuspolitiikan ja palkkasäännöstelyn aikana. Myös yleislakon jälkeiset korotukset jäivät prosentuaalisesti melko vähäisiksi. Liljeström hyväksyi maltillisen linjan paineista huolimatta. Jos kävi niin, että SAK:ssa syntynyt linjaus ei häntä tyydyttänyt, oli hän valmis puolustamaan sitä sen jälkeen, kun päätökset oli tehty.

Työehtosopimukset solmittiin yleensä noin vuodeksi kerrallaan, joskus lyhyemmäksi ajaksi. Usein kävi niin, ettei työehtosopimusta lainkaan sanottu irti, vaan sitä päätettiin jatkaa neuvottelemalla siihen joitakin muutoksia. Liljeström ei taipunut, vaikka kymmenet ammattiosastot saattoivat esittää sopimuksen irtisanomista kuten syksyllä 1955. Tähän taipumattomuuteen oli syynä. Sopimuksen irtisanominen merkitsi kyljen avaamista työpaikkaradikalismille ja kommunistien pyrkimyksille ajaa kovia työehtovaatimuksia, joita Liljeströmin ajattelussa ei voitu kui-

870 STK hallitus ptk. 27.5.1959 ELKA.

tenkaan saada läpi. Hän valitsi mieluummin sen, että arvostelu kohdistui lopputulokseen. Se oli parempi vaihtoehto kuin liittojohdon joutuminen kenties pitkäksikin ajaksi alttiiksi radikaalien työpaikkavaatimusten paineeseen ja syytösten kohteeksi siitä, ettei se edes yrittänyt ajaa työpaikkojen kovia vaatimuksia läpi. Kommunistien arvostelukampanjat työläisten pettämisestä ja työnantajien pussiin juonittelusta eivät tosin tälläkään metodilla juuri pehmenneet. Vuosikymmenen lopulla SAK:n sisäinen hajaannus sai Liljeströmin toimimaan ennakoivasti ja varmistaamaan liiton aseman uskottavana sopimuskumppanina.

Rakennusliitto toimi Liljeströmin usein käyttämänä esimerkkinä, jos hän halusi muistuttaa kommunisteja siitä, ettei pidä suin päin ryhtyä työtaisteluihin. Rakennusliitossa ei ollut halua lähteä työtaistelujen tielle yksin, ja Liljeströmin kannalta se oli vain hyvä asia. ”Sinä päivänä kun Rakennusliitto julistaa tässä maassa yleisen koko maata käsittävän lakon, niin se on niin, että kyllä se saa silloin pöksyilleen siinä asiassa pahasti ja tulee verissäpäin takaisin ja näin tyhmä Saarinen ei ole,” hän vakuutti valtuustoaan.⁸⁷¹ Muutoinkin Rakennusliitto näytti pyrkivän seuraamaan metallin ja puunjalostusteollisuuden ratkaisuja.

Vaikka Metalliliitto betonoitiin vuoden 1951 liittokokouksen jälkeen sosialidemokraattien käsiin, ei se peittänyt sitä, että liiton kentällä, varsinkin suurilla työpaikoilla oli voimakkaita radikaalin aktivismin keskuksia. Liiton jäsenäänestykset työehtosopimuksista kuvaavat osaltaan tätä asetelmaa. 1950-luvun aikana suoritetuista kolmesta raskaan metallin jäsenäänestyksestä vain yksi, metallilakon lopettanut A-sopimus, sai jäsenten enemmistön kannatuksen. Kaksi muuta hylättiin Liljeströmin ja liiton sosialidemokraattisen johdon hyväksymissuosituksista riippumatta. Hylkäykset eivät saaneet tarvittavaa 2/3 enemmistöä, mutta liittojohdosta poikkeava kanta ei selvästikään rajoittunut kommunisteihin. Oli otettava huomioon, että radikaalimman palkkapolitiikan ja työtaistelujenkin kannalla oli myös sosialidemokraattisesti ajattelevia työntekijöitä ja puoluesidonnaisuuksista täysin sivussa olevia.

871 SML valtuusto ptk. 26.6.1958 TA.

Kova paine liittojohdolle tuli radikaaleilta Tampereen ja Turun metallin suurilta työpaikoilta, joilla oli murskaluvuin äänestetty esimerkiksi vuoden 1958 sopimusesitystä vastaan. Muita radikaalismin keskuksia olivat muun muassa Strömberg sekä Kone- ja Silta ja Hietalahden telakka. Sen sijaan esimerkiksi Valmetissa olivat puntit suurin piirtein tasan samassa äänestyksessä. Kaikki paikallinen, liittojohdolle kriittinen liikehdintä ei ollut kommunistien masinoimaa, vaan siinä oli myös paikallista rämäpäisyttä, johon saattoi kytkeytyä ammattiyhdistystoiminnan sekä töiden ja ammattien vakiintumattomuus.

Jäsenvirtaus oli Metalliliitossa koko 1950-luvun ajan voimakasta. Työmarkkinoiden ja töiden vakiintumattomuus oli tyyppillistä myös metallialalla, jossa työpaikkaa ja paikkakuntaa niin kuin ammattiliittoakin saatettiin vaihtaa usein. Metallityöväen Liitto oli läpivirtausliitto, jossa koettiin vahvasti niin työllisyyden vaihtelut kuin teollisuuden rakennemuutos. Osansa tässä muutoksessa oli sotakorvaustuotannon loppumisella. Se merkitsi alan vaihdosta monelle metallityöntekijälle, vaikka metalliteollisuuden kokonaistyöntekijämäärä ei juuri laskenutkaan. Lisäksi liittojen keskinäinen kilpailu alhaisesta jäsenmaksusta saattoi vaikuttaa siihen, että työntekijöitä liittyi siihen ammattiliittoon, jossa oli kulloinkin alhaisimmat jäsenmaksut.

Jäsenvirtauksen voimakkuudesta kertoo suuri uusien jäsenten määrä niinäkin aikoina, jolloin Metalliliiton sisäinen valtakamppailu oli voimakasta, ja silloin kun sosialidemokraattien sisäinen hajaannus oli jo käynnissä. Jäsenmäärän heilahtelut ja alenema eivät olekaan selitettävissä vain liitosta itsestään tai SAK:ssa ja SDP:ssa vallitsevista suuntariidoista, kuten kommunistit ja sittemmin leskisläiset mielellään selittivät. Yleislakon jälkeen, noin vuoden aikana, oli liittoon liittynyt uusia jäseniä noin 13 000. Tästä huolimatta jäsenmäärä oli pysynyt suunnilleen ennallaan.

Vuosikymmenen loppupuolella jäsenmäärään vaikutti myös Ruotsiin suuntautunut siirtolaisuus. Liljeströmin mukaan Ruotsiin siirtyi useita tuhansia metallityöntekijöitä paremman työllisyyden ja ansiotason perässä. Hänen mukaansa joukossa oli kaiken lisäksi paljon sosialidemokraattisesti ajattelevia ammat-

tityöntekijöitä, mikä voimistaa radikaalien vaikutusta liitossa.⁸⁷² Vahvan jäsenvirran Metalliliitossa jäsenten näkemyksiä ei ollut helppo ennakoida. Tämäkin voi osin selittää Liljeströmin haluttomuutta viedä työehtosopimusratkaisuja jäsenäänestyksiin.

Kommunistit syrjäytettiin usein kokonaan työehtoneuvottelujen tärkeimmistä vaiheista. Liljeströmin selitys tälle oli luottamuspula. Silloin kun he olivat olleet mukana, vuoti neuvotteluista tietoja ulos, eivätkä heidän neuvottelijansa olleet aina pysyneet ruodussa neuvottelupöydän ääressäkään. Liljeströmin linja, sekä yksin että hyvin pienellä sosialidemokraattien ydinjoukolla neuvottelemisen, ei ollut mikään demokraattinen tapa. Se herätti kovaa kritiikkiä varsinkin kommunistien taholla. Asiat päätettiin liiton sosialidemokraattisessa ryhmässä ja tuotiin liittotoimikuntaan yleensä valmiina ota tai jätä -vaihtoehtoina. Niinpä kommunistit äänestivät lähes kaikkia 1950-luvun työehtosopimusratkaisuja vastaan. Vastaavaa linjaa Liljeström edusti myös SAK:ssa.

Liljeströmin palkka- ja työehtopolitiikalle oli sekä periaatteellisia että taktisia syitä. Hän seurasi tarkasti sekä henkilökohtaisten verkostojensa että luottamustoimiensa välityksellä metalliteollisuuden tilaa ja kannattavuutta. Työllisyysnäköymien heikentyessä hän oli valmis palkkoja koskeviin kompromisseihin, mutta piti kiinni pitkän tähtäimen politiikastaan, jonka ytimessä oli työajan lyhentäminen.

Työajan lyhentämisessä Metalliliitto oli sekä Suomessa että koko Pohjolassa edelläkävijä. Työnantajat pyrkivät jarruttamaan työajan lyhentämistä, sillä sen pelättiin leviävän metallista muualle teollisuuteen. Liljeström ajoi sitä useilla sopimuskierroksilla, ja tuloksena oli viikkotyöajan lyheneminen 47 tunnista 45 tuntiin. Sillä ylläpidettiin työllisyyttä, ja työntekijöiden vapaa-aika lisääntyi. Se aika kuului perheelle, ei tehtaalle, kuten vapaan lauantain vaatimus liiton kampanjassa syksyllä 1959 esitettiin. Työajan lyhentäminen oli Liljeströmille myös maltillisesta palkkapolitiikasta maksettava hinta, johon työnantajien oli suostuttava. Hän oli valmis puolustamaan tätä valintaa, vaikka työpaikoilla ja hallintoelimissä sille ei välttämättä tullut arvostusta yhtä lailla

⁸⁷² Mansner 1990 s. 24.

kuin neuvotteluissa sovituille palkankorotuksille. Laadullisina uudistuksina ne jäivät kuitenkin pysyviksi ja alkoivat muotoilla tavallisen palkkatyöntekijän arkielämää vapaa-ajan lisääntyessä ja perheiden saadessa enemmän yhteistä aikaa.

Tapio Bergholm ja Juho Saari nimeävät vuodet 1959-1961 ajaksi, jolloin Suomeen syntyi uusi työmarkkinamalli. Se muokasi niin järjestösuhteita kuin hyvinvointivaltion kehitystä. Tähän malliin he sisällyttivät kolme pitkävaikutteisista uudistusta, työttömyysvakuutusratkaisun vuonna 1960, STK:n ja SAK:n vuosiksi 1961-1962 solmiman runkosopimuksen ja vuonna 1961 tehdyt ratkaisut työeläkejärjestelmän synnyttämisestä. Niissä juurtui malli, jossa työmarkkinakeskusjärjestöt saivat vahvan vaikutusvallan palkkaperustaisen sosiaaliturvan muotoilemiseen. Mansner näkee uudistuksissa Teollisuus-Suomen ja Maatalous-Suomen vastakkaisuuden.⁸⁷³ Sosiaalisille uudistuksille tasoitti tietä vasemmistoenemmistöinen eduskunta, mutta osuutensa oli myös poliittiset realiteetit tunnustavalla maltillisella oikeistolla, joka alkoi nähdä yksipuolisen jarrumiehen roolin hyödyttömäksi. Valdemar Liljeström oli tämän uuden mallin keskeisiä tekijöitä erityisesti työttömyysvakuutuksen ja runkosopimuksen synnyssä. Työeläkekompromissi ehdittiin tehdä SAK:n ja STK:n kesken vielä hänen eläessään 1960.

Metalliliitto kätilöi keskitetyn työmarkkinasopimuksen

Viimeinen Liljeströmin neuvotteleva työehtoratkaisu näytti suuntaa pitemmille sopimuksille. Neuvottelut olivat alkaneet syyskesällä 1960 keskusjärjestöjen kesken. Niin halua kuin epäilyjä oli kummallakin sopijaosapuolella. Ryhdyttiin tutkimaan mahdollisuuksia keskitettyyn runkosopimukseen, jota Liljeström halusi omasta puolestaan kiirehtiä. Hän oli huolissaan eräiden työnantajien halusta odottaa SAK:lle kilpailevan uuden keskus-

873 Bergholm 2015 s. 221-222. Artikkelin Juho Saaren kanssa: Tapahtumaketju ja solmukohdat: Heikki Waris ja ammattiyhdistysliikkeen eheyttäminen 1964-1966; Mansner 1990 s. 466-471, 500-501.

järjestön perustamista niin, että sen kanssa voitaisiin ryhtyä sopimussuhteisiin. Osalle liitoista, varsinkin SAK:n suojissa perustetuille rinnakkaisliitoille (Puutyöväen liitto, Tekstiilityöväen liitto ja Autoalan liitto) kävisi hänen arvionsa mukaan huonosti, jos ei yhteistä sopimusta saataisi. Niiden kohdalla olisivat sitten laulut loppu, hän totesi myöhemmin jo sopimuksen synnyttyä.⁸⁷⁴

Neuvottelut alkoivat SAK:n pyynnöstä keskustelutilaisuudella, johon SAK:sta osallistuivat Vihtori Rantanen ja Liljeström, STK:n puolelta hallituksen puheenjohtaja Lauri Kivekäs ja toimitusjohtaja Johan Nykopp. Liljeström oli arvioinut oikein, että työnantajapuolella oli halua odottaa uuden palkansaaajakeskusjärjestön syntymistä. STK:ssa todettiin, ettei neuvotteluista voi kuitenkaan muun muassa järjestöjen välisen yleissopimuksen vuoksi kieltäytyä. Keskusteluja oli käyty myös ammattiyhdistysliikkeen toisen suuntauksen kanssa.⁸⁷⁵

SKP:ssa oltiin ulkoraiteella, neuvotteluista oli kuultu vain huhuja. Niiden mukaan Metalliliiton edustajat johtavat neuvotteluja. Oikeilla jäljillä oltiin siinä, että tarkoituksena oli heikentää hajottajien mahdollisuuksia. Kommunistien menettelytavaksi haaveiltiin jälleen joukkoliikettä, joka pakottaisi työnantajat tunnustamaan SAK:n neuvottelukumppaniksi. Samalla tehtäisiin tyhjäksi rantaslaisten yritykset uhrata työläisten edut.⁸⁷⁶

SAK esitti kaksivuotista sopimusta siten, että kummankin vuoden alussa olisi palkkoja korotettu viisi prosenttia, mutta myöhemmin vaatimus aleni neljään prosenttiin. Liljeströmin esittämänä se muuttui vielä niin, että ensimmäinen korotus olisi 4,5 prosenttia ja toisen vuoden alusta kolme prosenttia. Hänelle tärkeä arkipyhäkysymys tuli myös neuvoteltavaksi. Lopulta hän esitti vuoden 1961 alun korotukseksi 3,5 prosenttia sekä ansionmenetyksen korvauksen kolmelta uudelta arkipyhältä. Vuoden 1962 alussa korotus olisi kolme prosenttia ja siihen tulisi vielä korvaus kahdelta uudelta arkipyhältä. Arkipyhiä tulisi korvatta-

874 SML valtuusto ptk. 9.10.1960 TA.

875 STK hallitus ptk. 2.8.1960 ELKA.

876 SKP pol.tmk. ptk. 18.8. 1960 KA; SKP KK:n amm. os. tvk. ptk. 10.9.1960 KA.

vaksi siten kolmen entisen sijasta kahdeksan sekä yksi jo vanhaan korvauksen piirissä oleva, kaikkiaan siten yhdeksän. Synnytysajan palkka sovittaisiin maksettavaksi aikaisemman 18 päivän sijasta 24 päiväältä. Tästä tuli myös 3.10. tehty keskitetty sopimus, aikalaisten kielessä ”raamisopimus”, jonka pohjalta liittoja kehoitettiin tekemään työehtosopimuksensa.⁸⁷⁷

Valdemar Liljeström oli halunnut neuvotella myös työajan lyhentämisestä 40 tuntiin viikossa, aluksi kesäaikana, mutta vaatimus torjuttiin ja pantiin erityiseen komiteaan tutkittavaksi. Työnantajille se oli mieluisampi vaihtoehto kuin se, että eduskunta ryhtyisi mahdollisesti asiaa hoitamaan. Omilleen Liljeström oli kertonut, että 40 tunnin työviikko on nyt utopiaa, samoin kuin joidenkin ammattiosastojen esitykset suurista markkamääräisistä korotuksista. Hän oli varoittanut myös lakon tielle menemisestä, varsinkaan kun sellaista muiden pohjoismaiden taloudellista tukea ei ehkä saataisi kuin ennen.⁸⁷⁸

Metalliliiton ja Metalliteollisuuden Työnantajaliiton väliset työehtosopimusneuvottelut saatiin nopeasti päätökseen keskusjärjestösopimuksen mukaisesti. Metalliteollisuudessa sopimuksen arvioitiin merkitsevän palkkakustannusten nousua vuonna 1961 runsaat 4,3 prosenttia ja vuonna 1962 noin 3,6 prosenttia.⁸⁷⁹ Keskitetty sopimus ja sen pohjalta neuvoteltu metalliteollisuuden työehtosopimus valmisteltiin hyvin pienessä piirissä. Sisäisen hajaannuksen oloissa puheenjohtajakeskeinen neuvottelukulttuuri herätti tyytymättömyyttä myös liiton sosialidemokratiasessa vähemmistössä. Liiton valtuustollekaan ei jäänyt paljoa aikaa tutustua sopimukseen ennakolta.

Syksyllä 1960 syntynyt sopimus oli sikäli historiallinen, että siitä tuli ensimmäinen keskitetty työmarkkinasopimus ja myös ensimmäinen kaksivuotinen sopimus metalliteollisuuteen. Sopi-

877 STK hallitus ptk. 22.9.1960 ELKA; SMT, Protokoll FMA styrelse 5.10.1960 ELKA.

878 SML HAB Työehtosopimusaineistoa. Kansio 32. Muistio konepajateollisuuden, laivanrakennusalan, valimoalan sekä sulatto- ja valssilaitosalan jaostojen kokouksesta 23.9.1960 TA.

879 SMT toim.kertomus 1960 ELKA.

mukseen ei kuulunut enää indeksiehtoa. 1950-luvun monien sopimusneuvottelujen kiistakysymys oli poistunut päiväjärjestyksestä, ainakin toistaiseksi. Liljeström ja Rantanen olivat sillä kannalla, että taloudellinen kehitys ja vakaampi rahanarvo mahdollistivat indeksiehdosta luopumisen. Ilman indeksiehtoa uskottiin nyt päästävän suotuisampaan reaaliensioiden kehitykseen. Liljeström kertoi olevansa tässä asiassa samalla kannalla kuin keskusjärjestö LO:n puheenjohtaja Arne Geijer Ruotsissa.⁸⁸⁰

Uudesta sopimuksesta tuli kattava. Siihen liittyi SAK:n jäsenliittojen ohella sen ulkopuolella olevia, myös kilpailevaan keskusjärjestöön kuuluvia liittoja, vaikka AYJ kiirehti julistamaan, ettei sopimus koske sen jäsenliittoja.

SAK:lle ja Liljeströmille henkilökohtaisesti sopimus oli voitto, sillä uusi rinnakkainen keskusjärjestö joutui hyväksymään SAK:n etulyöntiaseman sopijajärjestönä. SAK:n hajaannus ei estänyt Metallityöväen Liittoa harjoittamasta itsenäistä sopimuspolitiikkaa. Sopimustoiminnan tahtipaukot olivat paljossa Liljeströmin käsissä. SAK:n puheenjohtajalle Vihtori Rantaselle jäi lähes ”peesajaan” rooli, kun Liljeström ajoi tarmokkaasti runkosopimusta ja näytti määrittelevän palkankorotusten tasonkin. Hänellä oli hyvässä muistissa kymmenen vuotta aiemmin tehty A-sopimus, jossa keskusjärjestö sekoitti pahoin Metalliliiton palkkausta. Hän varmisti, ettei mikään sellainen toistuisi. Elettiin aikaa, jolloin vahvat liitot, kuten Metalliliitto ja Paperiliitto määrittivät työehtoneuvottelujen sisällön keskusjärjestöjen sekä lyhytaikaisten hallitusten ollessa vähäisemmässä roolissa työmarkkinasuhteiden kehityksessä.

Työnantajat olivat tyytyväisiä siihen, ettei uusi keskusjärjestö ryhtynyt sabotoimaan tehtyä sopimusta, vaikka niin oli pelätty.⁸⁸¹ Altavastaajaksi jääminen jo lähtökuopissa kuitenkin harmitti. *Suomen Sosialidemokraatti* purki leskisläisten ammattiyhdistysvaikuttajien tunteja löytämällä sopimuksesta lähinnä kielteisiä piirteitä. Lehden otsikko oli kuin kommunistilehdistä lainattu:

880 SAK tvk. ptk. 3.10.1960 TA; SMT toim.kertomus 1960 ELKA.

881 SMT toim.kertomus 1960 ELKA.

Metalliteollisuuden kaksivuotinen työehtosopimus allekirjoitettiin syksyllä 1960. Sen pohjana oli liiton ajama ensimmäinen keskitetty työmarkkinasopimus. Tässä allekirjoitetaan sitä edeltävää työehtosopimusta vuodelle 1960. Allekirjoittamassa ovat vas. Valdemar Liljeström ja oik. Helge Berghell. Toimitusta seuraavat Metalliliiton Veikko Puska, Onni Närvänen, Eelis Makkonen ja Viljo Kuukkanen sekä työnantajien edustajina Rolf Widen, Pertti Somerto ja Max Burmeister. Kuva: Lehtikuva Oy. TA.

”Työmiehen nahka myyty.” *Päivän Sanomat* sai vuorostaan aiheen ihmetellä, kuinka leskisläiset ja kommunistit ovat samoilla linjoilla haukkumassa sopimusta ja SAK:ta. Porvarillinen lehdistö kiitteli sopimusta taloudelliselta kannalta myönteiseksi, jopa parhaaksi sodan jälkeisessä työmarkkinapolitiikassa. Ihmettelyä aiheutti se, että skogilaiset olivat SDP:ta maltillisemmalla kannalla.⁸⁸²

Kuten ennenkin, kävi niin, ettei keskitetty sopimus kelpaanut Metalliliiton kommunisteille, ”koska se oli syntynyt jäsenistön

882 Ssd 5.10.1960; PS 11.10.1960; *Helsingin Sanomat* 5.10.1960 lehdistökatsaus/*Aamulehti* ja *Helsingin Sanomat* pk ”Sopimussuositus” 6.10.1960.

mielipidettä kuulematta”. Se hyväksyttiin äänestyksen jälkeen, kuten oli käynyt SAK:n työvaliokunnassakin. Liljeströmin näkemys jäi kuin testamentiksi, sillä sopimus jäi hänen viimeisekseen. Hän viittasi Ruotsiin hyvänä esimerkkinä, kun liiton kommunistit nostivat jälleen esille järjestövoiman käytön paremman sopimuksen saamiseksi. Hän muistutti, kuinka Ruotsissa ”elintasoa on nostettu, eivätkä ne ole vieneet tätä tappelujen avulla, vaan pitkäjänteisillä ja luottamuksellisilla sopimuksilla”. Sopimus hoi-taisi työllisyyttä pitkällä tähtäimellä, eikä viime vuosikymmenen tilapäisellä lapiolinjalla. Valtuuston viimeisiksi jääneissä päätös-sanoissaan hän toivoi yhteen hiileen puhaltamista eriävistä mie-lipiteistä huolimatta.⁸⁸³

Kommunistien kritiikkiä pehmensi se, että leskisläisten hyök-käykset sopimusta vastaan tuomittiin taktisiksi ja heidän työeh-topolitiikkansa vielä huonommaksi. SKP:ssa pahoiteltiin sitä, että sopimus merkitsi asiallisesti ottaen kahden vuoden lakkokieltoa. Taisteluhaluja ei kuitenkaan ollut. Sopimuksen hyväksyminen katsottiin järkeväksi myös kommunistienemmistöisissä liitoissa. Mansner toteaa vuoden 1960 keskitetyn sopimuksen kuuluvan STK:n parhaiden sopimusten joukkoon. Syynä oli työrauhan säi-lyminen, hintojen pysyminen kurissa ja sopimuksen selkeys. Pal-kankorotukset olivat kohtuulliset, ja reaaliansiot nousivat sopi-muskauden aikana 7,5 prosenttia.⁸⁸⁴

Työttömyyskassalaki ”Lex Liljeström”

Viisikymmenluvun lopun sopimustoiminta on osoitus siitä, ettei ammattiyhdistysliikkeessä pelkästään riideltä ja käyty val-takamppailuja. Hajaannuksen ajasta muodostuu helposti kuva, jonka mukaan työehto- ja sosiaalipolitiikassa tapahtui vain taan-tumista, mutta se ei vastaa tosiasioita. Hajaannuksen keskelläkin oltiin toimintakykyisiä tekemään sopimuksia ja uudistaviakin

883 SML valtuusto ptk. 9.10.1960 TA; *Ahjo* 20/1960.

884 SKP amm. os.tvk. ptk. 8.10.1960 KA; SKP pol.tmk. ptk. 6.10. ja 22.10.1960 KA; Mansner 1990 s. 245.

avauksia. Sosiaalipolitiikassa SAK:n vaikutus jopa vahvistui. Uusi vuosilomalaki hyväksyttiin eduskunnassa huhtikuussa 1960. Se toi vuoden jatkuneen työsuhteen perusteella kolmen viikon loman aikaisemman kahden viikon sijaan ja kymmenen vuoden jälkeen kuukauden loman. Puolueriitelystä huolimatta vasemmistoenemmistöisen eduskunnan työväenedustajat kykenivät viemään uudistuksen läpi. Tulevaisuuden kannalta tärkeä sosiaalinen uudistus oli työttömyyskassalaki, joka kätilöitiin SAK:n ja STK:n yhteisymmärryksellä. Vuosikymmenen vaihteen suuri sosiaalipoliittinen uudistus oli työeläkelainsäädäntö. Liljeströmin henkilökohtainen panos näkyi erityisesti työttömyysturvan uudistamisessa.

Työnantajien huoli vasemmistoenemmistöisen eduskunnan aikeista sai heidät tarjoamaan neuvotteluja SAK:lle työttömyyskassajärjestelmän kehittämisestä. Välittömästi ne eivät johtaneet sopuun tai vaikuttaneet lainsäädäntövalmisteluun. Työttömyysvakuutuksen periaatekomitea jätti mietintönsä sosiaaliministeri Väinö Leskiselälle syyskuussa 1958. Tällöin SAK:n työvaliokunnassa oltiin vielä sillä kannalla, ettei työttömyyskassajärjestelmä voi suppean ulottuvuutensa ja korvaussuoritusten rajoitettujen mahdollisuuksien vuoksi muodostua riittäväksi suojaksi palkansaajien työttömyysriskiä vastaan. Kassajärjestelmä voisi sensijaan täydentää työttömyysvakuutusta. Korvauksen saannin edellytykseksi esitettiin 150 päivää kestänyttä työ- tai virkasuhdetta viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana. Sitä SAK piti liian korkeana rajana. Päivärahan suuruuden pitäisi olla 2/3 vakuutetun keskimääräisestä päiväansiosta. SAK:n mielestä vakuutetuille kaavailtiin liian suurta kustannusrasitusta vakuutuksen kustannuksista.⁸⁸⁵

Hallituksen keväällä 1959 eduskunnalle antama työttömyysvakuutusesitys ei saanut suopeaa vastaanottoa SAK:lta. Liljeströmin mukaan siihen oli tehty useita huononnuksia verrattuna työttömyysvakuutuskomitean ehdotukseen. Työnantajien aloitteesta käytiin jo syksyllä 1958 epävirallisia keskusteluja työttömyys-

885 Bergholm 2007 s. 134; SAK tvk. ptk. 5.3.1958 TA; *Ahjo* 22/1958.

kassapohjaisesta järjestelmästä. Virallisiin neuvotteluihin ei tältä pohjalta vielä ryhdytty.⁸⁸⁶

Syksyllä 1959 eduskunnan työväenasiainvaliokunta sai työttömyysvakuutuksen SDP:n ja SAK:n hyväksymään muotoon. Pian tämän jälkeen tiesi Lindblom kertoa SDP:n ryhmässä, että SAK:ssa oli halua vetää lakiesitys pois, mutta virallisesti sitä ei uskalleta ilmoittaa. Eduskunnassa lakiin tulleet muutokset herättivät ryhmässä tyytymättömyyttä. Se oli pilattu kommunistien, maalaisliittolaisten ja skogilaisten toimesta. Vakuutuslinjaa ei kuitenkaan vielä hylätty.⁸⁸⁷

Työmarkkinajärjestöt ottivat aloitteen käsiinsä, kun eduskunnan porvarilliset ryhmät äänestivät työttömyysvakuutuslain lepäämään yli vaalien. SAK:n työvaliokunnan enemmistö suosittelee silloin työttömyyskassajärjestelmää työttömyysvakuutuksen korvikkeeksi. Kommunistit vastustivat kassalinjaa, jonka he katsoivat hyödyttävän työnantajia, ja vaativat hallitukselta uutta esitystä työttömyysvakuutuslaiksi. Sos.dem. puolueopposition asenne oli kassalinjaan nähden ensin varauksellinen, sillä sen katsottiin palvelevan vain ammatillisesti järjestäytyneitä. Kassajärjestelmä toimisi sen sijaan täydentämässä yleistä työttömyysvakuutusta.⁸⁸⁸

SAK ja STK pääsivät 8.1.1960 keskinäiseen sopimukseen työttömyyskassapohjaisesta työttömyysvakuutuksesta. *Suomen Sosialidemokraatissa* se sai heti ymmärrystä. Järjestöjen väliseen sopimukseen tukeutuen kansanedustaja Liljeström jätti eduskunnassa 11.2.1960 lakiesityksen työttömyyskassalaiksi. Sen allekirjoittivat lähes kaikki sos.dem. opposition kansanedustajat sekä eräät SDP:n ryhmän jäsenet kuten Olavi Lindblom, Rafael Paasio ja Väinö Tanner.⁸⁸⁹ Sosialidemokraattien rintamalinja ylitettiin. Samansisältöisen lakialoitteen teki Päiviö Hetemäki. Maalais-

886 *Ahjo* 9/1959; SAK tvk. sos.dem.ryhmä ptk. 26.8. ja 2.9.1958 TA.

887 SDP edusk.ryhmä ptk. 26.11.1959 TA.

888 *Ssd* 16.12.1959; SKP pol. tmk. ptk. 9.1.1960 KA; *PS* 10.1.1960.

889 Vp 1960 liitteet I-XII A s. 683-686; *Ahjo* 4/1960; SDP edusk.ryhmä ptk. 18.2.1960 TA; *Ssd* 10.1.1960.

liiton piirissä kassalinjaa pidettiin lähinnä kaupunkien ja teollisuusalueiden järjestäytyneitä työläisiä hyödyttävänä.

Lakialoite perustui siihen, että ammattiliittojen yhteydessä toimivia kassoja laajentamalla saadaan kaikki työttömyysvakuutuksen tarpeessa olevat palkkatyöntekijät sen piiriin. Valmis organisaatio on pohjalla, ja se tekee laajan järjestelmän toteuttamiskelpoiseksi. Se tulee myös edullisemmaksi kuin pakollinen, yleinen työttömyysvakuutus. Kassa-avustus maksettaisiin enintään 150 päivältä, ja korvaus voisi olla 2/3 tavallisesta päiväpalkasta ao. ammatissa paikkakunnalla. Liljeström piti kaatuneeseen työttömyysvakuutuslakiin verrattuna tärkeänä työttömän ammattisuoja, sillä velvollisuutta ottaa vastaan työttömyystyömaan työtä ei olisi.

Sosialidemokraattisen opposition rivit eivät pysyneet täysin yhtenäisinä työttömyyskassalain käsittelyssä eduskunnassa. Skogilaiset epäroivät pitkään, olisiko yleisestä työttömyysvakuutuksesta tultava työttömyysturvan päälinja, jota kassalaki voisi täydentää, vai muodostuisiko kassalinjasta perusta, jota työttömyyskorvauksia koskeva laki täydentäisi.⁸⁹⁰

Liljeströmin lakialoitteesta huolimatta sos.dem. opposition kansanedustaja Arvi Turkka kannatti hallituksen vakuutusperusteista työttömyysturvalinjaa työväenasiainvaliokunnassa. Valiokunnan puheenjohtajana hänen äänensä ratkaisi niin, ettei valiokunta ensiksi ottanut pohjaksi Liljeströmin lakiesitystä, vaan hallituksen esityksen. Turkka oli kiusallisesti liittoutunut Maalaisliiton ja SKDL:n kanssa. Julkisuudessa ihmeteltiin skogilaisten täyskäännöstä, ja heidän arveltiin jakaantuneen liljeströmiläisiin ja turkkalaisiin. Epäiltiin, ettei Liljeströmillä ole arvovaltaa omassa ryhmässään. Pari viikkoa myöhemmin Maalaisliitto muutti kantansa, ja Liljeströmin lakiesitys otettiin valiokuntakäsittelyn pohjaksi äänin 11-5. Turkka piti kantansa, mutta kassalinja oli voitannut.⁸⁹¹

890 Esim. PS 31.3. ja 2.4.1960.

891 Ssd 3.3., 4.3., 6.3. ja 30.3.1960.

Työttömyysvakuutuslain käsittely eduskunnassa juuri Liljeströmin lakiesityksen pohjalta oli osalle sosialidemokraateista harmillista. Asia oli oikea, mutta lakiesityksen tekijän puolue-ryhmä väärä. Erityisesti Väinö Leskinen oli kiusaantunut, kun ”simoslaiset saavat läpi kaksi aloitetta, Liljeströmin ja Hultin”. Opposition Mikko Hult oli tehnyt lakiesityksen työttömyyskorvauksen maksamisesta niille, jotka jäisivät muutoin kassalain ulkopuolelle. Se palvelisi erityisesti maaseudun työntekijöitä, olihan pienviljelijäväestö skogilaisille tärkeä kannattajaryhmä. Sos. dem. opposition eduskuntaryhmällä oli näkyvä aloitteentekijän rooli työttömyysturvan uudistamisessa. Rafael Paasio puolusti hyvää asiaa: kassalinjan edut ovat niin hyvät, että se vetää jäseniä.⁸⁹²

Liljeström puolusti kassalinjaa sos.dem. opposition eduskuntaryhmässä pitäen sitä ammattiyhdistysliikkeelle edullisena. Pakollisen vakuutuslain seurauksena ammattiyhdistysliikkeen vaikutus voisi heiketä, hän ennakoi. Aina vuoden 1959 lopulle saakka niin skogilaiset kuin SDP olivat olleet pakollisen työttömyysvakuutuksen takana, eikä linjan nopeaan tarkistukseen ollut sos.dem. oppositiossa valmiuksia. Liljeström itsekin epäili kassalain läpimenomahdollisuuksia ja arveli varauksettomasti sen takana olevan vain leskisläisten ja Kokoomuksen. Kokoomukselle ansiosidonnaisuuteen perustuva kassamalli kelpasi, sillä se ei kasvattanut valtion valtaa ja istui puolueen uudistettuun linjaan sosiaalisesta markkinataloudesta. Sos.dem. opposition ryhmässä pidettiin onnettomana kassalinjan ja vakuutuslinjan joutumista vastakkain. Epäyhtenäiseksi jäänyt eduskuntaryhmä antoi lopulta ryhmän kansanedustajille vapaa kädet toimia.⁸⁹³ Se ei ainakaan vahvistanut Liljeströmin käsitystä ryhmän poliittisesta vahvuudesta.

Työttömyyskassalaki hyväksyttiin Liljeströmin tekemän lakiesityksen pohjalta eduskunnassa 24.5.1960. Hyväksyminen varmistui kun eduskunta hylkäsi äänin 126-56 SKDL:n edustaja Roi-

892 SDP edusk.ryhmä ptk. 29.3.1960 TA.

893 Sos.dem. opposition edusk. ryhmä ptk. 25.2., 2.3. ja 5.5.1960 TA; Smolander 2000 s. 140.

neen esityksen ottaa pohjaksi hallituksen ajaman yleisen vakuutuslinjan. Eduskunnassa Liljeström ruoti kaatuneen, pakollisen työttömyysvakuutuslinjan kohtaloa. Hänen mielestään ei ollut ammattiyhdistysliikkeen vika, että näin kävi ja vakuutuslinja äänestettiin yli vaalien. Silloin oli tutkittava muita mahdollisuuksia turvata ammattiyhdistysliikkeen jäsenten edut työttömyyden varalta. Siksi lähdettiin kehittämään kassalinjaa. Liljeström ei mitenkään peitellyt sitä, että kassalinja tulee edistämään ammattiliittoihin järjestäytymistä, minkä toki työnantajatkin ymmärsivät.⁸⁹⁴ Hän muistutti, ettei ammattiliiton jäsenyys ollut edellytys kassan jäsenyydelle. Näin ollen esimerkiksi pienviljelijäväestön mahdollisuuksia päästä kassan jäseniksi ei ole poissuljettu. Valtiovalta huolehtii kustannuksista 2/3, ja työnantajat 4/5 jäljelle jäävästä osasta. Kassan jäsenten kustannusosuudeksi jää loput 6,66 prosenttia.

SKDL:n kansanedustaja Irma Torvi aiheutti hilpeyttä kertoessaan asian käsittelystä valiokunnassa: ”Kun työnantajaliiton toiminnanjohtaja tuomari Nykopp valiokunnassa ilmoitti, että hänen liittonsa kannattaa Liljeströmin aloitetta, jotta tähän maahan saadaan voimakas SAK, nauroimme me kaikki valiokunnan jäsenet suureen ääneen vasemmalta oikealle ja asianomainen itsekin nauroi, sillä olihan vitsi hyvä.”⁸⁹⁵ SKDL:n mielestä työnantajat pääsivät asiassa liian vähällä. Kassalakiesitys leimattiin taktikoinniksi työnantajien kanssa.

Työttömyyskassalainsäädäntö oli selvä näyttö työmarkkinajärjestöjen vahvistuneesta vaikutusvallasta sosiaalipolitiikassa. Kassalaki, ”Lex Liljeström”, hyväksyttiin lähes kirjaimellisesti sen mukaisena kuin Liljeströmin lakialoitteessa oli esitetty. Kun työmarkkinajärjestöt olivat sen hyväksyneet, ei muilla ollut siihen enää paljoa sanottavaa. Laki sai kiitosta myös porvarilliselta taholta. Eduskunnan omasta lainsäädäntövallasta ei vielä syntynyt sellaista huolestunutta keskustelua kuin myöhempinä vuosikymmeninä. Skogilaiset saivat sulan hattuunsa myös Hultin laki-

894 Vp 1960 ptk. I s. 773-775; *Ahjo* 10/1960.

895 Vp 1960 ptk. I s.609.

esityksen hyväksymisestä, vaikka eduskunta tekikin joukon muutoksia tämän alkuperäiseen esitykseen. Aluksi kassalakiin epäröiden suhtautunut *Päivän Sanomatkin* oli lakiin tyytyväinen.⁸⁹⁶

896 PS 22.5. ja 21.6.1960.

XII Itsenäinen sovinnon etsijä

SDP:n ja SAK:n hajaannus oli pitkäkestoinen prosessi. Se syveni yhä uusilla järjestöpäätöksillä, mutta sitä hidastivat moneen kertaan käydyt sovintoneuvottelut. Liljeström kuului niihin, jotka ylläpitivät pitkään toivoa sovinnosta. Hajaannuksen edetessä hän oli valmis sovinnontekoon niin, että se olisi koskenut vain ammattiyhdistysliikettä. Puolueriita olisi saanut odottaa, jos sovintoa ei siinä voitu saada. Etäisyydenotto skogilaiseen puoluelinjaan alkoi vuonna 1958.

Puolue- ja ay-hajaannuksessa Liljeström säilytti tärkeät henkilösuhteet siinä määrin toimivina, että hän saattoi etsiä aktiivisesti sovintoratkaisuja ryhmäkuntien rajat ylittäen ja hakien sovintopyrkimyksille tukea myös porvarilliselta taholta. SAK:n sisäinen riita oli myös työnantajille hankala. Se häiritsi työehtoneuvotteluja ja heikensi työmarkkinapolitiikan vakautta ja ennustettavuutta.

Monet asettivat Liljeströmiin toiveita ammattiyhdistysliikkeen eheyttäjänä. Sekä SAK:n piirissä että työnantajapuolella hänet nähtiin mahdollisena uutena SAK:n puheenjohtajana, joka voisi estää ammattiyhdistysliikkeen lopullisen hajoamisen.

STK:ssa tuskailtiin sitä, ettei SDP kykene estämään politikointia SAK:n sisällä. Jos SAK:n johtoon voitaisiin saada ”vahvoja miehiä”, jotka haluaisivat lopettaa politikoinnin, voitaisiin hajoaminen todennäköisesti vielä välttää, arvioitiin vuoden 1958 alussa. SAK:n johdon uusiminen on työntajien mukaan ollut esillä, ja siinä yhteydessä on mainittu uusina ehdokkaina puheenjohtaja Liljeström ja hänen apulaisenaan Olavi Lindblom. Liljeströmin lopullisesta vastauksesta ei ollut vielä tietoa.⁸⁹⁷

897 STK hallitus ptk. 24.1.1958 ELKA.

Skogin mukaan uudeksi SAK:n puheenjohtajaksi oli Eero Antikaisen jälkeen ajateltu Liljeströmiä, jolla oli varsin laaja kannatus. Myös sos. dem. opposition neuvottelukunta kannatti häntä. Ammattiliittojen maailmanjärjestön VAKL:n puheenjohtaja Arne Geijer toivoi Liljeströmin ottavan tehtävän vastaan. *Aftonbladet* totesi Liljeströmin kuuluvan Suomen työväenliikkeen suuriin veteraaneihin ja nimesi hänet Antikaisen seuraajaehdokkaaksi. Liljeström ei kuitenkaan halunnut jättää varakasta ja vaikutusvaltaista Metalliliittoa.⁸⁹⁸ Hän ironisoi viihtyvyyttään Metalliliitossa, jossa ”auto tuo ja auto vie”. Ajatuksessa on historiallista jatkuvuutta, kun vauraan Paperiliiton puheenjohtaja Veikko Ahtola sai vuosia myöhemmin saman kysymyksen eteensä. Vastaus oli samanlainen kuin Liljeströmillä, jota Ahtola näytti pitäneen jonkinlaisena oppi-isänään. Ahtola ilmoitti, ettei lähde SAK:oon ”vaivaistalon tirehtööriksi”.⁸⁹⁹

Ajatus Liljeströmistä SAK:n puheenjohtajana pysyi kuitenkin elossa, ja siihen palattiin myöhemminkin. Reino Heinosen kyvyttömyys ohjata SAK:n sopimusneuvotteluja johti siihen, että SAK:n työehtopolitiikan tahtipuikot siirtyivät Liljeströmin käsiin. Ohjat näyttävät pysyneen hänellä silloinkin, kun Vihtori Rantanen siirtyi SAK:n puheenjohtajaksi. SAK:n sisäinen riita ei ollut työnantajienkaan etu, eikä Rantasen kykyyn ja haluun sovinnontekijänä luotettu. Tilanne vain paheni keväällä 1960, jolloin edessä oli SAK:lle kilpailevan keskusjärjestön perustaminen. Tällöin Päiviö Hetemäki suositteli skogilaisille, että Rantanen luopuisi SAK:n puheenjohtajuudesta Liljeströmin hyväksi.⁹⁰⁰

SDP:n ja SAK:n sisäisestä hajaannuksesta kehkeytyi vähitellen monimutkainen vyyhti, jonka kehitys arvelutti Liljeströmiä. Riitely painoi häntä henkilökohtaisesti, eikä se ollut eduksi sydänoireita potevalle, kuluttavan elämäntavan omaksuneelle työnarko-

898 Emil Skogin kok. Kansio 8. Muistiinpanoja ja käsikirjoituksia TA; Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 1. Henkilökohtainen aineisto. Lehtileikkeitä, kirjoja. TA.

899 Kujala 2013 s. 210.

900 Urho Kekkosen päiväkirjat 1. osa s. 337.

maanille. Myös vetäytyminen puoluepolitiikasta oli harkinnassa. Tämä säikäytti Emil Skogin.

Skog ja Liljeström tapasivat Seurahuoneella 21.1.1958. Liljeström kertoi kannattavansa neuvotteluja ammattiyhdistysliikkeen opposition kanssa, mutta Antikainen ei Liljeströmin mukaan ollut siihen halukas. Jos neuvottelut epäonnistuvat, on neuvottelutie poikki, mutta yritys olisi tehtävä. Metalliliiton asema on vaikea, jos leskisläiset jättävät liiton. Silloin jäädään kommunistien armoille, ja sitä olisi vältettävä, Liljeström kertoi Skogille. Hän oli käynyt asiasta keskusteluja muun muassa Pitsingin kanssa. Skogin mielestä riita olisi koetettava ratkaista kokonaisuutena, myös puolueen osalta.⁹⁰¹

Liljeström harkitsi puoluepolitiikasta vetäytymistä ja siirtymistä taka-alalle hoitamaan yksinomaan Metallityöväen Liittoa. Asia oli ajankohtainen edessä olevien eduskuntavaalien vuoksi. Skog oli huolissaan ja totesi, ettei puolueettomaksi saisi heittäytyä. Se merkitsisi leskisläisyyden voittoa. Skog totesi, että ”leskisläiset yrittävät motittaa Metallityöväen Liiton ja sen jälkeen pala palalta murtaa koko rintamamme”. Liljeströmin mahdollinen vetäytyminen eduskuntaehdokkuudesta ei miellyttänyt Skogia, siitä kärsisi vain ammattiyhdistysliike. Skog toivoi häneltä suopeata suhtautumista uuden eduskuntaryhmän muodostumiseen, joka on ”loogillinen seuraus pannajulistuksesta”. ”Toimenpidekin on väliaikainen. Jos sovinto syntyy, silloinhan tämäkin asia poistuu päiväjärjestyksestä,” hän taivutteli.⁹⁰²

Lähteekö Metalliliitto SAK:sta?

Keskustelu Emil Skogin kanssa kertoo Liljeströmin tuskastumisesta puolueriitaan yleensä, mutta se on tulkittavissa myös tyytymättömyydeksi sosialidemokraattien skogilaisen siiven toimiin. Kyse on ollut myös pelosta, jonka hän itsenäisellä linjallaan aihe-

901 Emil Skogin kok. Kansio 8. Muistiinpanoja ja käsikirjoituksia. Keskustelu Liljeströmin kanssa 21.1.1958 Seurahuoneella klo 12 TA.

902 Em. keskustelu Liljeströmin kanssa TA.

utti niin puolueoppositiossa kuin SAK:ssa, jonka toimintakyky oli hänen silmissään selvästi heikentynyt. On mahdollista, että Liljeströmin toimet yksityisine sovintokeskusteluineen herättivät pelkoa jopa siitä mahdollisuudesta, että hän olisi valmis irrotta-
maan Metalliliiton SAK:n ulkopuolelle riippumattomaksi liitoksi. SKP:ssa tällaista pohdintaa hänen aikeistaan on ainakin ollut. Kommunistit pohtivat muutoinkin Liljeströmin roolia puolue- ja ay-hajaannuksessa.

SKP:n ammatillisessa jaostossa todettiin juuri Skogin kanssa käydyn keskustelun aikoihin, että ”Liljeström hoipertelee, mutta tuskin saa Metalliliittoa irti SAK:sta jos sitä yrittäisi”. SKP:n poliittisessa toimikunnassa Hertta Kuusinen arvioi skogilaisten ryhdistäytyneen SDP:n erottamispäätösten jälkeen. Hänen mielestään skogilaisten keskuudessa ilmeni myös hajaantumislmiöitä. Esimerkkinä hän mainitsi Liljeströmin käymät neuvottelut leskisläisten kanssa.⁹⁰³

Liljeströmin sisäisiä omia pohdintoja ei tunneta, mutta näyttää siltä, että hän olisi esittänyt ainakin peitellyn uhkauksen Metalliliiton mahdollisesta erosta. Vihtori Rantasen selvitys SAK:n tilasta sos.dem. opposition eduskuntaryhmässä vahvistaa pelon Liljeströmin irtiotosta. Rantasen arvioissa Sähköliiton hyväksyminen SAK:n jäseneksi vastoin Metalliliiton kantaa voisi laukaista Metalliliiton eron ja boikotin.⁹⁰⁴ Olisiko Liljeström halunnut myös painostaa skogilaisten jyrkkää siipeä ja Vihtori Rantasta sovinnollisemmaksi ammattiyhdistysliikkeen eheytykselle? Hän tiesi hyvin, että Metalliliitto kyllä pärjäisi SAK:n ulkopuolisena-
kin liittona, mutta SAK:lle liiton lähtö olisi katastrofi. Muut lähteet eivät asiaa sen enempää valaise.

Metallityöväen Liiton asettuminen riippumattomaan tai puolueettomaan asemaan olisi merkinnyt skogilaiselle puolueoppositiolle suurta takaiskua, kenties välitöntä romahdusta. Myös SAK:ssa poliittinen asetelma olisi täysin muuttunut. Liljeström jatkoi itsenäisiä ponnisteluja ja yksityisiä keskusteluja sovinnon

903 SKP Ptk. ammatillisen osaston kokouksesta 23.1.1958 KA; SKP pol.tmk. ptk. 23.1.1958 KA.

904 Sos.dem. opposition edusk.ryhmä ptk. 11.2.1960 TA.

aikaansaamiseksi, mikä hermostutti jyrkän linjan skogilaisia. Hänen yksityisissä keskusteluissaan puhekuppaneina olivat muun muassa Leskinen, Pitsinki, Tanner ja Lindblom. Metallityöväen Liittoa hän pyrki hajaannuksen aikana luovimaan ”itsenäisen ammattiyhdistyssosialidemokratian” tiellä, jossa ei kummarrettu sen enempää puoluelinjan skogilaisiin, leskisläisiin kuin kommunisteihinkaan päin.

Kova kritiikki ottopoikia kohtaan ja eduskuntaryhmästä erotaminen eivät lannistaneet Liljeströmin pyrkimyksiä sovintoon. Hänen aloitteestaan käynnistettiin sovintoneuvottelut VAKL:n puheenjohtajan Arne Geigerin välityksellä. Geijer oli entinen Ruotsin Metalliliiton sihteeri ja puheenjohtaja, Liljeströmin pitkäaikainen tuttu jo jatkosodan ajalta. Neuvotteluja pohjustettiin jo ennakolta ja Geijer kutsui osapuolet Tukholmaan 3.5.1958. Tukholmaan lähtivät Liljeström, Eero Antikainen, Jaakko Rantanen, Olavi Saarinen, Väinö Tanner, Väinö Leskinen ja Kaarlo Pitsinki sekä Olavi Lindblom ja Aimo Anttila. Liljeströmin vähäisten muistiinpanojen mukaan Tanner oli todennut, ettei puolueella ole muita vaatimuksia kuin se, ettei SAK sekaannu puolueen sisäisiin asioihin. Antikainen oli puolestaan valmis siihen, että SAK rajoittaa toimintaansa ”entistä enemmän omien tehtäviensä hoitamiseen”.⁹⁰⁵

Tukholmassa tehtiin sovintosopimus, jonka mukaan SAK ei sekaantuisi poliittisiin kysymyksiin ja puolueasioihin, ja vastavasti SDP:n tuli jättää ammattiyhdistysasiat ammattiyhdistysliikkeelle itselleen. Antikainen kiirehti heti Suomeen palattuaan ilmoittamaan, ettei Tukholmassa tehty mitään päätöksiä. Osapuolten julkisuuteen antamat tulkinnat neuvotteluista poikkesivat toisistaan.⁹⁰⁶

Vihtori Rantasen nimeä ei sopimuksessa ollut. Lindblom syytti myöhemmin tätä välistävedosta. Lindblomin mukaan Rantanen antoi vastoin yhteistä sopimusta tiedot neuvottelusta julkisuuteen. Kujala sälyttää vastuun sopimuksen kaatumisesta sos.dem. puo-

905 Valdemar Liljeströmin kok. SAK ja Metalli. Kansio 3. Muistiinpanot sovintoneuvotteluista Tukholmassa, Hotelli Malmenissa 4.5.1958 TA.

906 PS 4.5., 5.5. ja 7.5.1958; Ssd 14.5.1958; Bergholm 2007 s. 87-88.

lueoppositiolle. Hänen mukaansa antoi mahdollisesti Neuvostoliitosta luvattu apu skogilaisille varaa hylätä sopimuksen. SAK olisi käytännössä hylännyt sos.dem. opposition, jota varsinkaan Rantanen ei voinut hyväksyä.⁹⁰⁷

SDP:n hajoamiskamppailussa rahaa haettiin ja saatiin niin idästä kuin lännestä. Skog meni jo vuoden 1956 lopulla niin pitkälle, että tapasi Neuvostoliiton suurlähettiläs Lebedevin ja pyysi rahaa – Maalaisliiton kautta. Rahat tulivat Kujalan arvion mukaan puoluesihteerin Korsimon välityksellä K-linjan oman säätiön, Maaseudun Yhteisvaliokunnan kautta. Nyt tiedetään, että Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) puhemieshistö myönsi Skogille 100 milj. mk (nykyään noin 2,6 milj. euroa) ”poliittiseen taisteluun Leskisen taantumuksellista ryhmää vastaan”. Aiemmin lännen tiedustelupalvelut, kuten CIA olivat rahoittaneet Skogin johtamia sosialidemokraatteja kommunismin vastaisessa taistelussa. Aluksi läntistä rahaa on luultavasti kohdistettu *Päivän Sanomille*, kunnes rahahanat joko sulkeutui-
vat tai niiden rinnalle tuli ruplatukea.⁹⁰⁸

Kujalan tulkinnassa unohtuu, että Tukholman sopimuksessa oli myös SDP:ta koskevia velvotteita ja se oli luonteeltaan periaatteellinen pohjapaperi tuleville neuvotteluille. Skogin osuutta sopimuksen kaatumisessa ei voi kuitenkaan ohittaa. Hänelle ei selvästikään ollut mieluista, että ammattiyhdistysliike oli mennyt Tukholmaan sopimaan asioista. Skog näki asian puolueiden välisenä ja piti sopimusta loukkauksena oppositiota vastaan. Puolueopposition pelättiin siinä jäävän tyhjän päälle. Skog on esittänyt, että Antikainen ja Liljeström olisivat myöntäneet, että heitä oli harhautettu, ja hän näyttää panevan koko asian väsymyksen tiliin. Selitys ei ole uskottava, sillä eivät miehet olleet mitään aloittelijoita, vaan kokeneita neuvottelijoita, joille sovinto oli tärkeä.⁹⁰⁹ Skogin näkemys paljastaa pikemminkin linjaeron varsinkin Liljeströmiin, joka alkoi huolestua sos.dem.opposition puoluelinjan

907 SDP edusk.ryhmä ptk. 11.2.1960 TA; Kujala 2013 s. 62.

908 Kujala 2013 s. 21, 39, 60; Vihavainen, Manninen, Rentola, Zuravljov 2017 s. 464.

909 TMT Sidos 4218 Metalli XIV. Emil Skog, TA; Skog 1974 s. 137-140.

jäykkyydestä. Muistelmissaan Skog on antanut liian ruusuisen kuvan skogilaisten yhtenäisyydestä. Liljeströmille ja Antikaiselle sopimus olisi kelvannut päänavaukseksi. Bergholm muistuttaa siitä, että ammattiyhdistysjohto piti puolue- ja ammattiyhdistyskiistaa erillisinä.⁹¹⁰

Sovintomieliala oli siis hapero, mutta Tukholman neuvotte-
luista käynnistyi pitempi neuvotteluprosessi, johon Liljeström
osallistui. SKP:ssa arvioitiin, että skogilaisten ja leskisläisten
väliin oli Tukholman jälkeen muodostunut sovintoa kannat-
tavien kolmas ryhmä, jota edustivat muun muassa Liljeström,
Antikainen ja Tanner.⁹¹¹ Tärkeä puolueoppositiota ymmärtävä
ryhmä oli Tampereella, jossa kaupunginjohtaja Erkki Lindfors
ja metalliliittolainen vaikuttaja, Lokomon pääluottamusmies ja
toimitsija Paavo Lehtinen pyrkivät puolueeseen jääneinä hillitse-
mään Leskisen ryhmän jyrkkää politiikkaa. Heistä tuli sittemmin
SDP:n sisälle ns. kolmannen linjan edustajia.

Neuvottelut keskeytyivät ilman tulosta Tannerin sairastumi-
seen kesäkuussa ja eduskuntavaalitaistelun alkamiseen. Anti-
kaisen arvion mukaan ne siirtyvät hämärään tulevaisuuteen.⁹¹²
Yksittäistä syytä näidenkin neuvottelujen epäonnistumiseen
on mahdotonta sanoa. Kariutumiseen riitti kuitenkin jo se, että
kummallakin puolella oli vaikutusvaltaisia henkilöitä, joille epä-
onnistuminenkin näytti kelpaavan. Liljeströmin linja oli maltilli-
nen ja hän pyrki välttämään kärjistyksiä.

Emil Skog on antanut ymmärtää, että sovinto olisi syntynyt,
jos hän ja Tanner olisivat voineet asian päättää. Antti Kujala pitää
tätä propagandistisena näkemyksenä. Skogin sovintopyrkimyk-
sistä antaa ristiriitaisen kuvan hänen toteamuksensa SDP:n vuo-
den 1960 puoluekokouksen edellä: ”Jos puolue jäisi Tannerin ja
Leskisen käsiin, olisi se meille eduksi.” Samoja latuja kulki Vihtori

910 Bergholm 2007 s. 94.

911 SKP pol.tmnk. ptk. 18.6.1958. Liite: 18.6.1958 Tilanteesta ammattiyhdistys-
liikkeessä KA.

912 SAK tvk. sos.dem.ryhmä ptk. 14.6.1958 TA.

Rantasen ajatus.⁹¹³ Skogiakin sovintomielisempi oli Liljeström, joka piti tarpeen mukaan etäisyyttä sos.dem. opposition poliittiseen johtoon, jossa Aarre Simoselle tuli yhä näkyvämpi rooli. SDP:n puoluejohdossa Tanner edusti pitkään maltillisempaa linjaa kuin ”nuoret miehet” Pitsinki ja Leskinen. Myös Olavi Lindblom oli valmis sovintoon, mutta hän pelasi kaksilla korteilla ja oli valmis syrjäyttämään Tannerin, jos Neuvostoliitto päästäisi hänet pannasta.⁹¹⁴ Vihtori Rantasen, Aarre Simosen ja Väinö Leskisen ärhäkkyys ei puolue- ja ay-sovintoa edistänyt. Myös Janne Hakulista pidettiin sovinnon kannalta hankalana persoonana. Piirisihteeri ja entinen leskisläinen Erkki Väre katsoi Hakulisen suorastaan provosoivan hajaannusta, ja Kujala nimeää hänet opposition äärimmäisyyshmieheksi.⁹¹⁵ Etsikkoaika oli nyt käytetty, sillä eduskuntavaaleista alkoi jälleen puoluehajaannuksen syveneminen.

Yöpakkashallituksen aikaan Fagerholm koetti vielä pitää yllä sovintoneuvotteluja. *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsijan Nikodemuksen näkemys ei ollut rohkaiseva: Fagerholm on pohjattomassa hyvänaikaisuudessaan ja sovitteluhalussaan jälleen yrittänyt kompromissausharrastuksellaan puoluesopua. Tannerin lähtökohtana oli neuvotella ensin puoluesovusta ja vasta sitten, jos siinä edistytään, harkitaan puolueen ja SAK:n riidan käsittelemistä ”omana erityisongelmanaan”. Lindblom totesi, etteivät merkit sovinnosta ole lupaavia, sillä oppositio on hänen mielestään sabotoinut neuvotteluja, ja *Päivän Sanomien* kirjoittelu vain pahentaa asiaa.⁹¹⁶

Ratkaisua yritettiin ennen SDP:n puolueeneuvoston kokousta, jossa opposition johtohenkilöiden erottaminen puolueesta tulisi asialistalle. Liljeström ei näihin neuvotteluihin suoraan osallistunut. Pari päivää ennen kokousta Fagerholm totesi neuvottelujen ajautuneen karille opposition kohtuuttomiin vaatimuksiin.

913 Kujala 2013 s. 102; TPSL tvk. ptk. 21.1.1960 TA; Rautkallio ym. (toim.) 2001 s. 310.

914 Urho Kekkosen päiväkirjat 1. osa s. 203.

915 Kujala 2013 s. 59.

916 Ssd 14.11.1958; SDP ptmk. tvk. ptk. 7.11.1958 TA; Ssd 23.11.1958.

Yksityisiä sovintoneuvotteluja Liljeström kävi vielä syksyllä 1959 tapaamalla Väinö Tannerin. Sitä olivat ruotsinkieliset toivoneet. Tapaamisesta hän oli kertonut Maalaisliiton puoluesihteerille Arvo Korsimolle. Kolmituntinen keskustelu ei ollut johtanut mihinkään. Tannerin näkemys oli ollut, ettei ennen vuoden 1960 puoluekokousta tule mitään muutoksia. Hän oli ilmeisesti haluton keskustelemaan Leskisen kanssa.⁹¹⁷ Jo keväällä 1959 Tanner oli todennut puoluesovintoasian loppuunkäsittelyksi. Simonen ryhmän kanssa ei sovintoa tule, hän vakuutti.⁹¹⁸ Se oli selvää kieltä siitä, mistä asia Tannerin mielestä kiikasti, ja kuka skogilaisryhmää tosiasiassa johtaa. Sen sijaan hän näki toivoa SAK:ssa, olihan sen heinoslaisen johdon kanssa päästy keskusteluihin.

Puolueen osalta sovintoneuvotteluja käytiin kuitenkin vielä vuoden 1960 alkupuolella ennen SDP:n puoluekokousta. Tannerin ja Leskisen väistymisestä puhuttiin samalla kun Lindblomia kaavailtiin mahdolliseksi uudeksi puheenjohtajaksi. Liljeströmin ja Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton toimitusjohtajan Päiviö Hetemäen sekä Kekkosen yhteistyöstä kumpusi myös ammattiyhdistysliikkeen sovintoneuvotteluja vielä syksyllä 1960. Liljeströmin patistelusta Hetemäki järjesti neuvottelut Seurahuoneella ja Haikossa ilman keskusjärjestöjen puheenjohtajia. Mukaan otettiin maltillisia henkilöitä kuten Veikko Ahtola. Tavoitteena oli tehdä Lindblomista sovittelija, mutta hän oli liiaksi osapuoli näissä kiistoissa. Yhteisymmärrystä, joka olisi vielä estänyt työnantajillekin hankalan täydellisen hajaannuksen, ei lopulta syntynyt. Jos hanke olisi toteutunut, SAK ei olisi hajonnut ja kovien otteiden mies Vihtori Rantanen olisi saanut jättää puheenjohtajan tehtävät, pääättelee Kujala.⁹¹⁹ Siihen olisi tarvittu pieni ihme, sillä niin syvälle oli hajaannuksessa jo edetty.

Liljeströmille olisi hyvin käynyt Rantasen lähtö SAK:sta, mutta sopivista seuraajista oli pulaa. Rantasen ryhmään kuulumisestaan Liljeström ei ääntä pitänyt, siitä pitivät muut huolen.

917 Urho Kekkosen päiväkirjat 1. osa s. 260-261.

918 SDP ptmk. ptm. 22.4.1959 TA.

919 Koivisto 2006 s. 208; Kujala 2013 s. 95 ja 2006 s. 247; Mansner 1990 s. 230.

Myös Liiketoimintajien Liiton puheenjohtaja Aarre Happonen tunnusteli sovintomahdollisuuksia syksyllä 1960 ja oli kannattanut Liljeströmiä SAK:n puheenjohtajaksi. Hän halusi Vihtori Rantasen vaihdettavaksi. Liljeström oli näissäkin neuvotteluissa muun muassa yhdessä Rantasen, Veikko Ahtolan ja Olavi Saari- sen kanssa. Ne jäivät Liljeströmin osalta viimeisiksi.

TPSL:ssa Liljeströmin sovitteluyritykset herättivät varmasti huolta siitä, että sovinto voitaisiin tehdä yli ja ohi puolueen johdon. Olli Uoti kertoi TPSL:n puoluetoimikunnalle kuulleen huhuja, että SDP:n puoluekokouksen menettelytapavaliokunta tulisi pyytämään puoluetoimikunnan jäseniksi Liljeströmin, Vilho Turusen ja Helvi Raatikaisen.⁹²⁰ Mitään kättä pidempää ei asiasta kyetty esittämään, mutta epävakaa ilmaapiirissä huhutkin riittivät sekoittamaan mieliä.

Maalaisliiton Kekkos-myönteiselle siivelle sekä kommunisteille ja kansandemokraateille näytti hyvin sopivan, että sosialidemokraattien riita pitkittyi. Erityisesti Maalaisliitossa käytettiin puolueriitaa hyväksi etsittäessä toimintakykyisiä hallitusko- koonpanoja. Ammattiyhdistysliikkeessä sovinto olisi heikentänyt kommunistien asemia. SKP:ssa nimenomaisesti päätettiin, ettei sosialidemokraattisten ryhmien yhdistymistä edistetä. SAK:ssa se tarkoitti skogilaisen ryhmittymän tukemista.⁹²¹

Aatteellinen antikommunismi ei Liljeströmistä kadonnut mi- hinkään, mutta myös Metalliliitossa hän oli valmis myönnetyksiin asioissa, jotka eivät vaarantaneet liiton sopimuspoliittikan ydintä tai valtasuhteita. Kuvaava esimerkki tällaisesta myönnetyksestä on liittotoimikunnan 17.3.1958 tekemä päätös. Siinä liitto antoi kommunistienemmistöiselle Turun metalliosastolle anteeksi lai- nan, jonka se oli saanut liitolta maksaakseen vuoden 1950 kor- pilakosta johtuneen sakon. Samankaltaisena myönnetyksenä voisi nähdä esimerkiksi Edvin Salosen lähettämisen MAL:n lai- vanrakennusjaoston kongressiin huomioitsijaksi.⁹²² Liljeström

920 TPSL ptmk. ptk. 13.4.1960 TA.

921 SKP pol. tmk. ptk. 21.12.1959, 18.2.1960 KA.

922 SML ltmk. ptk. 17.3.1958 TA; SML ltmk. ptk. 3.6.1958 TA.

käytti Metalliliiton vahvaa taloutta taktisiin operaatioihin ja liiton sisällä toimivien kolmen ryhmittymän tyyntymiseen. Vahvin tuki kohdistettiin kuitenkin SDP:n puolueopposition tukemiseen sekä SAK:n avustamiseen, mutta rajansa oli tukemisellakin. *Päivän Sanomien* osalta se raja oli Liljeströmin mielestä jo tullut vastaan.⁹²³

SKP:n poliittisessa toimikunnassa vuonna 1959 käyty keskustelu toi esille erikoislaatuisen tapauksen Liljeströmin toimissa. Hän oli ollut yhteydessä kommunistivetoisen Rakennusliiton puheenjohtajaan Aarne Saariseen ja kertonut yrittävänsä epävirallista välitystä Rakennusliiton pitkään jatkuneessa lakossa. Liljeström oli aikaisemmin varoittanut Saarista, että työnantajat ovat valmiit ottamaan lakon vastaan. Metalliliitto oli julkisesti asettunut tukemaan Rakennusliiton lakkoa.⁹²⁴

Välitystarjous on sosialidemokraattiselta liittopuheenjohtajalta harvinainen, ellei jopa ainutlaatuinen. Rakennusliiton historiateoksessa⁹²⁵ ei asiaa mainita. SAK:n puheenjohtajalle asia olisi voinut luontevasti kuuluakin, mutta ei Metalliliiton puheenjohtajalle. Hänellä on täytynyt olla hyvä syy toimintaansa. Oliko kyseessä poliittinen kädenojennus vai puhdasta taktiikkaa? Aarne Saarista hän näyttää arvostaneen realistina poliittisista linjaeroista huolimatta. Selitys voi olla Heinosen syrjäyttäminen ja pyrkimys saada järjestys taloon sekä sopimusneuvotteluihin. SAK:n suuren jäsenliiton, olkoonkin kommunistisen, ajautuminen umpikujaan voisi palvella juuri leskisläistä kritiikkiä SAK:n kyvyttömyydestä johtaa sopimuspolitiikkaa. Metalliliitossa erityisesti putki-, sähkö- ja peltiala olivat riippuvaisia rakennusteollisuudesta, joten työllisyyden kehitys saattoi myös olla huolen aiheena. Oma lukunsa on se, että SAK:n sos.dem. ryhmässä oltiin huolissaan, ettei Rakennusliitto saa parempaa sopimusta kuin aikaisemmin sopimuksen tehneet sosialidemokraattien johtamat liitot. Viisivuotinen rakennuslakko päättyi heinäkuun alkupuo-

923 SAK tvk. sos.dem.ryhmä ptk. 2.1.1958 TA.

924 SKP pol.tmk. ptk. 22.6.1959 KA; SML ltmk. ptk. 27.1959, SML valtuusto ptk. 15.2.1960 TA.

925 Helin 1998.

lella 1960 hieman yleistä linjaa korkeampiin palkankorotuksiin, mutta sopimuskausi oli muista liitoista poikkeava. Niinpä ero tasottui muiden liittojen tehdessä uudet sopimuksensa.

Säröilevä puolueoppositio

SDP:n puoluehajaannusta koskeva tutkimuskirjallisuus on antanut runsaasti tilaa kiistan äärinapojen, leskisläisyydeksi ja skogilaisuudeksi nimettyjen poliittisten linjojen kuvaamiseen. Sos. dem. puolueoppositio on näyttäytynyt yhtenäisen oloisena vastapoolina SDP:n enemmistölinjalle. Liljeströmin ura antaa vahvan viitteen siitä, että oppositio oli jo alkumetreiltä lähtien säröinen ja epäyhtenäinen. TPSL olisi jo sinällään oman tutkimuksen arvoinen, eikä tässä ole mahdollisuutta kuin pintapuoliseen tarkasteluun Liljeströmin tekemien ratkaisujen valossa.

Sos.dem.opposition epäyhtenäisyyden voi katsoa näkyneen hyvin jo siinä, että Fagerholm luopui sen lipunkantajan roolista pian puoluekokouksen jälkeen ja otti likeisemmän suhteen emopuolueeseen. Osalle oppositiomielisistä irtaantuminen SDP:sta ei ollut alun alkaenkaan realistinen vaihtoehto. TPSL:n perustamista vastustanut Liljeström olisi varmaankin valinnut tämän tien ja jäänyt emopuolueeseen, ellei häntä olisi erotettu. Skogilaiset jakaantuivat siten kahtia, emopuolueeseen jääneisiin ja niihin, jotka siirtyivät TPSL:oon.

Päivi Uljas on väitöstutkimuksessaan nimennyt skogilaisten talous- ja sosiaalipolitiikan ”pienviljelijäkeynesiläisyydeksi” ja SDP:n Tannerin ryhmän suppeata valtionaloutta, ”yövärtijavaltiota” kannattavaksi ryhmittymäksi.⁹²⁶ ”Pienviljelijäkeynesiläisyydellä” Uljas tarkoittaa sotien jälkeisessä siirtymävaiheessa jakopolitiikkaa demokraattisessa talonpoikaismuuttiossa, jossa palkansaajien, pienviljelijöiden ja yrittäjien ammatit eivät olleet kaikkialla erkaantuneet toisistaan. Tukitoimin yritettiin antaa monimuotoistalouden eläjille hiukan lisää valtion varoista. Siinä yhdistyi hänen mukaansa omavaraistalouden ajattelutapa jon-

926 Uljas 2012 s. 254.

kinlaiseen keynesiläiseen ideologiaan. ”Pienviljelykeynesiläisyydessä” talous- ja sosiaalipolitiikka oli kokonaisuus, jossa tukimuodot muodostuivat esimerkiksi asutustoiminnan kuluista, pellonraivauspalkkioista, oman maidon juomatuesta, lehmänpitoavustuksista sekä subventioista, joilla pyrittiin laskemaan elintarvikkeiden ja muiden tuotteiden hintoja, työllistämistöistä, lapsilisistä ja kansaneläkkeistä.⁹²⁷

Uljas toteaa määrittelyn karkeaksi, mutta se näyttäisi kyllä istuvan sos.dem.opposition skogilaisen siiven yhteen puoleen, jota voi kutsua puoluelinjaksi. Sen kannanotoissa näkyi selvästi huoli maaseudun pieneläjien toimeentulosta. Sos.dem. oppositiossa vaikutti kuitenkin merkittävä toinen suuntaus, tutkijoilta vähemmän huomiota saanut teollisuussosialidemokratia. Näiden kahden suunnan välillä oli selviä painotuseroja, jotka koskivat teollistamista, sosiaalipolitiikkaa ja kauppapolitiikkaa. Teollisuussosialidemokratian vahvimmat linnakkeet olivat Metalliliitto ja Paperiliitto, joiden sana painoi ratkaisevasti myös koko SAKssa.

Ammattiyhdistysaktiivien sosiaalinen tausta näkyi Uljaksen mukaan suhtautumisessa sosiaalivakuutukseen. Yleisen vakuumuslinjan kannatusta hän selittää osin heidän vahvoista siteistään maaseudulle, vaikka he olisivat jo siirtyneet asutuskeskusten palkkatyöläisyyteen. Liljeströmillä ei ollut mitään perhe- tai sukusiteitä maaseudulle, vaan hänen sosiaalinen taustansa oli jo nuoruusvuosista lähtien kiinnittynyt kaupunkiympäristöön ja teollisuuteen. Silläkin on kenties ollut vaikutuksensa hänen teollisuussosialidemokraattiseen ajatusmaailmaansa, jossa maaseutu on tuntunut vieraammalta, rakennemuutoksen tyhjentämältä vanhalta maailmalta.

Skogilaiseen puoluelinjaan ja koko hajaannukseen usein turhautunut Liljeström ajoi itsenäistä linjaansa näiden suuntausten risteämissä. Sos.dem. opposition säröily näkyi muun muassa ottopoikahallitukselle annetun välikysymyksen käsittelyssä, työttömyysturvauudistuksessa ja Otanmäen-Rautaruukin terästehaan rakentamisessa, josta tuli 1960-luvun alun yksi tärkeimmistä teollisuusinvestoinneista. Liljeström oli sittemmin omilla lin-

927 Emt. s. 100-101.

joillaan siinäkin, oliko mahdollista ryhtyä hallitusyhteistyöhön SDP:n kanssa tai miten EFTA-kysymys piti ratkaista.

Poliittisesti sosialidemokraattinen oppositio oli pitkään jonkinlaisessa väliatilassa. Sillä ei ollut omaa puoluetta takana. Oli vain Ryhmä 94. Oppositiota johtivat SDP:sta erotetut henkilöt, joilta puuttui nyt poliittinen koti. Sovintoneuvottelut olivat epäonnistuneet. Aarre Simosesta tuli puolue-opposition näkyvin hahmo ja ryhmää alettiin kutsua simonisteiksi. Uuden puolueen perustaminen lykkääntyi kuitenkin lähes vuodeksi. Vielä vuoden 1958 lopulla evästettiin sos.dem. opposition helsinkiläisiä pysymään puolueessa ”viimeiseen asti”⁹²⁸.

TPSL:n perustamista vastaan

Vuoden 1959 kevääseen mennessä SDP:sta oli erotettu 38 puolueyhdistystä. Osa oli eronnut omasta aloitteestaan. Toukokuun alkuun suunniteltiin erotettujen yhdistysten kokousta, jossa muodostettaisiin niille ”keskusjärjestö”. Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto ry (TPSL) perustettiin 6.-7.5.1959. Se huipensi puoluehajaannuksen, mutta sovintoneuvottelut eivät vielääkään loppuneet.

TPSL:n perustavaan kokoukseen Liljeström ei osallistunut. SAK:n ammattiyhdistysjohtajista paikalla oli Veikko Ahtola. Hän totesi, ettei uuden puolueen toiminnassa voida olla mukana ammattiliittoina, mutta henkilöinä voidaan olla ja antaa sille tukea. Emil Skogia jouduttiin taivuttelemaan puolueen puheenjohtajaksi, mihin hän lopulta suostui. Skogin tullessa puheenjohtajaksi hän oli jo jonkin aikaa ollut poissa julkisuudesta. Skogin puhe TPSL:n perustavassa kokouksessa herättää myös kysymyksen siitä, oliko hän muutenkin ollut jo sivuraiteella. Hän kaavaili TPSL:stä vain erotettujen järjestöjen yhteenliittymää, eikä uutta puoluetta. Skogin mielestä uuden puolueen perustaminen ei ollut vielä ajankohtaista, ja hän toivoi, ettei sellaiseen olisi kos-

928 TPSL kansio 2. Piiritoimikuntien ja työvaliokunnan pöytäkirjoja 1957. Ptk. Sos.dem. opposition Helsingin piiritoimikunnan kokouksesta 9.12.1958.

kaan syytäkään. Sos.dem. puolueopposition näkyvimmän roolin oli ottanut Aarre Simonen. Simosen usein kärjekkäät esiintymiset tekivät hänestä SDP:n lehdistön pääasiallisen maalitaulun. Skogin rooli alkoikin pian muistuttaa sitä, mikä Väinö Tannerilla oli SDP:ssa puheenjohtajuutensa loppuaikoina. Arvovalta säilyi, mutta vaikutusvalta väheni. Liljeströmin suhteesta Simoseen kertoo jotain se, että hän suositteli Kekkoselle Eero Antikaista presidentin Neuvostoliiton matkan seurueeseen 1958, vaikka skogilaiset olisivat halunneet matkalle Simosen. Kekkonen kuunteli Liljeströmiä, ja Simonen jäi rannalle.⁹²⁹

TPSL:n perustaminen ei ollut Liljeströmin mieleen. Hän varoitti sitä puuhaavia. Hänen mielestään oppositiotointa riitti. Emil Skogin mukaan oman, uuden puolueen perustamista ajoi jyrkimmin Eero Antikainen. Myös Janne Hakulinen oli asiassa innokas. Liljeström piti tarkoituksella etäisyyttä uuteen puolueeseen, sillä hän ei valituttanut itseään mihinkään TPSL:n johtavaan puolue-elimeen.⁹³⁰ Hän oli vaikuttanut sos. dem. opposition neuvottelukunnassa ja sen työvaliokunnassa, kunnes sen toiminta lakkasi. TPSL:n liittotoimikunnan näkyvin ammattiyhdistysvaikuttaja oli Antero Mäki, tuleva Paperiliiton puheenjohtaja. Valtuuston varajäseneksi valittiin nuori Niilo Hämäläinen, tuleva SAK:n puheenjohtaja. Sos.dem. opposition eduskuntaryhmä piti nimensä entisellään, mutta siitä tuli tosiasiassa TPSL:n eduskuntaryhmä, jonka jäsen Liljeströmmkin nyt oli.⁹³¹ Hänen vanha puolueyhdistyksensä, Helsingin Ammattiyhdistysväen Sos.dem. Yhdistys hyväksyttiin TPSL:n jäseneksi.

929 TPSL perustavan kokouksen ptk. TA; Emil Skogin kok. Kansio 3. Puheita 1958-1977. Puhe 6.4.1959 TA. Arkistolehdelle puheen päivämääräksi on kirjoitettu 6.4.1959, mutta avauspuheeksi Sos.dem. Liiton perustavassa kokouksessa, joka kuitenkin pidettiin kuukautta myöhemmin. ; Urho Kekkonen päiväkirjat 1. osa s. 75).

930 Tiainen 1997 s. 256; TMT Sidos 418 Metalli XIV. Emil Skog, TA; *Sosialistinen Aikakauslehti* 3/1958.

931 TPSL Kansio 24. Rekisteriasiakirjat. 329.5. TA.

Sosialidemokraattisen opposition eduskuntaryhmä. Kuva: T. Ilmonen.

Sosialidemokraattisen opposition eduskuntaryhmän toimintaan Liljeström osallistui hyvin valikoiden. Monilla kiireillä tuskin voidaan selittää kokonaan sitä, että hän osallistui eduskuntaryhmän kokouksiin niin vuoden 1959 kuin vuoden 1960 aikana kaikkein vähiten koko ryhmästä. Vuonna 1959 eduskuntaryhmä kokoontui 35 kertaa, mutta Liljeström osallistui vain yhdeksään kokoukseen. Vastaava tilanne oli seuraavana vuonna. Sen sijaan eduskunnan täysistuntoihin hän osallistui paljon aktiivisemmin.⁹³²

Sos.dem. opposition eduskuntaryhmä ei näytä olleen Liljeströmin silmissä toimintakykyinen epäyhtenäisyytensä ja horjuvuutensa vuoksi. Liljeström saattoi todeta, että asiat etenivät hänen kannaltaan suotuisaan suuntaan eduskuntaryhmästä riippumattakin. Hänen vaikutusvaltansa ei siihen perustunut.

932 TPSL eduskuntaryhmä. Kansio 1. Kertomus Sos.dem. opposition eduskuntaryhmän toiminnasta 1959 ja 1960. TA 329.5. TA.

Vuoden 1958 eduskuntavaalien jälkeiset hallitusneuvottelut olivat vaikeat. SDP:ssa epäiltiin Maalaisliiton ja skogilaisten yhteenpelaamista. Lindblomin mukaan siinä oli kyse yrityksestä jatkaa ottopoikasysteemiä.⁹³³ Maalaisliitto oli tienhaarassa: jatketaanko yhteistyötä skogilaisten kanssa vai mennäänkö Kokoomuksen ja SDP:n kanssa samaan hallitukseen. Ratkaisu jakoi Maalaisliiton kahteen leiriin.

Kun uuden hallituksen kokoonpano alkoi hahmottua, varoitti presidentti Kekkonen Maalaisliiton johtavia poliitikkoja ulkopoliittisista seikkailuista ja hallituksen kokoonpanosta. Maalaisliiton työvaliokunnassa oli Kekkosen mukaan tunnelmana lujempi ja uskaliaampi ote ulkopoliitiikkaan. Skogilaiset olivat ajaneet itsensä ulos hallitusneuvotteluista vaatimalla mahdottomia, puoluesovintoa. SDP:lle tällainen kytkey ei käynyt. Skogilaiset olisivat muutoin voineet tehdä hallituksesta ulkopoliittisesti hovikelpoisen. Neuvostoliitto sekaantui Suomen sisäpolitiikkaan viestittämällä, millainen hallituskokoonpano tulkittaisiin ulkopoliitiikan suunnanmuutokseksi. Elokuussa suurlähettiläs Lebedev arvioi skogilaisten jättämisen ulkopuolelle markkeeraavan ulkopoliitiikan reivaamista. SDP:ssa Tanner ja Pitsinki eivät missään tapauksessa pitäneet mahdollisena yhteishallitusta skogilaisten ja kommunistien kanssa.⁹³⁴

Pääministeri Fagerholmin 29.8.1958 nimitetty enemmistöhallitus yhdisti Maalaisliiton ”oikean” siiven ja SDP:n leskisläiset. Hallituksen muodostivat Kokoomus, SDP, Maalaisliitto ja kansanpuolueet. SDP unohti vaalikampanjansa ja puolue teki täyskäännöksen. Hallituksesta tuli porvarienemmistöinen, vaikka vaaleissa eduskuntaan oli tullut vasemmistoenemmistö. Sitä oli Liljeströmin mielestä ihmisten vaikea ymmärtää.

933 SDP ptmk. ptk. 26.8.1958 TA.

934 Urho Kekkosen päiväkirjat 1.osa s. 104-105; TPSL eduskuntaryhmä ptk. 12.8.1958. Kansio 1., 329.5. TA; Hokkanen 2002 s. 452; SDP ptmk. tvk. ptk. 6.8.1958 TA.

SDP:ssa Fagerholmin kädet sidottiin niin, ettei hän päässyt määräämään ministereiden nimistä. Kekkoselle hän totesi, että sai sentään Tannerin pois listalta. Leskisen ja Lindblomin tulo hallitukseen oli Kekkoselle kauhistus. ”Kyllä tämä on niin saatanaa surkeaa,” hän voivotteli päiväkirjaansa. Maalaisliiton ns. K-linjalla oli käsitys, ettei esimerkiksi Leskisen nimellä raskauteta hallitusta. Se oli taisteluhansikkaan heitto Neuvostoliitolle, joka oli prikannut heidät neuvostovastaisiksi lännen miehiksi. V. J. Sukselaisen elämäkerran kirjoittaneen Pekka Perttulan mukaan mistään ei käy ilmi, että Maalaisliiton johdolla olisi ollut syytä uskoa ulkopoliittisen tilanteen muuttuneen olennaisesti.⁹³⁵ Jännittyneessä kansainvälisessä tilanteessa Kekkonen nimitti hallituksen vastentahtoisesti. Hän näki mielessään suursodan vaaran. *Suomen Sosialidemokraatti* kirjoitti hallituksesta varovaisesti ikään kuin tulevia vaikeuksia ennakoiden: ”Ei veisata vielä ylisytyvirtä.” Hyväksi lehti näki sen, että hallituksen takana ovat työläiset, talonpojat ja teollisuuspiirit.⁹³⁶ Fagerholmin hallituksesta alkoi yöpakkasiksi nimetty kausi Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa.

Ulkopolitiikan osalta Liljeström piti matalaa profilia ja suhtautui muutoinkin maltillisesti Fagerholmin hallitukseen. Eduskunnassa hän totesi, ettei halua puuttua hallituksen väriin, koska se on eduskunnan eikä ammattiyhdistysliikkeen asia. Hallituksen budjettipolitiikka merkitsi kuitenkin ostovoiman supistumista ja voi olla kohtalokas palkansaajille. Hän kantoi jälleen huolta metalliteollisuuden työllisyydestä ja kohdisti sanansa kokoomuslaiselle valtiovarainministeri Päiviö Hetemäelle: ”Tässä maassa on muutakin teollisuutta kuin puunjalostusteollisuus, jota kaikella kunnioituksella herra valtiovarainministeri voimallisesti ajaa.” Hallituksen politiikalta Liljeström ei katsonut suuria odotavansa, mutta ei halunnut syyttää yksinomaan tätä hallitusta työllisyyden heikentymisestä.⁹³⁷

935 Urho Kekkonen päiväkirjat 1. osa s. 110; Perttula 2017 s. 307.

936 Ssd 31.7. ja 30.8.1958 pk ”Vahvin perusta”.

937 Vp 1958 ptk. s. 295-298; *Ahjo* 20/1958.

Varoituksen sanat hän kohdisti idänkauppaan, joka on elintärkeä asia ja työllisyyskysymys. Kaupallisia suhteita ei pidä päästää katkeamaan tai vakavasti häiriintymään. Muutoin hän ei ryhtynyt arvostelemaan yksittäisten ministerien, esimerkiksi Leskisen tai Lindblomin ulkopoliittista soveltuvuutta tehtäviinsä. Neuvostoliitto sen sijaan protestoi uuden hallituksen kokoonpanoa ja sen johtavien sosialidemokraattien nimityksiä. Suurlähettiläs lähti Suomesta syyskuussa, ja kauppaneuvottelut jumiutuivat.

Liljeströmin rooli idänkaupan puolestapuhujana teki hänet Kekkosen silmissä henkilöksi, jolla olisi uskottavuutta valtioneuvoston jäsenenä. Liljeström oli uudelleen ehdolla ministeriksi syksyllä 1958, kun Fagerholmin yöpakkashallituksen korvaajaksi haettiin uutta hallituskokoonpanoa, joka olisi myös ulkopoliittisesti toimintakykyinen. Sekä Kekkoselle että pääministeri Fagerholmille Liljeström olisi ollut mahdollinen uusi ministeri.

Hallituksen ulkopoliittisen paineen helpottamiseksi Fagerholm ja ulkoministeri Johannes Virolainen pohtivat, mitä Leskiselle ja Lindblomille pitäisi tehdä. Leskiselle pitäisi saada paikka, ja Lindblom oli tiettävästi valmis lähtemään ARAVA:n pääjohtajaksi. Samalla asialla olivat Kokoomuksen ministerit Hetemäki ja T. A. Wiherheimo, jotka ottivat Liljeströmiin yhteyttä keskustellakseen sos.dem. opposition kanssa mahdollisuudesta vaihtaa Leskinen, Lindblom ja Niilo Kosola sos.dem. opposition edustajiin tai ammattiyhdistysmiehiin. Sosialidemokraattien yhteisestä hallituspolitiikasta Liljeström oli yksityisesti keskustellut Leskisen ja Pitsingin kanssa. Fagerholm ehdotti 28.11. Liljeströmiä hallitukseen Väinö Leskisen tilalle, kun hallitus oli jo ajautunut ulkopoliittiseen umpikujaan. Fagerholm kytki kaavailemansa ministerimuutokset myös SDP:n sovintoneuvotteluihin. Liljeströmin tiedettiin olevan valmis sovintoon SAK:ssa.⁹³⁸ Sos.dem. opposition neuvottelukunnassa ajatus hallituksen paikkaamisesta ei ollut saanut kannatusta. Simosen esitys neuvottelujen katkaise-

938 Urho Kekkosen päiväkirjat 1. osa s. 141,147; Skog 1974 s. 100-101.

misesta hyväksyttiin. Hallituksen kaaduttua niitä voitaisiin ryhmän mukaan jatkaa normaalilla tavalla.⁹³⁹

Liljeström näyttää olleen tarkoituksellisen varovainen ja erityisesti Simosen edustamaa oppositiolinjaa sovinnollisempi Fagerholmin hallituksen ulkopoliitiikan ja hallituksessa toimivien sosialidemokraattien suhteen. Hyvässä muistissa oli hänen oma kokemuksensa kymmenen vuoden takaa Fagerholmin vähemmistöhallituksen ministerinä. Silloinkin Neuvostoliitto ryöpytti hallitusta. Nyt tilanne oli siinä mielessä toinen, että vuonna 1948 presidentti Paasikivi tuki voimakkaasti Fagerholmin vähemmistöhallitusta, kun taas yöpakkashallitukselta puuttui presidentti Kekkosen tuki. Kun kommunistit valmistelivat suurta mielenosoitusta joulukuussa 1958 helsinkiläisten ammattiosastojen ja Suur-Helsingin paikallisjärjestön suojissa, otti Liljeström siihen tiukan kannan. Hän piti sitä poliittisena, hallituksen kaatoon suunnattuna mielenosoituksena, joten SAK:n ei ole syytä siihen sekaantua. Työvaliokunnan sos.dem. enemmistö oli samalla kannalla. Kommunistien tarkoituksena oli saada erityisesti idänkaupasta riippuvaiset suuret metalliteollisuuden työpaikat liikekannalle.⁹⁴⁰

Varovaisuus Fagerholmin hallitukseen nähden ei estänyt Liljeströmiä liputtamasta vakaumustaan Kekkosen ulkopoliitiikan tukijana. Hän ei tehnyt sitä ulkopoliitiikan erityisenä harrastajana, vaan teollisuusmiehenä, jolle idänkaupasta huolehtiminen oli ensiarvoisen tärkeää. Kekkosen ulkopoliitiikan tuki näkyi Fagerholmin hallituskauden aikana 27.11.1958 perustetussa Paasikivi-seurassa. Sen perustavaan kokoukseen Liljeström osallistui sos. dem. opposition ja ammattiyhdistysliikkeen edustajana yhdessä Maalaisliiton näkyvien vaikuttajien sekä maltillisten kokoomuslaisten, joidenkin sosialidemokraattien ja teollisuuden johtohenkilöiden kanssa. SDP:stä kokouksessa olivat R. H. Oittinen ja Onni Peltonen. ”Kekkosen idänpolitiikkaa tukeva, mutta kom-

939 Sos.dem. opposition neuvottelukunta ptk. 3.12.1958; TPSL edusk.ryhmä ptk. 24.10.1958. Kansio 1., 329.5 TA.

940 SAK tvk. ptk. 5.12.1958 TA; SKP Helsingin piirijärjestö Cc. Ptk. SKP:n Helsingin ja Uudenmaan piirikomitean työvaliokunta 27.11.1958 KA.

munistit kaikessa hiljaisuudessa syrjään jättänyt seura sijoittui poliittisesti kylmän sodan harmaalle vyöhykkeelle,” määrittelee Osmo Apunen. Jäsenten tuli olla ulkopoliittisesti aktiivisia ja sitoutua aatteellisesti Paasikiven linjaan. Tarkoituksena oli edistää isänmaallista, tosiasioihin pohjautuvaa ajattelutapaa, luottamuksellisia suhteita Neuvostoliittoon ja Suomen puolueetonta erikoisasemaa.⁹⁴¹

Yhteydenpito seuran ja Kekkosen kesken ei muodostunut kovin tiiviiksi, mutta Kekkonen arvosti seuran keskeisten vaikuttajien näkemyksiä ja rohkeita kannanottoja.⁹⁴² Seuran puheenjohtajaksi tuli Kekkosen luotettu, KHO:n presidentti Reino Kuuskoski, edeltävän hallituksen pääministeri, varapuheenjohtajaksi Oittinen. Liljeströmistä tuli seuran valtuuskunnan jäsen. SDP:n eristyneisyys ja ulkopoliittinen paitsioasema näkyi etäisyydenotona Paasikivi-seuraan.

SDP:lle ja Fagerholmille yöpakkashallituksen kaatuminen jo joulukuussa oli katkeraa. Hallituksen ulkopoliittisista vaikeuksista sysättiin syytä niin Maalaisliiton, kommunistien kuin skogilaisen puolueopposition niskaan. Leskisläisten kovimpien syytösten mukaan Neuvostoliiton reaktiot hallitusta vastaan olivat olleet kotimaista tilaustyötä. Leskinen syytti hallituksen kaatajia ”gangsteripolitiikasta” ja ”määrättyjen henkilöiden diskriminoimisesta”.⁹⁴³ Samoihin aikoihin SDP:n puolue neuvosto kokoontui päättämään puolueopposition johtohenkilöiden, muun muassa Liljeströmin erottamisesta puolueesta.

Yöpakkaskriisi laukesi vuoden 1959 alussa, minkä Liljeström kirjasi helpottuneena: Ammattiyhdistysväen piirissä näitä yöpakkasia on saatu kokea lisääntyvän työttömyyden merkeissä. Ammattiyhdistysliikkeen johtoajatukseksi hän totesi hyvien naapurisuhteiden luomisen niin itään kuin länteen. Tätä hän piti Paasikiven linjana, joka on vasta viime aikoina voittanut jalansijaa laajemmissa kansalaispiireissä. Hannes Tiaisen mielestä Fager-

941 Apunen 2005 s. 53,57, 61-62.

942 Suomi 1992 s. 171.

943 Ssd 29.11.1958.

holmin hallitus jätti ikävän laskun maataloustulolain muodossa. Laki johti elintarvikkeiden tappiolliseen vientikauppaan vuosiksi eteenpäin.⁹⁴⁴ Hokkanen kirjaa Maalaisliiton skogilaisystävällisen K-linjan selviytyneen voittajana yöpakkasista. Hänen mukaansa ryhmiä yhdisti ulkopoliittikka ja pienviljelijäsuuntautunut maatalouspolitiikka.⁹⁴⁵

Uuden hallituksen kokoamiseksi neuvoteltiin jälleen skogilais-ten hallitukseen osallistumisesta. Sos.dem. opposition johtohenkilöiden, Skogin, Simosen ja Liljeströmin näkemykset sovintoneuvotteluista ja samaan aikaan käydyistä hallitusneuvotteluista eivät käyneet yksiin. Opposition johtohenkilöiden erottaminen SDP:sta teki viimeistään mahdottomaksi SDP:n ja puolueopposition edustajien osallistumisen samaan hallitukseen. Liljeströmin asema oli jälleen erityisen pohdinnan kohteena.

Maalaisliiton V. J. Sukselaisen tarkoitus oli koota enemmistöhallitus, joka nojautuisi keskustaan. Sen ulkopuolelle jäisivät Kokoomus ja kommunistit. Hallitukseen tulisivat siten sekä SDP että puolueopposition. Fagerholm pahoitteli sitä, että Kokoomus on jäämässä syrjään, vaikka se on taistellut parlamentarismia ja talouselämän terveen kehittämisen puolesta. Hänen mielestään ”on kohtalokasta, että kun Kokoomus jää syrjään, on teollisuuspiirien tehtäväksi annettu painostaa Liljeström hallitukseen”.⁹⁴⁶

Hallitusneuvotteluja käyneen Sukselaisen mukaan Skog ja Liljeström olivat lupautuneet tulemaan hallitukseen ”henkilöinä” ja suostuneet siihen, että myös leskisläisiä tulee ”henkilöinä”, jos erottamiset puolueesta perutaan. Tanner oli hänelle ilmoittanut, ettei niitä peruuteta.⁹⁴⁷ Liljeströmin aikaisempien toimien valossa ei ole uskottavaa, että peruuttamisehto olisi hänelle ollut ehdoton. SDP:n eduskuntaryhmässä hyväksyttiin niin Skogin kuin Liljeströmin tulo hallitukseen ”yksityishenkilöinä”. Ilmeisesti tähän perustuen *Suomen Sosialidemokraatti* kirjoitti, että Skog

944 *Ahjo* 2/1959; Tiainen 1997 s. 89.

945 Hokkanen 2002 s. 453-454.

946 SDP eduskuntaryhmä, Ptk. Sos.dem. ptmk:n ja sos.dem. eduskuntaryhmän yhteisestä kokouksesta 8.1.1959 TA.

947 Urho Kekkosen päiväkirjat 1. osa s. 178.

ja Liljeström olisivat olleet valmiit hallitukseen ilman puoluesovintoehdot.⁹⁴⁸ Entisen ottopoikaministerin suhteet SDP:een eivät olleet katkenneet.

Liljeström oli sos.dem. opposition neuvottelukunnassa ainoa, joka piti mahdollisena samaan hallitukseen osallistumista SDP:n edustajien kanssa. Opposition neuvottelukunnassa kaikki muut olivat sillä kannalla, ettei leskisläisiä voida missään tapauksessa ajatella hallitukseen. Metalliliiton puheenjohtajan ajatukset kulivat jo selvästi omia teitään skogilaiseen puoluelinjaan nähden. Hän kaipasi jo rohkeampia avauksia, jotka tasoittaisivat tietä sovinnolle, mutta niille ei tullut vastakaikua.⁹⁴⁹ Neuvottelut vaikeutuivat myös siksi, että skogilaisten vaatimukset ministeripai-koista olivat mahdottomia sen parlamentaariseen kokoon nähden.

Maalaisliiton puoluesihteerin Arvo Korsimo raportoi Kekkoselle, että Simosella oli niin kansanpuolueessa kuin teollisuuspiireissä huono nimi. Skog oli Korsimon mukaan valmis hoitamaan, ettei Simonen tule hallituslistalle.⁹⁵⁰ SAK puolestaan päätti, ettei se anna omia miehiään hallitukseen. Kokoomuksessa ja ruotsalaisessa kansanpuolueessa oltiin haluttomia samaan hallitukseen skogilaisten kanssa. Edustus olisi helpompi hyväksyä, jos se tulisi ammattiyhdistysliikkeen kautta.

Parlamentaarisen enemmistöhallituksen kokoaminen ei onnistunut. Sen sijaan Kekkonen nimitti 13.1.1959 maalaisliittolaisen pääministeri Sukselaisen vähemmistöhallituksen, joka istui poikkeuksellisen pitkään, kesään 1961 saakka. Poliitiikan rikkinäisyys jatkui, ja se näkyi varsinkin siinä, että Sukselaisen hallituksen pohjan laajentamisesta käytiin jatkuvia neuvotteluja. Hokkanen tulkitsee Sukselaisen hallituksen pitkäikäisyyden syyksi sen, että maalaisliittolaista vähemmistöhallitusta siedettiin paremmin kuin sellaista, jossa skogilaiset olisivat olleet mukana.⁹⁵¹

948 SDP edusk.ryhmä ptk. 9.1.1959 TA; Ssd 10.1.1959.

949 Sos.dem. opposition neuvottelukunnan tvk. ptk. 17.12.1958.

950 Urho Kekkosen päiväkirjat 1. osa s. 174.

951 Hokkanen 2002 s. 493.

Vuoden 1959 alussa käytiin kauppaneuvottelut Neuvostoliiton kanssa. Ne päättyivät Liljeströmin ja Metalliliiton kannalta hyvin. Kauppavaltuuskuntaan osallistunut Liljeström totesi tyytyväisenä, miten idänviennin painopiste siirtyy metalliteollisuuden puolelle. Sen osuudeksi oli tulossa noin 60 prosenttia koko viennistä Neuvostoliittoon. Metalliteollisuuden viennistä taas 60 prosenttia lankesi laivanrakennusteollisuudelle.

Suomi ja Neuvostoliitto allekirjoittivat lokakuussa 1959 uuden viisivuotisen runkosopimuksen. Se piti metalliteollisuustuotteiden osuuden edelleen yli 50 prosentissa koko viennistä. Suurten ikäluokkien työllisyyden kannalta näkymä oli Liljeströmin mielestä tärkeä. Hyvät uutiset idänkaupasta antoivat tukea Metalliliiton liittokokoukseen valmistautuville ”liljeströmiläisille” kokousedustajille. Myös muun metalliteollisuuden vientikaupassa oli edistytty. Kiinaan oli myyty kahden suuren paperitehtaan koneistot, samoin oli paperi- ja sellutehtaan koneistoja myyty Turkkiin, Brasiliaan ja Etelä-Afrikkaan.

Vuonna 1959 Kekkonen pohti laajapohjaisen hallituksen kokoamista niin, että se edistäisi EFTA-ratkaisun loppuun viemistä ja Neuvostoliiton epäluulojen hälventämistä. Liljeström oli jälleen ministeriehdokkaana. Hänet oli nimitetty myös EFTA-neuvotteluja valmistelevaan Ulkomaankaupan neuvottelukuntaan. Liljeströmin asema työväenliikkeen teollisuus- ja kauppapoliitikkona toi hänelle suoran yhteyden Kekkoseen ilman välikäsiä. Hallitustaavilu ei kuitenkaan toteutunut.

Hallitusneuvotteluja käytiin tiiviisti myös keväällä 1960 tarkoituksena korvata Sukselaisen vähemmistöhallitus laajemmalla pohjalla toimivalla hallituskokoonpanolla. Liljeström oli ministerikandidaattina näissäkin neuvotteluissa. Häntä arvuuteltiin kauppaministeriksi. Hänelle Kokoomus oli mahdollinen hallituskumppani, mutta mieluiten niin, että sitä edustavat työnantajat. Sen sijaan ”ei Saukkosten tai muiden vastaavien poliitikkojen” kanssa. Antipatia Kokoomuksen puheenjohtajaa Saukkosta kohtaan johtunee Saukkosen kielteisyydestä yhteistyöhön skogilaisen kanssa. Saukkonen oli tässä kysymyksessä eri linjoilla kuin esimerkiksi Hetemäki, mutta Saukkostakin on pidetty maltillisena konservatiivina. Sukselaisen hallituksen täydentämiseksi

Merkitsekö tämä sitä, ettei meistä tullutkaan ministereitä!?

V. J. Sukselaisen maalaisliittolaisen hallituksen pohjaa yritettiin moneen kertaan laajentaa. Liljeströmiä kaavailtiin hallitukseen mm. EFTA- sopimusta vauhdittamaan. Ssd 23.6.1960 Stefan. TA

akseli Kekkonen-Hetemäki-Skog kaavaili myös Vihtori Rantasen siirtymistä syrjään SAK:n puheenjohtajan paikalta ja hänen nimittämistään hallituksen työministeriksi samalla kun uudeksi puheenjohtajaksi tulisi Liljeström.⁹⁵² Tämäkin yritys epäonnistui, skogilaisten mukaan erityisesti Kokoomuksen eduskuntaryhmään.

Päiviö Hetemäki tuskastui puolueensa oikeistosiiven toimintaan niin, että päätti jättää Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajan tehtävän. Hän purki turhautumistaan tavalla, jossa myös Liljeströmin henkilö tuli määritellyksi maltillisen kokoomusjohtajan silmin. Hetemäen mukaan skogilaisten ministeriehdokkaat olivat ”puhdaskirjaisia kansalaisia, joista jokainen

952 Skog 1974 s. 158-160.

nimenomaan sodanjälkeisinä vuosina oli suorittanut kovan ja tunnustusta ansaitsevan päivätyön suomalaisen kansanvallan puolustamiseksi”. Kokoomuksessa oli merkittävä maltillinen vähemmistö, joka näki mahdolliseksi yhteistyön skogilaisten kanssa, varsinkin siinä tapauksessa, että henkilöt olivat oikeita. Puolueen oikeistosiipi sen sijaan karsasti yhteistyötä skogilaisten kanssa ja toivoi sitä pikemminkin SDP:n kanssa. Yöpakkaskokeilun jälkeen SDP joutui kuitenkin pitkäaikaiseen paitsioon. *Päivän Sanomissa* julistettiin hallitusratkaisun epäonnistuminen äärioikeiston voitoksi.⁹⁵³

Syksyllä 1960 pidettiin kunnallisvaalit. Helsingissä kaikki sos. dem. liiton (TPSL) keskeiset poliittiset vaikuttajat kuten Aarre Simonen, Olli Uoti, Martta Salmela-Järvinen, Hannes Tiainen ja Janne Hakulinen olivat ehdolla. Vain yksi oli joukosta poissa: Liljeström. Se oli luonnollinen jatko hänen etäisyydenotolleen sos. dem. opposition puoluelinjasta.⁹⁵⁴

Mistä jumalauta riidellään? (Aarne Saarinen)

Kysymys SDP:n ja SAK:n hajaannuksen syistä on aiheellinen edelleen. Hajaannusta on kuvattu pitkänä prosessina, monitahoisena tapahtumien vyyhtenä, josta ei yksittäinen syy näytä nousevan toisen edelle. Toisaalta on päädytty selvästi henkilösuhteista johtuvaan selitysmalliin, jota monet aikalaismuistotkin painottavat.⁹⁵⁵ Hannu Soikkasen tulkinnan mukaan kyse oli keskeisesti ammattiyhdistysliikkeen toimialan rajoista sen jälkeen,

953 PS 5.7.1960, pk ”Hetemäki puhuu”; TPSL ptmk. ptk. 20.6.1960 TA; Vares 2008 s. 365-371.

954 Metalliliiton historiassa siteerataan virheellisesti SAJ:n Jaakko Rantasen tölväisyä, jonka mukaan ”Metalliliiton puheenjohtaja” olisi ollut ehdolla ja menestynyt vaaleissa heikosti. Rantanen puhui kuitenkin ehdolla olleesta liiton kakkospuheenjohtajasta Viljo Kuukkasesta, eikä Liljeströmistä, ks. Ketola 2007 s. 44; Alkuperäislähde on SDP HAB 24,T-osasto, Valde Neväläisen aineistoa ay-liikkeestä 1959-1966 TA.

955 Vrt. Bergholm 2007; Kujala 2013.

kun ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvalta oli sotien jälkeen kasvanut jopa ohi puolueen. Yhdeltä osin hän näyttää hakevan selitystä SDP:n muutoksesta kohti yleispuoluetta. Muutoksessa jäsenistö jakautui toisaalta teollisuustyöväkeen, joka suosi perinteistä luokka- ja sosialistista puoluetta, ja toisaalta julkisen sektorin ja palvelualojen työntekijöihin, joille SDP oli enemmänkin palkansaajien yleispuolue. Se loi painetta eriytyvään palkkapoliitiikkaan.⁹⁵⁶ Perusteellinen hajaannuksen historia on vielä kirjoittamatta. Prosessi näyttäytyi aikalaistoimijoiden silminkin eri tavoin. Hajaannuksen kokemus oli myös yksilöllinen.

Kuvaava aikalaiskokemus on Rakennusliiton kommunistisen puheenjohtajan Aarne Saarisen parahdus SAK:n valtuustossa, jossa rantaslaiset ja heinoslaiset ottivat mittaa toisistaan: ”Mistä jumalauta riidellään?”⁹⁵⁷ Hajaannus oli jo pitkällä, mutta Saarinen ei nähnyt suurtakaan eroa kilpailevien sosialidemokraattisten ryhmien välillä palkka- ja sosiaalipoliitikassa.

Tässä pyrin esittämään yhteenvedonomaisten tulkinnan siitä, miltä hajaannus näytti Valdemar Liljeströmin toimien valossa, ja miten hänet voidaan asemoida kiistelevien tahojen joukossa.

Liljeströmin toimissa voi nähdä paljon ryhmäsolidaarisuuteen liittyviä kannanottoja, mutta niin paljon myös yksilöllisiä irtiottoja, ettei hänestä saa puhdaspiirteistä ”osapuolitoimijaa” SDP:n ja SAK:n hajaannuksessa. Hänen poliittisissa näkemyksissään on niin skogilaisia kuin leskisläisiä linjauksia, ja sovintomielisenä hän haki usein kolmatta tietä. Oliko Liljeström skogilainen, jollaiseksi hänet on yleensä kuvattu? Vastaus näyttää olevan: osittain kyllä ja toisaalta ei. Vaikeaksi asian tekee se, etteivät skogilaisuus tai leskisläisyys olleet mitään yhtenäisiä aatteellisia ajatusrakenelmiä, minkä lisäksi kumpaankin ryhmään kuului eri tavoin ajattelevia henkilöitä. Pelkistetty näkemys skogilaisista jonkinlaisena SDP:n vasemmistoryhmänä ja leskisläisyys oikeistoryhmänä vie myös määrittelyongelmiin. Skogilaisista valtaenemmistö, eri-

956 *Sosialistinen Aikakauslehti* 4/1983 Soikkanen: SDP:n ja ammattiyhdistysliikkeen keskinäinen sidonnaisuus; Soikkanen 1991 s. 419, 439.

957 SAK valtuusto ptk. 14.5.1960 TA.

tyisesti ammattiyhdistysliikkeessä, oli aatteellisia antikommunisteja. Niin olivat myös leskisläiset.

Hankalasta tyypittelystä käy myös esimerkiksi Perttulan näkemys skogilaisista maaseudun pienviljelijäköyhälistöön suuntautuvina ja leskisläisistä kaupunkien keskiluokan asian ajajina.⁹⁵⁸ Perttulan jako ontuu siksi, että skogilaisuuden valtakeskus oli sittenkin ammattiyhdistysliikkeessä, erityisesti teollisuusliitoissa, joille pienviljelijäväestö ei ollut keskeinen ryhmä, vaikka puolue-
linjan skogilaiset heidän edustajikseen julistautuivatkin.

SAK:n ja SDP:n hajaannuksessa Liljeströmistä tuli erityistapaus, oman tien kulkija. Hänen sosiaaliset verkostonsa olivat laajat, mutta joskus hän näyttää politiikan yksinäiseltä, etenkin parina viimeisenä elinvuotenaan. Näyttää siltä, että hänen toimintansa hajaannuksessa on selitettävissä ensisijaisesti kahdella seikalla: toisaalta oli kyse ammattiyhdistysliikkeen ja SDP:n välisestä suhteesta ja toisaalta taloupolitiikasta sekä ulkopoliitikasta, johon kietoutui metalliteollisuudelle elintärkeä idänkauppa. Henkilösuhteiden merkitystä tuskin voi sivuuttaa, ja hän itse kuului niihin ilmeisen harvoihin, jotka säilyttivät toimivat henkilösuhteet yli rintamalinjojen. Metalliliitossa säilyi vahva ”liljeströmläinen linja”, joka antoi hänelle painavan puhevallan hajaannuksenkin aikana.

Suhde kommunismiin ja kommunisteihin ei muodostu mitenkään merkitseväksi eroksi SDP:n puoluejohton ja Liljeströmin näkemysten välillä. Skogilaisiksi katsottujen joukossa Liljeström ei ollut suinkaan ainoa, jonka vakaumusta voi pitää antikommunistisena. Hänen vahva poliittinen samanmielisyytensä SDP:n puoluejohtoon nähden löytyy myös teollisuuspolitiikasta. Väinö Leskisestä tuli SDP:n teollisuuspolitiikan veturi ja näkyvä teollistamisen puolestajapuhuja. Hän oli mahdollisesti saanut vaikutteita linjauksilleen Metalliliitosta ja Liljeströmiltä, kuten edellä on kuvattu. Liljeströmin ja Leskisen välillä ei ole mitään periaatteellisia eroja metalliteollisuuden osalta, mutta Leskisen ongelmaksi tuli kompastelu ulkopoliitikassa. Se leimasi hänet idänkaupan häiriköksi. Mikään idänkaupan vastustaja hän ei kuitenkaan ollut,

958 Perttula 2017 s. 280.

mutta ulkomaankauppapolitiikan painotuksissa länsikauppa oli hänen toimissaan enemmän esillä. EFTA-kysymyksessä Liljeström toimi varsin itsenäisesti ja veti länsisuuntautunutta linjaa selvemmin kuin varautunut sos.dem. puolueoppositio ja TPSL muutoin.

Sos.dem. oppositiossa kysymys teollisuuspolitiikasta näyttää olleen vaikean tasapainoilun asia, jossa ”oikea” teollisuuspolitiikka piti yhdistää maaseudun pienviljelijäväestön tarpeiden huomioimiseen. SDP:n vuoden 1960 puoluekokoukseen pettynyt *Päivän Sanomat* arvosteli SDP:n ”huitaisuntapaista” ja ”onttoa teollistamissanaa”, joka puoluekokouksessa oli hyväksytty. Lehden mukaan ”teollistamisintoilijain” pinnallepääsy puolueessa ja ammattiyhdistysliikkeessäkin on merkinnyt sekä ennätyksellistä työttömyyttä että kutistuvia teollisuusinvestointeja.⁹⁵⁹ Liljeströmiä tällainen omaan nilkkaankin kohdistuva kirjoittelu on voinut vain etäännyttää sos.dem.opposition puoluelinjasta. Teollisuuspolitiikassa hän oli enemmän SDP:n linjoilla kuin puoluelinjan skogilaiset. Erojakin kuitenkin on, josta esimerkkinä Otanmäki-hanke. Puhdasveriselle ja intohimoisesti toimivalle poliitikko-Leskiselle oli vaikeaa tunnustaa hankkeen joutumista umpikujaan kannattavuusnäköymien muuttuessa, mutta Liljeström arvioi hanketta ensisijaisesti teollisuusmiehenä.

SAK:n ja SDP:n suhteet tuli Liljeströmin mielestä perustaa tasavertaisuuteen. SAK:sta oli kasvanut merkittävä yhteiskunnallinen voimatekijä, eikä se voinut olla mikään puolueen apuelin, vaan itsenäinen toimija. Tämä käsitys törmäsi 1920-luvun perintönä kannettuun tannerilaiseen puoluenäkemykseen, jossa puolue oli ensisijainen ja määritteli muidenkin työväenjärjestöjen sosialidemokraattien toimia. SDP:n johdolle oli vaikeaa tunnustaa ammattiyhdistysliikkeen autonomiaa ja tarvetta toimia muutoinkin kuin välittömästi palkkakysymyksissä. Puolue- ja ammattiyhdistyskiistassa tästä tuli tärkein yksittäinen erimielisyyttä aiheuttava seikka, eikä hajaannusta voi selittää ensisijaisesti henkilökysymyksillä.

959 PS 13.5.1960 pk ”Pantava työhön”.

SDP:n riidoista oireileva vuoden 1955 puoluekokous hyväksyi Eero Antikaisen esittämänä julkilausuman, jossa korostettiin molemminpuolista itsemääräämisoikeutta.⁹⁶⁰ Se ei mieliä rauhoittanut.

Vuoden 1957 ylimääräisessä puoluekokouksessa pyrittiin puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhde määrittelemään sitovasti järjestöpäätöksillä ja julkilausumakirjauksilla. Yritys epäonnistui sekä tehtävän mahdottomuuteen että enemmistön käyttämään tulkintaetuoikeuteen siitä, mitä päätökset käytännössä merkitsivät. Asiasta käytettiin kuitenkin kaksi tärkeää puheenvuoroa, jotka olivat sisällöltään maltillisia. Puoluetoimikunnan alustuksen valmistellut R. H. Oittinen sekä puolueen yleissihteeri ja ”tiedustelupäällikkö” Veikko Puskala pitivät kumpikin pohdiskelevan ja kärjistyksiä välttelevän puheen aiheesta.

Oikeus sekaantua toisten asioihin on Puskalan mukaan tullut nyt eniten keskustelua aiheuttavaksi asiaksi. Juridisesti asia on selvä: puolueella ei ole oikeuksia sekaantua näihin itsenäisiin järjestöihin. Puskala katsoi omaan kokemukseensa tukeutuen, etteivät puolueen jäsenet ole samanarvoisia jos kyseessä on puoluerikkomus. Vailla asemaa ja vaikutuspiiriä oleva jäsen erotetaan oikopäätä, mutta arvovaltaa omaavan henkilön kohdalla asia muuttuu aivan toiseksi. Puskala oli siinä määrin hienovarainen, ettei hän nimiä maininnut. Yhdeksi nimiehdokkaaksi olisi kelvannut esimerkiksi K. A. Fagerholm, joka kuului vuonna 1946 järjestäytyneeseen puolueoppositioon, jopa opposition keskus-toimikunnan puheenjohtajana.⁹⁶¹

Näyttää siltä, että sosialidemokraattinen jäsenistö ei voinut sietää nuijan iskulla aikaansaatuja pakkoratkaisuja, Puskala julisti. Ei ole myöskään sopusoinnussa puolueen periaatepäätösten kanssa, että arvovaltaiset jäsenet ryhtyvät ojentamaan SAK:ta tai puoluetta ja siten antamaan sivustatukea porvareille. Hän varoitti erottamisista olevan vakavia seurauksia. Hänen puolueriitaa ruo-

⁹⁶⁰ SDP XXIII puoluekokous ptk. s. 271, 347.

⁹⁶¹ Ssd 19.6.1946 ”Puhemies Fagerholm puolueoppositiosta”; K. A. Fagerholmin kok. kansio 6. Kirjeet 1946-1948. Kirje min. Eero A. Wuorelle, Hki 21.6.1946 TA.

tiva arvionsa päättyy toteamukseen, että kaikissa riitakysymyksissä pääsyynä on arvovalta.

Puskala piti selvänä, etteivät puolueen tekemät päätökset voineet olla ristiriidassa itsenäisten intressijärjestöjen sääntöjen ja päätösten kanssa. Myös yhdistyslaki kieltää puuttumasta toisen järjestön asioihin. Tehtävän vaikeudesta kielii Puskalan maltillinen ja hieman moniselitteinen yritys tiivistää asia eri osapuolia ymmärtävään kompromissiin:

SDP:llä on meitä kaikkia yhdistävänä elimenä koko sosialidemokraattisen työväenliikkeen keskuudessa keskeisin asema. Toisaalta puolueen menestykselle on välttämätöntä, että se pidättyy pakkoratkaisuista muiden järjestöjen sisäisissä kysymyksissä, kuten esim. henkilösijoituksissa. Järjestöjen sosialidemokraattisella ryhmällä pitää olla lopullinen harkinta- ja päättävävalta näissä asioissa.⁹⁶²

Oittisen mukaan poliittisella puolueella on yhteistoiminnassa erikoisjärjestöjen kanssa keskeinen asema ”historiallisista ja luonnollisista syistä”. Työväenliikettä koskevissa asioissa täytyy työväenpuolueella, sosialidemokraattisella puolueella, olla ”ikään kuin johto käsissään”. Oittisen mielestä on selvää, ettei puolue voi mennä antamaan suoranaisia määräyksiä ja sanelemaan ohjeita erikoisjärjestöille. Näillä on omat sääntönsä, niillä on omat periaatteensa. ”Puolueen taholta asetetut velvoitukset ovat ensisijaisesti sosialidemokraattisiin jäseniin kohdistuvia ja luonteeltaan moraalisia, velvoittavat siis puolueen jäseniä erikoisjärjestöissä toimimaan tiettyyn suuntaan.” Myös Oittinen joutuu mahdottoman eteen, kun hän toistaa, ettei puolueen taholta voida määrätä järjestöjen toimintaan nähden ”mitään sellaista, joka saattaa olla ristiriidassa niiden sääntöjen ja periaatteiden kanssa”. Oittiselle kysymys oli lopulta puolueen arvovallasta, joka ratkaisi sen vaikutuksen erikoisjärjestöihin.⁹⁶³

962 SDP puoluekokous 1957 ptk. s. 271-278 TA.

963 SDP puoluekokous 1957 ptk. s. 324-325 TA.

Puoluekokous päätti Oittisen esityksestä poiketen, että järjestöissä, joissa on muitakin puolueita tai ryhmiä edustettuina, on ”sosialidemokraattisten valtuutettujen tai edustajien enemmistön kanta sosialidemokraattisen ryhmän päätös, jota on noudatettava”. ”Siitä poikkeaminen muiden puolue ryhmien hyväksi ei missään tapauksessa saa tulla kysymykseen, vaan on sellainen katsottava puolueen menettelytapapäätöksen rikkomiseksi.”⁹⁶⁴

Hyvän tarkoituksen tarveli valtapeli, jossa enemmistö ajoi puoluekuria tiukentavan ponnen läpi. Tämäkään ei yksin ratkaisut asiaa, vaan ennen muuta tulkinnanvaraisten päätösten käyttäntöön soveltaminen. Yhtenä konkreettisena ilmauksena tästä yhteentörmäyksestä oli SDP:n suorasukainen sekaantuminen Paperiliiton liittokokouksen sosialidemokraattien valmisteluihin vuonna 1957. Puoluesihteri lähetti paimenkirjeen puheenjohtaja Veikko Ahtolalle ja opasti, miten sosialidemokraattien oli pidettävä ryhmäkokouksensa. Asiaan puuttuminen perustui juuri tehtyihin puoluekokouspäätöksiin. Paperiliiton sos.dem. keskusjaoston puolesta vastannut Ahtola ei tähän taipunut, ja muodollinen selitys oli vetoaminen teknisiin ongelmiin.⁹⁶⁵

Sovintoneuvottelujen aikana oli jatkuvasti esillä kysymys siitä, ettei puolue sekaannu SAK:n asioihin ja niin, ettei myöskään SAK vastaavasti puutu puolueen sisäisiin asioihin ryhmätoimintaa organisoimalla. Järjestöpäätökset, ja varsinkin tulkinnanvaraiset, saivat taipua sopiviksi enemmistön käsityksiin. Hajaannuksen edetessä eivät leskisläiset päätöksiä muistaneet siellä, missä he olivat vähemmistössä. Näin kävi myös Metalliliitossa. Tasapuolisuuden nimissä on syytä todeta, että tarkoitus pyhittää keinot-politiikkaa sovellettiin myös skogilaisten toimesta.

SAK:n ja Metallityöväen Liiton itsenäisyyttä Liljeström puolusti ärhäkästikin, oli sitten kyse hallituksen sekaantumisesta työmarkkinajärjestöjen asioihin tai SDP:n pyrkimyksistä ohjata ammattiyhdistysliikkeen päätöksentekoa. Ammattiyhdistysliikkeen menettelytapakysymyksiin hän ei kaivannut puolueelta

964 SDP puoluekokous 1957 ptk. s. 519 TA.

965 SDP ptmk:n tvk. ptk. 13.6.1957 ja liite nro 1 ja 2/tvk. 5/57 sekä 17.6.1957 liite 1 ja 2/tvk./ 6/57 TA.

ohjeita, eikä asemastaan tietoisena niitä myöskään vastaanottanut. Näkemys oli aivan toinen kuin kommunisteilla, joille puolue oli ylin auktoriteetti. Liljeströmin tapa vetää raja puolueeseen, tuli selväksi muun muassa keskustelussa SDP:n puolueuuvostossa 29.2.1956, juuri ennen yleislakon puhkeamista. Hän totesi suoraan, etteivät puolue ja puolueuuvosto ole oikeita elimiä määrittelemään, onko lakko siirrettävä vai ei. Parasta on, että puolueuuvosto ei sano tästä asiasta mitään, hän tokaisi. Lars Lindeman on muistellut, miten Liljeström oli sos.dem. eduskuntaryhmän kokouksessa ennen yleislakkoa haukkunut, että ryhmässä on sellaisia ihmisiä ”hoosaamassa”, jotka eivät tunne ammattiyhdistysliikettä yhtään. Asian päälle oli toki naurettu, kun Fagerholm oli muistuttanut, että ”kyllä hän on helvetti yrittänyt seurata ammattiyhdistysliikettäkin”.⁹⁶⁶

Toisena ja erityisesti myös Liljeströmiä koskevana periaatekysymyksenä oli päätöksenteko hallituksen ministereistä. Useissa yhteyksissä pohdittiin SAK:n edustajien osallistumista hallitukseen, kuten vuoden 1957 syksyllä. Asia ei ollut aivan selvä puoluetoimikunnan jäsenille. Jos SAK:n miehiä tulee hallitukseen, päättääkö SAK myös nimistä, vai onko SDP:n puoluetoimikunta se toimielin, joka viime kädessä siitä päättää? Erkki Lindfors, Aku Sumu ja R. H. Oittinen saivat aikanaan mennä hallitukseen, koska hallitus ei ollut poliittinen vaan luonteeltaan virkamieshallitus tai toimitusministeristö. Henkilöt edustivat itseään, eivät puoluetta.⁹⁶⁷

Puoluesihteri Kaarlo Pitsinki esitti puoluetoimikunnalle, että ottopoikien meno hallitukseen tulisi estää. Tästä seurasi periaatteellisempi keskustelu myös puolueen ja SAK:n suhteista. Kansanedustaja ja entinen Metalliliiton toimitsija Lempi Lehto katsoi, että Liljeströmillä oli erikoisasema ammattiyhdistysliikkeen piirissä. Lehto, joka ei kuulunut skogilaisiin, kannatti Liljeströmin osallistumista hallitukseen. Pitsingin mukaan syn-tyisi vaarallinen prinssiippi, jos SAK saa nimittää omat miehensä

966 TMT sidos 250. 1066/23 Lars Lindeman.

967 SDP ptmk. ptk. 10.12.1957 TA.

hallitukseen. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Henriksson oli Pitsingin kannalla, vaikka oli yhtä mieltä myös Lehdon kanssa Liljeströmin vahvuudesta. Tässä tilanteessa kyse oli kuitenkin ”vaikeasta tapauksesta”. Hiltusen kanta oli, että lopullinen päätösvalta ministerinimistä on puolue-elimillä, vaikka SAK saa nimetä henkilöt. Ensin asia päätettiin jättää neuvottelujen varaan, mutta myöhemmin puoluetoimikunta katsoi, että ”SDP päättää itse omista edustajistaan”. Puolue linjasi kantansa niin, että SAK:n sosialidemokraattiset edustajat poliittisessa hallituksessa ovat SDP:n edustajia.⁹⁶⁸

Liljeströmille asia ei ollut näin selvä kuin puoluetoimikunnalle, mutta lopullista nimitysvaltaa ei jouduttu enää koettelemaan. Sukselaisen ottopoikahallitusta seurasi ensin von Fieandtin virkamieshallitus ja sen jälkeen Kuuskosken toimitusministeristö, jossa Liljeström edusti SAK:ta, ei sos. dem. oppositiota. Kujala sen sijaan toteaa, että Kuuskosken hallitukseen mentiin ilman, että ottopoikasysteemistä oli mitään otettu opiksi. Korkeimman hallinto-oikeuden virkamiehen Reino Kuuskosken johtama hallitus ei kuitenkaan ollut tavanomainen poliittinen hallitus, josta voitaisiin ilman muuta puhua ottopoikahallituksena. SDP:n propagandassa Kuuskosken hallitus toki leimattiin oikopäätä maalaisliitolaisskogilaiseksi poliittiseksi hallitukseksi. Tämä näkemys on jäänyt elämään historiankirjoihinkin. Todettakoon, että sos. dem. opposition eduskuntaryhmä linjasi myöhemmin, että poliittisiin hallituksiin mennään ryhmän edustajina, ei ottopoikina.⁹⁶⁹ Linjaksi tuli siten lähtökohdiltaan sama kuin SDP:lla.

Skogilaiseen puoluenäkemykseen on kuulunut työväenjärjestöjen, kuten SAK:n, intressiedustus puolueen toimielimissä. Sitä Liljeström piti tärkeänä, toisin kuin esimerkiksi Leskinen. Puoluejohdon työhön tästä seurasi vääjäämättä mielipide-eroja. Ne koskivat etenkin talouspolitiikkaa. Liljeström oli tiukka kireän rahapolitiikan ja Suomen Pankin arvostelija, kun taas SDP:n puoluejohdossa erityisesti Tanner ja myös Lindblom osoittivat tälle

968 SDP ptmk. ptk. 1.11. ja 10.12.1957 TA.

969 TPSL edusk.ryhmä ptk. 8.1.1959. Kansio 1. 329.5 TA; Kujala 2013 s. 59.

politiikalle ymmärrystä. Liljeström oli vahvasti sitoutunut täys-työllisyyden politiikkaan, jota SAK:ssa ajettiin.

Sos.dem. oppositiolle yhteistyö Kokoomuksen kanssa tuli melkein periaatekysymykseksi. Liljeström ei sen sijaan ollut yhtä lailla ehdoton. Maalaisliitto hallituskumppanina oli toki mieluisampi. Sos.dem. puolueoppositiolla ja Liljeströmillä oli näkemyseroja suhtautumisessa maatalouteen. Puolueoppositio piti pienviljelijäväestön asemaa tärkeänä, kun taas Liljeström oli jatkuvasti tulonjakotaistelussa maalaisliittolaisen maatalouspolitiikan kanssa. Puoluehajaannuksen edetessä sos.dem. opposition puheet oikeistolaisesta hallituspolitiikasta kovenivat. SDP:n puoluejohdossa Tanner, Leskinen ja Lindblom edustivat jyrkkää linjaa Maalaisliittoon nähden ja halusivat saada sen valta-aseman päättymään.⁹⁷⁰

Liljeströmin silmin hajaannuksessa oli kyse myös henkilösuhteista. Hänen luottamuksensa sovinnon mahdollisuuteen ja irtiötöt skogilaisesta ryhmästä selittyvät osin tästä. Tukholman neuvotteluiden jatkoa haittasivat hänen mielestään arvovaltakysymykset, jotka olisi saatava sivuun.⁹⁷¹ Sekä Väinö Leskisen että Vihtori Rantasen ja Aarre Simosen persoonat olivat sovinnon kannalta vaikeat. Puoluejohtaja Väinö Tanner edusti pitkään maltillisempaa linjaa, mutta lopulta myös häneltä meni usko sovintoon. Liljeströmin ja Simosen välillä tiedettiin olevan jännitteitä. Simosen harkintakyky ja tyyli tulivat esille sovintoneuvotteluissa syksyllä 1958, jolloin hän vaati SDP:ta luopumaan oikeistosuuntauksesta. Se neuvottelu päättyi kymmenessä minuutissa. Erityisesti Leskisen ympärille kietoutunut valtapeli näyttää olleen hajaannuksen alkutaipaleen yksi tärkeä selitys. Leskinen oli pitelemätön, ei vain Skogille vaan myös Tannerille. Todellisena SDP:n johtajana ja vallankäyttäjänä Leskinen onnistui sivuuttamaan sovintomielisten toimet. Mitä pitemmälle puolue- ja ammattiyhdistyshajaannus eteni, sitä enemmän tulivat esille politiikan sisältöön liittyvät erimielisyydet. Hajaannuksen alkutaipaleella

970 SDP ptmk. ptk. 12.11.1957 TA.

971 Valdemar Liljeströmin kok. Kansio 1. Henkilökohtainen aineisto. Lehtileikkeitä, kirjeitä. TA.

ulkopolitiikasta ei puhuttu, sen sijaan talouspolitiikkaa koskevat erimielisyydet näkyivät jo 1953 kustannuskriisin yhteydessä ja kiristyivät yleislakon myötä.

Kysymystä puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksen keskushenkilöistä on syytä tarkentaa muuhunkin kuin luonteenpiirteisiin. Liljeströmin kaltaiset johtavat ammattiyhdistysvaikuttajat poikkesivat sosiaaliselta kokemustaustaltaan Tannerin ja Leskisen tapaisista SDP:n johtomiehistä. Tannerilla ja Leskisellä ei ollut omakohtaista kokemusta ammattiyhdistystoiminnasta ja suhde ammattijärjestöihin oli pikemminkin etäisen teoreettinen. On syytä kysyä, miten SDP:n johdossa ymmärrettiin, että kommunismin vastaisen taistelun etulinja oli työpaikoilla ja ammattijärjestöissä, eikä puoluejärjestöissä.

Aikalaiskokemusten mukaan oli kokonaan toinen asia toimia puoluejärjestössä ”omien” parissa kuin jatkuvassa taisteluasemassa kommunistien haastaessa sosialidemokraatteja. Ammattiyhdistystoimitsijat saattoivat joskus ylenkatsoa puoluevirkailijoita etulinjan kokemuksen puutteesta. SAK:n toimitsija Otto Jokinen nimitti heitä pyhäkoulupojiksi.⁹⁷² Samaa henkeä oli Paperiliiton sihteerin, sittemmin Metalliliiton puheenjohtajan Sulo Penttilän sanoissa ammattiyhdistysliikkeen hajottajille: ”Kansanvaltaa ei sodan jälkeen pelastettu puolue toimistojen kiertokirjeillä vaan määrätietoisella työllä ammatillisten järjestöjen vahvistamiseksi.”⁹⁷³ Tutkimuskirjallisuuden kohottama ”asevelisocialismi” näyttää tarvitsevan selvennyksen ammattiyhdistyssosialidemokraattien ratkaisevasta roolista demokratian turvaajina sotavuosien jälkeen.⁹⁷⁴

Väinö Tanner ei ollut Liljeströmille epähenkilö silloin, kun Tanner istui sotasyllisyysoikeudenkäynnissä tuomittuna vankilassa. Skog ja Liljeström kävivät tervehtimässä Tanneria vankilassa joulun edellä 1946. Liljeströmin myöhemmästä suhteesta Tanneriin kertovat hänen yksityiset keskustelunsa puolueso-

972 TMT sidos 245, 1987-1991. 1066/4 Otto Jokinen TA.

973 PS 10.6.1960.

974 Vrt. Reuna 2018.

*Aarre Simonen
vei TPSL:ää
vasemmalle
ja kauemmas
puoluesovin-
nosta. Kuva: T.
Norjavirta, TA.*

vinnon mahdollisuudesta, mutta yhteys ei sinänsä näytä olleen läheinen. Siinä kritiikissä, jonka Liljeström hajaannuksen aikana kohdisti SDP:n puoluetoimikuntaan, ei ollut Tannerin henkilöön kohdistuvia hyökkäyksiä. Kritiikki kohdistui Leskisen-Lindblomin linjaan.

TPSL ei menestynyt puolueena, mikä näkyi heti perustamisvaiheen jälkeen. SDP:n johdon politiikkaan tyytymättömiä jäi huomattavan paljon emäpuolueeseen. Selitykseksi on tarjottu TPSL:n myöhäinen perustaminen vasta vuonna 1959, vaikka hajaannusta oli kestänyt jo pitkään. Mitään näyttöä ei ole siitä, että puolueen perustaminen aikaisemmassa vaiheessa olisi siirtä-

nyt tyytymättömät suuremmin joukon TPSL:n helmoihin. Emil Skog tunnusti jo varhain, että TPSL:n kohtalona on jäädä puolueeksi. Liljeströmin varoituksen sanat puolueen perustajille olivat olleet aiheelliset, mutta menneet hukkaan.

Mikäli skogilaisuus hyväksytään käsitteelliseksi selventäjäksi puolue- ja ay-hajaannuksen kuvauksessa, kuten tässäkin on tehty, on skogilaisuus vielä pilkottava kahteen osaan: puoluelinjaan ja (skogilaiseen) ”ammattiyhdistyssosialidemokratiaan”. Liljeströmin kohdalla voitaisiin puhua myös teollisuussosialidemokratiasta. Ne eivät suinkaan kulkeneet yhtä jalkaa, mikä erityisen selvästi näkyy Liljeströmin toimissa. Ammattiyhdistyssosialidemokratia menestyi puoluelinjaa huomattavasti paremmin ja onnistui pitämään Liljeströmin elinaikana SAK:n enemmistövallan itsellään sekä johtavan roolin työehtopolitiikassa. Heikosta puoluekannatuksestaan huolimatta sos.dem. oppositio sai näkyvän tekijän roolin 1950-luvun lopun uudistuksissa, joissa hyvinvointivaltion perustaa luotiin. TPSL:n puoluelinjaa enemmän siinä kehityksessä vaikutti sos.dem. opposition ammattiyhdistyssiiپی.

SDP:n vuoden 1960 puoluekokous ei tuonut riiteleviä osapuolia lähemmäksi. Leskinen taktikoi Tannerin jatkamaan puheenjohtajana. Rafael Paasion johtama oppositio jäi selvään vähemmistöön. Olavi Lindblom ei lopulta uskaltanut haastaa Tanneria. SDP:n tila vahvisti Liljeströmin näkemystä itsenäisen ammattiyhdistyssosialidemokratian tarpeellisuudesta.

Mitä enemmän Emil Skogiin henkilöitynyt vaikutus TPSL:ssa hupeni ja Aarre Simosen kasvoi, sitä enemmän TPSL liukui puolueena vasemmalle, jossa ei ollut tilaa SKDL:n ja SDP:n välissä. 1960-luvun TPSL erkani vähitellen kauas siitä atteellisesta pohjastaan, joka vielä leimasi 1950-luvun lopun sosialidemokratista oppositiota. TPSL:sta tuli ”simonistien” puolue. Simonistia Liljeströmistä ei tullut. Skogilainen hän oli vain osittain. Ennen muuta hän oli ammattiyhdistyssosialidemokraatti, puoluelinjan skogilaisuudesta etäisyyttä ottava oman tiensä kulkija.

Metalliliiton 1950-luvun sopimustoiminnasta tuli yhteiskuntataruua ja vakautta tukevaa. Tehtyjen sopimusten kunnioittaminen oli tärkeää, eikä vaikutusvaltaiselle liitolle muutoinkaan

sopinut tempoilu. Sen työmarkkinatoiminta oli ennustettavaa ja kurinalaista, mikä sai metalliteollisuuden työnantajatkin kunniottamaan ”liljeströmiläistä” linjaa. Liittopuheenjohtajan hyvät suhteet teollisuuden johtoon ja liiton teollisuuspoliittinen aktiivisuus synnyttivät myös luottamusta. Liljeströmin henkinen perintö tiivistyy tähän yhtä lailla kuin hänen sinnikäs pyrkimyksensä sovintoon vuosikymmenen lopun ammattiyhdistys- ja puolueriidassa.

Tien pää

Metalliliitto oli Liljeströmille kaikki kaikessa. Jos jostain piti politiikassa luopua niin viimeiseksi liitosta. Hän oli työnarkomaani, joka teki jatkuvasti pitkiä päiviä, jossa työaikaa ei laskettu. Lomilaan hän ei juuri malttanut käyttää. Kun asiasta huolehtivat työtoverit siitä kysyivät, kertoi Liljeström, ettei hän oikein osaa olla toimistosta poissa. Voimien ehtymisestä kertoi hänen pyyntönsä saada istua, kun hän lokakuussa 1960 esitteli viimeisen keran työehtosopimuksen liittovaltuustolle.

Vuosia vaivanneet terveysongelmat pahenivat 1950-luvun loppua kohden. Sydänoireita ja astmaa potevalle Liljeströmille liika alkoholin käyttö ja ketjupolttaminen tekivät tehtävänsä. Raskas puolue- ja ammattiyhdistyshajaannus painoi häntä. Hän puhui itsekin voimiansa vähenemisestä lähipiirilleen. Läheiset olivat kehottaneet häntä pitämään kesälomaa, mutta hän ei osannut olla toimeettomana. Marraskuussa 1960 hän matkusti Geneveen Kansainvälisen Metallityöväen Liiton kokoukseen. Kokouspäivän iltana hän oli vetäytynyt lepäämään jo yhdeksän aikaan. Seuraavana aamuna 11.11. hän ei vastannut koputukseen, joten hotellihuoneeseen jouduttiin tunkeutumaan ikkunan kautta. Liljeström todettiin kuolleeksi, kuolinsyynä oli sydänkohtaus. Lähipiirille se ei ollut yllätys.

Valdemar Liljeströmin muistohetki Metalliliiton liittotoimikunnassa. Junttaus hänen seuraajastaan käynnistyi jo hautajaispäivän iltana. Kuva: T. Norjavirta, TA.

XIII Metallin Vallu

Valdemar Liljeströmistä tuli legenda jo eläessään. Aikalaismuistelmissa toistuvat luonnehdinnat hänestä legendaarisena ja karismaattisena, voimakkaana ja vaikutusvaltaisena ammattiyhdistysjohtajana. Työnantajien pitkäaikainen neuvottelukumppani Lauri Saurama kutsui häntä hyväksi ystäväksi ja oteissaan rohkeaksi sekä ammattiyhdistysväen näkyvimmäksi ja värikkäimmäksi hahmoksi. Päiviö Hetemäki näki hänessä uranuurtajan koko maan työehtosopimuspolitiikkaa luotaessa. Hänen persoonallisuutensa ja jopa ulkonäkönsä on kirvoittanut monia tarinoita jo hänen puheenjohtajakaudeltaan. Legendaarisesta Vallusta kerrotut tarinat, vuosien varrella värittyneetkin, kertovat omalta osaltaan hänen persoonallisuutensa piirteistä. Aikalaisiin hänestä painui vahva muistijälki.

Metalliliiton puheenjohtajana Liljeström oli suvereeni, kaikkivaltias johtaja. Aika ajoin hän tunsu asemansa epävarmaksi, mutta oppositiohenkisten sosialidemokraattien yritykset vallan vaihdoksesta tyrehtyivät alkutaipaleelle.

Hän ajoi koko puheenjohtajakautensa ajan niin kabineteissa kuin julkisuudessa metalliteollisuuden kehittämistä yhdeksi teollisuuden ja koko kansantalouden tukijalaksi. Teollisuuden kehitystä jarruttaneet maalaisliittolaiset ja yksipuolisesti asennoituneet ”metsäuskovaiset” olivat hänen vastavoiminaan koko 1950-luvun ajan. Teollisuuden vuorineuvoksiin Liljeströmillä oli kiinteät suhteet, ja hän oli valmis kuuntelemaan teollisuuden näkemyksiä. Hän oli valmis ajamaan myös epäsuosittuja, maltillisia palkkaratkaisuja, jos niillä edistettiin työllisyyttä. Vastapainoksi hän edellytti teollisuudelta ymmärrystä ammattiyhdistysliikettä kohtaan. Hänellä oli oma ”aseveliakselinsa” teollisuus- ja kauppa-

politiikassa, mikä sai kommunistit syyttämään häntä metalliherrojen kanssa seurustelusta.

Liiton kommunistit eivät voineet 1950-luvun ilmapiirissä antaa liittojohdolle tunnustusta, mutta entinen pääluottamusmies Tauno Kokko on myöhemmin muistanut Liljeströmiä heikkouksistaan huolimatta suurena persoonallisuutena, jonka aikana saatiin paljon hyvääkin aikaan.⁹⁷⁵

Kansanedustajuus ja ministeritehtävät toivat muiden luottamustoimien ohella vaikutusvaltaa valtakunnan politiikassa. SDP:n ja ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksessa hänelle tuli erityinen rooli, sillä hänellä oli sekä kykyä että halua liikkua myös rintamalinjojen välissä. Sovintohalu sai hänet ottamaan etäisyyttä sosialidemokraattiseen puolueoppositioon ja TPSL:oon kun tarvetta oli. Liljeström oli aloitteentekijänä tai osallistujana useissa sovintoneuvotteluissa, mutta aika ei ollut vielä kypsä sovinnolle hänen elinaikanaan.

Hajaannuksen aikana hänen asemansa SAK:ssa kasvoi niin, että häntä pidettiin ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvaltaisimpana johtajana. Niin vastustajat kuin omat tukijoukot tunnistivat Vallun vaikutusvallan. Otto Jokinen⁹⁷⁶ on muistellut, miten niin toimitsijakaarti kuin päätäntäelimet joko seisoivat tai kaatuivat Vallun mukana. Syksyllä 1959 Liikeliiton Aarre Happonen ei ollut halukas käsittelemään työehtosopimuskysymystä SAK:n työvaliokunnan sos.dem. ryhmässä, koska Liljeström ei ollut paikalla. Vaikutusvalta ei perustunut vain muodolliseen asemaan, sillä aikalaiset ovat muistaneet hänet henkilönä, jolla oli kyky lähestyä ja käsitellä ihmisiä. Veikko Hellgren on muistellut liiton toimiston hyvää toverihenkeä, jossa puhallettiin yhteen hiileen, kerrottiin yhteiset murheet ja jossa asioista sovittiin. Vallu oli keskeinen henki, jota kaikkine vikoineen kunnioitettiin, kuunneltiin ja uskottiin, hän muisteli.⁹⁷⁷ Päätöksenteosta syrjään jätetyt kommunistit eivät tätä näkemystä jakaneet.

975 TMT Metalliliiton haastattelusarja 12060 Tauno Kokko TA.

976 TMT sidos 245, 1064 Otto Jokinen.

977 TMT Metalliliiton haastattelusarja 12054 Veikko Hellgren.

Viimeiset vuodet Metalliliiton johdossa koettelivat Liljeströmin terveyttä. Ammattiyhdistysliikkeen eheytyspyrkimyksiä hän jatkoi loppuun saakka. Sosialidemokraattisen opposition oman puolueen TPSL:n perustaminen oli hänen mielestään virhe. Ammattiyhdistysliikkeen itsenäisyyttä varjelleesta Liljeströmistä tuli lopulta oman tiensä kulkija, johon puolue- ja ammattiyhdistyshajaannuksen ryhmäkuntaiset tyypittelyt istuvat huonosti. Kuva: T. Norjavirta.

Kirjailija Matti Kurjensaaren mukaan ammattiyhdistysjohtajien on jatkuvasti pidettävä silmällä massojen mielialoja. Ihanetila olisi viilipytty, mutta todellisuus on meri, jonka pohjilla hirviöt väijyvät. Tähän maisemaan hän asettaa kirjallisesti tyyli-
tellyn luonnehdinnan Liljeströmistä:

Se, joka näki Waldemar Liljeströmin, Metallityöväen liiton pitkäaikaisen puheenjohtajan, tajusi pian, mistä oli kysymys. Vallun naama oli unohtumaton, se oli kuin rosoinen alkukallio. Ne olivat luovat kasvat, niiden takana hehkui ahjo, jossa uutta maailmaa tuskalla taottiin. Vallu oli kuin kahleissaan tempoileva Prometheus, huuto sunnuntaiaamuna työväentalolta keskustaan päin: Etteks te saatat ymmärtää...⁹⁷⁸

Retoriikassaan Liljeström saattoi olla kovasanainen. Silloin kun oli kyse Metalliliiton koossapitämisestä ja liiton pysymisestä sosialidemokraattien käsissä, hän oli valmis turvautumaan järjestödemokratian sivuuttavaan kovuuteen. Demokraattinen johtajuus oli tipotiessään. Kun vastustajatkään eivät kaihtaneet kovia otteita, tuli siitä ikään kuin oikeutus 1950-luvun järjestökulttuurille. *Päivän Sanomien* pakinoitsija Sokrates teki muistokirjoituksessaan Liljeströmistä havainnon kovan ulkokuoren takaa: ”Kokemuksen karttuessa Wallu oli tullut hiljaisemmaksi ja lempeämmäksi.” Henkilökohtainen vaatimattomuus kasvoi uran edetessä.⁹⁷⁹

Liljeströmin kiukku purkautui kerran valtioneuvoston istunnossa, jossa oikeuskansleri Honka oli ryhtynyt moittimaan häntä työmäärärahojen ylittamisestä. Eino Yrjösen kertoman mukaan Vallu hieraisi muutaman kerran isoa nenäänsä, kääntyi sitten Hongan pöytään ja sanoi: ”Haista vittu prokuraattori.” Hongan leuat heilahtivat muutaman kerran tyhjää. Pääministeri Sukselaisen leukaperissä nytkähti pari kertaa, sitten hän koputti pöytää ja sanoi: ”Ministeri Liljeström voisi käyttää hiukan kauniimpaa kieltä, kun hallituksen kaksi naisministeriäkin on läsnä.” Sukse-

978 Kurjensaari 1969 s. 243.

979 PS 14.11.1960, Sokrates: ”Wallu”.

lainen oli myöhemmin ihmetellyt, että Liljeström muisti oikeuskanslerin tsaarinaikuisen virkanimikkeen.⁹⁸⁰

SAK:n ja SAJ:n toimitsija Maunu Alppinen on muistellut Liljeströmin jyräämistä SAK:n sosialidemokraattien ryhmäkokouksessa 1956. Oppositiohenkiset olisivat silloin halunneet SAK:n pääsihteerin valittavaksi edustajakokouksessa. Se olisi tehnyt Lindblomin aseman vahvemmaksi. Kokouksessa oli aluksi ollut vaisu tunnelma, kunnes Liljeström löi nuijan pöytään ja ilmoitti, että otetaan käsiteltäväksi puheenjohtajakysymykset. Silloin oli Alppisen mukaan tajuttu, että kokous oli juntattu. Kokouksen johto katosi sitten, ja Liljeströmin Vallua ja Antikaista etsittiin eri kapakoista, kunnes heidät löydettiin ja vaadittiin uutta ryhmäkokousta. Vallu lupasi sen seuraavaksi aamuksi. Se pidettiin, mutta puheenvuorot rajoitettiin, ei siinä mitään mahtanut, kaksi minuuttia sai puhua, muisteli Alppinen. Myös Eino Taskinen ja Lauri Viren muistavat Vallun pitäneen kovaa kuria sosialidemokraattien ryhmäkokouksissa. Huoneesta ei lähdetty ennen kuin asia oli selvä. V. O. Veilahden mukaan Liljeström ei demokratiasta paljoa välittänyt, mutta hänellä oli valtavan paljon tietoa ja käytännön järkeä.⁹⁸¹ Liittovaltuuston jäsenelle Viljo Hellmannille on jäänyt kuva Vallun jämpätydestä: ”Kyl mää tykkäsin et kyl se ol semmonen jämpä ja se ku sano, niin se oli selvä sitte. Et ei siin kierrelty ja kaarreltu. Kyl mää tykkäsin siit.” ”Kun Liljeström otti jonkun asian ajaakseen, niin kyl se sen varmasti vei kanssa, se oli niin ittepäinen sielu siinä,” muistaa puolestaan liiton kommunistisiin vaikuttajiin kuulunut Valo Viljanen.⁹⁸²

Vuoden 1951 Metallityöväen Liiton liittokokouksen edellä syntyi Erik Tryggin ja Onni Närväsen kesken kilpailu kakkospuheenjohtajan paikasta. Sos.dem. ryhmässä Vallu taktikkona ilmoitti, että tässä on vähän kiire päättää, kun kommunistien

980 Koivisto 1987 s.459.

981 TMT sidos 245. 1066/8 Maunu Alppinen ja 1066/9 Veikko O. Veilahti; TMT Metalliliiton haastattelusarja 12090 Eino Taskinen; TMT Metalliliiton haastattelusarja 12051 Lauri Viren TA.

982 TMT Metalliliiton haastattelusarja 12055 Viljo Hellman ja Metalliliiton haastattelusarja 12056 Valo Viljanen TA.

kanssa on sovittu ryhmäkokouksen päättyvän klo 16.00 mennessä. Siihen oli parikymmentä minuuttia aikaa. Kokousta johtanut Vallu puhui Tryggin puolesta ja pyysi äänestämään. Liiton toimitsija Eino Yrjönen on muistellut, kuinka kädet nousivat pystyyn ja sitten äänestivät ne, jotka olivat Närväsen kannalla. ”Siinä ei voinut kukaan sanoa, että kumpii on enemmän”, mutta Vallu totesi: Täällä olemme katsoneet pöydän takana, että suuri enemmistö on Tryggin kannalla. ”Nuija pöytään ja ovet auki ja kommunistit sisään.” Sillä kokous päättyi.⁹⁸³

Ammattiyhdistyskokouksissa ei puheenjohtajallakaan ollut aina vastausta valmiina kiperiin kysymyksiin. Vallulla oli oma tapansa saada harkinta-aikaa, jota Metalliliiton Veikko Leander oli erityisesti seurannut. Mukana oli kahdet silmälasit ja lasien vaihdolla Vallu otti pienen miettimisajan. Sillä ei ollut mitään tekemistä näkemisen kanssa, eikä hän silloin lukenut mitään tai katsonut mitään erityistä.

Liljeströmin vuodet liittojohdossa ja SAK:ssa eivät olleet pelkkää valtakamppailua, vaan myös sovittelua ja jatkuvia kompromisseja. Kompromissien haku ei ollut helppoa, kuten Eino Yrjönen on muistellut: Vallu sanoi monta kertaa ”kun näitten perkeleitten kanssa ei pääse kunnan keskusteluun”, että jos keskustelee, niin aina löytyy helvetinmoisia tuollaisia ihmisiä, joilla ei ole uskallusta lähteä tekemään reilua avausta.⁹⁸⁴ Paikallaan junaamisellakin oli rajansa. Ratkaisuja oli tehtävä. Karhulan metallin puheenjohtajan Aimo Kääriäisen näkemys Liljeströmistä on samanlainen. Liljeström ei koskaan luvannut liikoja. Tästä Kääriäinen päätteli, ettei Liljeström aina kerännyt puolelleen suurten joukkojen kannatusta, mutta sai sen sijaan arvostusta vastustajiensa taholta.⁹⁸⁵

Poliitikon rooliin liitetään yleensä ajatus siitä, että hän pyrkii jatkuvasti julkisuuteen ja huolehtii kannatuksestaan tulevia vaaleja silmällä pitäen. Monet Liljeströmin toimista näyttävät sotivan

983 TMT Metalliliiton haastattelusarja 12457 Eino Yrjönen TA.

984 TMT sidos 245 Eino Yrjönen TA.

985 Hämäläinen 2003 s. 114.

tätä mallia vastaan. Hänestä on vaikea löytää erityistä pyrkimystä julkisuuteen, eivätkä kabinettineuvottelut tai epäsuosittuihin ratkaisuihin päätyminen olleet kannatuspalautteen kannalta politiikon roolia tukevia. Tavanomainen politiikon mantteli ei hänelle istunut.

Minkä sortin sosialisti Liljeström sitten oli? Vastaus joudutaan hakemaan kiertoteitä, sillä hän ei juuri missään puheissaan tai kirjoituksissaan aihetta käsitellyt ainakaan teoreettisessa mielessä. Liljeström oli muutoinkin enemmän puheen ja toiminnan mies kuin kynämies. Nuoruuden radikalismikauden jälkeen hänestä tuli käytännöllisesti suuntautunut ammattiyhdistys-sosialidemokraatti ja reformisti. Hän piti tärkeänä valtiovallan näkyvää roolia talouselämässä, varsinkin raskaan teollisuuden kehittämisessä. Perustelut löytyivät lähinnä siitä, etteivät yksityiset pääomat olleet riittävät mittaviin teollisuusinvestointeihin. Valtiolla tuli olla vahva rooli voimataloudessa ja sitä tarvittiin myös metalliteollisuuden edistämiseen. Käytännössä Liljeström myötäili SDP:n sosialisointilinjaa, joka pian sodan jälkeen hiipui samalla tavoin kuin tuolloin laajat selvitykset tehnyt sosialisointikomiteakin. Sosialisointi jäi enemmänkin puolueohjelmien teoreettiseksi kynäilyksi ja tarkoituksenmukaisuusasiaksi kuin kansallistamisiin johtaviksi toimenpiteiksi.

Metalliliitossa Liljeström oli hyväksynyt linjaksi puhelinlaitosten sosialisoinnin. Suuren metallilakon aikana syksyllä 1950 hän kommentoi Porin metallityöntekijöiden esitystä tuotantolaitosten sosialisoinnista varovaisesti: Se on iso poliittinen kysymys, jota ei pidä sotkea lakkoon. Kun porilaiset sitten kysyivät, eikö kansallistaminen kuulu hänen ohjelmaansa, vastasi Liljeström kierrellen, että ”kaikki me täällä olemme sosialisteja”. Metalliliitossa kommunistitkin pitivät sosialisointia ponnettomasti esillä, mutta työläiskokouksissa voitiin vaatia varsinkin sotakorvausteollisuuden tuotantolaitosten ottamista yhteiskunnan haltuun.⁹⁸⁶

Metalliteollisuuden idänkaupan tärkeys vei Liljeströmin presidentti Kekkosen luotettujen piiriin. Liljeström oli ulkopoliitiikan

986 SML ltmk. ptk. 23.9.1950 TA; Ssd 21.10.1944 ”Helsingin metallityöläiset käsitelleet tärkeitä ajankohtaisia kysymyksiä”.

pragmaatikko, jolle ulkopoliitiikka oli ennen muuta kauppapoliitiikkaa. Sillä ei kannattanut elämöidä. Hän valitsi ulkopoliitiikan viiteryhmänsä Paasikivi-seuran perustajajäsenenä, ja se tuli ilmi myös osallistumisessa Kekkonen 60-vuotispäivän kansalaiskeräykseen. Keräyksellä haluttiin tukea lahjakkaita, vähävaraisia opiskelijoita. Keräysvetoomuksen nimilista muistuttaa Paasikivi-seuran piiriä, joka kokosi niin maltillisia porvarillisia poliitikkoja, talousjohtajia kuin työväenliikkeen edustajia. SDP:n puoluejohdon nimet puuttuivat, mutta Liljeströmin ohella näkyviä sosiaalidemokraatteja Kekkonen kansalaiskeräyksen takana olivat muun muassa Yrjö Kallinen, Reino Oittinen ja Onni Hiltunen.⁹⁸⁷

Vuoden 1957 ottopoikahallitus oli Liljeströmin poliittisen uran käännekohtia. Edellä on kuvattu hänen poliittisia motiivejaan ratkaisulle, joka kuitenkin herättää ihmetystä, varsinkin kun häntä pidettiin verrattomana taktisena kykynä. Puoluehajaannuksen näkökulmasta ei ole epäselvää, että ratkaisu johti hajaannuksen syvenemiseen. Oliko siinä osansa myös hänen persoonallisuutensa piirteillä, uhmakkuudella ja itsenäisyydellä, jotka olivat perua 1920-luvun vaikeista vuosista? Hänelle oli mahdotonta hyväksyä ajatus, että SAK:n miesten hallitukseen menosta määräilisi SDP:n puoluetoimikunta, varsinkaan Leskinen käsissä oleva.

Vallun kielenkäytön takaa paistoi vastapuolen neuvottelijoiden arvostaminen. Arvostus oli molemminpuolista. Työnantajien toimitusjohtaja Johan Nykopp on muistellut, kuinka Liljeström oli ohjeistanut häntä: Sinun pitää arvostella minua, sillä kehuminen tuo vain vaikeuksia omien piirissä. Lausunnon takaa näkyy pelin henki työmarkkinoilla, silloinkin kun on hankalaa ja joudutaan ottamaan lujastikin yhteen. Retoriikasta huolimatta oli pyrittävä sopimuksiin ja sopimukset taas ovat käytännössä aina kompromisseja. Muistelmakirjassaan Nykopp totesi jääneensä kiitoksen velkaa Liljeströmille.

Työnantajat kunnioittivat Liljeströmiä taitavana neuvottelijana ja taktikkona. Metalliteollisuuden Työnantajaliiton Stig Hästön

987 PS 15.9.1960.

mukaan Vallu oli ”neuvottelija Jumalan armosta”.⁹⁸⁸ Taktisista kyvyistään hän sai työnantajien omista kokouksista tunnustusta muun muassa Wilhelm Wahlforssilta ja Olavi Sohlbergilta. Se ei kyllä estänyt heitä arvioimasta Liljeströmin esityksiä mahdottomina tai mielivaltaisina, kun jyrkkä linja otettiin.

Liljeströmin edesottamuksista ja persoonallisuuksien kohtaamisista on syntynyt lukuisia tarinoita, jotka kertovat niin Liljeströmistä kuin hänen suhteistaan vuorineuvoksiin. Vallu kertoi itse, miten asiat hoituivat eräässä tapauksessa Yhtyneiden Pape-ritehtaiden kaikkivaltiaan, omaperäisen vuorineuvos Juuso Waldenin kanssa. Tarinan on kirjannut pitkäaikainen pääluottamusmies Alvar Virtanen ammattiosaston historiikkiin:

Valkeakosken tehtailla ei erään helluntaiseisokin aikana päästy yhteisymmärrykseen urakkahinnoittelusta, jonka seurauksena työhön määrätty korjaamon miehet kieltäytyivät tulemasta töihin. Tällöin heidät ja metalliammattiosaston pääluottamusmies irtisanottiin. Työnantajapuoli tiedotti asiasta Juusolle, joka tuolloin oli käymässä Tukholmassa. Työntekijät puolestaan informoivat omaa liittoaan. Vallu Liljeström soitti välittömästi Juuso Waldenille Tukholmaan ja kysyi, milloin asiasta voitaisiin neuvotella. Juuso vastasi ankaralla haukkumaryöpyllä ja ilmoituksella, ettei hän neuvottele tuommoisen puheenjohtajan kanssa, joka ei saa miehiään kuriin ja asialliseen työntekoon. Liljeström puolestaan ilmoitti olevansa kotoaan tavattavissa, jos herran mieli olisi Helsinkiin tultaessa muuttunut.⁹⁸⁹

Juuso tuli, soitti ja käski Liljeströmin hotelliinsa. Siellä tuli uusi ryöpytys, mutta samalla kutsu seuraavaksi päiväksi Valkeakoskelle, jossa asia ratkaistaisiin. Valkeakoskella sitten kokoonnuttiin Leposaaren huvilan saliin, Juuso, erotetut ja Liljeström toiseen pöytään ja jupakkaan osallistuneet Yhtyneiden pienemmät ”herrat” toiseen. Juuso otti ensimmäisen puheenvuoron, ryöpytti ”herrat” perusteellisesti ja ilmoitti, että tapaus oli viimeinen laa-

988 Hästö 1987 s. 135.

989 Virtanen 1996 s. 113.

tuaan hänen tehtaillaan. Samalla hän myös ilmoitti, että erotetut palaisivat entisin ehdoin työhönsä ja poissaolopäiviltä maksettaisiin täysi palkka. Lopulta hän tiedusteli, halusiko joku mahdollisesti kysyä tai huomauttaa jotakin. Työntekijät eivät halunneet ja ”herrat” eivät uskaltaneet, joten asia oli käsitelty loppuun. Lopuksi Juuso antoi tarjoilijoille tilauksen: Tähän pöytään kahvia ja konjakkia ja tuohon toiseen pöytään kahvia.⁹⁹⁰

Pienten ydinpiirien kabinettineuvottelut olivat Liljeströmille ominaisia, eikä hän mitenkään peiteltyt, että niitä myös tarvittiin. Hän kävi usein yksityisiä, tunnustelevia keskusteluja myös virallisten työehtoneuvotteluiden edellä. Tästä tuli jatkuvaa arvostelua kommunistien taholta, mutta se herätti kiukkua myös silloin, kun hän sivuutti ammattiosaston tai pääluottamusmiehen menetyään paikan päälle neuvottelemaan jostain tehdaskohtaisesta ongelmasta. Hän saattoi hoitaa asian menemällä suoraan paikakunnan parhaaseen hotelliin, tavata tehtaan johtajan ja sopia asian ohi ammattiosaston. Aikalaismuistelmista ei käy ilmi, miksi hän kyseessä olevassa tapauksessa toimi näin, mutta se suututti paikalliset sosialidemokraatitkin. Hän ei kaihtanut suoria yhteydenottoja vuorineuvoksiin, kun yhtiöissä oli jotain epäilyttävää menossa. Saatuaan tietää ongelmasta, hän toimi usein siltä istumalta. Vuorovaikutus oli tiivistä ja henkilökohtaista, mikä auttoi ongelmatilanteiden ratkaisussa. Puheenjohtajakeskeinen neuvottelutapa merkitsi niin vastuun kuin riskien ottoa ja loi oppositio- mieltä.

Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön virkamies Heikki Salovaara on muistellut SAK:n lähetystön saamaa kohtelua Vallulta. Kun lähetystö rupesi juttelemaan ”kaiken maailman mitäänsanomattomia”, niin Vallu suuttui. Hän sanoi, ”ettei minua ole pantu tänne ministeriksi kuuntelemaan kaiken maailman hölynpölyä”. ”Että jos teillä ei ole mitään asiaa, niin menkää ulos.” Vallu ei muutenkaan halunnut kuunnella jaaritteluja eikä kiusannut esittelijää pitkään, vaan kysyi ne muutamat kysymykset nope-

990 Emt. s. 113.

asti, ja sitten hän hyväksyi tai hylkäsi tai pani tutkimaan asiaa edelleen.⁹⁹¹

Eteläranta 10:n työnantajalinnakkeessa käydyissä neuvotte-
luissa Liljeström oli kerran kabinetissa yksin työnantajien kanssa,
kun vuonna 1959 neuvoteltiin tulevasta sopimuksesta. Veikko
Ahtolan mukaan Vallu jätti tarkoituksella SAK:n puheenjohtajan
Reino Heinosen ja muut kabinetin ulkopuolelle. Se oli kuulemma
Vallun kosto Heinoselle siitä, ettei tämä ottanut TUL:n puo-
lesta laadittua julkilausumaa SAK:n työvaliokunnan käsittelyyn,
vaikka Vallu oli sitä esittänyt. Tultuaan kabinetista hän söi hovi-
mestarin tuoman hernesopan ja lähti kotiin. Siihen oli neuvottelu
päättynyt.

Liljeström pyrki yleensä välttämään liiallista asioiden kärjis-
tämistä. Ruuvia ei pitänyt kiristää niin, että suhteet menisivät
poikki. Kovista puheistaan ja kovasta maineestaan huolimatta
Liljeström oli sovittelija. Myös työväenliikkeen ulkopuolella näh-
tiin hänen sovitteluhalunsa ja arvovaltansa. Se toi hänelle laajaa
kannatusta SAK:n puheenjohtajaksi, mutta hän ei itse ollut teh-
tävään halukas.

Jos Vallun ulkonäössä nähtiin jotain alkukantaista, niin sitä oli
myös hänen arvomaailmassaan, joka kumpusi työväenliikkeen
syvistä juurista. Työväenliikkeen vanhojen perinteiden mukai-
sesti hän ei piitannut kunniamerkeistä tai arvonimistä. Yhtä lailla
mahdottomana hän piti ajatusta valita SAK:n puheenjohtajaksi
joku muu kuin työväkeen kuuluva. Akateemisesti koulutettujen
”maisterisosialistien” osana oli hänen mukaansa olla asiantuntija-
apuna, mutta ei päättäjinä.

Liljeströmin henkilökohtaisen toiminnan akilleen kantapää
oli alkoholi. Nuoruusiän raittius muuttui alkoholiongelmaksi
ammattiyhdistysuralla. Julkiseksi asia tuli Fagerholmin vähem-
mistöhallituksen aikana. Sen jälkeen siitä tuli myös oppositio-
mielisten kritiikin aihe aina kun oli kyse Liljeströmin uudel-
leenvalinnasta liiton puheenjohtajaksi. Juttujen paisuttaminen
sopi kommunisteille. *Vapaa Sana* väitti Liljeströmin juhlineen
50-vuotispäiviään niin reippaasti, että oli kymmenen päivää

991 TMT sidos 340. 10525:7 Heikki Salovaara.

poissa toimistosta.⁹⁹² Näkyvän poliittisen vaikuttajan runsas alkoholinkäyttö ei ollut 1950-luvulla mitenkään poikkeuksellista ja ammattiyhdistysliikkeen toimitsijoiden työkulttuurissa sillä oli pikemminkin ”asiaan kuuluva” osa. Esimerkkejä reippaasta alkoholikäytöstä ei tarvitse hakea kaukaa myöskään puolueiden johtavista toimihenkilöistä. SDP:ssa esimerkiksi Leskistä ei pysäyttänyt edes kaksi rattijuopumustuomiota. Työmarkkinaneuvotteluja höystivät usein kosteat illalliset ja pitkät lounaat. ”Vesipoikia” oli harvassa. Puunjalostusteollisuuden Justus Ripatille Vallun tilaus ”tuplajallusta” oli merkki. ”Et se oli se merkki neuvotteluissa, et silloin Vallun mitta oli täys, et se sano tupla ja sit se lähti kotia,” muisteli Veikko Ahtola.

Aikalaistarinoiden mukaan Liljeströmillä oli kantapöytä Hakaniemen sillan kupeessa olleessa ravintola Sillankorvassa, Rantasalin nurkassa. Vallun pöytä oli tiettävästi ravintolan myynnin kannalta paras. On jopa väitetty, että hän johti tuosta kantapöydästä liittoaan, minkä voi laskea mielikuvituksen puolelle. Sen sijaan kantapöytä toimi hänelle maakunnasta Helsinkiin tulleiden tukijoiden tapaamispaikkana, jolloin hän saattoi peilata omia käsityksiään maakuntien miesten terveisiin. Sillankorvassa oli myös skogilaisten vakituisesti käyttämä oma kabinetti, ”Pikku koti”. Aikalaismuistelmissa ei Liljeströmiä niinkään syytetty ryyppäilemisestä niin, että hän olisi laiminlyönyt työtehtäviään. Kyse oli enemmänkin ulkoisista esiintymisseikoista.

Liljeströmillä oli oppositionsa, mutta myös uskolliset tukijoukkonsa, jotka olivat hänen takanaan 1950-luvun monissa käännteissä. Vuoksenlaakson ja Kymenlaakson seutu oli hänen tukialuettaan, jossa hän mielellään myös vieraili. Kun jotain tärkeää oli meneillään, kutsui Liljeström porukan koolle Karhulaan tai Kotkaan. Näissä tapaamisissa Vallu antoi paikallisille ohjeita, ja he Vallulle. Silloisen Kotkan osaston puheenjohtaja Eino Yrjönen on muistanut Vallun sanoneen moneen kertaan, että ”tähän laaksokuntaan hän voi luottaa kaikkein eniten”.⁹⁹³

992 *Vapaa Sana* 5.3.1952 ”Liljeström juhli perusteellisesti”.

993 Hämäläinen 2003 s. 71.

Viisikymmenluvun loppupuoli oli ristiriitaista aikaa, jossa työttömyys, maltilliset palkankorotukset, jatkuvat työpaikkojen palkkariidat, kaupan vapauttaminen ja ovien avaaminen länteen, metalliteollisuuden vahvistuminen, SAK:n ja SDP:n hajaannus, epävakaat hallitukset, sosiaalisten uudistusten käynnistäminen sekä teollisuuden ja maaseudun rakennemuutos synnyttivät aivan omanlaisensa yhteiskunnallisen liikepyörteen. Sen keskuksessa Liljeström luovi johtamaansa Metalliliittoa itsenäisellä linjallaan.

Tältä pohjalta ponnistettiin kohti uutta, orastavaa hyvinvointivaltiota, jossa ammattiyhdistysliikkeen ja sosialidemokratian hajaannuskin päättyi. Liljeström ei ollut enää kuulemassa, kuinka SDP:n puolueuuevosto päätti 19.5.1965 peruuttaa ne päätökset, joilla vuoden 1957 puoluekokouksen jälkeen erotettiin yksityisiä puolueen jäseniä ja puolueen järjestöjä.

Valdemar Liljeström oli sovintomies loppuun saakka. Loputtomasta sovittelusta kertoo tarina, jonka mukaan Olli Uoti oli Vallun jo kuoltua kerran kysynyt Aarre (Sapeli) Simoselta, mitähän se Vallu mahtaa tälläkin hetkellä touhuta? ”Tekee sovintoa pirun ja Jumalan kanssa,” oli Sapeli tuuminut.⁹⁹⁴

994 Erkki Ikäheimonen Risto Reunalle 6.2.1986.

Lähteet

Työväen Arkisto (TA)

Suomen Metallityöväen Liitto (SML)

- liittotoimikunnan pöytäkirjat (ltmk. ptk.)
- valtuuston pöytäkirjat
- toimintakertomukset
- työehtosopimuskerroksen aineistot
- kiertokirjeet
- osastojen ja paikallisjärjestöjen kirjeet
- työnantajajärjestöjen kirjeet
- yksityiset kirjeet
- kirjeenvaihto, Ruotsi
- kansainvälinen aineisto, pohjoismainen yhteistyö

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK)

- työvaliokunnan pöytäkirjat (tvk. ptk.)
- valtuuston pöytäkirjat
- työvaliokunnan sos.dem.ryhmän/enemmistöryhmän pöytäkirjat

Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmat (TMT)

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP)

- puoluetoimikunnan pöytäkirjat (ptmk. ptk.)
- puolueneuvoston pöytäkirjat
- ammattiyhdistysjaoston pöytäkirjat (a-jaosto)
- kirjeenvaihto
- eduskuntavaalit

Sosialidemokraattisen eduskuntayhmän pöytäkirjat

Helsingin Ammattiyhdistysväen Sosialidemokraattisen Yhdistyksen pöytäkirjat (HASY)

SDP:n oppositiokysymys

Helsingin Kirjatyöntekijäin yhdistys

- toimikunnan pöytäkirjat (tmk.ptk.)

Helsingin Sosialidemokraattinen Kunnallisjärjestö C 5

Helsingin Sosialidemokraattinen piiri

- eduskuntavaalit

Suomen Aseveljien Liitto 355 (471)

Työväen Keskusjärjestöjen Yhteistyötoimikunnan pöytäkirjat (TKY)

Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto (TPSL)

perustavan kokouksen pöytäkirja

puolue-toimikunnan pöytäkirjat

työvaliokunnan pöytäkirjat

Sos.dem. opposition eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja toimintakertomukset

Ryhmä 94

Kunta-alan Ammattiliitto (KTV)

ay-liikkeen hajaannus

Henkilöarkistot

Karl-August Fagerholm

Reino Heinonen

Väinö Leskinen

Valdemar Liljeström

Emil Skog

Kansan Arkisto (KA)

Suomen Kommunistinen Puolue (SKP)

poliittisen toimikunnan pöytäkirjat (pol.tmk.)

poliittisen jaoston pöytäkirjat (pol.jaosto)

ammattillisen jaoston/a-jaoston pöytäkirjat (amm.jaosto)

ay-jaosto He Metallityöväen liitto

ay-jaosto muistiot

Söörnäisen Sosialistinen Nuoriso-osasto

lehdet

Sosialistisen Työväen ja Pienviljelijäin vaalikomiteat

Helsingin Työväen Vaalineuvosto

Henkilöarkistot

Jaakko Kivi

Aarne Saarinen

Edvin Salonen

Kansallisarkisto (KANA)

Etsivä Keskuspoliisi-Valtiollinen poliisi (EKV)

asiamapit (amp)
henkilömapit (hm)
Uudenmaan rykmentti/Sota-arkisto (SA)
Suojelupoliisi
asiamapit
henkilömapit
Sotakorvausteollisuuden valtuuskunta
valtuuskunnan pöytäkirjat
valtuuskunnan pääsihteeristön arkisto
Kauppa- ja teollisuusministeriö (KTM)
teollisuusosasto Hc 5
Kansanhuoltoministeriö
metalliteollisuustoimisto Ca:1
Valtioneuvosto (Vn)
pöytäkirjat
Henkilöarkistot
L. A. Puntila
V. J. Sukselainen
Wilhelm Wahlforss

Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA)

Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliitto (SMT)/
Finska Metallindustrins Arbetsgivareförbund (FMA)
styrelsesammanträde protokoll
hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat
årsmöte protokoll/vuosikokouksen pöytäkirjat
toimintakertomukset
tes-neuvotteluja koskevat asiakirjat
Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK)
hallituksen pöytäkirjat (hall.ptk.)
hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat
hallitusvaliokunnan pöytäkirjat (hallitusvk. ptk.)
Suomen Metalliteollisuusyhdistys
hallituksen pöytäkirjat

Suomen Teollisuusliitto
hallituksen pöytäkirjat

Ulkoministeriön arkisto (UM)

Ulkomaankaupan neuvottelukunnan pöytäkirjat

Haminan kaupungin arkisto (HKA)

Kansakoulujen arkisto

Kotkan kaupungin arkisto (KKA)

Kotkan Poika-ammattikoulu

Lehdet

Ahjo

Haminan lehti

Helsingin Sanomat (HS)

Kansan Lehti

Kansan Uutiset (KU)

Kansan Työ

Maakansa

Palkkatyöläinen (PT)

Päivän Sanomat (PS)

Suomen Sosialidemokraatti (Ssd)

Sosialistinen Aikakauslehti (SA)

The New York Times

Turun Sanomat

Työkansan Sanomat

Työväenjärjestöjen Tiedonantaja

Työväen Näyttämötaide

Uusi Suomi (US)

Vapaa Sana

Risto Reunan hallussa:

Sos.dem.opposition neuvottelukunnan pöytäkirjat (kopiot)

Kirjeenvaihtoa

Tekijän hallussa:

Valdemar Liljeströmin kirjeenvaihtoa ja muistiinpanoja

Painetut pöytäkirjat, raportit

Pöytäkirja Suomen Metallityöväen Liiton r.y. kolmannesta varsinaisesta liittokokouksesta, joka pidettiin Helsingissä syyskuun 22, 23 ja 24 päivinä 1940. Tehnyt A.Valta. SML Helsinki 1941.

Pöytäkirja Suomen Metallityöväen Liiton r.y. neljännessä varsinaisesta liittokokouksesta, joka pidettiin Helsingissä kesäkuun 13, 14 ja 15 p:nä 1943. Laatinut V.Liljeström. SML Helsinki 1943.

Pöytäkirja Suomen Metallityöväen Liiton r.y. ylimääräisestä liittokokouksesta, joka pidettiin Helsingissä heinäkuun 29, 30 ja 31 päivänä 1945. Laatinut V.Liljeström. SML Helsinki 1945.

Pöytäkirja Suomen Metallityöväen Liitto r.y:n kuudennesta varsinaisesta liittokokouksesta, joka pidettiin Helsingissä joulukuun 9-14 päivinä 1951. Laatinut Viljo Kuukkanen. SML Helsinki 1955.

Pöytäkirja Suomen Metallityöväen Liitto r.y:n seitsemännessä varsinaisesta liittokokouksesta, joka pidettiin Helsingissä marraskuun 20-25 päivinä 1955. Laatinut Onni Näränen. SML Helsinki 1959

Pöytäkirja Suomen Metallityöväen Liitto ry:n kahdeksannesta varsinaisesta liittokokouksesta, joka pidettiin Helsingissä marraskuun 29-joulukuun 3 päivinä 1959. Laatinut Edvin Salonen. Helsinki 1962.

Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen r.y. XX Puoluekokouksesta, joka pidettiin kesäkuun 15-17 päivinä 1946 Helsingin Työväentalon juhlasalissa. Laatinut Vihtori Huhta. Helsinki 1948.

Pöytäkirja I Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXIII Puoluekokouksesta Helsingissä 3.6.-6.6.1955. Oulu 1956.

Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ylimääräisestä puoluekokouksesta 1957. Toimittanut Aatto Väyrynen. Helsinki 1957.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) r.y neljännessä varsinaisesta edustajakokouksesta 24-27 päivinä lokakuuta 1943. Laatinut Aku Sumu. Helsinki 1946.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) r.y:n kuudennesta varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.-1.7.1951. Laatinut Olavi Lindblom ja Uno Hiironen. Pori 1953.

SAK:n vuosikirjat.

Komiteamietintö 1951:32.

Kirjallisuus ja käsikirjoitukset

Ahvenainen Jorma: Taloudellinen kasvu ja elintaso. Teoksessa Suomen talous-historia osa 2. Teollistuva Suomi. Helsinki 1982.

Ahvenainen Jorma, Kuusterä Antti: Teollisuus ja rakennustoiminta. Teoksessa Suomen taloushistoria osa 2. Teollistuva Suomi. Helsinki 1982.

Antola Esko, Tuusvuori Ossi: Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi. Helsinki 1983.

Apunen Osmo: Linjamiehet. Paasikivi-seuran historia. Keuruu 2005.

Aro Matti: Kestävä kaarisilta: Sörnäisten Työväennäyttämön-H:gin Työväente-atterin historiikki 1900-1965. Mikkeli 1982.

Auer Jaakko: Suomen sotakorvaustoimitukset Neuvostoliitolle. Helsinki 1956.

Aunesluoma Juhana: Vapaakaupan tiellä. Suomen kauppa- ja integraatiopoli-tiikka maailmansodista EU-aikaan. Hämeenlinna 2011.

Bergholm Tapio: Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimur-rosta yleislakkoon. SAK 1944-1956. Keuruu 2005.

Bergholm Tapio: Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopoliitiik-kaan. SAK 1956-1969. Keuruu 2007.

Bergholm Tapio: Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden toi-mintatavan muotoutuminen 1944-1969. Helsinki 2015.

Bergholm Tapio: Uhoa, vastuunkantoa ja hapuilua. SKP ja palkkaliikkeet 1944-1947 teoksessa Aave vai haave (toim. Saarela Tauno, Krekola Joni, Parikka Raimo, Suoranta Anu). Saarijärvi 1998.

Björklund Nils: Kakkosmies. Metalliteollisuutemme vaiheita henkilökohtaisesti koettuna. Keuruu 1983.

Björklund Nils: Valmet: Asetehtaiden muuntuminen kansainväliseksi suuryhti-öksi. Helsinki 1990.

Björne Lars: "...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan..." Tutkimus Turun Hovioi-keuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918-1939. Vammala 1977.

Carew Anthony: American Labour's Cold War Abroad. From Deep Freeze to Detente 1945-1970. Edmonton 2018.

- Carparsson Ragnar: LO under fem årtionden. 1924-1947 andra delen. Ab Tiden. Stockholm 1948.
- Fagerholm K. A.: Puhemiehen ääni. Helsinki 1977.
- Haataja Lauri: Demokratian opissa. SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto. Helsinki 1988.
- Haataja Lauri: Suomen malli 1940-1956. Työmarkkinajärjestelmän ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutussuhde neuvottelujen vakiintumisesta keskityksen purkautumiseen. Työpoliittinen tutkimus nro 52, työministeriö. Helsinki 1993.
- Haataja Lauri, Hentilä Seppo, Kalela Jorma, Turtola Jussi (toim.): Suomen työväenliikkeen historia. Joensuu 1976.
- Haavikko Ritva, Hämäläinen Helvi: Ketunkivellä. Helvi Hämäläisen elämä 1907-1954. Juva 1993.
- Hakala Mauno: Helsingin Ammattiyhdistysväen sos.dem. Yhdistys. Historiikki 1934-59. "Neljännesvuosisatainen historia" (mon.) 1959.
- Hakulinen Janne: Janne muistelee. Ammattiyhdistysliikkeestä ja politiikasta. Muistelmakäsikirjoitus 31.7.1978.
- Halila Aimo: Haminan historia III. Mikkeli 1969.
- Harki Ilmari: Sotakorvausten aika. Jyväskylä 1971.
- Heikkinen Sakari: Sotakorvaukset ja Suomen kansantalous. Teoksessa Suomen sotakorvaukset, toim. Hannu Rautkallio. Keuruu 2014.
- Hentilä Seppo: Suomen työläisurheilun historia II. Hämeenlinna 1984.
- Hirvensalo Inkeri, Sutela Pekka: Rahat pois bolseveikeiltä. Suomen kauppa Neuvostoliiton kanssa. Latvia 2017.
- Hokkanen Kari: Kekkosen maalaisliitto 1950-1962. Maalaisliitto-Keskustan historia 4. Keuruu 2002.
- Holmila Antero, Mikkonen Simo: Suomi sodan jälkeen. Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944-1949. Keuruu 2015.
- Honkanen Lauri: Kotkan rykmentti vuoden 1918 tapahtumissa-kuinka kansalaissotaan jouduttiin. Hamina 2001.
- Hyvämäki Lauri: Vaaran vuodet 1944-1948. Helsinki 1954.
- Hyvämäki Lauri: Valtioneuvosto 2. maailmansodan jälkeen vuoteen 1957. Teoksessa Valtioneuvoston historia 1917-1966 II. Helsinki 1977.
- Hyvönen Jaakko: Haminan Työväenyhdistys vuosina 1890-1960. Hamina 1960.
- Hägglöf Ingemar: Drömmen om Europa. Värnamo 1987.
- Hämäläinen Reijo: Karhulan kipinäsinko. Sata vuotta metallityöväen ammattiyhdistystoimintaa Karhulassa. Kotka 2003.
- Hästö Stig: Vuodet kertyvät, pilvet haihtuvat. Porvoo ja Juva 1987.

- Jauri Eino: Suomen talouselämä vuosina 1938-1963. Teoksessa Kauppa- ja teollisuusministeriö 75 vuotta II 1888-1938-1963. Helsinki 1963.
- Jakobson Max: Veteen piirretty viiva. Havaintoja ja merkintöjä vuosilta 1953-1965. Helsinki 1981.
- Jensen-Eriksen Niklas: Läpimurto. Metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950-1973. Jyväskylä 2007.
- Jussila Osmo, Hentilä Seppo, Nevakivi Jukka: Suomen poliittinen historia 1809-2009. Helsinki 2009.
- Jutikkala Eino: Valtion tiedoituslaitoksen salainen sotakronikka. Porvoo 1997.
- Jääskeläinen Mauno: Sodanjälkeinen eduskunta. Teoksessa Suomen kansanedustuslaitoksen historia 8. Helsinki 1980.
- Kalela Jorma: Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906-1981. Tampere 1981.
- Kannisto Niko: Vaaleanpunainen tasavalta? SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918-1924. Helsinki 2016.
- Karikoski V. A. M., Kannel T. K., Lavonius K. A.(toim.): Suomen Teollisuus. Helsinki 1951.
- Katajisto Kati: Sodasta sovintoon. Helsinki 2018.
- Kauppa- ja teollisuusministeriö 75 vuotta II 1888-1938-1963. Helsinki 1963.
- Kekkonen Urho: Vuosisatani, osa I. Keuruu 1981.
- Ketola Eino: Yhteiskunnallisen integraation sola, teoksessa Suomen sotakorvaukset, (toim. Hannu Rautkallio). Keuruu 2014.
- Ketola Eino: ”Bunkkeri”. Urheiluopistosäätiö 1952-2002. Keuruu 2003.
- Ketola Eino: Suomen Metallityöväen Liitto 1961-1983. Keuruu 2007.
- Kettunen Pauli: Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosiaalidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930. Helsinki 1986.
- Killinen Ilmari: Helsingin Puhelinlaitos 1882-1932. Helsinki 1932.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki: Sörnäisten tytön vaellusvuodet. Helsinki 1965.
- Kivi, Jaakko: Yössä maan alla. Tampere 1975.
- Kivimäki Ville, Hytönen Kirsi-Maria: Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944-1950. Tallinna 2015.
- Kivinen Olli: Siviilien torjuntavoitto. Lauri Kivisen elämä. Latvia 2014.
- Koivisto Jukka: Päiviö Hetemäki. Sovinnontekijä. Helsinki 2006.
- Koivisto Johan: Suomen Metallityöväen Liitto 1950-1960. Helsinki 1987.
- Knoellinger Carl Erik: Järjestösuhteet Suomen työmarkkinoilla. Porvoo 1959.
- Korhonen Martti: Hamina-keskuspaikka. Hamina 1989.
- Korjus Olli: Hamina 1918. Nimi nimeltä, luoti luodilta. Porvoo 2009.

- Kuisma Markku: Kylmä sota, kuuma öljy: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948-1979. Porvoo-Helsinki-Juva 1997.
- Kuisma Markku: Valtion yhtiöt. Viro 2016.
- Kuisma Markku: Venäjä ja Suomen talous. Helsinki 2015.
- Kujala Antti: Paperiliiton historia 1906-2005. Vammala 2006.
- Kujala Antti: Neukkujen taskussa? Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956-1971. Helsinki 2013.
- Kunnas Karl Gustaf: Suomen Metallityöväen Liitto 1930-1949. Helsinki 1974.
- Kurjensaari Matti: Kansakunnan kaapin päällä. Helsinki 1969.
- Kuukkanen Hannu (toim.): Isä, poika ja Metalliliitto. Kolme polvea Kuukkasia ammattiyhdistysliikkeen palveluksessa. Helsinki 2015.
- Kuusterä Antti, Tarkka Juha: Suomen Pankki 200 vuotta II. Keuruu 2012.
- Laakso Mikko, Åberg Veijo: Sosialismiin! Sosialidemokraattiset nuoret 1906-2006. Gummerrus 2006.
- Laakso Mikko: Oikeilla raiteilla. Raideammattilaisten työn historia. Viro 2017.
- Lackman Matti: ”Ensimmäisen tasavallan” turvallisuuspoliisi 1918-1944. Teoksessa Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949-2009 (toim. Matti Simola). Hämeenlinna 2009.
- Lehtinen Lasse: Aatosta jaloa ja alhaista mieltä: Urho Kekkosen ja SDP:n suhteet 1944-1981. Helsinki 2002.
- Leiviskä Janne: Pohjois- ja Itä-Suomen elinkeinojen kehittäminen suomalaisen yhteiskunnan murroksessa. Suurimpien puolueiden elinkeinopolitiikka 1951-1970. Oulun yliopisto Acta Univ. Oul. B 98, 2011.
- Leppänen Veli-Pekka: SKP. Ohranasta oppositioon. Kommunistit Helsingissä 1944-1951. Tampere 1994.
- Lindblom Olavi: Punaista vai valkoista. Helsinki 1969.
- Lindblom Olavi: Pitkällä palkilla. Helsinki 1981.
- Lindgren Verner: Suomen ulkomaankaupan säännöstely. Teoksessa Kauppa- ja teollisuusministeriö 75 vuotta II 1888-1938-1963. Helsinki 1963.
- Luukko Unto: Rautaruukki 1960-1990. Kertomus kolmesta ensimmäisestä vuosikymmenestä. Oulu 1990.
- Mainio Aleks: Terroristien pesä. Suomi ja taistelu Venäjästä 1918-1939. Tallinna 2015.
- Majander Mikko: Demokratiaa dollareilla. Keuruu 2007.
- Mansner Markku: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1940-1956. Jyväskylä 1984.
- Mansner Markku: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956-1982. Jyväskylä 1990.

- Meltti Väinö: Kotkan työväenliike. Teoksessa Anttila Leo ym.(toim.): Kotkan historia 1955.
- Mertanen Tomi: Yleislakko 1956. Juva 2006.
- Morgan Ted: A Covert Life. Jay Lovestone. Communist, Anti-Communist, and Spymaster. New York 1999.
- Nevakivi Jukka: Zdanov Suomessa. Keuruu 1995.
- Nevakivi Jukka: Linnasta linnaan: Eero A. Wuoren (1900-1966) poliittinen elämäkerta. Helsinki 1992.
- Nordenstreng Sigurd, Halila Aimo: Haminan historia II. Venäjän vallan alusta 1900-luvun alkuun (1742- n. 1900). Mikkeli 1975.
- Nykopp Johan: Kauppaa ja diplomatiaa. Hämeenlinna 1985.
- Oy Vuoksenniska Ab 1915-1965. Helsinki 1965.
- J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944-1956. Ensimmäinen osa 28.6.1944-24.4.1949 (toim. Yrjö Blomstedt, Matti Klinge). Juva 1985.
- Paavonen Tapani: Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella vuosina 1944-1950. Turun yliopisto. Vammala 1988 (Turku 1987).
- Paavonen Tapani: Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe. Suomen ulkomaankauppa ja integraatiopolitiikka 1945-1961. Helsinki 1998.
- Peltoniemi Pentti: SAK:n hajaannuksen vuodet. Vihtori Rantasen elämä. Jyväskylä 1990.
- Peltoniemi Pentti, Rajala Hannu: Sapeli-Simonen. Helsinki 1981.
- Perttula Pekka: Äidin poika. V. J. Sukselainen hyvinvointiyhteiskunnan rakentajana. Keuruu 2017.
- Pihkala Erkki: Sotakorvaus 1939-1944. Teoksessa Suomen taloushistoria osa 2. Teollistuva Suomi. Helsinki 1982.
- Puukari Arvo: Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliitto. Helsinki 1953.
- Rationalisointi. Sen olemus ja tarkoitus. Suomen Metallityöväen Liitto ry. Helsinki 1948.
- Rautkallio Hannu: Idässä kiinni, länteen kallellaan. USA ja Suomi 1944-1958. Juva 2015.
- Rautkallio Hannu, Lehtinen Lasse: Väinö Tanner. Unohdetut päiväkirjat 1943-1944. Paasilinna 2011.
- Rautkallio Hannu, Prozumenschikov Mihail Su, Tomilina Natalia G.(toim.): NKP ja Suomi 1953-1962. Vammala 2001.
- Reimaa Markku: Pohjoismaisia yhteyksiä. Saksan vallan varjossa 1940-1944. Jyväskylä 2015.
- Rentola Kimmo: Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949-1991 teoksessa Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949-2009 (toim. Matti Simola). Hämeenlinna 2009.

- Rentola Kimmo: Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947-1958. Keuruu 1997.
- Rentola Kimmo: Stalin ja Suomen kohtalo 1939, 1944, 1948, 1950. Keuruu 2016.
- Reuna Risto: Puutyöläisten historia II. Espoo 1985.
- Reuna Risto: ”Ei tullutkaan vallankumousta”: Sotasukupolvi, joka esti kansandemokratian. Äärivasemmiston kesäkuun 1946 offensiivi ja metallityöväen työpaikkavastarinta. Turun yliopiston julk. Turku 2018.
- Rislakki Jukka: Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa. Vaasa 1982.
- Rosman Paavo: Teräksen ja raudan rakentajat. Tapahtumia Tampereen Metallityöväen ammattiosasto nro 7, 70-vuotistaipaleelta. Tampere 1967.
- Saarela Tauno: Suomalaisen kommunismin synty 1918-1923. Tampere 1996.
- Saarela Tauno: Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923-1930. SKS, Helsinki 2008.
- Sahari Aaro: Valtio ja suurteollisuuden synty. Laivanrakennusteollisuuden kehittyminen yhteiskunnallisissa teknopoliittisissa järjestelmissä Suomessa 1918-1954. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, Helsinki 2018.
- Salminen Juhani: Asevelijunta. Jyväskylä 1996.
- Seppinen Jukka: Suomen EFTA-ratkaisu yöpakkasten ja noottikriisin välissä. Saarijärvi 1997.
- Silvennoinen Oula, Tikka Marko, Roselius Aapo: Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet. Helsinki 2016.
- Sireeni Maaria: Metalliteollisuus ja neuvostokauppa: Korporatismi ulkomaankauppapolitiikassa sotakorvauskaudella. Pro Gradu, H:gin yliopisto 2007.
- Siltala Sakari: Oksalla ylimmällä. Metsäteollisuus poliittisena voimana 1918-2018. Keuruu 2018.
- Sjöberg Wilhelm: Työrauhan puolesta. Helsinki 1958.
- Skog Emil: Sosialisti ja patriootti muistelee. Porvoo 1971.
- Skog Emil: Veljet vastakkain. Porvoo 1974.
- Smolander Jyrki: Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”. Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun. Helsinki 2000.
- Soikkanen Hannu: Kohti kansanvaltaa 2 osa 1937-1944. Joensuu 1987.
- Soikkanen Hannu: Kohti kansanvaltaa 3 osa 1944-1952. Eno 1991.
- Suomi Juhani: Kuningastie. Urho Kekkonen 1950-1956. Keuruu 1990.
- Suomi Juhani: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956-1962. Keuruu 1992.
- Teräs Kari: Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden säätely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle. Turku 1995.

- Tiainen Hannes: Kun puolue räjähti. Raportti sosialidemokraattisen työväenliikkeen hajaannuksesta ja eheytymisestä. Helsinki 1968.
- Tiainen Hannes: Toverien tasavalta (toim. Kyösti Salovaara). Tammi. Jyväskylä 1997.
- Toivonen-Siirala Ester: Lapsuuden ympyrät. Porvoo 1967.
- Tsernous V.N., Rautkallio Hannu (toim.): NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955-1968. Vaasa 1992.
- Ukkola Jukka: Kuumaa terästä. Rautaruukki 1960-2003. Oulu 2004.
- Uljas Päivi: Hyvinvointivaltion läpimurto. Riika 2012.
- Uola, Mikko: ”Meidän isä on töissä telakalla”. Rauma-Repolan laivanrakennus 1945-1991. Keuruu 1996.
- Uola Mikko: Unelma kommunistisesta Suomesta 1944-1953. Helsinki 2013.
- Urho Kekkosen päiväkirjat 1. osa, 1958-62 (toim. Juhani Suomi): Keuruu 2001.
- Valkonen, Marjaana: Yhdessä elämä turvallisiksi. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930-1947. Helsinki 1987.
- Wahlroos Björn: Sotakorvausmyynti, teoksessa Suomen Sotakorvaus, toim. Hannu Rautkallio. Keuruu 2014.
- Vares Vesa: Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1944-1966. Helsinki 2008.
- Vasara Erkki: Virtaa luoden, ajan virtaa ohjaten. Sähkötyöntekijäin ammattillinen järjestäytyminen vuoteen 1955 eli tie Sähköliiton perustamiseen. Hämeenlinna 2005.
- Vasara Erkki: Virtaa viisi vuosikymmentä. Sähköalojen ammattiliitto 1955-2005. Hämeenlinna 2007.
- Vesikansa, Jarkko: Salainen sisällissota. Keuruu 2004.
- Vihavainen Timo, Manninen Ohto, Rentola Kimmo, Zuravljov Sergei: Varjo Suomen yllä: Stalinin salaiset kansiot. Jyväskylä 2017.
- Virtanen Alvar: Verstaan miehet. Metallin ammattiyhdistystoiminnan vuosikymmenet Jämsänkosken tehtaiden korjauspajalla. Kuopio 1996.
- Vuopala Karoliina: SAT/VIA. Suomen Aseveljien Työjärjestö/Vapaus Isänmaa Aseveljeys- järjestön toiminta Suomessa 1940-1944. Pro Gradu, H:gin yliopisto 2000.
- Zilliacus Benedict: Wilhelm Wahlforss. Benedict Zilliacus kertoo Wärtsilän voimamiehestä. Porvoo 1984.

Lyhenteet

AFL	American Federation of Labor
CIA	Central Intelligence Agency
EFTA	European Free Trade Association
KML	Kansainvälinen Metallityöväen Liitto
Kirjaliitto	Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto
Kominform	Kommunististen ja työväenpuolueiden tiedotustoimisto
Liikeliiitto	Suomen Liiketyöntekijäin Liitto
LO	Landsorganisationen i Sverige
MAL	Maailman ammattiyhdistysten liitto
Metalliliitto	Suomen Metallityöväen Liitto
MTK	Maataloustuottajain Keskusliitto
NKP	Neuvostoliiton kommunistinen puolue
Paperiliitto	Suomen Paperiteollisuudentyöntekijäin Liitto
Puuliitto	Suomen Puutyöväen Liitto
Rakennusliitto	Suomen Rakennustyöläisten Liitto
SAJ	Suomen Ammattijärjestö
SAK	Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue
Soteva	Sotakorvausteollisuuden valtuuskunta
STK	Suomen Työnantajain Keskusliitto
Sähköliitto	Suomen Sähköalan Työntekijäin Liitto
Teräslitto	Teräs- ja konepajatyöväen ammattiliitto
TPSL	Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto
TUL	Työväen Urheiluliitto
VAKL	Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liitto

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran verkkokirjat 2010–2019

33. Toivon ja raivon vuosi 1968. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Marika Ahonen, Niko Heikkilä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 280 s.
32. Holger Weiss, För kampen internationellt! Transportarbetarnas globala kampinternational och dess verksamhet i Nordeuropa under 1930-talet. Sällskapet för forskning för arbetarhistoria och arbetartraditi, Helsinki 2019, 637 s.
31. Pauli Kettunen, Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan. Liiketoiminnan sosiaalinen ulottuvuus – tapaus Partek. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki 2018, 197 s.
30. Niina Naarminen, Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 427 s.
29. Tehtävänä työväentutkimus, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta. Toimittaneet Jarmo Peltola & Erkki Vasara. Työväen historian ja perinteentutkimuksen seura 2018, 300 s.
28. Yrjö Varpio, Suvun musta lammas. Herman Heseziel Holmströmin elämä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 175 s.
27. Rohkea kynä. Syntymäpäiväkirja Maria Lähteenmäelle 9.6.2017. Toimittaneet Oona Ilmolahti ja Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 237 s.
26. Oona Ilmolahti, Eheys ja ennakkoluulo. Työväenyhteisön ja kansakouluopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 525 s.
25. Anna Rajavuori, Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 341 s.
24. Andreas McKeough, Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 345 s.

23. Antti Kujala, Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 257 s.
22. ILMESTYSKIRJA Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa. Toimittaneet Hanne Koivisto, Kimi Kärki ja Maarit Leskelä-Kärki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 599 s.
21. Niko Kannisto, Vaaleanpunainen tasavalta – SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 693 s.
20. Pertti Nurminen, Aatteesta ammatiksi – Puoluetyötä ja punapää-omaa. Julius Nurmisen ja Anna Haverisen (ent. Nurminen) elämä ja toiminta työväenliikkeen järjestöaktiiveina 1900-luvun alkukymmeninä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 462 s.
19. Matias Kaihovirta, Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 452 s.
18. ¡NO PASARÁN! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa. Toimittaneet Hanne Koivisto & Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 464 s.
17. Tauno Saarela, Finnish communism visited. The Finnish Society for Labour History, Papers on Labour History VII. Helsinki 2015, 236 p.
16. Petri Jussila, Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välillä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 286 s.
15. Pauli Kettunen, Historia petollisena liittolaisena – Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 248 s.
14. Tapio Bergholm, Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden muotoutuminen 1944–1969. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 270 s.
13. Juuso Marttila, Työ teollistumisen ja arjen rajapintana Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 283 s.

12. Seppo Hentilä, *Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2014, 288 s.

11. Kulkijapoika on nähnyt sen – Kirjoituksia nykyläishistoriasta, toimitaneet Kimmo Rentola & Tauno Saarela. *Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2014, 256 s.

10. Leena Enbom, *Työväentalolle vai seurahuoneelle? – Työväen vapaa-ajantoiminta, politiikka ja vastarinta 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2014, 262 s.

9. Taina Uusitalo: *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisisällöistä käytännöistä*. Helsinki 2014, 435 s.

8. Marjaliisa Hentilä: *Sovittelija – Matti Paasivuori 1866–1937*. Helsinki 2013, 446 s.

7. Elina Katainen: *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus – Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Helsinki 2013, 474 s.

6. Kai Hirvasnoro: *Päätalon matkassa – Johdatusta Iijoki-sarjaan*. Helsinki 2013, 337 s.

5. Jukka Tainio: *Tienhaarasta vasempaan – Siperiaan kauppa-asiamieheksi ja Neuvosto-Karjalaan*. Helsinki 2012, 196 s.

4. Mikko Majander ja Kimmo Rentola (toim.): *Ei ihan teorian mukaan – Kollegakirja Tauno Saarelle 28.2.2012*, Helsinki 2012, 289 s.

3. Hanne Koivisto: *Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulta*, Helsinki 2011, 340 s.

2. Sakari Selin: *Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko – Nuoret sodassa Hitleriä vastaan*, Helsinki 2011, 357 s.

1. Jukka Rantala: *Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio*, Helsinki 2010, 195 s.

Tiedot kirjojen saatavuudesta löytyvät Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran [www-sivuilta: http://www.thpts.fi/julkaisut/luettelo](http://www.thpts.fi/julkaisut/luettelo)

